СВЕСКА 1. У НОВОМ САДУ, 18. (31.) ОКТОБРА 1912. СВЕСКА 1.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10 СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·— ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912.

Петар Перуновић, народни гуслар

Поздрав Српским Краљевима

Краљу Петре и Краљу Никола,
Освећници Цара и Косова!
Полећајше Србе Соколове,
На све стране Срспства пространога
Како на вас жељно очекују,
Када ћете братски устанути,
Развит свети барјак Југовића,
А повадит' саблу Обилића,
Па кликнути на Србе јунаке:
„Срби, браћо, лафи изабрани!
„Већ су дошли они жељни дани:
„Да тражимо што је српско било
„Да светимо Цара и Косово!
„Србина је свакој жеља ово,
„Да се узме царство Душаново!
„Амин, Боже, брзо ако Бог да!"

Рат за слободу и цивилизацију

Пишемо кронику рата за слободу и цивилизацију у европској Турској.

Пишемо кронику великих догађаја на Балкану.

Пишемо кронику велике трагедије, крви и смрти.

Пишемо кронику великога трпљења оних, који умиру, и оних, који живе.

Пишемо кронику великих нада оних, који за наде живот полажу.

Пишемо кронику великих нада оних, који не умиру, него подносе трпљење велико.

— Ово је кроника борбе за слободу и за цивилизацију, кроника великих догађаја, крви, смрти, великога трпљења оних који умиру и оних, који живе, кроника нада оних, које смрт грли, и оних, који живе у великоме трпљењу.

*

Дани су настали крвави. Биће још крвавији. Крв се лије потоцима. Лиће се рекама.

Велика је трагедија почела.

Крв бујна, млада, свежа, сасвим црвена знамење је велике трагедије.

Смрт, страшна смрт, још је грознији знамење велике трагедије.

Јунаци трагедије кличу:

»Нека мре, ко хоће да живи! Нек живи, ко хоће да мре!«

Зашто? зашто?

Народи у Турској, Срби у Турској живота немају.

Живота требају. За животом чезну. За животом пуним, истинским, слободним, културним, цивилизованим.

Тога живота у Турској нема.

Турска притискује велики део европског земљишта, велики број европских народа, много Срба, младих и жељних живота, слободе, рада. Нову, оригиналну, младу, живота пуну расу притискује, гуши, уназађује, унакажава.

Више се није сносити могло. Последњи је час куцнуо за заметање каве, за борбу за другу судију у Турској, за живот нов.

Борба је почела. Крвава, смртна. За живот се жртвују животи. Смрт постаје извор живота. Смрт страшна, немилостива, велика.

Тако је морало бити . . .

*

Јунаци лако умиру за слободу и за живот нов.

Сви умрети не могу. Народ цео изумрети не сме. Живити се мора.

Једни умиру, други живе.

Они, који не умиру, гледају, са стране, далеко, далеко од убојнога ланца, како се умире.

Живи гледају смрт.

Да ли им је лако?

Није им лако. Терет је велики гледати, како се умире. То је трпљење велико, тешко, претешко.

Но трпити се мора, јер су настали дани трпљења. Једни умиру, други трпе.

Трпило се стотинама година, трпити се мора и данас, кад се вековном трпљењу крају и смрћу мора да учини крај.

А. Бошарић: Дух се косовски јавља Србима на Косову

Краљ Петар I.

Мрети се мора, трпити се мора због великих нада, због новог живота.

*

Да ли ће се велике наде у дело привести?

Да ли ће се нов живот јавити?

Ми верујемо у остварење нових нада, у суђе живота новог.

Верујемо у борбу хришћанских народа на Балкану, у борбу Србаља.

Борба наилази на бране и препоне огромне, али је воља снажна и огромна, и ако не буде довољан први велики удар, снага ће се прикупити за други још већи и још жешћи.

Енергија и воља нове расе победиће било данас, било сутра.

*

Први запис ове кронике нек буде: Српска војска данас већ је у Скопљу...

УВОД У РАТ

Зашто: рат Турцима!?

Зато:

Турска је у Европи држава анархије, држава средњевековна, азијска. У њој је потпуно безвлаће. Слобода лична и имовна није заштићена. Нема права ни закона. Ознаке су те државе: пљачке, отимачине убиства.

Срамота је за двадесети век, да така држава постоји у Европи.

Турска притискује велико земљиште, и у њој има много народа. Има само до милијон Србаља.

Ти народи, ти Срби живили су у ропству.

И земља је у Турској живила у ропству. Земља је била мртав капитал. Турска је била непродуктивна.

Дошло је већ крајње време, да се од ње начини европска држава.

Она то сама није могла учинити. Дала је сјајно покољење. То су били Младотурци. Они су хтели од Турске, да начине европску државу; хтели су, али нису могли. Били су енергични, били су родољуби, али се од Турске није могло учинити ништа.

Морали су други доћи, да Турску униште, и да од ње начине савремену земљу, земљу од слободе и од закона.

О томе, како је дошло до рата, увод у рат, пише Иностранн (а то је бивши српски министар иностраних дела Јован Јовановић) у »Српском Књижевном Гласнику« овако:

У тренутку, када су ствари у Турској ишле рђаво, то је у половини септембра, њена влада објавила, да ће се око Једрена извршити војнички маневри. Више од 50.000 људи позвано је на те маневре, који су у ствари маскирали мобилизацију турске војске. Јоцнија одбрана њихова министра спољних послова, да Турска није мобилисала, није искрена. Габријел Норадунгијан је дао званичну изјаву само на неколико дана пре те одбране да Турска мобилише своју војску. Такве појаве нису необичне у Цариграду.

На ту оштру, а дотле још неоправдану меру, Бугарска, Грчка, Србија и Црна Гора, одговориле су све мобилишући одмах своје војске. Једнога истога дана изашли су краљевски укази о томе у четири балканске престонице.

Бугарска је објаснила своју мобилизацију зато, што су Турци почели општу мобилизацију у европској Турској, у тренутку кад је Бугарска распуштала своје резервисте кућама. А, поред тога, и зато што су стизале вести, да се у Турској припрема свети рат против Бугара, којима одавно Турци прете. Број војника, које позива Бугарска, биће 375.000 људи и до сада се одазвали сви.

Грчка је дала ово објашњење.

Краљ Никола I.

Турска је прва почела мобилизовати у Епиру и једренском вилајету у Маћедонији. Она је, уз то, стално одбијала да задовољи наше саплеменике у Маћедонији, на Криту, на Самосу и другде; то је довело до очајања народ у Грчкој. Краљевина је из обазривости морала да позове својих 130.000 војника под заставу и сву своју флоту. Грчка флота је добра, боља од турске; она има нове модерне бродове ратне, добре морнаре и добре маринске официре.

Црна Гора је одавно већ у несношљивим односима с Турском. Догађаји на граници и питање о регулисању црногорско-турске границе били су довели до очајања и најстрпљивије Црногорце. Два месеца се поводе та питања без изгледа на успех. Бераиска афера је погоршала ствари. Мобилизација Турске била је знак, да се мирним путем не може ништа свршити. Црногорци су војници од 17 до 50 година, и одазваће се листом сви. Они рачунају на Малисоре, који су налазили толико пута уточишта у Црној Гори од турских гоњења.

Србија је у мобилисању турских трупа видела и промену пријатељског држања Турске према њој и једну опасност за своју безбедност и за своје тамошње сународнике. Србија је одавно и постојано, пуних двадесет година, чинила Турској представке за побољшање рђавога стања Срба у Старој Србији. Сви кораци су остали без икаквога успеха. Она је морала метнути сву своју војску у мобилно стање.

На све оне мере Турска је устала јавно да објави општу мобилизацију, да пошље више официре на границу, да узапти све грчке пароброде, који су се затекли у турским водама, да упути Силама једну ноту, изјављујући своја мирољубива осећања и да Србији коначно забрани провоз њеног ратног материјала, који је у осталом и пре тога узапћивала.

Канцеларије европске одмах после 17. септембра, дана кад су објављени укази о мобилисању војске грчке, бугарске, црногорске и српске, — почеле су се разговарати о томе шта ваља радити да се спречи оружани сукоб. Јер, сазване скупштине, српска и бугарска, у ванредне сазиве, нису остављале, својом једнодушношћу у одобравању предузетих мера према Турској, никакве сумње да може доћи до сукоба. Рад европске дипломације кретао се у два правца. С једне стране сондирања у Софији, Атини, Београду и на Цетињу шта се тражи од Турске, и сондирање у Цариграду шта би Турска дала, да се отклони могући рат.

Докле су Силе разговарале, Порта је из своје властите побуде повукла из своје архиве један закон и почела његов текст објављивати, изјављујући народима да искрено и озбиљно жели да га примени. Тај закон је закон о вилајетима, који је израдила европска комисија 1880. године, она иста, која је радила и органски статут за Источну Румелију. Закон је у истини добар, али његова ранија судба, — тридесет и две године је лежао у архиви министарства спољних послова! — казује шта би било и сада са њим. Та комедија се понавља непрестано са реформама. Кад дође до потребе, Турска их објави с најсвечанијим обећањима, али никад их не испуни. У историји модерне Турске само је једна реформа успела: Управа Државних Дугова, па и она се не тиче хришћанских народа у Турској, него њених силних повериоца из Европе. Објава овога прашњивога закона изазвала је смех чак и код немачких трговаца и индустријалаца, којима је Турска тако драга. Његово објављивање је један стари трик, а нова срамота за нову Турску.

Европске силе после једног напора од десетину дана виделе су да ниису сложне у многоме чему што се тиче турскога питања. Енглеска и Немачка покушале су своје супарништво и овде. Једна не хтевши да улази никако у ово питање, а друга, Гледстонова Енглеска, уносећи очигледно најживље интересовање. На снажно наваљивање француског министра председника Поенкареа, сагласиле су се све силе у томе, да у име њихово Аустро-Угарска и Русија учине корак у Београду, Атини, Софији и на Цетињу. Оне су то учиниле, предавши овакву забелешку владама четири балканске хришћанске земље: 1. Силе енергично осуђују сваку меру која иде за тим, да поремети мир; 2. Ослањајући се на члан. 23. Берлинског Уговора, Силе ће узети у руке, а у интересу популација, извођење реформа у администрацији у европској Турској; само те реформе не могу вређати султанов суверенитет и целокупност турске територије. Силе задржавају право да дочније заједнички проуче реформе; 3. Ако би рат ипак почео између балканских држава и Турске, Силе неће по свршетку сукоба допустити икакву промену у територијалноме стању quo турске царевине; 4. Силе ће учинити колективно на Порти корак, који проистичу из предње изјаве.

Црна Гора није сачекала ову представку, него је 26. септембра ове године огласила рат Турској започевши одмах сутрадан непријатељства. Силама је одговорила: два месеца чекала је на задовољење својих захтева које је више пута износила, сад хоће да тражи сама задовољење.

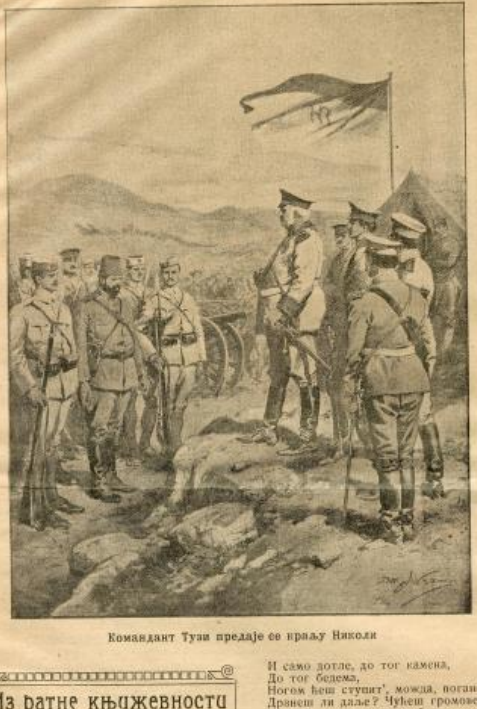

Командант Туци предаје се краљу Николи

Из ратне књижевности

Ђура Јакшић

ОТАЏБИНА

И овај камен земље Србије,-
Што претеч сунцу, дере кроз облак,
Суморног чела, мрачних борама
О вековечности прича далекој,
Показујући немом мимиком
Образа свога браде дубоке.

Векова тамних то су трагови,
Те црне боре, мрачне пећине;
А камен овај ко пирамида
Што се из праха диже у небо,
Костиљу крших то је гомила,
Што су у борби против душмана
Дедови твоји вољно слагали,
Лешећи крвљу срца рођеног
Мишица својих кости сломљене,
Оклен ће међај смело, презирућ',
Душмана чељад' чете грабљиве.

И само дотле, до тог камена,
До тог бедема,
Ногом ћеш ступит', можда, погинов.
Дрвеће ли даље? Чућеш громове,
Како тишину земље слободне
Са грмљавином страшном кидају;
Разумећеш их срцем страшљивим,
Шта ти са смелим гласом говоре,
Па ћеш о стења тврдом камену
Бојање главе теже бедино
У заносноме страху дупати . . .
Ал' један нарад, једну мисао
Чућеш у борбе страшној домјани:
„Отаџбина је ово Србина! . . .“

В. Ј. Илић, Мађи

ВОЈНИКОВ ОПРОШТАЈ

Због ом, оче! Због ом мила мати
Ја вам више не могу остати.
Кад Краљ зове у освети бој!
Не чекајте, нит' ме више зов'те!
Бог вас чув'о! Због ом! Благослов'те!
И прежалте млади живот мој!

Ура, другови! У бојни ред!
Под крвав барјак! Напред! Напред!

Због ом, ружо, скоро узабрана,
Због ом, љубо, сунце мојих дана,
Остај здраво! Штитио те Бог!
Па паднем ли у љутоме боју,
Чувај љубо, успомену моју,
И мој образ и сличица моја!

Ура, другови! У бојни ред!
У дим и огањ! Напред! Напред!

Због ом, надо, мој мирисни цвете,
Због ом, сине, због ом моје дете,
Ах, ти не знаш, ништа не знаш сад!
Ах, кад буде, ах кад време мине,
Кад порастеш, и кад чујеш, сине,
Разумећеш; — а плакаћеш сад.

Ура другови! У бојни ред!
У сирт, у славу! Напред! Напред!

Због ом, брда, и долине травне,
Због ом, горе, српске горе славне,
Где сам чисти удисо ваздух!
Српско сунце нек вам вечно сија!
Ако паднем „Живела Србија!“
Ако дођем — док' ћу, ко јунак!

Ура другови! У бојни ред!
У крв, и славу! Напред! Напред!

Чуј; већ трубе! На ноге устајте
Још једанпут браћо прегледајте
Тавад, бомбе, и сабаља рез,
Па, светимо тешке ране братске,
Поцепајмо ноте дипломатске,
Нек говоре: топ и митраљез!

Ура, другови! У бојни ред!
Ура!... Ура!... Напред! Напред!

Петефи

МОРЕ ПОТЛАЧЕНИХ НАРОДА

Залуђало се море, немирно море потлачених народа; силни његови таласи пркосним претњама плаше небо и земљу.

Зар не чујете ону дивљу буку, таласања на све стране? Нека њихова силина сада објави онима, што још сумњају, да се један народ ослобађа.

Море бучи и урла, брод се разбија; све, што је у њему, тоне у дубоко море; крма и једрила, палуба и кљун, све то сада плива по широкој пучини.

О, бесни, грешно море, само бесни; дај своме бесу даха! Покажи своју дубину и удри пеном свога гњева по небеском своду!

А том пеном гнева снога пиши по небу слова, што ће служити као вечна поука: брод је хтео да плива по површини али се под њим море пави — и учини оно што је хтело!

Први српски топ

Пре српски топ у свом је рату начео 6. (19.) октобра 1912. О томе је, сутра дан, мошнор-ратник мачкого београдског „Политиџа“ ово рекао:

Пишем Вам са страница на којима су наши војници овога турецкога донели со оводене турске артилерије. Хоћу да ово јавим, да су јучи ноћу наше моћи топови со Дрмановца ослободили слободу аеровском роблеу. Јуче точно у ½ до 10 часова пре подне заграмео је први српски топ са шанца на Преполцу и одјекујући преко Малог Кошара оглашо велико дело, на које ће поноћи наше браће.

Дводневни Јуришаји, који су се били започели по свима турским карауљима дуж границе, победеле су још од прекјучер, чим је почело ослобађати шумадија од Мр.дара, где се биле брзе бој против ушљива на наше територију. А јуче, чим је свануло, они су осули шанчарима на ноће тобоже, који су нарад саме границе насели село по село.

Мајор Тихомир Стојановић јучерашњег је дана до тога и оваљо пред мојим — који жетон и пред сребан иогодак. Тог је

ушкупу и за мртвом са турске народне на Шарпланину молитви је облак пропасти у небо. На дужини од 2 миље Скопљанин је видео и дане, и ако су ограђени висока двојезгла сад без њих.

После четири часа отворила су борбу и четници, који су одмах пришли крушину. Ту око крушуљка нашли су знаке добило на мирном земљишту. Ни мислио у ходећи напољу субатиши, и Турцима — пека Бог да свима тако!

† МИЛАН М. ПОПОВИЋ

Био је млад. Студент права у Паризу и резервни поручник. Био је велики Србин.

На глас о мобилизацији у Србији похитао је у отаџбину.

Предводио је револуционарну чету на Преполцу.

Погинуо је.

Један очевидац о погибији причао је овако:

»Једно одељење добровољаца, које је предводио Милан Поповић, и у коме је био и адвокат Барбуловић, резервни поручник, отворило је било ватру на једну гомилу од преко сто Арнаута, који су кришом хтели прећи нашу границу. Пошто су сузбили Арнауте, наше добровољачко одељење пође за њима у потеру и сатера их, испод Преполца, у један тесњац и осипе на њих ватру. Неколико минута касније Арнаути махањем марама дају знак да хоће да се предаду. Поповић и Барбуловић нареде да се обуставн ватра и кад су Арнаути метнули своје пушке у купе и склонили се у страну, Поповић нареди те и наши то учине.

У том тренутку Поповић да ли из лаковерности или из поверења према Арнаутима, нареди те његова чета пође у гомилн Арнаутима. Кад су се Арнаутима приближили на неколико корака, они подлаци потегну сви своје револвере и оспу пальбу у труди наших добровољаца; а неки ударе и ножевима. Убрзо су и Милан Поповић и Барбуловић били лешеви, а са њима и више добровољаца. Још на прву пуцњаву полетела је к њима једна чета наше војске са најближе позиције, али док су војници стигли, већ је њих више платило животом своје поверење према Арнаутима«.

Један његов пријатељ пише у београдској „Правди" о њему ово:

Била је то ретка глава, гвоздена воља, челични карактер, јуначко и топло срце, које је само за Отаџбину куцало. Он је био сав од врлине. Био јој је може се рећи, рођени брат и другово је са њом. На свету није било ничег лепог, доброг, ни племенитог, чиме се није одушевљавао. Велики људи и њихови подвизи били су му непрестано у памети.

Искасапљено његово тело донели су у Београд и сахранили.

Био је сјајан погреб.

Певачи су певали, пратећи јуначко тело иза свакога „Сјајати боже" по једну ратну песму.

Благо теби, Милане! Тебе су пратили гробу песмом „Падајте, браћо!"

Привиђење

Августа месеца ове године ушли су Арнаути у Скопље да оружани траже од турских власти законе, школу и културу.

Поноћ је. Две патроле арнаутске које обилазе град у место војске и позиције, састале се на једном крају Душановог моста и живо разговарају. После кратког разговора, свака се упути на своју страну и брзим корацима одоше својим старешинама да им јаве да мртви говоре.

Између Серове и Душановог града, у близини покривене чаршије на развалинама некад велелепног српског двора, подигнут је хан. У хану, поред других путника, било је смештено и доста Арнаута — устаника који су по верском обичају у рамазанске вечери подуже седели, мезетисали и разговарали.

Разговор се водио о успесима Арнаута, кад један младић који је седео на прагу, и од врућине, која над Скопљем влада, дадио се убрусом, посматрајући планину и можда мислио о свеме селу у Метохији, окрену се старијима, који су разговарали, руком показа на двориште и махинално извуче револвер, упре на средину дворишта али не опали, јер му у т. тутку руку задржаше.

Призор који се указао био је језовит и величанствен.

Двориште у коме је некада била дворана са царским престолом, поче се осветљавати; охолни зидови, сада са многим вратима почеше се губити, а на место њих појавише се галерије препуне народа у живописној народној ношњи. Испод галерија властела и свештенство. На источној страни, у средини између два стуба подиже се царски трон; око трона сакупљени витезови са исуканим мачевима и очима упртим на царски престо.

Наједанпут погледи свију управише се на западна врата, кроз која се појави стасит човек у пурпурном и златом опервазеном одећу, са дугачком плавом косом и средњом ријом брадом.

Свечана тишина владаше док је кроз дворану пролазио и, кад се свечаним кораком попе на трон, и седе на царску столицу, народ се ускомеша и као из једног гла викну: »Живео цар на сви српски земли!« — Цар се поклони и узвишеним гласом рече:

»Народе! много је времена прошло како је пала српска застава. Ви сте дошли да га оживите нек ви је сретно царство!« — Идите и јавите, нек ви Бог буде на помоћи«.

Наједан пут свега нестаде и младић уплашен овим привиђењем исприча шта је видео, паде у несвестицу из које се повратио сутра дан.

Читали су му молитве. Позвали су чак и хришћанског свештеника, али младић к себи не долажаше.

После три дана кад је воз за Митровицу полазио видео сам гомилу Арнаута како испраћају кући свога болесника и чуо како препричавају ово привиђење.

„Стража" Петар Ж. Илић

Стари опробани ратници из трећега позива у Србији

Мобилизација у Србији: Логор на Тркалишту крај Београда

Паника у Турској

Турска преживљује последњи чин своје ведике трагедије. Турска се распада. Велик је то и историјски догађај. И појединости су те трагедије занимљиве и поучне.

Навађамо врло добру карактеристику друштвеног стања у Турској.

Из Цариграда преко Трапезунта и Батума добило је »Руское Слово« у Москви овај извештај о општој ситуацији у Турској:

Турска је обузета паничним страхом. Гласови о општој мобилизацији балканских држава брзо су се разнели и изазвали су ужасни утисак особито у трговачким и војничким круговима.

Џамије су препуне Турцима, који побожно слушају причања неписмених мулâ о старом предању турском, да ће Турска пропасти, кад »седи краљ баришик опадак« т. ј. кад се против ње удруже седам краљева. Овај савез од седам краљева сматрају Турци за свршену ствар, убрајајући у ове »краљеве«: бугарског, српског, црногорског, грчког, руског, енглеског и француског. Овоме предању Турци слепо верују и отуда њихов неописани страх.

Мноштво свакојаких глупих и судних гласова степенује панику. О њеном огромном ширењу може се судити по томе, што је министарство унутрашњих послова поставило нарочите чиновнике, којима је стављено у задатак да стишају народ и да му објасне, како Европа неће допустити рат и раскомадање Турске.

Али што год се на тај начин постигне, руше опет хиљаде бегунаца из Македоније и Дринопољске, који причају, да је код њих обузео све мухамеданско становништво страх и ужас. Европски мухамеданци не верују, да се Турска може одржати, те с тога бегају преко Цариграда у Азију, не би ли умакли свршеној освети хришћана, жељних да се наплате за стовековне зулуме и окрутности турске.

Редифи (резервисти) у место да хитају под заставе, крију се или беже у горе. У Малој Азији мобилизација напредује врло споро. Редифи се терају у касарне бајонетима и корбачима.

О Бугарима прича под утиском страха болесна машта турске светине чудноватe ствари. Кажу, да су Бугари на своју границу извели милион војника и тај големи број објашњавају тиме, што се против Турака кренули не само живи него и мртви Бугари. Мање празноверни објашњавају бугарски милион тим, што су већ Бугарима приспели у помоћ »Москови« (Руси).

Силом сакупљени редифи страховито су разуздани. И у Цариграду упадају у гостионице, где једу и пију, остављајући гостионичара да наплату тражи код Алаха или код Султана. Власти су немоћне, да им стану на пут.

Приштина на Косову Пољу

Немањићска столица Приштина, данас је у границама Слободне Србије.

Жалост је видети садашњу Приштину, негдашњу престоницу Српског Краља Милутина Немањића. Све је то оронуло, пропало, осиромашило, прави тип турске Паланке. Ништа од старих споменика, цркава, Милутинових дворова нема сад. Зна се само место, на коме је још не тако давно стојала кула (до скора „сахат-кула"), једини остатак Милутинова двора. Сад и куће и улице, и чаршија, све уопште казује, да се човек налази у земљи, у којој су вековима дивљи Арнаути господарили. Пре уласка српске војске у Приштину било је 3690 кућа, са 25.000 становника од којих само 1/6 Срба, а 4/5 муслиманских Арнаута, српских крвопија и око 1000 душа Цигана (православних и муслиманских). Број српских домова нагло је опадао не само у косовским селима, већ и у Приштини, од несношљивог зулума арнаутског.

У Приштини има српска основна и грађанска школа и једна црква, до које је зграда, у којој митрополит призренски одседа кад долази у Приштину. У Приштини је од 1888. год. и српски конзулат. Први конзул Србије на Косову, Лука Маринковић потинуо је у Приштини.

На пола сата од Приштине налази се Косово Поље, тужно српско разбојиште, са гробом (текијом) цар Мурадовим и са гробовима косовских барјактара. Околина Приштине, пуна је старих споменика наравно већином у рушевинама. Нису далеко црква Грачаница, манастир Девич, рушевине цркве Самодреже, рушевине бројничке цркве (задужбине Лазара и Стефана Мусића, сестрића кнез Лазарева) у Горњем Лабу, бања Милоша Обилића („Сала-Баја" или „Киш бања") код лужанског моста на Лабу, докле су допрле предстраже осветничке српске војске 1877. год. на Косову. У недалекој планини Чичавици има у рушевинама 77 српских манастира, а пуно је старих српских задужбина и на Косову — пољу, у Голаку и качаничким планинама. Све су то сад гробови, гробље некадашње српске царевине, али ипак гробље, из којег је ево — васкрснула Српска Слобода.

[За управника Приштине је постављен Живојин Рафајловић, бивши официр и посланик у српској Скупштини.

Рафајловић је један од најистакнутијих револуционара у Србији. Родом је из Врање и наше крајеве у бившој Турск ј врло добро познаје.]

НАШЕ СЛИКЕ

Косовски се дух јавља Србима на Косову! Срби раде пољске послове. Око њих је жито и косовски цвет. Црвени божур. Цвета само на Косову. Косовски се дух јавља Ср-

Српски војници пуцају из митраљеза (машинских пушака) на Турке.

бима ... И пружа им знамење ослобођења. Мач!

*

Стара је Србија стењала преко пет векова под Турцима. Косово је поље било у црно завијено. Мрак и ропство на све стране. Вапај робља. Вапај за слободом.

И дођоше дани велики.

Краљ Петар I из дома Карађорђева ослободи Стару Србију. Он је Осветио Косово.

*

Ко ослободи западне делове Старе Србије? Ко освоји Скадар на Бојани? Ко посла витезове у Санџак? Ко је велики песник? Ко је најгенијалнији дипломата у Словенству? Ко је стожер великога рада на ослобођењу заробљеног Српства?

Краљ Никола I Петровић Његош.

*

Паде тврђава Тузи. Освојише је соколови Господара.

Командант, представник горди Османлија, предаје се дипломати, песнику и ратнику краљу Николи I.

То је почетак коначнога пада европске Турске.

*

Слика са Тркалишта код Београда представља мобилизацију у Србији. Чули сте већ за ту славну мобилизацију. Србија је извеле јапанском тачношћу и брзином. То је произвело прво изненађење у Европи.

*

Српска је војска наоружана машинским пушкама. Оне просто косе непријатеља. Војници их воле, и на непријатеља пале весело, као да су у сватовима.

ЗАПИСИ

[На Косову] Јаша Томић, уредник Малетићеве „Заставе" и ноћа радикалне странке пошао је и стигао са српском војском на Косово. Кад је био млађи, у српско-турском рату, борио се као добровољац, сада је на Косово отишао у служби „Заставе", која се дичи тиме, што је са Косова извештава зет Светозара Милетића.

[Из „Бранника"] Дивно ли се држи „Браник" у овим значајним данима! Седи борац др. Михајло Полит-Десанчић држи високо српску заставу, а његова десна рука у „Бранику" србасти Јанко Перић прши сјајно своју дужност. Извештаји су „Браникови" тачни и родољубиви, а његове оригиналне вести из Црне Горе очекују се са великим нестрпљењем.

[У служби Српског Црвеног Крста] Чим је Србија објавила рат Турској, познати новосадски лекар др. Младен Свиварев, не жалећи материјалних губитака, ставио је своје услуге друштву Српског Црвеног Крста у Београду. Код стотине први рањеника у Београду, др. Младен већ је био на светој дужности у београдској војној болници, где је данас својом хируршком вештином од велике користи рањеним српским јунацима. Као што чујемо, диви се надмоћности српских јунака, а срце га пуче у Скопље, да види ране јунацима, и да олакша таме сваки терет родољубља на своје српском срцу.

[Остварено пророчанство] Спиридон Гопчевић, познати чувени европски путописац у своме делу „Стара Србија и Македонија" пре двадесет и четири године говорећи о Скопљу пише:

„Али доћи ће време — и ја осећам, да више није далеко — да ће Скопље поново поздравити српског краља, као господара, и да ће се са ове тврђаве лепршати српска тробојка!

[Суде учитељичине] После званичнога дела последње народне забаве седило је друштво Србаља из разних крајева. Бала је у друштву и учитељица из Скопља. Наздравише и њој и лепшеше слободно Скопље. Српска девојка брижну у плач. „Слободу Скопља никада дожившти нећу!" Зар никад? зар никад? Устаде Томић Јаша и рече: „Утри сузе, Српкињо селе, јер ћеш доживити слободу Скопља. Скопље ће бити слободно можда већ кроз годину дана".

[Џамије у Приштини] Од неких 15 џамија у Приштини, највећа је т. зв. „царска џамија", која је задана после Косова, но некима ударио јој је тежељ још цар Мурат, а задао је сам Бајазит. У Приштини су без мало све џамије од тесана камена озидане. Наш народ у околини прича да су ове џамије сазидане од задужбине жена, којих су мужеви на Косову пали. Ово је вероватно, јер удутим варошима нису тако богато задане џамије као у Приштини.

Поред цареве џамије има једна надгробна мраморна плоча, на коју Приштевци веле, да је гроб неког Св. Стефана, а да је тај гроб био у олтару неке цркве, на чијем је темељу сазидана та џамија. И ако је тај гроб на самој улици, преко њега неће да прелазе ни Срби, ни Турци, сматрајући то за грех, а ни Бојазит, да им се не догоди каква несрећа.

[Јапанци на Балкану] Српкињи су наша браћа рођена, али многи међу нама нису их познавали и с тога их нису довољно ценили. Најновији догађаји су

Ето, како је Муја уводио реформе у Турској

Карта Балканског Полуострва

показали, ко су и какви су Срби у Србији. То су Јапанци на Балкану, о којима ће се читаве књиге писати. Радосна је појава, што се и код нас почело развијати правилно гледиште на њих. Ено, како у „Бранику“ пише о њима песник Вељко Петровић:

„Ко је још из прека сумњао у величину српске расе, у њену историјску мисију и у особитост данашње њене дивовске борбе, тај нека пређе у Београд. Ту ће се испред занављите од хладнокрвности наше браће, а онда ће стећи непоколебиву веру у Србство и успех. Силан је данас наш Србијанац. Солидан, дискретан, одлучан на све жртве без искре сентименталности и театралности. Нарочито Шумадинци. Тај сељак, као да је васпитан у Нелкановој англосаској дисциплини, просто врши своју дужност, и зна да се од њега само то очекује. По причању рањеника, које су стигли јако, стиче се уверење, да је сва снага Србије у њеној напредној савесној и пожртвованој интелигенцији и у сељаку, који је одржао косовску и немањићску традицију свеце као аманет свог рођеног оца. Међу рањеницима и погинулима претежан је број њихов. Дивни младићи око 20 година, академски образовани, деца најимућнијих и најугледнијих грађана, показаше се као стари отврдли војници и своје ране мирно, подлежу операцијама без виска и жеље без разлике натраг у фронт.

[Не убиј!] Многи се нашим чуде, што Србијанци не убијају оне Арнауте, што на подруга у освојеним местима мучки на српске војнике пуцају, кад их зароби. Све те крволоше треба потући, кажу наши но они заборављају, да је Србија ушла у Турску у име културе и цивилизације. С тога се убиства избегавају, где год могу.

[Црквe без звона] У бившој европској Турској смеле су само оне цркве имати звона, које су тражиле и добиле нарочиту дозволу (ферман) из Цариграда. А ова дозвола се нерадо давала црквама у областима српским, где има насељених са јаких фанатичних Арнута. У областима Старе Србије имају звона и дозволу за звоњење само две српске цркве: у Пећи (Патријаршија) и Високи Дечани. И за подизање цркве био је потребан нарочити ферман. Тако се за загореду гњилаиску цркву морала тражити нова дозвола за опраштај, и тек после дугог, неколико годишњег чекања, дозвола је добивена и црква је поправљена. Карактеристично је да су Турци католичким црквама одмах давали дозволе за оправке и за звона, док велике српске цркве у Грачаници, Пришгини, Липљару, Грушгераници и другим местима немају звона. Тако нема ни звонника, ни крбета, а место звона чује се потмули звук клепала, која су лепо оглашавала пастве нашег народа. Сад ће цркве добити звонике и звона и без Мујиног фермана.

[Рат и привреда] Од ширења Србије имаће велике користи трговина и подопривреда Аустро-Угарске. О тоне је написао у „Трговачким Новинама“ (42) чланак др. Каменко Суботић, уредник тих новина. У чланку каже, како је Турска земља анархије и како је непродуктивна, па завршује: „Ипако је са балканским државицама. У тим државицама живи сасим нова, свежа раса. Та је млада раса пуна живота, окретности и има неодољив нагон за радом и зарадом. Србијанци и Бугари су трговци, они имају добре робе за продају, и добри су у куцци, а колико користи од њих има и може имати Аустро-Угарска, најбоље би могли причати они силни вагони и шлепови, који у нормално време довлаче робу из Аустро-Угарске. Нема виканске сумље, да би вагони и шлепови још више загушивали балканске железничке и паробродске станице, кад би балканске државе постале јаче и шире. Тада би се у њима још јаче захорала песма рада, а суседи би са њима хтели још јачу и још већу трговину, и тек би онда видели, шта управо значи сасом непродуктивне Турске. И, што је најзаланије, све те трговачке користи суседе не би стале ни потуре на каки крај.“

[Промена имена] Зеки-паша добсте поразе код Куманова послао је, из Цариград молбу, у којој моли: да може своје досадашње име Зеки-паша променути у Зека-паша.

[Последње вести] Према последњим вестима српска је војска очистила од Турака целу Стару Србију, и сада гоне Турке према Солуну. Српска ће се војска састати са грчком и заједнички ће ући у Солун.

Српска и црногорска војска ће, по освојењу Приврена, поћи на југ.

РПТ/77
Д-762

ИЛУСТРОВАНА
РАТНА КРОНИКА

1389. ——— 1912|13.

СРЕДИО
Др. КАМЕНКО СУБОТИЋ

ИЗДАЊЕ
ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
У НОВОМ САДУ.

ИЛУСТРОВАНА

РАТНА КРОНИКА

1389. 1912|13.

СРЕДИО

Др. КАМЕНКО СУБОТИЋ.

ИЗДАЊЕ
ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
У НОВОМ САДУ.

ШТАМПА ДЕОНИЧАРСКОГ ДРУШТВА БРАНИКА Н. САД.

13

263
275
276
283
290
293
298
306
308
319
342
353
353
359
367
367
377
382
383
387
389
392
400
401
405
406

35
35
43
64
73
97
122
153
168
172
179
181
201

САДРЖАЈ

ИЛУСТРОВАНЕ РАТНЕ КРОНИКЕ ЗА ГОД. 1912—1913

♡♡♡

Песме.

Поздрав српским краљевима од П. Перунића	1	Краљевић Марко ускрсную од Др. Суботића	258 и 263
Отаџбина од Ђуре Јакшића	4	Комита у заседи од Вој. Илић-Млађег	275
Војников опроштај од В. Ј. Илића, млађег	4	Песма рањеника Велимира Рафаиловића	276
Море потлачених народа песма у прози од Петефија	4	Срби одлазе у помоћ Бугарима	279 и 283
Скопље је пало! . . . од И. М. Милићевића	13	Смрт краља Владимира од Драг. Ј. Илијћа	290
Шумадинка поклања Македончету пушку	13	Пред рат с Бугарима — Татарима	293
Призрен стари . . . од Ал. Шантића	14	Две песме „Путник" од Прерадовића и Ж. Ј.	298
Војнички растанак од Симе Пандуровића	23	Берхтолд—Кањо, шаљива песма уз слику	306
Поклана деца песма † З. Ј. Јовановића	26	Једна лепа песма	308
Међу рањеницима песма од М. К Николића Расинског	33	Краљевић Марко и мали Асан	319
На Вардару песма од Војислава	38	Отац деци, од Велимира Пејовића	342
Дуси цар-Лазара војске	46	Што тугом шушти Дрина од Ст. В. Качанског	353
Бој на Битољу од Д. Ј. И.	80	Света песма од Миливоја Соколовића	353
Сан Фети-пашинице	98	Убавој нам. Црногорска химна од Ј. Сундечића	359
Данашња бојишта у српским народним песмама	102	Мати, од Милана К. Николића-Расинског	367
Балкански витез од М. К. Николића-Расинског	109	Косово је освећено	367
Куле Краљевића Марка Др. В. Пашић	130	Ослобођеној браћи, од С. М. Поповића	377
Први снег од Др. В. Рашића	130	Спровод хероја	382
Пјесма са Вардара од Алексе Шантића	164	Једрене	383
Борцима за слободу П. Петровић-Његоша	191	11. авг. 1913. о дочеку војске у Београд, од С. Бешевића	387
Бојна песма од З. Ј. Јовановића	191	Сан старца Радована, написао Никац од Ровина	389
Битољска битка од народног певача	196	При преласу границе од Биослава	392
Кроз пушчани дим од Б, Сл. Миниħа	205	Орање Краљевића Марка	400
Зидање Скадра на Бојани српска народна песма	209	Радомиру Путнику	401
Комите, Вуку Војину Поповићу од Мих. Павловића	242	Свећа у Косову	405
Палим јунацима, од Ж. Ј. Младеновића	242	Нови дани	406
Богдан од Дојрана, од Андре Гавриловића	249		

♡♡♡

Чланци.

Рат за слободу и цивилизацију	1	Прокламација грчког краља Ђорђа	35
Увод у рат	2	Рат је објављен	35
Паника у Турској	6	Призрен је опет српски! Метохија Српска	43
После петстотина година	9	Пред Тарабошем	64
Шта је слобода	13	Пред Божићном	73
Ратна објава Црне Горе	17	У Призрену: Турска гробља. Стара српска лоза	97
Краљ Никола и синови му полазе у рат	18	Прво Богојављење у слободном Скопљу	122
Србија у рату	19	Нашим читаоцима	153
Ратни проглас краља Петра I.	25	Српски изасланици у савезничким војскама	168
Први сукоби на српско-турској граници	27	Турска зверства од Шарла Лоазоа	172
Развитак српске војске	29	Какви су бугарски генерали	179
Ратни проглас бугарског краља	34	Арбанаске прилике	181
Проглас краља Фердинанда војсци	34	Црногорске војсковође	201

Шпањолци о Србији и Србима 233
Трагом рата 264 и 271
Рат на Балкану 298, 307 и 319
Савезнички рат 305
Проглас Српског Црвеног Крста 330
Слава у Београду 353
Наредба генерала Степе Степановића 362
Уговор о миру у Букурешту 372
Страхоте у Македонији 383 и 390
Из мога бележника 402
У околина Скадра 404

Описи бојева.

Бојеви око Новог Пазара 11
Битка код Куманова 10. и 11. октобра 20
Битка код Луле Бургаса 41
Битка на Битољу 49
Борба на Лисици 59
Неколико детаља о борби пред Битољем 100
Бој на Бакарном Гумну 109
Заузеће Дебра 113
Неустрашима батерија 121
Борба код Куманова по причању кнеза Алексија 129 и 137
Борба код Спасарија и Љеша 138
Скадарска епопеја 139, 149 и 158
Битка код Кир-Килиса 144
Како је заузета Нова-Варош 155
Битка на Куманову 161 и 169
Битка пред Битољем 171
Битка код Кичева 173
Јуриш последњи дан из битољске битке 175
Бој код Битоља, опис министра Генчића 179
Битка код Прилипа 180
Тријумф српске пешадије пред Битољем 185
Како сам заробио Шукри-пашу 189
Канонада код Једрена 219
Јуриш на Лозенград 191 и 194
Јуриш турске војске 203 и 210
Како смо заузели Једрене 217
Заузеће Бардањола 222
Српски напади на Брдницу. Битка на Бардањолу 231
Комитско четовање 267
Заузеће Бардањола, од Л. Р. 274
Борба око Штипа — мучки напад Бугара 292
Борба на Кривој Реци 302
Битка на Брегалници 310
Борба око Криволака и око Кочана 316
Српска коњица у борби са Бугарима 324
Рајчански Рид, бој шумадијске дивизије 347
Битка код Белоградчика по причању ратника 360
Заузеће Белоградчика 369
„ „ 375 и 380
Око Коте 650. 377
Из похода на Арнауте, борба код Маврова 395
Бој на Рајчанском Риду 396

Описи места у ослобођеним крајевима.

Приштина на Косову Пољу 6
Србија и Стара Србија 10
Призрен 11
Куманово 12
Прилип 12
Вучитрн 12
Гњилане 13
Скадар 61
Стара Србија и њене етнографске прилике 162
Призрен, од Др. А. Белића 173
Шар Планина 182
Трговина у Драчу 183
Новопазарски Санџак 188 и 193
Скадар 199
Будућност Битоља 224 и 239
Писмо из Прилипа 270
Прилеп 287 и 295
Бушати и његова околина 294
Како је у Струги 364
Из нове Србије 385

Ратне слике и прилике.

Први српски топ 4
Привиђење, од П. Ж. Илића 5
Мајка јунак 9
Деца и српска мисао 14
Ратне шале 15
Међу рањеницима I. 22, 31 и 47
Рањени коњ 37
На Вељој Глави, борбе наших комита 38, 48 и 61
Заробљеници 39
Посред ватре писмо с бојишта 44
Међу рањеницима 54
Пред Једреном 57 и 66
Из писама једног резервног телеграфисте 62
Писмо из Врање 67
Хасан Риза-бег, командант опсаднутог Скадра 69
Српска војска на Косову 70
Црногорски рањеници 71
Први ратни извештај 74
Ратни поход народа 76
Епизода из српско-турског рата 78
У Соколову кући, једна ноћ у кући војводе Григора 79
У главном стану српске војске 85 и 92
Српски књижевници у рату 86
Разговор са рањеницима 93
Како смо заузели позицију 94
Како је српска војска избила на Јадранско Море 105
Из ваљевске болнице 117
У опседнутом Скадру 119

Наши су јунаци племенити 130
Живели српски официри 131
Око Скадра 132
Слике из Призрена 132
Епизоде из балканског рата 134
Комитско четовање 142
Шест погинулих брата 143
Разговор с рањеницима 144
Успомене из рата: Како су нас дочекивали 147
Ноћ на предстражи пред Једреном 148
Балканске жене 159
Од Турчина Србољуб 160
Писма из Црне Горе 197, 204 и 212
Војска из Србије у Бугарској 203
Ужичанин на мору 215 и 220
Јуначка смрт командира Павла И. Пламенца 218
Црногорац на повратку с ратишта 225
Из скадарске епопеје 229 и 235
Како умире Црногорка 232
Последњи дани Скадра 236 и 243
Ноћ на Крвавом Вису од Мил. Мих. Петровића 261
Призори из рата. Мати и син 262
Последњи пуцњи 262
У чети Воје Танкосића — Мустафа Голубовић 278
Најмлађи српски војник — Херој са Штимља 281
Цепелин, једна сличица из Скопља 284
Црни пук 299
Нарицање једне Црногорке 300
Из Београда за време рата. Топле душе 305
Дан после битке код Штипа 309
У опустошеном Књажевцу 313
Црногорци у садашњем рату 317
Међу српским рањеницима, од Др. Л. Марковића 322
Последњи опроштај 326
Зар он зна! 326
Нови Танаско Рајић 326
Српска артиљерија 326
Бугари измрцварили српског официра 327
Код црногорског официра 327
Међу српским рањеницима 331
Наредник муслиман Рахман 334
Битка код Криволака 334
Пет синова, пет војника 335
Белешка гробља 338
Код бугарских комита 340
Једно опело на „Царевом Врху" 341
Црногорци у српском табору 343
У порушеној Војници 343 и 351
»Војвода Мирко«. Српска Јованка Орлеанска 345
Погинули црногорски јунак 350
Сиромах Светозар 352
Међу српским рањеницима 355
Јаша Срб аскер! 357
Бугарска трагедија у Књажевцу 358
Српски сељак за сина ратника 358
Погреб тројице јунака 359
Кобна заповест 360
На Говедарнику 360
„Реч сам дао!" Смрт мајора Николе Благојевића 362
Ваљани људи 363
Варваризам без боја, хуманост с бојем 371
Црне заставе и бели завоји 381
Код бугарских комита у београдском гради 386
Цртица из Балканског рата 388
Из мога бележника на Кара Сули, од М. Тодоровића 393
Погибија једног бугарског пука 394
Шта причају рањеници о заузећу Једрена 397
Како Бугари нападају 399
Примери јунаштва 408

Ратне приче.

На станици од Ива Ћипика 76
Полазак у бој од М. Р. Ратарца 81
У болници од Ива Ћипика 87 и 103
Црногорчева пјесма жива слика из садашњости 89
Ноћ на Козјаку, слика из четничког живота 91
Трубач 95
Војнички погреб, слика Драг. Најдановића 99
Фатализам, ратне белешке од Љубе Ј. 115
У Нушићевој канцеларији 125
Највећи рањеник, сличица из црногорског рата 133
После печалбе, из бојних прича 153
На Козјаку, из бојних прича 156
У возу, од Ива Ћипика 165
Његова смрт, од Бор. Миниħа 214
Да обиђе сина, од Др. Н. Вучетића 225
Зар ви нисте преко границе, од др. Н. Вучетића 243 и 251
Капетан Мидић, од Д. Рибникара 250
Ја ћу га украсти, од Др. Н. Вучетића 253 и 260
У Жбевцима 272
Ратна зрнца 368

Записи.

На Косово 7
Из „Бранника" 7
У служби срп. кра. краља 7
Остварено пророчанство 7
Суво учитељчине 7
Џамије у Приштини 7
Јапанци на Балкану 7
Не убиј! 8
Прича без звона 8
Промена имена 8
Последње вести 8
Ексла 15
Пашиħ у шајкачи 15
Турци признају срп. краља 15
Српски Јевреји 15
Један јунак 16
Најстарији српски добровољац 16
Српски кнез редов 16
Српска пошта у Приштини 16
Како се мре 16
Хрвати на Цетињи Крст 16
Краљ Петар и краљ Никола 24
Јоки о Жикиновиħу 24
Никодим Рајиħ 24
Сахрана турских рањеника у Београду 25
Освећено Косово 32
Скопље 32
Шта је основано 32
Најстарији српски официр 32
Из битке на Рујну 32
Ратне опшгоде на Црне Горе 40
Свештан војник 40
Ана Здравковиħ 40
Поетинак бомбаша 40
По примеру Милоша Обилића 48
Порекло полумесеца 48
Крвна слава у рову 64
Рањени Срби 64
Омиљени командир 64
Сад можеш да спустиш руку 64
Српски војник о својим офиц. 64
Турски губитци 64
Јуначко дело једног мојсијевца 40
српског војника 72
И рањен оће у бој 72
Шта је Арнаутин 72
Жена наша под судом 87
Човечан и јуначко дело црногор. војника 87
Аустријски војни лист о Балкану 95
Арнаутско вероломство 95
Напред, да но заклањмо у бој 95
Како је у Једрену 95
Како породица оплакује погинулог борца 96

Шта причају резервни официри 104
Јуначки подвиг Бугара 111
Гробље код Прилепа 112
Пропало је турско царство 112
Арнаути на Србије 126
Џавид-пашин хумор 127
Правична пресуда 127
Терор у отоманском Скадру 127
Устрое у дрвеној тврђави 135
Зулуми српских војника 136
Смакнуо Цигански агин пали-
кућа 136
Академичев смрт 144
Краљевић Марко помаже Срби-
ма у борби код Прилепа 144
Срчан официр 151
Батерија 151
Братска љубав 160
Срби за буле 160
Нови српски топови 160
Досетљиви војвођанин 160
Смрт српског јунака 168
Један српски јунак 168
Девојке у бој 168
Писмо српске сељанке 168
Поглед срп. борац Херцеговац 176
Писмо битољ. слобод. шпдара 183
Једна Србијанка у Добру 192
Из дневника једног добровољца 206
Суди право 207
Четири брата 4 бесмртника 207
О предаји Јањине 207
Српско душанство 208
„Сви смо ми такви"! 391

♡♡♡♡

Описи слика.

† Милан Поповић 5
Косовски се дух јавља Србима
на Косову 6
Краљ Петар I. 7
Краљ Никола I. 7
Краљица Зорка 7
Мобилизација српске војске 7
Срп. војска пуца на митраљеза 7
Наше слике 15
„ „ 23
„ „ 32
Нови српски генерали 36
Описи слика 40
„ 48
„ 63
„ 87
Генерал Иво Бурović 242
Описи слика 280
„ 288
Наше слике 296
Уз наше слике 303
„ 312
„ 319
„ 327
Уз наше слике 335
„ 344
„ 352
„ 368
„ 376
„ 384
„ 391
„ 398 и 407

Слике.

1 Дух се косовски јавља Србима на Косову
2 Њ. В. Краљ Петар I.
3 Њ. В. Краљ Никола I.
4 Командант Туле предаје се краљу Николи
5 † Милан М. Поповић
6 Стари, опробани ратници трећег позива
7 Логор на тркалишту крај Београда
8 Српски војници пуцају из митраљеза
9 Ето, како је мује увођно реформе у Турској
10 Мала Балканског Полуострва
11 Српски престолонаследник Александар
12 Генерал Михајло Живковић
13 „ Божа Јанковић
14 Српски министар војни Радомир Бојовић
15 Припрем у Новој Србији
16 Поход црногорске народне одбране у Ст. Србију
17 Српска артилерија у бој на Куманову
18 Збор муслимана у Скадру
19 Грчка флота
20 Војвода Радомир Путник
21 Бригадир Митар Мартиновић
22 Пријор на Кумановске битке
23 „ „ „ „
24 Бугари јуришају на Турке код Луле Бургаса
25 Железничка станица у Скопљу
26 Војн четника Васиљије Трбић
27 Храбри црногорски официри
28 Шљакина слика — шљака
29 Генерал Живојин Мишић
30 Пријор из борбе код Кириалиеса
31 Пратиља Исе Болетинца
32 Војвода Јован Бабунски
33 Слика турског пеервеза
34 Посада Туле предаје оружје
35 Српске коморе прелазе у Санџак
36 Европа дарпгује Балкану — шљакина слика
37 Никола Пашић, председник српског министарства
38 Радници на српско-бугарском пријатељству 1904.
39 Генерал Петар Божановић
40 Како је под српском влашћу у Скопљу
41 Град цара Душана у Скопљу
42 Пазарни дан у Скопљу
43 Рањеници у једној београдској болници
44 Турци бегају из Скопља после куманопске битке
45 Капетан Павле Јуришић
46 Црногорке косовке девојке
47 Српски хероj са Куманова јуковник Алекса Јанковић
48 Пуковник Петар Пешић
49 Пријор на битке код Луле Бургаса
50 „ „ „ „ „
51 Српска артилерија у маршу кроз Ст. Србију
52 Комора српске војске
53 Део пијаце у Приврени
54 Зверства турска у Ст. Србији сахрана главе Јосе Радића
55 Гранична пруга на Косову
56 Задобивене турске пушке у Битољу
57 Група црногорских ратника
58 Генерал Атанацковић
59 Скопље: пред дућаном
60 Црногорски дальекобојни топ пред Тарабошом
61 Српски војници прегледају сумњиву кућу у Скопљу
62 Теретни железнички вагон претворен у болницу
63 Српске на Старе Србије
64 Из дана мобилизације у Србији
65 Српска војска која иде у помоћ Бугарима под Једрене
66 Српски војни свештеник
67 Из болнице у Београду
68 „ „ „ „
69 Српско новосађске соколице шаљу за српске рањенике
70 Арнаутин
71 Тарабош с јужне стране — карта
72 Српска артилерија
73 Грчка городњача
74 Српски официри и војници
75 Бугарске предње straже пред Једрене
76 Група српских официра
77 Чесма у Ст. Нагоричану
78 Сељаци на околине Скопља
79 Са пијаце у Скопљу
80 Крпа слава у београдској болници
81 Слика арнаутског сверства у Старој Србији
82 Капетан † Николин Радић
83 Престолонаследник Александар пре поласка на бојно поље
84 Министар Пашић извештава краља Петра на бојном пољу
85 Генерал Јанко Вукотић
86 Црногорски официри
87 Бугари у бојном ланцу
88 Андрија Јовановић, подмаршалар IV. артилеријског пука
89 Мост на Вардару у Скопљу
90 Српски топови
91 Пријор на Кумановске битке — волинска слика
92 Крунисање цара Душана силног у Скопљу
93 Црногорски ратници поздрављају свога краља
94 Арнаутин
95 Са Косова пола
96 Бегство Турака, последња молитва на Косову
97 Српски комита
98 Српски официр одаје последњу пошту јуначу палом на Куманову
99 Генерал Живковић улази у Нови Пазар
100 Српска војска III. позива улази у Скопље
101 Турско бегство после куманопске битке
102 Фуад-бој заробљен на Куманову
103 Милорад Томић наредник на свом аероплану
104 Продавци вина у Скопљу
105 Поглед на Драч
106 Генерал Павле Јуришић-Штурм
107 Краљ Петар улази у Скопље
108 Војници III. позива српске војске

Српски војници у логору после битке 100
Трећи позив у Скопљу 100
Црногорски јунаци пред Тарабошем 101
Турска заверта која почиње при бегству 102
Турци у бегству после Битољске битке 102
Дека српска оцењују српску војску у Скопљу 103
Андра Љ. Милојевић, артиљеријски пуковник 104
Освајачи Санџака: мајор Миливој Анђелковић 105
Црногорски јунаци освајају Дечић 106
Престолонаследник Данило у разговору са заробљеницима 107
Забава бугарских официра под Чатаљом 108
Српска народна ношња у окопима Одреда 109
Црногорска штампарија у ратном логору 110
Турци у стопу — шаљива слика 111
Српски пуковски комплдати у рату 1912 112
Генерал Илија Гојковић 113
Бугарски генералисим Савов у главном стану 114
Српска војска улази у град Скопље 115
Србадија игра коло пред црквом у Куманову 116
Град Призрен 117
Српска катихизиса на Сиадра 118
Лева Арнаутска Малисорска на Бинојиште 119
Спровођење заробљених Турака у београдску тврђаву 120
Српски војници на одмеришту после битке на Куманову 121
На бив. турској граници српска и турска граница 122
Варош Плевље у Новопазарском Санџаку 123
Поглед на Душанов град Скопље 124
Српска ношња у ослобођеним крајевима 125
Окружно начелство у Приштини 126
Арнаути нападају немоћићену српску колону 127
Бугари намештају топове на Чатаљи 128
Српска пешадија на 1 оборима 129
Гуслар у црногорском табору под Тарабошем 130
Бугарски војници играју уз гајдама коло 131
Седнице српске војне власти у Битољу 132
Турци заробљеници у тврђави београдској 133
Два Србина турска војници заробљеници у Зајму 134
Мост преко Вардара 135
Шукри паша подаје милост 136
Српски опседнути топ под Једрепом 137
Призор са Чатаље 138
Хасан Риза-бег, заповедник Сиадра 139
Осуђени на смрт бацнобутци пред стрељање 140
Два арнаутска каиконца у београдској болници 141
Доктор завија у гипс сломљену ногу Арнаутину 142
Срби у турском ропству пре ослобођења 143
Војнички погреб 144
Српски војници чисте оружје 145
Црногорска комора у Мурићану 146
На кумановском разбојишту 147
Арнаутски ајтовац 148
Женска народна ношња у Ст. Србији 149
Представници вар. Скопља поздрављају престолонасл. Александра 150
Престолонаследник Александар посматра топовске гађање 151
Пред кумановску битку 152
Сцена из кумановске битке 153
Српска артиљерија у бој на Новацима 154
Српска војска на походу 155
Српска војска у Албанији 156
Из логорског живота српске артиљерије 157
Краљ Петар шаљиви на прелазе са благодарења 158
Свечани улазак генерала Живковића у Митровицу 159
Улазак у Скопље српско каменог моста 160
Гађање из батерије на Поповој глави 161
Српска артиљерија у бој на Новацима 162
Скупљање погинулих после битке на Куманову 163
Освојене турске касарне у Битолу 164
Српска војска у Битолу иде по Бадњак 165
Српске војници у Битолу припремају божићну веченицу 166
Бадњи-дан у Битолу 167
Од српске војске заробљени турски топови 168
Српска комора пред Битолом 169
Ноћни јуриш на Тарабош — велика слика 170
Пренос рањеника из Битоља у Београд 171
Једини српски топ оштећен турском гранатом 172
Бугарски краљ Фердинанд 173
Гучки краљ Ђорђе 174
Гађање из српских топова под Једрепом 175
Црногорска војска улази у Пећ 176
Одељење српске музике у Струмици 177
Сарошић, разорена варош од Турака 178
Чаршија у Приштини 179
Поморски стража пред Дарданелима 180
Турске паре заробљене код Битоља 181
Нападај Црногораца на Турке код Кирсиог потока 182
Капетан Ђ. Светозар Миљковић 183
Потпуковник Душан П. Васић, јуиак из рата 184
Спуштање топова са Црног врха 185
Војничке касарне у Скопљу 186
Прелаз српских рањеника на Битоља у Београд 187
Душанов мост на Вардару 188
Заробљеници у београдском граду 189
Српска артиљерија у Тетову 190
На мртвој straжи 191
Неумољиви победитељ у сиина биткама 192
Сиадар на Бојаии 193
Српски артиљерац посматра положаје 194
Заробљене турски пиоки у пратњи српског војника 195
Град Звечан и Митровица на Косову 196
Војни Таиковић, капетан 197
Српска и бугарска војска у Једрену 198
Српски артиљерци пред Једрепом 199
Српски санитетски воз са рањеницима из Једрена 200
Ноћни поход српске војске 201
Српска комора пред Битолом 202
Српске болничарке и болничари у Паланци 203
Мајор † Војислав Великировић херој са Куманова 204
Српске комите 205
Српска војска пред Једреном 206
Пуковници Миловаи С. Недић 207
А. Бошковић и В. Гојковић тамнавиите као добровољци 208
Мала непријатна престолонаследника Данила 209
Пијачни дан у Битолу 210
Престолонаследник у освојеном Шипчанину 211
Црногорци бомбардују Дечић и Шипчаник 212
Сиадарска тврђава — поглед са језера 213
Заробљени Турци у Подгорици 214
Свечани српске и бугарске војске под Једреном 215
Црногорска артиљеријска посада из Пљава у Пећ 216
Краљица бугарска пред болницом у Софији 217
Логор престолонаследника Данила пред Сиадром 218
Црногорска бродска батерија полаи у бој 219
Пред патријаршијом у Пећи 220
У црногорском логору 221
Пећ у Старој Србији 222
У црногорском логору крај Сиадарског језера 223
Арнаути у заседи 224
Заробљени Турцима раздају храну 225
Одушевљење на Цетињу — Сиадар пао 226
Под Сиадром: Пушење опседнут тиин 227
Црногорци ушишани пред Сиадром 228
Црногорски логор пред Вардаполом 229
Од Црногораца заробљени турски топови 230
Гробље малих јунака пре јуриша на Вардаполом 231
Заробљени Турци допремају у Подгорицу 232
Црногорски командант батерије посматра турске положаје 233
Генерал Иво Вујовић 234
Црногорски књежевнић Данило, Мирко и Петар у логору 235
Изглед Сиадра 236
Једна улица у Битолу 237
Разбојиште после страшне битке на Прилепу 238
Уништена турска батерија 239
Есад паша предаје престолонаследнику Данилу Сиадар 240
Црногорци пред Сиадром 241
Улазак црногорске војске у Сиадар 242
Црногорци пошишају рањенике — велика слика 243
Прелаз српске колоне са митраљезом код Демир капије 244
Рушевине цркве Краљевића Марка у Велесу 245
Помен на гробовима српских јунака 246
Кула Краљевића Марка у Прилепу 247
Рањени српски јунаци пред Једреном 248
Рушевине града Краљевића Марка код Прилепа 249
Ручак Краљевића Марка у Велесу 250
Демир капија кроз коју се Вардар пробија 251
Целокупан изглед Штипа 252
Рефлектори у српској војсци 253
Лумски мост преко Белог Дрина 254
Главна улица на Цетињу 255
Сељани из околине на пазару у Скопљу 256
Јуриш српске војске на турске позиције 257
Срби истоварују у Сиадру своје опсадне топове 258
Пазарни дан у варошици Осмаклеси 259
Српски митраљези у бој на Подгорицу 260
Врховна команда краљ. срп. војске у Скопљу 261
Штаб краљ. срп коњичке дивизије 262
Варош Вучитрн на Косову 263
Једна задружна породица у Србији 264
Пример поуке борбе на Битољу 265
Манастир Св. Прохора Пчињског у планини Козјаку 266
Сеоска из околине београдске 267
Српска железничка пруг Сичевачку клисуру 268

Партија на железничкој прузи Београд Ниш
Пријор за освојених Бердана
На потоку крош Нови Пазар Турци узмичу Аџеси
Бригадир Јово Бобар
Генерал Петар Бојовић
Престолонаследник Александар после битке на Витолу
Српски официри и војници одликовани од Бугарског краља
Француски доношени А. Барби међу срп. официрима
Црногорке на домаћ: Прије
Стеван Р. Малотић командир XVIII. пука
Српска војска у Тетову
Ковачки потпуковање Бр. Лентијевић
Победна српска коња гоне непријатеља
Петар Ј. Почић, фактор војне штампарије код Мусолина
Српски официри прослављају бадњу вече у Витолу
Бертхолд-Кана, шталска слика
Бегетно бугарске војске код Штипа
Заробљени турски војници раздају јело
Срби јуришају на бугарске позиције
Срби одбијају бугарски мучки напад код Кумановца
Мала српско-бугарског бојишта
Румунски краљ Карол и краљица Јелисавета
Престолонаследник румунски Фердинанд
Турци из српских крајева беже испред бугарског зверства
Заробљени бугарски војници у београдском граду
Отети од Бугара бројометни топови и митраљези
Пирза Бугара код Штипа и отета бугарска батерија
Српкиња јунак Софија Јовановић у комитском одељ
Црногорски јунак Сако Ј. Вуминовић
Срби јуришају на бугарске мучке нападаче и гоне их
Од Срба заробљене турске заставе
Група црногорских соколова-официра
Бугари полаже да мучки нападају Србе
Целокупан изглед Куманова
Рањен црногорац пред болницом у Подгорици
Црногорци са опседнути топом бомбардују Скадар
Генерал Мартиновић прати јуриш на Тарабош
Црногорски Српкиње као болничари
Турци на утврђењи пешицајима
Конференција мира у Букурешту
Др. Вошко Петровић, умро на бојном пољу
Лекари и болничари X. резервне болнице у Београду
У слободним српским крајевима пазари дан у Скопљу
Косовски осветници — Српске комите
Гробови од топова православље умрлих
Наредба бугарске команде да се мучки нападне на Србе
† Душан Марјан техничар српске комите
Косовски осветници српска војска и комите
Турска деца поздрављају српску војску
Тешки српски рањеник у болници

888 Подмаредник Милош Алексић, који је заробио пушк. Мацева
886 Славље у Београду: Престолонаследник са својим штабом
887 „ „ „ Пролаз српске јуначке комиде
880 „ „ „ Победоносна српска војска пролази улицама
890 Црногорски официри на бојном пољу
891 Црногорски генерал Мартиновић и шеф франц. Црвеног Крста
892 Отворишта равеника у X. резерв. болници
893 † Вошко Петровић на комиџи код Штипа пред смрт
894 Славље у Београду: Заробљени бугарски топови и митраљези
898 „ „ „ Пролаз српске краљевске гарде
900 Једрене — које су Турци од Бугара новоно отели
901 Операције у IV. резервној болници
902 Славље у Београду: Народ очекује ујакан војске
903 „ „ „ Краљ Петар у напиљону пред спомеником
904 „ „ „ Уприљена краљева гарда
906 Српски официри посматрају молошаје
907 Група српских болничарки
908 Српкиња из новоослобођених крајева
909 Сељаке оценују пролазак војске
910 Дочек делегата на Букурешта у Београду
911 Српски официри на Охридском језеру
913 Славље у Београду: Пролаз српске артилерије
914 „ „ „ Пролаз српске коњице
915 Заробљени Бугарини раздају чисто рубље
916 Канцеларија врховне команде у Скопљу
917 Заклетва првих регрута у Битолу
918 Славље у Београду: Пролаз јуначке пешадије
921 Заробљени Бугари у београдском граду играју „ајндара“
922 Три млађана српска комите из Војводине
923 Српска коњица после повратка на Бојишта
924 Заробљени Бугари у београдском доњем граду
925 Славље у Београду: Свечано откривање споменика Карађорђу
926 „ „ „ Свечани долазак VII. пука
930 „ „ „ Краљ Петар одликује прест. Александра
931 „ „ „ Престолонаследник и војвода Путник
932 „ „ „ Краљ Петар држи говор пред спомеником
933 „ „ „ Свечани улазак престолонаследника са штабом
934 „ „ „ Нпр. Пашић министар-председник поздравља престолонаследника Александра
937 „ „ „ Народ поздравља престолонаследника Александра и храбру војску
939 „ „ „ Престолонаследник Александар са својим штабом послан на свечаност отварања споменика
941 Косовски осветници — Српске комите
942 „ „ Немачки војни аташеи поздрављају престолонаследника Александра
945 Милош Алексић и његови другови који су заробили бугарског потпуковника Мацева и његов пук
946 Телеграфско одељење дунавске дивизије на бојном пољу
947
948
949

СВЕСКА 2. У НОВОМ САДУ, 25. ОКТОБРА (7. НОВ.) 1912. СВЕСКА 2.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА · · · СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. · · ·

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912.

Српски претолонаследник Александар.

Мајка јунак

У резервној болници лесковачкој умро је Радисав Трубач, војник, родом из Брашева. Он је рањен у чело, а куршум му је прошао кроз мозак и изашао на потиљак. Рањен је био на Вељој Глави, у боју противу Арнаута. Његова родбина је извештена и покрај осталих дошла му је и мајка, једна врло лепа средовечна жена, стасита и поносита. За колима која су спроводила леш покојников она је врло дирљиво овако нарицала.

Дошла ти је мајка сине рођаница!
Да ти видм ране твоје — бел трбобоја
Како су ти обрнули — зверт душмани
Јеси л' главу земљом? — мој витезе!
Са душманском пралуг силном — Бог их клео
Зато сам те и родила — Њој моја!
Да покојем свој род српски — Осветиче!
Да тебимет као јунак — благо мени
За крст часни и слободу — мој Соколе!
Нека ти је Богом просто — млеко моје,
Којим сам те одојила — Обилићу!
Јер си у бој лудо пао — рођена душо!
Рукт ти се осветиле — посветниче!

После пет стотина година

Пет се векова патило. Мучило се пет стотина год' Море је то од мука било. У патњама је живила цела нација. Српска нација.

Турци су је мучили, јер је српска нација Турцима робовала.

На мукама су били и они, који не беху на домашају турске власти.

Сви ми знамо, зашто смо се мучили.

Још док смо на сиси мајчиној били, певали су нам о Косову и о ропству.

После су нам причали о ропству и о мукама.

Кад научисмо читати, читасмо песме народне, читасмо их себи и другима, и у нашу душу усељаваху се осећаји патње и чежња за осветом.

Цела наша душа народна испунила се жучи. По нашем је народу било изливено море жучи.

Уз то су нас и многи други угњетавали, и ми смо се ваљали под тежином силних и тешких ударача.

Ми смо били наковањ, по којем се тешким и претешким чекићима ударало.

Наковањ је био силан и тврд, и што су ударци бивали јачи, постојао је све чвршћи.

Патње су нас очеличиле. Ми постадосмо нација јака, очврсла, врсна за живот и за борбу.

Врсна за косовску осветu.

И онда је дошло наше време.

Време је наше данас.

Један је део наше браће ору-

Генерал Михајло Живковић

жаном руком растерао Турке из земље српске. Срби су освојили Косово . . .

На мачу су га изгубили, на мачу су га добили!

Косовска победа значи: да је Косово освећено, да је настало наше време.

Србин се дигао!

Србин није више роб!

Србин је нација слободна!

Роб се ослободио!

Море је радости заталасало нацију српску.

Море се радости таласа од палате до колибе.

Радујте се, браћо Срби!

Радујте се али не заборавите: да наше време, које је настало, није само у радости.

Кад се море од радосних таласа стиша, онда ћемо се прибирати.

Душа наша народна ће се прибирати.

Ми ћемо бити прибрани Срби.

Прибрани за народни рад, који нас чека.

Велико нас дело чека.

Дело народа, који је дигао главу горе.

Србија и Стара Србија

Добро се, и сувише се добро зна, да је Ст. Србија колевка нашега народа, да је она Стара Србија — као што јој име каже. Сваки лист наше историје исписан је именима њених синова, називима њених области њених планина и река. Али и ако се то добро зна и осећа ипак мислимо да није ни данас на одмет да се чује, данас када се ваздух пролама убојном врвом и када су све мисли и сви осећаји наши упућени нашим синовима на бојном пољу, — колико је дубоко Стара Србија везана са данашњом Краљевином, шта она за њу управо значи са националне тачке гледишта.

Стара Србија није само класична српска земља, у којој се развила најјача слободна српска држава која је у време последњих Немањића имала превласт на Балканском Полуострву. Она није само као Босна или Далмација српска земља у којој се српски дише и осећа. Она је за Краљевину нешто много драгоценије, нешто много више. Она је данашњој Краљевини у XVIII и XIX веку дала најбоље синове своје који су у њој населили пуста и разређена места. Ти синови Старе Србије стали су у редове првих ослободилаца Србије, и први и најжешћи међу њима био је »од Сеници«, како и данас велики део становништва Србије вели, кад хоће да означи крај одакле су му преци дошли. Када би се хтело и најскромнијом цифром да одреди, колико тече Старосрбијске крви у данашњим становницима Србије, морало би се рећи да је најмање једна трећина целокупног становништва Србије по пореклу из Старе Србије, не рачунајући ту и оне многобројне породице које су од последњег турског рата пребегле у Србију. И тако је својој северној браћи Стара Србија дала и мишице својих синова и крв своју, а сама је остала без снаге, без крви... Помогавши да Србија скине са себе туђинско ропство и оставивши јој синове своје да и даље раде на њеном благостању, она је, ослабљена и изнемогла, пала у још веће ропство Турцима и Арнаутима...

Стара Србија и у духовном правцу преставља, и по језику и по обичајима, не засебну област која је развила сродне, али ипак донекле самосталне особине, већ органски део са околним српским земљама. И увек када год смо хтели многим особинама и нашег језика и обичаја у Краљевини да потражимо врело — налазили смо га у чистом и свежем облику у Старој Србији. Истина, најзападнији део њен, Стари Влах, у ономе куту Новопазарског Санџака који је према Босни, заузимају Херцеговци који се даље пружају у ужички крај Србијин и даље; истина, други појас до тога од Сјенице до Ибра у Старој Србији заузимају данас Срби који су и по језику и по обичајима идентични са Србима у североисточној Црној Гори; али даље на истоку, у Пеђеском крају, у класичној Метохији и на Косову живи још и данас народ који се по својим особинама пружа, преко Жупе, Левча, Темнића и Ресаве све до Дунава; од Призрена, са падина Шаре, Пореча и Дебра, преко Скопља, Куманова и других места шири се талас народног живља до Лесковца, Ниша и Алексинца и својим особинама запљускује и крај око Ћуприје, Параћина и Јагодине.

Свуда је ту народ српски, прожет истим мислима и истим осећајима; свуда је ту исто племе које и у Срему, Бачкој и Банату, Босни и Херцеговини и другим српским областима. Али кад се зналачки, научно загледа у народне особине Старосрбијанаца, тек се тада види како блиске и како интимне везе везују баш Србију са њима. Лим, Лаб и Ситница, Ибар и Јужна Морава не носе из тих делова Старе Србије само воду која орошава Србијина поља и долине и живот им дају, него њима теку заиста и есенцијелни делови народне душе наше које даље носе таласи моћних Србијиних река према Сави и Дунаву. И када би имали више времена и душевне мирноће, да у овим тешким данима проучавамо везе и

других наших националних група, ми бисмо видели да је први заметак и Шумадији нашој, Срему и околним крајевима далеко на југу, у границама некадање рашке, а данашње Старе Србије. Ми бисмо видели да је први и најближи предак и данашњем језику нашем, баш ономе којим се у Београду говори и пише, заједно са сличним језиком у данашњој Старој Србији, језик наших краљева и царева, чије је земље језгро — Стара Србија, а чији су писани споменици вечити споменици непосредне прошлости онога језика којим се баш у Србији говори и пише...

И тако Стара Србија није само спојна област Србије са морем која ће, у границама Србије, омогућити правилан економски живот Србијин и спасти је од привредног робовања околним народима; она није само центар некадашње државе и самосталности наше, колевка наше прошлости и најлепши и највидљији споменик наше некадашње снаге и величине; она је нешто више за нас. Она је мати Србијина, она је извор националне снаге Србијине, она је надубља и најскривенији део душе њезине. И провиђење је хтело да се Србија као држава не ослободи последњих веза, које јој спречавају слободан развитак, да не удахне слободнога ваздуха на мору, пре него што ослободи испод туђинског јарма метрополу од које је и сама постала.

У дубокој и гвозденој логици догађаја, који су нас на овај рат нагнали без милосрђа и обзира на тешкоће које ћемо морати поднети, — ко не ће у овоме видети ову трагичну лепоту искрене и узбудљиве жртве коју подносимо.

„Политика". *Др. А. Белић*
проф. Универзитета.

Бојеви око Новог Пазара

Београдски „Балкан" доноси овај извештај:

„На брзу руку хитам, да вас обавестим о заузећу Новог Пазара, а по причању једног учесника у борби. Ево шта вели: Још од наше границе ступили смо у борбу. Турци су одступали чим би наша артиљеријска ватра постала живља. Густа магла онемогућавала је често гађање, и доводила нас до борбе прса о прса. Наши војници су лудо јуришали, тако, да су Турци у паничном страху одступали, остављајући многобројне мртве, на које смо на сваком кораку наилазили. Само ја сам видео бар две стотине лешева до Новог Пазара. Колико их је пак остало на граници, у рушевинама караула, које је наша артиљерија са земљом сравнила, то би могли знати само они, који су туда пролазили.

Генерал Божа Јанковић

Пред Новим Пазаром имали смо највеће муке. Ту је била грозна битка. Нови Пазар има седам утврђења, четири напред, три са стране Новога Пазара. Морали смо једно по једно осваја ти и то стопу по стопу. Наша војска чинила је чуда од јуначаштва, а наша артиљерија сипала је пљусак граната на утврђења.

Морам признати, да су Арнаути и Турци жилав и јогунаст народ. Ми смо јуришали на утврђења, они су нас дочекивали на 200—300 метара, а по том одступали. Али кад бисмо ми ушли у утврђења имали бисмо што видети: гомиле мртвих људи, један преко других набацани лежали су ту, где су се живи борили. Шта више Арнаути су лешеве употребљавали за заклон.

Дванаест пуних часова јуче, од 4 сата изјутра до 1 по подне наша артиљерија је бомбардовала утврђења. Тек у 2 часа били смо готови и потпуни господари вароши. Наши гу бици су сразмерно мали, али поимањам Вам, турски су страховити, ужасни. О томе боље да и не говоримо. Свих седам утврђења сравњени су са земљом. Што су Турци бранили упорно Нови Пазар и како веле са неких 50 000 људи, није никако чудо, јер је то једна најглавнија тачка у Новопазарском Санџаку.

— А како се наша војска борила? упитао сам га.

— Ја сад осећам ужас, тамо нисам. Обузело ме, а тако извесно и све остале, неко лудо одушевљење. Пуцамо, јуримо и не чекајући команду, не осврћући се што тек неки изостане или падне. Док пру ватру не издржасмо беше тешко. А сад... Ако их само официри пусте ја не знам шта ће бити. Не могу ни сам себи да објасним шта је ово. Знам да смо ми храбар народ, знам да је код нас за нож го ухватити ништа, али ово је нешто необјашњиво. Официри вичу да се стане, трубе пиште, нико то не чује од силне грмљавине. Сваки граби напред и гледа да се што пре сврши са заузимањем положаја, као да нас ту очекује Бог зна какав ручак.

— Је ли колико погинуло?

— То не бих знао колико, али рањено је доста, многи су рањени камењем, отпацима при удару зрна. Али ти сви продужују напред. У Новом Пазару су нас дочекали у правом смислу братски, и изгледа ми као да су се спремали да нас дочекају".

ПРИЗРЕН

лежи на реци Бистрици, у близини богате и родне Подриме у дну плодне Метохије и на подножју Љуботена, највишег врха Шар-Планине. Ова стара српска варош чувена због своје историјске прошлости, због свога богатства и због свога особитог трговачког положаја. Цела историја српског народа на Балкану везана је уско са овим градом. Код Призрена је српски краљ Бодин потукао Византинце 1073., који су сметали уједињењу српских земаља; Призрен је

био прва престоница цара Душана; Призрену су стари српски краљеви поклањали особиту пажњу. Он је био трговачки чвор и раскрсница друмова од којих су најважнији они што су ишли у правцу према Скадру и у правцу према Скоплу. Отуда је и било велико богатство и напредна трговина у Призрену све до пада под турско господство. Данашњи је Призрен врло бледа слика старога Призрена. До недавно вилајетско место, данас главни град призренског санџака средиште мутесарифа и српског митрополита. Призрен је доста напуштен и забачен од главног трговачког пута према Солуну. Броји око 50.000 становника од којих је скоро половина Срба. Положај је Призрена величанствен. Река Бистрица дели град на две половине, а многобројни потоци са Шаре вијугају се кроз цео Призрен. Од знатнијих установа и зграда истичу се у Призрену: хиљумат, црква св. Тројице, манастир св. Арханђела, српска богословија и митрополија. Становништво се бави занатима и трговином. Срби су се у последње време почели нагло материјално дизати, од када је међу њима поведена јака акција за економско организовање. Данас поред мањих удружења постоји материјално напредно српско трговачко удружење и фонд св. Тројице, који располаже капиталом од преко 1½ милијон гроша.

Из Београда су 18. (31.) октобра јавили новинама: Две депеше јављају из Приштине да је српска војска данас заузела Призрен. Службене потврде још нема. Данас службено се потврђује заузимање Пећи од црногорске војске.

Српски министар војни Радомир Бојовић

КУМАНОВО

Пре непуне три године српски краљ Петар I. походио је Куманово као гост и био је одушевљено дочекан а сада га Србадија у тријумфу дочека као свога — господара.

Куманово лежи на пруги Врање — Скопље недељено од Скопља. До почетка деветнајестог века Куманово је било село, а око 1840. постало је варошица, а тек доцније је добило кајмакама и постало окружно место. Као село Куманово се помиње још у четрнајестом веку у хрисовуљама српских владара.

Данас Куманово има 15.000 становника од којих су половина Срби православни а друга половина Муслимани од којих је већина српског порекла а мало је правих Османлија.

У Куманову бива велики житни и сточни пазар, његова се област зове и житница Старе Србије. Одатле се извози жито стока и друго чак за Малу Азију.

У околини Куманова налази се неколико цркава и манастира задужбине славних српских владара као манастир Матејча црква у старом Нагоричеву манастир Карпина и др. У Куманову су две православне цркве од којих је једна нова и врло лепа, две џамије, три турске текије и друге јавне зграде.

ПРИЛЕП

родно место и престоница Краљевића Марка, лежи у северном врху битољског поља, испод Маркова гр.да на главном путу Битоль-Велес. Некад чувен и настањен град. Прилеп има 24.000 становника и изгубио је доста од своје трговачке важности. Становништво Прилепа је вредно и штедљиво. Занима се трговином, занатима и земљорадњом. Варош је лепа и има диван изглед. Од знатнијих грађевина истиче се највише манастир св. Арханђела. Околина је Прилепа плодна и богата. Насељена је скоро искључиво српским православним становништвом. Она издржава своје школе, цркве и манастире од којих су најчувенији Прескавац и Сузче.

(Из Београда јављше 1. нов. (19. окт.): Прилеп пао у српске руке.

ВУЧИТРН

лежи украј Косова поља са северне стране на главном босанском друму. Покрај њега протиче Ситница, а 15 минута удаљена је железничка станица. Становништво је српско: православни и поарнаућени Срби. Има 8000 становника. Варош је сва у равнини и има леп изглед, има српску основну школу и лепу цркву недалеко од Вучитрна црквиште је Самодржања и звани Југовића мост,

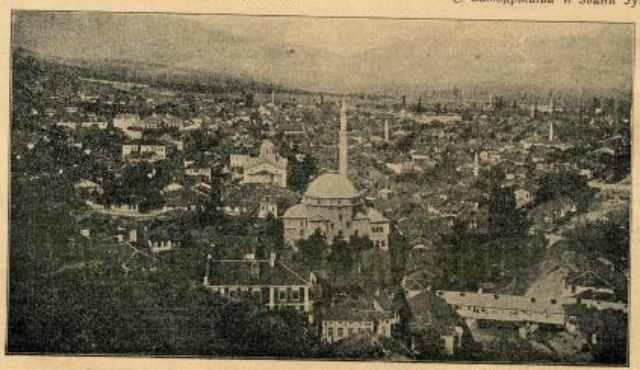

Призрен у Новој Србији

Поход црногорске Народне Одбране у Стару Србију

испод кога је некад Ситница протицала.

[Из Београда су телеграфисали новинама 12. (25.) октобра ово: Данас после подне једно одељење генерала Боже Јанковића заузело Вучитрн, удаљен 30 км. од Приштине и 12 км. од Митровице.]

ГИЉАНЕ

је лепо мало место у врху родне моравске долине. Има врло лепу цркву и школу. Води живу трговину са житом и стоком. Становништво је већином српско. И околина настањена Србима. На северу од Гиљана налазе се остатци старог рударског и трговачког града Новог Брда, а између Новог Брда и Приштине налази се стара варошица рударско Јањево, чије се становништво занима данас једино дугмеџијуком (лију прстење, зова и друго).

(Из Врање су 12. (25.) октобра телеграфисали новинама ово:

Данас друго одељење генерала Јанковића јуришом заузело Гиљане. Погинуло много Арнаута. Српска коњица гони муњевитом брзином Турке према Југу.

Пелтан

ШТА ЈЕ СЛОБОДА?

Слобода и опет Слобода, велим ја и понављам то беспрекидно, слобода је основа и стуб политике као и морала: јер по закону солидарности један једини и исти закон влада друштвима као и породицама. И тај је закон Слобода, Слобода, која човека разликује од бесвесне животиње, а народ од марве: Слобода, која одушевљава сваки атом човечијег тела, па га свом својом природном снагом испољава. Слобода, која чини да свака мишица, развије своју снагу, сваки ум сву множину својих мисли, то је Слобода, која чини, да се направи великом, нација захвалујући појединцу, а појединац захвалујући нацији.

ИЗ РАТНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

„. . . СКОПЉЕ ЈЕ ПАЛО! . . .“

„. . . Скопље је пало! . . .“ Не, Скопље се диже
На крилима орла двоглавог и вели,
Скопље се диже! . . . лешеви су пали! . . .
А крв је текла народа нам целог.

И вали крви Скопље су нам дигли
Горе а више, где је некад било,
И само над њим дух Душанов лебди
И витезова његових му крило.

О, стан'те, сени, витезова палих
Пред Скопљем царским, Лумановом рујним
Стан'те а чујте: кандила вам палим
За покој душе, живототом вам бујним.

Палим га жаром што вековима тиња,
Да плане пламом сав сте живот дали,
Нек вам је слава! . . . а гробови ваши
Значе: славно сте умрати знали . . .

Београд, октобра 1912.

Ив. М. Илићевић

Шумадинка поклања Македонче-ту пушку

Празници се приближују
И ми немо радост браћа,
Добићемо играчака
А ко ће их тебе дати?

Немаш оца, немаш мајке,
Али сестре твоје ми смо
Сабр. . ., смо што смо могле
Играчку ти купили смо.

Где, лепа је играј с њоме
Научи се док си мали,
Научи се како с' држи,
Како пуца, како пали.

Кад научиш њоме владат
Тада иде те вуче жеља

Српски артиљерци гурају топ на позицију у бици код Куманова

Пођи с' моме кад одрастеш
На гроб твојих родитеља.

Уштипи им помен свеша
Без колива и без звона
Него песмом, смртном песмом
Коју ће отпевати она.

А ја мале Шумадинке
Поранићемо у те дане
Да те долма нецијемо
Да видимо твоје ране...

А. Шантић

Призрене стари...

Призрене стари, камење растопи
Но кроз сузама сваког разгрми.
Сеоцима тешким доносе горки
Твоје ти чарешко срока!.. Ја ле у зори

Велики зори, Бог над тобом бдије!
Ура! За поклон српског устанка,
Желимо ти нов да орли крешта,
Мила два брата, златне круне дају!

Залудњај звона, пеки Васкрс јаше!
С Локвем тврдог и Лалле малог,
Сунца уз трубе, под стијегом у зори.

Витезом, силни громом у боју
Загдаше горда уз пландрму твоју.
Призрене стари, камење растопи! . . .

Деца и српска мисао

[Како осећа Србче са Косова] 21. априла ове године, пошао сам из Скопља на Косово да у манастиру Грачаници видим Ђурђевски Сабор и побележим песме које се о Ђурђев-дану на сабору певају.

У Липљане воз стиже око 10 часова пре подне а одатле се иде на колима, пешке или на коњу до Грачанице. Ја радо пешачим, али овога пута, и преко мога обичаја понео сам више ствари но обично, а тако исто и мој сапутник г. М. Боројевић наставник цртања у скопској гимназији, понео је велики апарат за сликање, те чим смо из воза изашли, потражисмо кола или коње, али немогасмо добити, јер нигде, ни у селу, ни у целој околини не беше ни коњчића пошто су тога дана били избори за повереснике, и сва кола и коње власт је заузела.

Не остаје нам друго већ пешке. И ако, обојица добро пешачимо, тешко нам беше ствари носити.

Замолисмо неке сељаке из Гуштерице и Добротина да нам ствари понесу, али несмедоше јер се морало проћи поред арнаутског села Коњуха. — На велику молбу нашу сељак Стеван (презиме сам му заборавио) прими се да нам ствари понесе те кретосмо Грачаници.

Ишли смо према Гуштерици уз реку Јањевку и тражили место где ћемо је прескочити. Газили смо и блато и наводњена места а сељак никако несме да пређе реку док не пређемо село Коњух. Тек близу села Ливађа, остависмо Коњух с леве а Гуштерицу с десне стране, пређосмо Јањевку и упутимо се право ливађској школи, која беше још недовршена.

Ту се у једној кући, некој врсти сеоске механе, одморисмо и ручасмо а мало после кретосмо за Грачаницу која је одатле удаљена једва један час.

Кад из села изађосмо, сеоска деца, мушка и женска чуваху оно мало стоке, што рајa може да држи и радознало нас посматраху.

Један дечак, највише да је имао 6 година, гледаше нас упутно својим пажљивим очима. Ја га ослових: како ти је име?

— Бранко, — беше кратак али јасан одговор.

— Идеш ли у школу? питам га даље.

— Идем у први разред — одговори он.

— А је си ли ти Србин?

— Србин сам . . , и овија су све сами Срчићи — одговори он с поносом и показа руком на осталу децу.

— Е кад сте Срчићи, и тако добри, ево, даћу вам шећера, — извадим из торбе неколико комада чоколаде и разделим.

— Хвала ти! — рече Бранко . . . и наједанпут, као стиђећи се обори очи, у лицу поцрвене и бојажљиво ме упита: Имаш ли српску пару?

— Што ће ти српска пара? упитах га.

— Па, хоћу да видим Краља српског.

— И ми хоћемо! заграјаше и друга деца.

Ја претурих све џепове и, као за инат, ниједан српски новац не имадох код себе; а да бих и жељу ових срнчади испунио покажем им једно писмо на чијем куверту беше марка од 0·25 дин. са ликом краља Петра, које сам, писмо, од својих родитеља тек пре два дана добио.

Деца жељно и радосно посматраху лик Краљев, а кад писмо хтедох узети па да пожурим за сељаком и колегом, који беху доста одмакли, Бранко ме погледа некако чудновато замоли да му дам писмо да још једанпут види српског краља, и кад писмо беше у његовим рукама, побожно се прекрсти пољуби краљев лик, притиште цело писмо на своје младо српско срце, и — побеже далеко од мене а остала деца за њим.

Изненађен, викнух, да ми писмо врати, а слику нека задржи, али он трчаше све даље.

Знајући да у писму нема ништа друго сем породичних мисли, нисам гонио малог допова, али сам се радовао његовој радости, што ће сва деца знати да он има слику српског краља.

Срећан је онај српски ратник, који је на ово Србче на Косову наишао.

„Стража". **Петар Ж. Илић.**

Збор Муслимана у Скадру, који траже да војска преда град Црногорцима

РАТНЕ ШАЛЕ

Кад је рат почео, није нам било до шале. Зевли смо. Кад смо се уверили, да наши подједуј стао нам је са срца велики терет. Мислили су нам се почеле привиђати, па смо почели и шалу заметати. Бележимо неке од шала, које смо чули.

*

— Ко ће ове године добити Нобелову награду за мир?

— Турци, јер они не ће да се бију, него бегају.

*

— Зашто турска флота никако не надмудри црну флоту?

— Зато, што су се Турцима покварили компаси на лађама, па чекају, док их оправе.

*

Један је весељак отворио тајну турског ратног плана, па рече:

— Море, не знате ви, зашто се Турци повлаче! Ја је у њиховом ратном плану, да се бију у Европи. Они хоће да непријатеља намаме у Малу Азију, да се тамо бију.

[Ала им Мала Азија!]

*

Један је весели трговачки агенат причао: како Албанци сто хиљада

НАШЕ СЛИКЕ

Српски престолонаследник Александар је стекао потпуно право на престо свога великог оца. Он је својим досадашњим животом и радом показао, да је дорастао савременим потребама модерног Србства. Солидан је, без страсти, трезвен и мудар. Сад је народ видео, да је и храбар. Он је прави витез, и као такав понос је целе нације.

*

Генерал Живковић. Звучно име у народу. Да ли сте га када видели? Бидија. Јунак. Он је освајач Санџака. Сад продире кроз густа насеља Арнаута. Камо? На море, на Адрију...

*

Генерал Божа Јанковић, велики човек у народу. Пре рата био је председник и душа Народне Одбране у Србији. Са својом војском, у рату, ударио је у правцу Косова. Где је сада? Осваја са својим соколовима Арбанију.

*

Данашњи српски министар војни Бојовић један је од најерснијих официра српских. Човек ретке одбилности. Модерни војник од главе до пете.

*

Народ у Скадру тражи, да се варош преда Црногорцима. Команданта још нема то да учине, али шта ћемо, кад и то бити мора.

*

Грци имају данас добру флоту. Са њоме држе Турке у шаху. Турска флота не сме да им измиче ни мегдан. Зашто? Читај „Ратне шале".

ЗАПИСИ

Шашић у шајкачи. Читамо у „Србобрану": У Србији сад влада шајкача. На шешире се гледа с омаловажавањем. Има и страних новинара, који су то запазили и метнули на главе шајкаче. Данас је врањска кавана и хотел „Врање" видело са шајкачом на глави и председника министарства госп. Николу Пашића. Шајкача на његовој глави није је духа, који влада Србијом сада и сратила је на се оној пажњу.

Ми на ово примећујемо: шајкача, бајонет и шрапнел потерали су Турке у Азију.

Турци признају српског краља. После пада Гиљзина писали су одавде београдском „Свету" ово:

Јутрос у цркви одслужено је благодарење. Црква је била пуна најугледнијих Гиљзинаца. На многолетнију за дуг и срећан живот Краља Ослободиоца Петра Првог сви су отпевали многа љета. После службе божије представници Гиљзина учинили су подворење команданту армије, а међу њима и Мустафа паша с најугледнијим Турцима. Учитељ Никшић поздравио је команданта као представника Њ. В. Краља Петра и захвално српском краљу и српској војсци, што су их ослободили петвековног ропства. Командант у свом одговору нарочито је нагласио како Србија не долази да осваја, него да унесе ред и мир и да створи потпуно благостање сваком појединцу. Турци су били нарочито захвални на овоме и обећали су потпуну лојалност и одмах су телеграмом поздравили свога садашњег господара, краља Петра. Гиљзане је окићено нашим тробојкама, звона непрекидно звоне, кроз варош иде мулика, на све стране сретате лица са осмејком.

[Српски Јевреји]. На почетку рата београдска „Стража" донела је ову белешку:

У новој београдској синагоги „Бет [illegible] старој синагоги, у пе-

с њима жељно загрлимо, заједно носећи потлаченима слобо[illegible]

Нека се благословом Божјим и Светога Петра Цетињскога и свијех [illegible] остваре снови из ране Моје младости, кад сам пјесмом наговештавао овај знаменити дан и загријавао српске груди вјером, да оружани морамо поћ':

Онамо онамо, за брда она!

Живјели Црногорци! Живио балкански савез!

На *Цетињу*, 26. септембра (8. октобра) 1912. године.

НИКОЛА с. р.

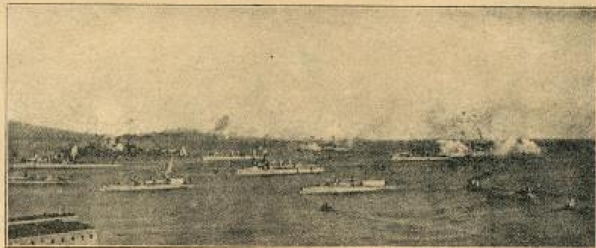

Грчка Флота

[Један јунак]. Капетан Љубомир Ђорђевић, из 18. пука, родом из Књажевца, тешко је рањен у боју на Куманову.

Капетан Ђорђевић још рано најутра, чим је почела борба, искочио је пред своју чету и ту, на страшноме месту, које је изабрао, остао је као укопан целог дана. Киша куршума лила се око њега, картечи су се распрскавали, али је он остао као кип, пуцајући непрестано и соколећи своју чету. Другови су га вукли, да се склони од очигледне смрти, војници су га опомињали, падали су један за другим, чете су се повлачиле и опет стизале, али он је остао непомичан. И клонуо је тек пред вече, кад је тешко рањен. Капетан Љубомир Ђорђевић предложен је одмах после боја за Звезду с Мачевима, највише војничко одликовање, које се једном српском ратнику може дати.

[Најстарији српски доброволац]. „Пијемонт" доноси ову занимљиву вест: Стари српски доброволац Танасије Ђ. Нешић, који је учествовао у свима српским ратовима, храбро се борећи, седи у својој изби и посматра на зиду обешену пушку, посматра своја одличија и забринуто тресе главом. Њега боли оно, што чује да се збива на југу Отаџбине наше, он се тресе од срџбе, што оном јадном народу нема ослободитеља, нема осветника. Сећа се борац окршаја љутих, сећа се дана херојске борбе. У телу му струји она стара крв, крв српског јунака. И најзад стиже вест, да се војска спрема. Сви се спремају да иду, сви се веселе, сваки оштри сабљу, пуни пиштољ, а стари борац треба то мирно да посматра. Не! Танасије Нешић прилази к зиду, скида пушку, чисти је, дохвати стару торбу, и у њу смести све што борцу треба, па уздигнуте главе, сав срећан и испуњен надом, да ће се вратити стари дани, оде у стан Савеза Српских Добровољаца, чији је он активан члан, па се пријави с молбом, да га приме да учествује и у овом рату, у коме ће показати, да чика Танасије има још оне храбр[illegible] којс су га многобројним [illegible] одличијима и повељама одликовали кнез Михајло и краљ Милан".

[Срйски кнез редов]. Наше новине донеле су вест, да је кнез Алексије Карађорђевић ступио у добровољце. Видели смо га овде у униформи српског редова. [Ратни дописник пише из Врање „Србобрану"]

[Српска пошта у Приштини] Званичне „Српске Новине" донеле су ову званичну објаву:

„Данас је отворена и предата јавном саобраћају војна поштанско-телеграфска станица у Приштини, која ће вршити целокупну поштанско-телеграфску службу.

Бр. 80, Из канцеларије инспектор војних пошта врховне команде, 12. октобра 1912. год. у Врању".

[Како се мре] Читамо у београдској „Политици": У једном од првих бојева, 5. октобра на Преполцу, пао је храбро млади капетан Драгомир Нешић, из Крагујевца. Пао је као јунак, који је увек желео и говорио, да ће му најмилија смрт бити — смрт на бојишту.

Његов рођени брат Миливоје Нешић, капетан прве класе, чим је добио ту вест, одмах је упутио мајци овај телеграм:

„Драга мамо, прими моје саучешће у својој превеликој тузи. Ништа не брини. Ја баш сад полазим, да осветим нашег Драгомира".

Ојађена мати, којој је један син погинуо, а други пошао на поља, по којима веје смрт, клонула је у први мах, али је одмах пренула и почела се молити Богу:

Боже опрости ми, ако сам те оволиком тугом увредила и дај, да мој Драгомир буде једина жртва за цео српски народ".

[Хрвати за Црвени Крст] Хрватска влада није дала дозволу за јавно прикупљање прилога за Црвени Крст балканских земаља, него је дозволила само приватно скупљање и то не централизовано, већ само по појединим местима. У Загребу су одмах почели прикупљати најугледнији грађани и даме, па ће ових дана бити скупљено око 20.000 круна. И у осталим местима у Хрватској врло живо се скупљају прилози. Према досадањем резултату, рачуна се да ће кроз неколико дана бити скупљено првих 100.000 круна.

[Радост Срба и Хрвата] Пишу из Книна у Далмацији: Пад Скопља и улаз краља Петра у Душанову престоницу произвео је у Книну неописано одушевљење. Сва српска и хрватска друштва и приватни домови истакли су српске и хрватске заставе у славу победе српског оружја и народне мисли. Сељаци из книнске околине веселили су се по својим селима и водили народно коло, када су чули, да је српска војска освојила Косово. Срби Кнински приредили су у цркви Лазарици на далматинском Косову помен изгинулим борцима српским у овоме рату.

Галерија ратних слика

Многе српске куће јавиле су нам: да желе имати галерију ратних слика за зид и за албум. Ми смо се с тога одлучили, да издајемо галерију ратних слика. Слике ће излазити на финоме картону. Прва излази већ за неколико дана. Зове се **„Рањени црногорски ратник"**. *Нећемо да правимо рекламу за ту слику, али морамо рећи, да је слика тако лепа и толико дирљива, да сваки српски дом треба да је набави. Цена ће појединим сликама у Галерији бити стално 40 потура. Препродавцима највећи рабат!*

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА

Светозара Ф. Огњановића

У НОВОМ САДУ.

СВЕСКА 3. У НОВОМ САДУ, 1. (14. НОВЕМБРА) 1912. СВЕСКА 3.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ЛОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912.

РАТНА ОБЈАВА ЦРНЕ ГОРЕ

ЦРНОГОРЦИ! Тужни вапај који допире из Старе Србије од тамошње наше потлачене браће, не може се даље подносити.

Онамо немилосно кољу не само људе, него и жене и нејаку ђецу српску. Гладно, јадно и плијењено српско робље потуца по горама и око гаришта својијех домова кликујући вас, да га заштитите и избавите.

Дужност и љубав рода налажу вам да похитате браћи у помоћ. Знам, да бисте ви то и до сад учинили са урођеном вам одважношћу, да Ме нијесте слушали и ишчекивали исход Мојијех мирољубивих напора за заштиту мученика испреко границе.

Моје наде, да ће се наћи начин да се без проливања крви Срби у Турској ослободе мука, не остварише се, те сад, колико год је Мојем срцу тешко нарушити тишину европскога мира, не остаје Ми до латити се сабље — оне сабље, коју су ваши очеви неустрашиво шљедовали на Вучијем Долу, Никшићу, Бару и Улцињу.

ЦРНОГОРЦИ! Уз нас је правда, а коцка је бачена, па што Бог да и срећа јуначка!

Замном, јунаци, да руку пружимо браћи у невољи, као и витешкој Малесији, која се ево двије године лавски бори за своја права, слободу и сједињење са Црном Гором.

Нијесмо сами! С нама је Бог, с нама су балканске хришћанске краљевине, са којијема смо удружени у заједницу, за којом сам вазда чезнуо и коју су све од навале азијатског освајача жељно очекивали толики пасови балканских народа.

Имам тврду наду у мишице, ред и послушност синова Мојијех старијех војника, да им ништа неће бити немогуће, но да ће сад височије него икад уздигнути углед драге Домовине и прослављено црногорско оружје новим сјајем обасјати.

Смјелост је ухватити се у коштац са једном великом царевином, али то баш приличи Мојем витезу, Мојем Црногорцу, у толико прије, што му је најмилије уложити се за браћу. Пратиће нас симпатије свега образованог свијета, свега нашега српскога рода и осталога Словенства, а витешке руке са мачевима пружају нам Краљеви: Србије, Бугарске и Грчке, чији су народи у овоме светоме подузећу с нама збратимљени. Ми ту царевину не затичемо из обијести, већ из најплеменитијих побуда, да спријечимо коначно уништење своје прекограничне браће.

ЦРНОГОРЦИ! Вашијем мушкијем кроком похитајте онамо ђе се страда, ђе се мучи, ђе се плаче. Нека повезана браћа Старосрбијанци час прије угледају ваше славне барјаке, нека рекну: **„ево браће, ево осветника испод Ловћена, Кома и Дурмитора. ево синова Црне Горе ће долијећу у наш загрљај, и сад нијесмо више ми ни сираци, ни робови!“** Тамо ћемо се срести са нашом драгом браћом из Србије, коју предводи њен витешки краљ, Мој љубљени зет, да се с њима жељно загрлимо, заједно носећи потлаченима слободу.

Нека се благословом Божјим и Светога Петра Цетињскога и свијех наших светаца остваре снови из ране Моје младости, кад сам пјесмом наговештавао овај знаменити дан и загријавао српске груди вјером, да оружани морамо поћ':

Онамо онамо, за брда она!

Живјели Црногорци! Живио балкански савез!

На *Цетињу*, 26. септембра (8. октобра) 1912. године.

НИКОЛА с. р.

Војвода Радомир Путник шеф српског генералног штаба

Краљ Никола и синови му полазе у рат

»Прва вест о објави рата«, пише »Цетињски Вјесник«, муњевитом брзином раширила се по Цетињу јуче пре подне. (26. X. по ст.).

Сва престоница била је услед тога у великој радости. Пред краљевим двором искупило се много народа који је са нестрпљењем ишчекивао да сазна даље вести.

Одлучан час

Посланици Русије и Аустро-Угарске при нашем двору г. г. Гирс и барон Гизл дошли су јуче у 10 и по часова пре подне у Краљев двор и заједнички су били примљени код Краља у аудијенцији. Учинили су у име својих влада, које су зато добиле овлашћење и од осталих Великих Сила, потоњи корак у корист одржања мира.

Њихова аудијенција није дуго трајала. Краљ их је примио у салону на горњем спрату двора. У одељењима на доњем спрату беху посланици Србије, Бугарске и Грчке са више наших великодостојника.

Чим су посланици Русије и Аустрије свршили своју дужност и изашли, Краљ је сишао на доњи спрат. На Господаревом лицу огледало се живо задовољство и радосно расположење.

Краљ одлази

Мало после тога краљ је са књазом Мирком сео у аутомобил. Краља су до аутомобила испратиле краљица, књегињице Вера и Ксенија и књегиње Милица и Наталија.

Пред двором маса народа. Бурне овације Господару. Алајбарјактар г. Марко Поповић износи великн диван свилени барјак. Народ скида капице и одушевљено кличе. Узбуђење опште.

У први аутомобил, пред Краљевим, седа алај-барјактар са развијеним барјаком. Народ се тиска око Краљева аутомобила: Посланици Србије, Бугарске и Грчке у првом су реду и поздрављају краља. Господар им радосно отпоздравља.

Аутомобили се крену̀ше. Народ кличе а пуцање топа и звоњење звона огласи одлазак краља у Главни Војни Стан у Подгорицу.

* * *

Наследник Данило и књаз Петар, најмлађи краљев син, отпутовали су још дан пре тога у Подгорицу. Њихов испраћај беше необично дирљив. Најпре су узели опроштај од своје узвишене мајке и краљице, која је оба своја сина благословила, пожелевши им од Бога успех и срећни и славни повратак.

Затим су се поздравили с краљем који их је испратио до аутомобила. Пре но што ће се аутомобил кренути, Краљ је Наследника топло загрлио и на чело и груди му ставио својом десницом знамење крста, па по томе Наследника пољубио и звонким гласом пожелео му срећан пут.

Мало ко од многобројних присутних могаше се уздржати од израза силнога узбуђења. Народ је бурно клицао Наследнику и Књезу Петру, који ће, по Краљевој жељи, својом руком први топ испалити на војску непријатеља Отаџбине.

Престолонаследник Данило управља јужном црногорском војском. Књаз Петар је командат зетско брдске бригаде а Књаз Мирко је командант краљевог штаба у војном стану.

Први дани црногорско-турског рата

Црногорски топови су почели грувати првога дана (16. X. по ст.) на Планиницу. Први је топ испалио најмлађи краљев син књаз Петар.

»Цетињски Вјесник« о томе пише:

Једна задругом, у краћим и дужим размацима времена, падају гранате из наших топова на Планиницу. Турци одговарају, али врло ретко и непоуздано. Одједном разруши наша граната главни шанац на Планиници. Турски војници га у бегству напустише.

Топовска паљба продужена је затим против Рогама. Битка се продужава даље на целом фронту од Планинице готово до језера...

Тако је почео турско црногорски рат.

У то исто време генерал Вукотић отпочео је топовску паљбу на Мојковац и све главне позиције више њега на Тари биле су у црногорским рукама. У 2 часа по подне црногорске трупе са Марковца прешле су на турску територију и утаборише се на Лепеновцу 3 часа пред Бјелим Пољем.

Сутра дан, 27. септембра у 9 часова изјутра, пао је Дечић. И цела Подгорица могла је радосно да види и поздрави црногорску заставу која се залепршала на дечићком утврђењу. Командат Дечића пуковник Салихедѝн предао се са неколико официра и повише војника, а поред тога ту су отета и четири турска топа.

Сутрадан, 28. септембра по подне, пао је Шипченик а 29. септембра црногорске трупе ушѐле су у Бјело Поље. За то време и јужна војска успешно је напредовала а приморски одред заузео је чео простор од Каменичког Моста до преко Катрколе а тако исто и од Бѐзера па до мимо Пет Убала.

Малисори се боре одушевљено уз црногорске трупе а мухамеданско

Бригадир Митар Мартиновић командант приморске црногореке војеке

становништво истиче свуда беле заставе у знак предаје.

Тако су протекли првих пет дана турско-црногорског рата.

О даљем току рата стизале су ове депеше:

Подгорица, 30. септ. по ст.

Извештаји добивени од јужне војске гласе да су прекиноћ Турци из њихових утврђења покушали против напад, али да су одбивени. Приликом заузимања позиције Рогама Црногорци су задобили један потпуно исправан Крупов топ са муницијом.

Приликом напада на Дечић, другога дана рата, Црногорци су имали 400 рањених и 120 мртвих.

Подгорица, 30. септембра.

Јуче су се продужиле јаке борбе на свима фронтовима. Средња армија под командом Престолонаследника напала је на утврђење Рогам и заузела га у подне.

Артиљерија је бомбардовала утврђење на Врањи, а затим је пешадија пошла напред. Но како је ноћ наступила, престале су операције.

Јуче по подне Турци су покушали офанзиву противу јужне војске којом командује Мартиновић, али су били одбијени. Приликом заузимања Дечића Црногорци су изгубили много мртвих и рањених. Болнице у Подгорици пуне су. Краљ је два пута обишао рањенике.

Принцеза Ксенија управља санитетском службом. Међу рањеницима су многи Малисори и турски војници. До сада је више од 300 заробљених отправљено у Никшић. Варош Тузи са околином и гарнизоном опкољена је јуче по подне и потом одсечена од Скадра.

Подгорица, 30. септембра.
увече (службено)

После борбе Која је трајала од сванућа до 4 сата по подне црногорска војска, која дејствује на северу под командом ђенерала Вукошића, заузела је варош Бјело Поље. Становништво српско одушевљено је поздравило Црногорце. У цркви је одслужена служба божја за здравље краља Николе.

Солун, 30. септембра
по подне.

Вести, које су овамо стигле, гласе, да се око Берана воде жестоке борбе. Црногорци су нападали на Беране неколико пута.

Зона, у којој се воде борбе, протеже се до Бјелог Поља, али појединости још нема.

Париз, 1. октобра.

Према вестима које су јуче стигле из Цариграда борбе се још непрестано продужују око Берана.

Црногорци напредују ка Гусињу и Плаву, али су наишли на јак отпор.

Цетиње, 2. октобра.

Жупи, Врања и Шипчаник заузети су. Има 3000 заробљених војника, као и велика количина материјала за неколико топова. Краљ је већ ово на Шипчанику.

Турска војска продефиловала је пред краљевићем Мирком и Петром уз свирање каше војске, те је предала оружје. Заробљеници ће бити отпремљени у Никшић.

Цетиње, 1. октобра.

Из Подгорице је стигла вест, да су четири малисорска првака у име својих племена, прогласили краља Николу за свога владара.

Србија у рату

У чланку „Увод у рат" дошли смо до објаве црногорско-турског рата.

О уводу у српско-турска непријатељства доносимо саопштење и телеграме, који изилазе у београдској „Политици" 1. октобра 1912. по ст.

Саопштење и телеграми, који бацају довољно светлости на почетак рата, гласе:

Јуче је наша влада предала овдашњем турском посланику ноту у којој се побрајају све коренште реформе што једино могу побољшати једну судбину хришћанских народности. Главни су захтеви: административна автономија области главни гувернери да буду Белгијанци или Швајцарци, обласне изборне скупштине, жандармерија, слободна настава и народна војска.

Примена ових реформа да буде поверена једном врховном савету састављеном од хришћана и муслимана у подједнаком броју, а под надзором амбасадора великих сила и четири посланика балканских држава у Цариграду.

Наша влада позива Порту да изјави да прима ове захтеве обавезујући се да ће испунити у року од шест месеци те реформе побројане у ноти и у прим-

Призор из Кумановске битке

љеном меморандуму који је објашњава а да, као доказ свог пристанка, опозове декрет о своју мобилизацији.

Одмах после предаје горње ноте, предао је г. Н. Пашић, министар-председник и министар иностраних дела посланицима Аустро-Угарске и Русије одговор на њихову ноту од прошле среде.

У том одговору Краљевска Влада, споразумно са бугарском и грчком владом, изјављујући захвалност за интерес показан према народностима у Европској Турској, сматра да би било свирепо да се не покушају добити у корист хришћанских народности Отоманско Царство коренитије и опредељење реформе које заиста могу побољшати њихову очајну судбину.

Зато су владе трију балканских држава сматрале да треба да се непосредно обрате турској влади, указујући јој на реформе које би требало дати за њихову искрену примену Преписи ноте и ноте која је објашњава, предане турском посланику, приложене су уз овај одговор посланицима Аустро-Угарске и Русије.

Софија, 1. октобра.

Синоћ је предат одговор бугарске владе на аустро-руски корак у име великих сила. Овај одговор предат је у исто време и Турској.

Јутрос у зору Порта је одговорила на нашу ноту: јутрос су турске трупе напале нашу јужну границу и рат између нас и Турске фактички је отпочео.

О томе смо добили ове телеграме:

Врања, 1. октобра.

Јутрос рано турске трупе напале на нашу границу код Ристовца.

Наши храбро одбили напад. Борба још траје.

Јуче су Турци убили десет најугледнијих Срба одмах с оне стране границе.

Прокупље, 1. октобра.

Јуче су заклана четири српска свештеника у новопазарском крају.

Маса бегунаца стиже на нашу границу.

Врања, 1. октобра.

Турске трупе отпочеле су непријатељства јутрос у пет часова.

Борба се води непрестано и огорчено на целом фронту од Ристовца до Горњег Вртогоша.

У Врању неописано узбуђење. Плотуни одјекују чак до вароши.

Једно наше крило продрло је на турско земљиште потискујући турске трупе.

* * *

Србија је, дакле, у рату. Турска нас је увукла у рат у тренутку кад је наша влада показала најмирољубивије намере.

Србија има на то само један одговор: она рат прима.

Још данас по подне Краљ ће, вероватно, објавити своју проклама-цију и наше трупе предузеће победоносни марш ка Скопљу.

Битка код Куманова

(10. и 11. X. по ст. 1912. године)

Битка код Куманова, вођена 10. и 11. октобра једна је од најзначајнијих и најкрвавијих битака, коју је у овоме рату имала српска војска с Турцима. У тој је битци српска војска понова засведочила своју традиционалну храброст, а српски официри, поред храбрости, показали су необично пожртвовање, коме се мора цео просвећени свет дивити.

Тешко је још сад донети тачан опис битке, јер нам нису све појединости ове значајне битке познате, али са онолико факата, колико на расположењу имамо, приказаћемо ову битку у најкраћим потезима.

Главна или прва српска армија, под командом престолонаследника Александра, имала је, да из Врање оперише долином Мораве ка Скопљу. Шеф је штаба ове армије ђенералштабни пуковник Петар Бојовић, један од најспремнијих српских официра. Армија је састављена од четири пешадијске дивизије: две дунавске дивизије, једна прворазредна, друга другога позива, дринске дивизије прворазредна позива; четири пука дивизијске коњице од по четири ескадрона, и два пука самосталне (стратегијске) коњице од по пет ескадрона, свега 26 ескадрона; 24 пољске, једне коњичке и 3 брдске батерије, хаубичког дивизијона, потребног броја инжињерских трупа и осталих помоћних одреда. Јачина ове армије износила је отприлике 75.000 људи. Команданти дивизија све су најбољи официри, пуковници: Милош Божановић, Михаило Рашић, Павле Јуришић и Драгутин Милутиновић.

Пошто је престолонаследникова армија прешла границу и на Бујановцу разбила предња турска одељења, она је на вису Рујану и Биљачи имала жесток бој са неколико батаљона турске војске и многобројним Арнаутима које је до ноге разбила.

Претпоставка српског ђенералштаба била је, да Турци, услед споре мобилизације и концентрације, не ће моћи дати озбиљнијег отпора српској војсци пре Скопља или Овчијег Поља, и у том се крају очекивала главна битка. Зато време Срби се надаху, да ће се главна армија саставити са

Призор из Кумановске битке

армијом ђенерала Степана Степановића, која је ишла из Бугарске преко Ћустендила ка Игри-Паланци и Кратову. Ђенерал Степановић имао је под својом командом две српске пешачке дивизије, два коњичка пука, потребну артиљерију и остале помоћне трупе у јачини око 45.000 људи, а сем тога и једну бугарску пешачку дивизију.

Распоред српске војске био је сличан распореду пруске војске 1866. године при уласу у Чешку. Као што је познато, Молтке је тада распоредио пруску војску у три армије, које су се имале сјединити у Чешкој за одлучну битку, по принципу »одвојено марширати, заједнички тући.« Овај веома користан стратегијски принцип има један велики недостатак: војске се крећу по такозваној „спољној линији", и изложене су опасности, ако се благовремено не сједине пред одлучну битку, да буду појединачно потучене од непријатеља, који се налази на „унутрашњој линији", дакле, у бољем положају.

Зеки-паша, командант „вардарске армије" турске, успео је, да код Велеса и Скопља концентрише пет турских дивизија, са припадајућом коњицом и артиљеријом у јачини око 80.000 бораца. Као школован и даровит официр, он је видео, каква му опасност прети од сједињења две српске армије, па је хтео, да потуче прво главну српску армију, пре него што би се ова сјединила са армијом ђенерала Степановића. Тако је и Наполеон у чувеном италијанском рату 1796. прво потукао Аустријанце под ђенералом Болијеом, па се онда одмах кренуо противу њихових савезника Пијемонтеза, који су, наравно, морали с њим закључити мир. Теоријски, дакле, Зеки-паша имао је сличан план.

Српска војска у своме продирању ка Скопљу, наишла је на целокупну турску „вардарску армију" пред Кумановом, која је имала изврсне положаје и утврђења. Срби су и овде мислили, да имају пред собом само турску авангарду, којој је циљ да успори српско кретање, докле се потпуно не доврши концентрација главне турске снаге на Овчем Пољу. Због тога престолонаследник и није развио сву своју снагу, него је битку отпочео са само два пешадијска пука и једним делом коњице, која се налазила у претходници. Срби наиђоше на жесток отпор, јер се поред турске регуларне војске борило 12—15 хиљада Арнаута. Првога дана борбе, 10. окт. битка се развијала са највећом жестином, али су српске трупе јуначки одолевале турским нападима. Положај Срба био је незгодан и с тога, што српска артиљерија није могла заузети тако згодне позиције, са којих би успешно могла дејствовати. Те згодне позиције морала је српска пешадија извојевати на бајонет, под ужасном смртоносном ватром турске артиљерије. 7. и 18. пешачки пук показали су чуда од јунаштва и презирања смрти, и ова два пука успеше да заузму згодне положаје за српску артиљерију. Али су ови српски пукови скупо платили своју храброст, јер је тај 7. пук (који се рекрутује из београдског округа) изгубио команданта пука, све команданте батаљона и од 60 официра остало свега на 12. Исто је тако 18. пук имао велике губитке. Поред њих уђоше у акцију 8 пук првога позива и 13. пук другога позива, који сузбише три огорчена и силовита турска контра напада. Чим се српска артиљерија појавила на згодним положајима, отпочела је ужасну пљоску противу турских трупа, које су са азијским дивљаштвом и презирањем смрти, јуришали. Она је успела да пре подне 11. октобра сломије турски напад, и одмах после тога четири српска пука предузеше офанзиву. Борба је била ужасна: српски и турски војници борили су се бајонетима, ножевима, кундацима, клали су се зубима. Али је полет српске војске био такав, да му Турци не могоше одолети, и на подне 11. окт. напустише Куманово, давши се у дивље бегство. Турски су војници бацали пушке, шињеле, секли запрегу

Воја четника Васиљије Трбић, који је рањен у Кумановској бици

Бугари јуришају на Турке у бици код Луле-Бургаса

на топовима и бежали у највећем нереду, обузети паничним страхом. Срби су, са једном дивизијом, успели, да сатру готово целу „вардарску армију", и тиме осујете, Зекин-пашин план, који је, теоријски, био изврсан...

Када су Срби ушли у Скопље, француски конзул из Скопља причао је једном српском министру ово:

„Турска војска била је сјајно опремљена. Све је имала на себи ново: одело, обућу, пушке, топове, запрегу. Људи су били развијени и здрави, и кад смо ми видели оволику турску силу, која је кроз Скопље прошла, противу Србије, рачунали смо сигурно, да ће после прве битке заузети Врањ, кад смо видели препашене остатке разбијене турске армије, ми се нисмо могли чуду начудити, каква је то сила могла бити, која је разбила онако силну војску."

Та сила, били су потомци Карађорђа и Милоша, Проте Матеје Ненадовића и Бирчанина, Хајдук Вељка и оних славних јунака, који почетком 19. века уздрмаше силну турску царевину. Српски народ је и овом приликом показао се достојан својих славних предака, и да од свију врдина, на првоме месту има војничке врлине.

Београд. *Д-р Ј. Јовановић.*

МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА

I.

Историја је овога рата врло опширна. Један је њезин део историчан у говорима рањеника, које београдски новинари у болницама посећују. Ми ћемо доносити извештаје новинарске.

Кад су први рањеници у Београд стигли, сарадник београдске »Политике« то је овако описао:

Јуче смо и ми Београђани имали прилике да видимо један мали део бојишта. Пре подне, у 10 часова, у Београд је стигао први воз рањеника. То су били учесници из борби на Мрдарима, Преполцу и Скирцима. У возу је било 296 рањених војника, већином лако, и један официр.

Неколико хиљада Београђана читав сат раније но што ће воз доћи, сјатило се доле код монополске рампе да пове рањенике дочека, да их поздрави и захвали на пожртвовању.

Послинчци су прекинули седницу и звездно са председником г. Николићем сишли доле код монопола, где је воз са рањеницима имао да се истовари. Ту је био и председник општине г. Давидовић са кметовима, председници хуманих и патриотских друштава, масе девојака и госпођа.

Тачно у 10 часова воз писну. Завлада мртва тишина. Сваки је и жељео и страховао да види рањенике. Код монополске рампе воз стаде.

На свима вагонима стоји велики црвени крст. На платформама вагона начичкали се болничари у белим кецељама.

Поред саме пруге постројен је одред болничара са носилима, а више њих, један поред другог, до саме топчидерске трошаринске станице, наређани су фијакери који имају да од-

Железничка станица у царевајућем граду Скопљу — По фотографији једног српског официра

Храбри црногорски официри

везу теже рањенике до војне болнице. Трамвајски саобраћај је обустављен. Код монсполске трамвајске чекаонице стоји један трамвајски воз са неколико вагона да прими лаке рањенике и одвезе их уз оно брдо више монопола до Губеревца.

Болничари отворише први теретни вагон. Настаде мртва тишина. Свако је стрепио да не угледа кога од својих.

Полако, ослањајући се на руку болничара, изађе из вагона први рањеник, са великим завојем на глави и пушком у руци. „Живео! Срећна ти рана" — захори се из хиљаду грла. Председник општине приђе рањенику, рукова се с њим и даде му кутију цигарета. Г-ђа Луковићка, председница женског друштва понуди рањеника чашицу ракије, а једна девојка закити га цвећем. Фијакер приђе. Два болничара помогоше рањенику да уђе у фијакер, један од њих седе поред њега, и фијакер се полако крете уз брдо, пут болнице.

За првим рањеником дођоше остали. Један рамље, другом увезана рука; трећем не видити нигде завоj, али раздерани и окрвављени шињел на грудима сведоци да је то рањеник из тешке борбе, борбе на бајонет.

Председник општине прилази сваком рањенику и даје цигарете; г-ђа Луковићка нуди ракијом; девојке китe цвећем. Уз бурне поздраве масе света рањеници се полако, један за другим крећу пут болнице.

Истовари се први вагон. Возовођа крену лагано воз и пред нас се појави други вагон рањеника. Опет иста слика. По оделу и лицу видите да је сваки од њих издржао тешку борбу. Али, тако исто са лица њиховог читате, да свако једва чека да оздрави и да се поново врати на бојиште, да свети рану.

Вагон по вагон лагано се истоварује а воз се лагано креће. Место теретних вагона указа се најзад један путнички, са спуштеним завесама. То су тешки рањеници.

(Наставиће се).

Сима Пандуровић

Војнички растанак

Пошто мајци јави да и њено, срдце!
Нас ће трби сваг, снегови и кише.
Отворићеми свој, у пролећне дане,
Дођи ћемо с ветром мобе да нас сваш,
Или мисао ћиое, или мисао ћиое!
Срдце, нашој мајци да и њено јави!

Дрвоиамља кажи: „Пошли су сде срна
Наше робле и сде ветар мрсе еоје,
Ги ће тихој вреди раздрмати срна.
Ги ће ирлих стрели горчини се сдиоо,
Страшна помор наше еробове да еоје;"
Дрвоиамља кажи: „Отишли сио тамо."

„Притиће се, да сад, уз ноћедње трубе,"
— Кажи њиним дрвоиам жеомља и дом —
„Пробудг год онеси прогутају срдци,
Да вас ониме еоле и страшиије љубе;
Ил' заеиавит творе но постељи стрви'."
Њима тако, срдце, но растанку реци.

Нас ће, дрводи прошлости, будућности и нодо,
Тамо сде ће ноћ ћлутити ћиша онтрох срна.
Где потпуно срдци страшна комонда,
И застава стрвени лепршн се ирна,
Тамо сде јом робле у ланцима шишти,
А мегребну земљу мрих и јарам шиоши.

Тамо сде из крви водиже се пара,
Просута по земљи обилно и дано;
Водиће нас сенка великог Цара
Онеси у крв, или у добу еланак,
Полумеом док се не срушим у крви,
Ил' док не водиемо — наследни и крв!

Скопље, 25. Октобра 1912.

НАШЕ СЛИКЕ

Србија је у Радомиру Путнику дала великога војсковођу. Од младости је своје биo вредан официр, а цео свој живот ставио је у службу рада на разној вештини. Сву своју животну снагу налио је у велико дело — у план војних операција, којима је европска Турска уништена. Његова га је отаџбина већ наградила чином војводе, а цео народ му одаје своје велико дивљење и љубав. Доцније ћемо донети војводину општирну биографију.

*

Бригадир Митар Мартиновић, који је генерал-ађутант краљев, артиљеријска бригатир, председник министарског савета, министар војни и заступник министра спољних послова, главни командант је приморског одреда, који је из Бара кренуо преко Бојане, заузео неколико турских кула и утврђења и биje љути бој код Тарабоша. Стар је, од прилике, 44 год. Родом из Вајнца, крај Цетиња, из братства Мартиновића, које је једно од најјачих и најбољих црногорских братстава. Школовао се на страни. Свршио је војну академију у Италији и у црногорску војну ступио је 1889. г. Министар је постао први пут 1907. г. у Томановићеву кабинету, из кога је након три године ветупио заједно са садањим министрима Пламенцом и Вуковићем.

Он је први био шеф дворске војне куће. По паду Томановићева кабинета овог лета образовао је кабинет. Мартиновић је сув, висок, коштељав човек. Импозантна је појава. У говору кратак и одрешит. Држи се круто, потпуно војнички, али је пристојачан и пријатан. Он је несумњиво најспремнији црногорски официр. Зато му је и поверена најтежа задаћа. Најтежа операција црногорске војске, заузимањем Скадра, поверена је њему и ако се суди по ономе што је и како је

успео до сада, своју тешку дужност извршише на свако задовољство.

Неће бити на одмет да напоменемо, да је међу Арбанасима веома популаран и да код њих уживa велики углед. Раније године радио је и на војној књижевности и има неколико успелих радова. Под његовом командом припадају и његови племенци, који су на давнашних времена познати као добри борци. Међу њима је и рођени му брат Петар официр. С краљем је у блиском сродству. Мати краљева Стана рођена је сестра Митрова оца Бошка Никова, који је на Цетињу потпирао као комендант дворске страже.

Србија, уз регуларну војску има и револуционарне чете. Оне су пре рата, упадале у бившу Турску и штитиле су народ од арнаутске и турске насиље. У рату су чете чиниле неоцењиве услуге, па и у славној бици код Куманова. Ту је чуда од јунаштва чинила и чета Василија Трбића, он је у бици рањен. Василије је један од најчувенијих, најхрабријих и најстрашнијих четовођа српских. Родом је из Срема.

Ај, Сремче, гујо љута...

*

Опис велике битке код Луле Бургаса донећемо касније.

— Имадете ли што на продај', стари господару?
— Торњајте се до сто ђавола! Све су ми балканци узели. Ништа ми не остаде, да понесем у Малу Азију. Јао, зуб ме боли... Торњајте се...

ЗАПИСИ

[Краљ Петар и краљ Николај „Цетињски Вјесник" доноси ово саопћење:

„Његово величанство краљ Петар од Србије, полазећи са српском војском на границу, упутио је на Њиша Његовом Величанству Краљу Господару веома топао телеграфски поздрав, у коме му саопштава да је војска на Србије прешла границу радо ослобођења потлачене браће, честитâ Му на успешима црногорске војске и моли да прими његове најсрдачније жеље за добро Своје и Своје породице и за срећу Црне Горе, која је са Србијом заједно, и жели да та слога испуњује Његово срце најслађим надама у будућност нашега племена. На то Му је Његово Величанство Краљ Господар одговорио, да Га је дубоко потресла вест о преласку војске из Србије у стару српску земљу, да с ускрснућем види како мека братска рука брише братску сузу, а јединствена српске историје да прате са поуздањем и оправданом гордошћу славна дела војске краља Петра, из којих ће црногорска јунаци црпсти нову снагу за нову славу и победе, које ће их, ако Бог да брзо довести у тополи загрљај соколова из Србије. С Тобом заједно, драги зете завршује се овај поздрав, идем с нестрпљењем у сусрет томе дану, иолећи Свемогућега за добро Твоје, Твога Дома и срећу братске Србије.

[Још о Живковићу] Генерал Живковић, несумњиво најпопуларнији војсковођа, београдско је дете. Рођен је 29. авг. 1856. У почетку првог српско-турског рата проваведен је за потпоручника. Као наредник-питомац учествовао је у борбама на Калиновцу, Јавору, Кушиди и Чемерикци. За показану велику храброст награђен је официрским чином и сребрном медаљом за храброст. У другом српско-турском рату Живковић је учествовао као пешадијски потпоручник и командант батаљона у борбама на Куршумлији, на Твоцу и на Самокову. И овде је показао и велику спрему и ретку храброст, те је у знак признања добио златну медаљу за храброст и Таковски Крст с мачевима на прсима. Српско-бугарском рату учествовао је и одликовао се у борбама на Врапчи код Аргдимировца, на Драгомапском тесацу, на Нешковом Вису и на Пироту и за показане успехе одликован је медаљом за војничке врлине. Анексијона криза затекла га је на положају министра војног. Генерал је постао 29. јуна 1907. а годину дана раније одликован је титулом почасног краљевог ађутанта. За своје заслуге у мирно доба одликован је Таков. Крстом другог степена. Карађорђевом Звездом трећег степена, Белим Орлом четвртог степена и официрским крстом Румунске круне.

*

[Никодим Рашић] У борби на Лисици, погинуо је од два куршума у срце Никодим Рашић, капетан I класе, командар пограничне страже и командир храбре комитске чете од 70 људи. Овај човек, према коме је живот био и сувише суров, умео је у малу четницу да унесе толико самопоуздања да је она шака људи одбила напад 2000 обесних Арнаута. Пошто је јединственом проницавошћу одмерио позицију капетан Рашић заповеди да се димантом баце у кадуљ турска каравула и нареди јуриш на каравулу. Ово је био јединствен подухват који је требало имати генијалности и неописане храбрости, јер које год познавао овог савесног официра знаће да Никодим Рашић не би никад пристао да прави непромишљене јурише, јер их не би налагала неодложна потреба или изнесена нада на успех. Капетан Рашић био је прва жртва свог херојског јуриша. Он је сећалико дете из ужичког округа и од првог разреда гимназије издржавао се потпуно сам. Крош живот се пробијао тешко, али је у школи увек био један од првих ђака. Као официр, не задуживши се ни пара, само о плати пробавио је у Француској годину дана. Последњих месеци, од своје воље и својом иницијативом постављен је за командира пограничне страже према Турској. Никодим Рашић пао је у прном боју као херој. Ђака му била српска земља за коју је тако радо положио и живот свој!

[Сахрана прве двојице турских рањеника у Београду] Кад су прекјуче у овдашњој војној болници подигли рањена два турска војника одмах је војна санитетска управа известила о томе надлежно црквено одељење Министарства Просвете са напоменом да се издалу потребне наредбе за сахрану по религиозном обреду муслиманском. По овом обавештењу шеф црквеног одељења г. Др. М. Пеђанић издао је одмах наредбу имаму овдашње муслиманске џамије, г. Мехмеду Рамза Делићу, да по прописима муслиманске вере учини све што треба да се учини војници покопају у овдашњем делу новог гробља за Муслимане и да изврши нужне верске обреде за тај случај. Сам пак, г. Др. Пеђанић отишао је у болницу где је издао наређење испраћај смртних остатака војника до гробља. При саслушању у гроб, војска је одала турским борцима исту онакву почаст, пальбом из пушака, као и српским, који су тога дана били покопани. На овакав начин извршавање се сахрана и осталих умрлих турских рањеника по другим местима у Краљевини Србији. (Београдски „Балкан".)

Употреба клишеја законом забрањена.

Штампарија д. д. Браника у Новом Саду.

СВЕСКА 4. | У НОВОМ САДУ, 8. (21.) НОВЕМБРА 1912. | СВЕСКА 4.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10 СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912.

РАТНИ ПРОГЛАС

ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I.

СРПСКОМ НАРОДУ.

Најновији догађаји ставили су опет на дневни ред решавање судбине Балканског Полуострва, па с тим и судбину Старе Србије, те славне али тужне мајке наше Краљевине, где је историјско језгро српске државе старих краљева и царева, где су славне немањићске престонице: новопазарски Рас, Приштина, Скопље, Призрен; где живе наша браћа: по крви, по језику, по обичајима, по народној свести, жељама и тежњама.

Освајачка и нетрпељива отоманска владавина истребљује већ вековима ову нашу браћу.

Од берлинског конгреса на овамо, убијање, одвођење у Азију и до последњих дана, насилно расељавање, турчење женскиња и мушкиња, непризнавање наше вере, језика, имена српског, били су основица турске управе.

Разоравање Старе Србије вршено је пређе безобзирно дивљачки; а наставило се под новом уставном владавином, новим средствима, са циљем да се у царевини све народности униште а остане само једна отоманска.

Та нова уставна владавина је прегнула да и економски сатре Србе, па је дотадања рђава друштвени, привредни и финансиски систем, основан на освојењу и средњевековном феудализму учинила још тежим Србима. Она им је наметнула и дужност служења у војсци, а задржала је и даље за њих све оне тешке обавезе феудалнога режима, које су им наметнуте баш зато што не служе војску. Али и без тога Србину, и у том новом добу, није било обезбеђено ни имање, наслеђено ни стечено, као што није био ни сам живот.

Одсуство безбедности стварали су рђава управа, подмитљиви судови и стална анархија која је у последње време достигла врхунац.

Све ово скупа чинило је стање Срба у Турској сасвим неиздржљивим.

То неиздржљиво стање гонило је стотинама година Србе да се селе из Старе Србије, а од последњега нашега рата с Турском сваке године прелази у нашу Краљевину хиљаде очајних и голих бегунаца. Њих је данас препуна Србија. Њихово пребегавање је стварало Србији големе новчане издатке, и стално узнемиривало њено становништво.

Очекивало се да ће турска влада ценити све жртве Србије, али узалуд. Мира није било ни на самој граници, коју је међународна комисија, после прошлога нашега рата с Турском, великим делом неприродно повукла. Чести оружани упади, због којих смо је и усред мира, с великим жртвама, морали чувати и бранити, ометали су наше становништво у пограничним срезовима, да се безбрижно предаје културном и привредном развијању. Па и саме царинске мере турске неразумно су спречавале трговински саобраћај тих крајева. Непредусретљивост отоманске владе показала се највише у питању остварења једнога великога међународнога дела, користнога по обе наше државе, и по привредни живот осталога цивилизованог света. Србија, одсечена од мора, настојавала је одавно, да се од Порте добије одобрење за грађење, од наше границе до Јадранскога мора, железнице коју Србија сматра као своје животно питање; али без успеха.

Турске владе су стално посведочавале и према својим држављанима неразумевање својих дужности, и биле су глухе за све жалбе и представке. Дошло је дотле да већ нико није био у Европској Турској с тамошњим стањем задовољан. Досадило је и Србима, и Бугарима, и Грцима, и Арбанасима. Буне се редом: и муслимани, и католици и православни. За то су и све суседне балканске државе, трпећи једно и исто зло, предузимале безброј корака у корист своју

Генерал Живојин Мишић
помоћник шефа српског генералног штаба

и своје браће, па опет залуду. Српске су владе за ових тридесет и четири године безуспешно исцрпиле сва дипломатска средства и код пријатељских сила и код Порте; шта више, кад се пре неколико година покушало с реформама у неким вилајетима Европске Турске, већи део Старе Србије био је искључен из тога покушаја. Ја сам са своје стране све учинио, да мирним путем исправим ово стање тешко и несносно, и по нас и по браћу нашу. У томе смеру Ја сам ступио у споразум са Краљевима балканских држава да сложно покушамо, заједничком представком у Цариграду, поправити оно што се више не може трпети. У том спремању били смо изненађени мобилизацијом и концентрацијом турске војске према нашим границама. На то се морало одговорити једнаком мером, али смо ипак једном заједничком нотом, испуњеном свим обзирима умерености, учинили последњи покушај да се мирним путем наће злу лека. На то се одговорило новом сечом наше браће, новим зверствима над њом, новим повредама границе и на послетку опозивањем турских посланика из Београда, Софије и Атине.

Ја сам зато у име Божје наредио Мојој јуначкој војсци да пође у свети бој за слободу наше браће, за бољи живот и напредак Краљевине Србије. Наша браћа Црногорци већ ките свежим ловорима своје победне заставе, а с нама данас ступају напред и јуначке савезничке војске бугарска и грчка. Вековне су нам патње заједничке биле, заједнички нас интереси везују, нека нам и рад на добру и слободи Балканскога Полуострва буде заједнички.

Моја ће војска у Старој Србији поред хришћана затећи и Србе муслимане, који су нам исто тако драги, а с њима и Арбанасе, хришћане и муслимане, с којима наш народ живи заједно већ хиљаду и три стотине година, обично делећи с њима срећу и несрећу. Ми им свима носимо слободу, братство, једнакост у свему са Србима. Наша ће Србија и тамо донети жељени мир и напредак, као што је то донела окрузима ослобођеним 1877—8. године: у њима живе слободни, напредни, свесни, задовољни грађани. Тај живот имамо да заснујемо и на обалама Лаба, Ситнице, Ибра, Дрима, Вардара.

Ја вас позивам, драга браћо, свесрдно помогните моју храбру војску да ово оствари, и сву своју снагу за то заложите.

Живео мој мили Српски Народ!

У Нишу, 5. октобра 1912. г.

ПЕТАР с. р.

Председник мин. савета, министар спољних послова Никола П. Пашић с. р., министар финансија Д-р Л. Пачу с. р., министар унутрашњих дела Стој. М. Протић с. р., министар правде Д р М. Полићевић с. р., министар нар. привреде К. Стојановић с. р., министар грађевина Ј. П. Јовановић с. р., министар просвете и црквених послова Љ. Јовановић с. р., министар војни, пуковник Рад. Бојовић.

ПОКЛАНА ДЕЦА*

Живет се није могло од самих ужасаја;
Мрета се није хтело без окршаја;
— Ох јадна раја!
Та да су јаници били, од горке муке
Јаници би војску дигли на таке вуке.
Да им је турска хала
И последњу кап мајка
И крви Обилића
Из жила исисала, —
Тад и тад би их диг'о
Успомен славе старе,
Сремске би планце стресли —
Па сковали пиџаре.

Од како јарко сунце ледену земљу загрева,
Увек је било љутих и крвавих бојева, —
Но борили се људи
Па нека сабља суди!
— Ил право или криво, стиће се некој мети.
Човек не сме подметн.

И раја тако хтеде, бојна се труба зачу,
Нек буде једном краја том некаданном плачу
И кад се слише чете у богоданој слози
Кликнуше реча свете:
Боже помози!

* Ову савремену песму написао је Вељ Јован Јовановић 1876. год. за време босанско-херцеговачког устанка. Штампала је први пут у календару „Напредак" за г. 1877. са његовим потписом, а била је пренесена и у новосадску „Заставу" исте 1877. године. У песмо збирке није ушла. Његово пророчанство у последња два стиха данас се испуњује.

„Ха-ха-ха! Јолдаш чу-ли! — помиње Јаур бога!"
Грокнуше турске звери лудилом беса снога.
„Зар има Јаур Бога!?" — зинуло Туре неко,
„Шта велиш море, Мујо!?" — „Вала ја не бих рек'о."
„Ако је стеко бога, вала да и то знамо,
На хајд да покушамо!"
Покушај овај смели кравље звери абрати . . .
И тад су започели — Јаурску децу клати!

Дал има бога свога та погажена раја!?
— Јаурску децу клати! — Да давна заминућаја!
И покушај се поче:
Стотину ј' деце пало
Како је које једно у куту заспало.
Ни мача није видло, ни око зверско лице
Своје'г убице.
Стотину ј' само клекло, — стотину ј' обамрло
Пре нег што је оштро гвожђе дотакло бледо грло.
Стотину ј' грозна рука хитала у вис сада
А безаблезне гледа, како на јанџар пада.
Друга су дигла руке, па рукама обема
Мољаху: милост, милост! — Ал' Турчин душе нема.

Многу ј' на грудма мајке погибија затекла
И звер је прво чедо, на онда мајку секла.
Која су главу дигла, гласа им о тле паде,
Која су плакат смела — тама се очи ваде.
А које голо дрхће, на зиме се огањ меће,
Па ништа друго, ништа, само се — жива пече;
Да, још'те нешто само — крај огња Турци седе
И мајку турски гоне, да свог јединца једе.

Ха! звери нгињена, у паклу одојена,
Које се гнушат мора и шакал и хијена.
Ако те њихо чуха и пак'о помоћ пружа.
Онда је слаба сила у нашега оружа,
Онда је слаба рука хришћанског мученика
Онда је трошна снага у живих осветника
Ну живи и да клону
Ал' ти се не ћеш дићи
— Тебе не друга стиће.
И дићи ће се дића из гроба ископана,
И стиће ће те стића — деда п о к л а н а.

Змај Јован Јовановић

ПРВИ СУКОБИ НА СРПСКО-ТУРСКОЈ ГРАНИЦИ

У свом конфликту са балканским државама Турска их није довољно озбиљно узимала и изгледа да није веровала, да ће балканске државе доиста заратити. Извршила је мобилизацију ради застрашивања и на границама се показала доста изазивачки. На српској граници Зибевче-Ристовац она је прва прекинула пограничну саобраћај и допустила Арнаутима и редовној војсци да пуца преко границе читавих 2 дана пре него је рат био објављен.

18. септембра о. г. по ст. заустављене су турске власти при пут воз, који је редовно комуницирао између Турске и Србије преко Ристовца и Зибевча. Воз је заустављен у Зибевчу и путници су морали ићи пешке до Ристовца. Од тога дана је прекинут сваки саобраћај и трговачки и полиитички власти између ова два места.

29. септембра су ради мобилизације одвели Турци неколико Срба сељака из села Карадника са српске границе, рекавши им, да их воде у Скопље. Но стража, која их је спроводила, поверн им, да ће их одвести у Азију. На то су ови покушали да побегну преко границе, но турски војници плотуном сруше неколико бегунаца, а осталима успе да прећу. Тај дан у вече је вршен терор над пограничним Србима.

1. октобра око 5 сати у јутро Арнаути су пуцали у близини Карадника на српске пограничне страже. Истог дана су Арнаути заједно са низимом напали на српску станицу Ристовац. Још се и сада виде по зидовима рупе од пушчаних метака. Препуцавање је трајало читав дан и непријатељи су одбијени тек око 6 сати по подне, кад су стигле у помоћ оближње српске пограничне страже. Редовна српска војска која се налазила у Ристовцу није могла да се упусти у бој, јер није имала више заповести и јер рат још није био објављен. Број изгинутих и рањених непријатеља није познат, али према оном што се могло сутра дан, кад су непријатељи купили мртве и рањене, рачуна се, да их је било до 200.

3. октобра је прешао у Ристовац један Арнаутин, да са Србима ухвати везу, да се обуставе непријатељства по граници. То је и успело и тај дан је било мирно, само се могло опазити кретање и гомилање турске војске на граници.

4. октобра у зору Турци су покушали да борбом разоре мост на реци Кршевици близу српске границе. Пуцањ бомбе је био знак за општи нападај. Нападаји су извршени на неколико места на граници, но пограничне страже су их успешно одбиле. Ни у овим окршајима није учествовала редовна војска. — Овога дана је у Београду потписана објава рата Турској.

5. октобра су се са турске стране чули турски топовски пуцњи. Тога истога дана око 6 сати у вече загрмио је са Игњатовца и први топ са српске стране, артиљеријског потпуковника Туфегџића. После борбе од 40 минута прешла је српска војска границу и ушла у Зибевче. У овом првом окршају између редовних трупа учествовали су с непријатељске стране гомиле Арнаута и један табор турске војске.

Од овог дана започело је победоносно наступање свих српских армија на турско земљиште.

О борби 1. октобра по ст. писао је београдскоj »Политици« дописник из Ристовца ово:

Јутрос сам успео да сазнам све аутентичне податке о борбама које су јуче вођене око Ристовца. По овоме, што вам ја шаљем и што је до слова тачно, догађаји су текли нешто друкчије но што је јуче о њима на брзу руку јављено.

Ево, како су почеле и како су се завршиле јучерашње борбе:

Јуче у шест часова изјутра отпочео је наш седми пешачки пук

Призор из борбе код Киркилисе

Пратња Исе Бољетинца

нежбања на нашој страни, према селу Давидовцу. Војници су се вежбали хитри и расположени, официри су командовали мирни и прибрани и не слутећи шта их само кроз који тренутак чека.

Али тада одједном Арнаути, који су се налазили око турских караула по висовима, оспу плотунима на наше војнике. За првим плотуном дошао је други, или он је већ затекао наше војнике постројене у бојни ред. На ватру се одговорило ватром и тако се отворио жесток бој.

Докле је једна руља Арнаута напала са висова на нашу војску, дотле је друга, још већа руља покушала да заузме ристовачку железничку станицу. Неколико стотина Арнаута пошли су ка станици пуцајући плотунима. Али до станице нису могли доћи. Том приликом један наш финансијски стражар, из заседе а под кишом куршума, убио је пет Арнаута. Још одмах после првих плотуна, у борбу су се умешале и турске трупе и пушкарање се развило на линији дугој више километара.

Борба је трајала од јутра па све до сумрак, када су око 6 часова одјекнули последњи пуцњи. До подне се знало, да је пошнуло пет Арнаута а после подне, сем оне петорице коју је убио финансијски стражар, не зна се колико их је пошнуло. Али по њиховој опорчености и алакату изгледа да су претрпели знатне губитке.

Наша војска заузела је у борби три карауле на Карпини које доминирају над свима арнаутским селима. Те карауле војска је задржала.

Јутрос је освануло мирно, и како се чини, цео дан ће проћи на миру јер се арнаутске групе а тако исто и турске пограничне трупе држе сасвим повучено.

Наши јучерашњи губитци према величини борбе, сасвим су незнатни. Погинула су двојица, а како сам апсолутно тачно јутрос извештен, рањено их је дванаест, од којих су десеторица пренети на лечење у врањску болницу. Имена првих наших жртава нисам могао сазнати.

Пре два дана пребегао је из Жбевца на нашу страну шеф железничке станице са четири службеника. Тај шеф је по народности Талијан из Швајцарске а од остале четворице тројица су Грци а један Пољак. Са њима је пребегао и кафеџија из Жбевца, такође Грк.

О борби 4. октобра јављено је телеграмом из Београда, сутра дан:

Јуче, рано изјутра прешло је код Мрдара на нашу страну неколико стотина Турака. Они су оплачкали и запалили два српска села У близини се налазила српска војска и она се сукоби са Турцима. Турци су убрзо савладани, оставивши на нашој страни седам мртвих, а рањене су, којих има велики број одвели собом. Са српске стране рањено је њих осам, а мртвих нема.

Ти, Турци, који су прешли у Србију дошли су из села Полујева, преко пута Мрдара, где Турци од неколико дана подижу утврђења. Доведено је и око хиљаду Арнаута, који подижу редуте и један табор војске, која се утврђује.

Кад су Турци отерани са српског земљишта, они су, потпомогнути војском, отпочели паљбу на српску војску из утврђења.

О првој акцији српске војске донела је 5. октобра по ст. београдска »Политика« ове вести:

[Бој на Прешолу] Прекјуче рано изјутра турска војска упала је, код села Васиковца, недалеко од Мрдара на нашу територију и напала наша два села. Наш други пешачки пук дочекао је упадаче и развио се крвав страховит бој. Турцима су пришли у помоћ одреди из утврђења Полујева а наша је војска добила помоћ. *

Бој, у који се умешала и артилерија, трајао је цео дан. Турци су, са грдним губитцима, били отерани на своје земљиште Они су у томе, прекјучерашњем, бојu имали преко две стотине погинулих и више стотина рањених. Од наших свега су десеторица погинула и 42 рањена.

[Заузеће Полујева.] Али Турцима ни то није било доста и они су јуче рано изјутра поново напали наше трупе. У јучерашњем броју наших листа ми смо саопштили последње вести о почетку тог великог боја.

Војвода Јован Бабунски

Топовска јека разлегала се преко Куршумлије и допирала чак до Прокупља.

Око 8 часова наша војска је већ потисла турске трупе и пошла за њима у потеру. Турци су покушали одмах да се сконцентришу око свога великог и јаког утврђења крај села Подујева. Али им то није пошло за руком.

Већ у 10 часова пре подне утврђење Подујево са масом Турака заробљеника било је у рукама српске војске.

Нападање са свију страна малим турским, разбијеним одредима, наше трупе пошле су све дубље имајући сваки час сукобе са турским посадним одељењима. И већ јуче пред вече наша војска је била преко тридесет километара дубоко у Старој Србији.

[Трупе пред Приштином.] Синоћ, у сумрак српске трупе биле су већ пред Приштином.

Варош је жељно очекивала ослободиоце; Приштина је била спремна на предају. Али су српске трупе обишле хитајући на југ.

[Сељаци уз војску.] Што су наше трупе дубље продирале, уз њих се прибијала све већа нова војска: устаника сељака, наоружаних вилама, секирама, пушкама најразличнијих система које су стрпљиво, скривене, рђале чекајући час ослобођења.

Устанак је захватио сва наша села од Митровице па до Куманова и од српске границе до Липљана

[Наши у Жбевцу.] Док је војска са Преполца предузела победнички ход ка Приштини и Косову, дотле је између наше врањске војске и турских трупа такође дошло до сукоба.

На прво изазивање с турске стране наша војска из Ристовца добила је наредбу да пође на Жбевац и после врло кратке борбе Жбевац је за навек изашао испод турске власти.

И тада су одмах, док је наша војска продирала даље тукући се са турским трупама, постављени први наши чиновници у новом делу Србије. Постављени су: шеф српске полиције у Жбевцу, управник поште и шеф железничке станице.

[Ослобођење Бујановца.] Јуче око подне запљескали су српски плотуни око Бујановца носећи слободу потлаченима. Турска војска повлачила се споро, Арнаути су унезверено гледали војну силу какву никада нису видели.

Не зна се број жртава са којим је наша војска заузела Бујановац, али по једном ноћашњем телеграму изгледа, да је врањска војска имала сасвим незнатне губитке..

[На Куманово.] Ноћас и јутрос наше су трупе настављале продирање ка Куманову и можда још данас по подне заћркеће се наши шанчеви по висовима око Куманова.

Слика турскога заверета

По једној вести из Врање, није немогућно да се још вечерас заподене борба између наше војске и турских трупа, ако се оне буду усудиле да бране Куманово.

Још пре неколико дана осетило се велико врење у хришћанским селима око Куманова. Јуче се маса сељака устаника придружила нашој војсци и нема сумње да ће поред наше редовне војске, у заузимању Куманова учествовати и хиљаде наших сељака.

РАЗВИТАК СРПСКЕ ВОЈСКЕ

За време првога и другога устанка противу Турака под Карађорђем и Милошем Обреновићем (1804 – 1815) сваки за оружје способан Србин био је војник. Народ су предводиле војводе, које су у својим крајевима подигле биле устанак. Најзнатније војводе после Карађорђа биле су: Јаков Ненадовић и његов синовац Прота Матија, Миленко Стуковић, Петар Добрњац, Милан Обреновић, Сима Марковић. Кад је Србија под Милошем дефинитивно ослобођена била, војску је састављао цео народ, као и за време устанка. Војне старешине биле су сресци и окружни начелници, који су имали војничке чинове. Кнез Милош је први завео једно мало одељење стојаће војске као гарду. Под кнезом Александром Карађорђевићем Србија је имала од стајаће војске два батаљона, један ескадрон и две батерије. Још под кнезом Милошем основана је била војничка школа за официре. Она се прво звала «артилериска школа», па је доцније добила назив «војна академија». Кад је дошао на владу кнез Михајло он је

Посада Тузи предаје оружје

најозбиљнију бригу поклонио стварању организоване народне војске. Дотле је војска била под управом унутрашњих дела, а њоме је командовао „начелник стајаће војске". Кнез Михајло је позвао француског пуковника *Монлена*, да организује српску милицију, и тада је створено засебно министарство војно. Пуковник Монден (умро је пре 6 година у Паризу) био је први српски министар војни. Кнез Михајло је за подизање српске војске врло много урадио. Довео је неколико Срба аустријских официра, створио школу за старешине народне војске, установио стална вежбања недељом и празником за народне војнике и целу народну војску наоружао тада модерним оружјем. Благодарећи овакоме његовом раду на јачању народне оружане силе, он је могао 1867 без капи крви да добије шест градова, у којима је била још турска посада.

У оба српско-турска рата (1876 и 1877-8)[1] Србија је ушла са милицијом, оналком, каква је створио кнез Михајло. У првом рату Србија је имала сама са Црном Гором да се бори са надмоћном турском силом. Српска се војска у томе рату показала храбром и издржљивом, али и њена малобројност, и милицијски систем учинили су да није могла однети ни једне победе. Познато је, да је народна војска или милиција неспособни за нападни (офанзивни) рат. Али у одбрани су Срби показали необичну жилавост, и Српска војска, која није бројила више од 90'000 људи давала је више од 4 месеца снажног отпора силној и добро организованој турској војсци.

У другом рату са Турцима Србија је имала успеха, што је главна турска сила била окренута противу Руса. Тада је српска милиција задобила четири округа: нишки, пиротски, топлички и врањски.

Искуство ова два рата и велики задаци Србије, одлучили су краља Милана да у Србији уведе систем стајаће војске, са општом војном обавезом, која је и дотле постајала само за случај рата. Закон о стајаћој војсци донела је напредњачка влада 1883. год. Тек што је овај закон тако рећи ступио у живот, још није био потпуно ни изведен, ступи Србија новембра 1885 у рат с Бугарима. У овом се рату борила само српска стајаћа војска у јачини око 50.000. Овај је рат, из многих разлога, био неуспешан.

После српско-бугарског рата Србија енергично радила на развијању своје убојне силе. У садањем рату, Србија први пут улази у борбу са правом стајаћом војском, јер су у овом рату сви борци, почев од војника сталног кадра до последње одбране (последња одбрана обухвата 45—50 г.) прошли кроз касарну. У овоме рату српска је војска сјајно положила свој испит, и доказала, да може стати у ред најбољих војсака у Европи. Систем стајаће војске, истина, захтева и врло велике материјалне жртве, али су све оне добро исплаћене овако великим и сјајним успесима!

Дакле, за успех у овоме рату, Србија има да захвали поред храбрости, пожртвовања и истрајности својих војника и официра и принципу стајаће војске, која је од сваког Србина створила доброг војника у европском смислу те речи. *Ј.*

СРПСКИ ОФИЦИРСКИ КОР

Српски официрски кор рекрутује се на више начина али су два главна: 1) из војне академије и 2) из подофицирских школа.

У војну академију ступају младићи, који сврше 6 разреда гимназије и положе нарочити „пријамни испит". Обично се сад прима просечно по 30 младића годишње, а раније се примало по 50, 80, 150, а једне године чак и 200. Војна академија траје четири године. По свршетку академије њени се питомци по рангу производе у потпоручнике: пешадијске, коњичке, артилеријске и инжињерске. Засебних курсева за поједине редове оружја нема. Уз војну академију постоји и „виши курс", у кога улази годишње по 20 официра. Он траје 2 године и даје више војно образовање, које одговара страним ратним или ђенералштабним академијама. Само официри који сврше виши курс могу постати ђенералима.

У Србији постоје четири подофицирске школе: пешачка (у Београду), коњичка (у Београду), артилеријска (у Крагујевцу) и инжињерска у (Нишу). Њима је циљ стварање добрих подофицира. Најбољи међу њима могу полагати испит за официра, и као официри терају каријеру до подпуковничког чина закључно.

У српском официрском кору има сем ове две врсте официра још официра који су у Русији свршили кадетске или јункерске школе. Обично сваке године производе се 8—10 оваких официра. Сем тога има официра који су дошли из страних војсака: то су већином Срби из аустријске војске. Раније је ових официра било доста, сад су врло ретки.

По својој спреми српски официри се могу мерити са официрима у осталим европским војскама. У војној академији сем стручних војних предмета предају се предмети за опште образовање, као што су: наука хришћанска, српски језик са литературом, општа и српска историја, географија, хемија, физика, математика, француски, руски и немачки језик. Осим тога сваке се године шаље по неколико официра у стране више школе, нарочито у руску николајевску ђенералштабну академију, у вишу ратну школу у Паризу, у коњичку школу јахања у Сомиру (у Француској), у ратну академију у Турину (Италија), у ратне школе у Белгији, и на техничке школе у Немачкој и Белгији.

Официри из трупе такође се труде да свој духовни хоризонт прошире; то постигну читањем, похађањем јавних предавања и на предавањима у пуковским школама (ова се предавања обично држе зими, кад је

Српске комите прелазе из Србије у Санџак

мали број војника у касарнама. Српски официри су најбољи купци свију стручних и белетристичких књига, које се у целом Српству штампају. Сем службеног часописа „Ратника" готово је сваки српски официр претплатник Српске Књижевне Задруге, Српског Књижевног Гласника, Бранкова Кола и Босанске Виле.

Српски је официр вредан, скроман и одан дужности. Његову храброст и пожртвовање приказао је славни рат у најлепшој светлости. Официри су необично омиљени код војника. Рањеници у болницама посетиоце и болничаре непрестано распитују о својим командирима и командантима. Има безброј примера, како су војници трчали пред своје официре да их заклоне од непријатељског куршума.

У мирно доба Србија је досад имала на 2500 официра свију редова оружја. После рата тај ће се број морати повећати, јер ће српска војска бити увећана са најмање још три нове дивизије.

МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА.

(Сарштак).

Олет завлада тајац. Један војни лекар нареди болничарима да са носилима пређу ближе. Скидоше за тим са прозора завесе, и пред нама се указа слика болнице. Из вагона су укљоњена сва седишта и место њих, једно поред другог постављени су кревети са рањеницима. Болничари приказе једном по једном рањенику, пажљиво их износе и спуштају на носила. Други болничари прихватају носила и полако се крећу ка болници. После четврт сата уз монопол се кретао тужан али величанствен спровод.

Истоваривање рањеника завршено је у пола. Маси света која је изашла рањенике да дочека и поздрави, крете се тада у војну болницу да рањеницима однесе понуде и да се распита о боју.

За тим смо ушли у болницу.

Ми смо имали прилике, да видимо једну од изврсних клиника у свету: берлинску клинику у Ziegelstrasse. С поносом можемо рећи, да та клиника и не личи на нашу модерну војну болницу. У осталом то ће видети и њихови новинари, кад дођу код нас.

У великом парку, изграђеном по енглеском систему, има невероватни број зграда, које су све само сале за рањенике. Кад су наши рањеници смештени у те сале, увек је било између једне и друге постеље места још за две постеље.

По парку журе неке женске; то су даме, кћери и жене наших најодличнијих грађана. Можда оне ту журбу никада нису показале код своје куће; зато нека им ово држање служи на част.

Како су смештени у постеље наши рањеници, одмах им је било прво — место јечања — да читају новине. Одмах им је дато пуно новина, и допуштено им, да пуше.

И војна болница са својим правим рањеним јунацима изгледала је, како ниједна болница, ниједна клиника није изгледала: то нису били рањеници, то су били још увек ратници.

Пријем једноме и упитам га:

— Јуначе, где си се борио и како си рањен.

А он ми, сав крепак, одговара ово:

»Зовем се Милутин Радојевић и родом сам из села Марковића у срезу јабланском. Рањен сам са два метка у груди и једним у ногу, и то десну. Туко сам се на Мрдарима. Ја нисам ни морао ићи, јер сам ординанс; али сам свога коња дао другом једном, болесном; а ја сам узео његову пушку; и ево доживео сам славу да и моје крви нешто потече за моје људе. А сад ћу ја да се излечим и да се вратим, да им покажем, мајку им турску, ко је српски каплар!

— Живео, јуначе! рекох му.

— Батали то, ово су јунаци, што су тамо остали, а мене душа боле, што не одох!

О патриотизму и појезији нашега народа много сам читао и слушао, и сада сам својим рођеним ушима и чуо, и то оно, што можда до сада не бих сасвим веровао.

— Запишите и моје име, и ја сам се борио, и то на Лисицама, рече рањеник поред њега; а тај рањеник је с великим интересовањем читао једне новине.

— Дабогме да ћете сви бити записани у златну књигу наше славе.

— Ја сам се, братац мој борио од 12 ноћу до пола пет ујутро. Онда прекидосмо ило. Осећао сам бол у нози, а кад скидох опанке и чарапе ја видим крваву ногу. Ногу сам завијао мојим пешкиром, али још нисам био готов, кад викнуше: »Напред!" те ти тако појурим напред и добијем и ове друге две ране!«

— Слушајте и мене, и ја сам први јуришао на жгадију! подиже се један рањеник с друге стране сале.

Пријем и њему.

— Ја сам Риста Миленковић, ево баш сад пишем кући, да сам жив и здрав; не знам, што ме држе овде.

У томе тренутку прије једна болничарка, отмена госпођа из Београда,

ЕВРОПА ДИРИГУЈЕ БАЛКАНУ

Пре рата: Деца, будите мирни!

На почетку рата: Деца, рат ће бити локализован (ограничен) на Балкан, а од status quo (подела Турске) нема ништа.

После првих српских успеха: Finale! Делите Турску!

и рече му: »Ено ти доктора, кога непрестано тражиш!«

И доктор га прегледа и учини му по вољи: Отпушта се као потпуно излечен, и упућује се у своју команду.

— Фала ви, докторе! био је срдачан одговор.

Кад се има на уму, да су ови рањеници превијени и лечени већ на самом бојишту, онда је појмљиво, што сви, што су овде, не само нису опасно болесни, него се већ после пет дана враћају у своје команде.

НАШЕ СЛИКЕ

Генерал Живојин Мишић један је од најистакнутијих српских официра, а генералски чин дао му је рат. Његова је велика заслуга одбрана српског ратног плана. Ради на војној књижевности, а Србија га је често слала на маневре страних војска.

*

Слика представља пратњу Исе Болетинца. Још се тачно не зна, шта је са Исом, али се држи: да је и он и пратња му побијена у таборима генерала Живковића, јер је страна њему пријатеља, да су Арнаути хтели убити Живковића.

*

Бугари су код Кирклисеа имали велику битку са Турцима. Турке су једнако победили. Овде батаке доне њемо у доцнијим свескама.

*

Јован Бабунски спада међу најистакнутије српске војводе у бившој Турској. Он је са својом четом чувао народ од злочиначких Арнаута, колиногод је више могао. Кад је Турцима објављен рат, са својом је четом храбро помагао операције војске, те је и рањен био. Рана му је већ залечена.

*

Наш је народ надржавао у бившој Турској безбројна зверства турска и арнаутска. Дебеле би књиге требале, да се опишу та зверства. Наша их слика просто и живо приказује. Турски су се аликовци фотографисали са одсеченим главама јадних Србаља. Срећом неће им више главе сећи, јер је Косово ослобођено.

*

Призор из борбе код Гњилане Туци, која је већ давно пала у руке храбрих Црногораца, приказује како турски војници, официри и цела посада из Туци полаже Црногорцима оружје.

*

Слика, која представља пролаз српских комита из Србије у Санџак, представља ону комитску чету, која се борила на Вељој Глави. Опис ове значајне борбе почећемо доносити у идућој свесци.

ЗАПИСИ

[Ослобођено Косово] Г. Љубомир Ковачевић, министар у пензији и академик Ковачевић, секретара министарства спољних послова који је као водник митраљеског одељења погинуо на Куманову.

Када је тело младога јунака спуштено крај гроба, да се последње молитве над њим изврше, сам отац је крај њега клекао да се са својим јединцем опрости.

— Сине, рекао је г. Ковачевић, иди мирно јер си ти свој дуг отаџбини испунио. Сине, ја не плачем, јер си и ти био са витезима који су после векова страдања дошли да својом смрћу спасу животе милионима других.

Иди спокојно пред престо Вечнога и кажи радосно Душану и Лазару, кажи свима косовским мученицима, да је Косово ослобођено!

Није било ока које није проплакало али није било ни срца које није поносито удрхтало слушајући великога оца који је угушивао свој очински бол да би дао одушке радости отаџбине.

[Скопље] „Царствујући град" Скопље, (Искиб) у које је победоносно ушла српска војска са престолонаследником на челу, лежи на горњем Вардару и главни је град косовског вилајета. У старом веку било је Скопље главни град провинције, која се је звала Дарданија и припадао је од 7. векова Словенима, онда је ово под Бугаре, а кад је 1019. пало западно бугарско царство пало је Скопље под Византију. Од године 1282. приказа Скопље српском царству. Цар Душан Силни изабрао је Скопље за своју престоницу, на се је у њему крунисао за цара свију Срба Бугара и Грка године 1346. Са пропашћу српског царства на Косову Пољу пало је Скопље под Османлије. Скопље лежи у плодној долини на раскрсници путева на Македоније, Бугарске, Србије, Босне и Скадра, на железничкој прузи Београд Солун. Броји око 30 - 40 хиљада душа, Турака, Албанеса, Срба, Бугара и Грка. Седиште је бугарског владике и надбискупа католичких Албанеса. Скопље је живо трговачко место, јер има железничку везу са Солуном, камо извози жито и вуну. Осим тога израђује се у Скопљу кожа, метали и тканине, а тргује много с њиме.

[Шта је ослобођењем Савезне војске балканских држава ослобођено] До сада око 70.000 квадратних километара турског земљишта. Цео косовски вилајет, који се састоји из пљеваљског, новопазарског, приштинског, скопског и пећког санџака, налази се у српским рукама. То је простор од 33.000 квадратних километара. На њему има 1.200.000 становника. Сам Новопазарски Санџак има (наједно са лимском облашћу) 7400 километара. У њему живи 150.000 становника. Према томе српска војска је до сада заузела простор, који износи више од половине данашње Србије, која има око 49.000 квадратних километара. Црна Гора је заузела један део пљеваљског санџака, ужички део новопазарског санџака и делове пећког санџака и скадарског вилајета. Укупно, она је заузела око 6000 квадратних километара, што чини свега две трећине данашње Црне Горе. Грчка је посела знатан део јужне маћедонске области са неколико варошица. Релативно па сада највећи простор су заузеле бугарске трупе. Они су отели до сада 10.000 квадратних километара. На целокупном простору, који су савезне војске досад отеле, живи милијон и по душа.

[Најстарији српски официри] Најстарија активни српски официр је пуковник Гламинг Бешенарштаба генерал Радомир Путник, који већ више од пола века носи војничку мундир.

Од официра, у Србији школованих од генерала Путника старија су по школи:

1. Почасни Генерал Јован Драгашевић официр од 1860.

2. Бенерал Стеван Р. Пантелић.

3. Бенерал Сава Грујић официри од 1861. године.

4. Бенерал Младен Јанковић.

5. Артиљеријски пуковник Јосиф Јанковићевић.

Штампарија д. д. Бранника у Н. Саду

Употреба клишеја законом забрањена

СВЕСКА 5. У НОВОМ САДУ, 15. (28.) НОВЕМБРА 1912. СВЕСКА 5.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912.

Мил. К. Николић-Расински

МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА

Лагано ступам... гледају ме они!
Постеље беле и дах туге свуда,
А кроз душу ми ратна хука звони,
И к'о у храму ја корачам туда.

Дајте ми речи да вам све искажем!
Дајте ми срца па да све осетим!
Како бих, како да сав бол покажем
Погледом једним када све прелетим.

„Здраво јунаци!" и прожма ме језа
Кад рекох ово, као у сну, тако;
И као да ми нешто језик веза,
Ја идем даље, па к'о да бих плак'о.

И, кад бих мог'о да читам Судбину
Са лица њиних, где се жеље стекле,
Не бих појмио у погледу њи'ну
Све што би мени њи'не душе рекле.

Ја прињох једном: код куће му деца,
Мајка и жена... до срца ме таче;
Лагано ступам... колено ми клеца
Од нечег што је сад од мене јаче.

Здравим се с другим: вереник је нада,
Младост и нежња, а у груд'ма тане,
А овај тамо тако љуто страда,
Јер никог нема да му зора сване.

Прилазим трећем: има оца стара
И никог више, сву ноћ засп'о није:
И сваки прича и срце отвара,
И свуда само болне историје.

А болничарка, бела као туга.
Пролази крај ме, као сен, к'о пена,
И као анђ'о, виша, љубав друга,
Мени се чини ова бледа жена.

Што дух не појми не може да реши!
Лагано ступам..ј ал' у часу само,
Нешто одјекну.. у мом срцу, тамо,
К'о муњом кренут; језик ми се дрешио:

„Здраво јунаци ваше ране свете;
Освећене су; више ратно копље
Победе ниже, будућност нам плете
Азијат пао... освојисмо Скопље!"

Одговор њихов у једноме: „Ура!"
Одјекну сложно, к'о кад пуче стега,
И жагор наста и поносна бура,
Заборав рана, болова свега.

...Где један тамо... као цветак неба,
У пола дигнут, сух, к'о биљка нека
Крупне је очи отворио, гледа..
Јединац можда... па га мајка чека?

Па к'о да видех у даљини жену.
Слику свог сина где љубити узе,
Па стрепи, дршће и молитву збори...
И, кад сам пош'о, грунуше ми сузе,

Никола Пашић, председник српског министарства

Радници на српско-бугарском пријатељском договору у Нишу 1. маја 1904. год.

Председник Мин. Савета ђенерал Сава Грујић
Мин. иностр. дела Никола Пашић
Бугарски диплом. агент на Цетињу
Отправ. послова буг. дипл. агенције Х. Хевапцијев
Д. Ризов

Ратни проглас бугарског краља

Краљ **Фердинанд** је издао на бугарски народ овај проглас:

Бугари! У течају моје 25 годишње владавине ја сам увек тежио у мирном просветном раду за напретком, срећом и славом Бугарске и у том правцу хтео сам да гледам, како бугарски народ стално корача напред. Али Промисао друкче одреди. Дошао је час, кад је бугарски сој позван, да се одрече благодати мира и да се лати оружја, да оствари велики задатак. С оне стране Рила и Родопе наша једнокрвна и једноверна браћа све до дана данашњега, 35 година од нашег ослобођења, нису била тако срећна, да дођу до човечанскога и сноснога живота. Сва настојања, која су, како би се постигао тај смер, чињена од стране великих сила, и од стране бугарске владе, нису створила прилике, које би тим хришћанима дозвољавале, да уживају човечанска права и слободштине. Суза балканских Словена и јаук милиона хришћана морадоше потрести наша срца, срца нас, њихових саплеменика и једноверника, који своју слободу и наш мирни живот имамо да захвалимо једној великој хришћанској ослободитељци. И бугарски народ сетио се је пророчанских речи Цара-Ослободиоца: да се свето дело мора довршити. Наше мирољубље је исцрпено.

Да се помогне хришћанском становништву у Турској, није нам остало никакво друго средство, него да се латимо оружја. Видимо, да му само тим средством можемо осигурати заштиту живота и имања. Безвлашће у турским покрајинама угрозило је и самом нашем народном животу. После покоља у Штипу и Кочанима турска владу, уместо да је, као што смо тражили, дала оштећенима правду и задовољштину, наредила је мобилизацију своје убојне силе. Наше стрпљење је на тај начин стављено на жестоку пробу.

Човечански и хришћански осећаји и света дужност, да се браћи, кад јој грози уништење, похита у помоћ, а и част и достојанство Бугарске, наложише ми неминовну дужност, да позовем под заставе за одбрану отаџбине спремљене синове. Наше дело је праведно, велико, свето! У топлој вери и заштиту и помоћ Свемогућега обзнањујем бугарском народу, да је објављен рат за човечанска права хришћана у Турској. Заповедам храброј бугарској војсци, да отпочне марш на турско земљиште. Уз нас и с нама боре се за исту цел против заједничког непријатеља војске с Бугарском савезних балканских држава: Србије, Грчке и Црне Горе. И у тој борби крста против полумесеца, у борби слободе против тираније имаћемо симпатије свих оних, који љубе правду и напредак. Ослањајући се на те симпатије, нека се храбри бугарски војник сети јуначких дела својих отаца и предака и храбрости својих учитеља: Руса ослободилаца те нека хита од победе к победи. Напред! С нама Бог!

Тај проглас потписао је краљ Фердинанд и сви министри.

Проглас краља Фердинанда војсци

Краљ је упутио војсци проглас, у коме каже:

„Нечувене патње наших сународника у Турској, које су одавно мучиле наша срца, изазвале су праведни гнев нашег народа. Како су сва средства, која су ишла на то, да се побољша живот тих мученика, наше браће по крви и вери, била исцрпена, Ми као верни тумач народних тежња нисмо могли остати хладни према њихову јауку и потпомогнути нашим жарко љубљеним народом, заповедили смо Нашој храброј војсци, да пређе границу и да отпочне борбу против вековног душманина.

Наше дело је свето и човечно. У овом, за судбу наше миле отаџбине значајном часу сигурни смо, да ће сви чланови војске бити прожети важношћу свог задатка а да ће оправдати наде, које народ полаже у њих.

Напред, помоћу крста и оружја! Бог правде нека нам води десницу!"

Прокламација грчког краља Ђорђа I.

Моме народу! Света дужност према отаџбини, нашој угњетеној браћи и човечности налажу држави потребу, да после неуспеха нашег настојања ради одржања мира прибегнемо оружју, у смеру, да учинимо крај патњама, којима су хришћани од стране Турака од толико много столећа изложени, те да за њих добијемо слободно и зајемчено вршење човечанских права. Грчка у оружју ступа у овај свети рат за право и слободу угњетених народа на Истоку у споразуму са савезницима, који су задахнути истим осећајима и сједињени заједничким обавезама. Наша сувоземна и поморска војска потпуно је свесна своје дужности према народу и хришћанству. Сећајући се својих народних предања и поносећи се својом моралном надмоћношћу, с пуно поуздања ступа она у борбу, у којој она својом крвљу хоће да искупи слободу угњетенима. Грчка ће са савезним државама, са својом браћом, по сваку цену ићи за светом цели. Молећи помоћ Свевишњега у праведној борби за цивилизацију кличемо: Живела Грчка! Живео народ!

Генерал Петар Божановић, помоћник шефа 1 армије

РАТ ЈЕ ОБЈАВЉЕН!

У среду тих догађаја свезтала се 4. (17.) октобра у 4 часа по подне министарска седница под председништвом самога краља Петра.

На тој седници једногласно је решено, да се Турској објави рат. И посланику још са седнице је телеграфирано, да одмах саопшти Порти ту одлуку и да се одмах крене из Цариграда.

После седнице Краљ је потписао наредбу војсци и прокламацију становништву у Турској.

Краљева наредба војсци врло је кратка и одлучна.

Прокламација, упућена становништву у Турској, штампана је на четири језика: српски, арнаутски, турски и француски.

У тој прокламацији Краљ уверава отоманско становништво, да српска војска иде да му донесе слободу, гарантујући свакоме веру, обичаје, личну и имовну безбедност.

Српска војска иде само против турских трупа и турске анархичне власти штитећи све становништво подједнако и дајући му слободу, коју ноше добити у једној културној, уређеној и слободољубивој држави.

Прокламација, штампана у стотинама хиљада примерака, на великом плакату и украшена српском тробојком, биће растурена по свима крајевима, које окупира српска војска.

Посланику у Цариграду Јаши Недановићу упућена је телеграфски ова нота, да је преда турској влади:

Потписани посланик Њ. В. Краља Србије по налогу своје владе има част учинити ово саопштење његовом превасходству министру иностраних дела Њ. В. Султана:

»Пошто светла Порта није одговорила на ултимативну ноту, коју су владе Бугарске, Грчке и Србије имале част предати јој 30 септембра, и пошто је ситуација, која је и иначе врло сложена, јер је Турска узаптила српску муницију и грчке лађе противно међународном праву, постала још више опасном услед напада на српске и бугарске предстраже од

Како је под српским режимом (влашћу) у Скопљу

стране отоманских трупа и услед прекида дипломатских односа изазваног од стране Порте вређајући међународне принципе, влада Њ. В. Краља Србије види се са жаљењем принуђена да прибегне оружаној сили — остављајући отоманској влади сву одговорност за прекид односа између Србије и отоманског царства.

Част ми је известити царску владу, да се од овог тренутка Србија сматра у ратном стању са Турском и да ће ју напустити Цариград у најкраћем времену, сматрајући моју мисију као свршену. Отомански посланици, који станују у Србији, а који би желели напустити земљу, слободни су стићи, а они, који би претпоставили да остану, могу рачунати на заштиту закона".

Исте вечери отпутовао је из Београда на границу и последњи четврти допунски пук. При пролазу кроз улице, загушивали су улице: »Живела војска«, »Срећан пут«.

Кад је војска била пред двором, из стотине грла, на којих се орила песма, разлежо се: »Живео Краљ!« »Живела Србија!"

Од двора је војска, праћена грађанством, отишла на железничку станицу, одакле је још истог вечера отпутовала на границу.

Поред тога што је рат објављен и што је војска прешла границу, није ратно стање проглашено. Ограничене су само највише зоне, у којима је целокупна власт војничка. У ту зону спадају округи: ужички, чачански, крушевачки, топлички, нишки и врањски.

У свима осталим окрузима власти су исте као у нормално време.

Сутра дан 5. (18.) октобра отпутовао је краљ Петар двореким возом у Ниш. О томе су јавили из Београда ово:

Још на чатак сат пред Краљев полазак, иако је био још сумрак, накупило се силан свет око железничке станице, да испрати Краља и пожели му срећу на светом путу.

У 6 часова дошли су сви народни посланици, министри, чланови дипломатског кора, председник општине са одборницима, председници судова и сви остали великодостојници, а тако исто и маса грађана, чиновника и омладине.

После неколико минута дошао је Краљ у истим колима са Митрополитом Димитријем. У другим колима возио се краљевић Ђорђе, који је обучен у униформу капетана, краљевог ађутанта заједно са г. Николом Пашићем. Маса света, који се био накупио пред станицом поздравила је краља одушевљеним узвицима: „Живео!"

После кратког бављења у дворској чекаоници, Краљ је изашао на перон где је дочекан са »Живео!« »Срећан пут!«

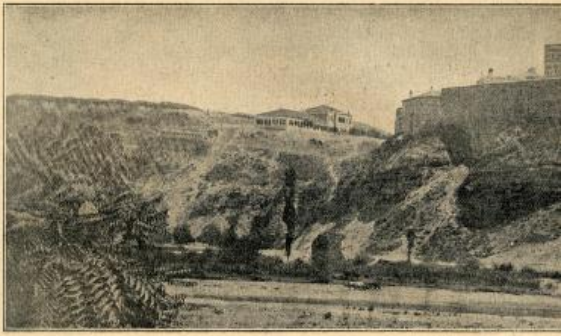

Град цара

Пазарни дан под

За то време Краљ је стајао на прозору за сво време, док се воз није изгубио према Топчидеру носећи Краља на границу, где се његова реч тако жељно очекује.

Са краљем су отпутовали министар-председник г. Никола Пашић, министар финансија г. Пачу и ђенерал Путник са штабом.

Нови српски генерали

После славне кумановске битке краљ Петар је произвео у ђенералски чин следеће пуковнике: Живојина Мишића, Петра Бојовића, Михаила Рашића, Павла Јуришића, Милоша Божановића и Ђоку Михајловића.

Живојин Мишић је био ђенералштабни пуковник и помоћник шефа главног ђенералштаба. Родом је из села Струганика у окр. ваљевском. Важи као један од најспремнијих официра. Радио је и на војној књижевности. Чешће је био изасланик на маневрима француске, немачке и руске војске.

Петар Бојовић је такође ђенералштабни официр. До пред рат био је командант коњичке дивизије, а за време рата постављен је за шефа штаба престолонаследникове армије. Рођен је у Новопазарском Санџаку, одакле је са родитељима браћом као дете дошао у Србију. Врло је спреман официр,

у Скопљу

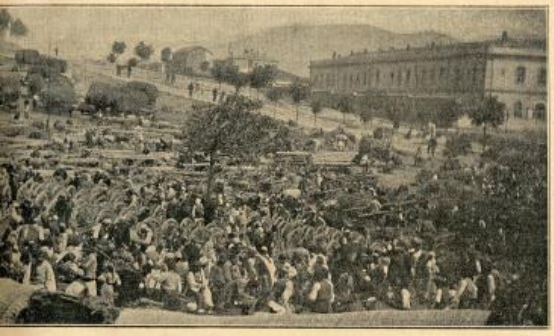

режимом у Скопљу

миран и тих. Радио је на војној књижевности. Био је кандидат за министра војног али се није хтео примити.

Михаило Рашић је био артилериски официр. Рођен је у Алексинцу. Био је дуго година маршал двора под краљем Миланом и Александром. Врло је образован човек, спреман официр и финих манира. Био је председник комисије за пријем топова у Француској, као најбољи српски артилериски официр. Сад је командант дунавске дивизије II. позива.

Павле Јуришић-Штурм, доскора први краљев ађутант командант је дринске дивизије I. позива. Родом је Праја, из Магдебурга, али је као млад официр дошао као добровољац у Србију за време првога рата са Турцима 1876. год. Он је пешачки официр и долази међу најспособније. Храбар је и врло омиљен.

Милош Божановић је родом Славонац, али је дететом прешао у Србију. Био је инжињерски официр. Сад је командант дунавске дивизије I. позива. Врло је спреман официр. Био је и у Русији на вишем образовању. Био је кандидат за министра војног.

Ђока Михајловић је родом из Чачка. Био је пешачки официр. Сад је командант шумадијске дивизије I. позива. Врло је спреман официр.

Од нових генерала учествовали су у сва три рата сви, сем Божановића и Михајловића, који су само учествовали у бугарском рату. Јуришић је сем тога, као пруски официр учествовао у немачко-француском рату 1870.—1871. г. Поред велике војничке спреме и талента, нови генерали имају, дакле, и велико ратно искуство.

РАЊЕНИ КОЊ

Пусто је и празно бојно поље. Рањене су већ одавна однијели, мртве покопали, а оружје склонили. Само један арапски коњ, светле длаке, витка стаса и мале паметне главе непрестано је ту вриштао и на све стране дизао главу, као да исчекује некога. Кад му се приближисмо он фркну крвавим ноздрвама и побеже од нас лако храмајући. Мало даље крај њега, један сасим нови Крупов топ са потпуном запрегом од шест коња сад већ мртвих, стоји ту, види се, недирнут баш од оног часа, кад су Турци хтели да беже с њиме. Каква је ту негде морала бити страва и паника, види се по оној многобројној муницији пушчаној и топовској расипаној и разбацаној којекуда. Причају чак, да су ту нашли један скупоцен дурбин, нешто расутог ситног турског новца и једну генералштабну карту.

Види се, коњи су већ били окренули топ у страну и махнито повезли неколико метара, али тада мора да је једна страшна граната пала баш пред коње, експлодирала и само их покосила па напола земљом затрпала.

Ту, кажу војници, да су нашли мртвог једног турског мајора, и овог истог рањеног арапског коња, како тужно хрже изнад њега. Покушавали су већ неколико пута да га одведу од тог места, али он им се увек толико отимао док га најзад нису оставили, да иде куд хоће. Ту сад препуштен сам себи, гладује, вришти и оплакује свог господара, који се не враћа више.

А кад упитах једног коштуњавог сељака грубих црта и храпавих руку, чије је одело било умрљано усираном крвљу, зашто га не убије, да се не мучи, он ме погледа тако питомо, мажну неспретно руком и рече:

— Немам срца господине. Погледајте како има лепу главу и тако паметне очи, боже ми прости, као да ме рањени човек гледа.

„Обзор",

Рањеници у једној београдској болници

НА ВАРДАРУ

Сиво, вечито стење горде се у неба дамке,
Жуд урвинама шавним орли се с облаком доре;
Я доле, са страшним шумом, Вардар се пени и стиже;
И пада кроз уске клисуре, у сиње Егејско Море.
О бели, о реко српска! Стоглена шако се муде
И као таласи тону у море вечности шавне . . .
Ја' твоје дисерне капље камена подносиоца муде,
Где спомењици стоје народне прошлости славне.
Али ће к'о рајска Феникс, спнути слобода мила,
И ја ћу стати бедор, где сада потрњем стојим,
И нош ће ор'о дела широко развити крила
Жуд урвинама твојим.

Војислав Ј. Илић.

Турска је караула читав један град: камени зидови $\frac{3}{4}$ м. ширине, а према српској страни и читав метар. Покривена је керамидом. Караула је прошарана уским правилним прорезима — мајгалама. Оне су гушће према српској страни; према турској је само једна. Цео овај чудни полумесечев градић личи на један од оних камена нетесаних неправилни крст, полегнут по земљи, под чијом тежином као да се улегла и сама Вељв Глава. Сва ова необична грађевина даје утисак једног малог дина — храбра спремног за борбу, за последњи отпор. Једино што она кула, према нама, иде дреко у вис и има прозоре — мајгале, који већ личе на мале прозоре. То је шиљбокања. Она чини саставни део са карауном, из које се у њу и улази. Врата су на источној страни, према арнаутском селу Вељој Глави. Кад се уђе у ову малу тврђаву, одмах с десне стране је нужник, с леве пећ за мешење хлеба! Као што се види, караула је спремна за дуг отпор. У другом углу, на крају ходника, који иде на гладо, скидано је оружиште. Преко пута врата, која воде у главну одају, неку врсту спаваће собе. Из ове кроз десни угао пролазак за кулу — стражару.

Према овом правом градићу наша караула врло бедно изгледа: обична сеоска плетара, покривена шиндром. Да није бедема око ње — подигнут је за време предног Коњевића — ова караула не би могла дати отпора ни десет минута. У бедему су напроке мајгале, свуда около. Уз караулу се налази и једна мала кула — стражара. То је и једино, што је на нашој страни грађено од камена.

НА ВЕЉОЈ ГЛАВИ.

Чета капетана Божина. — Јуриш на карауду турску. — Бомбе, динамит. Бегство Турака и Арнаута.

— Др. Милан Гавриловић.*) —

У петак, 5. о. м. био је одсудан бој на Вељој Глави. То је један јако истакнути планински вис, на средокрађи између Врања и Прешојца. У овом планинском пределу, планинском у пуном смислу те речи, Вељв Глава је у истини велика глава, главом надвисује све околне висове, нарочито Китку, јако утврђени турски шанац и караулу према њој, последњу ј ш узданицу турску и арнаутску у овом крају. На овој од сада чувеној Глави налазе се две карауле, зид до зида готово, бедем до бедема. Једна је турска, једна српска. Између њих је једва места за ону троуглаету сопаку, на којој стоји написано бројевима турским и српским: 1280 м.

*) Млади је доктор чиновник министарства спољних дела у Београду, а у рату се борио у комитској чети. (Пр. Ур.)

Турци бегају из Скопља после кумановске битке

Рањеници: капетан Павле Јуришић

Турска је караула опажа, као што је и са добром посадом турском и арнаутском, доминирала Вељом Главом. Задатак је био да се осигура она караула и потпуно загоспода овом важном позицијом. Тај је задатак имао да изврши водја комита, капетан Божин Симић.

И тај је задатак изведен успешније но што могу да опишу ове неколике странице, писане на четничкој торби, лежећи у заветрини стена и планинских громова...

Четвртак, 5. октобра. Заноћили смо у лепој буковој шуми, пред самом границом. Капетан је издао потребна наређења и отишао у извидницу до саме карауле на Вељој Глави.

Мој колега Шуменковић распоредио је straже свуд унаоколо; четници — махом граничари и Црногорци — заспали за час ватре на падини, која се од густих високих буква не види с оближњих турских караула. Ноћ под ведрим небом, без шатора на влажној земљи у планини. Ни прва ни последња. Вечерало се сира, хлеба, киселa млека и јабука. Вечерало се и полегало се крај ватре одмах, пошто је капетан дошао и рекао, да је на караули све мирно и да је Шумаревић, инжињер комита, стигао добро с неколико другова и непримећен ушао у нашу караулу.

По хрканју, које сам чуо око мене, изгледа, да су сви планинци лепо спавали. Ја нисам могао. Цела ми је ноћ прошла у превртању с једне стране на другу, док се једна грејала, друга се хладила непрекидним брашном.

Петак, 6. октобра.. Још пре сванућа били смо на ногама; свака група код свога ватре. А већ око 7 сати сви су били поређани на једном планинском четвороводу, по дне врсте. И „вежбање" је почело.

Док се пролазном разлегала команда Божина, ја сам доглед посматрао живу шпицу околину Копилачка, Црне Чуке и Веље Главе. Леп дан, без магле, пун сунца и ведрине. Мртва тишина: ни лавежа, ни клепетуше, ни удара посленичке секире, као да се све живо склонило очекујући са притајним дахом нешто велико и страшно, што мора доћи, што је већ ту, у овом дивном планинском ваздуху и бескрајној тишини.

Стојао сам дуго наслоњен на једну горостасну буку савладан толико, да нисам могао смео кренути ни сухој пиштати и дебело наслагане лишћу. И за није било звонкога гласа капетанова, да с времена на време нарушн тај анеолутни мир, изгледало би као да је цео крај заспао дубоким сном.

Најзад сам полако сишао на биваак, легао крај ватре и запалио цигарету. Али нисам имао времена, да је мирно попушим, јер није прошло ни три минута, кад зашушта лишће више мене. Неко је трком слазио ка бивуаку.

Један четник, млад и витак, али сав задухан и преморен бахну преда ме.

— Шта је? — упитах ја још лежећи.

— Почела борба!

(Наставиће се)

ЗАРОБЉЕНИЦИ

I.

Превели смо са границе српске рањенике; сад су дошли на ред заробљеници.

Засебним возом који је стигао у Београд јутрос у 6 и по часова, превезено је са старе границе, из Ривтовца, 1068 турских заробљеника, међу којима је и један турски војни чиновник, у рангу мајора. Међу заробљеницима највише има Арнаута, за тим аскера и најзад 93 хришћанина.

Заробљеници су на железничкој станици уфронђени по четворица, и тако су од станице Немањином кнез Милошевом, краљ Милановом и кнез Михаиловом улицом спроведени у Доњи Град, где ће остати до свршетка рата.

Напред и позади заробљеничке колоне ишао је по један вод наше пешадије, а дуж целе поворке распоређени су били наши војници из трећег позива, са пушкама на »готово.«

Арнаути чине један утисак. На њима нема апсолутно ничега, што би ма издалека потсећало на војника. Већином боси, без опанака, са изденим чакширама и дроњавим памучанима, они више потсећају на питомце главне полиције него на војску. Лице им је преплашено, ход несигуран. Један другог држе за руке, да би умањили страх. Војници који су их спроводили причељу, да су се толико обрадовали хлебу као највећој посластици. »Бар ћемо се најести хлеба« — тешили су један другог.

Међу њима и стараца, без зуба, има и деце од 14 година. Све што је могло пушку да носи дигло се против Срба.

И ако су бедно одевени и изгладнели, ипак не могу код човека да изазову сажаљење. У њиховим очима има нечег дивљег, животињског Кад ухватите поглед заробљеног Арнаутина пред вама се на мах ствара слика њихових злочина. А пред том сликом нестаје сажаљења....

Турски аскер нешто боље изгледа. Прилично је одевен; али и њихова обућа није далеко одмакла од арнаутске. Неки имају на ногама као неку врсту дубоких папуча, други имају неке дроњке који су прободено личили на опанке, трећи су клот боси. И они су јако преплашени; ћуте и гледају у земљу.

Наш трећи позив у сукненим хаљинама, који је спроводио заробље-

ника, изгледа према њима као првокласна војска, као краљева гарда.

Међу заробљеницима има један опасан злочинац, опаснији од свију осталих Арнаута. Спроводници наши имали су уз пут велике муке да га савладају. Покушао је најпре да бежи, за тим кидисао на стражара. Једва се умирио кад је чуо да је стражару издата заповест да га убије, чим мрдне с места.

Од железничке станице па до града, са обе стране улица била је ничичкана маса света, и ако још није било ни осам часова кад је туда прошао спровод заробљеника. Наш је свет збиља болећив, али ипак за ове заробљенике није имао сажаљења. Њихова зверства су у такој свежој успомени, да је свака болећивост према њима потпуно искључена

Код хотел »Лондона« срео сам јутрос једног дечка, једва да има осам година. Држи камен у руци и гура се међу свет да прође напред. Један човек из публике кога је највише гурао обрецну се на њега и врати га назад. „Пусти ме чича, мојим те, да и ја једног погодим. Доста су они наше гађали" — замоли малишан. Камен му је, наравно, отет из руке, и малишан је остао неутешан што му се није испунила жеља да и он »погоди« Арнаутина.

Заробљеници ће у Дољем Граду под јаком стражом остати све до окончања рата. За то време неће се употребљавати ни за какве послове.

„Политика"

НАШЕ СЛИКЕ

Председник српске владе Никола Пашић, творац је балканскога савеза, о којем ћемо донети нарочити чланак. Из тога ће се чланка видети сва важност и величина Пашићева.

*

Помоћник шефа штаба прве армије Божановић један је од најистакнутијих Србијних официра, и има велике заслуге за успехе престолонаследниковог армије, која је уништила турску вардарску војску, коју је водио Зеки-паша.

*

Међу истакнуте младе официре српске спада Павле Јуришић, који је и песник и књижевник. Он је неописаном храброшћу соколио војнике, док не би тешко рањен. Јуришић је, рецитујући патриотске песме, а у болничкој ми постељи данас пише. Симпатични јунак оженио је сестром српског музичара Исе Бајића и младог политичара дра Лазе Бајића.

ЗАПИСИ

[На битке на Ругју] Нашим читаоцима је из досадашњих извештаја са бојишта врло добро познато, како је српска артиљерија својом тачном паљбом начинила ужасни русај у редовима крволочних Турака и Арнаута. Српске топџије су погађале чак и саме турске топове у трло и они официри, који су управљали турском артиљеријом, могли су знати од чуда.

За доказ крсноме српских артиљераца навешћемо ову епизоду из крвава боја на Ругју.

Један поручник једним топовским ђулетом избио је из строја два турска топа.

Један наредник молио је команданта батерије да пуца на топа на једног турског пешака, чији је сваки метак погађао.

— Не вреди, човече, ђуле кошта шест динара, више с непотребном речи командант.

— Ако не погодим, платићу!

— Пали!

Пуцаљ загрми, а Турчин оде на парампарче. Наредник је добио чин потпоручника.

[Ратне епизоде из Црне Горе] Прашкоя „Чешком Слову" пише његов дописник са Цетиња, изнесу садлога, ово:

„Овде на Цетињу има две болнице. Једна земаљска, где су тешки рањеници, а друга је на брзо уређена у касарнама, где су лакше рањени. Када краљ Никола од времена на време сврати на неколико сати на Цетиње, прво иде у болнице. Краљица и принцезе су такође чести гости. 20. октобра, када је краљ био у болници, поклонили су му једног јунака са четири ране на грудима, чији су дани живота били изгледни. Краљ се нагнуо над њим и пољубио га у чело. По његову примеру учиниле су то исто краљица и принцеза. Краљ се код сваког распитивао: Како и где је рањен. Дошао је до постеље, на којој је требао лежати 12-годишњи Црногорац. Но постеља је била празна. Лекар је рекао краљу, да је дотични рањен до сита тешко и да ће одолети. Настала је затим потрага, но рањени као да је у земљу пропао. Када је краљ наилазио на болнице, срео је рањенике, где се мирно шета и пуши. Зачуђен, наустави га и запита, зашто није у болници. „Ваше Величанство, због тако мале ране штета је другима одузети кесте", одговори је наш јунак. Тек на строгу заповест лекарску морао се покорити и лећи у постељу.

Други Црногорац тешко рањен у груди, чудно се, што мора неколико недеља лежати у постели. Како се, вели, може нарно одмарати, кад зна, да се браћа бију. А руке и ноге има нела, здраве.

Други опет, који је имао разбијену ногу и руку у гипсу завијену, вукао се по болници и на питања како му је — одговорио је: „Зло! Што сам рањен, ни по јада, али горе је, што не могу ући пушку!"

Код свију се рањеника показује храброст и дух оперишући на њима не даје од себе ни гласа бола. Тим је неки нестрпљивост. Сви који могу мицати ногама, отишли би одмах из болнице, а лекар има муке док их задржи. Сви горе од чежње, да опет пролију своју крв за отаџбину и краља, коме су одани целим срцем".

[Свестан војник] Неки рањеници причају о овој интересантној сцени. Код је кумановска битка била при крају, неколико српских војника нашло на један шипраг, из ког је неко непрестано пуцао на пушке. Они зашу ономе с леђа и виде, да само један турски војник непрестано пуца на пушке не гађајући. Полако се приђу и ухвате га за рамена.

— Шта радиш, бре? — упиташе га.

— Пуцам — одговори овај уплашено.

— На кар сам?

— Несум сам, с друштво.

— На камо ти друштво?

— Ето ту, — рече Турчин и окрете се и зачуђен виде око себе само мртве и рањене

— А бре, потеваста ту — рече им тужно.

Српски су војници са оним турским војником разговарали српски, јер врло много Турака, који живе у Старој Србији знају српски.

[Аџа Здравковић] Кад се буде писала историја битке на Куманову, главна заслуга за сјајну победу наше војске припашће српским официрима. Они су имали да поведу војску у сигурну смрт и да примером покажу како војник гине за отаџбину. Е они су своју дужност до краја извршили. Многобројни официрски лешеви и многобројне ране задобивене у кумановској бици остаће вечити сведоци за храброст наших официра, за њихово пожртвовање и љубав за отаџбину.

Један међу њима, један од најхрабријих, Аџа Здравковић, погинуо је најсјајније. Он је имао дужност ићутинта дивизионара; често је заклонован од куршума, од смрти. И он је своју дужност савесно и предано вршио све дотле док се редови наше војске нису поколебале. Али тада, кад је пок. Аџа видео да су команданти батаљона повађали, да су командири чета изгинули и да је војска остала обеасланьена — тада је Аџа напустио ађутантско место, оставио своја команданта дивизије и полетео тамо, где је био потребнији: међу војску, у борби ред. Улетео је међу војнике са сабљом у десној руци и повео их напред, кроз кишу од куршума.

Аџа је ишао први; војници су журно корачали за својим јуначким војом. Аџа се борио као лав јуначки. Кад се са спојом војском приближио неколико стотина метара од непријатеља, једно непријатељско зрно погоди га у трбух. Аџа изнеможе и паде.

Увече, другог дана битке, док су се још бојишту разлегали радосни крици победе на ратном, прекидајући тихо се постепено ћутњом једног хероја, Аџа Здравковић је надисао.

Кад је са ђутурићем ирином нашој браћи у Куманову објављена слобода и нов живот, Аџа Здравковић није био више међу живима. Он није био срећан да доживи победу српског оружја.

У историји кумановске битке пок. Аџа ће заблежен међу првима. Главна заслуга за победу на Куманову припадаће јунацима, као што је био Аџа Здравковић.

Слава Аџи Здравковићу!

[Постанак бојура] Не само на Косову, већ у свима новеослобођеним крајевима Старе Србије наш народ верује, да је бојур пао на лузнице крви.

О томе је пре неколико година проф. Тих. Р. Ђорђевић, у чланку „Поред Топлице" писао овако:

„Мекишани кажу, да је у старо време на Добричу била велика битка, у којој је текла ријека коњу до узенгија. Ту су се бориле различите вере: они од разне крви тих вера постао на Добричу бојур различите боје. Бојур црне боје постао је од крви циганске, плав од крви турске, а црвени од српске".

Иван Иванић о истом предмету пише: „Земља на Косову је некако мрка, с тога народ верује, да је та боја дошла од силне крви проливене на Косову. Исто тако верује народ, да се и овај силни (једноставни прост) бојур, што у пролеће прекрили све косовско бојиште и сва околна ниска брдашца, зачео и никао на крви косовских јунака. Тога бојура има највише баш на самом некадашњем бојишту и вели, да неће да се прими на другом месту, где није пала крв, те су сви покушаји пресађивања у другу земљу остали безуспешни".

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранике Н. Сад

СВЕСКА 6. | У НОВОМ САДУ, 22. НОВЕМБРА (5. ДЕЦЕМБРА) 1912. | СВЕСКА 6.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912.

Битка код Луле Бургаса.

— Телеграфски опис битке од ратног дописника „Дели Мејл". —

Наш аутомобил је у средини долине, на којој нема нигде ни једног дрвета ни џбуна, северо-западно од Луле Бургаса, удаљен свега четири километра. На околним брежуљцима, на којима се налазе турска појачања, распрскава се бугарски шрапнел. Ако се погледа са дурбином на леву страну, види се у продужењу долине јасно гвоздени мост на линији Луле Бургас —Цариград. Овај мост представља крајње лево крило турскога положаја, који се готово непрекидно продужава на 48 километара северно до Визе. Бугари чине напорни покушај, да заобиђу турско лево крило. Железнички мост је кључ овога бочног маневра. Сунце јако греје, тако јако, да ваздух, који трепери, изгледа кроз доглед као вода, која се прелива. Главе Турака, који су у шанчевима на овој страни моста, још се виде. Бојна линија се сасвим јасно распознаје. Ближе к нама види се у једном заклону, како се товари са муницијом преносе на другу страну реке преко моста. Четири црне тачке виде се преко једног кукурузног поља: то су четири бугарска коњаника. Како се полако крећу; они морају да за цело време издрже турску ватру. Сад су опет ишчезли. Црни дим, који се диже лево од железничке пруге, означава, да је станица Луле Бургас у пламену.

Сад је 1 сат. Турска пешадија, која је била с оне стране брежуљка, појављује се у долини и маршира ка мосту на левоме крилу очигледно да спречи бугарски напад, који је очевидно отпочео, али та ми не видимо. Војници марширају у нереду, са рукама у џеповима, погурени и тражећи заклона. Негде на неком месту, које ми не видимо, они су морали запасти у домашај бугарске ватре. Један пада. Ми га јасно видимо, једна безоблична плава маса на окомку брега. Сад пада и други, очевидно рањен, он лежи опружен и три мале фигуре му прилазе и клече око њега. Два топа су изнета из тога правца као и пешадија и одмах пуцају. Пушчана паљба се сада чује на далеко.

Сада окрећемо доглед на десну страну. Горе на једној узвишици официри, који јашу поред нас на резерви, говоре нам, да се тамо налази корпусни командант Торгут Шефкет паша са својим дивизионаром, принцом Азисом. Врховни командант Абдулах паша је у Амурџи. На овој

Црногорке косовке девојке

Српски херој са Куманова пук. Алеке. Глишић командант VII. пука

Пуковник Петар Пешић (у штабу I. армије)

страни су у борби са турске стране први, други и четврти корпус са једном дивизијом резервиста и једном дивизијом коњичке резерве. Бугари очевидно и на овој страни енергично нападају, јер видимо, како се турска појачања појављују на хоризонту.

Два сата је. Морамо својим аутомобилом натраг, 100 километара до Родоста, да би однели телеграм за лађу за Цариград. Један официр, који прођаши поред нас, саопштава нам: „Овде ћемо се мало повући, али даље на десно идемо рапидно напред. Јуче смо претерали Бугаре у нереду преко реке Ајали.

Тек смо мало одмакли, кад сретосмо једну коњичку дивизију са неколико батаљона, који иду у помоћ левоме крилу, на њиховом челу су цариградски улани. Селим беј, један млади плави потпоручник, са којим сам се у вароши чешће састајао, прими цигару готово са радосним криком. „Овај детаљ у наоружању“ вели, „одавно нам је оскудевао. Ми идемо да појачамо лево крило“, и откасаше даље.

О своме одласку на бојиште пише кореспондент даље: Мој колега и ја били смо једини, који смо имали довољно способан аутомобил за дуго путовање кроз блато и мочар, те према томе и једини дописници на бојишту с турске стране. Чарлу смо напустили око 5 сати ујутру. Прешли смо железничку пругу и имамо пред собом вожњу од 56 километера. Друм, који је на аустријској генералштабној карти означен као најбољи, у ствари, састоји се само из дугих бразда, које су у дубоком блату оставила за собом безбројна волујска кола; само овде, онде, на пример код моста, постављене су велике, неотесане гранитне плоче. У путу смо срели стадо оваца и комору, који су одређени за војску у фронту, за тим наиђосмо на рањенике, који су ишли пешице у групама по двојица тројица, већином лако рањени у руку или главу. Затим наиђе велика колона волујских кола, пуних рањеника, са главом забаченом неприродно на десну страну. Видео сам двојицу са ранама на ногама, који су пешице превалили пут од преко 50 километара; један, који је пушку употребљавао као штаку, помагао је другоме да корача.

Много примера личне храбрости било је и на једној и на другој страни. Бабајин Кулу, северно од Луле Бургаса, који су Бугари посели, заузело је једно одељење под поручником Целтилом на бајонет. Пардон се није тражио, нити је даван. Турци оптужују Бугаре, да убијају турске рањенике. Трупе у Луле Бургасу су јако ометале хиљадама, који беже југозападно испред

Бугара. Са женама и децом бегунци су закрчили све путеве. Многи сељаци су уверени, да су Лозенград заузели Руси, а не Бугари. Многи се сећају руских репресалија из године 1878., када су Руси били посели ове крајеве. Ови сироти људи неисказано пате, плачући, гладујући и мрзнући се.

Последња одбрана или мустафа, која је била у главном употребљена за чување железничке пруге, понашала се сасвим срамно, чим се је приближила бугарска коњица, они су одмах бацали оружје и бежали, и официри међу њима; они су жене и децу отискивали од вагона и сами утрчавали у њих, многи су остали стојећи на пењалицама и окачени о локомотиве. У Сандлер су дошли са халабуком и тражили, да им се да хлеб. Када су опазили ратне дописнике у једном возу, повикали су: „Ови хришћани имају хлеба, а ми га немамо, убите их!“ Турски официри у Сандлеру држали су се одлично; дописнике су закључавали у њиховим вагонима, а побуњенике су одмах разоружали по цену опасности за свој сопствени живот. Ово не важи за турску регуларну војску. Њој се само дивим она марширa и бори се добро, гладује без роптања и умире храбро.

Абдулах паша предузима строге мере за успостављање дисциплине. Знатан број мустафиза и њихових официра био је стрељан, остали су послани у Цариград на осуду. Кад сам напустио бојиште битка још није била свршена. Рекли су ми, да је бугарско лево крило сузбијено и да Махмут Муктар иде напред. Земљиште иза Луле Бургаса је без живе душе, села горе.

У другом извештају пише дописник: Од понедељника у вече било је јасно, да се Бугари спремају да са три дивизије нападну пругу БабаЕски — Луле Бургас. Ми смо видели са каквом је брзином турски генералштаб слао појачања из Чорлу. Бугари су извели против позиције код Луле Бургаса шест батерија и у понедељак пред вече њихови топови су осули турске позиције шрапнелима. Пешадија је већ била напала на варош. Напад је тога пута био без успеха.

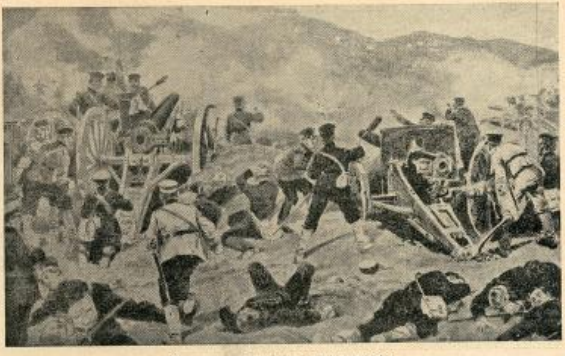

Призор из битке код Луле-Бургаса

У уторак су Бугари методички бомбардовали све турске позиције. Турска артиљерија је одговорала снажно и у то време се није могла констатовати надмоћност ни на једној страни. При свем томе, у уторак после подне ватра бугарске пешадије је појачана; Бугари су очевидно добили појачања за стрељачке редове. Турски истакнути положаји испред Луле Бургаса нису се више могли држати. Трупе су се повлачиле у примерном реду. Варош те ноћи није била посednута ни од једне стране, али Бугари су је бомбардовали и запалили. У среду се је борба наставила у на целом фронту од 32 километара највећом жестином. Бугарска шрапнелска ватра нанела је турској пешадији у центруму огромне губитке.

Призрен је и опет српски! Метохија српска!

Разговарали смо пре четвртак да на о продирању приморске војске у Стару Србију и о односу рата Србије Турској у једном друштвацу српских ратара у Славонији.

— Па куда ће српска војска најпре? — запитаће Сима пострарији човек.

— На Косово! — одвратим ја.

— А онда ће сигурно отуд на Призрен, опет ће он. па на Прилеп Краљевића Марка. Кажем ја свом мојима, та још ћемо ми посетити Метохију, откуда су се и наши праћедови преселили.

Ја расклапачио очи па гледам у Симу, који је ово изговорио. Он је био човек поучен, и гледао је свога посла, ретко је одлазио на светаике међу луде. А где како ко говори!

Из њега је говорила Србинова душа, она затворена само у себе душа, око које су хујала десетинама година, свакојаким догађаји, а она дубоко скривена остала је недирнута и у њој је тињало пламичак, који је осветљавао прошлост и на њој подгрејавао наду на бољу и светлију будућност. Нисам смео ни помишљати, да ће већ после четрнаест дана оне у патриотском сакупљачком заносу изречене мисли гледати остварење и да Србинова нада изражена у славној песми краља Никола:

Опамо, опамо на брда она
Милошев кажу пребава гроб,
Опамо некоји њиви ће души
Кад Србин више не буде роб“...

васкрсла у пророчком смислу песникових речи.

Српска војска после крвавих битака победоносно је ослободила Косово, побусала гроб Милоша Обилића и свих

Призор из битке код Луле-Бургаса

јунака за веру и домовину погинулих у бици косовској, уништа је у царствујући град — Скопље и у стару српску патријаршију Пећ. А одавде је наступила у славну Метохију, у којој је било три стотине шездесет манастира, цркава и школа и откуда је патријарх Арсеније Црнојевић навео цвет српског народа...

И ено се војска ближи:

Окамо, окамо, за брда она,
Кајсију да је мелеви гај
Под тим се дижу Дечани свети.
Молитва у њих присвија рај.

И одонуд ће за неколико сати пешачења да уђе у Ђаково, метрополу српске науке, просвете и уметности за време царства, где је српска општина правила знање и мудрост дубоку и луч просвете разносила у све крајеве простране цревине...

А од Скопља поносно ступа војска другом крају Метохије сјајне.

Окамо, окамо, за вођу Призрен
Та то је моје, дома бу моћ!
Отприк кнеза тамо ни зоне
Ту морам једном оружан ноћ!

Приближава се Призрену, да пободе победоносну тробојну заставу на Душанов град, који стоји српске древне капије, да прими српске витезове.

Миле, плам, задовољство, срећа обузима нам душу и у машти гледамо Призрен. А Призрен град стоји на брегу и чека сенетника. Испод њега тече поток призренска Бистрица, око кога се на три километра рашчрао Призрен са својих 12 хиљада кућа и 60 хиљада становника, од којих су православни Срби 12 000, муслимански Срби 36 000, исцрњачени Срби 1500, Османлије (Турци) 600, Арбанаси муслимани 3000, римокатолички Арбанаси 1200, Цинцари 7 стотина.

Призрен је и данас највећа варош после Солуна на западним странама балканског полуострва у дивној околини, да јој је тешко икаки премца.

Над кућама се уздижу три цркве. 26 минарета од џамија, разлучите велике зграде, школе, касарне и приватни домови. У базару отворено преко хиљаду дућана, у којима се продаје познатије оружје и куюнџијски радови, рађени просто руком домаћих куюнџија и ковача, а који ужива добар глас на целом истоку.

Ахмедова Мошеја некада српска православна црква св. Петке, Џума џамија — црква храма Велике Госпојине, грађевина из доба св. Саве више од пет векова с Милешеном Србе з ве да им крст поноше.

А развалине Душановог Вишеграда на југоисточној страни Призрена, у којем је, по народном предању овога краја, гроб цара Душана, гледају у поток Бистрицу, неразделивога непријатеља другога, сведока и славе и јада тако да га пита: је ли сан или јава ене ово, што се око њих збива?

— — — — — — — — — —

Лурење и окружење гледам јуначку херојску српску војску и после крваве али успешне битке призренске свакупљену око Душанова града, како призива дух великог цара:

Чуј Душане, тебе војска зове,
Устај царе из гробнице своје,
Вас'о Србин на гробу ти клечи
Устај царе! . . . . . .

Гледам у заносу одушевног барјактара, како се пење на врх гради и диже на њега поносну тробојку и кличи целом Србству: Призрен је и опет наш!

—

Хеј трубачу с бријег Дрима
Де затруби зборе
Нек одјекну Шар Планина
Ловћен, Дурмитор —
И нек Дрина јекне Сава
Сава Дунаву,
Дунав, бујни Тисе, Дрино
У бој! У славу!
Нек се бојни јеци оре
Кроз сва горе
Чак на море
Где витешка срца бију
Ој на море! на Адрију!

Топови грувају, војска укрштава оружје и одушевљено кличе са ста рим Бардом: Ој на море! на Адрију!

Нови Сад 21. новембра 1912.

Поп Јоца П. Јовановић
„Застава".

Посред ватре

— Писмо с бојишта —

Хадемкеј, 9. новембра

Извештач кога је »Берлински Локал Анзајгер« послао на турско бојиште послао је свом листу ове занимљиве описе борбе.

Недеља, 4. новембра. — Ноћас се ветар подигао и дува као лед хладан са севера на овамо; пада киша. Наше склониште је влажно и ми се мознемо у пркос сену и покривачу сасвим достојно сажаљења. Око 6 часова — још је тамно као тесто — до нас допре топовско грување. За тренут смо напољу, сасусмо врућу чорбу коју смо из шале дали звучно име чаја и одјурисмо ка сегеру.

Време се полако разведрава. Небо остаје сиво, али је киша престала да пада. С времена на време сретнемо кола и војску сељака који су нешто мало својег имања спаковали и спасавају се повлачећи се из опасне ватрене линије.

Тада пролазимо покрај батерија које напуштене стоје као резерва и поред људи који чекају на заповест па да пођу напред.

Још једну узвишицу да пређемо, па смо дошли до напуштене тврђаве Махмуд-Паша. Пред нама се види скоро цела линија. Лево се пружа поглед преко језера Бујук Бекмеџе, десно докле до Тасхан-бајира. Заглушујући грми на свима странама грмљавина, непрекидно сеизју ватре, поноре се дим који се распростире по долинама испод нашег положаја.

Тврђавице испод мене, Махмуђе, Харбијех, Газинер, Лазаркеј, Асим паша дају плотун за плотуном на висинама супротним од Чаталџе одакле се одговара.

Поступно се привикава уво на грмљавину и пркосање које је свуд унаоколо и чак почиње да разазнаје нијансе. Топови с њих својим муклом одзивном грмљавином, бугарске батерије које дају звонки, оштри јек, пушчана паљба и кратко, суво штектање машинске пушке.

Положај је овакав. Рано ујутру, око 2 часа, већ су Бугари и Срби поседи шанчеве с оне стране Карасна. Турска пешадија опазила је то при јутарњем свитању и почела одмах убиначку ватру, којој се одговарало. Бугари су у току ноћи донели отприлике сто топова на Алук и на узвишице Чаталџе све до десног крила и почели су да улазе у пешачку борбу. Омах су Турци одговорили и сваки је метак изврсно погађао. Неоспорно да су Турци још раније били напунили топове.

Бугари су морали поседнуте шанчеве са великим губитцима оставити, кад пешадија из центрума заћута. Тада артиљерија предузе на себе борбу и са спуштањем дана бивала је све јача.

Бугарска ватра остаје, дуж терена колико год могу да га прегледам, потпуно без дејства. Било да су наша утврђења тако добро скривена, било да Бугари траже резерву око батерија, за прва четири часа није пао ниједан метак у центрум. Поред нас, десно, лево, пред нама падају њихови шрапнели у шаторе који су раније били напуштени; у саме батерије ниједан погодак.

Убрзо после десет часова прекидају паљбу три батерије које су управо према левом исечку нашег центра. Гледам кроз доглед. Топови су остављени, људи мртви, који убијени.

Неколико минута доцније јуришају Бугари у раширеним стрељачким роју, управо према месту где сам стајао, у долину Каразу преко реке. Они имају да пређу пут пар од 200 метара да би дошли до наших стрељачких ровова. Ватра! Пали! чујем сасвим разговетну команду на турском коју даје један официр. Инстиктивно извадим часовник. Тачно два минута. Као муве су попадали и леже сад, црне тачке на жутом тлу. Тражим доглед. Не креће се више ниједан. Код Четина приближује се једна колона, отприлике 3000 људи.

Перчев-паша дозвао ка нашем месту. Остали команданти скупљају се. Они су сви радосни. На целој линији успеси.

Око 12 часова пролази једна батерија поред мене. Она се пуни. Сваки метак ствје добро. Овог пута одговориће они с друге стране неодложно. Десет корака од мене лежи један шрапнел на земљишту. Батерија је непокривена, али у пркос томе не погађа ниједан метак.

Око три часа два батаљона опет су извршили напад. Они не долазе далеко. Губе половину људи, па се враћају. У осталом, Бугари много и добро могу да трче, јер су за пет минута били ишчезли већ с оне стране у шуму.

Смркава се и почиње и сувише јако да пада киша. Све слабија је артиљеријска ватра, док најзад сасвим не престане. Подамном светла један рефлектор и одмерава висије.

Ми полако јашимо ка нашем главном стану, ка Чилингиркеју.

Преко ноћи Бугари опет нападају. Топови и одељења с машинским пуш-

Српска артиљерија у маршу кроз Ст Собију

Комора српске војске

Део пијаце у Призрену

кама одбијају их обилно крвавo. Бугари као да имају много сувишних људи, иначе не би слали ова мала одељења у сигурну смрт.

Понедељак, 5. новембра. — Око 6 часова ујутру кренем се за Стамбол да предам свој извештај на пошту. Уз пут опет слика као на мом првом путу. Лешине коња, колера, војници у извидници. Нашао сам и батаљон који је најпре, код Кирк-Килиса био у борби. Ја сам у униформи и јашим са једним вишим штабским официром, који такође хоће у Стамбол. Ми гледамо на тај батаљон. Ти момци још имају частољубља, јер они гледају зазорно у страну.

У близини вароши после скоро осмочасовног јахања, сиахно сам и променио одело. Ту власти траже војнике који се »стекају« и умало што нисам имао задовољство да ме одведу у команду.

Уторак, 6. новембра. — Управо је стигао бугарски одговор на предлог за мир који траже Турци. Они хоће да преговарају и очекују турске делегате. То не ће свакако бити тако скоро, јер ће бити скоро немогућно, да се наће основа за мир јер су сувеништа неумерени у својим тражењима, а положај турског логора и среће последњих дана нису у овом тренутку тако неповољни за Турску. Једним возом, који случајно полази за главни стан, крећем као војник за Хадемкеј.

Четвртак, 8. новембра. — Дошли смо у Хадемкеј доцне јуче увече. Мало место су његови становници скоро сасвим напустили и војска га је потпуно посела. Довде смо допутовали у раскошним колима, и она су нама, то јест војним вашеним и њиховој пратњи, којој и ја припадам, служила за стан. Као какав принц из бајке изгледам сам себи кад мислим на последњи стан у Чилингир кенију. Онде има правих кревета, чак је ту и вода за умивање. Дабоме не смем се сувише трошити, али се може себи мирно допустити раскош да се опере руке. Где су наши ваташи, бог ће све знати. Они дутају по борбеној линији и чекају на нас, а ми седимо овде и болно чекамо на оне, код којих су наши коњи »Чок колера!« рече ми један анадолски редиф, који је пред нашом »кућом« са бајонетом на пушци стражарио. И овде има много колере. Томе се сад више и не чуде. То тако мора да буде. Пружам му из захвалности за његову вест, парче чоколаде. Он се устеже најпре, па узме, неповерљиво загледа мрку ствар и тада је тек гурне у уста. Тај човек је тек тада први пут видео чоколаду.

Јуче око 5 часова чули смо последњу топовску грмљавину. Далеко смо само три километра од линије. Око девет часова пре подне, па ипак је све мирно.

Да ли је истинита та прича о примирју? Још ноћас, убрзо после нашег доласка, причао ми је један официр, да су Бугари свуда тучени и да су далеко отерани.

Али су људи као и деца. Свакако да су наши (т. ј. Турци, које овај немачки извештач тако назива, јер је у њиховом логору) имали, што сам и сам видео неколико успеха на линији Чаталџе, али о противничкој потученој војсци не може бити ни речи. Било је тамо више него хиљаду мртвих и двојином толико рањених и заробљених Али то не одлучује још ништа. Баш сад пролази поред мене један заробљеник кога спроводе два стражара. То је леп, млад као капља, војник, ком мора да је растанак од матере био тежак. Он говори сасвим добро француски. Задржим га. Он ме обавештава да и тамо колера страшно гостује. И најзад њима не може шкодити да чак и радости рата потпуно уживају.

Пред нашим возом спаљују дрвље са колеричних болесника. Дим допире до нас и уједа очи; он се овде меша са дизолом у некакав прави паклени смрад. — Лекари у белим блузама пролазе поред нас, војници носе креч, и сносе га тамо лево, тамо где су ископане простране јаме.

Наш командант још није дошао у главни стан. Час, колико сам га морао чекати, изгледао ми је бескрајно дуг. Онда је дошао. Пуно новости донео је са собом. Пре свега, да су Осман Низам-паша, посланик у Берлину, и Шадам бег именовани од министарства спољних послова за турске делегате. Шадам је већ дошао, а Низами ће доћи овде у главни стан, да би се упознао са положајем у ком је турска војска. Место, где ће се њих двојица састати са бугарским делегатима, још није одређено

И јуче су Турци били богати победама. Бугари су оставили Чаталџу и повлаче се у правцу Черкескеја. Њихова позадина ће прећи Синиври. Јаке турске коњичке патроље крстаре.

На десном крилу је један пук са три батерије добио налог да оде у извиднички марш.

Док ово пишем, чујем грмљавину поморских лађа од Силиврија.

Док смо стајали заједно и говорили о догађајима, сруши се један војник и умре. Колера! Нико се и не осврће на то

Један пук маршира поред нас, иде у Чаталџу, куда је данас опет турска.

Топовни ланчрљају напред, транспорти муниције, комора. Све пролази. Вероватно ће се и главни стан преместити сутра у Чаталџу. (!)

Дуси Цар Лазара војске*)

На Косову светом пољу
У каменој хладној раци
Шесто лето Лазар спава
И четови с њим јунаци.
Свивали су тврди сапак,
Тврда, али неспокојни:
Тутње их вапај раје,
Тлачитеља поклич бојни.

*) Ову је песму послао уредништву загребачкога „Покрета" један Хрват „као доказ великог дојма, којег су изазвале победе српске војске". Пр. Уред.

Кадгод раја заплакала
И на земљу суза пала,
Цар-Лазара мртва војска
У гробу се мицати стала.
Хтјела би се сабље машити:
Иструнула сабља рука . . .
Цар-Лазара мртва војска
Дође свима у сто мука.

Дође свима у сто мука,
Осветнике друге чека.
Прослушкује, чује ли се
Сабље звекет, трубље јека.
И у рајској, дивној среди
Из гробља се даље дању:
Од границе српске земље
Слатки гласи сад им стижу.

Гласа се, да нова војска
На Косово сада хода,
Њих ту мртве да освети,
Я живе да ослобода.
„Куманово" чују шапат
И топова чују раку,
Чују, како Журад бјежи
И радосну чују цику.

На Косову светом пољу
Дух Лазаров војску реда:
Непомично стоје дуси
И к сјеверу сваки гледа.
И кад српске српску војску
Како снажна, славна сапу,
Војничку јој почасти дауду.
Док читава уз њих мину.

Не види их војска живих,
Не види их, ал их слути.
Праведова мртвих поздрав
Сваки Србин сада чути.
Сваки борац нехотице
Утолико корак гласни
И од многог гордог ока
Сваку сузу бисер јасни.

На Косову светом пољу
Сад су пламе осветене,
Сад су мртви покој нашле
Древнијех јунака сјене.
Покрај гроба Лазарова
Српска стража сада крочи
И цар Лазар задовољно
Заклопио трудне очи.

МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА

II.

Болница је у Подгорици велика, но већ други дан рата показала се претесна. Постеље су се све више приближавале једна другој, нове су намештане где год су само могле бити намештене, у ходницима, на терасама, у кабинетима лекарничким, у собама болничким итд., али су рањеници нови све више долазили.

На брзу руку сагрђевиз су привремене болнице, слањаче су пола гане по земљи, а по том се више није имало времена ни да се склоните спреме, и рањени су остављени под ведрим небом, у дворишту. Тада су рањенике односили у приватне куће, и сад има пуно кућа у Подгорици у којима леже рањеници, које са љубављу негују и лече.

У болнице је свима слободан улазак, па ипак се не догађа ни најмања забуна. Болничаркама и госпођицама чак помажу родитељи и рођаци појединих рањеника вршећи ту помоћ а не одвајући да их бол савладује. Нигде се не чују узвици очајања, ни прокљињања; свуда влада тиха туга.

Лежећа на једној постељи сина мајора Бошковића, који се убио учи рата, рањен у јуришу на Дечић, очекивао је смрт. Младом официру, над којим је била његова мајка и принцеза Ксенија, биле су разорене груди двема ранама. Нису му рекли да нема више наде, али је он знао да за њега нема више живота.

Кад је осетио да живот од њега бежи, подигао се са јастука и подигао руке на нељубу мајку а потом милосрдне руке принцезине, затим пао. Био је мртав.

Мајка, која је била кадра да од сина сакрије, да је његов отац извршио самоубиство, приклони главу гласи мртвога сина и затвори се у тугу своје тешке трагедије.

Око ове сцене влада нервозан живот: трче асистенте, болничари и свет се окупља око појединих постеља.

Једна жена, када је видела како лечници журно прилазе, стаде их молити да пазљиво и да укажу помоћ њеном мужу, једном правом дуву, коме је непријатељски бајонет распорио трбух. Његова смрт већ се је приближавала. Лечници, који су га раније прегледали и који су знали да за њега нема више спаса, одговорили су јој:

— Касније! Стрпите се.

И она је имала стрпљења. Црногорци, главе увучене у широка рамена, бијеле упро у њу некретне и безживотне очи. Најприје је тражио воде, али сад више није давао никаквог знака, није говорио ништа, и жена, као да се уплашила од његова лица, зверала је уназоко, очајна, држећи у руци врч са водом.

С времена на време рањеници са својих тужних постеља причају шта је који доживио. Тада се око њих окупи круг људи и пажљиво слушају, одмеравају сваку реч, коментирају је и допуњују га да би помогли оном који прича.

Један прича како је задобио једног турског официра и тако му спасао живот. Али, водећи га командату, официр опали на њега из револвера

Сахрана главе Јосе Радића у Пеки, којег су Турци убили и главу му три дана по улицама шокрали

Црногорац га пробурава бајонетом и убије га.

Један гимназиста био је отишао заједно са својим оцем у борбу. За време гужве при освојењу Рогами беху се изгубили из вида... Нашли су се у болници, изрешетани бајонетима. Тешки су рањеници. Наместили су један поред другог и тако могу да се гледају и један на другог смеше...

Често, опет, кроз гомилу у ходнику, једна мала група пробија себи пут. То су четири човека, који носе мртвачки сандук на грбаче. Мртван је у униформи, главе на јастуку, оружјем поруч: наслеђа да лежи припрван за борбу. Сандук је отворен и за њим иде човек, који носи поклопац, јер ена треба да виде и поздраве онога, који умире за отаџбину.

БОРБА НА ВЕЉОЈ ГЛАВИ

Чета капетана Божина. — Јуриш на караулу турску. — Бомбе, динамит. — Бегство Турака и Арнаута.

Др. Милан Гавриловић

(Наставак.)

За трен ока цела је чета била спремна за полазак. Капетан једним погледом прегледа све, стави се на чело и цела се чета форсираним маршем крене гребеном ка Вељој Глави. С десна се већ у велико разазнавало пушкарање. Мало за тим, почеше допирати пуцњи и од Веље Главе. Убрдица кроз шуму, којом смо ишли постајала је све опитрија и у неколико махова морали смо стати да предахнемо. На ипак смо стигли брзо.

На сто метара пред караулом капетан заустави чету и сам са Драговићем и још са једним четником пређе караули.

У нашој караули налазило се свега неколико граничара и четника са нишањером Шумаревићем. Кад су то јутро Турци напали на нашу караулу Волујски Канен, нагнали малу посаду од 11 граничара, да се повуче, па потом запахнили ово мало пандурада — Шубаревић је наредио да сена, да не одговарају, јер би Турци отворили паљбу на Вељој Глави. Требало је сачекати Божина и тек онда напасти турску караулу.

Кад је капетан Божин стигао и распоредио своје људе, један к мита са наше стражаре гласно пријатељски довикну турској паљби:

— А бре, Турчин! Стиже Богдан! Сад ће ве дигнемо у ваздух!

На тај поздрав Турчин нешто гадно опсова и у исти нах сва тур ска посада обори пагву.

— Напред! — командова капетан и чета из чистара крену трчећим корацима ка караули. Напред је с пушком у руци трчао сам капетан Божин. И тек што смо попрали уз караулу, сеу се паклена ватра с обе стране.

Трчећи до пред саме турске мазгале, капетан је командујући викао:

— Напред! Пали бомбу!

И онда је настало једно паклено трештање и хилакање. Али је сву ту буку надвисио Божинов глас:

— Где је Шумаревић? Шумаре вић овамо!

Шубаревић је истрчао за тренут. Прави дивља човек. Обрасло сва у прну густу браду. На њему суканено шунадијеско одело, патронташ, пушка у руци.

— Динамит! — командова капетан.

— Одмах, — одговори Шумаревић.

— Само заштитите ватром с обе стране.

И за тренут је био наметнут динамит на самим вратима турске карауле, па се онда чу команда:

— Натраг, леци!

Експлозија одјекну. Бреша је била начињена. Десетак Турака исцадоше и нагоше на бег. Под ватром нису могли дуго бежати. Пали су у један шанац и отворили паљбу. Али на то није трајало дуго. Сам капетан Божин притрчи на тридесет корака, упали бомбу и баци је у шанац. Осу се ватра. Бомба одјекну..

Неколицина рањених непокорне ш шанца и нагоше још ниже, у шуму. Али их је ватра сустигла пре него што су и могли допрети до потока. Ту је пао и њихов официр, који их је водио.

У караули су остали још двојица. На све позове, на све опомене, они су одговарали само ватром кроз изгазе. Морало се одговарати ватром. Морало се опет прибећи динамиту. Последња експлозија била је страховита. Кад се ваорило: »Натраг! Леци!«, ја сам сто метара далеко летао са неколицином у плаћак ров Иазадно сам нотес и почео бележити неке ситнице, брзо на дохват.

А тада се одједном разлеже трескан, силан, страховит. Земља задрхта. Огромне каменице са одваљеног платна турске карауле полетеше фијучући далеко преко нас. И одмах затим проломи се нов трескан. Читава подлоиа турске карауле срушила се повлачећи са собом и последња два војника турске посаде са Веље Главе.

За тренутак је настао мир. Неколицина наших потрчала су према караули, а неколицина према потоку. Тако су у шанцу лежали пет лешева, жртве Божанове бомбе.

* * *

Вељу Главу била је заузета, али нам није требало ни четврт часа, па да се уверимо, да је бој тога јутра тек почео.

Још смо ма разгледали турске лешеве, када се појели и чули хиљаде. То су стизали турски војници са Китке и Арнаута на околних села. — Једна група склањала је пчема нама тако лежерно, као да је ишла на предају. Капетан није дао да се пуца; веровао је у предају. Али баш тада један српски четник, одо у турски логор и убије агу.

Неки је благословена десница јуначкога комите српског, који се сетно подвига Милоша Обилића!

[Поредно полумесеца] Турци су примили полумесец на своју заставу тек кад су освојили Цариград 1453. године. Цариград је примио полумесец за своју заставу још док су у њему владали грчки цареви. Маћедонски краљ Филип опсео је 340 године Цариград, али су га грчке лађе ватреле да се повуче. Кад се он повукао, отиште су лађе. Али у ноћној мрчини Филип се са својом војском понова приближио Цариграду. Али у том тренутку ветар је растерао облаке и на небу се појави полумесец. Тако је цариградска стража могла опазити непријатеља и убудуће војску, која је сумбала Филипов напад. На захвалности примили су Цариградјани у свој грб полумесец. Кад су Римљани освојили Цариград дометнули су још и једну звезду. Турци су преузели тај грб на своју заставу. Полумесец су, дакле, Турци наследили од Грка и Римљана.

НАШЕ СЛИКЕ

Пуковник Александар Глишић показао је у битци код Куманова безграничну храброст, и има великих заслуга за српску победу. Он је своје заслуге животом платио. Погинуо је јуначки. О његовоме јуначшву биће доцније у Хроници више.

З А П И С И

[По примеру Милоша Обилића] Гилански главар Арбанаса Сали-ага, кога су Срби сматрали за свог човека, изненерно их је и пресао Турцима. Кад је то дознао један српски четник, оде у турски логор и убије агу.

Неки је благословена десница јуначкога комите српског, који се сетно подвига Милоша Обилића!

[Порекло полумесеца] Турци су примили полумесец на своју заставу тек кад су освојили Цариград 1453. године. Цариград је примио полумесец за своју заставу још док су у њему владали грчки цареви. Маћедонски краљ Филип опсео је 340 године Цариград, али су га грчке лађе ватреле да се повуче. Кад се он повукао, отиште су лађе. Али у ноћној мрчини Филип се са својом војском понова приближио Цариграду. Али у том тренутку ветар је растерао облаке и на небу се појави полумесец. Тако је цариградска стража могла опазити непријатеља и убудуће војску, која је сумбала Филипов напад. На захвалности примили су Цариградјани у свој грб полумесец. Кад су Римљани освојили Цариград дометнули су још и једну звезду. Турци су преузели тај грб на своју заставу. Полумесец су, дакле, Турци наследили од Грка и Римљана.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д Браника Н. Сад

СВЕСКА 7. и 8. | У НОВОМ САДУ, 8. (21.) ДЕЦЕМБРА 1912. | СВЕСКА 7. и 8.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912.

Битка на Битољу.

Борба између планина. — Пљусак кише. — Помрчина и барутшине. — 200.000 бораца. — Туча топовских хитаца.

Село Тополчани, 16. новембра, ноћу.

Јуче је отпочео бој, који се очекивао, а који ће учинити крај српско-турском рату у Маћедонији и у исти мах и отоманском господарству у свим покрајинама. Кампирам на тридесет километара од Прилепа, а на шеснаест пред Битољем, у подножју брежуљака што се протежу на север дуж корита Семниште, приточиште Црне Реке, која би се сад већ могла назвати крвавом реком, јер се силна крв излила у њене ваде и у баре које је она створила, плавећи Пелагонијску равницу.

Село, у коме сам сада, било ми је непознато до пре пола сата, када сам послао једног коњаника у Прилеп са кратким телеграмом о данашњим догађајима. Сад знам, да се зове Тополчани, али не знам поуздано да ли оно још постоји. Све је било у блату у густој тами, када сам у њ стигао с колегом Матеом и капетаном Маринковићем. Инстинкт наших коња, а не наше очи, доведе нас у неку стају, у којој је спавало неколико српских комита с пушкама покрај себе и другим ножевима у чизмама.

У једној соби на горњем спрату лежало је већ на разастртој слами неколико официра, од којих један бијаше рањен. Ту је био и пређашњи министар Генчић, који је, као и ми, пошао у рат као грађанин. Тај високи, кршни човек отвореног лица, које је обрасло брадом, с пушком о рамену и фишеклијом о појасу, тај шездесет-годишњи ратник — дилетант личи више на каквог комитског војводу него на истакнутог политичара. Лепа ватра буктала је на огњишту, на коме су два резервиста полако вртела на два бајонета натакнуто јаре, које им беше вечера. Сви сада спавају на слами.

*

Киша пљушти. Кроз прозоре се виде напољу неке тамне масе, које су можда таполчанске куће. Ништа ме не би изненадило, када бих у зору, као они на изворском биваку, угледао низ рушевина, које догоревају.

Данас сам са врха једног брежуљка посматрао како једно такво село, мислим Стари Срнци, полако и тајанствено гори. У мрачној и тихој ноћи чује се само како киша лије, пси урлају и понеки пут у далини топ загрми, што је доказ, да борба још упорно траје. Иако је била ноћ и беснила паклена непогода, опћег одмора није било. Човек чисто не може замислити, да се у таквој ноћи, у помрчини, по пољима преплављеним водом, између хучних планинских река, налази у стројевима две стотине хиљада људи, који су решени да се узајамно убијају и једни друге убијају.

Рањеници су раштркани и леже крај изгинулих, умирући у блату и кањужи. Свирепо. Али рат је. Има нешто што је узвишеније од судбине оних који гину, од његових мука и патњи: победа и

Грачаница црква на Косову

* Овај врло занимљиви опис изишао је у великим и угледним талијанским новинама. Цивинини је угледан журналист и добар писац, познат и код нас.

Задобивене турске пушке у Битољу

пораз. Победа је величина једног народа а пораз његов крај. Значај њихов ништи значај човечји, невољу, патњу, свирепу агонију, смрт појединаца. Ситне, појединачне трагедије губе се у огромној трагедији, која се у овој бурној ноћи ближи своме крају.

Јутрос сам се у зору кренуо из Призрена. Од јуче су топови грмили према Битољу. Официри главног штаба прве армије одговарали су на нестрпљива запиткивања, да је то борба појединих извидница на предстражама. Али тутњава топовска трајала је цео дан, те се по томе могло закључити, да је борба имала друге сразмере и тачне објективе.

То сам видео још синоћ по необичној ужурбаности у стану команде. Ординанс официри одлазили су изненада на колима ноћу с малим патролама, односећи последње наредбе и последња обавештења на положаје; долазили су на својим малим планинским коњима, с пушком о десном рамену, прикупљали се у дворишту и у предсобљу главног штаба, улазили у официрске собе, враћали се, скакали на коње и нестајали у мраку кроз прилепске уличице. Прилеп, који је још јуче био препун трупа, беше се испразнио; чак и последњи одреди резервиста бијаху отишли. У ваздуху се чисто осећала нека узнемиреност, коју нису могла да прикрију ни околишења штабних официра у одговору на наша питања. Јуче су топови тутњали цео дан.

— Са у est, mon capitaine? On part?

Капетан Маринковић се смешио, не одговарајући ми. Ударао се бичем по чизмама, скретао разговор на други предмет, причао о прошлим временима, проведеним у ратној школи у Француској и о последњим великим маневрима. Али јутрос смо се кренули.

*

Већ сам био јавио како се дружина ратних дописника разделила; у Скопљу нас је било остало десетак, али када смо полазили из Велеса било нас је још мање. Петорица Енглеза осмотрили су бескрајни снег на видокругу и остали. Са мном је честити мали Матје с „Матена". Јутрос, када смо се кретали из Прилепа, била су још два симпатична Чеха, један Холанђанин и два Србина. У току дана изгубили смо их испред очију. Не знам куда су отишли ни где су закончили.

Идући од Прилепа равницу ка југоистоку прекида један низ висова, кроз која води велики битољски пут. Ту је био други дан јуначке прилепске битке, која је била једна од најкрвавијих. Њена величина и значај нису се могли видети из службених извештаја у Скопљу. Треба доћи овамо, на чути, шта прича свет у Прилепу и шта говоре они, који су у њој учествовали. Ти дани су били тако давни, да сад не могу о њима на дуго и на широко да причам и да их описујем. Сада, кад се бије бој око Битоља, ништа нам не може причати бојиште, на ком је пало око две хиљаде Срба и двапут толико Турака и на коме су као обележје остале само коњске лешине, које гаврановн кљуцају. Овде се одиста добија утисак, новог турског пораза. Брегови, на којима су били они са својих четрдесет батаљона, бијаху изванредно јаки положаји, с којих се и с мање батерија могао дати друкчији отпор продирању српских трупа, које су седам или осам километара мораде наступати на потпуно откривеном терену. Међутим, један дан је био довољан, па да буду потиснуте.

Две стотине хиљада људи је дакле на бојном пољу, рачунајући ту још и Грке око Лерина, над којима је Џавид паша, како изгледа, имао делимичан успех. Међутим, Грка је мало, свега можда не пуних петнаест хиљада. Ту велику масу сачињава српска и турска војска. Овај пут није као на Куманову. Срби знају добро, колику снагу имају пред собом.

*

Ма да је турска војска, која код Битоља одиграва своју последњу ужасну партију, формирана од разбијених и потучених одреда, ипак је страховита та маса, коју је зауставио Али Риза паша, главни командант свих османских војска. Ту су готово три армијска кора; један део солунског, скопски, којим командује Џавид паша, битољски, под командом Фети паше; Галиб паша је командант места. Сваки армијски кор има три дивизије, свака дивизија девет табора или пукова, који, разређени великим губитцима и бегствима, имају по шест до девет стотина људи. Тако се може приближно израчунати, да је турска војска, коју су

Група црногорских ратника

српске дивизије почеле нападати на њеним првим одбрамбеним линијама, имала 75.000 или 80.000 људи. Премда Турци нису имали довољно артиљерије, положаји, што су их они заузимали, били су изванредни, и да Срби нису — нарочито код Прилепа — показали велику способност у команди и просто невероватно јунаштво војничке масе, човек би морао страховати да Битољ неће тако скоро пасти. Докле српске дивизије имају против себе све (препреке у брдима и рекама од центра до крајног десног крила, дубоке и врло простране мочваре на целом левом крилу). Турци имају положаје, да не могу боље пожелети.

Њихови одбрамбени положаји доминирају свим путевима, којима српска војска наступа, они се састоје из једне истакнуте линије, која северно од Битоља иде висовима Дрвеника првим редом планчева, дугих осам километара, и из главне линије, Битољем у центру, који полази од Голеша, иде десном обалом Семнице и скреће на југ бреговима побочно од Битоља и протеже се 14 километара.

Ти положаји појачани пољским утврђењима, врло су јаки и имају под својим домашајем најтеже земљиште. Пред њиховим фронтом и пред њиховим десним крилом цело поље поплавиле су Црна Река и њене притоке; испред левог крила тече Семница, коју су кише претвориле у велику и хучну реку, која између планина шиба и на поједним местима подводна места плави.

На тој страни су турске трупе покушале себи да обезбеде одступницу за Ресан на Преспанско и Охридско Језеро, али од јуче тај пут је пресекла моравска дивизија другог позива. Остао је за одступање само пут, који води у Лерин, али с те стране је цела коњичка дивизија, којом командује кнез Арсен и која сачињава крајње српско лево крило.

Тако су Турци са свију страна затворени у својим страховитим положајима и српска војска је од јуче почела изводити свој напад. Ма колико се један велики бој у свом почетку чинио тајанствен и несхватљив, топографија и правац наступања дивизија бијаху већ почели откривати план српске команде. Његов је циљ, да се нападну непријатељски положаји на целом фронту, маневришући на оба крила тако, да се непријатељ што теже затвори, и да се на главној линији с највећом силом баце лаке пешадије, да би се скрхао последњи отпор.

*

Бројно је српска армија равна непријатељској, али је надмоћнија од ње својом артилеријом, која је за дивљење.

Има пет дивизија пешадије и једна коњица под главном командом престолонаследника и шефа главног штаба генерала Бојовића. Моравска дивизија другог позива, која је наступала од Кичева, сачињава крајње десно крило и она се сјединила с моравском и дринском дивизијом првог позива и тимочком другог позива, који сачињава стратегијску резерву и чува велики пут између Прилепа и Битоља. Дунавска дивизија и коњичка дивизија сачињавају лево крило, која на путу за Битољ има пред собом поплављено поље. То је она слика великог боја, чији сам други дан развоја посматрао данас с једног брежуљка на петнаест километара од Битоља.

У дну се поносно оцртавала снежна планина Баба; према њој се пружао један низ брежуљака, а између њих, испод једног гребена на коме се лепо виђаше један леп полумесец на кули, диван споменик, који је нешто представљао и који је иронија судбине наместила на то видно место, скривао се турски Монастир, словенски Битољ.

Бели шрапнелски праменови појављивали су се и нестајали између тих брежуљака, шарајући својим одблесцима водену површину, заплићући се и расплићући између дрвећа по селима, Могили, Ракитанима, Крклини, Оризанима, која леже испод тих брегова. Пуцњава пушака, пригушење митраљеза допирала је са свих страна као неко потмукло јечање; са свију страна долазила је топовска тутњава, која се разлегала по блиским планинама.

Сваки час стизали су официри, који су доносили извештаје о борбама. Цело јутро дунавска дивизија је била ангажована у жестокој борби на обалама Црне Реке, које су Турци били посели код чекрксе цркве и са којих су потиснути пред подне. Два српска пука успела су се у току ноћи, да од Новака пређу на једном плићем месту на другу речну обалу. Војницима је вода допирала до груди и држали су се за руке и ослањали на пушке, да их бујица не би однела, али ипак неколико њих се утопило. Та два пука напали су на Турке, који су такође били сишли у мочар, и нагнали их у бегство ка брежуљцима. Била је то страшна, јединствена борба. На поједним местима тукло се у води до појаса и они, који су падали као рањени, потонули су.

У два сата артиљеријска ватра концентрисана је на превоје брежуљака, који се уздижу југоисточно од села Кукуречана. Турци, потиснути наступањем дринских пукова, појурили су у масама с истакнуте линије на поменутим брежуљцима, те их је српска артиљерија косила.

С остатом напуштање истакнуте линије шанчева отпочело је јучер. Као што сам вам већ телеграфирао, у самом почетку акције моравска и дунавска пешадијска дивизија наступиле су, под заштитом артилерије, и дошле у додир с непријатељем. Рањени официри, смештени у пољску болницу, причали су нам фазе борбе тога првог дана. Моравска дивизија (другог позива) имала је у почетку задатак да, спустивши се од Гопеша, заобиђе крајње турско лево крило, и да непријатељске положаје нападне с леђа. Тешкоће прелаза Семнице осујетиле су тај маневар, те се онда та дивизија придружила другима, да учествује у нападу на фронт. Њено предње одељење било је према непријатељу на једном вису од 1155 метара, који доминира селом Срцима и околином. Због врлетног земљишта, ту се нису могли извући топови, те је настала махнита пушчана и бајонетска борба по планинама и долинама, које прекрилише изгинули и рањени. На обе стране, било је огромних губитака. Сами Срби имали су две хиљаде људи онеспособљених за борбу. Али у ноћ заузеше они Срнче и пресекоше непријатељу сваку одступницу. На тим положајима битка се наставила цео дан.

Моравска дивизија (први позив), која се кренула из Облакова синоћ, стигла је у Кочиште. Међутим дринска је, преваливши под ватром нека три

Генерал Атанацковић

километра, заузела Кукуречане. Шест турских батерија бранило је тај положај спречавајући прелаз преко Семнице код Могиле.

Једна група опсадних батерија, које су биле на кратком размаку од нас, почеле су на тај прелаз сипати своје тачне и ужасне метке. Четири пољске батерије, које су биле на истом месту у резерви, наступиле су у галопу на три километра од Могиле и отпочеле паклену ватру. После четврт сата турски топови су слабије пуцали, спремали су за повлачење; али доцкан. Два пука дринске дивизије, не обзирући се на велике пројектиле, које је с Крклине још бацала једна турска батерија средњег калибра, јуришали су напред на бајонет и, завејавајући за собом земљиште погинулима и рањенима, освојили су свих двадесет и четири брзометна топа.

*

Тополчани, 17. новембра ноћ.

Поново сам стигао овамо, из Ваљарејце, (5 километара јужно од Тополчана), где сам са једног дрвеног звоника у гробљу посматрао борбу, која се трећег дана водила.

Живахно, јуначко наступање српских пукова траје и даље; и даље траје турски дивљи, очајнички отпор. Овога пута се турци бију добро. У осталом, друго им не остаје или да се предају: побећи им није могуће.

Прошле ноћи непрестани српски напади завршили су се потискивањем Турака из њихових последњих истакнутих положаја. Изгледа, да је на неким местима упорно пушкарање настављено до неко доба ноћи и да се један пук моравске диви-

зије у помрчини страховитим нападом на бајонет сјурио на један ред турских шанчева, који се нису могли заузети дању. Али у тој бурној ноћи чула се само овда онда топовска грмљавина, која је пратила те махните ноћне нападе.

Јутрос сам дознао другу једну подробност о неисказаним тешкоћама с којима се бори у прно речким барушинама дунавска дивизија. Једна од њених група артилерије морала је испрегнути коње, који су се били заглибили до трбуха, и превезла се на импровизованим сплавовима, које су војници вукли ужетима с једне обале на другу. И коњи су тако пребачени.

Цео дан је тих осам пук ва (српска дивизија је по формацији два пут већа од наше) наступало к Битољу полако, с муком, без одмора, кроз поплављену равницу. Дринска и моравска дивизија тукле су се од зоре до мрака дуж Семнице; међутим пушкарање око Кукуречана није се никако прекидало.

Пред вече се ватра удаљила. Турци су се још повлачили; шрапнеле су их тукли на свима падинама Кијероманичиних брда, којима су се повлачили ка позицијама око Крклине, на три километра од Битоља, под заштитом њихових последњих батерија на Ргу. У исти мах с ове стране последњих брежуљака до Семнице, у правцу Срца отпочела је жестока топовска паљба, која је трајала до у пола ноћ.

Скопље: Пред дућаном

Министар Генчић, који је такође дошао овамо на конак, пошто је провео цео дан у пуној ватри, рече ми, како је једна велика турска колона покушала да се пробије кроз Србе ка Ресну, али ваљани моравски и дрински резервисти потиснули су их својом артилеријом и натрени обруч, који се непрестано стеже.

Дан је био мутан и хладан, али без кише. Како би било да сунце обасја и оне што умиру. Али ноћ без и једне звезде не даје изгледа на то. Видео сам Тополчане; још постоји; али за мало па ће га нестати: утонуће у блато.

Вашарешко гробље, 18. новембра ноћ.

Свршено је. Од осванућа више не грми топ. Битоль је можда већ пао, српске трупе можда већ у њ ће улазе. Данас сам могао изближе посматрати данашњи бој, који је јамачно последњи; посматрао сам га с положаја опсадне српске артилерије, којом командује пуковник Милосављевић. Ове српске тобџије су одиста за дивљење; могу се такмачити с нашима; већма их не могу похвалити. О дану и ноћи са Сиди Мегрира и Гргареша, како вас се лепо и пријатно овде сећам!

Извесно је дакле, да ћемо сутра спавати у Битољу, а то је оно, чему се радује мој парички колега, који воле рат, али не може више сносити ово страшно блато, у које смо просто обрасли.

Ноћас спавасмо у гробљу или боље рећи у трему мале гробљанске цркве. Вашарејка је овде доле; ту вам је једно сеоце с многим сенаџима с попеском кућицом између њих.

Дунавска дивизија је јутрос прва отпочела борбу. Прешавши најгори и најтежи део мочара, пукови су по нешто чвршћем земљишту почели наступати брже, угрожавајући десни турски бок, па и сам Битоль. Турске трупе, притешњене тако из близа, прешле су у офанзиву из својих јаких положаја, отпочевши маљим одредима и целим пуковима против нападе. Артилерија са Крклине косила је Србе; српски пољски топови, који су пратили српску дивизију, а нарочита једна батерија средњег калибра, која је била на брегу изнад села Добромира, косила је Турке. Не осврћући се на тај град од шрапнела, војници Давид паше тукли су се махнито пушком и бајонетом, мешајући се једни с другима. Напади и против напади настављани су без прекида и одмора. Три сата трајало је то касапљење. Али мало по мало отпор малакса. У турским редовима је, као и обично, после највеће жестине нагло наступила малодушност. Први шанчеви, дупке испуњени лешевима, напуштени су а српски пукови су непрестано наступали. Изгледало је, да их ништа не може зауставити. Уздуж су их батерије са Крклине и даље косиле, њихово продирање не застајаше.

Принц Ђорђе који се као официр главног штаба налазио поред генерала, био је сав укаљан блатом, које је силно прскало из бојa, — причао

ми је вечерас један официр, који је дошао отуда. — Густа магла, која је обавијала брда, спречавала нам је да видимо акцију. Захваљујући њој могли смо прићи опасним батеријама, три километра даље од Вашарејке. До подне је тај сиви вео остао непровидан, па је и даље све нешто обавијао тај трагични и тајанствени вој. Овда онда понеки крупан шрапнел, који је долазио са Крклине, пробијао је маглу и вис, противно пребацујући се или подбацујући двеста или триста метара од места, где су биле српске батерије. Једна једина се распрснула крај топова и лако ранила три војника.

*

Напослетку као да је у је разбио ветар од топовских пуцњава, магла се разреди, облаци се растворише, и док је све унаоколо било још увијено у сиву боју, сунце величанствено обасја бојиште око Растана. Докле турски фронт још упорно одољева против дринских пукова, којима су се придружили тимочки, да би успоставили везу с левим крилом, бокови већ почињу попуштати под свежњим притиском двају српских крила. Неки табори повлаче се ка Растанима, тражећи прибежишта у његовим кућама, али град од граната осу се на те куће и истера их, а шрапнели их стадоше гонити уз брда. Осећа се, да је дошао одсудни час. Срби имају у рукама целокупну своју победу. То је питање неколико сати и ми их већ почињемо бројати.

Два и по сата је. Борба бесни око Рта и Крклине. Турска артиљерија још туче лево српско крило, поносни дунавски пукови непрестано наступају. Виђају се њихови сиви редови, који се огледају у воденом огледалу пространих мочари. Шрапнели се распрскавају, ширећи смрт.

Потребно је да се ти топови ућуткају.

Наша батерија узалуд тражи добар положај, не може да га нађе. Као и прекућуе појавише се четири батерије тимочке дивизије, које јурнуше напред. Чуше се њени први пуцњи; плотуни су били бржи. После неколико минута турске батерије су биле ућуткане. Али после пола сата почеше опет из далине дејствовати.

Три и по је. На десној страни све се заћутало, само се овда онда зачује слабије пушкарање. Али на левој страни борба бесни у најјачој снази. Један шумарак на ивици простране мочваре забележита оделном необичном светлошћу. Отуда је цела артиљерија дунавске дивизија пакленом ватром тукла брегове око Рта.

Наша батерија се ућутала: извршила је свој заћатак, одмара се. Војници, стојећи у шанчевима, једу хљеб и посматрају далеки бој. Крај је ту: појачано пушкарање испуњава топовске паузе. Затим оно слаби, губи се. Топовска пуцњава је све ређа

Пет је, зора, облаци су се натуштили, пада и снег и киша. Свуда тишина, замор. Чује се само како киша удара у гробне плоче изнад мртвих.

*

Битољ, 21. новембра увече.

Већ сам три дана у свечаном и трагичном Битољу. Час се сретнете с победничким српским пуковима, а час опет с огромном поворком заробљеника. Један једини српски пук заробио је јуче два пука низама. Једни су у очајању побегли у планину, покушавајући да се спусте Пресни и Охриду, други су опет тежили да продру на југ ка Лерину. Али коњица, која је јуче завладала ту варош мало пре Грка, прешла је реку оборила се на те турске трупе и заробила је више пукова, а саблама исекла и коњима погазила оне, који су још покушавали, да се одупру или да се боре.

Био сам у Новаку. Свуда човек гази преко турских лешина. Рачуна се, да је погинуло и рањено четири хиљаде Срба и десет хиљада Турака. Тако у кањуни леже разтркани топови, који су бранили Битољ; то су они из батерија са Крклине; и они су се морали напустити ноћу приликом махнитог напада тимочких резервиста на бајонет. Није остало ништа више. Понеки официр, који је покушавао да се опире, убијен је од својих војника. Генералисим се сакрио. О Галиб паши се не зна ништа. Причају, да је у једној сеоској кућици нађена лешина Фети паше, који се убио. Отоманске македонске војске нема више.

МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА

„Бранику" пише из Прокупља 10. октобра др. Игњат Бокур ово:

Ево и мене, да Вам се јавим из нашега белог Прокупља, престонице старог Југ-Богдана и његових девет соколова, из града, у коме се недавно чула рика топова са Преполца.

Преполац, каква осећања изазива у мени то име!...

Водила се тамо *љута битка* између наших и Арнаута, док на једном не дадоше Арнаути знак, да хоће да се предаду. Повезали су на руке беле мараме и пошли нашима у сусрет. А оно гаравo момче, један потпоручник (јуначки Милан М. *Поповић*), кога смо овде до недавно као јелена хитрог виђали, полете у сусрет једноме од њихових првака, раширивши руке, да га загрли. И та бестија одговорила је на то — ножем од ручкура, па до бела грла, а остали његови плотуном на наше, те већину из првих редова покосише!...

Али им и наши сада не осташе дужни: сравнили су их све са земљом.

Са те битке код Преполца имали смо овде прве рањенике. Ја сам као члан Српског Црвеног Крста (тајник овдашњег Окружног Одбора) додељен овдашњој болници и налазим се већи-

Црногорски далекобојни топ пред Тарабошем

ном међу нашим „Косовским Осветницима". Ај, да Вам их је видети само! Ако мислите да јаучу, варате се; тврђи су од камена! Ћуте и трпе, а на њиховим лицима читате, да знају зашто је то тако требало да буде... Кад је пала Приштина и кад сам их ја о томе известио, онда су проговорили сви.

— Са срећом, да Бог дâ! Сад ми је лакше, осећам да ћу убрзо оздравити, — вели један.

— Сад ће забрујати звоно са Грачанице, а клепала ће у музеј, — вели други.

— Ех, да ми је још само једном, да га продрмам за перчин, — додаје трећи и настало је тако расположење, да су сви заборавили, да су у ранама...

Кад год ступим у рањеничке просторије, подузимају ме чудна осећања: Чини ми се, да улазим у какав храм — у Пантеон живих!...

Па кад их довозе на сељачким колима и кад их уводимо у собе: грлим га, кад му помажем, да се нуз степенице попне; грлим га, кад га у постељу спуштам; кад га сутра-дан поново у кола мећемо и отправљамо за Ниш, а горд сам, што је сваки тај мој сународник, брат по крви...

Свестан сам и радујем се много, што »племе моје сном мртвијем не спава«, него се бори и побеђује — ствара терен за нашу велику националну културу!...

За две недеље, од како сам међу рањеницима, много сам доживео; управо ми се чини, да сада тек живим и да сам до сад бедно животарио.

Испричаћу Вам неколико својих утисака из болнице.

Првих дана, међу лако рањеницима, који су донети овамо, један од њих, опоравши се мало врућим чајем и новим превојем ране, заће по осталим собама, да потражи кога из његова села, да се распита за свога брата, који је као и он био у бојном ланцу, али о коме он ништа више дотле није знао. Тражећи тако своје сељане, случајно му се заустави поглед на једном бледом лицу; то је био његов брат, тешко у груди рањен, за кога он није ништа знао, о тај је са њим од Куршумлије до Прокупља заједно путовао. Загрлио га је и сутра-дан су заједно у Ниш донесени, али сад на једни коли, да се један другом у невољи нађе....

У ходнику ми приђе један старац и дрхћућим гласом замоли ме, да видим у листи рањених, да ли је дошао Милија Стевановић из једнога села Крушевачког Округа.

— А ко ти је то, стари? — упитам га ја.

— Јединац син, Господине! — а загрцну се па се окрете зиду...

— Хоћу, стари, причекај само мало.

Узмем протокол и нађем, да је пре 4 дана донет у болницу, а већ сутра-дан отправљен за Ниш и да је рањен у главу.

Кад сам изашао на поље, да то саопштим старом, нашао сам га у истом стању, у којем сам га и оставио: Ока није скинуо са врата, догод ја нисам изашао — осетио сам то по целом њему. Пришао сам му смешећи се, загрлио га и рекао му, да му је син само мало окрзнут по глави и да је отправљен пре 5 дана у Ниш.

Почео је плакати и са: „Вала ти, ка' брату!" пошао одмах за Ниш. Тај је човек два дана пешачио, док је дошао у Прокупље.

Једнога дана после подне отправљали смо рањенике за Ниш, јер све, које су лакше рањени и оне, који се морају подврћи операцији, тамо отправљамо, да би овде начинили место

другима. Уђем случајно у једну собу, да видим, да ли има одатле још који, да изађе. Ту видим још само једног, али и тај сав по лицу крвав, у агонији бунца, и мојих неколико ученица — и оне су болничарке: све су чланице Савеза Трезвене Младежи — где око њега плачу. Пријем ближе и чујем, где он вели: „Поздравите ми моју децу...", па: „Био сам на Косову, где је и цар Лаза био... Ала си ти добра, ја никад нисам имао сестре... Док ја оздравим, доћи ћу овамо..." и т. д. Моје су га ученице тешиле и гушиле се у сузама. Послао сам их одмах на поље и остао код њега, док нису дошла два болничара са носилама и однели га на кола; и њега смо морали слати у Ниш, требало га је што пре оперирати. Не знам, да ли је жив дошао до Ниша и хоће ли још кад год видети његову децу...

Српски војници прегледају сумњиву турску кућу

Један лако рањен у ногу на чудан начин остао је у животу. На прсима носио је новчаник, у којему је имао један наполеон (20 динара у злату) и неколико динара. Пушчани метак га је погодио баш у новчаник и то у наполеон. Показао нам га је свима, позна се на њему удар куршума и сад га чува као очи у глави, што му је спасао живот....

Дежурао сам једне ноћи и баш пред зору донеше једног младог резервног официра, „српски лепог" човека, који је од гранате угрувао. Адвокат је у једној оближњој варошици и рекоше ми, да је верен са ћерком једнога од највећих људи данашње Србије. Лекар ми рече, да му није у опасности живот, а уверен сам, док га „она" буде неговала, да ће брзо оздравити....

Тих и таких утисака могао бих Вам још много испричати, али за сад нека буде доста.

Рат је заиста страшна ствар, али кад му је циљ као овом да се спасу масе, које су кроз столећа клате и на све могуће зверске начине уништаване — онда нека зло буде што мање...

После ових крвавих дана наступиће слободни дани за нашу измучену браћу и кад се после неколико година на садашњем крвавом бојишту буде чула здрава песма српског сељака, и кад тај измучени народ постане саучесник опште културе, и цивилизована Европа биће сигурно уз нас.

Мештровићу, наш велики уметниче, ја гледам већ твој „Видовдански храм" „на Косову" остварен. Време је дошло, да и ми у општем културном делу кажемо своју!... Српски народни еп се наставља.

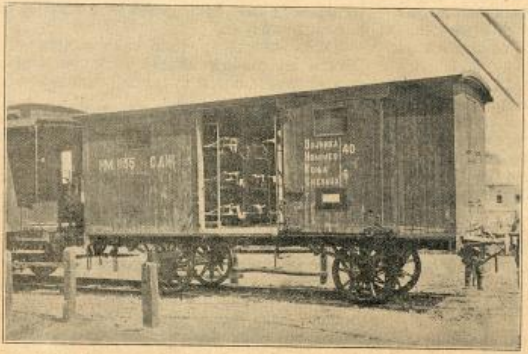

Теретни вагон српски претворен у болницу

Због техничких тешкоћа закаснила се Кроника, с тога издајемо 7. и 8. св. заједно.

ПРЕД ЈЕДРЕНОМ

У београдској „Самоуправи“ је изишао овај леп опис опсађивања Једрена пред само примирје.

20. новембра по ст.

Монотонија и стална опасност две су карактеристике опсадне војне. Вечите канонеде свакодневни парцијални испади опседнутога и напади опсадника, постају обични, стереотипни, да се већ у напред зна, кад почињу, колико трају, и кад се свршавају. Само озбиљни покушаји опседнутих, да се пробију, или опсадника, да уђу у утврђења, разбију ову монотонију, унесу живости и интересовања, онда, када смрт најјаче замахне својом косом! Парадоксално изгледа — али је истина. Човек је створ, који не трпи једноликост. Varietas delectat — вреди и за бојно поље, макар те промене биле хекатомбе људских живота. Монотонија прелази у досаду, досада у бол, бол у резигнацију, пред којом сопствени и туђи живот не вреди ништа! Даје се равнодушно живот, да се само отме од досаде, као што се и туђи одузима у тој резигнацији. Читаве масе људи пате од досаде. Докле ћемо овако? Што не јуришамо већ — па или — или?.. питају и редови и официри, неписмени војници и интелигентни људи. И кад поћу једном, кад дођу ти јуриши, мучно их је зауставити, — ишли би у пакао а не само на тешке опсадне топове, да их команданти не задрже. И онда опет по старом — дани се нижу, дуги и предуги, ноћи још дуже, — изгледају вечност. Укопан у рову, неповичан стоји опсадник с пуном пушком кроз мазгале у земљи урезане. Чека на опрези, дрежди, одстоји јутро, пре подне, после подне, вече, — гледајући тако исто уко-

Српски народ у Ст. Србији

паног непријатеља пред собом. Свакога тренутка може да плане пушка, да се развије борба, сваки покрет изнад рова, десно или лево, може да буде смртоносан. Колико је импозантна и страшна толико и мучна и несносна поза! У таквој сам пози видео директора „Политике“ у рову са својим људима, где са запетим пушкама чекају непријатеља.

А кад преко ноћи дође смена — и онда нема много промене, бар онима на крајњим положајима. Видио сам један батаљон нашег једног пука на Марици; на крајњем положају.

Њихов је логор у једној провалији – незна се која је стрмнија и виша страна тога потока. На једној страни окренутој непријатељу, а уједно и заклоњеној њоме од њега, улогорио се тај батаљон, ископао земунице, чији се редови амфитеатрално дижу. Из земуница излазе војници као лавови из својих кућица, балансирајући по оној стрмени као по конопцу. Замислите још кад сипи новембарска киша, густа магла кад обвије све то — и кад по љигавом и каљавом

Из дана мобилизације у Београду

земљишту клизи нога! А да би слика још суморнија била — ту је, на другој страни потока, непобусано гробље изгинулих другова, гробље на чијим хумкама стоје импровизирани крстови и у које непрестано гледа из земуница војник, можда гледа свог брата или рођака или ког доброг пријатеља и размишља да ли и њега чека таква судба. Изаће ли из својих земуница и потока, потражи ли шири хоризонат, више ваздуха — онда ту, на платну, има да види ову слику. Земљиште је изривено као да је орано — али нису то оранице но огромне јаме од граната, јаме у пречнику по 3 метра а у дубини по 1—2 метра. То су избушиле огромне фугасне гранате турских опсадних топова. Између јама земљиште је обасуто шрапнелима, и парчадима од граната, или нераспрснутим гранатама.

Сад је све мирно, — само ти трагови казују, да је овде косила смрт, да су са једренских утврђења сипали шрапнели и гранате, и да опет могу тако исто сипати. То је оно што чини сталну опасност — јер су положаји при опсадним војнама увек у домашају ватре, и пред њима где је непријатељ, и далеко иза њих, иза положаја, допире граната и шрапнел. Тако се увек може погинути, — не у јуначкоме бој, но и без тога, јер нико не ана кад може долетети које зрно, кад ће коме артиљерцу пасти на ум да учини какву бравуру, која живота стаје.

И свуда у наоколо, око предњих положаја, испред и иза, то је бојиште, ту се крвавило и гинуло. Ви се осећате да сте на разбојишту, јер вас на то подсећа какав леш коњски, пуста бугарска качкета, српска шајкача, турски фесови, гранате, шрапнели, разривено земљиште. А пред једним ровом тога пука — лежи не далеко од њега леш једног турског војника, арапина, грдосије од човека, каквог у животу нисам видео и онако надувен изгледа још већи — прави хипопотам, даље од њега други — турски редиф. Лешеви леже неукопани као и они којих је много пред Папаз-Тепе, јер је зона на коју не ступа ничија нога, а да не буде поздрављена пуцањем из непријатељских ровова. Турци опет нису хумани да траже или допусте, да се сахране.

Слика бојишта није ни мало лепа. Али у рату нема ничег ни лепог ни пријатног, већ само страшног и узвишеног. У сред ужаса од паклене ватре топовске и пушчане не мислите на себе, узвишено је. Како је све сићушно пред тим — и амбиције, и интереси, и прохтеви за задовољствима живота! Ужасно је слушати, а како је тек бити усред те страшне пуцњаве и лома. Као кад се после јулских несносних оморина натушти небо, навуку црни тешки облаци и посуктају муње и громови — осветљавајући целу околину око нас — тако и усред опсадне борбе кад загрми око пет стотина топова тешких и пољских, и загрокће преко стотина хиљада пушака што скоро увек ноћу бива, а пламен обасјава цело страшно бојиште. Небо се пролама, земља тутњи и тресе се под вама, рика топова се слива у један јек — изгледа вам да јечи васељена, да се стихије боре, да се нешто ванприродно збива, да је невероватно да је овако мали, сићушан створ, човек могао измислити и створити ове паклене силе.

Али често пута све те страхоте сврше се — неочекивано. Кад мислите, да је она киша куршума и шрапнела побила све живо, и од бојишта направила мртво поље, гробље, тада се изненадите да је било врло мало жртава, да се то сматра као багатела нотирати. Разуме се да увек не бива тако, јер озбиљни покушаји опседнутих и опсадника свршавају се необично крваво. Опсадне војне самим тим што дуго трају, траже много жртава — гомилајући их сваког дана, а кад дођу општи напади или очајни покушаји пробијања, онда су то најкрвавије битке што их ратна историја знаде.

С тога се тврди градови и не могу са једном или две битке узети ни јуришима — докле се противник не исцрпе. Отуда при опсадној војни прву реч води инжињерија. А то је баш оно што највише енервира пешаке, јер они су најпасивнији, најмање се крећу, стоје укопани опет за то имају највише жртава, докле артиљерија с мало жртава се забавља правећи онда и бравуре. „Дижи руке од војне кад је инжињерци воде" — љутито веле пешаци. А инжињерци као кртице рију и раде и поносно одговарају — „овде је ашов важнији од топа и пушке". Копај паралелно ровове — и приближују се поступно и без жртава форовима непријатељским. Везују ровове приближницима, да се кроз њих може, заклоњен од ватре, ићи у предње ровове. Кад се тако приближи на 150 корака фору — инжињери допуштају јурише.

Не могу вам рећи шта су савезничке команде, српске и бугарске армије, решиле: хоће ли у свему послушати инжињерце или пешаке. У то нити сам посвећен нити овлашћен.

*

(Свршиће се.)

Борба на Лисици.

Први оригинални извештај београдској „Правди" од њеног са бојног поља ратног извештача.

Медведа, 18. октобра.

Најпосле се и то деси. Јутрос рано осмрзао сам и барут. Ја се сам себи чудим, како се то десило, да сам се из основа променио. До јуче нервозан, кога су чак и трамваји својом лупом узнемиривали, сад сам равнодушан не само спрам плотуна пушака, већ и спрам страховите хуке динамитских експлозија. Сва се та промена десила у мени у току неколико тренутака, кад је пред арнаутска пушка пукла на висоравну Лисецу.

Јуче је освануо диван и сунчан дан. Као да није позна јесен, већ топло пролеће, које нас спасава еповим пријатним ваздухом. Са пуним грудима удисали смо свеж планински ваздух, из груди се навијала весела песма, а очи су биле упрте на запад, где се обасјана сунцем пружала српско-турска граница.

Тога дана кренули смо се у поља дванаест часова са нашег логоришта. У нашој комитској чети није нас било више од 70 другова. Наш командир сад већ покојни Никодим Рацић, пешадијски капетан 1. кл. који је уједно и командир пограничне страже, рече нам да ћемо на преноћиште ићи наше карауле на положају „Лисеца".

Терен, којим смо се од Тулара кретали, брегонат је и непресечан је са много дубоких потока, ни чије се стране тешко прелазило. Камените голети окружавале су нас и десно и лево, а ми смо грабили, да што пре дођемо на мету нашег путовања. Ишло се брзо и јуначки, на ипак смо једва око 8 сати у вече стигли на положај и улогорили се иза наше карауле на једно 150 метара у једној терасастој удолници.

Док се логор постављао, ја сам отишао на караулу да осмотрим терен. То ми је утолико лакше било учинити, што је ноћ била јасна, окићена звездама, међу којима је месец лагано пловио.

Преко пута наше карауле налази се турска караула, једна висока и јака кула, сазидана од камена. Између једне и друге карауле нема више од 5—6 метара, а обе се налазе на врху висоравни. С оне стране на турској страни прострла се пространа ливада, на чијем се крају удаљеном од караула 1500—2000 метара, пружило нешто као велики грудобран или неко природно узвишење. И једна и друга караула биле су неосветљене. Наши стражари баш су били вечерали, а пред турском седело је неколико њихових стражара и нешто арнаутски разговарали.

Српска војска, која иде под Једрене, у Софији

— Добро вече, комшије! јавих се ја непред карауле.

Један од турских стражара лепо се подиже и одговори:

— Добро вече!

Одмах за тим сви турски стражари повукоше се у караулу и замандалише врата.

Поднаредник наше страже посетова ме, да се склоним, јер кс зна, рече, шта мисле Турци, кад се повучоше у своју кулу.

Разуме се, да сам онај савет послушао, јер ми се није допадало, да погинем први, а можда и без замене.

Кад сам сишао у наш логор, моји четници, уморни од пута већ су били заспали. Легнем и сам и завијен се у своје ћебе. Дуго нисам могао заспати, мислећи о Београду и својим милим и драгим, али не после поноћи сан превари. У сну сам био у Београду и седео код „Москве", слушајући да оркестар свира „Семирамиду". Одједанпут бубњар толико удари у бубањ, да се „Москва" затресе. Од тог треска тргнем се ја сва сна и чујем да пушке пламте око караула. У то доба могло је бити 5 сати изјутра. У јучарњем полусутону видех, како се цео логор исправи и како поједини четници скачу са својих лежишта, докопавају своје пушке и трче к митраљезу, да га што пре саставе и оспособе за борбу.

Налазећи се у логорској удолници ми нисмо патили од пешачке ватре, која се све више око караула распламтавала, те смо се без икаквих губитака могли спремити и чекати заповест, да се и ми у борбу умешамо. Приметио сам по пуцњави, да је турска караула била пуна.

Око 5 и по сати командир Рацић нареди, да наш стрељачки строј крене караулама. Да бисмо што више непокретили терен пошли смо побаљке, држећи у левој брзометку, а у десној

Српски војни санитет

Из болнице у Београду

спремну бомбу. Изнад нас су свирали куршуми своју ужасну песму.

Кад смо набили ни положај, чујемо и пљуване. Са оног места, где ми се синоћ учинило да видим грудобран, одјекивала сложна плотунска ватра. Подигох мало главу ва једног камења, где сам лежао, и видим да се тамо налазе утврђење и да се на њему налази једна велика маса Арнаута, која непрестано пуца.

Да бисмо се пред том масом могли одржати, било је преко потребно освојити туреску караулу, у којој се налазило око 50 турских војника. Командир наређа, да се караула динамитом разруши. При извршењу те заповести имали смо две жртве. Прво је, око 9 сати ране поране, био рањен студент универзитета Вукашин Петровић, син нашег пријатеља и једног нишљеника г. Пере Ј. Петровића, проф. IV. београд. гимназије. Овај идеални и леп као девојка младић, рањен је у леви бок, али куршум срећом није повредио ни један орган, те ће млади четник у име Бога прездравити ову своју рану.

— Срећна ти рана, добро ћеш дознаку му поднаредник Милан и јурну караули, да под њом напали динамитски метак.

Метак је експлодирао, али је и храбри поднаредник погинуо.

После ове експлозије капетан Рашић наређа јуриш на караулу. Јуриш је успео, караула освојена и Турци, који нису могли да побегну, похватани су, али је и храбра капетан Рашић платио својом смрћу своју јуначки подвиг. Два куршума прошла су му кроз сред срца.

После Рашићеве смрти предузео је команду капетан I. кл. Љуба Вуловић, који је наредио, да и митраљез изиђе на положај, јер се она грдна маса Арнаута била кренула на јуриш. При митраљезу налазили су се поручник Радисав Николић и поднаредник Драгољуб Фелба.

Ја ништа страшније не могу да замислим од овог арнаутског јуриша. Преко 2000 Арнаута трче дивљачки халапљући, а нас 70 чекамо, да нам се што више приближе, па да у месо гађамо. Кад су дошли на 400 метара грмну Вуловићева команда:

— Пали!

Отпоче наша страховита пуцњава, али би нас по њој Арнаути прегазили, да не би Николићевог митраље а, који их је косио. Ипак је маса гурала даље и кад се приближивала на 50 мет. ми стадосмо бацати бомбе. И оно што нису учиниле пушке и митраљез, учиниле су бомбе. Од страшне и силне експлозије задрхта дух у оних арнаутских разбојника, они за час застадоше, па се онда задоше у дивље бегство. Ми смо их тада гонили читава два сата као поплашену стоку. Ама да се један окрене, да покуша да се одбрани!

Тако се сврши овај први судар наше оружане силе с турском. Од наших је погинуло четворо, а рањени су осморица, међу којима је и студент филозофије Милан Милошевић, родом из Буковика до Аранђеловца. Арнаутски губитци далеко су већи. Нема ни једног сата, ни једног камена, а да нам њих или поред њих не лежи који мртав Арнаутин. Све су то пограничини Арнаути, које је Порта као осведочене разбојнике слала место на шала на нашу границу. Они су први и започели бој, отела се доказати наше страже и положаја на висоравну Лисицу.

Да вам из ове борбе поменем и два детаља.

Пред сам наш јуриш на караулу Арнаути су истакли бели барјак заставу, да нас таме преваре и измане из својих заклона. Та ми превара на овом месту није пошала за руком, јер су старији четници знали, шта Арнаути хоће.

У току најпре пушчане ватре, један турски куршум окрзне по десној руци поднаредника Фелбу, удари о митраљески штит и падне на земљу.

— О, баш сам много љубазан! подвикну Фелба и крвави рукав узе још врућ куршум, метну га себи у џеп, да га, како сам рече, чува за успомену.

На крају могу им рећи да су сви четници и сви официри вршили у овој борби своје дужности како треба. Митраљеско одељење нарочито се одликовало. У том одељењу било је и 12 студената нашег универзитета, који су сачињавали наш „турски штаб“ Као награду за њихове данашње подвиге, наводим овде и њихова имена. Они су: Вукашин П. Петровић, Јован Гаврић, Светолик Ивановић, Живко Туцаковић, Милан Милошевић, Стражимир Милетић, Цветко Брајовић, Милисав Лешка, Стеван Грчић, Милутин Милић, Сима Дурман и Бора Вујић.

СКАДАР

Већ 168 година пре Христа, спомиње Ливије Скодру, утврђену и тешко приступачну престоницу краља илирског Генција, данашњи Скадар, који лежи на Бојани и Дрињачи, под Тарабошем, у једној питомој и жупној долини. Стара ова варош, једна од најстаријих на свему Балканском Полуострву, имала је већ тада свој велики политички и привредни значај. Развијена у долини плодној и богатој водом, у близини, која својом опсежношћу одударa од кршевитих и неплодних крајева све своје околине, она је била житница свих оних суседних предела. Д бра веза преко пловне Бојане са морем подизала је још више економску вредност тог земљишта и чинила средиште његовог најважнијем и најпредњијем тачком тог краја. Отуд није чудо, што су стари Римљани врло рано обратили нарочиту пажњу на њ и што су га извјал, оне 168 год. и изузели.

Наша народна песма, која Скадар везе за Мрљавчевиће, вели:

А какав је Скадар на Бојани!
Кад погледаш брду изнад града,
Све поразле спиоке и маслине
И још сви грозни виногради;
Кад погледаш стрмо испод града,
Ал' узрасла шеница бјелица,
А око ње зелена ливада.
Кроз њу тече зелена Бојана,
Од њој плива риба свакојака,
Кад год хоћеш, да је тазе једеш.

И у римско доба, Скадар је остао варош првога реда. За време цара

Из болнице у Београду

Диоклецијане, популарног цара Дукљанина, он је био главни град провинције Превалитане, а после је, при подели царства прешао Византији. Од њега је отклнуо Стеван Немања, који је био родом из његове близине, из Рибнице, код Подгорице: и тако је Скадар први пут дошао у српске руке. Од тада је он био стално у српској држави, чак и из смрти Душанове. Од 1355. њим су владали Балшићи, господари Зете, све до 1396. кад га је, притиснувен од Турака, Ђорђе П. Стратимир продао Млечићима. Не имајући довољно војске, да га брани, Млечићи га нису могли одржати спрам онда силне турске царевине и већ 1479, Скадар се предао Турцима. У њему је после једно време господаровао Скендер-бег Црнојевић, потурчени син Иванбегов, касније чувени Бушатлије, који су се толико пута одметали од цара, и најзад 1835. били депоседирани. Те је године турска војска страшно оштетила град, борећи се за задњим Бушатлијом и пошалила је ништа мање од 960 кућа.

Скадар данас има око 35.000 становника, од којих је 20 000 муслимана 13—14 000 католика и 1.500—2 000 православних. Трговачки је Скадар знатно опао, јер га је Турска потпуно запустила; путеви на њега у унутрашњост, врло су незгодни и несигурни; железница нема, а бродарство се, јер Бојана није регулисана, не може да развије у пуној мери. Али, чим се та варош и њена околина осигура и рационално почне дизати, она ће, несумњиво, стећи своју стару важност. Суђено је, да ту варош дигну опет српске руке и да јој врате њену стару славу.

В. Ђ.

БОРБА НА ВЕЉОЈ ГЛАВИ

Чета капетана Божина. — Јуриш на караулу турску. — Бомбе, динамит. — Бегство Турака и Арнаута.

Др. Милан Гавриловић

(Сиршетак).

— Хоћете ли и ви за нама?

— Ја мислим одмах чим добијем наређење. А очекујем га сваког часа...

— Не чекајте! хајдемо одмах! понављао је капетан.

Нагледа, да је командант ове одмах храброг батаљона тако и учинио. Јер чим је стигао на положај, ја сам му пришао и упитао га:

— Сами или по наређењу г. мајора?

— Сам! Сам! — одговорио је радосно, осмејкујући се командант.

И док су куршуми звиждали чело главе...

— — — — — — — — — —

У мало што се ова ратна репортажа није и завршила овом изненада прекинутом реченицом.

Било је тачно 7 часова. Ја сам почео предњу реченицу журећи се да завршим извештај. Капетан Божин лежао је одмарајући се. Илија је довршавао своју вечеру: парче сланине, које је, Бог зна одакле, ишчеркао. С фија, коната девојка, прошивала је неко дугме. Книњини и Шумарењић водили су најживљи разговор, кад одједном баху у собичак један војник.

— Шта је?

— Турска војска!

Ја мислим, да се брже није могло спремити и излетети напољу, него што су то учинили четници на овај узвик.

Напољу ноћ, хладна октобарска ноћ. Густа магла притисла Вељу Главу и њу околину и неколико месечевих зракова једва се пробијају кроз тмину. Ситна, ледена измаглица хвата за образе, рука пријања за пушку.

— Сви у фронт, командова капетан.

На другу команду сви смо стали рачуни у ланац десно од карауле. Клечећи један крај другог, с отвореном пушком, очима упртим у не пробојну маглу. Ништа се не види, само на даљине с падина с времена на време допире пуцњи.

Пред стројем капетан Божин с пушком о левом рамену — по арнаутски. Иде и говори полако, али одлучно.

— Ја нико без моје команде не пуца! Да нико не легне! Чекајте их кључе; само ћу их ја дочекати овако, стојећи. Ето прилике, да се покажу јунаци.. Васа Тонкић! Где је Васа Тонкић?..

— Ево ме, одазва се једна црна прилика из ланца.

— Данас те нисам видео у борби. Сад или никад!..

— Видећемо, одговара прибрано прилика из магле и тишине.

Опет ћутање, ишчекивање. Капетан пријали нашем крају. С друге стране све јасније допире пуцњава. Караулски се пси узнемирили и њихов лавеж узнемири и ову ујасантвену ноћ. За тренут се све утиша па онда се кроз маглу и ноћ опет чу капетанов глас:

— Имали кога да опева ову ноћ?!

— Книњини! — зачу се из мрака један глас.

— Нисам ја песник! — брани се њин колега, судски писар из Вране.

— Што нете лепше песме од ове, што је сада пева, примети ја.

— Да! Рат је најлепша песма! — одврати капетан..

— Слушај Милане, узвикну одједном крај мене Илија. Чујеш ли што?

Ослушнух. Из даљине је допирало правилно ударање добоша.

— Ово као да удара добош?

— Ваљда неће с таламбасима и халкањем на брдо!

— Јанисмо капетану. Ослушну он, ослушну и граничари, и онда један од њих објасни браћи

— Није добош. Ово је гоч. Има данас свадба у Липовце.

Чудна земља и чудни људи. На целој линији биће се бој а у сред те грмљавине они се жене и то још уз гочеве!

Читав сат нам је прошао тако у мраку са претом на образу, очима упртим у мрак и притајени дахом.

И опет нагао прекид. Нисмо се ни загрејали у караули, кад стражар опет упаде као ветар.

К оружју!

Опет узбуна, опет сви у ланцу. Пуцњава је овај пут долазила одоздо, од села Веље Главе. Није дуго тра-

Српске новосадске еоколиде шију за рањенике.

Из писама једног резервног телеграфисте

Приштина, 19. окт. 1912.

Синоћ, после 12 часова пешачења, ушли смо у Приштину. Прва је ушла моравска дивизија, затим шумадијска, а јутрос око 10 часова стигла је и дринска, па ћемо сутра ка Митровици Скопљу.

Први дан борбе, 6. о. м., вођен је по магли, која је целога дана трајала. Другог, трећег и четвртог дана имали смо лепо време. Број погинулих и рањених ја у Београду свакако боље знам; главно је, да је и отпор и број погинулих и рањених сваког дана све мање. Четници чине велику услугу; иду напред, на 10—15—20 километара у широком фронту, тако да ми лепо видимо простор иза њих, који је непријатељ наступио.

О детаљима борбе и начину нашега живота, као и свима доживљајима и припремама, дало би се много и много причати, али је писати сада готово немогуће. Но ипак ево неколико појединости, ма да писам уверен, да ће ово писмо до краја довршати, јер смо непрестано у покрету.

Живимо већ три дана о хладној храни, јер се нема времена за кување. Но то је још шале, најтеже нам је ноћу, јер је зима, те се од 11 часова не може спавати, па будни чекамо зору. Тако ја ноћи, и ноћи. Идемо неумивени, кахави, косе разбурене, бркова »у стрелце«, браде као у Барбаросе. — Наша чета иде одмах иза пешадије и артиљерије. Од непријатеља је у размаку од 3—5 километара.

Ја сам јуче, и како сам командир провијанта, пошао сам у ланац за време борбе. Имао сам да видим, да ли је телефон XI. пука везан са дивизијом. Два батаљона XI. пука већ су била ступила у борбу, а друга два, у лежећем стану и у равнијском фронту, чекала су сваког тренутка да ступе у борбу. Био сам баш у самој средини пука на телефону, кад је артиљерија, два корака од мене, отпочела пальбу. Прво су гађали на 1800 метара, па на 1200, затим су нашли одстојање од 1400 метара. У том се и непријатељ почео повлачити. То је све било на једном стрмом и приличо пошумљеном врху. Кад сам дошиње спшао доле, видим ђенерала Божу Јанковића са свитом. Сви су на коњима; пешу се испод брда. Мало после војници ухватише два Арнаутина. Једног пијаног одведоше командиру шумадијске дивизије. Наиђох на једног тешког рањеника из XI. пука. Рањен је у главу, а око њега мале рупе ашовчићем ископане и око сваке по 30—40 избачених чаура. Однесоше га болничари на носилима. Уз пут сам често наилазио на

јала... Јак ветар разгонио је траву више наших глава. Изгледало је, као да на земљи више никог живог нема до нас и оно неколико звезда. И опет је напрегнуто очекивање било узалуд. Појачали смо straже; половину смо вратили у каралул, док на њих дође ред да смене другу половину са straже. И док је Шуменковић корачао на пољу крај straжа, ја сам у собичку хитао да довршим овај дневни извештај јако ми је суђено, да га никада завршим и да га ви никада прочитате.

*

Да се вратим на бој и на ону херојску борбу чији опис морам тако брао да завршим, јер курир у зору полази у Врању а ми на југ!..

Док су нам куршуми звиждали више главе свирајући у свима могућим варијацијама оно њихово »фијукање«, командант се мирно разговарао с капетаном о боју. И онда је са својим батаљоном предузео напад.

Стрељачки ланац двеју чета расуо се низ брдо и оштро пушкарење отпочело је према селу, према Китки и према Вољујском Камену. Арнаути су били потиснути на целој линији с огромним губитцима. Али су им пристизала у помоћ остала села и пуцкарање се настављало час слабије, час јаче.

Око 5 часова Арнаути су се већ били сасвим притајили или малаксали. Тада стиже на коњу командир позицијске батерије, која је пошла за батаљоном командита г. Стојановића. То је наш стари познаник капетан Милутин Живковић-Тамнло паша.

— Где си Тамнло! — узвикнух.

— Ево ме, ту сам близу. Где је командант?

Однео сам га. Измењали су неколико речи и Тамнло се врати.

— Слушај Милане! Покупи неколико четника и сиђи на овај крш. Треба да заштитите пут, којим ћу проћи. Ако Арнаути нападну моју батерију, оспите ватру на њих, да не заштитите. Ја се ћу кренути пре сумрака...

Тако сам и учинио. Али све је прошло на миру, Батерија је по ноћи лепо стигла на позицију, ухватила се веома брзо и чекала. И док је те ноћи хладан ветар брисао преко нас, ноћили су се на све стране пријатни разговори, како ће Тамнло сутра за један сат да разруши Китку и да расчисти сву околину од Арнаута...

Пред саму зору околина се почела губити у магли а заједно са њом почеле су се губити и наше наде да видимо Китку порушену. Кад је освануло, Дебанжоне чељусти разјапиле су из својих оклопа на Китку, Вољујски Камен и село Вељу Главу. Послуга је била спремна. Тамнло нестрпљив, али је магла била све непомилостивија... Рушење Китке морало се оставити са сутрадан.

*

Тако се свршио први наш бој: Капетан Божин, Синиħ показао је несумњену свакако дивљења достојну хрђрост. Одлучио се држао командант Јовановић; јуначки су нападали капетани Ђуровић, Кретић, Ранковић и остали, чија имена не стигох да забележам и ја поред Нове Српске Историје

Арнаутин

гробове закопаних Арнаута, којима иза пеге пребијене руке или крваве главе или су напоље чак до половине. Који су остали живи — беже без обзира, чак се не осврћу, да пресеку телеграфску линију или да минирају мостове.. На Мердару су наши нашли пуно муниције и ратног материјала, а наиђавши смо и на читаве логоре са разапетим великим шаторима. Ни њих нису стигли да скину и понесу.

Кад смо синоћ око 7 и по часова ушли у Приштину, све су радње биле затворене, а тако је, кажу, већ 8 дана. Српски нас је живаљ радосно дочекао, Турци и Арнаути су збуњени, нашли се у чуду па само гледају и ништа не говоре. По кућама истакнуте беле заставе свих могућих облика и најразличнијих белих материја. Јутрос кроз пролазе гомилице људи, међу њима попови, учитеље и ђаци са барјацима и крстовима. Ђаци одушевљено вичу: „Живели Срби! Живела Србија! Живео краљ Петар!" Чаршија се по мала отвара. На пекарницама и дућанчићима навала, по безистену ври. Један Пиротанац из Моравске дивизије купује рукавице. Све улице закрчене војском и домородцима. Буле скинуле фереџе; наше моштре патролирају с пушкама; Пера Одавић, аудиторски капетан, љуби се са официрима, разговара са децом. Велика галама. Али је у вароши ред као никад дотле.

Сад баш кад ово пишем, пролази шумадијска дивизија с музиком. Наш логор је на улеску у варош, код џамије, којих овде има 14, чујемо, да је један каплар у варошки рањен од једног Арнаутина и да су подруми пуни Арнаута као и да је моравска дивизија ушла у Скопље. Гласова најразноврснијих и невероватнијих.

За здравље сам добро. Понеко има кијавицу, али какво је време, није ни чудо. Апетит је у свих колосални.

II.

Којле (код Скопља) 17. окт. 1912.

Јављам се из Којле, места удаљеног на 15 километара од Скопља, на путу Скопље—Велес. Из Приштине смо онамо дошли преко Гњилана, Бујановца, Куманова и Аџалара. Путовање од Приштине до Гњилана било је страховито тешко. По неког дана пролазили смо свега по 5—6 километара. Због рђавог пута често су се преврталa кола заглављивала кола, те је цела колона морала застајати. Услед је много коња подрхтало и попадало у провалије. Често смо сметали арнаутске збегове: старци, забубљене жене, деца, волови, коњи, овце, козе, кола натоварена разним покућством. Наилазили смо и на по ког убијеног Арнаутина, пркнутог коњем, пса. побацано сеило, крпе... Свуде трагови бегства. Турци непрестано беже и ма да ми нагло јуримо за њима, некад и по 13 сати дневног хода, ипак их нигде не стижемо.

У Гњиланима свирају 2—3 музике: једна је пет великих бубњева, а остале коњаници, пешаци и артиљерци играју по улици. Арнаутски збегови се враћају, застају и гледају, иду у џуџмат и беледију да траже дозволу за повратак. Срби из Гњилана играју на улици. Зурле и бубњеви треште. Арнаути успут често сретају и убијају војнике из наших одељења, која преносе провијант. До Гњилана смо једнога дана путовали по најлепшој киши; вода нам је ушла и у чизме, и за врат, и под грло. Покисли смо до костију.

Кад смо дошли у близину Куманова прошли смо кроз бојиште, где је дан-два пре тога била битка. Било је, збиља, страшно видети пут и брежуљке: све је разривено гранатама и шрапнелима. Мртви још нису били сахрањени. Турци, Арнаути, Черкези, Араби, негде по један, на гомили по 10—12. Многи већ помодрели, а скоро сваки погођен у главу, леже по целом бојишту. Око њих чалме, фесови, турбани, кошуље, обућа, оприма, чауре, патронташи, напуштени топови, топовске каре, испаљене гранате, мртви коњи. А над свим тим вране у грдним великим јатима. Баре још крваве. Турски хоџа купи и сахрањује своје. По неки униформа наших пешака. Пут полован гранатама, да кола једва иду. Јендеци и обале једне реке пуни мртвих и то само њених, јер су наши рањене покупили. Пуно болничких турских носила, пуно трагова усперане крви...

Куманово није много оштећено на да ина разривених и попаљених кућа. Чаршија истакла беле српске заставе са белим крстом у средини.

У Којле смо дошли по подне и даноас се одмарамо, а једно одељење са командиром отишло је у Скопље. Ми смо овде поставили телефон и кабловском жицом везали га за турску државну телеграфску линију. Две станице са хемиографима раде са Скопљем дивизијским штабом, који је такође овде. Ту је и престолонаследник. Јутрос чујемо да се и Велес предао те престолонаследник, мислим, оде аутомобилом.

Оданде ћемо, изгледа у Велес, а после даље у потеру за Турцима. Сад баш седимо на ражњу слами под Шарпланином (крајни југоисточни огранци), печемо јаловице, сунчамо се, кувамо руски чај и отворамо Турке.

Да није овако страшно хладних ноћи било би много лакше. На ветар, ни киша, ни дуго пешачење не би нам подајали, само да није ових хладних ноћи! Али ни то све ништа не мари, само нека добијено обалу Јадранског Мора, циљ овога рата.

Од Скопља даље немамо секција, те нам то много не омета.

Сад смо промењали правац кретања: на једном месту западно од Скопља.

Куда ћемо — још не знамо.

Али на куд било, знамо да је на добро и славу нашег народа.

„Самоуправа".

НАШЕ СЛИКЕ

У цркви Грачаници на Косову причестила се војска кнеза Лазара. Сад се тамо причешћују Срби, који су робовали пет стотина година, а који су данас слободни.

*

У Битољу је српска војска отела 80.000 брзометних турских пушака. Од тих су 50.000 одмах за употребу, а остале ће дотерати пушкари у Крагујевцу. Оттето је и 30 милијона метака за те пушке.

*

Србија је под Једрене послала у помоћ Бугарима 30.000 војника, којима командује генерал Степан Степановић.

*

Српске Соколице у Новом Саду сетиле се своје рањене браће, спремили су им рубља и новчаних прилога и послали на њихов болеснички одар.

ЗАПИСИ

[Крвна слава у рову.] Тек што стигосмо пред Једрене — прича један косовски осветник — имали смо борбу, која је трајала целу ноћ између 2. и 3. новембра. Митраљеско одељење с командиром Стеваном Бојом постављено се на врло згодно место, очекујући погодан тренутак за дејство. Ноћ смо провели у рову. Ватра се пред зору беше утишала; на мртвим стражама тек што која пушка плане. Кад је већ прилично свануло, добацила до командира један прост војник и поздрави га прописно, замоли га тихим гласом:

— Господине капетане, молим вас за једну машину!

А шта ће та машина, кад знаш, да је на предстражи забрањено пушити.

— Слава ми је данас, Свети Ђурђу, на хоју сећању да пришлим.

Командир беше очигледно тронут. Нервозно извади кутију и даде му је. Војник тури руке у недра и назади малу сећицу, сакље се још јаче у ров и запали је.

Светлост је у рову дрхтала, а војник се крстио и своју славу споминуо.

По том извади из њедре војничке торбе једну сламу плоску, пуну ракије, и понуди је официру.

— Молим вас, за славу Божју! Купио сам је још у Куманову, па чувао за данашњи благи дан.

Командир му честита славу, а по том и остали војници у рову. У тај нек прође туда и пуковски ађутант капетан Душан Бабић. Враћајући се с бојних стража, био је и данас као и увек весео, расположен. Ваљда је он највештији пуковског командита, пуковника Нешића, о овој ретког слави у рову, јер поселе пола сата дође у наше розове и командант пука. Он прије свечару и рече му:

— Дошао сам, јуначе, ево и ја, да ти честитам славу.

Кроз редове војника се брзо разчуло заште је командант пука дошао у бојни ров. Раздрагани, што командант честита славу њиховом другу, поздрављаху га целом линијом, кад се са славе враћао:

— Живео нам командант!

Срби ни у бојном рову не заборављају своју славу.

[Рањени Срби.] У једној од београдских резервних болница намерио лекара, који је ординирао, и једног рањеника из битке код Битоља, поведе се овај разговор:

— Где си рањен? — пита лекар.

— Код Битоља, — одговара војник.

— А где те је рана?

— Ту, — одговара војник, и левом руком показује раб од десног рамена.

— Да видимо, — рече лекар. И болничари скуцоше рањеника до појаса. Рана испод десног рамена била је доста озбиљна.

— Где! — рече лекар, — па ти имаш још једну рану?!...

Одмах, рањеник је, код левога пазуха, имао једну рану, која је већ почела била зарашћивати.

— Није то ништа, — рече рањеник.

— Како ништа?! — пита лекар у чуду. — Где си добио ту рану?

— Код Куманова.

— На што нисе ишао на превијалиште, да те превију?... Што се нисе јавио за болницу?...

— Како да идем за болницу, кад сам био здрав?!.. пита војник сасвим природно. — Кад ми није било ништа, како да идем да лежим у болници, а моја другови да иду да се боре!..

Лекар одмаху главом, узе прати нову рану рањеника, који ни слутио није, колико је девојче наизвао код својега доктора.

[Омиљен командир.] Чета капетана Владе Скубуше је у стрељачком строју. Кретала се правилно према турској положајима пред Једреном. У средини стрељачког строја је стајао четни командир на везбалишту. Командир је издавао наредбу прво левом и десном војнику од себе, који су је предавали даље један другоме. Стрељачки ланац ступа напред, све ближе непријатељу. Дошао је већ и у зону опасне, смртоносне непријатељске ватре. Ланац се поче вијугати и добијати облик змијасте линије. Капетан Влада викну војницима око себе:

— Војници, поздравља вас наш командир!

Као електрична струја прохуји тај поздрав ланцем. Војници стегнуше јаче пушке и јаловским скоковима прелазише најопаснији простор. — Живео наш командир! — проламао се глас војничких грла, прекидан фијуком смртоносних зрна. Погођени војници су падали али се у ланцу не чу ни врисак, ни писак рањених јунака. Већ су на брду, на коме се непријатељ укопао. Магла пала, густа, да се ништа не види пред собом. Капетан Скубуша је први налетио на брдо и бацио две бомбе. Загрме страшна експлозија, валуци затресоше земља се потресе а кроз ту страхоту одјекну капетанов глас:

— Напред, војници, ваш командир баца бомбе!

С громко: „ура!“ чета је пошла за њим и, — газећи утврђења на њису.

[Сад можеш да спустиш руку.] У Београду дигнут је давно споменик српском кнезу Михаилу Обреновићу, сину кнеза Милоша. Кнез Михаило био је великог српског родољуба и радио је о ослобођењу Срба испод Турске. Да се тај његов рад види и на споменику, он је свако начињен: Кнез Михаило јаши на коњу, окренут на југ, према Старој Србији, а руку је пружио на ту страна: показује српском народу да тамо иде и ослобади браћу. Подизалник Јаловић, који је онако јуначки на Ђурђевим Ступовима бранио спој топ, одмах су пред спомеником кнеза Михаила, чим се извадио дрво и рекли му зашто је кнез Михаило пружио руку према Старој Србији. Јаловић је гледао споменик, замислио се, па ће рећи: Сад можеш да спустиш руку. Ми смо ослободили оно што си тражио. Јаловић је отишао на ратиште своме топу.

[Српски војници о својим официрима.] Један рањеник на битке код Куманова, ком је додијала хвала, којом су га обасипали ради његове храбрости, одговорио је онако онима који су га хвалили: Море људи, да је војска наша била храбра, то јесте. Код нас војника, у једно време, беше наступио час колебања. Командант нашега пука сјаха с коња, стаде пред војску и командова. „Господо официри. Напред!“ И с њима образова први бојни ред. „Господо официри, напред на непријатеља!“ То му је била друга команда, — и последња. Официрски ланац летио је ка непријатељским утврђењима. За један минут, пало је преко двадесет официра, што мртвих, што рањених. Не знам како је другима било, али мени је ерце лупало да искочи. Свега ме обузе ватра од стида, пред пушком погибаја наших официра. На један пут, сва она гомила од војника, као по команди, а без команде јурну на непријатељски ланац. За један минут помешасмо се с Турцима. Било је ту крвничког гушања: свако се борио за свој живот. На један пут загрмише наши топови. У тај мах осетих страшан бол у глави, и овесесих се.“

[Турски губитци.] Турци су досад изгубили мртвих и рањених на 140.000 момака. Заробљених Турака у Дринополу, Јањини и Скадру, који ће рањење или каснеје бити заробљени, има 140.000. Оболелих помрлих од колере, глади и студени убијених, који више нису за бој, биће у најмању руку 50.000. Може се рећи да су Турци, без онколењих у Скадру, Дринополу и Јањини, изгубили 260.000 момака. То је читава војска и тешко ју је накнадити. Кад се пре броје онколени, то је 400.000 момака. А топова отели су сами Срби, како се сад тачно зна, 250 и брзометних пушака 150.000 (осим толико пушака друге врсте). Силне топове и пушке отели су Бугари, Грци и Црногорци. Ово је Турцима још теже набавити, јер немају новаца.

СВЕСКА 9. У НОВОМ САДУ, 13. (26.) ДЕЦЕМБРА 1912. СВЕСКА 9.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА - - - СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. - - -

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912.

ПРЕД ТАРАБОШЕМ

Чешке „Lidove Noviny" доносе од свога дописника из Муричана занимљив допис, из којега својим читаоцима саопштавамо ово:

Српска армада изазива дивљење својом дисциплином, а црногорска је војска фамилијарна и патријархална Бригадира ћеш једва разазнати од простог војника; не само по спољашности него и по другом. Неколико пута сам био сведок, како се војник тика са командиром.

Сваки се дан враћа много Црногораца из иностранства, понајвише из Америке. Већина их је оставила своје породице и добро место, и жртвовала више стотина круна за пут, који је и по тридесетак дана трајао. Сви хоће, остану ли живи — „ако бог да" — да се врате у Америку, не мислећи дакле, кад се отаџбина повећа, да траже лакши живот.

Сиромашна Црна Гора није могла до сад цео народ војнички извежбати, али су ти недостаци стоструко замењени другим драгоценим особинама: храброшћу, одлучношћу и беспримерним пожртвовањем целога народа. Без поговора се гази по води и по блату, лежи се на зими и на киши под ведрим небом, а ако није на време дошао провијант, мирно се трпи глад. Само се говори о јуришу на Тарабош, или како га они зову Торомбош, и о освојењу Скадра. Не могу то никако да дочекају, а пад Скадра би сматрали као награду за досадашње ратне тешкоће.

Тарабош је у истину тврд орах. Тарабошем се назива горски хрбат, који се повлачи у скоро целу југозападну дужину Скадарског језера, завршујући се на концу у т. зв. главицу. Највише је место тога погорја Велики Тарабош, који се над Скадром, одељеним од њега Бојаном, надвио као сура орлушина.

Између Муричана и Тарабоша су три узвишења, на којима су црногорски топови. Удаљени су од турских позиција 4—6 километара. Има 7 батерија по 4 топа. Црногорци се надчовечанским напорима труде, да топове извуку и на хрбат Тарабоша.

Утврђења су Тарабошка закопана у земљи, и на удаљењу од четири километра ни догледом се не виде. Под утврђењима се простим оком виде у три реда дубоки ровови и висока ограда од жице. Под њима су предње страже турске и црногорске. Црногорске војске према Тарабошу има 11 батаљона, око 8000 војника. Остала је црногорска војска размештена северно, источно и југоисточно од Скадра, који је по паду Љеша и Сан Јовани ди Медуа, потпуно одсечен. У приставу Медуа укотвљен је аустријски пароброд, који је носио за Скадар муницију и

Тумачење: a) девет дальнобојних топова, b) пут, којим су 4. децембра вучени црногорски топови на хрбат Тарабоша, c) два дољнобојна топа, d) четири хаубице, e) т. зв. Велики Тарабош, главна тврђава, потпуно укопана, около, све до главице, f) опкољена жицом, g) Муриђани, главни стан генерала Мартиновића, h) црногорска пешадија.

храну, па био ухваћен и конфискован. Обалску службу између Медуе и Скадра врши велики параброд, који је грчка влада министру рата Мартиновићу ставила на расположење.

Бојана, истичући из Скадарског Језера, брзо тече к мору. После последњих киша разлила се, па је све поплавила. До Муричана се сувим не може ни са које стране; треба често пута ићи до појаса у води и по глибу. Прошао сам тит какачким крајем од Љеша до Бара. Крај, који би могао бити најплоднији на свету, потпуно је запуштен. По пољанама су шипци и трње, само по негде видиш мало кукуруза и дувана. Куће су од камена и иловаче бедно сазидане, стаје су од рогоза и кукурузовине. Цео крај и људи чине утисак, као да смо у најтамнијој Африци. Никада Албанце нисам тако замишљао, јер нисам ни слутио, да у Европи још живе дивља племена. Него сам био изненађен, како су Качаци красна раса. Људи су високи, јуначког држања, правилних црта, крупних очију, праве лепотије. Жене пак нису лепе.

Муричан је село од неколико какачких кућа. У приземљу су кућа, стаје, које су прљаве; на првоме су спрату мале просторије за становање, прљаве, без намештаја и без пећи. На стреји има два три отвора, кроз које пролази дим од ватре, која се у кући на ватришту од иловаче ложи. У такој кући станује и министар рата.

Српска артиљерија

Данас је 21. нов. (4. дец.) прегледао батаљон добровољаца књаз Мирко. Тешио их је: Знам, да сте нестрпљиви због општег напада пешачке војске. Али Господар рачуна, рачуна, па излази, да би му погинуло 10.000 тисућа најбољих соколова. Ми нисмо као Русија, којој толики губитак не би шкодио. И тако Господар чека, да на други начин добије Тарабош и Скадар.

ПРЕД ЈЕДРЕНОМ

(Свршетак).

Така вам је психологија опсадне војске. Монотонија, силна опасност, као што рекох карактеристике су њене. А уз то долази и ваздан других тешкоћа и невоља, које прате и пољску војну, али не увек. С тога је ова војна много тежа од сваке друге. Опет су зато наше трупе чиле и свеже и крај свих страхота и невоља ратних орне и готове за херојска дела. Рекао сам вам, да се трупе наше, једном кад пођу на јуриш, не би саме зауставиле, да их команда не задржи. Није чудо што увек има људи, колико их хоћете, готових за све бразуре и за све авантуре.

Таквих херојских епизода у опсадној војни има много и увек. И ја бих вам могао често о томе писати, кад и то не би биле обичне ствари. Али када је већ реч и о њима, вреди да вам испричам једну од њих на крају овога писма. Командант северног сектора нашег хтео је да сазна, како леже стрељачки ровови турски на позицији Чифлик Екмекџикју и како су бранњени, те је требало да се нађе неколико војника, који ће се жртвовати и извршити овај задатак или јуначки пасти. И нашло се одмах око двадесет њих Срба и Бугара. Ноћу између 8. и 9. новембра, пред зору, око пет сахати, привуку се једном рову турском и изненаде турске војнике. „Теслим ол“) („предајте се“) — викну им бугарски поднаредник Павле Георгијев. Турци збуњени похиташе пушкама, али се времена није имало за плотун, но се дочекаше за гушу. Настаде очајно хрвање. У том је моменту Србин поднаредник Благоје Голубовић (из пука Стевана Синђелића) бацио неколико бомби и настаде јаук и кркљање изгинулих Турака. То је ваљда учинило, те сви нису изгинули. Наш поднаредник Голубовић покуша из рова, који је дубок скоро два метра, да из-

вуче једног турског војника, који се очајно држао за зидове рова а био је необично крупан и тежак. Пуцњава бомби и лом у турском редуту разуме се, да су друге редуте турске изазвали да прискоче у помоћ својима.

И тако се на тих двадесет јунака отвори права борба из свију редута турских на Чифлих Екмекџикју и тешка артиљерија са фора Шајтан Тарла. Разуме се да тој сили нису могли одолети тих двадесет наших јунака и да су се морали повући. Од њих је седморица рањено, али је интересантно, да они који су се највише излагали, нису међу њима — и Павле Георгијев и Благоје Голубовић. Обојица су награђени чином наредничким и обојица су добили по 250 дин. Од наших су се том приликом одликовали: Михаило Јовић из Секурича, среза левачког, Сава Николић из Бенице, среза беличког, Драгомир Танацковић из Бунара, среза беличког, Цветко Вељковић из Лапишта среза беличког, Вукосав Марковић из Рабеновца, среза левачког, Божин Јовановић из Велике Дренове, среза трстеничког, и Јосиф Радивојевић из Буковца, среза деспотовачког.

Вреди забележити имена ових јунака.

Они су извршили што је мислио наш командант — ми смо сазнали што смо хтели.

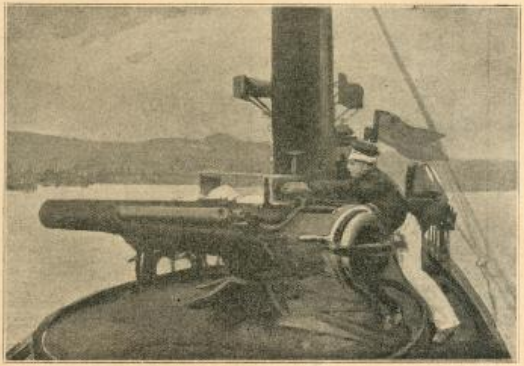

Грчка торпедњача

* * *

Завршујући ово писмо и журећи се за пошту, чујем страховиту канонаду, која значи да се озбиљан бој заметнуо. Грми, тутњи, севају стотину муња, разлежу се пуцњи, тресу се куће и прозори у Мустафа паши, која је сва на ногама. Вероватно да би то био један од најкрвавијих окршаја, — да нам не стиже депеша из Лозенграда од Врховне команде да је примирје закључено и да прекидамо бој. Колико је жртава пало — сазнаћемо тек кроз дан два.

Писмо из Врање

Воз из Београда у Врање полази само једном на дан: у вече у 6 сати. Сви купеји су дупком пуни. Карте се више не издају. Мора човек ући и, целе ноћи, подлећи гасба. Са мном путују трговци из унутрашности и два занимљива мужа. Један апотекар из Скопља и један професор српске велике гимназије, сада резервни подофицир. Сви су раздрагани и живо претресају нове победе српске војске. Трговци већ сневају планове, како да се ново осв ојени крајеви економски трговачки и финансијски за Србијом, и запиткују Скопљаке о привредним, чаршијским и банкарским приликама у Скопљу. Они хвале нарочито косовску равницу, на којој је и пшеница и кукуруз бољи од моравског. »То ће бити наш Банат! А има ли парних млинова?« »Нема. Поточаре. Али ће се већ то све удесити. Само треба да наши вредни људи и капиталисте пожурe, јер ће наградити странци. Особито Чеси, који имају добар економски нос. Особито ће бити први, који ће можда и пре нашег изађемо на море, они ће сигурно

Српски официри и војници

наћи изговор и бити у Солуну, а можда и пре наших Далматинаца изволити луке.

Бугарске предње straже пред Једренима

„Али, господо, — нели професор из Скопља, — да видите само, какво грожђе зре у Скопљу! Вино као најбоље талијанско. И ту треба да се наши виноградари ангажују; наравно, ту је потребна велика акционарска акција.“

Од Банки су најјаче, грчке. А има и отоманска и бугарашка. Но чим наша „Народна“ с другим осиње филијалке, и ту ће наше водство остати несовершено. Што се пак тиче националног распоређења, зна се, да су Бугараши већином српског порекла, који славе Крсно Име, и који су доминљени старијом бугарском, агилном и новчаном пропагандом. Они ће лептом, чим влает пређе у српске руке, прионути уз нашу народну и државну мисао. А Грци нису били опасни ни у Војводини, где није власт била у српским рукама. Они ће се временом асимиловати.

Од свуд стижу гласови, како одушевљено дочекује хришћански народ српску ослободилачку војску. Јер турски, а највише арнаутски зулуми су били већ невидљиви. Они су при напуштању Куманова учинили ужасан покољ међу опанчким Србима. Човек се мора чудити оволикој снелости тог народа, да нису хтели напустити град ни на позив српских команданта. Хтели су дочекати српску војску, поздравити дан ускрснућа. Него су тако начели српске донове и у Скопљу. Спомах професор Илић, који је лане био са својим ђацима у Н. Саду, оставио је жену и децу и сад прављења се стрепи, да не нађе на згариште свог огњишта. Али тај страх му узмиче пред, вели, још несхватљивом радошћу, да ће у Скопљу место турских лаптија и хуљумата наћи после две недеље српску полицију и српске власти.

На возу путују неки официри и редови, цивили с војничким и полицијским качкетима и све се то згура ло у један купе. Не пита се за карте, ни за класе, ни за „ранг“, све то једно другом братски — љубазно уступа места, распитује се и ћаврља. Редови (прости војници) су поносни на своје официре, замерају им само сувишну храброст, а официри исто тако својим војницима.

Познајем добро овај пут. Лепу Мораву и њену долину, која личи на Крањску, без силних распећа и капела. Њиве су све обрађене и шљивици. Летина скинута, тежачке бриге збринуте. Сеоко радо врши општу дужност, пошто је своју личну свршио. Један сељак с осмехом прича, да су му одвели у логор три сина, сва три коња и сва четири вола. »Бог зна, хоће ли их икада опет видети.“ И задовољно се смеши.

Ниш је сада прави ратни логор. Ведар је дан и крв танку маглину се пуше на раскрштеме и пред мостовима ватре код свезких колиба, пред којима собилно корачују браћи сељаци трећег позива с кокицама пушкама дугих бајонета. Брзометке су однеле при и други позад. Пред огромним касарнама беле се шатори, у граду нема до подруг хиљада рањеника и преко хиљаде заробљеника Арнаута и Турака. Један заробљени Арнаутин официр, кад му је дежурни официр хтео да пружи руку, од гриза је овом прст. Али се пак с њиме поступа човечно.

Међу српским војницима у жућкастим шињелима види се многи у плавкасто-сивим. То су турски шињели. Заплењено је стотине вагона таквих. А турске муниције небројено. Само је ова скоро неупотребива. Тако су Турцима, чије се компасије све подмићују, леферанти подвалили!

Из Ниша се још не носи преко границе војска провијант. Она се храни у изобиљу са заплењеним турским месом и хлебом. Иначе је Србија пуна меса и брашна, тако, да јело није ништа скочило. Зато су и могли Србијанци послати у Бугарску 80 вагона пекмезинта и конзерва и 50.000 шињела, крагујевачка фабрика већ три месеца ради за Бугаре муницију.

По Врању, Борином белом Врању, које је пуно сунца и леже у пешу мрких планина на плато-у, виде војници и страни дописници с тробојком око рукава. Краљ је одсео у једној лепој и новој приватној грађанској кући, на чијем се крову весело, небедино лепрша тробојка с белим орлом, а пред којом крај дворског аутомобила корача straжа.

Пребиро је у привременом суду. Против Пребироа било је до сад притужаба, што касни с извештајима, што су му они несна ирнави. Али Пребиро није крв. Строга војничка дисциплина српског штаба и генерала не подлеже тштини. Зато подробности о биткама, које задивљују јуначтвом свих и појединих, тек сада почињу излазити на јавност.

По улицама се виђају често и турски војници, како слободно и весело шетају с нашима. Само без фесова, са српским шајкачама. То су заробљени Грци, Срби и Бугари, који се веселе, да робују браћи, што не их

за који дан пустити кућама, чим очисте земљу од некрета.

Кумановска је битка — сада са извјешћем у штабу — била велика и одсудна битка, она, коју смо сви ми чекали. Сви су досадашњи податци о њој погрешни. Учествовало је у њој 80.000 Турака сем Арнаута. И 18 и. 7. српски пук је десетковао само, што је на ту турску војску навалило само 12.000 Срба, мислећи да Турака нема више од 20.000 Ту су пројеки српски пукови јуришали трипут, пако су убрзо принетили турску надмоћ. Али нису хтели да напусте положаје, док се топови не изнесу, и док сетала војска не наступи. С топовима је вшло тешко. Киша је пљуштала већ неколико дана и пут је био склизак, да к њи нису могли мћи топове јер су се точкови окретали на месту. Тада је прискочила војска, и момчад је у плотуну на раменима и грудима гурајући извукла батерије. Наша су већ пливали у својој крви, када грунуше први пратиоци, који су пробијали праве сокаче међу силним Турцима. У том је стигао и сам престолонаследник и јуришао на непријатеља, који се дао у безумно бегство. Остављали су све топове, сву муницију и провијант, чак је један наша заборавио и свилене шалваре своје хануме у раскошном шатору.

Турака је морало пасти до 20.000, јер их ни сад још нису могли претурити, да испод њих нађу све српске лешеве. Куманово је, веле, бојиште ужасно. Још леже једно на другим трупови људи и коња. Арнаути су тако обесни, да рањавају рањенима лечнике, док их превијају! Зато и њихово заробљенике морају да

Група српских официра

везују једног за другог. Иначе ни је страх ушао после ове битке у кости, те беже безобзирце.

Велико српско срце је набујало и сад упркос грдних турских и арнаутских зулума. Много Срба Куманова скривају и против заповести Арбанасе у својим подрумима.

У Нишу је заробљена и једна као пантерка лепа крволочна Арнаутка због шпијонаже.

Ноћас у 2 с. идемо сви у Скопље.

„Браник". Вељко Петровић.

Призор из Старе Србије

Хасан Риза бej

— Командант опседнутог Скадра. —

Један немачки новинар донеси ову карактеристичну скицу о команданту опседнутог Скадра:

Хасан Риза бej је човек малога раста, са кривим ногама, са главом погнутом напред *као код креолске животиње*, која се спрема да скочи, са кукастим носом, који изгледа као да је носна кост једним ударом преломљена, са јако непуњеним јабучним костима — прави *черкески тип*. Место прописане официрске капе, Хасан Риза носи велику чупаву черкеску капу на глави, која више личи на четку за чишћење топовских цеви, него ли на шубару.

Хасан Риза је дуго година био у Немачкој са службом и говори врло добро немачки. У разговору је увек отворен.

Хришћане и конзуле мрзи, не из националног шовинизма, као многи његови војнички другови, већ их мрзи као војник; Хришћани су за њега сувишни људи, који не могу бити узети у војску и који из заседе пуцају на „његове људе"; конзуле мрзи, јер му они нису дозволили да еранше са земљом сва села, из којих је пуцано на његове људе.

Тиме је обележена његова најглавнија мана: он нема ни најмањег политичког разумевања за положај раје у Турској, и оно му доиста не би ни требало, да та Младотурци нису поставили за валију на коме,је месту за неколико месеца успео да од незадовољних католичких Арнаута начини непријатеље Турској.

Као војник он је учинио врло много: од једне готово пропале банде он је са скадарском дивизијом створио прилично дисциплиновану, добро одевену и добро снабдевену трупу. Тај његова успеха лежи највећим делом у њему самоме; апсолутно некористољубив — тако он није напустио војску, иако је од куће милионар, као што су то учинили многи његови имућни другови, када је при реновацији рангова деградован од генерала за пуковника — Хасан Риза је гвозденом метлом очистио војну администрацију; спремна за случај нужде код њега није стојала, као на осталим местима, само на папиру, већ је све било у магацину, кад је дошло до рата.

Цела одбрана Скадра данас почива на њему. Хасан Риза има да се бори са великим тешкоћама код својих трупа, које су малаксале и са незадовољством становништва, које је у страху за своју варош. Турци не знају за историску захвалност, они ће заборавити и Хасан Ризу, али ће Црногорци, који су по природи не само јуначки, већ и витешки народ, доцније уз гусле певати о храброме паши, кога су морали савладати пре, него што су ушли у Скадар.

Српска војска на Косову.

Куршумлија, 12 (26.) окт, 12 е 10 м.

Јуче после подне у 4 сата српска трећа армија заузела Приштину, престоницу Стевана Немања и краља Милутина.

Јутрос је главни командант генерал Јанковић ушао са својим штабом у Приштину. Пре тога је на месту, где погибе цар Лазар и косовски јунаци, где је и Муратов гроб, одслужена служба, помен. Том приликом је врховни командант изрекао неколико пригодних речи. То је прва српска служба од векова на овом месту.

За тим је командант са штабом ушао у Приштину. Срба становника дочекали су га са силним одушевљењем. Пред њега су изашле и муслиманске власти, које су изјавиле своју покорност. Командант је одговорио муслиманима, да ће сви, који буду признавали власт српског краља, бити једнаки у свему, без разлике вере и народности.

Арнаути, који су се борили против српске војске, предају оружје. Јуче је текла борба крв цео тенеседолски кланац до пред Приштину.

Ја сам стигао у Приштину око 4 сата после подне, на аутомобилу преко Преполца, одакле почиње новоослобођена Србија. То је можда први аутомобил, који је прешао Косовом, јер смо морали од Бање до Преполачких Стрмени да одњучено аутомобил воловима.

Сељаци из околине Скопља

Дуж целе пруге види се превијалишта. Српски војници воде заробљене Арнауте. Рањени коли трче пољем. Инжињерске трупе граде порушене мостове. Успоставља се телефонску везу са Приштином. У клаицима прошпрују путеви. Већ тога дана до вечера успостављена је веза са Приштином.

Свуда около горе села. У неким воденицама затворили се поједини Арнаути. Прешли смо Лаб и напили се студене воде на Обилићевом Извору. Гледамо десно пркну Самодаржу, Муратов Гроб, Газиместан, гробове српских и турских барјактара.

На улазу у Косово напласмено Србе становнике, како плачу од одушевљења. Од када је Србија мобилисала, Арнаути су се бојали да их дирају.

О ушењење српске војске не може се описати. Певају. Музика и трубе свирају.

У овај мах сви смо заиети најнежним миљем. Српска победа на Косову заиечана потпуно ослобођења наше. Нема те силе, која ће наше моћи потиснути Србина са Косово.

Јаша Томић.

Престоница Краљевића Марка

Прилеп, који се данас, освојен, налази у краљевини Србији, једна је од већих варошн у Старој Србији. Рачуна се, да има око 15.000 становника, од којих су скоро 11.000 Срби православни, око 3000 Мухамеданци, а ово остало Цинцари и Цигани. Иначе Прилеп изгледа много већи него што је, и то долази отуда, што се око многих кућа налазе велике баште. Има неколико дених и угледних кућа, пазар је пријатан и богат у стварима.

На један километар северозападно од Прилепа налазе се развалине града Краљевића Марка, који је ту владао од 1374. до 1382. године, када су целу област освојили Турци Спиридон Гопчевић, један од најистакнутијих путописаца Старе Србије, вели о том граду Краљевића Марка ово: „Развалине леже на једном гребену, високом 816 метара, који је огранак чудновато формираног златоврха. Улазак је са источне стране, код једне четвороугласте куле. Овај брежуљак има два врха, од којих северни најмањује овај јужни. Најпре се долази у превој између њих, који се зове „Чаршија", а био је, можда, некада варошка пијаца. Северни брежуљак, где је по причању био Марков дворац, био је, без сумње, заиебан град. Једна тераса на доњој тераси овог брежуљка зове се »Амбар«, а један нали дућанчић изнад њега, био је, кажу, соба, у којој је пред краљева љуба. Од других места показују једно као Маркову дворску башту, друго као капелу, а једно опет као његов киоск. У стенама су угребене слике, које представљају коњанике са наперених копљима, разноврсне животиње и нека слова. Те слике су без сумње стародревне, али су чисто детињасто и почетнички израђене.

Пењући се вратоломним путем, преко стена и пећина дошли смо до развалина неке цркве, коју је на јужном подножју брежуљка градио краљ Вукашин. Ту су још неколики врло добро очувани живописи, а нарочиту пажњу заслужују два насликана анђела. Близу цркве, према варошн, на-

сликана је на једној плосnатој стени, а на танком четвртастом слоју од креча, велика слика неког коњаника. У стени преко пута усечено је неко удубљење и виша рупа. У другом удубљењу има врло рђаво очувана биста неког свеца. Остављши задиње Маркова града, сиђосмо у село Варош — чије право име »Маркова варош«. Становници му се поносе, што је њихово село било некада главна варош Краљевића Марка, јер по предању на томе месту био је стари Прилеп. То предање у осталом поткрепљују и многе старе цркве, неколико византијских капитела и остатци од стубова, а исто тако и једно четвороугласто престоље са грчким натписом, које је као олтар једне црквене развалине усред села.«

Са пијаце у Скопљу

Црногорски рањеници.

Најновији извештај „Обзора" послао је своме листу са Цетиња овај занимљиви извештај од 1. (14.) о. м. о рањеним орловима црногорским:

»Проторије болнице и дне досада уређене сале војнога стана пуне су болесника, што их доводе већ два дана најпаче од Тарабоша. То су рањеници од прекључерашњег нападаја на прву планину близу Тарабоша. Док је бригадир на вечер отишао до најдаљег главног стана да прими даље налоге заповедника Мартиновића, кренуо је батаљон на пусте жеље за бојем, да јурише на тврђу. Био је то батаљон уклињанеки, а када је то видео батаљон лешањски, пошао је и он — али на своју срећу касније, тако да није толико страдао.

Јунаци су хтели да обиђу нападну утврде и тако их осноље можда и нападаји би био потпуно успео, да их нису ослабили помоћу рефлектора са турских јеткрених монитора. Када су опазили, налазили су се јунаци на равном пољу и у исти мах оборена на њих ватра са три стране: са шанчева на утврди, коју су нападали, са Тарабоша и са бродова. Посада на првога шанца није испрва пуцала, него тек онда, када су дошли на којих стотину корака, оборила је на њих ватру на митраљеза. Приповедају ми очевици, да су Црногорци падали као снопље. У тој грозоти насрнули су на шанац, с којега су их стрељали митраљезима, и освојили га ишак и потерали оне нешто Турака, што је било у њима. Али сада је отворена на њих ватра из горњега шанца те да се нису повукли, били би их Турци поубијали сне до једнога. Само ноћи је похвалити, да их и толико има у животу. Од уклињанског батаљона остало је веома мало људи читаво, а лешањски хвала Богу, да је нешто касније дошао, иначе ги био и он тако прошао.

Поглед на болницу у војном стану пружа ужасну слику, јер сви они, што су овде болесни, и они, који су мртви остали, су рођаци и браћа и читаво једно племе је уцвељено. Готово сваки од оних јадника има по кога, ко му је остао на бојном пољу. Већина оних су старији људи и ни један од њих нпаде испад 70 година. Приповедао нам је данас др. Матановић, који једини има бригу над целањским болеснцима, да је оних дана у Подгорици повезао више од десетак људа старијих од 75 година. Један ми чиновник данас приповеда о своме оцу, који старац од 72 године није хтео да остане код куће, него се јавио као добровољац, узе пушку, сада лежи рањен у Подгорици.

Има један старац у болници, лако рањен, али весео, да ће за који дан оздравити и вратити се натраг. Пошао је у бој са четири сина, од којих су већ два мртва, један тешко рањен, а један, најмлађи, још се бори. Када је јучер краљица походила болницу, понудила је старцу да не ходити, да му најмлађег сина кући пошаљу. А старац се расплакао готово:

— Волим, Величанство, да ме сваће на мјест свршеку, него да подносим толику срамоту.

Питам једног пострарог човека, барјактара батаљонскога: Како му је.

— Е, хвала богу, — вели он, — за који дан ћу на болнице. Али је данаш сни ми погибе и то ми је жао.

У најскупљем крешеву видео неки старац да му је син у опасности па скоча блане да га брани. У то затетура син рањен у ногу, а старац, да га сачува од танета, што су плотуном наоколо падала баци се на сина. Чак на тога извукли су сина испод мртва очева тела.

Приповедају ми даље за два брата богословца, који су ове године свршили, скупа пошли у бој и заједно остали на бојном пољу један до другога. Кућу старици мајци, која са прага своја пустога огњишта нагледа, када ће да се врате!

Иако идете од кревета до кревета, готово неће код сваког чути трагедију једнога рода и јад једне обитељи. И опет није ништа друго криво, него ли пусто јунаштво, које не да, да се један горим покаже од онога другога, а када један само из рода падне, ерhy сви без обзира на свој живот, да га осневе.

Већина рањеника, што се овде налази, лако је рањено и за који ће дан на бојиште натраг. Али имаде их и тешких. Највише рањеника јест од шрапнела и митраљеза, док су ране од пушака већим делом лакше. Најгоре рањавају шрапнели и садржина им је отровна, тако да треба веома брза помоћи, да рана не будне по болесника опасна.

Госпође и госпођице из највиших четељских кругова преузеле су негу болесника и врше ту тешку и напорну службу дином ревности и љубави. Оне товаре хаљине са згрушаном крви, разнесарена телеси, изосакачена лица и т. д., све то треба да дође до њихових руку, које су се иначе тек у рукавице облачиле. Дошета хоће се велика љубав до убогих патника да се из иначе несимпатичних просторија војнога стана и мањкања средстава уздржи у болници овакн узоран ред. Част им за то!«

□ □

ЗАПИСИ

[Јуначко дело једног Мојсијевца српскога војника.] У славној бици на Куманову јуначки се показао Аврам *Филозоф*, редов VII. пешадијског пука. Овај млади јунак је *Србин Мојсијеве вере*. Један београдски лист донео је слику овог младог српског хероја и овај опис његових јуначких подвига:

„Овај скромни и услужни трговачки помоћник угледне београдске трговачке куће Најмана, чији лик данас доносимо, заслужио је у пуној мери ову пажњу, јер се у бојном окршају показао *јунак*, да се српска војска може поносити његовим јуначким подвизима, а његови једноверници могу бити срећни, што је на њихове средине изишао један јунак, који им чини част. У историјској борби на Кумановој у моменту, када је 7. пук био у најтежој ватри обасут непријатељским картечима и метцима, када је нао командир, водници, подофицири и заставник и када је наш одред остао обескрабљен у киши од куршума, дотле поручен и скроман наш Мојсијевац *Аврам Филозоф, приграби мртвом заставнику*, дохвати палу заставу и неустрашиво, као прави херој *колеман напред* носећи свето знамење пред одредом, који је као муња јурио на турске шанчеве, да их само после неколико минута нагна у дивље бегство, а своју заставу победу на турски шанац. За тај свој јуначки подвиг Аврам Филозоф одликован је по заслузи од свога команданта престолонаследника Александра, а од наше стране нека му је награда ово наше признање."

[И рањен хоће у бој.] У бици код Кумановa, при једном јуришу, падне турска граната, распрсне се и једном српском пешаку однесе добар комад меса од ноге. Он мало заостане и почне завијати раву. Како није умео да српске завоје, он остави на рани само памук, па навади на торбе пешкир, те њиме занесе рану. У томе и болничари приспеју, па га хтели да одњиху на превијалиште. Он се окрену њима и рече:

— Море бре, оставите ви мене. Вуците оне теже рањене. Ено видите ено онога.

И показа им једног тешко рањеног војника.

— А шта ћеш ти тако рањен да учиниш? Ето не можеш ни да идеш, — рече му један од болничара.

— Ко не може да иде? — викну овај рањеник и пође, али од бола посрну и пао би, да га не придржаше.

Крсна слава у београдској болници

И после се отимао да иде у ланац са друговима, док га нису силом одвукли из линије.

[Шта је Арнаутин.] Београдска „Трибуна" доноси сво: Десило се у једној од многих болница у Београду, у којој лежи и неколико рањених Арбанаса. Једног Арнаутина требало је пренестити с једне постеље на другу. Болничар га нежно и пажљиво обухвати око паса обема рукама, како то веће медицинска вештина изискује, и дâ Арнаутину знак, да своје руке њему обавије око врата. Дављи Арнаутин уместо да се повинује милозрдноме човеку, који лечи њега, убиду болничареве браће, измахне руком и из све снаге болничару одвали такав један ударац, који би и вола оборио. Сви присутни су се згрозили, а *болничар је и даље стрпљиво вршио свој посао*. Он се болно осмехну и рекао кратко Арнаутину:

— Имамо ми већ доста браће тамо доле, који ће вам и за ово пантати.

*

Приликом заузимања Новог Пазара Арнаути су још једанпут показали, да светиња њихова бесе (задате речи) према хришћанима не поштују свету. Пошто је Нови Пазар већ заузет и наша војска умарширала у варош, генерал *Живковић* је Арнаутима, иако они то ни по чему нису заслужили, оставио један кратак рок да положе оружје, иначе ће их сматрати за непријатеље и сваког, који се буде с пушком у руци, стрељати по ратном законима.

Када је овај рок истекао, наши војници су ушли по арнаутским кућама, јер је постојала оправдана бојазан, да ће ови лупежи прекршити и по десети пут задану реч.

Ево шта прича један рањеник.

— Уђемо ми у једну кућу и претресемо све буџаке. У тренутку, када смо хтели изаћи, чух неки шум из димњака. Најпрвим погледом горе, а у врху, код самога крова, расклачено се један Арнаутин дави пушку на ниже, спреман да опали. Разуме се, да му ништа није преостало. И Арнаутин се за трен ока скотрљао низ димњак.

У другој арнаутској кући такође никога не нађосмо, али нама је, јадно би га ништо, прича војник, ипак ене нешто нагледало сумњиво. Загледам мало боље у једну *врећу*, пуну брашна, кад тамо, а ја ће ларић само један нос. Одмах смо видели, да је то морао бити арнаутски нос, који је за свога газду увлачио зрак да се Арнаутин не угуши у брашну, док беда и напаст прође. Најнезгодније наш друг *ухватио Арнаутина за нос, извуче га из брашна*, са јатаганом, револвером и брзомотком.

— Па је ли то Арнаутин? И још под оружјем?

— Тако ми! — одговорио је безобразно Арнаутин, који је сместа приведен ратном суду, да га овај научи, како раду Срби.

Божићна свеска Илустроване Ратне Кронике изићи ће на два табака са врло одабраном садржином и много лепих ратних слика, међу којима се нарочито истиче Кумановска битка.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 10. У НОВОМ САДУ, 20. ДЕЦЕМБРА 1912 (2. ЈАН. 1913.) СВЕСКА 10.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 30 ПОТУРА. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912.

ПРЕД БОЖИЋОМ.

Ево нас пред Божић. Још који дан само, па ће се у домове наше уселити мир, онај свечани мир великога празника.

А мир толико требамо!

Дани су били бурни и тешки.

Никада те дане заборавити не ћемо.

Јер су били тешки, јер смо сретни, што смо их доживили.

Некада су и тешки дани срећа велика.

Последњи су наши дани били тешки, јер су срећу собом доносили — срећу велику.

За срећу издржати се мора много. Срећа је терет велики, брига велика.

Но главну бригу пребринули смо, и оно што се стекло, изгледа, мудрошћу и трезвеношћу ће се одржати.

Још све свршено није, још ће зепсти многи, али главна је брига прешла; главно је пребринуто.

И кад запевамо Рождество, из срдаца наших зебња нек ишчезне, јер живимо у данима великог Божића.

Радујте се и веселите се, и певајте песме Богу.

Певајте песме Богу, да се до неба чује!

Бог ће чути песме ваше божићне, јер Бога има.

Има Бога, браћо Срби, и он на вас није заборавио.

Верујте и у будуће у милост његову неизмерну, и у дане рођења сина његовог певајте му песме од благодарности.

Божја неизмерна милост излила се на Србе, и у дане божићне не заборавите, да Бог чува Србе!

*

Уредништво и администрација „Илустроване Ратне Кронике" својим читаоцима срдачно честитају велики српски Божић.

Слика арнаутског зверства у Ст. Србији пре ослобођеног Косова

Први ратни извештај

— Извештај једне Енглескиње која је била очевидац борбе код Дечића и Рогана —

У „Дељи Кроникле“ од 29. Септембра изашао је први ратни извештај, који је томе листу послала његова кореспонденткиња мис М. Дурхам. Она је уредништву послала телеграм 28. септембра у 8 сати и 20 минута, писан у главном логору црногорске војске у Подгорици. Тај телеграм гласи:

„Због строге цензуре до сада вам нисам могла послати ни једне појединости о јучерашњој борби, у којој су Црногорци јуришали на Турке и у бегство их натерали. Сви други страни кореспонденти задржани су на Цетињу, само је мени допуштено слободно кретање.

У четвртак у 7 сати ујутру била сам на пространој равници на подножју брда која сече гранична линија. Преда мном се издизало јако брдско утврђење Дечић најјача турска пограничка тврђава. На предњој страни мирно је пасло једно стадо оваца као да се ништа није догодило, док су црногорска брда на левој страни сипала ватру а топовски метци са ужасном грмљавином прелетали равницу и силно експлодирали на зидовима турског утврђења. Са црвених брда дизао се бео дим, а топовска грмљавина је проламала ваздух.

Са Дечића су Турци сипали пушчану ватру на равницу. Исто тако Турци су одговарали ватром и са Мишља, где су били ушанчени. Пред 9 сати ватра је наједном умукла. Дечић је био обавијен густим облаком дима, као да је цело брдо под њим било у пламену.

Црногорска артиљерија је сада отворила ватру на Римско брдо, које је такође било утврђено. Римско брдо је низак брежуљак пред Дечићем на самој граници. У исто време батерије са Зете почеле су да бомбардују брдо Врању које се издизало из равнице као какво острво.

Турци су са Врање једине пограничне тврђаве која има модерне топове, са великом енергијом одговарали на црногорску топовску ватру са Зете, али је Турска артиљерија гађала рђаво и врло мало шкодила црногорским трупама.

У томе се облаци дима беху дигли са Дечића и тада се пронесе радосна вест, да су Црногорци заузели то утврђење. Догледом сам видела како је извешена застава, али без полумесеца на њој.

Последњих дана била сам приморана да идем пешке, јер је црногорска влада реквизицијом покупила све коње и сва кола, а данас после подне један официр ми је галантно ставио свога коња на расположење. Продирући сада брже напред око 3 сата сам угледала Роган који је црногорска артиљерија бомбардовала без прекида. Са топовском грмљавином помешала се и пушчана ватра са Мишља. Преко наших глава су прелетали метци.

Капетан † Никодим Рацић
(в. ранија чланак „Бој на Лисици“)

Тада је почела да пада лепа киша и цела околина обави се модрим огртачем, који је с времена на време био просецан по којим топовским метком. Наједном у даљини ваздух проломи громовски пуцањ. Нико није знао да ли га је испалио пријатељ или непријатељ, само нам је било толико јасно да се тај пуцањ није ни најмање тицао наше борбе, него нам је јављао да се негде у даљини води крвава борба. Касно пред вече ватра са Мишља почела је престајати док није потпуно умукла. Мало затим стигао је гласник који је јавио да се Турци спремају да напусте Роган и да се повуку на југо-исток.

Ноћ се брзо спуштала и ја сам одјашила преко равнице натраг у главни логор. Успут сам гледала храбре борце окупљене око пољских кујни.

Са североисточне границе стигла је вест да је генерал Вукотић прешао границу и заузео Беране и Мојковац. Црногорци се надају да је дошао дан освете Косова."

Интимности из црногорских бојева

Турци у борби са Црногорцима послужују се варкама, којима се руши и остатак људскости у рату. Један црногорски дописник из Бара прича ово:

„У петак пред саму ноћ заподела се борба између наших извидница и предњих турских одељења испод широких врхова на месту Граф Боботит. У тој борби придошла су у помоћ задња одељења тако, да се на нашем левом крилу развио жестоки бој, у којему су с турске стране учествовала три батаљона низама. После јаког окршаја наше трупе су сузбиле непријатеља и нанеле му — по причању једног заробљеника — тешке губитке од преко 300 мртвих и рањених, иза чега су се Турци повукли на километар даљине од својих ранијих позиција. На нашој страни има око 100 мртвих и рањених ради тога, што је турска артиљерија нашу војску напала унакрсном ватром спреда и с леђа, као и са два турска монитора, који плове по језеру. Турци су преварили и намамили наше тим, што су истакли беле заставе у знак предаје баш онда, кад су наши покушавали, да изврше јуриш — па затим осули на њих пушчану и топовску паљбу.

Десно крило приморског одељења срушило је преко Бојане турску караулу Луанжу, те је из ње побегла посада. Затим су наше трупе прешле Бојану и удружене с усташима, Малисорима потерале непријатеља. Остале позиције нашега центра задржане су и даље."

* * *

Црногорци су необични јунаци. Да су уз оваково јунаштво једнако снабдевени и модерним техничким помагалима починили би чудеса. Црногорци немају пионирског одељења, па се онда сусрећу с оваковим потешкоћама:

Најтежи задатак црногорске војске, која оперира спрам Плевљана, био је прелаз преко реке Таре. Река је од великих киша нарасла, а и сама њена брзина спречава у многоме прелаз. Покушавало се два три пута на плићим местима да се прегази, али без успеха. Војска се морала увек повући. Турци су из караула, које се налазе дуж Таре сипали ватру на храбру црногорску војску. Они су одговарали ватром из пушака, јер топови нису били још стигли.

Преетолонателедник Александар пре поласка на бојно поље

Поручник српске војске, Андрија Јевреновић, видећи да Црногорци узалуд покушавају прећи Тару, скупи око тридесет радника друштва „Таре", који су у близини обарали шуму те се понуди да направи мост. Ови голоруки људи, под заштитом црногорске артиљерије, а под кишом од турских куршума, који су падали на њих, подигоше дрвену ћуприју за 24 сата на реци Тари под самом караулом Орашјем, преко које прође црногорска војска, топови, муниција и заира.

Чим је војска прешла преко реке, одвоје се три официра: Лале Лековић, Милош Кнежевић и Милан Бећковић, те са 50 Црногораца јурише на караулу Ораше. Турци оборише на њих жестоку ватру, али ипак храбрим црногорцима испаде за руком покушај. За кратко време бијаше сва караула у пламену. Аскери из ње, њих 80 на броју, предадоше се осталој војсци, која поће друговима у помоћ. У овом јуришу погинула су сва тројица горњих официра и око 40 Црногораца. Тако су исто и остале карауле дуж Таре прошле. Једна за другом су падале под ватром из црногорских топова. У овим окршајима мора се признати и Турским војницима велика храброст. Борили су се до задњег тренутка и тек кад би им почео горити кров над главом, остављали су карауле, повлачећи се Плевљу.

„Покрет".

Ратни поход народа

Пет дана, након објаве рата Србије Турској, пише Адам Прибићевић „Србобрану“ из Ниша (9. (22.) октобра) ово:

Топло је и мирно јутро. Таких се ведрих и благих јесењих јутара мисао радо бави с тешким чим и страшним. Па иако је окружена тиме, она изгледа као бира из тог страшног најљепше стране и радује ми се, у пуној хармонији с лијепим у природи.

Сједим у хотелу с пријатељем Чехом Слепанком. Па иако је око нас рат и премда говоримо о рату: о успесима, које је јуче у вече на нас учинило посматрање народне војске трећег позива и разговори са сељацима, дуго смо од крви и ратних грозота. Изабрали смо најљепшу страну из њеног и умотрено: вал народног осјећања, којим је овај ратни поход праћен и продахнут и радујемо се њему.

Трештање бубњева и мукли жамор гомиле у кретњу тргне нас из разговора. Изашли смо на улицу. Густи редови једнога пука трећег позива, оних, што смо синоћ с њима разговарали, кретаху се према граници. У тамном народном сукненом одијелу, са шубарама на главама и домаћим торбама на леђима (умјесто телећака), у опанцима, с берданкама о рамену и фишеклијама око појаса ступаху народни војници, чета за четом, батаљон за батаљоном, сложно, чврсто и храбро. Сад брат до брата, пријатељ до пријатеља, сељанин до сељанина, сав народ једног краја.

Војници, сељаци, подофицири, сељаци, официри, сем нешто варошана и господе, сељаци. Једни, сиво, јашу на коњу, лице му господско. То је, веле им, судија оних сељака, чиновник из њихова краја. Старија лица, обријани и необријани и брадати, доста проседјех власи, у очима хладна збиља и одлука.

Ред за редом памтиће, а нови редови придолазе. Ријека живих бива дере кроз широке вишке сокаке, као диже се и спушта, стукне за трен на шавре напријед. Бубањ умукне, чује се за часак само тихо тапкање опанака и шум масе у кретњу, у тишини главе се спуштају и леђа повијају. Други бубањ прихвата, главе се дижу и леђа исправљају, руке чврше стежу пушчане кајише, а ноге се еластичније пружају.

Посматрао сам чете редовне војске на походу према бојном пољу. Кад бих затајио да сам био дирнут, не бих довољно респектовао истину. Али никад ниједам у пуној мјери нијесам ово, што сам тражио: народно обиљежје свог рата. Пише се о том у новинама. Кити и везе, говори и прича. Али ратни занос не мора бити доказ, да је рат народни, да одговара народним погледима и тежњама, па, ако објективно и одговара, не мора народ да то осјећа, није то свјестан и рат није нипошто народни.

Јуче, разговарајући са резервистима трећег позива, осјетио сам и то. Мика Панић, ком су четири брата у војсци, па и сам он, ситан, живахан, али и весео сељак, рече ми: Хоћемо да сељободимо браћу, да се помичемо тамо откуд смо и дошли, да буде наше што је било — и смијешно се безазлено и радосно.

А јутрос осјетио сам то у толикој мјери, колико готово не може човјек поднијети, а да то не осјети и други на његовим очима и лицу. У свој елементарности осјетио сам кретање српског народа на наш лијепи југ, са ког нас је тек историјских догађаја довео на сјевер. Не војске освајача или капиталисти, спекуланти, већ Народ. Лаж је, да оно отимачи и освајачи иду по туђе. Туђе господари, домаћини, изагнани испод својих кровова враћају се, кад осјетише снаге за то, на своја огњишта.

Под снажним утиском овог историјског кретања народног стајао је мој пријатељ Чех, равно мени, и дуго још гледао за батаљонима сељачким. Из пошљедњег реда испрати се један сељак, пропе се на ноге, махну нам руком и добаци нам лијепу реч:

— Због ом, лијепи мој народе!

— Због ом, због ом — вратисмо му ми, који смо се онако рано нашли окупљени на улици — као неки топао вал дигао се из груди, стало ми грло и дошло до очију, док га силом воље не сатјерах на дно срца.

Није ријечене плачу већ радости, вјери и надању.

НА СТАНИЦИ.

— Иво Ћипико. —

Живан Јовановић, временшан, окретан и судећи по живим замишљеним очима бистар човек, журио је из Београда к железничкој, сеоској станици да дочека воз, који је са војском полазио на границу.

Желио је, да бар још једном види једнога од четворице синова, који у рат полазе. Знао је, да га на београдској станици неће к возу пустити. А и ко би кога нашао у оној големој врење, где се светина као на вашару митоласи.

Министар Пашић извештава краља Петра о ситуацији у Европи

Генерал Јанко Вукотић

Одмичући другом, посутим жутим лишћем, премишљаше о ономе, што је све видео по београдским улицама од када је објављена мобилизација војске. Он је био у рату, па је добро разумевао оно велико одушевљење што иза објаве бејаше захватило престоницу и унутрашњост. Гледао је с особитим задовољством и, гледајући њеров се војнички понос будијаше, како преко Теразија одјекује тропот коња. А сини јесења киша. Коњаници обилазили, у сивим новим кабаницама, као да су обавити сивом магдом, што се при помоћу сунца расипље, а коњи јогунасти, живо уједначено корачају...

— Коњица! слушао са поштовањем шапат сакупљеног народа.

Видео је како неки коњаник бејаше зaостао. Коњ му се узверио, фрче и иступа из реда. Војник сјаше. Обухвати му главу обема рукама и грљећи га говори му: у рат хемо у рат!

У то чује пиштаљку аутомобила — живео престолонаследник! — повика народ, и аутомобил прође.

На расположаје кола »Црвеног Крста«, гледа у прсне значке у знамењу крста. И сети се на врелу, кладу крв, на рањене сувотинце, на сломљену снагу, на објаве удовице, и несјаћад...

И гледао је у чуду, у тој врсти мртвачка кола: прва, лагано одмицаху кроз гомилу. Народ поскида капе. У њима неки српски официр! Неко напоно моћне ужагрених очеју узбуђено прича: Горео је од жеље да пође у рат, и тражијаше да га пошаљу где је највећа опасност; није могао да поднесе, па у очају, крв му најури у мозак и — уби се! Заслепљени бојном ватром, — настављ моћне — убила су се још два наша официра...

А на железничкој станици гледаше вреву света. Одушевљењу, узбуђењу нема краја. Само заједе ни суза нема.

— Ако, ако! — дочека неки дед. Ја одвојих петорицу, живи били, — и махну руком, као да жели да врену.

Док дед тако говори приђе к њему нека стара Србијанка па му вели сувим, одсечени гласом, који се чује као удерац о камен: А моја сва тројица натиснуше тамо куда сви сада полазе, па не могох одолети срцу, да не пошаљем некога да их сведи, и посиних једно македонче, дадох му трошка и испратих га у војску.. — нека освети моју крв!

А војница се чисто заљубише у нове пушке. Зна он да они нису имали овакву спрему. А да су имали били би чуда починили.

Слушао је разговор некога сељака са једним пешаком. Биће да су добре комшије били.

— Је ли море — питаше га сељак — како ти је? — Има ли доста хлеба!

— Пушка, брате, лака, згодна убијата. Нигде не имадемо оваких пушака — одговара пешак, навлаш пречујући комшијино питање.

— А да те питам — наставља сељак — јесте ли добили пребуку за дуга пута

— Оваких пушака нема у три царства — одговори војник и превр ће пушком као перцем — па весело пожури.

Гледао је и мимчуљке у војничким капама како поносито журе улицама. Ваљда су и они нечему потребни, мишљаше, срећајући их улицама сваки час.

Црногорски официри

Бугари у убојном ланцу

Газећи блато Живан премишљаваше о свему што је видео и није се чудио. Само му бијаше зачудно то велико весеље и безбрига, који је у престоници гледао и по улицама и у кавanama. Тамо као да се цео свет у сватове креће. И у том забављању и сећању на своје војничке дане није ни мислио на своју невољу, и синовљу нејачад, што му на брзи у кући остаје.

На усамљеној станици чекаше мирно, као да ничекује обични путнички воз. Престала је киша да пада, и на махове из тешких облака показа се у непрановме ваздуху сунце. Његова светлост просу се по оближњој шуми, и живо заја на неким дрветима пређеног лишћа као крв. Гледајући у то лишће Живану дође пред очи »Црвени Крст« и прела кра.

А кад воз дође хтеде да му пређе, али стража му не даде. Из далека угледа једнога од синова где седи на улазу у вагон. Зовну га и не марећи за стражу пође к њему. Хтео би да му даде трошка и да уђе у воз, да га до куће повезе. Али му сви вичу: — Не сме се! — и рукон га поздрављаху.

Живан неко време гледа како воз одиче, и прати га очима. Продаси поред необратих, дозрелих кукуруза и неузоране земље, а војници гледају по њима и весели певају.

Живан се окрете и пође. И ма да је дао држави све што је јака и здрава имао, сву своју снагу: своја четири сина, три коња и два вола и, ма да заморен мора цео дан да пешачи док до куће дође, и што га, кад дође, кулук чека — не тужи се, нити роптне. — Има у његовој души нека потајна, заветна мисао што му каже: тако треба да буде!

Само кад је ишао у пољ, саму, слушајући грактање гавранова, беше му за часак тешко у души. Помисли гавранови лакоми грактају. Сигурно ови ће да пођу на Косово да пију врелу осветничку кр.. И дођу му пред очи сва четири сина. Па ножеди, ако би погинули, да први снег покрије њихове лешине. Као да би његовој деци под меким, девичанским снегом лакше било.

Епизода из српско-турског рата

„Рујечком Новом Листу" пишу из Београда:

Међу прима, који су полетели да освете Косово и да ослободе своју од петвековног турског ропства и арнаутског клања и пљачкања, био је млади Србин из Митровице Ђорђе Бараксадић, брајач на Ријеци у Via Lodovico Kossuth у кући српске православне црквене општине. Говорити о његовим особинама није потребне, јер га сваки зна као поштена, ућудна и марљива обртника.

Ђорђе Бараксадић — нако иначе нирап младић — није могао а да се не одазове светом и праведном позиву: Косовске освете. Чим је за то био згодан час, он је прешао Саву. Пријавио се српској војсци и захтевао, да ступи у чету осветника или како се друкчије зове: комитска чета — комита. За ту се чету бирају људи. Сваки мора бити врло храбар, издржљив и чврст човек; на страх ови људи и не помишљају, нако се имају борити нескључиво противдивљих и крвожедних Арнаута, који још и терен одлично познају. Свакако да морају кандидата ове дружине бити и добри стрелци, што је Бараксадић већ као аустро-угарски војник доказао. Код комита је још и та велика невгода, што они немају никада склоништа, ни редовне хране, изложени су зими, петру, киши и сваки другом елементарним непогодама и то увек изразвајају под недрвм небом — у планини. Комита мора заборавити и на оца, мајку, сестре, браћу, жену, децу и на сву другу. То најбоље сведочи њихова омиљена песма, у којој дружина пита свога војводу:

»Је ли те жао за твојата мајка,
Стојане, бре?
Је ли те жао за твојата љуба,
Стојане, бре?
Је ли те жао за твојата дјеца,
Стојане, бре?

а он им одговара:

»Мојата је мајка Шара планина,
другови, бре!
Мојата је љуба брзометна пушка,
другови, бре!
Мојата су дјеца ситни патрони,
другови, бре!

и т. д.

Ето са каквим пожртвовањем иду комите у бој против Турчина и Арнаутина. Таквог је пожртвовање и велику храброст имао и Ђока Бараксадић.

Ево пре пет дана му приповедају његови другови из чете Воје Танковића, који су се вратили у понедељак у Београд (јер за њих у Турској више нема посла, тако бар сами вели, али стоје увек приправни), када сам их запитао за Ђоку Бараксадића:

. . . . Је л' то питаш за Бараксадића брицу из Фијуме? Вала, брате, он је славно погинуо на Васељевцу у битци код Мердаре. Борио се је као лав. Био је међу нама од најхрабријих. Само на том месту је он сам преко десетак Арнаута побио из пушке. Вала, брате, он је свој живот скупо наплатио. Он се осветио јуначки. Такови су речи, као што је »брица« био!«

Замолио сам његове другове, да ми кажу, како се је то догодило, а они ми одговорише, да се увече састанемо у једној гостијони, па ће ми све приповедати. Били су још у својој униформи: обично народно одело, са капом на глави, на којој се бели двоглави орао, на могама већим делом, имају опанке; имају брзометне пушке и с леве стране кратке ножеве, преко рамена унакрст редовне с метиња — патронама, а око паса осим бомба (њихова последња одбрана) револвер и дупле редове патрона за пушку. Иако је то све једноставно — ипак су импозантни и улевају страх у човека. Кад смо се у вечер нашли и седели уз чашицу ракије — приповедали су ми:

»Бога ми, господине »Бриџа« је био јунак оно ни ми остали нисмо били рђави, само што је он тамо и остао, а ми се спасли. То је било још пре објаве рата (приповеда ми његов друг Сарајлија, који се с њиме раме уз раме борио) на пет дана. Ми смо били са једним делом наше чете смештени у једној кући пограничне станице, а наше страже на једном малом вису, а преко пута нас врло близу — била је турска кула. Арнаути је у кући било врло много, а још их је десет пута више било на позицијама у близини нас и по шуми размештени. Лепо смо се гледали и могли чак и разговарати. Ми нисмо имали наредбу да нападнемо и чекали смо. За то се време искупило још више Арнаута и нашој се кући ближе сакупљали и почели нам вишати. Нисмо могли ни изићи чак и да смо хтели из куће. Када су већ прешли нашу границу, онда нам је наш старешина на кулу и рече ми, да се удаље, али они за одговор рекоше: »Да ви'ш како царска (турска) пушка баје!" И почеше пуцати на њега. На њихов пуцањ почесмо и ми пуцати — а то смо једва и чекали. Такмичили смо се, који ће више да погоди Арнаута, који нако су падали, нису имињали. У гађању »бриџа« је био одличан. Само ако је могао кога слободно на око узети, тај се морао одмах од његове пушке претурити. Силу смо их поубијали. Они су били све жешћи и многобројнији. Пуцали су на нас са свих страна и приљубили ближе у намери, да нам кулу запале, али који се је год из наклона показао и покушао к нама се приближити, мрко је пасти мртав. Ово је пуцкарање трајало два дана. За нас је ситуација постајала све критичнија. Храна нам понестала, а и муниције све нање беше. Већ смо почели мислити на бег, али је то било немогуће. Да је наша војска смела пуцати — били би смо спасени, али рат још није био објављен. Моравска дивизија била нам је у близини, али нам је командант рекао — по гласнику — да нам не сме дати помоћи. Трећи дан борбе — када смо ми сву силу потукли — а нису нам ништа могли пушкама учинити, дошуку на згодну позицију један топ од своје турске регуларне војске и почеше на нас пуцати и кулу нам рушити. Када је кула већ почела падати по нама, решисмо се на одлучан бег. Сваки је знао и требао побећи. На куле смо бегали један по један низ брдо ка потоку, али су нас ужасно обасипали куршумима из својих пушака. Остало нас је снега још пет-шест у кући — на пола срушеној. Видех, да ћемо сви изгинути у кући, реших се на бег и ја позвах „бриџу" за њим. Он је већ и без капе остао, али није престајао пуцате и обарати их. Ја сам умакнуо а он не хтеде говорећи: »Погинућу на пољу, као и онде. Хоћу да још којега убијем«. Шта је било после, не знам. Кулу су нам разрушили тешкима метцима и запалили. Неколи веле, да је и „бриџа" и бегао на куле и да су га Арнаути у бежању убили, а неки веле, да је морао у кући остати и тамо погинути а онда изгорети у њој. После два дана објављен је и рат Турској. Тада је наша војска брзо растерала Арнауте и ми смо у изгорелој кући нашли три лешине изгореле. Нисмо могли распознати ни једнога. Свакако да је и наш „бриџа" морао тамо погинути, јер се до данас о њему ништа не зна. Он је погинуо 2. октобра (по старом календару). Наш је војвода послао неколе чете нике по оближњим болницама да га траже — ако је рањен био — али без успеха, о њему никад више ни трага ни гласа. Не требате жалити његову смрт, јер је погинуо као јунак, а и од његове су пушке врло много погинули. Ми смо га сви волели. Био је међу нама врло омиљен и добар је био друг. Хиљадили ће такових! Слава му!" — Сви остали поустајање и рекоше: Слава му!"

Неколи су ми још причали, да им је говорио о своју радњи на Ријеци, о бр...ћи, о старом оцу, које он све жали и воли.

Ти, старино оче његов, и ви, браћо његова, не плачите, отарите сузе — та Ђока је погинуо као јунак, као косовски осветник! У књизи српске слободе и Велике Србије биће име јунака Ђоке Бракседића — косовског осветника! Слава му!

Ј. Савић, типограф.

У соколовој кући

— Једна ноћ у кући војводе Глигора Соколовића.

Битољ, 12. новембра.

Случајно, у једној од оних великих ноћи преко којих се муслиманима чини да ничу све нови и нови пукови српске војске, нашао сам наше комите на почивку. То је било у Небретову, у кући покојног војводе Глигора Соколовића.

Било је 4 часа изјутра када смо, официрска патрола, ушли у дом мучки убијеног војводе. Широка, пространа кућа била је претворена те ноћи у касарну. У кућни, у собама, у свима споредним одајама на разастртој слами одмарало се на стотину четника под командом храброга војводе Вука, капетана Војина Поповића, који је своје комитско крштење примио још 1905. године на Челопеку и који је од тада сваке године месецима крстарио, као комитски вођа, док најзад није постао прави господар источне Старе Србије.

Ту су и остале наше војводе. Василије Трбић, у коме се, кроз деценију револуционарну борбе, меки и питоми Славонац из Белог Брда претворио у љутога и смеоногa борца пред којим су задрхтали велешки и прилепски зулумћари. Стеван Тела, стари хајдук који се близу двадесет година пробија кроз маћедонске и старосрбијанске урвине, тукући се с Турцима. Војвода Душко[1]) који је летос, прерушен у арнаутско рухо, обишао цео Санџак све до на домак пријеморској граници. Он је, рањен у кумановској бици, послан у нишку болницу, али се ту није задржао ни десет дана. Утекао је, стигао своју чету и на њеном челу дошао до пред Битољ. Ту су и остале војводе...

У кућни, крај великог огња који је дизао високо уза зид, седело је десетак четника. Четворица њих, са пушкама у руци, имали су тај час да обиђу страже. Остали су стари Глигорови четници. Они су провели тако целу ноћ у кући, у којој су толико пута већ пробденисали са прстом на оросу и напрегнутим слухом. Њима се ни сад није спавало. Пребирали су по памети старе четничке дане, а један од њих причао је лагано:

Андрија Лазовић, подкарданик 4 артиљеријског пука „Танаска Рајића"

— Ето ту, седео је капетан Рајковић кад смо први пут ушли у Војводину кућу. Дидов[1] — ох, слатка му душа. — гледао нас је прво из краја па је онда, док је капетан Рајковић причао пријазно све ближе и сео му уз колено. Гледао је нетремице у »краљевскога човека« и кад је овај ућутао рекао му је, и молећиво и одлучно:

— Да ме водиш и мене у Србију!

Војвода се насмејао, а капетан је пољубио дечка...

— Ено, онде су се одмарала Господин Бабунски и Војвода Тренко, настављао је стари четник. Кад год смо после падали у Небрегово, Војвода Глигор никад није хтео у својој кући да ноћи. Што да му кажу четници, да је он дошао да види своју мајку и да се одмори код своје браће! Наилазио је само, да види како дворе нас..

Војвода Вук, Трбић и остали наши познаници будили су се један за другим и око ватре се правио све већи и већи лук. Дуванске кутије су пшле од руке до руке, ватра је праскала све јасније и јаче, кроз отворена врата соба и одаја чуло се равномерно дисање стотине оружаних људи, а стари четник се сећао мучних година:

— Спавали смо једним оком, са пушком у руци; чврето утегнути ременици нису нам притискали груди, патриоташи нису нам убијали слабине. Па сад, ето, слободија!... И стари комита баци калу показујући на отворене собе у којима су се били разузурили четници, слободно као да су у сред Шумадије.

У то су нашли Глигорова браћа носећи ракије и других понуда. Једне од њих рука је била у завоју. Цили смо за добродошлицу и тек што смо испили прву чашу, кроз прозоре на собама биснула је прва јутарња светлост. Четничка лица тмура и одлучна преко дана, нагледала су сада свесним друкчије. Озарена весела, као да се буде из неког пријатног сна, после кога ће доћи још веселији дан, та лица су била детињски спокојна и одморна као да нису учествовала од српске границе довде у једанаест крвавих бојева. Али када је дат знак за устајање, као на команду скочили су сви и жив, хучаи разговор испуњио је све просторије.

У часу забрујали су сви српски дијалекти од Велебита и Дубровника до Тимока, од Мориша до Коетура. Сакупљени из свих крајева И највише из Старе Србије и Босне — четници су у овај мах представљали уједињено Српство.. Весело су говорили о минулим борбама, радосно су очекивали нове...

Радости смо били сви када смо полазили: ми својим групама, а чете напред у кршеве као извиднице. Радосно и слободно испраћала су нас Војводина браћа. Али је најрадосније било старо хајдучко гнездо, еоколо на кућа; њени светли гробови, три одмах ту више Небрегова и четврти далеко чак под Козјаком, били су оспећени...

Ј. Тановић.

[1]) Душан Димитријевић, резервни поручник, писар Касационог Суда.

[2]) Најстарији син војводе Глигора, погинуо пре пола године у Козјаку са потпоручником Омиљком Глишићем.

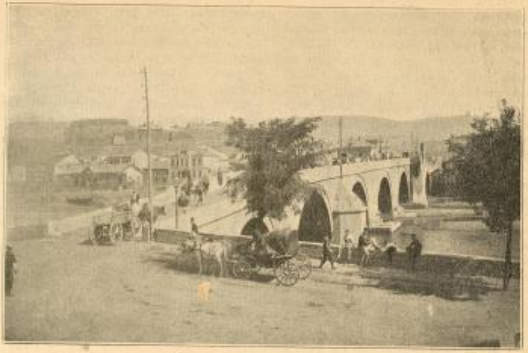

Мост на Вардару у Скопљу

Бој на Битољу

Од Д. Ј. И.

(*Слободину Јовановићу*)

Кликни, вило, с Урвине планине,
Одјекните, брда и долине,
Од Авале до морске увале,
Од Косова до сињега мора!
Запевајте гусле јаворове,
Које носте вијек уздисале
И Србину завјет казивале;
Граки вране весела ти мајка
Јер од кад ти пера поцрњеше
Ниси кљуво меса јуначкога
Нит испијо очи од јунака
Како јутрос код Битоља града
Где се двије сукобиле војске:
Једно војска краља србинскога
А друга је турског цар Мехмеда.

Силан Турчин Џавид-паша љути,
Затјече се цару у Стамболу
Да ће српску сактисати војску
Краљевића жива ухватити
И на пешкеш цару оправити.
Цар му даде сто хиљада војске
Пак се Турчин силно подигнео,
Под барјаке војску истурио
На бедеме топове намешта
Ватром љутом Србе засипаше
Неби ли их с града одгонио,
Ал се Србин неда прогонити.
Гвожђем Турчин Србе засипаше
Тврдим гвожђем и врелим оловом
Неби л Србе отуд одгонио
Ал се Србин неда прогонити.
Већ јуначки под бедеме леће
Рукама се за бедеме хвата,
Где Турчина украј себе паће
Том је стара закукала мајка.
Тако траја три бијела дана
Док заиђше поље око града
Од мртвијех и од рањенијех.
Виде Турци где ће изгинути
Пак призивљу цара у Стамболу:

„Мехмед царе и отац и мајко
„Ил не хајеш ни си оглухнуо
„Од грмљаве топа и јунака;
„Зли су дани по нас настанули,
„Што је било праха и олова,
„Испалисмо, пушке испразнисмо;
„Што је било по избор јунака
„Изгибосмо Србе не прегнасмо;
„Аман, царе и отац и мајко
„Купи војску шаљи нам индата!"
Тако Турци цара дозивали,
А царе им отуд одговара:
„Лецо моја, Турци Османлије
Како да вам пошаљем индата?
Вас је српска опколила војска
Мене диже српска и бугарска
Но држите се Битоль не предајте,
Србин нам је поломио крила
Ал још није срце у Турака;
Не дајте се, ћецо, до једнога,
Кад Србина ватром не стописте
Шта чекате чекала вас мајка?
Где су вама потајни кладенци

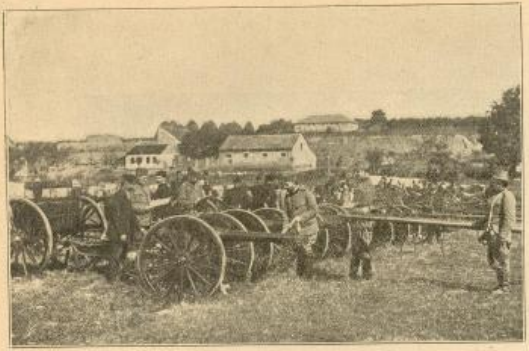

Српски топови

И кључеви од куд вода бије?
Отварајте потајнице реке

Једва Турци гласа сачекаше,
Халакнуше хоће и дервиши
Зајечаше зурле по Битољу,
Забубњаше бубњи и гочеви
Џавид паша чесмеџије викну:
„Ха, на ноге, чесмеџије младе,
„Отварајте реке потајнице
„И кључеве откле вода бије
„Хоћу Србље данас потопити
„И Алаху на пешкеш послати!"
А мој Боже чуда изненада
Што га Србљи тада дочекаше,
Кад из града воде потекоше!
Једна вода мутна и крвава,
Друга ваља дрвље и камење,
И сред поља мртве и рањене,
Трећа вода пеном запенила
И тутњавом уши заглухнула.
Излише се воде потајнице,
Севери се поље од Битоља.
Дохватила коње и јунаке,
Опасала Србе до појаса
Па јунаке по плећима туче.
Србљи у вис пушке подигнули
Да им вода фишек не иштети.
Коњи хржу а јунаци кличу.
Један другог вучки довикује:
„Држите се, браћо, не дајте се!"
Газе Срби воду до појаса.
Вода ваља коње и јунаке;
Не мож' вода Србе однијети,
Не мож' Србин граду продријети.
Тако Србма срећа донијела
Краљевић им пред војском бијаше
Те кад вода до под гроца дође,
Кликну витез, поље се пролама;
Он не кличе краља родитеља
Ни балканског краља ниједнога,
Већ дозива вилу из облака:
„Посестримо облакињо вило,
Где си, данас, нигде те не било
Ниси л' ми се затјецала млада,
Када мени до невоље дође,
Да се мени на невољи најеш?" —
Њему вила с горе одговара:
„Ха, не бој се мио побратиме,
То је оно знамење старо,
Што казују књиге старославне:
Настануће српинско време
Кад три воде Битоль обавију,
Тад ће Марко из сна устанути,
Из стене ће сабља искочити
И српско ће царство огранути!
Ну погледај, српски Краљевићу,
Макни оком горе у планине,
Ево теби Краљевића Марка!"
Таман вила у речима била,
Ал духнуше ветри од Урвине
Силан облак отуд налетео
Усред њега јуначина стара
На шарену коњу помаломе,
Облаком се горским пригрнуо
Пак он лети ка Битољу граду.
Кличу Срби познадоше Марка!
Страшан јунак Краљевићу Марко!
Из погледа огањ севаше,
Мимарета оком обараше
А кад стиже до Битоља града
Пред водом је Шарца уставио
Дизгин пушта да поји шарина.
Пије Шарац воде од Битоља;
Ево има пет стотина љета
Где у Шарца грло загорело
Пак од жеђи пије не престаје.
Силна вода попити се неда.
Силна вода ама омањује
И да ју је још толико било
Све би шарац жедан исушио!
А кад вода сахну до кољена,
Закликташе Срби свиколици:
„Здраво да си Краљевићу Марко?"
Марко кликну, гора се заљуља,
Од Битоља бедеми се тресу:
„Ха, потеци Краљевићу млади;
За мном децо српски соколови!"
Боже благи, на свему ти хвала,
Када Марко топузом заљуља,
На Битољу попрскаше врата
И бедеми тврди пајисади.
Кроз капије Срби ударише,
Најнапред до два Краљевића
А за њима Срби свиколици.
У граду их Турци дочекаше
Осам паша битку започеше
Ал' се Србљи препаст' не дадоше
Међу Турке ришум учинише.
Куда Марков топуз пролеташе
Међ Турцима друме отвараше,
А куд српски ножи ударише,
Ту Турчина у крв одеваше.
А мој побро, славом братовани,
Седам паша бисмо и убисмо,
Кад Џавида бити започесмо.
Не смеде нас Џавид дочекати
И још Марку очи саглевати,
Но се вранцу на рамена баци
И он бјежи цару у Стамболу:
„Мехмед царе, турски господару
Не чај, царе, од боја аваза,
Купи благо, бежи преко мора,
Јер од кад се пробудио Марко,
Турском места у Стамболу нема!

Скопље.

Полазак у бој!

У лепоме селу К., повосите Шумадије зазвонише звона на цркви око поноћи, а пуцањ прангија проламао је нему ноћну тишину.

Цело се село разбуди. Уплашене жене умириваху расплакану децу, људи беху узбуђени, јер сваки није знао, шта ће то да значи, премда су многи начули из новина и у вароши, да је рат на прагу.

Сви људи похиташе из својих домова и упутише се сеоској судници. Овде беше председник, са члановима општинског одбора, свештеником и учитељем. На лицима им се огледа нека свечана озбиљност.

Када се готово цело село искупи, председник прочита краљев указ о мобилизацији. Као каква упарађена војска, цео сеоски збор спонтано узвикну: „Живео!" »Нека је са срећом!« — говораху један другом, а свима очи сијају од узбуђења.

Старац Радоња, који је три рата издржао, заплака се и рече:

— Хвала ти велики Боже што ми подари да још један рат доживим. Сад не жалим умрети

Призор из Кумановске битке

Затим настави разговор, окрећући се неким својим комшијама, млађим људима:

— Е, децо моја, ја изгубих веру, да ће Србија скоро ратовати. Све се то бацило на партије и на зборе, а на рат нико не мисли. Сад ми је мило што живим, сад видим, да у нама тече још српска крв.

Разговор се водио, на коју ћемо страну. Неки говораху на Агарјана, други на Турчина. Али се већина се сложи да је на Турчина.

— Вала, кад сад не ћемо на Турчина, ја када ћемо. Турска се распада, јер се све вере у њој буне. Нашу браћу Турци тамо исклаше, па неће остати ни једнога Србина. За друго нам је лако, где су Срби вако ка и ми, па их нико ни за хиљаду година не може уништити.

Крунисање Цара Душана Силног у Скопљу

Пошто се у томе сложише, учитељ Д. узе реч и одржа као неки мали говор:

— Браћо моја, на Косову нам је пропало царство под цар Лазарем, земан дође да га на Косову и повратимо. Кад то помислим, да ћемо за коју недељу бити на Косову, мене језа и милина обузме. На Косову ће се вити српски барјаци, на Косову ће вриштати српски коњици, Косово ће се проламати од убојне рике српских топова. Тамо ће се сударити две војске, као што народна песма каже, једно српска а друго је турска, али ће српска турску надвладати, и на нама ће останути царство. Браћо, као ђак учитељске школе био сам на Копаонику, па кад поглед бацих на Стару Србију мене обузе потајна милина и жеља, да то што пре буде српско. Куд год бацим око, све те подсећа на стару српску славу, на краљеве и цареве наше, на војводе и деспоте и остале витезове српске.

Сваки камен, свако парче земље спомен је наше славне прошлости. Све је једно до другога близу. Приштине, престоница краља Милутина и Пауни његов летњи двор, Скопље и Призрен престоница цара Душана, Вучитрн браће Војновића, сестрића Душанових на тужно и равно Косово Поље, са рекама Лабом и Ситницом на славни српски манастири Дечани, Ђурђеви Стубови Славно је то дочекати да осветимо нашега честитога и несрећног цара Лазу.

Сви су сељаци пажљиво слушали, што је учитељ говорио, многима су сузе из очију врцале.

— Не жалите животе своје, прихвитио је свештеник Т. Да наши стари нису гинули, не би имали слободну своју краљевину, још би били турско робље. Ми сад морамо гинути за нашу децу, да им увећамо државу и да ослободимо нашу браћу. Кад њих ослободимо, имаћемо више војске, па ћемо се лако борити. Браћо моја, ја сам свештеник и Христос је проповедао мир, али мир може да буде само међу људима, а међу државама увек има борбе. Без борбе не може ни једна држава да опстане, а која неће борбу, она пропада. Тако су у старо време били неки Сибирићани мекушци, који нису волели рат, па их Римљани покоришe. Ми смо потомци јунака, ми се рата не плашимо. А ви знате шта каже наша изрека, шта се даје за душу оном, ко се боји смрти.

Сви се насмејаше и одобрише г. попин говор.

Г. поп а завршн:

— Браћо, ја ћу са крстом у руци ићи пред вама, као што су наши стари радили. С нама је Бог, јер бранимо праведну ствар.

Кад су се сељаци разишли кућама испричаше својима, шта је и како је. Жене млађе плакаху, али су их старије тешиле:

— И ми смо слали своје мужеве и синове у војску. Па кад ми не жалимо, немојте ни ви. Сваком је жао свога, али се треба Богу молити, па како Бог нареди. Не гине свако ко иде у рат.

До зоре се преседило. Причале су се успомене из ранијих ратова, говорило се о уређењу домаћих послова. Сва су лица била озбиљна и свечана. Сваки

је био узбуђен, јер није лако остављати свој дом, своју породицу и имање, али је сваки осећао, да га Божји промисао позива да изврши велику дужност.

На крају села живи стара баба Јока. Муж јој је погинуо у другом рату код Самокова, а син јединац у бугарском рату на Три Уши. Од тога сина остале су јој две унуке удате и два унука: Јова од 30 година и Вукашин од 28 година, оба у првоме позиву. Они су своју стару мајку узели код себе и издржавали. Она их је волела како се исказати не може, а и они њу исто тако.

Црногорски ратници поздрављају свог краља

Кад јој унуци саопштише, да је дошла наредба за мобилизацију целе српске војске, баба задрхта и сузе јој грунуше. У два рата изгубила је два створа, која јој најдражи беху. Код ње је створен појам, да у рату мора сваки погинути. Кад се сита исплакала, она стане љубити оба унука:

— Мој Јоване, јабуко од злата. Ја сам те малога однијала, ја те неговала и пазила као очи у глави. Па сад ћеш ми, сине, на Косово, да ти Турци русу главу посеку.

А ти, Вуле, мој голубе бели, и тебе ће нана послати на Косово. Турски царе, да те Бог убије, што не дајеш с миром земљу и градове, кад су наши од увек били.

Кад се сита наплакала и изљубила унуке, баба се на једаред тргне, освести се, а очи јој неким чудним сјајем засветлише, глас јој постаде дебљи и одлучнији, па оштро узвикну:

— А шта ја кукам, сиња кукавица! Да ме виде моји покојници они би ме проклели: где, те будале, као да само она шаље своју децу. И мајка је Југовића изгубила девет Југовића и свога старог Југ-Богдана. Зашто сте се родили, него да гинете за свој народ и за своју веру. Децо, не гледајте мене стару будалу што сам плакала. Будите јунаци, па весело ајте на Косово. Снаје спремајте нашим војницима преобуку и опанке. Соколови моји, одлетите поносито на Косово, а ваша ће нана молити се Богу, да јој се живи и здрави вратите, ако у бољу погинете, кунем вам се вишњим Богом да сузе пустити нећу, али ћу пешке доћи на Косово да вам свећу припалим.

После тога окрете старица веселе разговоре,

Арнаутин

сва се чељад укући расположи, снаше и дена стадоше певати, акад зора забели, оба обвесничка прворта позива, Јован и Вукашин, беху спремни, и весело се са старином, својим женама, децом и сестрама опростише. У селу се код цркве сви позиви састадоше, па уз песму, праћени позравом својих породица, отидоше весело Крагујевцу, да одатле у свети бој пођу. *М. Р. Рашарац.*

У главном стану

— Писмо дописника „Нове Слободне Преве" код српског главног стана —

Скопље, 8. октобра.

Јуче у 2 сата пајутра требало је да из Врање отпутујемо даље у освојено Скопље, а у 11 сати пре подне у истини смо и отпутовали. Још у поноћ пак у хотелу »Врања«, по коме су две кукавне ајдучевске лампе сипале аветињску полусветлост бели смо сведоци једног чудноватог призора. Управо тада стигао је код нас Скопља, прва од освојења онога града, и поред осталих довезао и чешког посланика Клофача. Од и осталих путници причају многе ствари о Скопљу, а један од ове господе довезао је са собом и турску сабљу, турски бајонет и неколико турских патрона. Испитали смо патроне и уверили се да их је неколико било т. зв. дум дум; показали смо сабљу на кореца и констатовасмо да је тупа и са неправилним резом; прекуковно бајонетом пушпа и једва смо били у стању да разликујемо оштрицу од телућа. Зар је турска војска за овај рат била неспремна у толикој мери, да је са тупим оружјем кренула чак и на бојно поље?!

Одмах иза овога одиграла се једна театрална сцена. У салу је ушао један комита. У сурим чакшерама, под шајкачом у кожним доколеницама, са ранцем, пушком и реденком какав носе комите. Младић, који је изгледао блед, нестран и уморан, али храбар и неустрашим, пријатни официри и господа цивили поздравили су бурно. И он је одмах почео одговарати и новинарским кореспондентима на немачком, енглеском, француском. Овај млади комита који се већ недељама провлачи испред турских трупа, сваког дана свој живот ставља на коцку и бори се тамо где је најкрвавије и најдивљачније још је млад али прилично висок чиновник у српском министарству спољних послова. Милан Гавриловић, тако се зове овај младић, комита је као и хиљаде других младих људи из најбољих српских породица. Јер од времена анексионе кризе директно се сматра као »бонтон« да млад човек припада Народној Одбрани која своје чланове шаље у рат као комите или добровољце. И он је испричао много интересантних ствари са Куманова и од Скопља. Тако на пример, да је један од турских команданата услед бегства турских трупа од Куманова извршио самоубиство или био убијен од својих рођених војника.

Најзад смо се кренули на далеки пут до железничке станице и сели у воз, у који су се попели и председник министарства Пашић, шеф ђенералштаба Путник и остала господа шт ба.

У колико смо се више приближали пограничној станици Ристовцу, целим крајем је почело да мирише на рат, у атмосвери се осећао рат, душу обузимао немир. Већ су се појављивале прве српске сељачке куће са пререшетканим крововима и избушеним зидовима. Тек уза саму малену железничку станицу пружа се турска граница, које више нема и човек се својим очима може уверати да су Турци погубили батке. Телеграфске жице више покидане; нижу се једна за другом гранатама и топовском ђулади разрене куће, а после тога се напласи на праве рушевине, на села која се пуше у густоме диму. Види се да су Арнаути у бегству попалили сва ова села. Код Рујна и Прешева јаплају се прва права поља, на којих нигде по десет, двадесет, тридесет примитивних косих дрвених кретача. Под њима почива српска омладина, која је тамо где је пролила крв, морала да буде покопана у меку сра-

Са Косова поља

пицу. Сунце баца своје топло као пролеће благе зраке на равницу окружену далеким брежуљцима; овде онде дижу се у ваздух облачци дима а гакање гавранова пролама ваздух ..

Стигли смо до Табановца, до највеће је извојевана куманоска битка. И као да смо се нашли усред битке, дрхтали смо од узбуђења, ужаса и страве. Одушевљено „ура" проломило се из воза који је летео. Тик уза саме шине, обрнути северу и северо-истоку, лежали су остављени турски топови. Све један за другим пресијавају на сунцу, а намеђу њих кола с муницијом, шаторима, торбама. Али одмах после овога „ура" и нехотице устукнусмо с отворених прозора. У купе је продро одвратни задах и на њим су се очима указали појединачно, један до другог, гомилама лешеви палих коња. Докле год је поглед могао да допре, до краја оних брежуљака, све су се видели ти коњски лешеви. На њих су се бацале пре, — језовите тичурине, које су гакале од потпуног задовољства. А овде и онде рамље који охромели, рањени коњ међу својим мртвим друговима, као да би хтео да ње места за своје последње одморите.

Стигли смо у Куманово и видели елике од којих се ерце цепа. Поред саме малс железничке станице огромпан број турских топова, који још нису уклоњени и велике гомиле турских шатора. А одмах ту и читав брег свакојаких крпа и хартија. Све што је дељено код турских лешева, бачено је овде на гомилу која ће се спалити. Ми ударимо да претресамо по гомили и да правимо ратни плен.

Турци у бегству: Последња молитва Алаху на Косову пољу

Трпали смо у џепове маузеровске патроне којих је ту било на хиљаде; писма турски писана, један колега наша је турско-немачку граматику и спевчицу с прибелешкама. То је нађено код једног младог официра. Ја сам се нашао руком на један мали куверат с турским натписом. У њему је било писмо, фотографија малог дечка и прамен црне витице. Неки необјашњив бол ми је готово натерао сузе очи и ја сам „ратну успомену" предадох радо једном енглеском колеги јачих нерава.

Умарширасмо, у колико је то било могућно, у само бојиште и саслушасмо објашњења о позицијама Срба који су ее повлачили. Турци су пили све брежуљке они су били на неправилно бољим положајима, они су били одлично јаки, па су ипак били тучени. Овде су морали играти улогу психолошки моменти које ни данас још не можемо потпуно објаснити.

Вратисмо се станици и видесмо како су утицало тада прогнали на стотину дрвених сандука са златастожућим гранатама. Срби су запела и нали богат плен.

Воз је кренуо даље а изглед наше није био много интересантан, јер је ова Куманова изгледо дуље бегство Турака без икаквог отпора, па дакле и без ратних трагова. Пред нама стадоше изнирати лепа минарета и џамије, видесмо море од кућа, кроз које се провлачи сребрнаста и узана река, и изронисмо се у до прошле суботе турскоме граду Ускупу, који је сада српско Скопље. (Свршиће се).

Српски књижевници у рату.

Навешћемо их само неколико. Родољубива је дужност позвала и књижевнике. У миру треба да јој они служе пером, а у рату мачем.

Милан Ракић, песник.

Уз Јована Дучића најбољи српски лиричар. Он није плодан песник. Но стихови су му брушени. Права пластика. Он је познат као песник модерне патриотске поезије. Написао је пет шест одличних родољубивих песама. За њих се инспирисао на Косову. Цитираћемо само једну, која најбоље одговара моменту.

У песми на Гази Местану пева:

Данас нама кажу, деца овог века
Да смо недостојни историје наше,
Да нас захватила западњачка река
И да нам се душе опасности плаше.

Добра земљо моја, лажу! Ко те воли
Данас, тај те воли, јер зна да си мати,
Јер пре нас ни поља ни кршеви голи
Не могоше ником овесну љубав дати!

И данас кад дође до последњег боја,
Несавреи старог орсола сјајем,
Ја ћу дати живот, отаџбино моја,
Знајући шта дајем и зашто га дајем!

Милан Ракић је резервни официр. Одлазећи у рат доказује, да су му песме живот, да нису празне фразе и речи, које не значе ништа. Из његових стихова стоји човек..

Бранислав Нушић.

С њиме је наша публика интимна. Он је увек насмејава: на позорници комедијама, иначе свој хумористичним приповестима. »Звезда« лист, коме је он уредник, мора престати. Ради рата. А он, Нушић, резервист, додељен је железници. Чува станицу. Гледа и тражи сижете. Он ће из најтрагичније ствари извадити хумористичне стране. После рата он ће нам испричати, што је видео као — резервист.

Бранко Лазаревић.

Он је млађи српски књижевник. Књижевни и позоришни критичар. Таленат и врло продуктиван. Дакако: он је резервни поручник.

Пријатељ и познаник Лазаревића јавља из Београда: Елегантни Бранко, са свиленим чарапама, лакованим ципелама, у елегантном оделу, човек, што воли леп стан, удобност, меке душеке, прерушио се у солдата. Он, ето, знаде бити и без удобности. Баш га неки дан спазих: замазане од блата чизме, киша лева, а он на слами, уз неку стрељу, спокојно спава. Доиста ратничка слика!

Јеромонах Велимировић.

И он је познат нашим читатељима. Ни у ова озбиљна времена не оставља га речитост: угодна и бујна. Он и сада проповеда на начин леп и лак, далеко од теолошких натезања. Његове су проповеди људске. Пуне су бодрења, буде наде, улевају сржчаности: не само у вернике, него својим човечанским аргументима, и у неверујуће. Кад он говори беседу, црква је пуна. Он, дођуше, није војник, но он и на свој начин ради за отаџбину. Недавно је беседио у цркви о ратовима.

„Покрет".

У БОЛНИЦИ.

— Иво Ћипико. —

Касниће и гасићи блато, с намером да походим прве рањенике, ушао сам у леп простран болнички парк. Ушао сам узбуђен и потиштен, али не са жељом у души. Видео сам их кад су долазили. Тада сам стрепио од некога непознатога страха. Бојао сам се не ће ту моћи да надјачам, али се преварих. Пролазили су мирно, озбиљно. Само они у ногицкама били

Српски комита

су болесничкога изгледа. Дивећи се њиховој присебности, у чуду посматрах једнога по једнога. Тражио сам да њихен у очима једнога од њих изнађу јаде, рата, крви... Али тога не могох да запазим. Њихове очи као и њине мило гледаху у сакупљени свет. Но када их народ поче да дарива, обасипа цвећем и поздравља: Јунаци, срећне вам ране биле! — ја их у својој души поздравих као што се у рано младости поздрављају пре лете. Весеће цветнога топлога пролећа — биле, запорене, сустале, пре весенице.

И ма да је јесењи ветар дувао и са запрешених дрвета кидао жуте лишће, оштрих у њиховим очима, да нам поче светло, топло пролеће. И чињаше ми се да цео окупљени народ заједничком душом једнако осећа и да шети осењају и оне старине, смежураних лица, које себи од уста отржу комад насушнога хлеба, те последњим гроном дарињају рањенике. И дарињући их сигурно мисле на своју децу на бојишту.

А рањеници, ниши, сустали весници нашега пролећа, између гомиле народа пролазе и пролазе.

*

У чистој, светлој болници бели крсвети ишчекују их. Пажљиве, благе наше руке све удесиће, да весенцима нашега пролећа буде топло, пријатно.

Осећајући се сигни, и стрепећи, пролазим кроз пространу болничну собу. У превијалишту наши спремни лекари почеше да оперишу. Пажљиво посе теже рањене. Ослободих се и ја њих. Гледам ужурбане госпође са очима пуне саучешћа. Једна витка, сјајних очију, са прегедом коврчастом косом, теши некога рањеника, а друга проницава погледа, фином иронијом упита ме:

— Можда је господин опасно рањен?

У непријатних својe ране

У то унесоше рањеника јаких црта, чирета телесног састава и положише га на хируршки сто. Лекар прегледа тешку рану, изреди да се непере, и оде другоме.

Рањеник неко време чекаше стрпељиво, али кад виде да лекар не долази, каза мирно, као да са неким разговара о обичној којој ствари:

— Где је лекар, што не долази, опешиће.

Док се томе завија рана, други безбрижно гледа у посао и чека да на њ дође ред. А био је тако расположен и његове очи тако су весело гледале у мене, да за час, мало те не заборавих где сам. Хтедох да му кажем.

— Пријатељу, ти си задовољан, теби је добро!

И гледајући га, не знам зашто његове веселе очи примораше ме да му то блажим речима кажем. Он ме погледа очима пуним патње, у којим је било и нешто прекора, и каза ми:

— Знам ја најбоље како ми је!

— Опрости, брате!..

— Ако, ако! А да знаш, ја сам два пут рањен.

— Причај, молим те.

— Рањен сам, погледај, — и показа руком на ногу — овде, док сам се борио. А после опет куршум ми прође кроз другу ногу — и показа другу рану — док су ме рањена износили.

Говорио је мирно, тако као да прича, као да прича како је негде загазио једном ногом у блато, па му се десила невгода, те, док је ту ногу чистио, ушао и другом у блато.

У то приђе к мени отмено девојче и љубазно се понуди да ме прати. Погледах у њену белу мараму на глави, са знамењем црвеног крста, и погледах у њене живе очи, пуне топлине и саучешћа.

Заједно пролазимо кроз светле коднике и простране, топле собе. Прате нас мирни погледи рањеника.

(Свршиће се.)

НАШЕ СЛИКЕ

У бој код Ђурђевих Стубова, 7. октобра 1912. године сељак из Кађулице, у ср. трновском окр. Чачанском, Андрија Лазовић, од 12 до 4 сата, сам је топовима задржавао турску силу и тиме допринео брзој и потпуној победи наше војске. У 3 сата је рањен у слабине. Ђенерал Живковић му је дао поднареднички чин. Лазовићу је 27 година.

ЗАПИСИ.

[Зеки-паша под судом] Скопљански лист „Вардар" јавља, да је командант потучене турске вардарске војске Зеки-паша стављен под суд. Он је после пораза својих трупа побегао у Цариград и тамо се крио, где је пронађен и затворен.

[Симпатичан кум] Јављају из Београда: Др. Ди Јонг, Холанђез, који се налази у Београду међу страним лекарима добровољцима, крстио је пре неки дан једног „малог војника", чијем је рањеноме оцу живот спасао. Симпатичност Холанђеза ово је кумство необично много обрадовало.

[Човечно и јуначко дело једног црногорског официра.] Из Тузи (у Новој Црној Гори) пише дописник београдских „Вечерњих Новости" ово:

Тузи, 30. новембра.

„Већ и само вријеме и овај политичко-војнички застој не дају ми, да пишем о биткама, јер ових — хвала буди агитацији за запостављу мира — и нема, а нема их нарочито с тога, што је Краљ Господар при прегледу трупа на Груде, издао строг налог, да бој престане, и да се Скадар држи само у опсади до предаје, јер није рад да своје драге Црногорце сатире, а жали и Скадране, — премда су у великом баш Скадрани криви; али његово велико пјесничко и честито срце друкче осећа, друкче бар него наша, која у овакним приликама, — почев од себе самог ни другог не жали, а најмање непријатеља!, Ето због тога ратна кроника изостаје, па зато и пишем цртице и важније биљешке из рата, као и други део ратнога извештаја! да се у времену не оскудева.

У осталом, ова биљешка и савремена је, јер се већ у јавности третира питање о Карнеџијевој награди за оне, који су у току овог рата понаособ учинили најхуманије и најјуначније дјело.

Пјешачки официр црногорске војске капетан Андреја Ненезић, шеф обласне жандармерије у Подгорици, долази у ред најозбиљнијих кандидата за ту награду, а оно, што он можда не ће хтети да учини, — чинимо ми по новинарској дужности, држећи се освештаног правила, да што је право и Богу је мило.

Битка од 27. септембра на Шипчанику позната је широј и ужој јавности, позната је целоме свијету, јер су ту храбри Црногорци заробили око 6000 аскера, и узели огромне количине ратног материјала. У овој битци капетан Ненезић одликовао се хуманим и јуначким дјелом. У тешким тренутцима, кад се о животу мисли, у моменту, када је горела у граду запаљена дебана, допали су тешких рана два добра војника црногорска, Зечани Марко Цевнић и Митар Ђурић. Они су у граду испод самог шанца били остали потпуно усамљени, јер су обе војске биле изишле. Запомагање и вапај ни чути се није могао, а и да га је ко чуо, тешко да би и пошао на спасавање, прво што не зна, ко су непријатељи, Турци или Срби, и друго, што експлозије нијесу никако престајале, те је било и врло опасно, изаћи на град и у оној вулканској ватри лутати и тражити рањенике На срећу спашенијех, капетан Ненезић са још 5—6 својих другова, војника и чиновника, дошао је случајно под сами град и чим је чуо запомагање, излетио је на град у помоћ, па иако је од друштва сузбијан због превелике опасности од експлозија, ипак није одустао. Трагао је кроз градске развалине и шанчеве и нагађао је прво Марка Цевнића тешко рањеног и запаљеног, где се превија од рана са опекотина, које му ватра са хаљина наносаше. Тулио га је, сам се опекао, и утулио ватру на њему, па га онда онако крвава и рањена на плећа натурио и понио до под град, и чим је њега спустио, вратио се, те исто тако учинио је и са другим невољником, Митром. Кад са спасао и предао их војсци, је оба склоно се завијених руку и продужио посао у савјесном испуњавању даних дужности.

И Марко и Митар пренијети су дочиште у болницу, завијечили се и излијечили се и сад су обојица потпуно опорављени. Истина, познају се по лицу, у врату и по рукама силни трагови од ватре, али здрави су и способни за рад. По томе ова два живота људска спасао је г. Ненезић на частан и јуначан начин и не може се спорити, да је ово дјело и хумано до највише мјере. Ову исповијест потврђује званично надлежна капетанска власт, одакле су Марко и Митар, јер су испитани у часу тешких рана, а то потврђују и она обојица, који су живи и доста здрави.

Биљежећи горње, ми овог младог Црногорца искрено и непристрасно истичемо и рачунамо, да ће Карнеџијева награда у првом реду њему припасти, пошто је дјело достојно награде.

Г. Ненезић, иначе као официр, има одликовања од свога краља, достојна вриједна и часна човјека.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС.

Илустрована Ратна Кроника

Кад су балкански савезници објавили рат Турској, одлучили смо се, да, у духу књижевске традиције из српско-турског рата 1876. и 1878., издамо спомен рата у облику некад популарне „Илустроване Ратне Кронике.“ Своју смо одлуку брзо привели у дело и сад смо при концу издавања прве серије од десет свезака „Илустроване Ратне Кронике“, која ће за себе чинити целину. Осим одабраног материјала у тој, као и у свима даљим серијама од десет свезака, биће до стотине одабраних ратних слика, те ће свако, ко набави „Илустровану Ратну Кронику“, добити читаву галерију рата, којим је посвећено Косово.

Апелујемо на свакога, коме овај оглас до руке дође, да се на ово право српско издање претплати, а тако исто да нам и претплатнике скупи. Скупљачи претплате добијају сваки једанаести примерак.

„Илустровану Ратну Кронику“ треба да има свака српска кућа, а сваки родољубив Србин треба да се заузме за њу, да се што више прошири.

Ширите „Илустровану Ратну Кронику“ — ту лепо уређену и лепо илустровану споменицу рата, којим је српско Косово освећено и освојено.

Претплата је на десет свезака „Илустроване Ратне Кронике“ две круне, а шаље се на потписану књижарницу.

Књижарница Св. Ф. Огњановића Н. Сад (Угарска).

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 11. | У НОВОМ САДУ, 4. (17.) ЈАНУАРА 1913. | СВЕСКА 11.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Овај број „Илустроване Ратне Кронике“ шаљемо и оним нашим претплатницима, који нису претплату обновили. Наредни ћемо број послати само онима, који буду претплату послали. Друга серија од 10. свезака стоји К 2·—; за иностранство К 2·50.

ЦРНОГОРЧЕВА ПЈЕСМА

— Жива слика из садашњости —

Путовах за Мурићане. Из Бара сам кренуо доцкан; нијесам се могао наканити раније због силне кише и студеног времена, јер иако је ово мјесто у јужнијем дијелу Црне Горе, ипак у децембру осјећа се појачана температура студени, особито кад дува сјевер, управо сјевероисточњак, који умије овђе те како да бијесни; а то би најбоље умјеле причати кртограше маслине, које не милосрдно ова вјетрина крши и обара.

Били смо неколицина у друштву. Ја сам био веома радознао, те сам непрестано витлио очима око себе на све стране. Чим сам спазио ма какав знак из ратног похода, све сам хтио испитати и о њему се подробно обавијестити. Наилазили смо на различите трагове наше војске, која туда назад нешто више од два мјесеца муњевито прохуја, не наишавши ни на какав озбиљни препон од стране непријатеља. Једна ако је по гдје-гдје каква затучана и необавјештена Туркешина помолио маузерку кроз двориште или ограду, те за тили час добио оно, што је тражио: — тане у чело од наше, жељне нишана, веселе момчадије.

Карактеристично је то, што турске куће бјеху непокварене: видите све у реду испред и око куће; што вам свједочи да су скоро њени станов ници напуштили ју. Стада оваца и коза, (обично црвене боје), ријетко говеда, рашгркала се, — чисто подивљала, па звјере уз оне главице, не би их »московком« дотурио: усплахирила се од свекодневног путовања наших резервиста и жена, које непрестано крстаре за војском, пуцања војника и далекобојних топова, од којих земља тресе, а небо се пролама, а највише од непажње њихових газда, који једва ако су главом скапулали и збили се у тврдоме Скадру на Бојани. Све оставили пусто и обезглављено. Рекоше неки из друштва, да су гледали у овим турским кућама, гдје виси котао пун јела о веригама, при постављена пуна »софра« на сред куће и тако је оставили, — немали кад јадници, стари зулумћари, ни ручати, већ на грају црногорских соколова побјегли главом без обзира, е да их каквим „кисметом“ Алах спасе. (Послије два мјесеца почели су се неки повраћати из Скадра).

Ради радознадости предложим да свратимо у једној од таковић кућа, која бјеше пуста, а привлачиште нас и својом величином, (неки рекоше да је то кућа потомака паше Бушатлије), нашто сви

Српски официр одаје последњу пошту јунаку погинулом на Куманову

Генерал Живковић улази у Нову Варош

радо пристану, а и да се склонимо за тренут силном пљуску кише, који се тог часа излијеваше.

Ућемо, дакле, у тој кући. Премда јој бјеху многи посјетиоци и прије нас учињели визиту, као незвани гости, ипак бјеху остали многи трагови, који потврђиваху ријечи нашег сапутника, јер пуно још имаше покућства у овој напуштеној кући. Пред њим се пружаше тријем, који се предњијем дијелом ослањаше на два три камена стуба, а другијем дијелом спајаше се са кровом куће, те ово једино одјељење мамјаше нас да ту починемо. Остала одјељења кажују вам сама — да вам и не рекну — е су турске куће, својим тајесним, мрачним одјељењима. Под овијем се тријемом склонисмо и посиједасмо на којекакве предмете. Пошто се прихватисмо мало „мученице" (ракије), наста тајац, који проузрокова неко пјевање мушког гласа, а које зачусмо из непосредне близине.

Радознадост: ко пјева сад у ово ратно доба, кад је мнозини више до кукања, обузе нас свијех, те прекидосмо сваки разговор. Наперисмо ухо и све боље и јасније могасмо разабрати да пјевуцка Црногорац, ка'но ти уз гусли. Већ га и угледасмо, јер пут, који води тик покрај ове куће пење се уз брежуљак, те нам бјеше згодно изложен погледу. Приближи нам се на сто корачаји. Видимо да је Црногорац, али по неким дјеловима његова одијела рекосмо да је Приморац (из Боке Которске).

— Лако је њему пјевати, — одвали неко из друштва шаљивим тоном, — а да му је ка' нама свак из куће под Тарабошем, те гледа сваког часа кад ће му мозак пренути, к'а што је иновини, — не би пјева'о!

— По свој прилици! — рече други.

— Ну, збиља, да га испитамо: какав је узрок његовом пјевању?! рекох ја. И очекивасмо, да напије испред нас, бућући. Он нас и не опажаше: замишљо се па иде, иде . . . пјевајући. — док одједном, угледавши нас више себе:

— Помоз' Бог, браћо!

— Добра ти срећа! А куд тако ја?! Хајде сврати мало, да нам што причаш испод Тарабоша! — рекох му.

Он стаде, окрену се пут сунца, као да би хтио разабрати колико има још дана, па се упути уз степенице право к' нама. Рукова се са свијема, па сједе на једном комаду неког сломљеног рала виз-ави од мене. То бјеше човјек омањег раста, широких плећи и чврстог контура, са испупченим јаголицама и замућених очију. Иако му ћаше дати прије шездесет него ли педесет година, ипак имаше чврсте, здраве и скоро све зубе. Ја га радознало испитивах погледом и одмах уочих на његовом набораном лицу, да се скрива нека дубока туга, јад и бол.

— А ви кренули к нама, ја мним! — рече упитно пут мене.

— Да, хоћемо и ми да видимо што сте освојили од те ђедовине и ће муке парате ево већ толико доба! . . . а непрестано пиљим у његовим очима, које одаваху јасне трагове замућености и сузења.

— Но докле ти тако и без пушке?! . . .

— Ја ћах часком до куће, но је и немам пусте, ваистину, већ сам оста' за' и злочест! . . . рече веома тужно и речито.

— А гдје ти је кућа, пријатељу?! — ослових га умиљато, јер се већ увјерих по његовом тужном изразу, да је скоро претрпио некакав веома трагичан доживљај.

— Казаћу ти укратко, јер немам кад, а мило би ми било да се за дуго разговарамо. Ја сам Црногорац, иако су ово шваписке халине, — катуњанин, али сам се преселио назад, чини ми се, петнајест година у то приморје ђесарово, (показујући руком), не због какве бруке или срамоте, већ због пуке сиромаштине. И дошао', брате, код сретна чојка и радио му земљу, па доста и мени и њему. Али нијесам пријешао у поданство већ чим сам чуо прву пушку е је пукла пиногорска одмах сам полетио у бој к мојој браћи и . . . Овђе застаде, грозничаво се протегну, жмирну трепавицама, као да би хтио зауставити сузе, које му се завитлише у оку — и замукну. Видећи ја, да је хтио нешто трагично изговорити, упитах га:

— А имаш ли кога тамо у војсци: сина, брата, или тако што?!

— Има' сам, брате, јединца сина од 18 година — већ ни камена станца, и јуче ми је погинуо на Широчком вису и синоћ га сахранили пред старом Балшића црквом; па идем к некој пустој појати дако нађем добра чојка, ка' што сте ви, да ми даде једне пет-шест фијорина, да купим мало ракије, да напојим браћу, који ми сакупише оне прне комате онога ојађелога ђетета; а ками се имаше што од њега и скупити: погодила га, брате, она злочеста купара (ђуле) у врх главе, па га свега разнијела . . .

— Па пјеваше ли ти оно, брате?!

— Пјевах . . . њах сам па да ми се разгали; а што је боље и кукати ка' жена!

— А зашто си га повео у бој, кад те нико није позивао; ти нијеси обавезан био њи тамо из туђе државе! . . .

— Но да останем дома, да га скријем код жена! — упаде ми живо у ријеч, као увријеђен. — А ђе би на љепшу пољану погинуо но *за отаџбину*! . . . И не жалим га! Кад се Косово осветило, кад смо нашу јадну браћу избавили од вјечнога робовања. А не може се богме боја бити, а не гинути.

Српска војска III. позива улази у Скопље

— Јест, но можда би ти данас жив био?!

— Е, ама се моји нијесу никад крили ђе је огањ сијева' и љуцки мозгови прскавали, па и мој сине нека гине *за отаџбину*, ја сам задовољан!. . рече пун поноса.

Наши се погледи сви на њега бјеху приковали, неумијући ништа више рећи, кад се он диже и, поздравивши се са својима, живо оде.

— Благо си га Господару, који са оваквим духовима располаже! — рекох ја — и продужимо пут даље.

Р. М. Чупић, Прна Гора.

Драган Божовић:

НОЋ НА КОЗЈАКУ.

– Слика из четничког живота. –

Пети је дан од како смо прешли границу. У мрклим копраћима од шајка, са шајкачом на глави и опанцима на ногама, опасани патронташима, набрекнам од метака, са напуњеном брзометком о рамену и камом за појасом, корачам равномерним кораком, у уједначеном, дугом реду, са својим друговима — четницима.

Студена и влажна јесења ноћ... Ситне, ледничасте кишне капљице, разбијане сувим планинским ветром, ударају у суво опало лишће, дајући тајанствени шум гудури, кроз коју нас води сељак — путовођа. Овај необичан, узнемарујући шум, измешан са монотоним шумом, који производи ударање наших мокрих опанака по раскаљаној земљи, уноси нека необична осећања у моју душу.

Кишне капљице, упијене у дебело и грубо одело, као да неће више по мојој кожи. Умор од дугог пешачења довлачи се као лопов у моје тело, да поткраде снагу, заосталу после пешачења од десет сати. Осећам се побеђен временом и умором, али ми понос позивљује снагу и ја корачам за осталима.

На једној узвишици застадосмо. То је знак, да се нешто морало догодити, што је ход наше чети зауставило.

— Шта је? — пита друг, који је стајао иза мене.

— Шта је? — спроведосмо ми остали, док се, један, коме беше ударила крв на нос и на уста не јави.

Војвода издаде наредбу:

— Двојица нека се надвоје у страну и остану са овим болесним. Сутра да буду у Матленцима!

Два четника, од којих је један био моје најинтимнији друг, остадоше на овом месту.

Ми продужасмо пут. Мене обузе језа при помисли, шта ће бити с оном тројицом, која остадоше у мрачној шуми арнаутског села. Ако их срете Арнаути, или ако залутају, више их нећу видети.

Са мислима о њиховој судбини у овој као коб тмурној ноћи, са незавесношћу у души, вучем својим обамрлим ногама.

Влага ме дражи на кашаљ. Скидам шајкачу и у њу кашљем, да не бих дао знака живота.

Ишли смо пуна три сата од места, где смо оставили она три друга.

Заустависмо се. Војвода објасни, да ено у магленичкој шуми, под Козјаком, и да ће нам ту бити преноћиште.

— Ти ћеш бити ноћас на стражи! — заповеди ми војвода. — Чекај разводника, он ће вас сву тројицу распоредити!

— Разумем! — одговорих као у неком бунилу.

Кроз моју главу прође мисао, да ћу још неколико сати стајати у блату, на киши, са отвореним очима и опрезно напрегнутим ушима. Сам, међу стенама, на киши, изложен ветру са свих страна гледати у маглу и бити изложен опасности од заседе! Од моје опрезности зависи живот 50 младих, ододушевљења узвредних људи

Доље разводник и распореди нас сву тројицу.

Мене остави код једног крша на 500 метара од шуме, у којој је чета остала да отпочива.

Скидох пушку с рамена, ухватих је по средн и сладох иза стене. Кина сипи са свих страна. Ни од куда шума ни гдаеа. Козјак, натмурени и горди Козјак, мирно спава. Понесен мислима о страшним погибијама наших најсрчанијих четника и осећајући како и сам могу послужити као пиљан каквом Арнаутину, који је заборавно на сан, да би на засеке обогатио Козјак још једним лешем, еагох се иза стене и лагано, желећи да не чујем ни куцање свога срца, наслоних се на стену и опрезно напрегох слух.

Све је мирно. Нигде шума ни гласа. Само кина монотоно удара о стену и са ње слива воду на моје сукнено одело. Како је дуга и језива ова ноћ — ноћ без сна, на кини, међу стенама, на којима се расипље кина.

Време је мишило, минути су ми изгледали као сати. Те ноћи преживео сам скалу најразноврснијих мисли и осећања. Изгледало ми је, да никада неће сванути. Опет ослушкујем. Козјак ћути. Он мирно спава, јер га српски четник чува. Ја чувам живот мојих другова, који се одмарају да би сутра, у каквом окршају кроз маглу од пушчаних зрна расведрили видике својој браћи, која је својим сузама и јауком са попаљених огњишта дозвала нас, да јој створимо услове да живе као људи и мирно обрађивају своју њиву и својим знојем доносе човечанству оно што могу и што се од њих тражи.

Моја се душа разведравала, а са њом и широки хоризонат, који се са стене дао сагледати. Мене обузе радост што живим. У мени спну понос.

Осетих, како су моја младост и моја четничка гордост јачи од ветра и од кише, и како је слатко после дуге, непроспаване ноћи на мртвој straжи осетити развитак влажне зоре.

Има момената у којима се потроши више живота него за неколико година! Има часова, када кроз цело човечје биће проструји снажан млаз заноса и величине, и када се у човеку у пркос свима филозофирањима и стеченим теоријама, пробуди нека узвишена достојанственост и неко богоеки велико осећање, које појачава вредност и драж живота, и буди у њему жељу да живи, да цео свет воли и да за човечанство, за еве људе ради! Зар ова непроспавана ноћ није намењена човечанству? Зар ја нисам крао од свога живота, да бих хиљаде њих, потиштених и понижених, могли слободно и радосно, на светлостима дана и под благодетима цивилизације живети? Зар ја нисам учинио једно дело у име Отаџбине, које је у исто време намењено човечанству?

Ово моје расположење, да сам себи поставим још безброј питања о величини и значају ове ноћи, прекидоше корацн, чији сам шум осетио иза леђа. Окретох се и спазих у дальини четника, свога друга из гимназиске клупе, који је журно, али опрезно корачао к мени.

— Иди еправ! Ево иде ти смена? — рече он гласом одморена човека.

После нет минута, заједно са своја два друга са straже, лежао сам у шуми крај ватре са пушком у загрљају, трудећи се, да што пре заспим и за дальи пут освежим.

Турско бегство после кумановске битке

У ГЛАВНОМ СТАНУ.

(Свршетак).

Причање аустро-угарског конзула др М. Хеефелда.

Скопље, 18. октобра.

Одмах по своме доласку у Скопље отишао сам аустро-угарском конзулу др Мајрану пл. Хајмроту Хеефелду, који заступа и интересе немачких поданика, пошто овде нема немачког конзулата. Конзул станује овде са својом старом мајком, која га није хтела напустити и отишла на Скопље, у једној данној кућици удешеној на пријатан бечки начин у европеском делу вароши, близу железничке станице. Он ми је овако описао догађаје у Скопљу до уласка Срба у град:

»У петак је у Скопљу пукао глас о дефинитивној победи Срба код Куманова и о њихову маршу на Скопље. Од тог тренутка овде је завладао хаос. Док су се моја и немачка колонија дражале узорито и задовољне тиме, што су истакле прно-жуте и немачке заставе нити су куда напуштале из својих кућа, отпочело је прво бегство турских породица. А када се чуло да ће и грађанске власти оставити варош, Турци потекоше к мени и стадоше ме молити за заштиту, коју сам им ја давао у колико сам више могао.

С часа на час ситуација је била све тежа, пошто су бегунци гомилама притицали из околине и са бојног поља. Када је валија оставио варош поче свеопша плачкаду. Обијени су магацини, радње нападнуте, арсенали оплачкани тако, да су се наоружали и несдрасли дечаци. Очекивало се оно, што је најгоре, а ми, конзули, стадосмо се најозбиљније саветовати о ситуацији. У пра них нисмо могли чинити ништа друго, до да турским породицама, које су нам дошле, дамо склониште; само је у мојој кући преноћило 25 лица у ноћи између петка и суботе.

Идућег јутра председник општине скопљанске обратио ми се преклињући ме да српске трупе умаршрирају, јер ће иначе овај град постићи страховита судбина. Имало се чега страховати, јер ако би протекао још један дан од плачке свеопша је могла да пређе у покоље, те би наступила катастрофа да се ужасније ни замислити не може. На тај смо се начин одлучили енглески, руски, француски конзул и ја, да најмемо пред српску војску и замолимо за заштиту града. Рано ујутру довезли смо се колима до српских предстража. Пустили су нас даље тек кад смо објаснили спрху своме доласку. Везали су нам очи, те смо тако уз пратњу по киши пешачили неко три часа. Када су нам са очију скинули неше, стајали смо на

једном брежуљку пред српским престолонаследником Александром. Замолили смо га да умирнира у град и заштити варош. Престолонаследник је рекао: »Какве ми гаранције можете дати, да наши људи тамо неће бити изложени непријатељствима за заседе?« Само се по себи разуме, да ми тих гаранција нисмо могли дати, већ смо се ограничили само на поновљене своје молбе. Престолонаследник је напоследку одлучио да изиђе на суперт нашој молби и да, уза све мере предострожности, умирнира у град.

У пет сати после подне ујахао је престолонаследник на челу своје коњице. За коњицом су ушле масе пешадије, и од тога тренутка влада у варошн мир«.

Конзул се веома тужно, да је већ одавно одсечен од целога света. Но зна шта је с његовим колегима у осталим турским градовима и нема могућности да се ма на који начи стави у везу с Бечом или Цариградом. Напоследку је био забринут за судбину конзула Прохаске у Призрену.

С друге стране ми је речено, да је престолонаследник Александар веома топло предусрео и примио француског конзула, неколико пута стиснуо му је руку и рекао: »Ми Срби имамо вама Французима огромно много да благодаримо. Наши официри учили су код вас, наши топови, наше пушке и остала муниција дошли су из Француске. Турци су куповали код Круна и врло су се рђаво провели«. Х. Б.

Разговор са рањеницима

Сарадник „Штампе" пише ово:

Пре него што сам ушао у собу где леже рањеници, осећао сам једну грозну и тугу, помишљајући на све оне тужне и страшне слике које сам очекивао да видим тамо. Са извесном стрепњом и великом пажњом отворио сам врата и ушао у собу, али сам био врло изненађен, јак мирис од дувана, гласан разговор, смех и шуштање новина учинили су на мене утисак да се налазим у каквој пријатној кафани, где се дешавају само веселе ствари. Кад сам погледао око себе ја сам видео многе болесничке кревете на којима су лежали или седели рањеници, завијених руку и глава. Они су међусобно гласно разговарали, пушили су, читали новине и слатко се смејали на шпицове које су једно другом добацивала. До самих врата, једног од рањеника је један његов друг бријао тупим војничким бријачем и по готову без сапуна. Онај кога су бријали правио је од бола многе гримасе, више смешне но забилне и натеривао другове да му се смеју. Најзад, кад је »берберин«, пола обријалог пустио да мало одахне, он са великим задахом рече:

— Онакве муке нисам видео ни под Кумановом! — А затим додаде шеретски: Боље да су ме поново послали у рат!

Ја се, заједно са осталима, гласно насмејах на ту просту доскочицу једнога сељака и, много расположен него што сам иначе да ћу бити, ја почех да прилазим рањеницима, нудећи их цигаретама.

Болничарка, једна љубазна госпођа коју сам раније познавао, рече ми и рече:

— Ево овде немамо једног наредника.

Ја приђох означеном кревету. Ту је лежао један доста млад човек, интелигентног изгледа и врло нежног лица. Рањен је у главу. Ја почех одмах да га заинтересујем. Замолих га да ми каже своје име и из кога је пука. Он, мало зачуђен, рече ми:

— Зовем се Јован Пауновић, резервни наредник сам у XIII. пуку, I. чети III батаљона. Рањен сам код Куманова.

Кад је дознао да сам новинар, он ми брзо рече:

— Ја сам читао многе новине и у њима извештаје о боју код Куманова, али нигде нисам нашао да је истакнут наш, XIII пук. То ми је врло жао, јер смо се ми врло добро борили, и наш пук је понајвише изгинуо.

После малог ћутања, које је изгледа дошло од болова у глави, наредник продужи:

— Ако хоћете итогод да пишете о овоме што самном разговарате, онда вас молим да нарочито истакнете велику храброст мога командира чете, Тодора Франтловића, капетана II Док ја писан рањен, он је био здрав и жив, а после не знам шта је било с њим. Али право је чудо да га није закачио ни један куршум. Он је непрестано ишао пред нама и никако се није закањао. Он је са својом четом први ушао у Куманово.

Ја сам још мало разговарао са наредником, који ми је саопштио још неколико интересантних детаља. Рекао ми је како је зачуђен храброшћу наших пешака, причао ми је о ужасима које је у турској војсци проузеле наша артиљерија, и нарочито је истакао одлично држање наших официра. Из његовог пука су рањени командант пука, два команданта батаљона, и многа командирн чета и водница. Најзад ме је замолио да истакнем како су рањенике врло лепо дочекали у Лесковцу, Нишу, Параћину, Јагодини, Палањи, Младеновцу, Влашком Пољу и Београду. Један од његових војника који је такође рањен и који лежи одмах до свога наредника додаде:

— Вала кад сам видео како су нас дочекали у Лесковцу и Јагодини, не жалим да одем поново у лапад и још једанпут да будем рањен, Бога ми господине, плакао сам...

Један младић, кадровац, прилично тешко рањен, опет из XIII пука, кад сам пролазио поред његовог кревета, рече ми ово:

— Ја ћу, господине, да те замолим само једно. Напиши у новинама да је командант мога батаљона, Војислав Бугарски, био великн јунак, Кад сам ја пао погођен парчетом гранате у главу, он је и даље остао да се бори, и ако је имао већ две ране на себи.

Мене дирнуше ове простодушне и искрене речи једног сељака и зачу-

У ропству у Београду: потпуковник Фуад Беј заробљен на Куманову

дила ме је нежна пажња коју су сви војници показивали према својим официрима.

У том тренутку зачух да ме зове један ранењик. Ја се окретох и спазих једног постаријег човека који ме је дозивао руком:

— Оди овамо, господине, рече ми, ја ћу да ти причам како се наш пук борио.

Ја га запитах из кога је пука, и он ми одговори да је резервист другога позива XIII пука.

— Још од зоре — почео је причу — ми смо приметили да ће бити борбе. Чули смо са неколико страна пушкарање с времена на време. Око седам сати пуцање је било учестало. Киша је непрестано падала и било је јаке магле. Од једном опазисмо да са турске стране сипа нешто као маглу, а одмах чусмо и јак топовски пуцањ, и граната у исти мах звизну преко наших глава. Затим друга, па трећа, четврта и онда учесташе тако да се небо проламало од пуцања. Многе су падале баш крај самих наших ногу, и зариваше се у блато. Ретко је која прекала, него онако оно блато и земља које излети у вис разбије по кога нашег човека.

„И у сред те најстрашније пуцање, наш пук доби наредбу за полазак. У истом тренутку пређе краљевску глас да наша артиљерија, због великог блата не може да стигне на време, и да треба сама пешадија да се бори. Ми онда заузесмо положаје према Турцима и отворисмо ватру. Почеше да падају куршуми као жито кад се сеје, а аује као кошници кад се роје. Ми се ништа нисмо били уплашили, само нас спопаде неки зној и ватра по челу да се нагорн. Кад сам погледао друга, а он се на зној хладној киши пуши као да га је неко полно кључалом водом. Досади нам се непрестано лежање у блату и очекивање кад ће да те погоди куршум, или шрапнел. Чим зачујем да звизне граната а ја одмах помислим: „Его, сад ће!" Па кад после видим да сам још жив и здрав, а мени чисто нешто чудно дошло.

„Кад стиже наредба за јуриш, а нама просто свану. Полетесмо сви као луди. Али још нисмо били почели ни да се пењемо уз брдо на коме је био положај а који је требало освојити — ја сам сада заборавио како се зове, некако чудно име — а оно поче да сипа турски шрапнел јаче но киша, која је дила као из кабла. Падало се као снопље. Још одмах сам видео да официри највише страдају.

»У том нам нестаде муниције. Ми застадосмо за један часак збуњени под турском ватром. Одмах смо видели да су доносачи муниције потпуно отсечени од нас, јер је турска артиљерија са позиције коју смо отимали ништила све што би покушало да нам пређе. Ја сам својим очима видео како шрапнели убише једног коњаника који је био пошао да нам донесе мало муниције. Али све то није трајало ни један минут. Ја и они око мене очекивасмо један тренутак какву команду. Али није био остао ни један каплар.

»Али онда као да нама свима неко с неба шапну једну исту наредбу: »Јуриш на бајонет!« Ми сви, без и једног метка, полетесмо уз оно брдо вичући непрестано: »Ура! Ура!« Наши први већ су били почели да се гушају са турским тобџијама и само нешто мало турских ровака, који су бранили вис. Вала, господине, да је сам наш ранењи командант пука могао да устане и да стане напред нас вичући нам »Стој!«, нико тада не би стао. Још кад неко повика с брда: »Напред, браћо, беже Турци!«, ми се помамисмо.

Како смо заузели позицију

— Прича из рата —

Знате какви су дани у новембру. Такође једног мочарног дана, преко страшних кальуга, привлачили смо се побочуче у највећој тишини једном дубодолином ка стрмој литици, на коју смо се после великих мука једва успузали. Са врх оне спазисмо непријатеља. Беше се укопао на хиљаду метара пред нама.

Командир заповеди да нађемо заклоне и да се нико не појављује на њих, док он не нареди. Брзо, у највећој тишини извршисмо заповест свога командира.

Милорад Томић наредник на свом авиоплану (летео 1500 метара)

Прође час, два, три, и ми, како ко, лежи, седи или стоји на влажном земљишту. Хладноћа сас јача. Досади нам ово чекање.

— Командире, да запевам?

Командир ћути.

— Је ли командире, да запевам? — упита по други пут поднаредник Милан.

Командир не одговори ни сад али видесмо по њему да и не брани.

Милан поче тако:

„Зелен ора,
Ко гора"

. . . . . .

а сви га полако пратисмо. Таман песма поче сас јаче и јаче, а у чети зарори се смех.

— Шта је? шта је? Питамо један другога, док неко на чете не одговори:

— Ево, ено погледајте доле зец бежи . . .

И заиста испод нас бежи зец, као кад га јуре ловачки керови.

На стотине грла захори се сложно: Уа, уа.. а закона граби ли граби.

Командир вичи: „Мир море, мир" али војници још сложније заграјаше: уа, уа . . . . .

Непријатељ, који је пред нама био готово мртан, поче да се креће и лепо видесмо како сијури нпа једну косу ка реци, која је недалеко од нас била и поче да је гази.

Командир нареди: Напред браћо!

Сви у један трен метусмо искесне на пушку и јурнусмо напред. За час били смо на позицијама, које је дотле држао наш непријатељ. Неки остадоше на позицијама, а неки појурише за непријатељем, прегонише га преко реке, па се вратише к нама.

Каплар Марко изађе пред командира.

— Господине командире, ево ухватисмо једног живог, вели да је Хришћанин.

— Дај га овамо, одговори суво командир.

Дотераше заробљеника. Он клече пред командира и моли за свој живот, промуца: Аз сам Христијан... и сам се предао...

— Устани, не бој се, и ми смо Срби. Само ми реци право, шта вам би те одједном почесте да бежите?

— Знајеш господар, када поникасте ура, ура, Турци се поплашише, јер знавају да сас ножи јуресте.

Сви ударише у смех. Повикасмо на зеца, а курјак утече.

Ето тако гвесмо позицију

Аре.

Трубач

Песма Пола Веруледа

Ваздух је чист, пут је широк, трубач свира јуриш, војници полазе пешајући, а горе на брежуљку, у шуми која доминира, непријатељи их очекују.

Трубач је један стари храбри војник, и кад је битка опасна, он је врло добар друг; он је видео многу битку и има на себи доста рана, од ногу до главе.

Он води сада. Никада његова поносита труба није одјекивала тако победоносно, и њен ватрени звук улива наду у душу, храброст у срце.

Војници се пењу трче и стижу, и пушкарање је врло живо, и непријатељи су спремни. Најзад, зачу се узвик: „Напред! На бајонет!" И војници ућуше у шуму.

При првом сукобу, трубач који свира јуриш, пада тешко погођен; али, крајњом снагом, управљајући још битком, трубач непрестано свира.

Међутим крв тече, али његова рука, која је отпре, задржана за један тремутак свирт, и лудачки, подржавајући гомилу, стари трубач још непрестано свира.

Он ту лежи на трави, презирући, рањени горди јунак, сваку наду и сваку помоћ; и држећи на својим крвавим уснама своју ватрену трубу, он свира непрестано.

Затим, видевши кроз густу шуму да је јуриш учињен и да су његови војници продрли, трубач престаје да свира; он је свршио своју последњу дужност и полагано умире.

ЗАПИСИ

[Аустријски војнички лист о Балкану] Данцеров „Armee-Zeitung" је изван сваке сумње скроз немачки лист и нема симпатије за Србе. У последњем броју му је чланак познатог ратног дописника барона Рајценштајна: „Der Operetten-Balkan und der wirkliche Balkan" („Оперетски Балкан и прави Балкан"). Ту барон каже, шта се је све писало о Балканцима. „Немцима је било доста, да знаду, да су Турци пуни Крупових топова и фон-дер-Голцевих инструктора, па да с Балканцима збијају шалу. Оперете „Драги Августин" и „Весела удовица" биле су пуне униформа српијанских и црногорских, сматрани су ти Балканци као „лопови" и „ушљивци". „Али" — пише „Armee-Zeitung" — „ови тобожњи лопови и неваљалци посведочили су такову љубав према отаџбини, таково јунаштво и пожртвовање, да им завиде сви народи западне Европе".

[Арнаутско зверство] Београдска „Правда" доноси ову белешку о страшном зверству дивљих Арнаута:

О зверствима Арнаута тек се сад сазнаје. Кад су наше трупе ушлиле у Битољ, пред самим Битољем нашле су нашег једног каплара и редова везане за два дрвета. Обојици су Арнаути одсекли уши, нос и језике, тако да се од њих чуло само мрмљање и јаук. У првој српској кући у Битољу, нађене су две жене Српкиње, којима су одсечене: уши, носеви и дојке, а кроз језик провучена жица и везана са носем. Новорођенче једно пресечено је преко половине и бачено крај једне онакажене матере.

[Напред да не закасните у бој!] Код Прилипа се биће љути бој. Српске трупе јуришају на бајонет, жртве су страшне. Издаје се заповест, да се резервне чете развијају у борни ланац. Док оком треснеш, чете су спремне, и кад се зачује команда: „Напред! Трчећим кораком!" чете се залете као соколи, да помогну браћи, која се бију. Лете, а при том један другог подстиче:

— „Брже, брже, брате, да се не осрамотимо. Напред, што брже напред, иначе ће се бој свршити без нас!

Као стрела прилећу у борни ланац и отварају ватру на душмане.

[Како је у Једрену (Орину)] Софијски „Дневник" је од свог нарочитог изасланика Константинова добио ову слику садашњега стања у опседнутом Једрену и око њега:

»После потписаногa примирја одређени су бугарски и турски насеља ници демаркациону линију око Једрена. У записнику је утврђено, да Једрене остане у апсолутно опсадном стању, истом, у којем је био и за време рата с једином разликом, што нема пуцњаве и навала. Свака саобраћаја веза Једрена са спољним светом је онемогућена, једино ea Цариградом може Једрене да опћи помоћу безжичног брзојава.

По описима многобројних бегунаца, који сада нису тако многобројни, као за време рата, стање је у Једрену очајно. Житељство нема шта да једе. Хлеб се продаје по два лева килограм и Једренци су се већ одавно одрекли да једу месо. Соли, шећера, каве и за лек је премало. Заразне болести проћердају грозне жртве. Дневно гине по десетак војника од врућице и колере, а у житељству је тај број и већи. Ретка је кућа у Једрену, која со у жалост није завала. Вода се пије само из Марице и Тунџе. Но

Продавци жена у Скопљу

Поглед на Драч

уназаточ тому Шукри паша, заповедник Једрена, предузео је да брани град до крајности, те се жив не преда је.

Док тако у опседнутом Једрену беснe колера и тифус, у бугарској војсци око града владају повољне здравствене прилике, јер је бугарској момчади издана заповест, на чије се извршење најстрожије пази, да момчад пије само прекухану воду, чиме се спречава и колера и тифус и дизентерија.

По закљученом примирју престали су да круже око Једрена и над њиме бугарски аероплани. Изгледи је захтев са турске стране био, да ее за време примирја не смеју вршити извиди са аероплапима, јер вала истаћи, да су аероплани одлично вршили поверену им задаћу. Последњи бугарски аероплан, који се дигао над Једрене у часу, кад су потписивани уговори о примирју, разбацао је над Једреном проглас на турском језику, у којима се говорило:

„Ej, турски војници! Одавно је, што сте блокирани, па не знате, шта се дотле на њу десило. Под претњом стрељања забрањено је опет вашим официрима, да вам то кажу. Знајте дакле, да је положај у Турској врло лош: осим Цариграда већ је цела европска Турска у бугарским рукама. Они, који побегоше према Цариграду, падоше без пушке и без топа од колере и тифуса. Знали дакле, да је једино Једрене остало. Али одакуд му помоћ не може да дође и он ће морати за то да падне. У случају да се предате, ви ће се пролевати крв. У обратном не ћете више видети ни децу, ни жена, ни мајке, ни оца. Ово је последња порука — а ви добро промислите.

На тисуће ових прогласа бачено је у Једрене, но утисака није било, јер дошло је тада примирје. Хоће ли га бити кашње, показаће будућност.

[Како породица оплакује погинулог борца. У битци Пришт тине погинуо је српски официр *Милош Вујић*. Породица је издала за њим овај смртни лист:

Наш љубљени син и брат Милош Вујић у садашњем светом рату ађутант ординанс II. батаљона II. пука II. позива народне војске у битци 9. октобра те године, при освајању Приштине у једном важном моменту јурећи на коњу са голом сабљом, истакао се секолеђи друге, јуришао на непријатеља и у том окршају Милош је јуначки погинуо, али је непријатељ сатрвен и Приштина ослобођена С признањем и достојним почастима Милош је од стране војске и грађана приштинских свечано сахрањен у Приштини крај српске цркве. Милош је погинуо за спас потдвареног Српства, за сјај и величину Србије.

Сада ге Милош налази у загрљају косовских јунака, који вечито живе: Цара Лазе; његовог имењака Милоша Обилића, Југовића и осталих. Они га грле и благосиљају што ће вечито с њиме живети. Ти си нас, Милоше, дичио животом а сада ето и светлим гробом својим А да душманско зрно није покосило младјани живот твој, животом својим отаџбини би још обилатије плодове дао. Рано си нам одлетео ој, Милошу наш поносе, а оставио нас твоје старе родитеље, твоју браћу и сестре, дубоко уцвиљене да помињу твоју младост, велику твоју интелигенцију, твоју памет, твоје жарко родољубље.

Чегар и Беле кула осветљена је 1877 год. а сада ти витешки поможе, те је и Косово осветљено и вековна жеља сваком Србину испуњена. Још, Милоше, и у гробу знај ово: пуно је врле поносне браће твоје и наше, који стражарно чувају Отаџбину. Ова јавна истина нека буде кандило и покој великој души твојој! Покојниче, дични осветниче, удаљена од твога светог гроба, а гледајући твоју слику, мајка ти каже: — »Нека ти је Богом просто млеко моје, којим сам те одојила; руке ти се посветиле, осветниче.« Рајска душо, Милошу, поносу наш, на свему ти хвала! Лака ти српска земља, за чију си слободу и величину своју крв пролио и младјани живот тако рано жртвовао. Вечан ти ломен међу нама и покољењима. Срдачна велика хвала честитим пријатељима и познаницима нашим и пок. Милоша, који нам лично и писмено изјавише саучешће и утешне хвале за нашег Милоша. Велика хвала нашој родољубивој српскојжурналистици, која у слици и речи у свој им листовима приказаше нашег дичног Милоша. Београд — Ража 1912. год. Ожалошћени: Мати: Љубица; отац: Никола Вујић артиљеријски капетан, стари ратник; сестре: Бранислава и Вукосава; браћа: Александар и Војислав са осталом породицом.

КОРИЦЕ!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике", моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте еве досадашње бројеве!

ГАЛЕРИЈА РАТНИХ СЛИКА!

Изашла је друга слика

ИЗ БИТКЕ НА КУМАНОВУ.

Красна је то слика! Треба, да је набави свака српска кућа.

Цена 50 пот. (и поштом франко).

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА У НОВОМ САДУ.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 12. У НОВОМ САДУ, 10. (23.) ЈАНУАРА 1913. СВЕСКА 12.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

У ПРИЗРЕНУ

Турека гробља — Стара српска лоза

Од Мите Димитријевића

Нигде толико турског гробља и нигде толико лозе као у Призрену. Гробља турског има на све стране, у наоколо и у сред вароши, читави су појаси око сваке мале, а још шири појаси око вароши. Поцрнеле већ плоче, напрсле, изломљене; стотина, две, три и више година прође од смрти ових Турака. Ни трага од костију њихових нема под земљом, а плоче и негда чело главе заривено камење још стоје. За њима је изумро и род њихов и гробље им је разбацано на све стране. Изумирао је појас за појасом, ту су и паше и бегови и фукара. Охрижили својим гробовима Душанов град, који је пет стотина година остао згрчен под Шарпланином. С друге стране преко појасева од турског гробља пукла је равница. Тамо је само продрла Бистрица. Али Призрен ни са једном кућом није прешао тамо. Век је за веком пролазио, а наш царски српски град трчао се у турској мртвачкој опсади. И турски гробови били су силни. Помицао се наш град и пењао уз Шар. Тамо је наш народ носио и своје мртве, и сахрањивао их је у једном шарском превоју. Српско се гробље ни откуд није видело. Дрвени крстови су трунули, гробови губили и нови мртви сахрањивали се у старо гробље. Мешале се кости са костима, дедови са унуцима и праунуцима. Нашем племену не беше места ни живима ни мртвима.

Али свему дође крај. Српски су тешки топови прешли преко дугих и широких појасева турског гробља. Под тежином њиховом свуда су се кршиле старе поцрнеле плоче. Пала је и жива и мртвачка опсада: Призрен сад гледа у равницу. Тамо ће сићи кућа за кућом и створиће се лепи град. Проширије се у слободи. Лепи паркови подићи ће се низ Бистрицу. Њеним током забрујаће електрична снага, која ће бацити у ковитлац точкове са хиљада машина. И кроз Призрен ће проћи нова крв и нов живот.

Лоза је свето дрво за Призрен, као маслина за Свету Гору. Свуда је има поред српских кућа; савија се уз кућу, избија из темеља и хвата њиску стрељу, а где где преко зида прелази и на улицу. Негде читав сплет лозе иде с куће на кућу, и с краја на крај улице. Годинама је та лоза ту, и стари људи говоре, да је она и у детињству њихову била овако иста стара. Она је испреплетала Призрен као старе жиле вечито живе и вечито пуне младе крви. С пролећа по свима гранама и гранчицама озелени лишће, широко и густо, а с јесени висе са њих пуни гроздови. У чаршији, где је било некад каравансерија, у које је притицало трговаца из Скадра и Дубровника, лозе се сачувало највише. Да ли је они овде пресадише, или је одавде носише да их саде у своје крајеве?

Све је умирало, само су старе лозе у сплету око српских кућа вечито живеле. Порушен је и Душанов двор и многе царске и властелинске цркве, а старе лозе нико не ишчупа из земље. Оне су остале припијене и уз неке џамије, које у темељу имају српски крст.

Лоза је раса. Она бележи колено за коленом, које постаје једно из другог и чини сплет, кроз који тече једна иста крв. Немањићи по својим

ГЕНЕРАЛ ПАВЛЕ ЈУРИШИЋ ШТУРМ,
први ађутант краља Петра, шеф штаба армије престолонаследника Александра, војсковођа и јунак

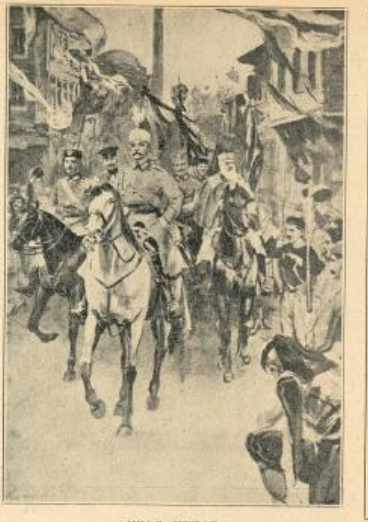

КРАЉ ПЕТАР
на челу своје свите улази у Душанов царски град у Скопље

задужбинама, и у Дечанима и у Грачаници, оставили су своју лозу у фрескама, с гранама и граничицама. Стеван Немања у корену, а у расплету лозе на лево и на десно, горе, све више и више, и у гранама окружени су Стеван Првовенчани, Св. Сава, Урош, Мулутин, Драгутин, Стеван Дечански, цар Душан, млади Урош и пуно сестре, браће, унука и праунука. Ко није видео те фреске, не зна шта је то царска лоза Немањића.

Изумреше нам стари краљеви и цареви, али царски Призрен сачувао је своју стару лозу. Ни једно дрво нема у себи тако много живота као лоза. Лоза у Призрену, око српских кућа има и нечега пуно родитељског. Ја нећу заборавити никад једну лепу слику, коју сам видео у Призрену сад у очи св. Димитрија ноћу. Бивак артиљерије био је за ту ноћ постављен у српској мали. Уз видове поређани су били топови, а поред њих овде онде гореле су ватре. Наши сељаци живо су разговарали. Ватра их је осветлила: ни трага од умора не беше на лицима тих људи, који се с топовима пробише кроз качанички кланац, тесан и за два коњаника, стрмењит и са провалијама час на једну час на другу страну. Сишли су у низину, а сутра ће опет кроз брда. Требало је одануги. Али те ноћи било је пуно свечара и свуд око ватре било је весело: негде песма свуда смеј. Над главама артиљераца осветљене од ватре виделе се старе лозе. Ватре су пуцале радосно, људи су били срећни, а старе лозе топле. Загрејане српским ватрама, чинило се, као да би на све стране пружиле своје руке и као да би с много својих грана и граничица загрлиле и тешке тучне топове и веселе српске војнике, децу своју, унуке и праунуке, ко зна које колено.

О наше старе лозе! У Вашем сплету су сви наши стари, прастари.

САН ФЕТИ-ПАШИНИЦЕ

Сан уснила Фети пашиница,
Да јој голуб по крилцу гуче,
Бјели голуб крила сребрнија;
Пак камо га млада миловала
И голуба к лицу привијала.
Њојзи пуче ђердан под грлцем.
Просу јој се бисер по њедрима.
Док је када бисер прибирала,
Голуб јој се са крилца вину
И полеће небу у висине.
Шаље њојзи бијела голуба
Од бисера и златна ђердана,
Пак отрча на танке чардаке,
Руком маше да голуба смами,
Ал се голуб смамит' не хоћаше.
Више Скопља крила размахује,
Пак он лети Куманову равну,
Мало време, дуго не трајало,
Ал навали облачина црна.
Из облака соко испануо,
Залеће се голубу у крила.
Бјежи голуб пред соколом сивим,
Ал му један утјеч не могаше,
Но та сиви брзо престигао.
Над Скопљем му пера покидао.
Однесе га у облаке тамне.
Врисну када из сна се пробуди,
Колико је санак препануо
Сузама је њедра окупала.
Тако када зору дочекала,
Тако прође три недјеље дана,
Ником када санка не казује,
Те да паши, коби не назрати.
Једно јутро паша поранио,
У душеке каду оставио,
Пак изиди у чардаке горње.
Хазур слуге тутун приниједше,
Татли каве у златну филџану
И ратлука с водом из студенца,
Кад окваси грло, да ослади.
Гледа паша доље низ чардаке,
Док му поглед штуче низа стране
И окрете доумом царевијем,
Ал се оно магла заподјела,
А из магле улак испануо,
Стиже улак паши на чардаке,
Челом бије до земљице црне,
Љуби пашу у скут и у руке,
Из њедара књигу извадио,
Пак је мене паши на колено.
Узе књигу паша, Фети паша
Беше књига из Стамбола града,
Царев мухур, царева јазија,
У књизи га царе поздрављаше:
»Хазурала падишин вељаче,
Шумадину ти си походио,
О мом хљебу тамо остануо,
Пак јој знадеш стазе и богазе,
Увиђбо си друме свеколике
И бродове на водама хладним;
Седлај коња, припаши оружје,
Купи војску, на Србију пођи!
Од мене ти изуд и јазија,
Што потучеш алал нека ти је,
Што истурчиш нек је истурчено;
Не остављај крста липовога.
Везир буди земљи Шумадији
И комшија бечкоме ћесару!«
Књигу штије паша, Фети паша,
Колико се бјеше раздрвгао,
Од радости каву отурио,
Џак полеће граду на капије.
Санџак барјак разви на бедеме,
Аваз даде на четири стране:
Што је војске на бој нек се спрема!
Пак се врати двору господскоме;
Дочека га пашиница млада,
Своме паши на колено сјела,
Пак је њему млада говорила:
„А мој пашо, моје миловање,
Јутрос си ми рано изодио,
Око ти се од радости смеши,
Бог зна, пашо, имаш добре гласе!“

Њојзи паша књигу показује,
А кад када слова разабрала,
Проли сузе низ бијело лице,
Обисну се паши око врата:
»Не на војну, мио господару,
Јера сам ти чудан сан уснила
Где ми голуб с крила одлећео,
Мени пуче ђердан изд грхоцем,
И расу се бисер по њедрима.
Голуба ми соко разнијео,
Бијела му пера покидао!
О, мој пашо, добра бити неће,
Чудан санак, црно предсказање;
Што се просу бисер по њедрима,
То су, пашо, сузе удовичке;
Што голуба соко разнијео,
То је, пашо, твоја погибија!
Не ид', драги, на цареву војску!
Има царе паша и везира;
Кад изгину он ће нове наћи,
Ал ја тебе никад ни довјека!"
Грохотом се паша насмијао:
Жао њему љубе расплакане,
Пак је руком хвата око паса,
Привуче је себи на кољена,
Мљаду љубу силно загрли,
Пак он њојзи вако проговара:
»Зумбул кадо, Фети пашинице,
А што си се од сна препанула,
Гдје ти санак био од истине?
Док је мене Скопља царевога,
Силне војске, Туке и Манџуке
И Арапа зуба бијелијех
И цареве ђеце Арнаута,
Који знаду у крв огрезнути
И ћурске земље поробити,
Немој ми се препадати, љубо!
Ил не знадеш меке Шумадинце;
За три дана и три ноћи тавне,
Србију ћу земљу прегазити,
У Нишу ћу авдес узимати,
Под Авалом дову отпјевати,
Биоград дворе попалити,
На Дунаву коња напојити!
Што је цвећа на Калеј-медану,
Гдјено шећу српске паунице,
Узабраћу, теби отпратићу
И стотину танких Српкињица
Све на обред нек ти измећаре!"
Тако паша љубу разговара,
Док са града кликнуше телали:
»Хазурала ко је за међдана!«
Скочи паша, сабљу припасује,
Сеизи му коње приведоше:
Ал му неда пашиница млада,
О врат му се јадна обиснула,
На груди му грозне сузе лије:
»Не ид', пашо, мој голубе бјели,
Није санак звлуд доходио,
Нити ме је звлуд препануо,
На ком ћеш ме јадну оставити,
Како л ћу ти данак преживјети!«
Ал је паша слушат не могаше,
Но од врата руке одвијаше,
Даде каду Роси робињици,
А он стрча доље низ чардаке,
За њим када ариском полећела,
Руке пружа, кроз сузе призива,
Да се војно на чардаке врати,
Ал се паша двору не враћаше,
Већ појезди равну Куманову;
Колико се боја ужелео,
Под собом је хата помамио,
Он не иде на ћемер ћуприју,
Већ на Вардар хата нагоњаше,
Колачке је воду препловио.
За њим језди сто хиљада војске,
Све хатлије паше бератлије
И Арапи зуба бијелијех
И царева ђеца Арнаути.
Кад је када војску угледала,
Писну јадна до Бога се чује:
„Авај мени санка проклетога!
Авај мени мога пашовања!
И пашина слатка миловања!
Цони јаде, звави ме у црно,
Јутрос ми је голуб одлећео,
Соко ће му пера разнијети!"

Војнички погреб

— Слика од **Драг. Најдановића.** —

Јече звона са мале болничке капеле.... Јече тако тужно, тако меланхолично, поцепано, искидано. Разлеже се звуци, пролазе кроз јесењу сумаглицу, прелећу преко кровова, и кућа и тону тамо негде горе, далеко, губе се, наумиру. И њихов одјек, страшан одјек смрти, — о, разумем га —, усељава се у моју душу, срце, потреса их и раздире. Наилази војнички погреб. Пиштп раштимована пискава војничка труба — тра, тра, ти — тра — јечи грубо кроз пусту, широку блатњаву улицу.... Проста и расклиматана погребна кола, на чијем боку равнодушно седи сељак се набијеном шајкачом до ушију, а позади бео сандук, грубо отесане четири чамове даске .... Около војници у опреми, са пушкама, чији бајонети суморно светлуцају и нико, нико више...

Пролазе тако, полако, достојанствено и тихо „— Тра тра — ти тра..." пиштп труба, а плакао, бах а јецао, много јецао, силно, осећајно, дубоко, дубоко, — безгранично... Све суза, све бих исплакао палог борца ради, палог и тако мало опнаменог....

Дремају коњи пред гробљанском капелом, покривени дугом црном чојом. Кочијаш, опај што вози мртвце, седи лепо и равнодушно на боку са набијеном шајкачом на уши и пушка на своју љушу, кратку малу љушу. Ја гледам у његово дебело, мудро црвено, одвратно лице, гледам, завидим му и презирем га, завидим му на тој апатији према свему и бескрајној равнодушности за све, завидим му на томе и презирем га због тога.

И опет мукла полусана јека звона, само дубља, јача промуклија искидавања. Пролазе...

Прво сандук мали чамов сандук, четири беле, грубо отесане даске. Тра—тра—ти—тра.... полако, лепо, ногу пред ногу

Војници трећег позива српске војске, добра домаћини у миру, јунаци у рату

Српски војници у логору после битке, у миру весели и доброкудни, у борби изванредни ратници

Неколико детаља о борби пред Битољем

(Из писма једног пионира).

»...Питаш ме како сам прошао на Битољу. Ја сам ти 3. новембра послао једну карту, у којој сам ти рекао, да је сутра кратичан дан. Ми смо 1. и 2. новембра правили мост у селу Тројекрет на Црној Реци па смо 3. новембра стигли дивизију на положајима пред Битољем и увирни, по ирвку, наведосмо дивизку артиљерију. Постависмо логоре. Поче дувати снажан ветар праћен леденом кишом. Већ трећи дан оскудевасмо у хлебу. Тек што смо премрени легли под шатор а ветар отпоче још јаче дувати. Па ипак нас поче сан хватати. Али, опет ненадосмо среће, јер изненада бану ордонанс из дивизије и одазва командира. Будни смо сачекали повратак командира. Хладно и одмерено саопшти нам он наредбу за сутра: »Командант дивизије наређује, да прва чета пијонера сутра, под заштитом 18. пука подигне мост на реци Шемници«. Морам ти рећи, да су у рату најтеже и најопасније ствари прелази преко река. Кад то знаш, онда нећ моћи разумети мог друга, који је самном спавао под истим ћебетом.

— Дакле, можда последња ноћ — рече ми он а његов глас у овој бурној ноћи звучно је пророчански.

Ја и нехотице стегох револвер, који сам необично пазио, јер је он имао да изврши своју нарочиту мисију. Одлучио сам, да се њиме убијем, ако би дошао турског робства. Турци зверски поступају са заробљеницима.

Тек сам заспао, а пробуди ме страховити трескање. То је ветар почео ки-

ворачају мршави ситни коњи, што возе мртваце, мршаве, ситни коњи. А звона? Звона? Не, не тако тужно, не тако болно. Зашто? Спава он, нали Србац, не буди га. Добри војник, наиван, миран искрен сељак, који је са службом много патио, много. О, ви звона, ви мукла мртвачка звона, не јечите тако тужно; трубо, груба војничка трубо, не парај ми срце, не пиштиј, не јецај, не дирај. Трубо, тужна војничка трубо, што свираш на погребу палог борца, полако, тихо, тише, тише....

И тамо при врху пространог војничког гробља чека рака, уска, мрачна, влажна. Полако и нежно спуштају јунака у њу, нестаје га.....

Одјекује груда за грудом о чамов поклопац, прво мутно, болно, па све тише, тише.... И све се свршава. Јекну плотун преко свеже хумке, последња почаст и све се сврши.

— — — — — — —

Пада вече, суморно новембарско вече.... На хоризонту још трепери хумно руменило, дан се смирује...

Сам... Преда мном се црни нова хумка, свежа, непобусана. Ја бих плакао... Али сузе, где су, где су?... Нема их очврсло срце. И ја дајем израза своме болу, што кличем дуго и дуго пред хумком палог борца, кога никад нисам видео, познао, па ипак кога у овоме часу због његове жртве тако много волим. Палим свећицу, чији се нејасан пламичак љељуја, повијам и тиња и забодем је у свежу хумку и мислим на мајку, која тако далеко у неком мирном селанцету чека сина-јунака, да се врати из боја.....

Београд, децембра 1912.

Трећи позив у Скопљу (на слици се виде и др. Стаиоје Стаиојевић као официр)

дати везе нашег шатора. Скочимо сви да што боље учвршћено шатор.

Борба с ветром и кишом трајала је до 3 сахата, таман у доба, када смо требали устајати. Спавали смо обучени. Све облачење било је припасивање сабље.

Ноћ је мрачна. Прст пред оком не види се, а ми имамо за задатак да пређемо преко огромног виса. То су ми били најтежи часови у животу. Три пуна сахата гмижао сам уморан, гладан, неиспаван. У свануће наће се на врху брда поља чете. Остале смо морали сачекати.

Док сво се ми скупљали на брду, поред нас, моравска артиљерија већ почела борбу. Наш пук спушао низ брдо ка реци. Наше дивизијар и општи нам пребацио, што смо задоцнили и наредио напред ка реци. Он се био преварио, мислио је, да је већ пук био на реци, а није ни запазио, да пук не може ни да пређе реци. Ето ти описа нашег положаја.

Ми на брду, а под брдом пружила се раван, кроз коју протиче река. На супротној страни равни надиже се „висаи" нашем брду, друго брдо, на којем су утврђени Турци. Под страшном артиљеријском и митраљеском ватром треба ићи напред, а наша артиљерија добацује до непријатељске артиљерије. Наста мала забуна. Командант издаје наредбу нашој артиљерији, да нас заштити, али је наредбу немогуће извршити. Ми ударили у десно и надиремо к реци. Турска артиљерија и митраљези закопали се на другој страни и просипљу страховиту ватру. Наш командант навалио на нас и наређује да спремамо грађу за мост. Заинели наши положаје! Командир одлази близу реке, а куршум сипа и шрапнели пљуте. Ми стали на једну стену и премишљамо. Ићи напред значи изгинути пре но што се може извршити задатак. У осталом, ту већ постоји један мали мост, али су га Турци обасули ватром, па му ни пешадија не може прећи. У том, на једанпут, као гром, тресну изнад нас наш топ. Осетисмо да је близу нас. Моравци скупили на рукама један топ и готово спили у поље. Сви напрегнусмо очи да видимо, где ли ће ударати и да ли ће добацити. Близина пушља даваше нам наде, да ће успети.

— Хура! — зачу се, јер лепо видесмо да наша граната пребаци.

Осети се живост и покрет у нашим трупама.

Сад већ да видиш, Турчине, шта ми знамо! — узвикиваху сви.

Други метак удари у десно, а трећи међу турске топове. Осу се брза пальба, и ми видисмо како турска послуга код топова загребе уз један поток. Кад то наши видеше и уђуткаше

Црногорски јунаци са ужасним напорима истурају топове на брдо према Тарабошу

турску батерију, онај се наш топ окрете на митраљезе и турску пешадију. Под заштитом овог топа наша се пешадија привуче реци. Цела ова борба трајала је целог дана. Поче се већ хватати сумрак. У том стиже наредба, да чекамо предаз пука, па да у мраку нападнемо мост. »Дакле, успели смо«, помислисмо ми, кад ова турска батерија, коју смо били уђуткали, осу поново пальбу. Дотле наши беху снели други топ, те се осу нова пальба, којом засу земља турску батерију, која се више не чу. Гледао сам после ту турску батерију, како је нагледала. Штит сав шарен од шрапнелских куглиџа. У први топ удара упрежач нашег шрапнела. Чим је турска батерија за навек уђуткана, наши пешаци, по четворица у реду, држећи се за руке, газе по води не обазрући се на паклену пальбу Турака. Ми смо били позади стрељачког строја са пуковском резервом и то у збијеним редовима. Турци нас виде. Немаш куд да се склониш, али нас они не гађају. На маневру би ми то нагледало аудрдно, али је овде то логично. Да су Турци само покушали гађати нас — што да је наступило, ко зна, да ли бих ти ја данас писао — наши прси борбени редови били би слободни и они би грунули одмах напред, јер они и вребају такве моменте.

У сред те хуке, ми наиђосмо на једно село. Зовнусмо једног сељака и замолисмо га, да нам донесе мало хлеба, јер се беше смиљала опасност погибље. Онако склоњени осетисмо глад. За време борбе нисмо ништа окусили, јер смо на глад били заборавили. Ти не знаш, шта је то хлеб; ти не можеш ни схватити вредност једног хлеба! То може знати само један ратник. После десетак минута — што беше читава вечност за нас — врати се сељак и извади из недара једну комадину нечега наиђе прође и потаче. Док би лупио длаком о длан хлеб је био поједен. Сељак се тек сада сажали на нас и извади из недара још један поћен комад, који је сигурно био сакрио био за себе. И то поједосмо. Ја извадих пет динара и пружих их сељаку, али он великодушно одби. Можда ће те ова моја галантност изненадити, али шта је то 5 динара за војничку свеншу — хлеб!!

— Напред! — зачу се команда.

Беше се ухватио први сумрак. Топови умукли, само се још по негде, тамо далеко, чује по који пушањ брзометке. Наши се беху дочепали оне друге стране реке. Ми сиђосмо у реку. Вода беше ужасно хладна, просто отсеца до колена. Пред нама Турски, а за нама српски стрељачки стројеви.

У правилима ратне службе јасно пише, да се у овакној ситуацији ватре не ложе. Али Турци наложили ватре, те и наши то учинише одмах за њима. Неће брате нико никог да дира! Ми испод њих ништа, лупамо, правећи мост. Само не смемо да запалимо ватру. Турци нас лепо чују, али нам не могу ништа, јер нас не виде, те не могу да гађају. У 12 сахати били смо готови с мостом. Баш тада нам јавише, да је стигао хлеб.

Добро поткрепљени одморисмо се у селу и у јутру пођосмо ка мосту да му ударамо ограду. У расвитак борба се настави. За време борбе ми градимо ограду на мосту и нико и не стиже да нас дира. Наиђе 8. пук дуваевске дивизије Турци нас спазише. Ми се разиђи у стрелце и легли за једну међу. Тек што наиђе наш пук,

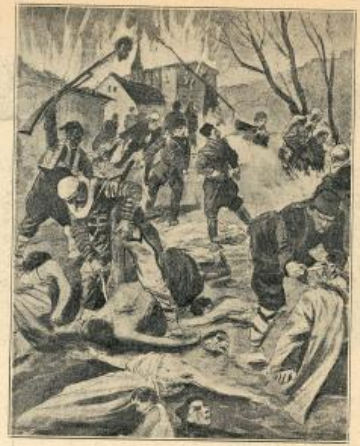

Турска зверства: Турци у бегству, видећи да се никад више неће вратити у Стару Србију, касане Србе

а Турци осуше топовску пальбу. Из једног села лети граната а ми извили главе и гледамо где ће да удари. Прашак је био одличан, али је одстојање било погрешно. Граната пребаци читавих сто метара. За њом полети друга, па трећа граната, а за њима се осу безброј. Ударише су све у једно место. Пешаци полегли поред пве и гледају како гранате падају на једно место. Наста једна снејурија. Тако се огулга да ни не мариш, кад те не удари.

Тога дана, 5. новембра, борба је била жестока. Турци су увидели, да морају бежати, што су у вече и урадили.

6. новембра, сутра дан, били смо у Битољу.

7. новембра наставили смо гоњење непријатеља.

8. новембра ушли смо у Лерин и састали се са савезничком грчком војском.

А из Лерина, преко Битоља и Прилепа, ево се враћамо у Криволак. Ја сам с четом распоређен у селу Тимьаник, где се добро храним и опорављамо од тешких напора и још теже борбе. Време је пролетње. Место је жупно, те успева пиринач и мак.

Из београдске „Трибуне".

Данашња бојишта у српским народним песмама.

Град градила три брата рођена
До три брата, три Мрњавчевића...
Град градили Скадар на Бојани.
Из „Зидања Скадра" Вук: С. Н. II. бр. 26.

*

А какав је Скадар на Бојани.
Кад погледаш брду изнад града,
Све пораслe смокве и маслине
И још они грождни виногради;
Кад погледаш стрмо испод града,
Ал' зарасла пшеница бјелица,
А око ње зелена ливада,
Кроз њу тече зелена Бојана,
По њој плива риба свакојака,
Кадгођ хоћеш, да је тазе једеш.
Из „Женидбе Краља Вукашина" В. 25.

*

Пије вино српски цар Стеване,
У Призрену мјесту патомоме,
До њега су стари патријари,
Четири су стара патријара
И до њих је до девет владика.
Из „Удаје сестре Душанове" В. 23.

*

Оде Милош граду Вучитрну,
Кад је био близу б'јела двора,
Два су брата пред њег. ишетали,
А за њима остарјела мајка.

— — — — — — — —

Те ударя Ђаковицу Вука,
Колико га лако ударио,
Три пута се Вуче преметнуо;
Вели њему Милош Војиновић:
Толики ти родили гроздови,
У пашомој твојој Ђаковици.
Побјеже му Нестопољче Јанко,
Стиже њега Милош на кулашу,
Удара га међу плећи живе,
Четири се пута преметнуо:
»Држ' се добро Нестопољче Јанко!
Толике ти јабуке родиле
У пашому Нестопољу твоме!«
Бјежи јадно момче Прилепољче,
Достиже га Милош на кулашу,
Те и њега куцну шестоперцем.
Седам се је пута преметнуо:
»Држ се добро момче Прилепољче!
Па кад дођеш Прилепољу твоме,
Повали се међу ђевојкама,
Бе с' отео коња од Бугара!«
Из „Женидбе Душанове" В. 29.

*

Турци у бегству после битољске битке али како свршава Турска у Старој Србији

Подиже се српски цар Степане
Из Призрена места убавога.
Подиже се птар лов ловити!
До Велешта и воде Вардара.
Из „Наход Мокира“ В. 30.

*

Честе књиге земљу прохођаху,
Ни ко зна де, куда ни откуд су.
Књиге иду од Призрена града,
На Пожегу бану Милутину,
— — — — — — — — — —
А кад бане књигу проучио,
Одрени се на царену војску,
Он поведе тридесет делија,
Оде право уз воду Морану,
Дошле с' прими ломна Влаха Старог
А одатле у Сјеницу равну,
Од Сјенице у поље у Косово,
Од Косова уз Шару планину,
Докле дође у Призрена града.
Али царе војеку подигао,
И пошао низ воду Бистрецу,
Сустиже га бане Милутине
На ономе Голешу планини.
Из „Бан Милутин и Дука Херцеговац“ В. 31

*

Састала се четири табора
На убаву на пољу Косову
Код бијеле Самодрежке цркве *)
Једно табор Вукашина краља,
Друго табор деспота Угљеше,
Треће табор Војеводе Гојка,
А четврто царевић Уроша
Из „Урош и Мрнавчевић“ В. 34.

*

Што бијаху Немањићи стари,
Цароваше, па и преминуше,
Не тражше на гомиле блато,
Но градише с њиме задужбине,
Саградише многе манастире;
Саградише Високе Дечане,
Баш Дечане више Таковице;
Пашаршају више Пећи равне;
У Дреничи бијела Девича,
И Петрову цркву под Пазаром;
Мало више Ђурђеве Ступове,
Сопоћане на Врх Рашке ладне,
И Тројицу у Херцеговини,
Цркву Јању у Староме Влаху,
И Павлицу испод Јадовника,
Студеницу испод Брвеника;
Цркву Жичу више Краљеваца;
У Призрену цркву свету Петку;
Грачаницу у Косову равном.
Из „Зидање Раванице“ В. 35.

*

Појездише до два побратима
Преко крвена Мирча планине
Та једно је Краљевићу Марко,
А друго је војвода Милошу.
Из „Марко Краљевић и вила“ В. 38.

*

*) Један певају код бијеле Грачанице цркве.

Ведар је дан, сунце сија, деца српска у Скопљу очекују српску војску

Поранише три српске војводе
Од Косова уз Кршно приморје:
Једно бјеше од Прилепа Маркс,
Друго бјеше Рељa од Пазара,
Треће бјеше Милош од Поцерја.
Из „Марко Краљевић и Јутиња Богдан“ В. 39

*

Добријех се коња дофатише,
Отидоше равној Дмитровици,
Спустише се ка Јењи**) Пазару,
Покрај Рашке под Рељине дворе...
На бродове води ударише,
Прије̂ноше воду Јошаницу,
Седамдесет и седам бродова,
Фатише се села Колатина,
Спусташе се равној Метохији
На Сеноше есла ударише,
На Сеноше и пак Ораховце
Метохију равну прије̂ноше,
Фатише се поља приврешког
Испод Шаре високе планине.
Из „Сестра Јеле Капетана“ В. 40.

*

Нетко бјеше Страхинићу бане,
Бјеше бане у маленој Бањској,
У маленој Бањској крај Косова..

Из убаха једна паде сила,
Турски, сиње, од Једрена царе,
А цар паде у поље Косово,
А цар паде, доведе везире,
А везире, несретне вељаке.
Што је земље те облада царе,
Сву је Турску силу подигао,
У Косово поље истурао,
Ушатио воде обадиње:
Покрај Лаба и воде Ситнице,
Све Косово сила притиснула.
Кажу, сиње, и причају људи:
Од Мрамора до сува Јавора.

**) Јења турски — Поље.

Од Јавора, сиње, до Скопље,
До Скопље до Тешер Ђуприје,
Од Ђуприје, сиње до Звечана,
Од Звечана, кажу до Чечана,
Од Чечана врху до планине
Турска сила притисла Косово.
Из „Бановић Страхиња“ В. 44.

Иво Ћилико.

У БОЛНИЦИ.

(Скрипетан).

Не чује се ни запевка, ни запомагање, ни куњава. Око рањеника слугде обично, ужурбано спршавање најпречих послова. На питање рањеници одговарају љубазно. Неки варошани подуже ми прича, причао као човек, који је остао у кревету, да му прође незеб.

Устависмо се код једне собице отворених врата.

— Овај наш рањеник сигурно ће вас занимати — рече госпођица и — пође.

Стајао сам пред крсетом младога четника, свршеног ђака Трговачке Академије, Вукашина Петровића. С пажњом се подижем из кревета. Калуђери му своје име изговарају се. На његову лицу опазим, да му је непријатно, што за то губим речи А мени се чињаше, да је оно што рекох у овоме часу пренало, и искрено казах, овим младим тешко рањеним четником осетих се овде и хитан и непотребан.

Зајсено у разговор. На моја питања о четницима одговараше љубазно се смешећи, и кашљуцајући.

— Вама је зло?

— Није ништа, мало сам назебао.

Посматрам га неким чудним, особитим задовољством, његове црне не-

што намагљене очи и отворено чело опточено врапом косом и, у свом књижевном етонту, помислих: Ово је диван тип четника, интелектуалца!. И збуду сам се стидно сам себе, морам да признам, што, док сам с њиме разговарао најљубазније, моје мисли бежаху од њега, а и од самога мене. Дође ми у памет, да овакових, као овај тешко рањени, има на стотине... И питах сам себе: Шта је то, што је тако јако било, те нагнало ово младо момче да пође међу варваре да главу губи? Претурао је школску бригу, сви је отмене породице. Његов је изглед тако питом, благ... Сагурно да му је било мило гледати сунце, месечину, живот... Заморену одморита се у чистом, мекон кревету... И што га је могло да нагне да остави светли, пространи, лепи Београд?

И, премишљајући, разумедох наше свеце, што за »крст часни« дадоше своју главу: Из смрти надаху се вечноме животу. Разумедох и наше славне хајдуке: додијао им зулум... А сада пред овом светлом појавом разумедох и ове наше четнике, што дају своје младе животе за нашу заједничку мисао. И нека од сад нико више не плаче за старим, јуначким временима, за старом нашом славом. Највећа ће наша слава, данашња победа наше свете, заветне, заједничке мисли, за коју се гине!

И док ја моје мисли сврћам, Вукашин ми прича, како га рани:

— Ја сам први рањеник — рече са мало поноса, и то је једино било, што је јаче нагласио. Гађајући лежао сам дуго на једном месту па Арнаутии имађаше времена да згоди нашан. Погодио ме куршум у средњи део.

— То мора да је страшан час?

— Страшан да, као да се читаво брдо на те свали.. Али — снебивши се настави — то траје само за час, другови те изнесу, пошкропе водом и одмах се повратиш... Најгоре је кад се Арнаутима падне у руке жив... Комад по комад меса секу са човека и мртва изваљаше га.. Али да ми живи у руке не падијемо, имамо бомбе.. За час, па те нема. — И његове очи плануше. У то је дошао да походи сина Вукашинов отац, отмен господин у напуној снази. Са сином поздрави се на најобичнији начин. Ни чујења, ни патоса, ни прекора... Само окренувши се к мени каза ми:

„Једино ми је жао, што кад је пошао није се никоме јавио, просто побеже... Али сада, хвала Богу кад је овде... И очински гледаше у свога тешко рањеног сина. Ја се сасвим збуних. Чињаше ми се као да се налазим у пријатељској кући код болесника». Погледах кроз прозор. Напољу, са ветром, падала је киша, и парк жутао се поцутим, опалим листом, а у болничарској собици било је топло... у души топло.

*

Мало пре ујух у болницу узбуђен и потиштен, а налазии миран и присебан. Осетих дубоко у својој души да они први, који нам нашу рањеници собом носе прво знамење укрепућа подјармљене наше браће.

ЗАПИСИ

[Шта причају резервни официри, који преко Божића бајаху на допусту у Београду]. Г. М. је резервни официр, иначе је професор музике. Он прича:

— Боравио сам се мојим одредом војске у некој паланци у ново ослобођеним крајевима. Једног лепог дана стуни преда ме човечуљак у европском цивилном оделу сав потиштен и преплашен. Говораше ми језиком, који није ни бугарски ни српски, тек разумедох, да је велики поседник, да има парни млин и др., а да жени на крај села. Пријаљује се и моли заштиту. Овамо, онамо, разабрах, да је он Немац из Немачке и да се ускоро онде настанио. Ја окренух с њим немачки, рекох му, да сам у Минхену учио школе и т. д. Мој Немац оживе. Дође и мој друг Ж., доцент са универзитета. И он поче немачки. Немац се сасвим раскрвави. А кад још дође и друг П., професор гимназије, те и он поче немачки, осећао се мој Немац, као да је у сред Дајчланда. Наменисмо цигарете, које су у Немца биле финије, премда је био врло скромно одевен, а на пасе у почетку гледао као на дивљаке, који ће му доћи хака.

Ми се својски поразговоримо, а већ дође до тошког пријатељства, да нас је сву тројицу позвао на вечеру.

Одосмо по обећању. У Немца раскошно наместена кућа. Видимо ми, да имамо посла са човеком врло имућним. Забављасмо се, дај ракију пре вечере. На да нас мало проведе по свим одајама. Кад у трпезарији сам ја нашамно. Насам га видео већ пуних шест недеља дана. Седнем и прехватим се нота. Зачео сам се. Дохватим се неког валцера, ударам у сва звона. Чујем ја, да нешто по себи шушти; кад тамо, а моји другови са домаћицом Немицом све лете по углачаном паркету. Игра се то, као на каквој забави. Сад је тек Немац увиђео, да у српској војсци има интелигенције; он је сасвим опчарао и ми проведосмо код њега све до ина поноћи у најбољем расположењу.

Чудновато је, али је истина света, да нас овако на југу држе за некултурна и нецивилизован народ.

[Једно пророчанство бившег султана]. Збачени султан Абдул Хамид, у својој новој резиденцији Бејлербеју интересује се за све, што се догађа. Пре неки дан ускликнуо је:

— Дакле, они су пустили да створи балкански савез, који сам ја спречавао целог мог живота?

Једном посетиоцу збачени султан је саопштио ову занимљивост:

— Оног дана, кад сам усвојио Устав 1908. године, у зео сам писаљку, и на карти царевине, пред шеик улиславом, у чије сам руке положио заклетву на Устав, обележио сам једну видну линију онога, што ће Турска изгубити са новим режимом. То је наша сутрашња граница, коју сам ја тако обележио има већ четири и по године.

[Има и војник срца] Наредба је гласила, да се у року од 48 сати има предати све оружје у ућумату. Нашло се неколико Турака, који су своје оружје сакрили. То се дознало. Они буду похватани и повезани. И отерше их у оближњу варош на суд. Трче за њима по лицу повезане буле и преклињу:

— Молим те пусти мога господара, имамо шесторо деце!

— Натраг! — оштро одговара официр.

Али истрчи Туре од 10 година и горко плакаше за својим оцем.

— Натраг! — вели стражар. — Плаче дете, цвили без престанка и трчи за поворком везаних Турака. Официр вели: Биваше ми тешко око срца и ја против прописа дозволим, да отац пољуби своје дете.

— Сад иди, мали, твој отац ће се опет вратити.

Имам и сам деце, па појмим, шта је то, гледати, како воде везана оца. Та и војник мора имати срца!

КОРИЦЕ!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 13. У НОВОМ САДУ, 17. (30.) ЈАНУАРА 1913. СВЕСКА 13.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

СТРАХОТЕ И МУКЕ

при прелазу српске војске преко албанских Алпа. — Како је српска војска избила на Јадранско Море. —

Ратни дописник »Обзоров« из Арбаније, г. Б. Машић, пратио је једну српску колону на том страшном и мучном маршу преко албанских Алпа и овако је тај славни подвиг српске војске описао у 5 броју „Обзора" од ове године:

После освојења Ђаковице и предаје Призрена, кад је баш требало да се војска мало одмори иза толиких дугих и наглих маршева, стиже заповест од Врховне Команде, да две дивизије, шумадијска првог позива и дринска другог позива, имаду сместа кретати најкраћим и најбржим путем према Љешу и Драчу. Без обзира на жртве и запреке морало се у најкраћем року освојити северно албанско приморје, и тако већ једном избити на море, за којим Србија одавна тежи и без кога у новим својим границама не може живети. Та заповест затекла је прву дивизију у Призрену а другу у Ђаковици.

Као у шаху ове две дивизије играле су улогу двеју пијонира, који су одређени на жртву. Задаћа им је била, да се дрско пробију кроз непроходне и дивљим племенима насељене планине, или да сви до последњега изгину. У том случају Врховна Команда је била спремна жртвовати још две нове дивизије, појачане и састављене од бираних и најснажнијих момака. По сваку цену српска је војска дакле морала доћи на море и заузети Љеш, Сан Ђовани ди Медову, Драч и Тирану до Каваје. Дринска и шумадијска дивизија, уз натчовечне напоре и огромне жртве у људима и коњима, извршила је потпуно ту заповест Врховне Команде на изненађење и дивљење целог света.

Па иако се у јавности готово ништа не зна о том велебном прелазу, равном прелазима Наполеонове и Скобељеве војске, ипак ће то јуначко дело српске војске, кад се прочуе сви детаљи и податци, у историји балканског рата заузети једно од првих и нарочитих места. Узрок тој необавештености сваками лежи у ванредним и тешким приликама, у којима се још и дан данас налазе ти албански одреди српске војске. О бици код Куманова писало се у читавој светској штампи и износили су најмање ситнице и детаље. Зашто? Зато, што је из Куманова и Скопља могућа веза са читавим светом и што је у Пресбирау те армије било седамдесет страних ратних дописника. А оно неколико одважних новинара, који су били одређени тим двема дивизијама, једва су издржали до Ђаковице и Призрена, а онда кад су погледали генералштабну карту северне Албаније, како се сва црни од снегом покривених гора и планина без путева и села, и где скоро на сваком другом називу стоји знак: путња — брзо су сви добили »наређења« од редакција, да даље не путују. Десет дана издржавала је та храбра војска нечувене напоре и невоље, а да за то није нико знао, и кад је најзад стигла под Љеш, освоји га и нашла се у албанском приморју, онда је тек увидела, да је отцепљена од целог света. У недељу дана једва је стигла у Сан Ђовани ди Медуа каква страна лађа и то је онда био једини начин саобраћаја. Европска јавност и штампа тек тада је могла бити заступана у том крају само двојицом новинара, дописником »Руског Слова« и »Обзора« и двојицом сликара, једним Талијаном и једним Енглезом. Али и то је слабо помагало, кад није било скоро никаквих веза ни саобраћаја.

Да би се добила што боља слика овог значајног прелаза, потребно је, колико толико познавати прилике у Албанији. Још и данас је то terra incognita (незнана земља) за сав остали свет. Откад постоји, никад Албанија није била покорена у правом смислу те речи. Са својим неприступачним кршевима, дивљим планинама и кршним, жилавим горштацима она је пркосила силном римском

Заслужни српски официри: АНДРА Љ. МИЛИВОЈЕВИЋ артиљеријски пуковник и инспектор славне артиљерије

Освајачи Санџака: МИЛИВОЈ АНЂЕЛКОВИЋ
командант одреда који је са планине Јавора у Србији упао у Санџак

царству, Византији и турској империји А нарочито у северној Албанији Арнаути су очували после толико година чист и нетакнут традиционални карактер, живот и обичаје својих дивљих прадедова Шкипетара. Колико су само Турци имали муке с њима. Сва турска управа војна и цивилна у Албанији била је пука форма њихове немоћи.

Арнаути још ни данас не знају, шта су то поданичке дужности. Они не иду у војске, не плаћају порез, не покоравају се државним властима, не поштују приватну имовину ни личну сигурност. Код њих још увек владају неки чудни и некултурни појмови о народ, слободи и части. А крвна освета, беса и разни други ритуални обичаји код сахране мртваца, венчања и рађања сматрају се као светиња. Они се деле на безброј племена, а племена опет на многа братстава. Свако племе има свог кнеза или капетана, кога бирају већа старешина т. зв. фисови. Али поједина племена обично немају никакве везе међусобно шта више они су редовно у кренној освети смртно се мрзели и истребљивали до корена. Само кад настане каква спољашња опасност, онда се мире и сложно бране, да би се после опет крвили. Иначе су као сваки дивљаци силно конзервативни, презиру читав свет, и немају националне свести.

То се најбоље показало за овог рата. Док су се једни борили раме уз раме с Турцима, дотле су други пристајали уз Црногорце, Србе или Грке, а трећи су се држали пасивно и настојали из чисто личних разлога, да се што више окористе овим бурним и мутним приликама. Да је било у Арнаута ма и најмање политичке среће-ности и националне свести, они су дивно могли искористити балкански сплет у своју корист. Али баш због те њихове поцепаности и неслоге срп кој је војсци успело, да се пробије кроз стрме, непроступачне албанске Алпе, и да тако одне ће рекорд пише војске, која је икада туда прошла

Са српске стране колик је то однажност, да не ре чемо дрскост, у оне се од увети на овакав један вратоломан преко, кад сама турска војска у својој сопственој земљи није се у њима туда пре ла зи ли. Довољно је само напоменути, да за тај крај у оне нем сигурних и тачних карата. Српски оф цири слажући су се ту аустријским генерал штабним картама, као и ћолом, на овак су нашли сву силу нетачних стаза, висина, који не постоје, и планина, којих на карти нема. Кад се томе још дода, да у том крају нема путева, раскрића, пођова, па чак ни правих села, онда приближно можемо замислити, какове су запреке и невоље очекивале ту одважну војску. А и нужда и потреба често пута стварају чудеса

Да буде прегледније, ми ћемо напре описати пут од Бакоице до Љеша, који је превалила дринска дивизија, а онда онај од Призрена до Драча, који је прешла шумадиска дивизија.

У јутро рано у недељу, 10. децембра кренуле су се прве коњичке патроле дринске дивизије из Бакова према морским и високим албанским планинама, које су у непроменим кланцима и испоним запремале читав југ и запад. Прешавши преко моста речице Еренике за њима су се пешаци и другим колонама одреди коњице, инжинирске одељења, затим пешадија, браска артиљерија и назад комора на коњима. Пут је био стрм и тако узак, да је њиме могао ићи само један човек или коњаник. Читаву ту војску, која се у дугачким и кривудастим колонама протезала на десетак километара, предводило је неколико Арнаута, који су за новац и обећани капиларски чин у жандармерији били верни и одвични водиоци кроз те дивље и непознате крајеве.

Како су се све више пењали Малим Качиништем, то је бивало све хладније и ускоро су нашли на снегом покривен крај. Пут је водио баш преко самог виса Чафи Пруших, где је силно дувао хладан ветар, и одакле се према југу белиле до под небо планине Бушприка (1996 метара), Коритник (2381) и Љумска Валича (2524). Небројеним вијугама и окукама одатле води пут пустим и стрмим косама, које се у дугим ланцима губе чак до шиљастих врхова Проклетије планине. Од силног снега ту се пут сваког часа губио. Арнаути водиоци газили би тада снег до трбуха, спуштали се у долине и пењали на брегове ињушећи као пси, док опет не би нашли на трагове пута. Мрак се већ спуштао, а нигде села у близини, па чак ни шуме. Морало се онда преноћити на сред пута, на висини од 700 метара, где је силан и непрестан ветар резао у месо. Војници су подизали читаве бедеме од сермутог снега и тако радећи загревали се и штитили од бура. Дрва није било и тек оне-онде само димила би је слаба ватра од мокрог грања, дима или непотребних крпа.

Ако је ко имао ћебе или сена, пространо би та подa се, а остали би се војници стиснли око њега куњајући и дрхтећи од зиме крај слабих ватара. Људи су кашљали, а коњи хрипали. Тако је прошла прва тешка ноћ и изнржљиви војници брзо су је забравили, кад су се у зору поткрепили топлом чорбом и угрејали кренули стрмим висовима изнад саме речице Круме. Одатле се стазе лагано спуштају према Дрину. Дан је био ведар и топлији, а ветар је остао на планинама. Пешачећи читав дан до касно у ноћ војска је тог дана завршила у плодној и шумом обраслој дринској равници крај села Кирмезкој. Разапели су се шатори, наложиле ватре и провела се једна

релативно пријатна логорска ноћ, иако се храна морала штедити. Арнаутска села листом су се свуда предавала, али су са чуђењем и неповерењем гледали, откуд толики војске у њиховим горама. Хране се ту није могло добити ни за какве новце. Арнаути ни сами нису имали довољно и нису је хтели продавати. А силом се отимати није смело, да се не би побунила читава племена. Тек појединци покушавали би од невоље, да силом продру у коју арнаутску кућу, али би редовно то скупо платили, јер су их Арнаути дочекивали ватром из пушака.

Тај крај насељен је тако званим љумским Арнаутима. Интересантно је, да су се ти људи сидно радовали, кад су им српски војници причали, како су тукли и силом покорили лапске Арнауте, с којима Љумљани живе у великој мржњи и крвној освети.

Трећег дана војска креће кривудавом левом обалом Дрима. Тек после подне стиже на чувени Везиров Мост, ту се мало одмори и онда продужи пешачити се последњим обронцима Руне планине (1305 метара). Небо је било облачно и како се може слутити мрак, удари ситна и хладна киша. Али се морало ићи даље, не би ли се нашло на какво село. Пуна четири сата ту су се ломили људи по мраку, киши, стрмим и уским шумским стазама. Неколико коња већ је храмало, а иза чета ту и тамо заостао би који уморан и изнемогао војник, савијајући се под пушком и једва вукући ноге за собом. У 9 сати ноћу у сред шуме, обрасле старим дрвећем, разваше најзад шаторе на једном стрмом пропланку, где се на ногама једва могло успрвно стајати. Насекоше мокрих и сирових дрва, метнуше гранье место сена пода се и прокисли од коже, гладни и изморени стадоше се грчити око ватара, које су сидно димиле и пиштале, а мало грејале. У снежним маховима ветар је изнад њих завијао тресући шаторима и уносећи кишу, а испод њих низ стрмину јурила је вода, снег и ситни драч водопадине. Хране је већ почело нестајати, јер је комора заостала иза војске. Војници су уздлуд ишли од ватре до ватре тражећи боље место. Свуд је било једнако. Официри и војници згрчених, прокислих и смрзнутих удова гушећи се у диму, провели су ту страшну ноћ ни ока не заклопивши. А ако је који од умора или немоћи задремао, скупо је то платио. Или су му опанци на ватри почупали или му је кабаница изгорела, или му је промрзао који део тела. Од несносних мука војници су сваког часа запиткивали своје официре, кад ће већ једном стићи на то проклето море.

— Сутра, сутра... најзад прекосутра, тешили би их они, а ни сами нису веровали, да ће то „сутра“ икад сванути.

Још пре зоре, што је ко имао од хране, поделише; и војска онда крену дангубо и изнемогло једном бескрајном шумом, пењући се и спуштајући се клизавим брегобинама и газећи плитке и шумне набујале потоке. У селу *Шпате* нађоше уз пут доста јабука у напуштеном арнаутском кућама и купише од неких сељака сировик кукуруза у кући новима, по 10 новчића комад. То им је б ла храна тога дана. Али и то се морало штедити. Ко зна шта их чека сутра?

Још за дана стигоше до оближег села *Игута*. В ше од умора зиме и влаге него од гладн војска ту заноћи. Смештише се по пространом и од брвана слупаним арнаутским кућама. Кроз сламнате кровове топило се снег и цурила киша. У празним и широким одајама, пошрвеним као угљен од чађи и дима, горело је неколико ватара, па се све упарило од влаге, густог дима и гомила смрадног ђубрета, да је било горе него у каквој смрдљивој јами. Али за умореног и промрзлог људе то је био сјајан кутак. Ту су први пут могли скинути опанке с ногу и влажни комад по комад одела осушити крај ватре. У том несносном смраду, диму и топлој влази ту су први пут могли мирно

Црногорски ратници осмајају Дечић

преспавати више сати на тврдој и сувој шаровини или голој земљи.

Сутра касно у јутро кренули су по непрестаној киши, снегу и блату стрмим и голим косама, што их зову Бешка Шемерис (1000 метара). Окорели опанци опет су се закасили и почели се већ распадати као гњили, а опаљење и осушење кабанице понова се напише воде, пропуштајући влагу до самог тела. Место ручка и одмора газили су до појаса речицу Госка, а онда се читаво по подне пењали посрћући и претоварајући коње, који су сваког часа падали страшно рањави од глади и немоћи. Ту пету ноћ провели су у селцу *Чифалмат*. Оно мало места у кућама и оно нешто хране, што су ту нашли, разграбили су они први одреди и остали су се морали задовољити под шатором пресретни, што је бар киша престала. О вечери или топлој храни није било ни говора. Ко је имао комадић хлеба или парче шећера, тај се сматрао сретним, а многи то вече није имао ни шаке опржених кукуруза.

Још од Везирова Моста јављали су се изнемогли и болесни војници, али видећи сами, да им се не може помоћи, они су изостајали од својих другова, одмарали се уснут у каквој воденици или заветрини и дубоко у ноћ као укљете сени у малим групама стизали своје одреде. Али то није могло дуго потрајати. У селу Игути остало је доста тих несрећника, који од слабости и болести нису могли даље. Неколико сати могли су се још одморити, али кад по ледној војник напусти то село, они ће тада морати упети задњу снагу и ноћи за војском, ако не ће да буду препуштени звер ству и осветн разјарених Арнаута. Кад је војска заноћила у Чифамали, јављало више тих несрећника болног изнемогли и напола босих. Тада команда

изабере најјаче и најснажније људе, од њих састави неколико батаљона и пошаље их сутрадан право да се чаркају с Арнаутима и да тако пробијају пут осталој војсци

Сад више појединца одељења нису требала водиља, нити су се требала бојати, да ће залутати. Пролазећи тога дана снежним долинама и брдовима и газећи неколико пута прокопану речицу Михаина, сваког часа су наилазили на укочене лешине својих другова или цркнутих коња. То им је био најсигурнији путоказ. Читав дан до једанаест сати у ноће домила се војска по тим шумским и диљим пределима очајно погледајући на горе и ледене планине које су их окружавале са свију страна. Према југоистоку дизала се крушна Мнела (1000 метара) и густом шумом обрасла Кумула (962 мет.), а према северо истоку с облацима су се мешали врхови Куноре Дарзеса (1564) и Малих Краба. Опет села није било нигде уз пут. Спотичући се по мраку и кашњајући по блату војска је најзад разапела шаторе на једној пространој равници, званој Фуша Арсит, која се већ од силне кише сва претворила у пишталину. И сад опет настадоше старе муке и невоље: гречење и дремање на влажном лишћу или сену крај прокисле ватре без пламена и топлине под ведрим небом. Али све би се то поднело и брзо надокнадило да је бар било хране. За један као шака мален, тврд и прокисао хлеб плаћало се по шест круна, свако ако је ко имао и хтео продати.

Седми дан тог чемерног путовања стајао је српску војску доста жртава. Комора већ три дана није никако стизала. Није било хране ни за људе ни за коње. Непрестано пешачење по зими и киши, неспавање и гладовање толико је већ изморило војнике, да су се сад једва држали на ногама. Свакот часа склизнуо би који коњ и скотрљао се низ клисуру са товаром или муницијом. Људи су се устављали, трпали на себе муницију, и сами падали од терета и немоћи. Већ је изгледало, ако потраје још који дан тако, да ниједан жив не ће изаћи из ових пустих, планинских крајева. Али се ипак ћутећи ишло даље. И тако читав дан по несносној и непрестаној киши та војска није ишла него се управо вукла у развученим колонама, остављајући за собом слабе, болесне и мртве.

Срећом за рана стигоше тога дана до једног оближег арнаутског села, *Пука*, и ту најоше два своја батаљона, који су успут имали мање окршаје с Арнаутима и сад су запосели ово село. Нађоше доста дрва, сена и нешто хране. У то стиже и комора и војници под кровом у топлини и нахрањени месом и хлебом брзо се стадоше опорављати од умора и слабости. Али то су уједно били последњи остатци хране, што су је собом понели. Те су ноћи спавали као заклани.

Одатле се арбанашке планине постепено спуштају мору. Снега више није било. Али је киша, влага и непрестано гажење разливених поточића више је задавало муке војсци, него ранији снег и хладноћа. *Са појединих висова видела се шумна морска.* И војници су упијали последњу снагу, надајући се, да ће се доскора решити свих мука и једни оближњи пана газили су двапаест пута речицу Гемпристајали уз Цемпиобројне и ситне притоке. Одело држали насивно и настојали и сушења на наглој ватри већ се што више окористе овим изделали и људима су отишли. Да је било у Арнаута ма

Црногорски престолонаследник разговара са заробљеницима

цале ноге. Увијали су их у крпе и помазали се сировом кожом, одраном са цркнутих коња. Али ни то није много помагало. Ситни шљунак и песак увлачио се у обојке, секао им кожу и крвавио ноге.

Те су вечери логоровали недалеко села *Мјешта* на самој обали реке Гемиће, која се ту слевала у Дрин, а на педесет километара од Скадра. На песку и муљу разапели су шаторе и наложили ватре. Силан и хладан ветар уносио им је у лице кишу, која је левала читаву ноћ. Од хране, што су понели собом није било више ни залогаја. Морали су се задовољити печеним кукурузом и тиквама, што су их налазили по напуштеним арнаутским домовима и поплављеним пољима. Да су Турци за то знали, требали су им у сусрет послати само неколико табора своје одморене војске и дринска дивизија не би никад избила на море.

Деветога дана 18. новембра, пред сам мрак ослобођен је Љеш. За читаво време борбе, као и дан пре и после борбе, киша није престајала. И док су први батаљони страдали од непријатељске ватре и олова, дотле су остали војници, који су лагано ишли за њима падали од грозница, јаке дизентерије, маларије и гинули од глади и крајње изнурености. Тога дана многи храбри српски војник после толиких осмодневних мука и напора, кад је мислио, да ће се света решити — оставио је своје кости негде у дринској мочвари, или по хладним и кршним висовима Креште планине, уздишући за својом питомом домовином, а проклињући ову дивљу арнаутску земљу. Уз ад их је католички бискуп у селу Наншати пријатељски дочекао, официре угостио, а болеснике нахранио топлим јелом и вином, војници су ипак највише страдали Док су били горе у планинама, тамо је бар зрак био чист и вода здрава, али у овим приморским крајевима, пуним разливених река и мочвара, зрак је био топао, влажан и загушљив, а вода бљутава и заражена. Од умора и неухрањења истрошени до сржи и изнемогли до бесвести, војници су јели све, до чега су само дошли, а воду пили не знајући, да је покварена. И тада су их разне болести, а највише дизентерија и маларија, управо косиле Дневно су се читаве чете разболевале и умирало је 10 до 15 људи. О болничкој нези и лековима није могло бити ни говора. Тек кад је сва војска стигла у Љеш, прилике су се нешто поправиле. Џамије су биле претворене у болнице, а храну

и медикаменте довозили су грчки трговачки бродови.

Исте патње, невоље и страдања, а можда још и горе, претрпела је и шумадијска дивизија, која је под командом пуковника Д. *Булића* кренула из Призрена један дан пре дринске дивизије, која је била у Ђаковици. Само у шумадијској дивизији били су млади и снажнији војници и активни официри, јер је ту био први позив, па су се с тога лакше издржавали напори и страдања. Довољно је само напоменути, да је шумадијска дивизија на том свом превозу само једнога дана, по једнодушном причању официра и војника, газила четрдесет и шест пута разливену реку *Фани* и њезине многобројне крупне и ситне притоке.

Они су се кренули из Призрена 9 новембра, ударили Врбиничком долином поред Белог Дрина и дан пре дринске дивизије прешли преко Везирова Моста. За тим су се пешади и спуштади оброницима Џуџес планине и ишли дугачком долином Фани реке. Одатле су преко високравни Реја избили на Мали Велс и ретким случајем нашли се под Љешом истога дана, кад се баш развила битка између Турака и дринске дивизије. И тек што први одреди почеше палити пушке — Турци су се већ предали.

По налогу врховне команде дринска је дивизија онда остала у Љешу, посела Какарич, Барбалуши и остале важне висове, да жели јаку дефензиву према Скадру за случај, ако би Турци покушали да се туда пробију. Шумадијска је дивизија, оставивши много болесних и немоћних војника у Љешу, продужила пут у форсираном маршу преко никших приморских кршева и мочвара према југу. Много им је мука и неприлика задавала разливена река Мат, али кад ју сретно прођоше, одмах паде варошица Кроја. Три дана после тога, 15 новембра у три сата после подне уђе *први ескадрон српске комоде* са својим командантом Д. Лазићем на челу — у Драч.

Б. Машић.

Балкански витез

Посвећујем пуковницима јуришницима

Отварам књигу . . . крвава је, грозна
О, Историјо страдања и плача!
Ал време стиже, и у доба позна
Умуче перо испред оштрог мача.

*

Дајте ми сунца док се небо мути!
На коњу витез и одјеку звека.
После мир иртви; језовито ћути
Време и живот прошлост далека.

*

На коњу витез, ал' ко да се раја
Сунце из њега и буктиње неке;
И, к'о да ова тишина пораћа
Буру; ја слушам плотуће далеке.

*

Он руку диже, Крст засија свети
И проби таму што страдања буца;
Гледам: кроз поглед што му дрхло лети
Четири зоре и четири сунца.

*

И грмну витез: „Као сан у еречи.
Ја сам... Победа!" И још часа иста
Огроман пост и од свега већи —
А око Крста свето сунце блиста.

*

Тамо, о тамо! Зидови се 'нагли —
Азијат тоне усред разорења;
Ја гледам: тамо, у балканској магли
Нижу ће, дижу многа освојења.

*

Устајте иртви, сад живети треба! —
Устајте горе ма за тренут само!
Роб није давно угледао неба —
А полумесец блед и иртав тамо.

*

Отварам књигу . . . крвава је она —
О Историје победе и мача!
Узвици грме, тутњају звона.
Сунце Слобода, Песма место плача.

*

А к'о сви снаге, славе, величине
Витеза на коњу сред кланца и кршa;
Са њега букти пламен у висине,
А свуд застава балканска лепрша . . .

Београд 1912.

Мил. К. Николић-Расиноки.

БОЈ НА БАКАРНОМ ГУМНУ.*)

(По причању једног очевидца.)

Бакарно Гумно, то је један вис од неколико стотина метара висине, од кога се пружају благи повијарци у страну и сви као застор деле приленску од битољске равни.

На тим благим косама, готово ненастањеним, задржали су се Турци по одступању са Присета и Плетвара.

Наше су војске 24 октобра увече победоносно ушле у Прилеп. Коњица је заостала јужно од Прилепа, стигав ши касно на преноћиште. Предстраже су биле истакнуте и противник колико је могуће, извиђан. Пешачке трупе задржале су се северно од Прилепа, да би сутра ујутру рано, заузеле нов положај пред Прилепом. То је био моменат одмарања после напорних борби у тесњацима прилепским и код Абдепаше. Ноћ тихо, весела и ублажена најсрданијим дочеком Прилепчана. — »Турци су одступили", рекло се, »сутра треба отпочети рад".

Кнез Арсен повео је изјутра своју коњичку дивизију и извиђања су требала да почну у највећим размерама у правцу Прилеп—Битољ. Командант коњичких предстража обавестио је своје предпостављене, да Турака има на Алинским висовима. Један коњички капетан извиђачког ескадрона доставио је такође у почетку реда коњичке дивизије, изјутра, да противник извлачи артиљерију на Алинске висове.

Рад на извиђању према томе је почео. Коњаници у седлу, коњичке старешине доброг расположења, кнез и његов штаб, крепки као увек, кренуше са послом напред видели су да за њима избија кроз Прилеп пешадија дринске дивизије, која се на самом изласку, јужно од Прилепа постављала у збојне поретке. Генерал

*) Један образовани активни официр, очевидац, који сад лежи болестан у београдској војној болници, дао је ову интересантан опис боја на Бакарном Гумну.

Забава бугарских официра под Чаталџом

Из Старе Србије: Народна ношња у Охриду и околини

Штурм дошао је с музиком на челу кроз Прилеп, који је дрхтао од узбуђења.

Ми нисмо срели искреннијих физиономија од Прилепчана. Они су благосиљали наше будуће победе и с нама заједно проклињали противнике, кога су мрзели једном непримиривом мржњом.

Било је тада око 9 и по часова, и ствар, која је најмање очекивана, догодила се. Са Бакарног Гумна и са њ. незвани благих алинских коса око 7 километара јужно од Прилепа пукао је турски топ. Одмах по том други; трећи, па онда низ шрапнела и граната, поче падати у непосредну близину наших трупа. Да нису Турци изненађење било на том положају, да ли су обновљ дошли, то највећање обновљ није могло утврдити. Гранате су паделе срећом не убијајући никога. Мала је помешња наступила. Коморе, које су кренуле јужно од Прилепа, враћане су северно да очисте путове. Плеко лица становништва преплашила се тренутна стрека: напаћено становништво није волело да види Турке још у близини, кад је веровало да су већ одступили.

Командант коњице скренуо је коњицу на леви бок, да отвори пут пешадији за рад. Радити се морало; тражио се карактер и одлучност. Турцима није требало допустити ни једнога часа да у нашим редовима, навикнутим на успех, унесу помешњу. Требало је сачувати доследност побеђивања, требало је сачувати војнику његово поуздање и сачувати неокрњено достојанство војске, која побеђује. И док би ту двоумио човек завидан и неодлучан, генерал Штурм погодио је пут достојанства, који му почива у крви и он је наредно да се ради.

На домак турских граната, он није умео да се сети, да је се могло повући назад, његов инстинкт кријумчарења је у њему: »Напред!«

И ту, под тучом топовских турских зрна, на равници од 7 километара, можда и више, почело је разбијање дринске дивизије. Два пука напред, лево и десно од друма Прилеп—Битољ, два у резерви. Разбијање је почело као на шаховској табли.

Ми смо гледали са стране, са трепетом у души, како се развија један удивљен војнички парадокс. Турцима се пружало све, што су хтели. Ето: с овом дивизијом, преко све равнице горе као длан, наш војник не пређе, па ни пушани громовима на њега и ви, Турци осетићете његове бајонете.

Као по егзерцирном правилу, као на идеалном маневру, развијали се стројеви из дебелих у танке. То је био низ стрељачких стројева, који су за тим као црне змије вијугали се по најмањим удвојницама, на равници ујежен напред да пређу опасну зону и да очисте с брда то, што се зове „Турчин у одбрани".

Око 11 часова, ватра је била ужасна, њушак пушчаних, митраљеских, топовских метака падао је на српску војску, крчкало је и тутњало као у подокапној морској обали, вријда је ватра, као кад ври у неком огромном лонцу.

Посматрачи су дрхтали од узбуђења, видећи, да се догађа једно чудо. Гађан пушком, митраљезом, шрапнелом, бризантним зрном, наш војник иде, обасут ватром из многобројних турских цеви, наш војник иде, не водећи рачуна о ватри и губитцима. Лево одлети другу глава, десно просвира и разнесе граната груди официру, наш војник иде. У среди строја иде и њихов генерал. Наша артилерија умешала се тако рећи са стрељачким стројевима; с невероватном прецизношћу и хладнокрвношћу наше топџије ките шрапнелом њувике посједнуте Турцима. Наши пешаци окуражени и окриљени артиљеријом, отварају паклену ватру на противника.

Бој се претвара у ватрено гротло, пред којим посматрачи замиру од страха.

Шта ће наступити? Учествује ли моравска дивизија? Има ли помоћи из позадине? Шта мисли армијска команда? То су питања, која су мучила публику, али је војник одговорио сам: Он је ишао напред. И ништа страшније није могло импоновати Турчину. Бројно јачи с укопаном артиљеријом, са свима околностима повољним за себе, Турци су осетили, да српски пешак стиже, да је ту, ето га пред њима и да ће неминовно да забоде нож у месо.

Око 1 сата по подне, артиљериска ватра противника попустила је, наша је међутим развила сву своју акцију. Не може се веровати у онакву брзину кретања наше војске. Коњи као да су знали да треба да се догоди чудо, извлачили су топове из стена и прокопа.

У томе часу мени се свалио камен с груди. Турци не могу да одоле нашем војнику. Случај им је дао све што су желели. Они су и ако бројно јачи, морали да се повлаче. Ну не треба рећи да су се Турци забавно држали. Пешачка ватра била је ојачана, а о-о 2 сата по подне почели су Турци тући са позадних положаја улазе на Алинске висове и Бакарно Гумно, са којих се чуо продорљив крик наших јунака: »Ура! Ура! Ура!«

Бој је прекинувао последњу фазу. Наши су снажући упадали у турске опкопе и на тврђаве набадали противника. Зар је било могуће још и даље одолети?

За један сат кризе више није било, пешадија се турска повукла у највећем нереду са огромним губитцима, гоњена ужасном ватром од наше пешадије. Било је чак дезинтегрисаних противиспада од стране турске пешадије, али је то била ироније! Ти су се испади претворили у пуховр. Још су овде онде по кућицама наши топови чистили заостале војнике.

Из турске позадине све су се мање чули топови. Бој се клонио

сршетку, наши су прешли Бакарно Гумно и наставили гоњење с оне стране.

Генерал је хтео да очува достојанство. У магичушко вече поветарац који је разносио дим и задах од барута, њихао је благо развијене заставе дринске дивизије, које су се са захвалношћу натањиле њезином команданту.

Плен, губитци, ризик, страх, каква ситница пред делом, које се збило.

Ко је видео бој на Бакарном Гумну, тај никад неће изгубити веру у нашу расу. Наша раса способна је да се бори. То није био дан изузетне дроворне борбе нити тај бој био увод каб нек их комбинација, то је био врисак расе, која хоће и која може, и коју је разумео њезин командант.

И као круна у свима нашим победама, као њен најсветлији бриљант стоји Бакарно Гумно. То је неизгледно запрепашћење расне снаге, то је документат способности за живот. Тај документат нам је требао.

Говорило се и учило у миру да војник треба да бауља кад напада. Наш војник је ишао усправно, брзо као ветар и велики као дин. Артиљерија, кажу, треба да излази прикривена на положај. Наша је дефиловала у огњу. Неће, вели биги напада ножем. Наш војник је искривио нож о турско ребро. Кад народ хоће да гине, иду принципи у пропашћу.

Ако је престолонаследникова армија сабрала букет победа, онда је она на Бакарном Гумну најмирисније цвеће у њему; јер мирише сувом врлином ратничког народа. Бакарно Гумно се истрело генералштабу из шака. Орлиће се сам одважио да узлеће. Ту нам је војник донео чисте кошуље, ту се не истрежује ништа. Пред тим се скида капа и побожно ћути. А принципи некаде дође причају да војник треба да бауља.

Моравска дивизија 1 позива, развила се нешто касније и њени су делови избили на крајње десно крило, онда кад су победоносни војници дринске дивизије могли да се обрадују, кад су на измаку снаге видели нову снагу, која их поткрепљује.

После три часа по подне све се стишало, само на крајњем нашем левом крилу било је заштитничких турских трупа, на које су деловала митраљеска одељења и која су се у прве сутоне повукла дубоко у позадину.

Долазе бивци, окрепљење, храна и с њом привијање рањеника и прибирање мртвих, долази један одесај, једно осећање поштовања према пешаку, једно цењење народа, који има да се развија.

Пригорска штампарија у ратном логору

А кад сте сутрадан, ујутро пројахали разбојиштем, видели сте кроз први пут напали снег, покрхвану турску снагу, напуштена оруђа, упола покривене, онакажене метцима турске лешеве, над које су надлетела јата гавранова, које је први снег натерао из планине.

А кад минете увалама између коса, где је био бој на Бачарном Гумну, ви видите лево и десно заокружење баштице, мали гробићи, мали крстићи одозго брижљиво посађени, а са стране седе захвални Прилепчани, очевици, и, кад станете крај њих и упрете очи у херојска гробља, њима теку сузе из очију, ковитла им се у грудњану. Они се ударају шаком по темену шапућући: »Златен Господ, Златен Господ!«

Бакарно Гумно је ловоров венац на челу нашег народног хероја.

Из београдског „Пијемонта".

ЗАПИСИ

[Јуначки подвиг Бугара] Лист „Утро России" има од свог ратног дописника занимљив допис о једном јуначком подвигу Бугара на чаталџанским положајима.

Настало је јутро 5 новембра. У мокром покривалу густе магле под редут бр. 2, који су посела одељења 4. пука, некрећуше густе колоне. Напред њихову пешпијачи, који викаху на бугарском језику:

— Свећи ено, свећи, не пуцајте!

И наједаред кад самога пребрана указаше се пред њушке турских аскера. Затрешташе митраљези — јуриш буде одбијен. Али одмах за тим обрне се на редут страшна топовска ватра оних суседних турских батерија, које маљево знађаху одстојање. Потпоре није могло бити. Магла није давала, да се разазнаје.

Дружина (батаљон) 4. пука се усколеба. Тада се јунак, достојан да га овековечи историја, заповедник пука пуковник Кирјаков испрси колико је висок на прсобран и завика:

— Нека солдати иду, а пешпијани ће са мном умрети.

И батаљон, обасипан ватром са свих страна, стаде очекивати јуриш. Из магле одједном некрену густе масе: две дивизије низана бачене су на јуриш. Водио их је сам Махмуд Муктар-паша.

Скоро ван бранитељи редута на месту изгибоше. Мало њих се спасло, однесавши Кирјакова, тешко рањеног у груди.

А редути бр. 1. и 7. пређоше непријатељу у руке.

У подне се непотписано, да трупе прве јуриша, које су дан и ноћ надржале под непрестаном смртоносном ватром, морају да одступе. И трупе генерала Кутинчева под покровом ноћи очистише своје окопе, те преко тела погинулих другова одступе за врсту (1'24 километра) натрат.

Од мора до мора протеже су се линије утврђених положаја, које подгоше бугарске трупе. И отиша на ту линију, оне су се решиле, да се држе на њој поштo по то, док не дођу појачања и опсадне батерије, без којих је јуриш на Чаталџу био пристуи.

А напред остадоше лешеви десетак хиљада палих јунака..

— Молим, да се плати.

Муја: Нема, нема више ништа, све су Балканезери узели.

[Гробље код Прилепа] Прича један ратник: »Благо онима, што изгинуше код Прилепа! Оплакани су, ожаљени и опремљени на онај свет уз победне звуке војничких труба и уз јецај некадањег робља. Дочек у Прилепу, она свечаност момента, она свечаност борбе и оно искрено оплакивање учинило је, да су војници као никад дотле били врло пажљиви према палим друговима. Сахранили су их све лепо, једног до другога. Више сваке хумке побили крст, окитили га цвећем, опкопали гробље шанцем да се вода слива и још оградили гробље, да га стока не квари, а Прилепчанке припалиле кандила и свећице више глава својих ослободитеља. Колико смо били радосни у Прилепу, толико смо били и жалосни гледајући и гробље и некадање робље. Отишли смо на Битољ, борили се, победили и с тиме и завршили свој поход. Враћајући се назад изнесе ме пут на Прилеп, обиђох гробље на једној коси.

Свеже хумке стоје још, свеже цвеће обнавља се сваким даном. Оне добре и благе Прилепчанке долазе сваког дана на гробље, пале танке сиротињске свећице, везују на крстове пешкире, мараме, шеве и напричу оним отегнутим, тешким и болним гласом. Њима није тешко да сваког дана поред свију својих послова долазе на гробље, које ми је мило и драго, та оне гледају у тим свежим хумкама своје оцеве, своје синове, браћу своју или рекао би човек: више нешто, гледају своје ослобођење.

Има деце, има девојака, има жена, има старица: долазе, плачу, наричу као над најрођенијим гробовима из свег гласа и од свег срца јадикују старе српске мајке над гробовима јунака, над хумкама браће из слободне Србије.

Нисмо могли ни ми војници, ми који смо газили преко лешева, ми који смо мирно своје бајонете натеривали у груди непријатеља, нисмо могли ни ми да останемо хладни према оним уздасима — плакали смо и разнежили се као деца. Ко и не би кад чује, кад види како стара жена повезана црном марамом обрли хумку, па љубећи и крст и земљу, гласом, најтужнијим гласом, који сам икада чуо, нариче:

...Леле, де..ле... борцу наш... леле си га мајци твојој... Сине наш... добротвору наш...

И тек са другога гроба зачујете:

..Убише те Турци изелице. »Убише те наши зулумћари...«

[Пропало је турско царство] Видео сам једну слику и сурову и нежну; и пуну боли, слику, коју би име било: „пропало је турско царство“, тако прича један ратник.

Било је то у Битољу, некако одмах по заузећу вароши. Тихо и нечујно тек што су биле умукле трубе победника, који обавише свој долазак, а искрсну — демонстрација.

Сакупише се хришћани, њихином деца и упутише се кроз турску махалу. Хтели су ти мали новоослобођени робови, да обаве турској махали, оној махали, кроз коју нису смели да прођу ни оборене главе, хтели су сад да покажу, да су друге настале прилике, да је турско пропануло царство, да је робље подигнуло главу, и кретоше се деца кроз махалу, кретоше уз вику и ларму неких старих канти.

Деца одједном осетише се слободна, готово разуздана, осетише у својим грудима неку неизмерну радост, коју су хтели Турцима да покажу, да и они једном попрете турској деци и да и њих једном натерају у бегство.

Ишла су тако деца, викала, бацала се каменчићима на прозоре харема, на турске кафане, па и на децу турску.

Турци преплашени, престрављени склањали се по својим домовима, скривали се да не гледају пропаст свога царства и свога господства.

У једноме тесном сокаку ипе була и води два синчића. »Демонстранти« приметише и неки од њих почеше да се бацају камењем за булом и њеном децом.

Була се окрене два три пута, да види, шта је то за њом, па убрза кораке и сунови јој тапкају малим ножицама по раскаљаној улици и једва стижу мајку.

Була жури, за њом вика, дуњњава протести.

Њена деца, преплашена, ненавикнута на такве призоре, осећају се увређена таквим поступцима оних, који су до мало пре бегали испред њих, увређени и наљућени хоће да одговоре на нападе и сагињу се да дохвате камен и да га баце на разузидане робове, али их мајка спречава, она их привлачи више к себи, жури и тек једва проговори болно, скоро молећи:

— Немо'... немо'...

Деца збуњена гледају час у матер час у оне иза њих, поплашени потрче за мајком, прибијају се уз њу, сакривају за час лица њеном одећом, али вика, исмевање допире до њихових ушију, они се опет окрећу, опет покушавају да се дохвате камена и опет осете да их мајка жури, да их прибија уз себе и опет чују њен болни молећи глас:

— Немо'... немо'...

А за њима се чује вика, протести, ругање, изазивање.

То пропада један народ, једно читаво царство, племе једно умире, да се друго поврати из ропства, да се роди, да осети своју стару слободу, свој живот..

КОРИЦЕ!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике“ моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 14. У НОВОМ САДУ, 24. ЈАНУАРА (6. ФЕБРУАРА) 1913. СВЕСКА 14.

Илустрована Ратна Хроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА - - - СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. - - -

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Заузеће Дебра

— Причање једног очевица —

Скопље, 30. новембра

Пошто је главна битка већ била свршена, послате су разне коњичке патроле у извидницу да испитају терен и прегледају има ли где непријатеља или не.

Тако 12. новембра патрола под вођством г. Милоја Милојевића, музичара, резервног коњичког потпоручника дунавског дивизионог пука, којим командује г. Цоловић, добила је наредбу да пође пут Дебра.

Он се са осморицом војника и два курира, бугарске комите, Јаћимом и Иваном крене из Ресне на Преспанском Језеру и даљну официрску патролу.

Пут је водио поред Охридског Језера право за Дебар. Како секционих карата није имао морао се потпуно ослонити на исказе двојице својих курира.

Крај дакле кроз који је патрола имала проћи био је војсци потпуно непознат, а пут рђав. Један врло мали, кратак пут, патрола се кретала »џадом«, па је одмах морала ударити преко стења и верати се тако званим »козјим путем«. Нарочито је од села Делогошта и Татеша тај пут необично кршевит, те је верање по стењу било врло опасно, а у толико више што се имало проћи кроз арнаутски крај, за који се није могло знати, да ли се жели предати. Шта више ти Арнаути су и претили, јер су чак из једног села (Мисловеђа) пуцали на патролу.

Но потпоручник Милојевић је избегао сваки сукоб, пошто му то није био задатак и продуживао је пут Дебру.

Дан је био хладан, јесењи, а шибао је оштри ветар. Цео сиви крш је свему давао суморан изглед. Уски видик се свакога часа мењао и небо сиво, оловно, видело се као парче сукна разастрто изнад крша.

Срећући успут људе патрола се распитивала о многом чему и добијала најразличнија обавештења. Ипак се могла закључити само једна тачна верзија.

Сва села на левој обали Дрима хтела су се предати, док на десној у која спадају Долгаш, Осорница, Папрадица, Власина, чија имена говоре да су од вајкада била наша, била противна предаји. Та села су правила сметњу и левој кичевској колони, која је доцније ишла кроз њих.

Имена других села још речитије говоре о негдашњој српској власти у њима и већина од њих је пристајала без речи, да призна српску власт.

13. новембра дубоко у мрак патрола је продирала и даље. Ситна јесења киша праћена измаглицом још је више замрачавала и иначе мрачан видик и преко ноћ се морало јахање прекинути, да патрола заноћи у селу Лукову, па да настави с првим освитом.

14. пре подне патрола је прешла Штипски мост на Дриму

Колико лепоте, колико осећања у томе моменту? Штипски мост је један од оних старинских камених мостова, који се као чугао дижу над реком и везују две стеновите обале. А доле, чак дубоко ис-

Официри разнога рода оружја команданти пукова српске војске у рату 1912.

под моста хучи и пени се страховити и брзи Дрим. И како и нехотице падају па ум Војислављеви стихови. »На Вардару«:

Суро вечито стење гордо
се у небо диже.

Над урвинама сивим орли
се с облаком боре.

А доле са страшним шумом
Варда се пени и стиже.

И пада кроз уске кланце у
сиње Јегејско Море...

Само не у Јегејско, но у наше Јадранско, наше мило Сиње Море!

Али ће по рајски фенике синути слобода.

И ја ћу стојати ведар где сада погружен стојим.

И наш ће орао бели широко развити крила над урвинама твојим!

Развио, развио је крила и ево српских војника, који прелазе камени мост на Дриму, на оном истом Дриму на коме су се крвиле српске чете, чете краља Милутина! Ево нас! Дриме, сећаш ли се оних царских војника, сећаш ли се њихових победа и њихових орлова?

Српска патрола наиђе на мост и пође даље старом познатом Дебру.

Но тек што патрола пређе, и примети двојицу мештана из Дебра, који јој јуре у сусрет. Патрола их заустави. Један, који је знао арнаутски запитао их, куда ће.

— Пред српску војску. Неколико раздражених људи спремају им заседу код Штиљског моста, но сад нека је хвала случају, спасени сте. Ми смо били послати, да им јавимо да је град Дебар решен на предају.

Заседа! Да ли страх, да ли неки други разлози отклонише је? Или су и сами бунтовници можда чули, да им српско оружје доноси спас?

Пред нама се видео преко једнога виса један крај Дебра. Иначе Дебар је сав приљубљен уз планину и спушта се доле у зараван.

Два грађанина на коњима изиђоше пред нас и донеше нам писмо од грађана Дебарских, које је подписао епископ Илариjон и српски прота Михаило Петровић.

Писмо је било адресовано Победоносној војсци за дримколе (цео тај крај се зове Дримколе).

Потпоручник Милојевић пристане на предају и нареди да изађу коџа-баше и да изјаве, да се предају.

Људи се врате у варош, а после пола часа место коџабаша, дођоше: комисија, председник општине, епископ Иларијон, прота Михаило Петровић и други.

Сви они изјаве, да град предају и у 11 часова у Дебру је била прва српска војска и по наређењу г. Милојевића почело је скупљање оружја у касарни у којој је и одсео Милојевић с патролом.

Турски официри, којих је било доста у граду, предали су драговољно оружје, били су врло љубазни.

Пошто је наредио скупљање оружја Милојевић је пошао кроз варош, да разгледа све потребне му детаље. У једној кавани је затекао турске официре с којима се упустио у разговор.

Између осталога Милојевић је истакао добро држање турске војске на појединим положајима, иашта су турски официри у знак захвалности устали салутирајући.

Да би се дао видан знак новосклопљеног пријатељства сви су пожелели да се сликају. — Да не би било каквих изгреда патролу је преко ноћ чувала турска жандармерија.

ГЕНЕРАЛ ИЛИЈА ГОЈКОВИЋ
командант Моравске дивизије прве армије (Куманово-Битољ)

У Дебру, далеко два дана од српских трупа ноћила је прва српска официрска патрола од 10 људи и чувала ју је турска жандармерија.

Да би био сигурнији г. Милојевић је изјавио достојанственим турским агама са Турбанима и кабаницама да за њим долази велика српска чета и наредио да се за ту воску спреми 800 хлеба.

Сигурност је била зајемчена.

Тако су синови Османлија, оних истих Османлија, који су некада под Сигетом и Бечом разигравали своје коње и праском талумбаса небо потресали, ћутке, без речи полагали оружје српској патроли од десет људи.

Тек после 18 сати стигао је у Дебар један батаљон пешадије из Кичева и завео је српске војне власти.

У недељу 18. новембра, патрола се вратила у село Волину у састав ескадрона.

Г. Миливојевић, који је лако рањен предложен је за одликовање. **Б.**

ФАТАЛИЗАМ

— РАТНЕ БЕЛЕШКЕ —

Једренски логор. 2. дец.

Митраљеско одељење IV. дунавског пука за време мобилизације кантоновало је на палилудској пијаци у Београду.

У очи саме објаве рата командир нам је саопштио, да ћемо ту ноћ железницом отићи на границу. Сви смо били весели; све је тај глас обрадовао. Пошавши од куће са разбукталим пламом патриотског одушевљења, војници су се већ љутили, зашто се рат не објављује, кад је прошло од мобилизације скоро петнаест дана.

У први сумрак извео сам цело одељење на улицу. Митраљези су били већ натоварени. Ваље митраљеза пребрајали су своје људе. Очекивали смо само командира, да му предам рапорт па да се кренемо.

Бугарски генералисимус Савов у главном стану пред Једреном

Мрак је већ увелико пао. Пазивући су застајали и са очевидном радозналошћу посматрали наше митраљезе. Увиђи вођења и дивљења браћи, којом су војници товарили митраљезе, били су гласни.

Наједном се кроз мрак чу један силан врисак, који је до сржи продирао:

— Сине, зар си пошао?!...

У први мах нисам знао, шта је. Пришао сам одмах мало ерчит, али сам убрзо вастао изненађен и дубоко дирнут.

Преда мном је стајала једна постарија сељанка, која беше ушла међу редове војника. Она је обема рукама оборила главу једноме војнику, и гушећи се сузама љубила га.

— Сине, мили мој, ево донела ти мајка да једеш. Јеси ли гладан? — говорила је мајка, и брзо и нервозно рећаше из сељачке торбе разна сељачка јела. „Хоћеш пара.... имаш ли трошка, ево донела ти твоја мајка...

И ту је сузе загушише. Ова сцена и мене је јако потресла. Пришао сам мајци, која је знала само то, да њеној крви, њеној кости грози страшна опасност, и стао сам је тешити.

— Немој, снајко, кобити такват јунака. Не плачи, грехота је сада плакати.

Војник ми сам поможе у о воме Он се држао одлично. Нежно је прекоравао мајку, што га тако испраћа.

— Видиш, мајко, толика браћа иду, па све весело, а ти ми плачеш. Немој тако, молим те.

— Добро, сине, добро, ево мајка се смеје, види само!

И збиља, сирота мајка силом је покушавала да се насмеје, али су јој испак кроз тај болни смех сузе преко збрчканог лица потоком врвиле. Командир је већ долазио. Хтео сам прекинути тај пун бола растанак те се и ја поново умешах.

— Ето, тако, снајо, тако се јунак са осмехом испраћа, а не плачом; де пољуби га, ево и командир иде.

— Ај, синко мој! — хукну мајка, — јединац ми је, срце је то моје, њега ми носиш.

Овај дирљиви растанак учинио је, да боље обратим пажњу на тога војника. Звао се *Марко С. Филиповић*. Родом је из *Липа*, код Смедерева. Био је отресит војник крупних изразитих очију. Ко би у њих дубље загледао, могао би лако открити неку прикривену сету. Послушан до крај-

Српска војска улази у Скопље.

ности изазвао је нарочиту љубав и војника и старешина. Није имао више од 24 године. Обратио сам пажњу нашем команднру на њега. Испричао сам му испраћај мајке и напоменуо да је јединац. Командир га је одредио у резерву одељења. Рачунао је да га склони, колико се може.

* * *

На путу од Куманова за Сграцин, куда се беше упутио наш пук, идући за Једрене, инстинктивно сам се сетио нашег Марка. Резерва нашег одељења ишла је позади скоро на читав километар. Обо сам коња и у трку дошао до ње. Марко је ишао потпуно чило. Ниједне сенке умора или забринутости на његовом челу није било. Загледао сам се у њега добро. Опет су ме његове очи задржале. Оне су скривале неку тајну, коју сам морао открити. Заустависх коња и ходом пођох поред њега.

— Како је, соколе, јеси уморан? Ето, видиш, сад си на сигурном месту, твоја се мајка нема зашта бринути. Ми ћемо се напред борити, а ти пази само да здравље сачуваш.

— Хе, мој господине, — одговори Марко, — *прва пушка, што пукне на нам пук, мене ће убити.*

— Какве су то сад будалаштине?!

— Јест, јест, *ја сам убио свог рођеног оца*. Нисам, истина, хтео. Судови су ме ослободили, мајка и стричеви су ми опростили, ама *грех је то, господине.*

Стао сам као запањен. Пред очи ми изађе и његов опроштај са мајком, и одгонетка његових загонетних очију. Упитах га, како је то било, и он ми укратко исприча:

— Лопови су нападали на нашу кућу. Разбили су вајат и однели нам скоро четрдесет дуката. Једне мрачне ноћи, по тој покрађи, мој отац чује у сну, како неко опет обија нашу бину. Пробуди и мене и рече ми, да узмем пушку. Он узме секиру. Ја сам се уплашио а још сам из сна и буновао био. Кад је отац изашао напоље из куће, ја не знам. Наједанпут опазим на прозору у мраку неку сенку. Мислио сам, да је лопов. Подигох пушку несвесно и опалих. Прилика врисну и по јауку ја познадох, да сам убио свога рођеног оца. Плакао сам и кукао заједно са мајком мојом. Хтео сам се убити, али ми она пушку оте. Отрчао сам капетану сам, још исту ноћ, пробудио га и молио га, да и мене убију, али су ме судови ослободили. Веле, нисам крив. Можда и нисам, ама грех је убити свога родитеља. Видећете, прва пушка мене ће убити.

— Којешта, какав грех! То је случај, — тешио сам га, али и на мене овај разговор беше оставио тежак утисак. — Ти не ћеш ни бити никад у борби. Твоје је место у позадини и бар тамо не ћеш погинути.

Изостао сам добро од свог вода, зато ударих коња добро мамузом, те сирота животиња у каријеру стиже одељење.

Пришао сам одмах команднру и испричах му мој разговор с Марком.

Он пажљиво саслуша, али ништа на њ не рече.

* * *

Под Једрене смо стигли концем октобра. Наш пук, који је био у дивизијској претходници, одмах је отишао на предстражу. По мраку у највећој тишини, смењули смо 12-ти бугарски пук, који је на том месту оставио огроман број својих мртвих. Два батаљона били су на мртвој straжи, а друга два батаљона, заједно са митраљеским одељењем, чинили су пуковску главнину, која је од турских ровова била удаљена за добра три километра.

Прву и другу ноћ провели смо мирно. Тек по нека пушка

плане на предстражи, те њен пуцањ једино показује ратно стање.

Ноћу 2. новембра око 11 сахати. Турци су покушали испад на нашем сектору. На брзу паљбу са њихове стране одговорише су наше предстраже такође брзом паљбом. Ордонанс пуковског команданта донесе наредбу командиру митраљеског одељења, капетану г. *Бодњу*, да одмах са митраљезима заузме положај.

Командир командова: „Одељење напред, митраљези напред", и први полете положају.

Војници брзо расклопише ми траљезе и на рукама их понесоше.

У тренутку самог поласка чух опет глас Марков, који је као резерва требао ту да остане:

— Јао, удари ме!

— Шта те удари, да није коњ, — запита га поднаредник Стошић, вођа митраљеза.

— Није, куршум.

Овај кратки разговор и мене и војнике беше мало задржао. Командир је већ прилично напред одмакао. Његова команда: »Митраљези напред!« сваки час се чула. Стога и ја викнух с брда:

— Носиоци рањеника, превите Марка, остали напред!

Војници притрчаше уз брдо, а ја видех још једном Марка, како узе мало сена, метну под главу и леже на земљу.

Отишли смо на положај и заузели погодну позицију. Борба је трајала око два сата, па се мало утиша. Ја тада послах два војника натраг код резерве, да донесу три заостале реденичке кутије.

На Марка сам скоро и заборавио. Лежао сам у рову и силом се отимао од сна, који беше на моје очи навалио. Она два војника беху се већ вратила, спустише кутије код митраљеза и један ће од њих рећи:

— А наш се Марко већ укрутио.

— Како укрутио? — скочих ја као опарен.

— Мртав је. Ударио га куршум посред срца.

* * *

Сутра-дан смо га сахранили. Сиромах Марко, погодио је. Прва жртва из славнога IV. дунавског пука био је он. Прва пушка њега је погодила.

На једноме ћувику код Одсечене Момле његов је први гроб ископан. Од муниционог сандука војници му направише крстић, а ја написах на њему његово име.

Време ће можда већ спрало слова са њега, али ће вам сваки српски војник још знати тачно описати: где је Марков гроб.

»Шумадија« **Љуба Ј.**

ИЗ ВАЉЕВСКЕ БОЛНИЦЕ

— Белешке једног медицинара —

Бавећи се у ваљевској болници од почетка рата па све до неки дан, имао сам прилике, да се баш на извору нагледам интересантних ствари, али, на жалост, нисам имао довољно времена, да их све побележим. Неке ситнице сам записао на брзу руку, па их, ево, предајем онако, како сам их записао у своју бележницу.

[Младотурчин и Старотурчин] Два турска официра, ратни заробљеници, препиру се у болници о томе, ко је крив, што је пропала турска царевина. Њихова свађа била је све жешћа. Говорили су турски, па ми наравно нисмо разумели, док нам није тумач објаснио. На једанпут скочи Старотурчин, зграби једно дрво, што је било покрај пећи и удари Младотурчина таком снагом по глави, да се је Турчин онесвешћен срушио. Старотурчин је био замахнуо толиком снагом, да је изгубио равнотежу и пао преко кревета Младотурчина, ударио о наслон кревета и избио два зуба у горњој вилици.

[Мухаџири] Међу заробљеницима упадоше ми у очи двојица, која су врло лепо говорили српски и нису никако имали турски тип.

Одабрах од њих двојице онога старијег, па га запитам:

— А, вјере ти, Хаџе, како су тебе заробили и каква ти је потреба била, да тако стар идеш у рат?

— Нисам ја, вирај, ни био у рату, него ја сједим са овим својим комшијом у Селаника у једној хашчинници и једемо пилав, кад дођоше па нас бигаиџе хак заробише.

Слага Хаџе па баш ни брком не маче, а би зна, каква је зла почињо.

А кад смо се доцније мало боље упознали, признао ми је, да је био у рату, хвалећи нарочито српску артиљерију. Више пута ми је поновио: „Не можеш, брате, најамити милета српским топовима: све липи за земљу!"

[Турским »хеђиз«] Међу заробљеницима био је и један чудноват тип, који је себе називао хеђимом. Збиља је имао и неке инструменте. Једнога дана пријави се овај хеђим др. Хрњичеку, санитетском потпуковнику, да га прими да ради у болници. Овај га није хтео примити, јер није имао никаквих доказа, да је доктор »хеђим«, после тога дође у наше одељење, у коме је шеф био један доктор из данске. Данац га прими.

Слобода у Куманову: Србадија игра коло пред црквом

Град Призрен

Једном Арнаутину требало је само очистити и завити прсте на помодрелој нози, који су му били оболели од дуга пешачења.

— Док се је Данац бавио на другом крају собе, а ја му помагао при превијању, дотле је »хеџим« нешто петљао око онога Арнаутина.

На једанпут чу се једно гласно »крц«, као кад се маказама за обрезивање винограда пресече подебља лоза и страховит урлик проломи болничку тишину.

Притрчасмо »хеџиму« и Арнауту. Арнаут се је у грчевитим боловима превртао по патосу, а из ноге му је липтила крв, »хеџим« је држао у некаквим маказетинама одсечен онај прст до палца самога несретног Арнаутина и отресао га је у један суд.

Арнаутин је све већма урликао. Ми се запанили, па у први мах не можемо да дођемо себи. Кад »хеџим« виде, да ће га Арнаутова дрека компромитовати, остави маказе, па обема песницама тресну Арнаута по глави и у исти мах викну: »Суз, бре!« Арнаут ућута и оста јечећи.

Данац једва мало дође к себи, зграби »хеџима« за оба рамена и поче га дрмати вичући:

— Was haben Sie gemacht, um Gottes Willen! Was haben Sie gemacht?!

»Хеџим« је ћутао и тако равнодушно гледао у Данца, као да га се читава ситуација баш ни мало не тиче.

То разјари Данца до крајности; стиште још већма »хеџим-ефендију«, довуче га до болничких врата и избаци га као врећу вуне..

[»Трећа«] Једне вечери после свршена посла, привуче ми пажњу грохотан смех из једне собе; Отворих врата да видим шта је. Кад оно поседали по земљи чешки и дански доктори, па играју »треће«. Узели лепо једну арнаутску капу, па муњкају и вичу: »тура, јазија; тура јазија« и дижу урнебесну галаму, кад који добије.

То су свакако научили од заробљеника.

[Чех учи српски] И чешки и дански лекари куповали су редовно новине иако нису знали читати.

Скупе се у вече, па узму новине, изаберу каква крупна штампана слова и погађају шта би то могло бити.

Један Чех замоли ме, да га учим српски. Задивио се је, кад је разумео да ми имамо исто толико писмена, колико и гласова.

После подужег подучавања узех га на испит.

— Шта сте синоћ радили? запитам га.

— Чита новине.

— Не ваља. Треба рећи: читао сам новине.

— Читао сам новине, понавља Чех.

— Па онда!

— Ћутање.

Чех метну прст на око и сав поцрвени. Бива: онда је задремао.

— Па онда?

Чех се још више забуни, и кад понових неколико пута питање, он напући уста и учини: »Пфу!«, а при том метну десну руку на десни образ и наже главу. Бива, онда је угасио свећу и легао да спава.

— Па ви већ сасвим добро говорите, рекох му и престадох га испитивати.

Он нешто покрупно опсова и то сасвим правилно српски.

[Шишање Арнаута] Заробљени Арнаути имали су врло велику косу и браду, јер им још од почетка рата није било до шишања. А осим тога су се дугим пешачењем тако ослабили (подбили) да се скоро нису могли држати на ногама. Кад су онако чупави и брадати, улазили четвороношке у болницу, чинили су збиља страшан утисак и изгледали као медведи.

Погледајући једнога од њих, један доктор из Данске опази једну велику, белу уш где гмиже по Арнаутову врату. Одмах зовну мене и запита ме немачки, какав је то инсекат. Ја му рекох да је то један оријентални специјалитет, који најодличније успева на Арнаутима.

Кад Данац опази, да ће уш замакнути за врат, ухвати је »пинцетом« и пажљиво је однесе и баци у пећ.

Један српски рањеник опази то и поред свих болова од размрскана колена насмеје се кратко али громко и рече Данцу, иако га овај није разумео:

Нећеш ти то, господине, ни за две године тако истребити!

Кад Данац опази да је у Арнаута пуна и коса ушију само мало затворење боје, нареди једно опште шишање.

Дођоше сви ваљевски берберн и мајстори и калфе и шегрти. Шишање је трајало равна три дана, јер је било две хиљаде Арнаута.

Испочетка почеше берберн пажљиво шишати Арнауте све штрицкајући маказама да не би никад били готови, док им један официр подвикну: »Стрижи, бре, шта ту штрицкаш!«

Онда се берберн размахнуше да су све читава повјесма оне чупетине падала на земљу, шишајући у исти мах и браду и косу. Наслони му брицо машину за бријање испод левог краја уста па гони уз брдо покрај ува па преко целог лица и главе направи дубоку бразду, свршивши на левом крају браде.

Арнаути су за читаво време шишања били врло потиштени. Бог зна за чим су жалили.

[Пелцовање Арнаута] Арнаути су били врло неповерљиви. Највише су се бојали отрова. Чај и млеко смо скоро увек ми морали најпре окусити.

Кад су се појавиле црне богиње, наређено је било да се сви пелцују. Али то није ишло тако лако. Не да се Арнаут убости оном иглом за живу главу, мислили су, да је и то некакав начин тровања. Кад нису

Српкиња католичке вере из Скадра

помогле никакве молбе ни савети, дођоше неколико наших војника са бајонетима на пушкама. И тек кад му војник наслони бајонет на прса и викне арнаутски »Soj!« («Скидај се!»), тек се онда Арнаут почне преко воље скидати, шкрипећи и цвокоћући зубима од злобе и страха, јер зна, да у геџе нема шале.

После неколико дана јави се само једнога дана њих сто и четрдесет болесних.

Сваки је показивао са великим страхом на оне мале отоке на десној мишици, који су дошли од дејства серума, мислећи да је то отров почео дејствовати.

Наравна ствар, да је тај преглед био врло кратак.

[Српски рањеник] Један српски рањеник, коме је требало извадити из леђа шрапнелско зрно, требао је бити хлороформисан, јер је рана била тешка.

Одмах код броја десет поче рањеник отезати бројећи. Сви смо мислили, да је то због његове слабости. Кад је у брзо престао бројати, доктори му извадише зрно. У моменту, кад му доктор извадио зрно, а, на наше превелико чудо, отвори очи и сасвим мирно рече: »Господине, дај ми то зрно за успомену«!

Сви га окосимо да нам разјасни што се притајио и како је могао издржати да не јаукне.

— Ето, ја питао једног болничара како би вас преварио, јер сам имао вољу да видим како радите.

Тај ми је исти рањеник после кад сам га питао како је у рату, рекао:

— »Бију Турци, али ни геџа не да ока отворити«!

М. С.

У ОПСЕДНУТОМЕ СКАДРУ

— Белешке једног новинара —

I.

Скадар, 1. новембра.

Друмом, којим сам данас ишао из Љеша у С. Јована Медуањског, непрестано је пролазила комора с муницијом и профијантом, одељења турских трупа и гомиле наоружаних муслиманских Арбанаса. Жалостан призор: на лицима свих ових људи виделе су се трагови маларичних грозница и напора од овог тешког рата. Свуде се виде обележја рата: попаљене колибе, уништене жетве напуштена стока. Видим цркву отворених двери: на прагу полупана стакларија. »Опљачкали су Турци« — вели сапутник, причајући ми ратне епизоде.

»Баш овуде, недалеко од Љеша — вели ми он — прекључе се возила коли, и у њима чиновник аустроугарског конзулата у Скадар. На боку кочијаш и гаваз. Црногорци дођоше до околна брежуљка, дуж кога иде друм на 200 метара; нико их није приметио. Из заседе су лако нишанили друм. Кад се појавише кола, мислећи, да се у њима вози који турски официр или гаваз, осуше ватру. Гаваз одмах подиже белу заставу, али ватра се удвоји. Једно зрно погоди кочијаша, који доскну строповшта се у кола. Умро је после неколико минута. Леш је остављен на крај друма и у вече је укопан«.

Друмом из Љеша до Скадра доминирају брежуљци, од којих се човек може одбранити само кад их завзме. На један сат од Скадра Црногорци стигну један турски батаљон, који је ишао у град. Ту је друм среа велике ливаде, без заклона. Турци су морали одбијати напад са потпуно отворене позиције, и пуцати у вис на непријатеља, чим би се овај појавио на врховима брежуљака. Губитци нису били мали, али Турци остадоше под ватром до ноћи, спречивши Црногорце да сиђу у равницу.

У Скадар се улази преко моста на Дрину, где је постављена стража. Трупе, које бране град налазе се по утврђењима и на брежуљцима, али на супротној падини од оне окренуте непријатељу, који их, према томе, не може бомбардовати. Опсада је готово потпуна.

Црногорци имају у рукама све позиције, које доминирају Скадром: Враку, Мурићан; затим друге на Бојани и прилично важна узвишења западно од Брдице Друга црногорска дивизија је увек с оне стране реке Кири. Између Кири и Брдице је долина Дрина. И с ове стране је опсада такође чврста; и с оне стране се боје, да не стигну Срби из Призрена.

Скадар бране две одбрамбене линије: једна се састоји од брежуљака који га окружују а према Дринској долини; другу спољашњу одбрамбену линију чине утврђења Тарабош и Врдица и утврђен брежуљак Тепе, одакле су до сада одбијали другу црногорску дивизију. На свим овим позицијама има укупно 25.000 људи. Сви топови на узвишењима посакривани су у земљи.

Турци се боје каквог изненађења преко ноћи и опасности да буду изо-

Лепа Арнаутка Малисорка из Ђаковице у Старој Србији

писани; зато је свака секција формирала себи своју засебну одбрану. Позиција, на којој се највише заснива одбрана Скадра несумњиво је Тарабош, који се својим гребеном простире до градских капија.

У Скадру је заставо сваки свобраћај зато, што нема људи и превозних средстава. Једино се опажа кретање кола у тврђаве и арсенале. Школе су претворена у болнице; таљанско склониште постало је резиденција гувернера.

Риза бег је доказао, да се Скадар врло тешко може заузети. Рекао је, да га Црногорци никад неће освојити. Њима ће морати доћи у помоћ бар тридесетак хиљада Срба са доста батерија. Али Риза бег мисли, да је врло далеко дан, кад ће савезници ући у Скадар. Он је за кратко време нешто организовао одбрану. Познавајући системе свога краја, предвиђао је, да ће остати исолисан, те се одмах бацио на посао одбране. Стизали су знатни транспорти муниције, оружја и материјала, упућеног у Бериане, Пећ, Ђаковицу и Призрен. У немогућности, да им се помогне, све је овде остало, и то је била велика срећа. Појачања пристижу свакога дана по мало; шаљу их поглавице суседних племена, која су солидарна с Турцима против Хришћана. Само јуче и прекјуче дошло је 1500 редифа.

Риза бег се много узда у своје војнике, које држи под гвозденом дисциплином. Јутрос су два трчка војника, турска поданика, прешла мост на Бојани у намери да се дочепају црногорског логора. Нико их није заустављо. Митраљез с моста сравнио их је са земљом. Њихови лешеви још су на догледу војсци.

Скадар, 2. новембра.

Прошле ноћи топови су дуго грмили. Колонада се није све више примицала, чему су се овде у граду надали, већ су пројектиле долазиле са исте даљине! Није се знало одакле Црногорци гађају, да ли из Мурићана или из Врање. Око 2 сата Турци са неколико метака одговоре с Брдиће.

За време бомбардовања отворили су се многи прозори; главе, које су се показале, измењаше неколико речи кроз помрчину, и не видећи се, у једном прозору се указа светлост. Неко подвикну: »Угасите и затворите!« Нико није одговорио. Тада је на тај прозор избачен револверски метак. Одмах су спуштени капци и заварио се мрак.

Јутрос, као и увек после дуге ноћне канонаде, предвиђали су, да ће се бомбардовање наставити и да ће може бити, међу пешадијом доћи до судара. Међутим, ништа од тога. С оне стране Тарабоша врх Мурићана покривен је снегом; на њему ни трага од живота, као да је напуштен. Само по где где тамне тачке у снегу: то су топовске позиције, из којих вазда провирују спремне отњене чељусти.

На скадарској чаршији нема више оне шарене воље. Нестало је пазарног дана. Туда се одлази само обичаја ради, на састанак. Уз пут се наилази на траг једне црногорске гранате. Велика пројектила издубила је широку јаму, коју су одмах затрпали. Нико ништа не купује.

Свако гледа да сачува душу али су сви узнемирени. Свакога се дана становници у чаршији питају: „Чега има новог?"

— Ничег.

Протекао је још један дан. За описање је сваки дан један мали пораз: храна и муниција нестаје; све се више примиче крај.

„Трибуна".

ЗАПИСИ

[Како се грчки генерал опростио с погинулим сином]

Из Атине јављају: Син грчког генерала *Коларисе*, млади потпоручник Ђорће, учини више ноћних нападаја на Турке. У последњем нападају паде млади официр, смртно погођен пушчаним зрном. Сутра дан дође генерал, отац погинулог младића, наже се над мртвачким ковчегом, пољуби сина у чело и рече:

— Сине, данас ти је ону дан туге и жалости, а генералу дан среће. Потпоручниче Коларисе, извршио си своју дужност. Почивај мирно! По том се генерал окрену једном поручнику и наредио му, да припреми све за погреб, појахао коња, па је на челу свог штаба одјездио на бојно поље.

КОРИЦЕ!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све бројеве досадашње бројеве!

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

Употреба клишеја законом забрањена

СВЕСКА 15. У НОВОМ САДУ, 31. ЈАНУАРА (13. ФЕБРУАРА) 1913. СВЕСКА 15.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Неустрашима батерија.

(Један дан на бишољске бишке).

Дан мутан и хладан . . .

Црни и густи облаци који су се са високих планина спуштали у мочарну равницу Црне Реке, донесоше ситну и студену кишу.

У ту мочар, с обе стране главног друма, који води за Битољ, наш пук, развијен у борбени поредак и ушанчен у мале стрељачке ровове, штитио је градску артиљерију, која је позади маскирана једним земишљеним таласом, сипала своје пројектиле.

Турска артиљерија, која је била с оне стране Црне Реке и дубоко укопана, отварала је ватру на градску артиљерију, па како није могла до ње да добаци, окрете на наш пук, али без успеха. Њени рђаво темпирани шрапнели високо су се распрскавали више наших глава, а оловна зрна без икаквог дејства падала далеко позади нас.

Наш батаљон био је на десном крилу пука, на ивици једног брежуљка. Згрчени од зиме посматрали смо из ровова бојно поље, које се лепо и на далеко видело . . .

На крајњем левом крилу видели смо кроз догледе, како понтонири дунавске дивизије газећи воду спуштају понтоне у Црну Реку, и вуку мостовни материјал.

Турци спазивши подизање моста осуше артиљеријску ватру. Њихове гранате рушиле су мостовну грађу и дрвени остатци пливали су по узнемиреној води, — мост се није могао подићи.

Убрзо за тим пешадија је улазила у воду дубоко до груди. Лепо и јасно према светлој, широкој, воденој површини виделе су се само главе војника, како пливајући по води измичу напред.

По кад-кад лупале су гранате по површини реке дижући у вис водене млазеве, који су прскали на све стране. У тим опасним тренутцима војници би се гњурали у воду, па поново убрзо избијали и прелазили журно на противну обалу.

Са десног крила из долине реке Шемнице допирала је врло јака пушчана и митраљеска паљба дринске дивизије, која је нападала преко блата и мочари на село Кукуречане.

Још даље у десно, и тамо далеко иза високих кршева једва су се чули топовски одјеци моравске дивизије

Артиљеријска канонада на обе бојне линије није престајала. У тој канонади увек се јасно издизала рика из градских оруђа, и њихово потмуло и дубоко урлање далеко се орило по бојном пољу.

Битка је била развијена на целом фронту. Наша цела бојна линија мицала се напред, али лагано, јер су вода и глиб успоравали брзину кретања.

Таква је била општа ситуација на бојном пољу. Код нашега пука није се ништа изменило. Ми смо и даље згрчено лежали у рововима заклањајући се од шрапнела, и слушали како преко наших глава пиште челик из градских оруђа.

Одједном позади нас се зачу јака лупа точкова.

По пустом и кальавом друму спазисмо како бесомучно к нама јури артиљеријски дивизијон, око кога је прскало блато на све стране од топовских точкова, који су високо одскакивали од земље правећи силни звек и ларму . . .

Пред једним малим каменим пропустом дивизион се трком разви са једном батеријом лево, а са две десно од друма; за трен испрегоше се топови, предњаци се у бесном каријеру вратише назад — и све три батерије потпуно отворено дрско решене на све, загрмеше из својих оруђа.

Бојним пољем орила се дисхармонична јека разног ватреног оружја. С обе стране битка се развила највећом жестином.

С непријатељске позиције артиљерија убрза ватру на наш дивизион Турске гранате у први мах падале су ређе, доцније све чешће и чешће и нарочито засуше крајњу десну батерију, која се најотвореније истакла испред дивизиона и најјаче отпочела дејствовати. Изгледало је, да земља испод батерије стење од силних челичних удараца

Свуда око ње пиштале су гранате дробећи и кидајући земљу из чијих се расцепа пушио дим и распростирао по целој батерији, развијајући загушљив смрад отровних гасова, који смо чак и ми осећали.

Одједном, обасута пакленом ватром батерија умуче.

Узнемирени, укочених погледа, престрављени и задивљени гледали смо, како војници непомични и неми, слепљени уз точкове и штитове једва опстајаху изглед људи.

У батерији никаква покрета, као да је све мртво — — — — — — — — — — — — — —

Обе батерије лево од ње, поштеђене од овакве страхоте, убрзаше ватру. Градска артиљерија бесомучно је рикала да извуче умореву батерију из страшне несреће, али узалуд... јер је то било посредно дејство неке непријатељске артиљерије, чије се место није знало . . .

Артиљеријска ватра турских позиција у правцу дивизијона је слабила, али гранатни удари нису престајали . . .

Одједном батерију као да ухвати неки бес. . . Ко притиском у електрично дугме каквог аутомата, батерија се затресе.

Слепљене фигуре на мах оживише, и из уста читири топовске цеви сину ватра . . .

Али не потраја дуго па опет умуче, јер око ње почеше још јаче да прште непријатељска зрна.

Дотеривање првих турских заробљеника у Београду

Пренеражено гледали смо у батерију, очекујући, да се повуче назад. У њој је, истина, све умукло, али је она неустрашиво и даље остала на своме месту, покушавајући још неколико пута да се одбрани од дрског насртаја. Али узалуд . . .

Ускоро се све утиша — ноћ прекиде борбу.

* * *

Ту хладну и кишовиту ноћ преседели смо у рововима. Војници, дрхтећи од зиме, прикупљали су око себе своја мокра развијена шаторска крила.

Око нас је било немо и пусто, само би се с времена на време чуло дубоко ркање умором савладаног војника, који је на све заборавио, или би по кад-кад више наших глава закрештала каква оруџина, тражећи плен.

У јутру, још пре сванућа, смениле су нас трупе тимочке дивизије другог позива, а нас упутише на селу Кукуречане као појачање дринској дивизији.

— У путу прошли смо недалеко од батерије и кроз сумрак видели смо, да није била на старом месту. Те ноћи она је променила положај, али још у напред, иза овице једног јарка — и добро се укопала.

* * *

После два дана праћени многобројним народом ушли смо у ослобођени Битољ. Целим путем у највећем усхићењу пљескали су нам и викали »Живели!«, дивећи се нашим победама.

Испред нас је ишла гордо и поносно неустрашива батерија. Неколико њених исцепаних челичних штитова од непријатељских граната јасно су говорили одушевљеном народу, како се бори за краља и отаџбину.

Из београдске »Штампе«.

ПРВО БОГОЈАВЉЕЊЕ У СЛОБОДНОМ СКОПЉУ.

Од **др Николе Вучетића из Београда.**

Бог се јавио петстолетном робљу и послао му слободу...

Широм балканских поља, брежуљака и висова, убавих дољa и стрмените врлети нева се данас Слободи химна и Богу слава...

Вас православни свет велича данас успомену на тренутак, кад се јавио Бог и тиме дао истини свој божански лик, и васколико се Српство горди својим именом и сећа данас своје Свести, која отвори врата заробљенима и пусти их у загрљај Слободи...

Цео православни свет тоне данас у живој престави Божјег лика пред људима, којима Он пружа истину, балкански хришћани пак с дањшњим даном Богојављења славе јањашње Слободе!...

Богојављење!... Слобода!...

— Како су прослављали обично овај дан у Скопљу? — питах се и нехотице.

— Не Зардару! — рекоше ми. На рано, рано, да не сметају своме господару, који нерадо гледа све, што није везано са његовом вером. Тако је било последњих година.. Али било је и дана горких, кад бедни народ није смео изаћи испод земље, већ је свршавао своју молитву Богу у цркви, која беше готово под земљом, и при затвореним вратима тихо и смирено, и у прозрачју јутањњега дана. Последњих година смели су изаћи и на божје видело и на данашњи дан захватити воде са Вардара, који се вазда тако силно журио.. журио као да је хтео побећи, да не види, што гледати не хтијаше... Смео је народ изаћи, јер је тако било по вољи Алаховим слугама, којима је била вазда жеља и молитва у Алаха, да се народ не сједини. А народ беше кривички завађен и свако јавно надметање у њему, ма то била и молитва Богу, могла је само створити Завист и неговати њену паклену ћерку, коју Мржњом зову... Ето зато су и смели Каури о своме Богојављењу на — Вардар!...

А данас?.. Данас је тај исти народ мал' не једна душа пред Богом... Рекоше, е ће црквe данас звездно славити Бога, заједно завапити божанску песму: „Глас Господен на водах..."„, заједно се пошкропити освећеном водицом миротворца, који нам дарова Истину и њену дражесну ћерку — Слободу!... Заједно сви у миру и љубави, као што хришћанској цркви и доликује! До јуче су били у Мраку, данас ис ето у Светлости; пре бејаху у Лажи, данас су у Истини; доскора у Мржњи, сада у Љубави!... Слава нека је Провиђењу, које их умудри, даде им — Слободу!..

Богољављење... Љубав!..

Водоосвећење.. Истина...

Свет врви и жури се, прибира се на обе стране бродолетог Вардара, који се и жури и ромори, неуморно и трајно, као да би још увек хтео нешто рећи!.. И говори!.. Чуј, слушај!... Ја чисто разумем његово роморење... Ево, шта каже: „Видео сам све! Све знам... далека прошлост ми је у памети . . . Радујем се . . . радујем, јер одавно, о, врло одавно ми не сваму овакви дан, светао и богодан... Од Душана та се још не сећам, од ње говових сјајних дана!. . . Свега се сећам живо, него сећај се и ти, драги, што прислушкујеш моме говору! Минула слава нек ти срце божјом моћи снажи! Радујем се... оснажила та је!... И твоје ти срце, мој Србине, разнесе твоју славу, и праведну и заслужену, светлосном брзином с краја на крај света!.. Разуми је, не узгорди се, одржи је свежу!.. Прошлост ти је дала снагу, садашњост треба да ти пружи и памет и снагу!.. Не погорди се, јер сад тек ти ваља радити и радити, радити и са срцем и са душом и с памећу.. Слога ова и љубав на мојим обалама, које су подупрте овим хладним стењем, весели ме. Ја јој се радујем.. раду јој се и ти.. Радуј јој се, имаш и зашто, да јој се радујеш... Али знај: срце бојак биje а ум, ум царује!"

Свечани тренутак се све више примицаше... Пожурих, те намирих своје бонике и испадох и сам на Вардар, да будем срећан саученик овог славља у слободи.. Лепи јуначки глас војне трубе прати појединa одељења лепе, стасите, свеже, чисто обучене српске војске, која промиче десном страном на ниже до гвоздене Ћуприје, па преко ње на леву обалу уз Вардар, да заузму леви кеј од великог каменитог места ако иду Вардар.. Трубе својим високим гласом продирају ваздух, који се одбија о високе двоспратне зграде по кеју са обе стране Вардара и тамо даље, о зидине Душанова града и брегове у десно и у лево! Чете се заустављају једна пред другом и постројавају у двојне редове.. И народ привире и с десна и с лева, и оздо и озго, и из улица, које се стичу на велики мост. Иде и старо и младо, и весело девоjче и уозбиљено момче, и војник и грађанин, и сељанин и варошанин, и хришћанин и нехришћанин.. Све хита, да види, што се неје видело; да чује, што се није чуло!..

Стао сам на ресној обали мога милог Вардара, баш према српској православној Митрополији, која је ево прекривена тробојкама, испод пеле оне древне Ћуприје, на левом кеју Зашто сам ту баш, јер се беше ту заустанила и дражесна четица мома и девчака, жена и људи у привлачном, живописном одеду Срба сељака из Скопске Горе Црне. Бејах међу њима блажен и кад их гледах онако сретне и задовољне, и кад разговарах са њима о њима самима, о души њиховој и целом бићу њиховом, кад залажах у душу њихову, а они и не при мећаваху да сам им у њој!. Преда мном стајаше петнаестогодишње девоjче, плавоjче, румених пуначких образа, ока гравораста, насмејано, пуно среће и живота и сав се бејах пренео у душу њену, а у мислима, да је преда мном моја ћерчица истог стаса и узраста, истог доба и осмејка, истог погледа и живота!... И кад ми она отворено и са осмејком, слободно и предано одговараше на свако моје питање, миндиjах је Јелчицом својом, која у тај мах беше далеко, далеко одавде, можда са мислима усредсређеним у своjим задаћама о слободи у ког класичног писца иди можда овде уза ме у слободној Србији, у овом свечаном слављу Бога и Слободе!..

Привире свет и привире!... Свечано обучен и свечана корака врви он и заустаљa се на месту, где му се чини најподесније, да може чути свету реч божјих пастира и у гpaу пратити јорданску песму светитељску. Или ако не може ту, а оно онда да заставе онде, откуда ће моћи прегледати цео овај величанствени призор прослављања — Слободе: на мосту, на кеју и десно и лево дуж раздраганог Вардара, по балконима нанизаних двоспратница по обa кеја!..

Призор је свечан!.. Тишина је нема у том великом, дугачком полувенцу, шареном и живописном, протканом светлим беласањем лепог одела појединих групица Црногорских мома и женскадиje. Свечана тишина се осећа дуж читаве ове пруге, која је ево легла десном обалом свечаног и веселог Вардара до моста, па по мосту, и од њега левом обалом на ниже, дајући облик на покој. Непомична је та пруга у виду најдепшег лепотканог душачког и непрегледног ћилима. Тек овде, онде лелујне он, као кад би где ветар подишао и мало га подигао! Ове лепе, разнобојне и разнолике шаре изливе ти по њему и светлосни зраци са појединих сличица и промена на њему падају ти на очи, улазе кроз зенице твоје и уносе ти у свест слику сјајну и лепу, која ти се упија у душу, трајно и непромењено. Пред нама су у једном делу тога лепотканог ћилима, који хвата кеј с оном стране, испод Ћуприје, испред митрополије и Отоманске Банке, низови одреда, са пушкама о рамену, са веселим погледом, у одмереним редовима, са танутом душом и раздраганим срцем, пливаjући у миљу и задо-

Српски се војници одмарају после битке код Куманова, да одмах затим пођу на Скопље

војству и бацајући поглед на ову страну, где ми стајасмо, и горе на Душанов мост, који се је гордо испупчио, и не осећајући терета под непрегледним ћилимом шареним и светлим, под хиљадама побожног и разоз-налог света. Нанизани су ту ено и редови пука Богу милог, за слободе жељног и ево читава четица декара и лекарица-помоћника добротворних санитарних одреда руских српољубивих општина Петрограда, Москве и Кијева, велики и нижи синови војничких и грађанских лица и проткани цветни сагови сеоских сплетова, варошких пукетића и одважних младића, који се спремаху, да запливају валовитим хладним Вардаром и зарone за светлим крстом, који ће полетети пред лицем Краљевића Ослободиоца из руке првосвештеникове кроз ваздух на површини веселе реке, да се скрије под упљускани талашћићима!

Пред њима је и међу њима, на самој узвишици, испод које кроз кеј силази пут у Вардар, подигнута црквица, постоље, не од леда, јер га нема, већ све живо трепери у заставама тробојним, као и кеј и куће на њему. Благ ваздух обвија непрегледну чаробну слику ову и небо је осветљава кроз ваке безичасте облаке. И као што се прелеви у боје ових застава, нанизаних на црквици, у црвеном, плавом и белом, тако се и цела она непрегледна маса света лелуја и прелива и у тим и у још другим бојама, непрегледно и бескрајно! А у малим размацима видиш цветиће, где се белаасају у сред шареног поља, и црвеног и сурог, и мрког и црног! Испред самих кућа су изравнати низови српских витезова, правилно постројени, као опружени гајтани на белим појмама по хаљинама оних цветића!..

Начичкани и површани низова ови пружају се и даље до моста и на њ и по њему. На огромним, незамереним, каменитим стубовима почива мост тај цео уздигнут у виду лука и држи на својим леђима, непромењен и горд, целу ту безбројну масу света, која је упрла свој, рек би, непомичан поглед у шарену и лепу слику на кеју у лево и на ону у десно. Понекоме се заустави поглед и на брзим валима неуморног хитрог Вардара и у лево одмах испод њуприје на старом оном већ оронулом храсту у води неколико метара од обале, заокруженом унаоколо сувом земљом на подруг метра од стабла. Гране тога извешталог дуба стеле мирно, пружајући се десно и лево, и горе и доле, искривљене и згрчене, осушене и укочене, као остареле руке поносита коштуњавца старца, који се још држи гордо, живо опомиње на давно минулу младост, а својим целим бићем пружа савете и опомене млађима! Васколики овај свет, који је прекривио тај древни мост, скоро је непомичан и на први поглед, гледећи на њ озго, изгледа као да је сав на плећима каквог дива, који их носи... носи... Куда?.. Али и тај мост, тај привидни див, и тај свет на њему, живи свет, појединако су непомични пред лицем свећаног тренутка, који блисну пред њима!.. Свечан тренутак водоокељења — свечаност осветљења Слободе!.. Пред њом и пред њим удубљен је народ у мисли о минулој негрећи и у раздраганост своје душе са Истине, која одржа победу..

Гром топа затресе са оронулог града ваздух и одби се о брда и разлеже по се доље и удаљи, он наговести свечани тренутак славља јављања Бога и Слободе!.. И нехотице се тиже она свечана слика, која покриваше обе стране свечаног Вардара и горазог непобедног моста преко њега. Поглед целе те силеџије паде на град, који је сад изгледао у пропланку облака светао, величанствен и горд, снежан, без и искре оронулости, коју иначе на њему виђамо. Звук звона са светих храмова забруја и с десна и с лева и лелујну се цео овај шарени и лепи ћилим, који покриваше цело ово просторје. И уздах и сузе, и лак осмејак и блаженство виђење се на лицу старијих и људи и жена, а усхићење и раздраганост на лицу млађих, девојчица и дечака, који можда и не појимаху значење разлике прећашњег и садашњег времена, којима само овај тренутни сјај лебдаше пред очима и надимаше им груди!..

— Радујеш ли се, снахо, овом свечаном тренутку? — запитах средовечну жену до себе у живописној групи моји лепих Црногораза.

— Радујем ли се!? Како да не бих, кад се и земља радује! — рече, а очи јој се наводнише и две три сузе се скотрљаше низ још свеже, бујно, здраво јој лице, које беше без иједне једите боре, са блаженим осмејком око усана и изразом унутарње среће и задовољства око очију.

Замало, па се ено указа из улице, која увире озго од града ка кеју, литија са свештенством и народом, с Краљевићем уз пратњу Његових витезова, а друга опет примицаше сзао леном обалом узВардар, да се састану и споје у једно тело и једно стадо на молитву Богу, на песму Јорданску. Прекривио беше народ читав овај простор — ни игла да падне из облака, не би могла на земљу доспети!.. И опет благослови гром, величанствен и заглушан овај свети тренутак, а тамо под самим мостом заплива у речне вале снежан и крепак младић, да се ето припреми за скоро надметање, кад буде ваљало хватати бачени круг у речним валима.. И другог ево доле испод оног старог дуба, коме овај свечани тренутак крену слике из прошлости, и његова понајвиша грана задрхта!.. Је ли од радости, што је ево дочекао необорен, горд, још жилав и чврст овај сретни тренутак, кад се јавља Бог са својом њерком Слободом, доскорашњем робљу?! И опет загрмље сложан грохот пушака и разлегаше се једно за другим, од чете до чете, сливен у један силан прасак. И „Глас господен" преливаше се са роморењем

Са бивше српско-турске границе: Српска турска караула

вала Вардаревих, који се ломљаху о камење, и побожни свет припеваше »Во Јордање«!

— Гледајте, гледајте оног малишана! — зачуше се гласови и прекидоше у мах побожну тишину. Полетеше погледи према вртлогу испод моста, према коме заплива дечко један, полеже на леђа у води, скупи и избаци ноге изнад воде, стаде се вртети као чигра. Многи повикаше: »Заneће га вртлог!« Други опет: »Не бојте се, неустрашљив је то пливач!...« Кроз гомилу ону света од црквице, која се предиваше у лепим заносним бојама народним, крену се божји слуга до обале са крстом у руци. Полетеше ови рониоци, и још двојица тројица њих, и загњурише се у воду, а кроз ваздух засветлуца крст.. паде у воду... И дохвати га онај, који је у воду први заш!во!.. Уздигнувши то свето знамење високо у десној руци, пође к обали и преко ње горе, да га врати и преда победоносно!.. Мала граја се разлегаше свуда унаоколо, одајући хвалу људима и славу Богу!.

* * *

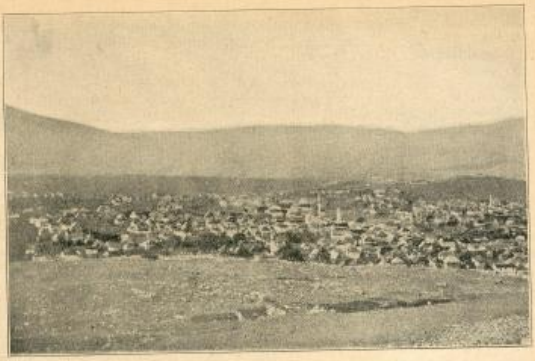

Варош Плевље у новопазарском санџаку.

Свет се разилазио... Одоше и моје Црногорке, и поносне и задовољне... Ја сам за часак застао... Пратио сам погледом свет, кад је одлазио, и пратио!..

Напослетку кренух и сам у — своју болницу.

Скопље, 6. јануара 1913.

Литија се стаде одмицати, а свет навираше, да за хити свете водице и одвираше и хиташе кући, носећи у њу Божји благослов.

У НУШИЋЕВОЈ КАНЦЕЛАРИЈИ.

Отишао сам сутра дан у начелство. Таман ми се дала згодна прилика што је на пошти стигло два приватна писма за г. Нушића, па рекох, понећу му их.

Начелство је као што сам казао, у десном крилу валијског конака и као што у левом крилу ђенерал седи у соби Џавид-пашиној, тако у десном крилу овога конака, начелник седи у соби у којој је валија битољски радио.

Једва сам се прогурао кроз масу света која је притисла ходник и кад сам се јавио по жандарму, Нушић ме је пустио као старог познаника. Затекао сам га баш кад завршава говор са четворицом Турака, од којих су двојица хоџе.

— Идите кућама и гледајте. Ваше гајле (бриге) моје су гајле. Ја не спавам зато, да ви мирно спавате. Нико вам не сме рећи ни потамо се, нико вам не сме закупати алком на вратима, нико зло погледата. Али, ако ви не гледате своју кућу, не пазите своју децу и своју бригу, него бркате друге работе, е онда ћу ја да вам закуцам алком на вратима и ја ћу зло да вас погледам. Ето то толико, ајд пођите сад са здрављем.

Они се дубоко поклонише и одоше.

Нисам могао да познам Нушића, којега сви вечито познајемо насмејана и весела.

Узбиљно се, као да је сва држава пала на његову бригу, оседио и ослабио те се јасно види на његовом лицу да га је савладао тежак умор.

— Зар ћеш ти, бога ти, да примиш све што чекају напољу?

— Него? вели он.

— Па колико дневно примаш?

— Просечно сто двадесет до сто педесет.

— И са свима разговараш?

— Па зашто би их иначе примио.

— И свима сврши посао?

— Па — учини он — колико се може. Неког упутим, другог посаветујем, трећег покарам, четвртог утешим.

— И ушиш?

— Дабоме.

— И казниш?

— Без милости, ако је само крив и то без обзира је ли Србин или Турчин.

— Дакле без разлике.

— Сиђи у апсану па види, има тамо и Срба, и Грка, и Бугара, и Турака и Арнаута.

— Хоћеш ли дозволити да присуствујем мало примању?

— Седи! — рече Нушић, даде ми цигарету и удари у звонце. Уђе један велики каплар.

— Пуштај! нареди Нушић.

И сад поче да се ниже читава поворка. Морам рећи, да Нушићу одакшава посао што говори све овдашње језике, те се са сваким у три четир речи разуме.

Уђе најпре једна ханума.

— Не истерси, хануме? — пита је Нушић.

Она разви по турски дугу причу. Муж је отерао пре три месеца а узео другу. По шеријату дужан је ствари да јој да кад је отера, а он не да.

Нушић је упути Мустафи да он реши спор, па ако Мустафа

пресуди да јој по турском закону припадају стварн, он ће их полицијом одузети и предати јој. Оде задовољна.

Уђе један Грк и један практикант донесе уз њега и неки акт. Нушић га прочита, премери га од главе до пете, па нареди суво:

— У апсу!

Поче Грк да се превија и богорадн у ниме деце или му не поможе. Начелник поново нареди и одвукоше га. Запитах Нушића зашто, ал не хтеде да ми каже.

Уведе жандарм једну Туркињу.

— Јел то тај? — запита Нушић.

— Јесте господин начелниче! — одговори жандарм.

Нушић приђе и на моје велико изненађење, дочепа фередју којом је покривено лице Туркиње и зјера јој с лица.

Ја се изненадих још више кад под фередјом угледах коштуњаво лице једног Арнаутина.

— Ето видиш — окрете се Нушић мени — па веруј ти сад Арнаутину. Обукао се у женско а зна кога да убије или што друго да изврши. Претреси га!

И жандарм поче Арнаутина да претреса а он дрхће од страха као жена јер предвиђа да је главу увукао у мишоловку. Одвукли га затим у другу собу на саслушање.

Нисам имао времена да останем дуже, иначе се тако по цео дан у начелниковој канцеларији ниже слика за сликом. Само о томе, могло би се вазда писати.

— Да те не узнемиривам — рекох дижући се — видим да си претрпан послом. Где би се могли састати на мало разговора.

— Овде само или код моје куће.

— Зар не би могли у кафану?

— Не идем никад у кафану.

— Зар та? — изненадих се ја.

— Не идем! — одговори Нушић.

И одиста после сам чуо да Нушић, из обзира према положају своме, живи потпуно аскетским животом. Из куће у канцеларију и из канцеларије кући и нигде више. Од ране зоре је до подне и од подне до мрклог мрака у канцеларији а за тим код куће. Интересантно је међутим да је Нушић успео задобити поштовање и неподељене симпатије и Срба и Бугара и Грка и Турака и Цинцара и Јевреја, па и Арнаута овдашњих. Угледан турски првак Хамид бег, рекао је једном овдашњем Србину ту пре неки дан: „Алах је милостив, кад нам је одузео државу, послао нам је овога ефендију Нушића, те да под његовом управом не осетимо ни једног тренутка да смо побеђени народ!"

ЗАПИСИ

— [Арнаути из Србије] Са Цетиња јављају за овај случај, који је јако карактеристичан у овим часовима:

Стоји мала група Малисора. Упутим се к њој и запитам:

— Одакле сте ви?

— Пре Србија (из Србије), — одговори један од тих мрких Арнаута.

— Како из Србије? — упитах ја мало зачуђен.

— Из Србије, с ону страну Јеша, — одговорише Арнаути.

— [Страшна ноћ.] На Младом Наторичану беше ноћна битка, као увод у велику кумановску српску победу. О тој ноћној битци на Младом Наторичану један српски ратник пише у својим ратним успоменама ово:

Целог дана био се бој..

Нашем батаљону, који је био у другом борбеном реду, наређено је, да се повуче на задњи положај и у случају неуспеха да штити одступање предњих трупа.

Мрак се у велико спустио... Поноћница је била густа као тесто. Хладна и крупна јесења киша падала је, натапајући већ раније мокру земљу; а и ветар је почео јаче да дува, те да и он у друштву осталих незгода оцрта што јасније тежину ноћи, која је наступила.

Са предњих позиција чули су се оштри делинични плотуни пушака на повесављајуће да ноћ не ће бити мирна... Наш батаљон нечујно и без шума, извлачећи ноге из дебелог блата, повлачио се на задњи положај. По неко залутало пушчано зрно проевирало би преко наших глава... Један војник на задње чете, рањен у груди — паде... Али све то ни уколико није успоравало кретање батаљону. Батаљон се повлачио назад на прихватни положај.

После хода од четврт сата стигли смо на положај. Није дуго трајало, а наш батаљон ћутећи журно се укопавао. Аповчићи су снажно забадани у земљу и груде бацане на предњи нагиб правећи стрељачки ров. Киша је и даље падала, квасећи изабране војнике... На један мах, као по команди, војници прекидоше своје копање и упреше своје погледе кроз густу тмину, ка предњим позицијама. Са тих позиција заурлао је страшан оркан.

Поглед на Душанов царски град Скопље.

Српска кошња у новоослобођеним крајевима.

Из топовских чељусти бљувала је ватра, која је у овој црној ноћи јачно оцртала турску и српску борну линију — она је изгледала као две крвље, дугачке, испрепламане, усијане, дебеле штангле. Митраљези су сејали своју паклену ватру, пушке су пиштале, чини ми се, као да је земља на српској и турској позицији пребукла и да из ње шикља усијана лава, која хоће све да смлави, изгледало је, као да ће се небо у ад да преломи...

Є времена на време дојурио би по неки пешак са предњих позиција, погледа му је стално остајао назад: гледајући узневерено у страшну паклену ноћ. Питамо га: Куда ћеш? Он се стресе и пламшаво мумла.

— [Давид пашин хумор.] Београдски дописник »Србобрана« г. Милан *Марјановић* саопштава ову занимљиву анекдоту:

Вриједи да вам забиљежим сљедећу истиниту анегдоту, која се односи на *Давид-пашу* и коју дозинјем из прног извора: Сјећаћете се, да је пред кратко вријеме било јављено, како је Давид паша замолио српског команданта *Недића*, да му по шаље *гергума* против дефтерије, која хара у неким мјестима, гдје борави Давид-пашина војска. Недић му је послао и није хтео плату за пошиљку. Давид паша се је захвалио. Писао је француски и у писму каже: „Сада смо у примирју а сљедиће и мир. Можда се до скора видимо. Они моји мудријани у Цариграду нису способни ни зашто. Ја се не могу и не ћу да вратим у Цариград и ако ме приките, *ја ћих најрађе ушао у српску војску*. Уверавам вас, да сам свакако један од најбољих турских официра и могао бих *постати капетан у вредној српској војсци*. Ви сте доиста показали, да сте људи, па шта да ја радим у Цариграду? Мене ваша кавалерија није достигла баш као ни наша артиљерија није погађала ваше војнике. Сада смо у том погледу изједначени и до виђења, ако ме ви хоћете".

Ово писмо Давид паше, за којега сви кажу, да је доиста најваљанији између турских официра, побудило је својим хумором доста угодних часова у официрском круговима, који се у ово вријеме примирја у Битољу и у околици беспосленн досађују.

— [Правична пресуда.] Пре две године, негде о вашару у Феризовићу, данашњем Урошевцу, десио се овај врло занимљив случај. Једном *Арнаутину* пала је нарочито била *у очи једна лепа српска сламчица*, која је га својом лепотом и одлом мамила све присутне, али су овом Арнаутину толико њени покрети и њено понашање били сасвим мамљивн, да се бојао, е је неко други боље зарезује и гледа него он. Видевши је, где стално маше кишобраном, као да му прети, Арнаутин је одједаннут скочно право пут ње, отео јој кишобран, сломио га, а поставу му сву исцепао, да није ни за што вредео. Сви су присутни то гледали и са чуђењем посматрали збуњену девојку, а Арнаутина презирали, да су се сви одједаннут скупили претресијући, шта је било и како. Арнаутин је мирно стојао и посматрао тај велики скуп, док му не изађе отац девојчин, и љутитим гласом викну:

— Аџе кмету!

— Арнаутин је без икаква устезања пошао кмету на решење. Дошавши кмету, отац девојчин се пожалио и испричао цео догађај. Кмет је без много устезања и размишљања пресудио, да Арнаутин да *пет наполеона* (95·65 Круна) за сломљени кишобран. Кад га је кмет испитивао, је ли сломио и како, Арнаутин није више ни слушао пресуду, него је одмах извадио пет наполеона не противећи се ништа. Тај Србин и Арнаутин и сад су живи, и о њима се ево сад, после две године, води опет пресуда. Садашњи новопостављени капетан српски сазнавши за ову пресуду старијих кметова, позвао је обојицу: и Арнаутина и Србина, у суд, и ствар поново претресао. Питао је Србина, признаје ли, да је пре две године узео од Арнаутина пет наполеона за кишобран, а Србин је мирно одговорио, да признаје, и пресуда буде решена, да *Арнаутину врати пет наполеона, а Арнаутин да му да пет динара* за сломљени кишобран. Тако се они намире, да се Арнаутин чудно, е ће Србин Србину овако судити. Кад му је српски капетан учинио овакво добро дело, нашао је Арнаутин сутра-дан капетана и упита га:

— Јесте ли покупили, шта мислите г. капетане, све пушке из нашег села?

Капетан ставши замишљено одговори;

— Јесмо.

На то му се Арнаутин окрене говорећи:

— Кад сте и ви мени учинили добро дело, учинићу и ја вама. Показаћу вам, да ухватите мога комшију, који је *сакрио седамсто бројомештих пушака* метар дубине закопавши их у земљу код своје куће.

— Немој ти да слажеш, — рече му капетан.

— Пођите са мном и уверићете се, да је то истина, — викне Арнаутин весело.

Капетан је скупио комисију и дошао на лице места, наредио ископавање, и *чим је метар у земљи лежало је седамсто пушака наслоњено једна на другу*. Онај, што сакрио пушке, стрељан је, а проказивач се задовољио пресудом.

— [Терор у опседнутом Скадру.] Дописнику знаменитог италијанског листа, миланског »Corriere della Sera«, Чиро Берт (Berti) пошло је за руком, да из опседнутога *Скадра* на Бојани пошље своме листу допис, у коме слика страшне прилике и терор турског команданта Хасан Риза-беја у опседнутом граду.

Одржање реда — пише новинар

— поверено је врховном судишту, које одлукама и наредбама, што иду за лишењем грађана њихове слободе, врши и полиција. Ово је арбоком страшно: за најмање прекршаје одређује огромне казне. Председава суду један *аранем пуковник*, који је досад државо становиштво покорно, ако не у миру, терором својих претњи и строгим казнама. Управо је зато био одабран за ту част од Риза-беја. Под њим је суд пронашао, да казни глобом од десет турских лира једног дућанџију, јер је био затечен, где продаје три оке ређе место једне, како је наређено. Купцу је успело побећи, а дућанџија није га могао означити, јер га је видео први пут, а био је сумрак. Неког дана сазвао је председник ратног суда главне трговце града; један није дошао, јер није могао или није био добро позива. Свакако није му узета у обзир никаква олакшавна околност, био је пријављен ратном суду, који га је одмах осудио на двадесет и три турске лире глобе, то јест на четири сто и шездесет италијанских лира и на *тридесет батина* и месец дана затвора.

Забрањено је, пролазећи близу тврђаве, примакнути јој се преко неких граница, а још више прећи оближњи мост. Прекршитељима ове забране обећано је тридесет батина, а осуда се има извршити у великом дворишту Сераја, како се зове стара касарна. Тако сви, када виде ичију, научиће, да се треба држати далеко од тврђаве.

Све се чини, да је уређено по једном изнимном и окрутном законику, који не чини разлика, не зналази у тамнице. Осуде су раздељене у само две категорије: у сиртне и остале. Судци су једино пронични представништво законитости: нема ју много посла, јер свака наредба прети увек ономе, који ју не поштује, казном, прецизираном чак у броју батина или дана затвора, а судије немају друга посла, него да запишу ју осуде, означене за опт ужењике, који су им предведени без дебате, без признавања олакшавних околности, без ичега.

Обнародован је данас један прогласс с јучерашњим датумом, потписан од Ризабеја, који вели:

»Све је досад нама повољно и надамо се, да ће бити и у будуће. Све иде добро; војничке операције извршене су и врше се по нашим плановима: сад можемо чекати непријатеља на нашим позицијама с потпуним уздањем у победу. Свесни смо, да смо учинили увек своју дужност знамо, да ћемо ју још дуго моћи чинити Нико не сме очајавати, шта више мора веровати да нисмо далеко од најлепшег дана Скадра. Дођите сви с нама, браћо; а ви, становништво, похитајте на обрану вашега града амо на шанчеве, који ће нам бити часни гроб.«

При крају проглас мало утањује, док је на почетку удешен по неком оптимизму, који не може да се протура усред овог мноштва »невернка«. Али за њих, као и за сваку врсту пригонора, побринуо се Риза беј опросном фразом: »Ко изрази противно мишљење, биће стрељан.«

Ове опомене, којим завршују прогласи и наредбе, барем су спасоносна упозоравања, не платонска, но која на сваки начин укладају неспоразуме и чине да публика добро отвори очи и напне уши на исте.

Пуковник напротив држи и то сувишним и он прелази равно на дела. Услед наредбе, којом су се морале затворити кавane, један јадни несретник без средстава замолио је потпуковника не да отвори опет свој дућанчић, него да сме носити кафу у кућу својим мушterијама. Тако би му било успело, да заслужи који пиндгар, да купи хлеба за се и шесторо деце, а у исто време била би поштована сврха наредбе, да се нађе спречи састајање од четири или више особа. Канцеја није рачунао лоше, али можда управо зато планују је арапски чесник и одговори сиахном ћушком, која обори на тле једног човека. По мњењу председника ратног судишта била је то рекламација; рекламације нису дозвољене, и без сваке формалности одговора се на њих ћушком, барем за први пут.

Увек овај исти Арапин, којему једна достаје времена да присуствује батинањима, захтевајући, да се врше са неким рафинеријама, које он воли; ишао је ју че друмом, кад је опазио пред собом скуп од четири човека, међу којима драгомана *аустријског* конзулата. Навали на драгомана и стаде на ње викати, да ли не зна, да није дозвољено састајати се у четири; драгоман одговори, да зна врло добро, да се је он био заустављено неколико тренутака пре остале тројице, растумачи предмет разговора, па опази, да се свакако може подготити некога на наредбе, па и најстроже, на коректиције начин Потпуковник, сав бесан, зграби га за руку, тресне га о зид и довикне му најпростачније увреде, најстрашније претње

Овај инциденат имаће сигурно последица.

Генерал фрањевца (калуђера римских) обичавао је сваки час успети се на звоник и одатле је гледао уоколо, можда с потајном надом, да ће једном видети савезнике где се приближују. Али председник врховног судишта, мислећи да га је видео да чини неке знакове, поручио му је, да не иде више на звоник ни он, ни ко други И ја сам био осумњичен од пуковника, који се распитао за мене, али није поверовао искази о мом занимању. Мисли да сам часних и пази на мене, те је наговорио гувернера да обустави функционирање поште још пре, него су на то помислили Црногорци. Мој арбанаски пријатељ, који такође не зна, ко сам, да ме охрабри, упозорује ме, да је тежина пуковникових сумња несношљива, мучна.

Окружно начелство у Приштини.

СВЕСКА 16. У НОВОМ САДУ, 7. (20.) ФЕБРУАРА 1913. СВЕСКА 16.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Борба код Куманова

По причању кнеза Алексија Карађорђевића

— Борба по кућама и крововима. — Арнаути међу лешевима. — Бајонетом и топовима. — Добровољац осветник

О крвавом бојu на Куманову послао је дописник миланског листа »Коријере дела Сера« Гвелфо Чивинини свом листу овај допис, који је саставио по причању кнеза Алексија Карађорђевића:

Тек позно у ноћ могли смо добити поуздана извешћа од кнеза Алексија Карађорђевића, краљева синовца, који је на први глас о рату напустио Париз и провођења и дошао да се бори за своју земљу. Пошто нема никаква чина у српској војсци у мирно време, није га могао имати ни у рату.

Он је прост војник, додуше војник sui generis, којему се са страхопоштовањем клањају капетани и пуковници и који се врло радо упушта да с њима разговара о рату и о многим другим мирнодобским стварима. Његово Височанство води рат као и сваки добар Србин, али уме да цени и оно што мир пружи животу и о том говори као одличан познавалац.

Али ноћас Париз и његова уживања беху остављена на страну. Кнез, који је у рану зору отишао аутомобилом из Врање у Куманово и увече се вратио на коњу, присуствовао је целој најважнијој фази боја до његовог свршетка и описао нам га је јасно, просто и лепо.

Прекључерашња борба око заузимања Куманова била је љута, ма да су турске трупе већим делом биле изашле из вароши. Арнаутске групе још су давале отпора. Куће у околини биле су пуне наоружаних људи, који су пуцали на српске редове. Артиљерија их је морала рушити својим метцима. Они, који су бежали ка вароши, образовали су око ње борбене редове и давали крајњи отпор. Пошто су били потиснути, десетковани, повлачили су се у прве улице, затварали се у куће и дворишта и настављали борбу.

Српске трупе, које су наступале, морале су да се махнито боре с тим лудацима, да се измешају с непријатељем и крвљу залију унутрашњост испретураних кућа. Видело се како подивљале гомиле разбијају врата и јуре се по терасама и крововима.

Напослетку је све у вароши умукло. Српско становништво изишло је из домова, у које се било прикрило и одушевљено је поздрављало ослободилачке трупе.

Али после неколико тренутака по Куманову се опет поче разлегати пуцњава, турске трупе, које су изашле, биле су заузеле положаје на једном нижу брежуљака на два километра од вароши и њихови топови почели су као градом засипати куће гранатама. Док

Арнаути Љумљани нападоше незаштићену српску комору на Везировом Мосту, али их је то после скупо стало

је становништво бежало, а севање топова и експлозива осветљивало мрачну варош, српске трупе, које су се биле почеле одмарати, прибрале су се и појурile да нападну те брежуљке, покушавајући да их заобиђу.

Целу ноћ водила се борба на јасној месечини. Турци су се били снажно ушанчили. Напади, ма колико да су били силни, смели, беху узалудни. Турска артиљерија је и даље грмела сипајући своје пројектиле на варош и на редове војника, који су наступали и и који, ма колико да су тешко страдали, не прекидаху своје нападе. (Свршиће се.)

Бугари намештају топове на Чаталџи

Кули Краљевића Марка

Краљевића Марка кулo,
Теде време још не сравни,
Још се држеш и сведочиш:
Да смо одиста били славни.

И ако си развалена
Ме мање ти пиак хвало:
Ти си пиак у Прилепу
Српску душу очувала.

И у теби још траје
— Поноси се увек нама! —
Ма врлетно скамењено
Добре мајке Евросима.

Око тебе свуда стоје
Твоји камен до камена,
Али сви су пуни духа,
Пуни огња и пламена.

И сада је дошло време,
Опет неки се ти подиже:
И Краљевић Марко нови
По теби ће опет ићи.

Зато нек' је Богу хвала
На спомену куле давне, —
Што је с нама доживела
Да обнови дане славне!

Пут Криволак-Кавадарци 30. окт. 1912.

Др. Војислав В. Рашић-Биослав.

ПРВИ СНЕГ

Топли дани давно прошли
И ми напред све одемо,
Хладноћа се свуд осећа, —
А ми само војујемо.

Дан са Шара, Жировница
И висова у долини
Посред лета снег се бели
И груди се у маглини

Али ноћас заискри
Да заспина и све редом, —
Освануће наше поље
Покривено добрим снегом!

Стресох са се пахуљице,
А оне ми и по глави,
Бацих поглед око себе:
Све покрито, покров прави.

На сутрашњи бој помислих
И мисао одмах сиђу:
Коме ли ће покров дати,
Да л' Србину ил' Турчину?!

При уласку у Прилеп, 1. нов. 1912.

Др. Војислав В. Рашић-Биослав.

*

Доносимо у овој свесци ове две песмице, које ће изаћи у посебној књизи под насловом: „Споменици из српско-турског ратовања 1912. год." Ур.

Наши су јунаци племенити!

На Бакарном Гумну изнад Прилепа српска војска ненадно је имала да изржи једну од најкрвавијих битки, али и да докаже, да је нико не може изненадити и да је способна не само да се нађе у овакој ситуацији, но да и из најгоре ситуације изађе — победник.

Борбена вредност српске војске, њена војничка извежбаност, хладнокрвност, брза схватљивост и вештина српског војсковође, и разумевање дужности код официра нигде се нису могли толико јасно испољити као у борби на Бакарном Гумну, где је Штурм са својим дринцима у ловор венац српских победа уплео најмирисниjу ружу.

Турци на Алинцу у сјајним стратегијским позицијама дочекали су страховитом артиљериском ватром дринску дивизију, која је била делом у маршевој колони, а делом уложорена.

То је било неочекивано, страшно изненађење, али оно ни за један минут није дало збунити старога ратника Штурма, коме је ово пети срећни рат. Док би длаком о длан ударио, Штурмова наредба разнета је по целој дивизији и од једном се указа величанствена слика, како се цела дивизија, под унакрсном страховитом артиљериском ватром хитно, али мирно као на маневру, развија за фронтални напад, који је био тако силан и, тако мајсторски изведен, и ако без потпоре артиљерије, да су Турци после

неколико сати борбе бајонетом српских пешака из својих одличних и одлично утврђених положаја натерани у дивље бегство.

Деца са Шуматовца овде су се, као и на Куманову и Битољу, показали достојни синови својих отаца.

Јурећи неустрашимо напред пукови су наступали с великим губитцима, али су они не гледајући на своје јако проређене редове знали само за једно, за Напред!

Бакарно Гумно било је прекривено мртвим и рањеним; лакше рањени дизали су се сами и ослањајући се на своје пушке враћали се на превијалиште.

— Једну слику нећу никад заборавити — причао ми је један посматраоц ове битке. — Један војник рањен у обе ноге, наслоњен на две пушке, покушава да се докотура до превијалишта, али малаксао мало мало па падне. За њим иде теже рањен један официр, који се и сам наслања на пушку. Када је стигао до војника коме су ноге пребијене, официр се заустави код њега неколико тренутака, а за тим долази једна дирљива слика, каква је, по причању страних аташеја, који су све то не из велике даљине посматрали, могућа само у српској војсци. Рањени официр, који је и сам једва гегуцао, упртио је на своја леђа рањеног војника и донео га је на превијалиште.

Таква племенитост својствена је само Косовском осветнику.

Чини нам се, да се тај племенити херој зове Михаило Станковић, резервни пешадијски поручник.

Како се може наградити овај херојизам пун племенитог пожртвовања!

„Живели српски официри!"

Подне је једанаестог октобра. На целом фронту води се

Српска пешадија на рововима

најочајнија борба између две велике војске: српске прве и турске вардарске армије. Са једног ћувика, који није ван домашаја непријатељске ватре, с највећим интересовањем посматра борбу престолонаследник Александар, окружен својим одличним штабом. Сви су нервозни, јер осећају, да је дошао решавајући моменат. Сада или никад. И ако се добро није могло сагледати јасно је било, да се Турци херојски држе и у моменту учини се команди као да се наши редови, тамо где је била најочајнија борба, почели комешати.

И онда кад је задрхтало срце и престолонаследника и целог његова штаба, јер су и видели и осећали, да је то решавајући моменат од кога зависи славна победа или страховит пораз, и онда када су своје продирује погледе упрли тамо где је најопасније било, када су им очима хтели рећи: „Не попуштајте јунаци!" у ваздуху одблесну неколико сабаља и престолонаследник одану, а на уснама му се указа победни осмех.

То су херојски официри, када су видели да је наступио моменат, где треба славно пасти за велику Косовску идеју, тргли бритке ђорде из корица и пред својим четама као лавови полетили у густе и како је изгледало непробојне турске редове. Војницима је импоновао херојизам њихових старешина и они су заборавивши на страх и не плашећи се смрти, која их је немилосрдно косила, полетили напред, да на врховима својих оштрих бајонета, разнесу непријатеља.

— Живели српски официри! кликнуо је сав срећан њихов командант престолонаследник Александар, када оно пред четама одблеснуше официрске сабље.

И тај поздрав и ту хвалу официри су у пуној мери заслужили, јер већ после неколико минута било је јасно, да је добивена Кумановска битка и да је њоме судба турског царства у српским крајевима запечаћена.

Турци су покушали да даду још један очајнички отпор, али је било све узалуд. Српској сили и српском одушевљењу нису били кадри да супрот стану и за мало цела турска армија „плећа даде па бегати стаде".

ОКО СКАДРА

— Задарски »Народни Лист« доноси из близине Љеша ове црте, послане му од једног пријатеља ратника:

Ретко пишем и ретко ми мисао лети к вама. Да вам цртам све, није могуће, а да вам у кратко збијем наше живљење, опет није могуће, јер је толико тога, да би био грех пилити и себи догађаје.

Чекамо и чекамо. Ни напада ни обране, скоро нам омрзао овакав живот. Живимо у неизвесности. Од времена до времена хуче топови са Брдице пред нама, буде нас иза сна нагли пљотуни предстража — опет све мирно. Желимо напдај на Скадар, али Лондонци мисле друкчије. А међутим Риза бег прочи свима; посекао је шуме, маслинике, баште и паркове, поробио села око Скадра и док грађани гладују, војска му не страда. Наше су трупе затвориле уско долину од Љеша до Мљета и тим одделиле Скадар од Албаније. Моја батерија, понос српског војника, уколапала се на главици изнад села Џафер-Касаба и њезина четири топа верно страже нашу земљу, наше море.

Ту скоро имали смо жестоку битку код Дојча пред Скадром, о којој сте већ сигурно чули. Био је то призор необичног јунаштва и издржљивости са стране наше војске Две батерије и пет батаљона турске војске судариле се с нашом војском која броји ше два брдска брзометна топа и две чете (компаније) пешадије. Наши примише битку, која зачне топовском ватром са стране турске војске. Немогуће би било веровати, да ће наши издржати положај, а камо ли сломити њихову навалу. Били су све дотле господари ситуације, док не отвори пальбу и наша артиљерија, која је необичном прецизношћу косила њихове редове. У то паде рањен командант, артиљеријски мајор *Пантровић* (синовац нашег адвоката) и његово место преузима поручник *Синђелић*. Неустрашиво разреди чете и као лудачком хладнокрвом успе се на стабло и командоваше. Гранате и шрапнели прскају над његовом главом, већ и наши редови почињу да се разређују, кад изједном прсну граната посред стабла и увије га у страховити дим. »Синђелић погину«, завапили. Нешта збуњеност, неизвесна тескоба. Клонули смо. Дим се разгалвива, грање оног кобног стабла растргнато, виси тужно о гољеницима, а са једне, што остаде, чује се изненада глас:

— Први топ хиљаду двеста — пали!..

Синђелић хладнокрвно седи на грани, командује даље и његово необично јунаштво тако распали војску, да убрзо уђуткава и турску артиљерију и страховито покоси редове пешика. Ту изгину гласовити батаљон турских стрелаца. *Од шест стотина, њих сто седамдесет би лешина.*

Иза битке опетује се стари призор: пролазе чете, уморне, али и разређене, и ето их крај топова:

— *Прва чета, српском шему на почасти!*

И кроз чете пролази жива нека ватра, уморни се и клонули војници поносно испрсују, очи зажаре, па пролазе редом, побожно и поносно пред својом славом.

Ми смо се добро уконачили овде; храна се доваћа грчким паробродима у велике, огрева има, потреба нестаде, та ми смо у својој кући.

И тако добро спремљени и опскрбљени чекамо евентуални напдај на Скадар, јер како чујемо, Риза бег не мисли да се преда, упркос свих конференција. Може бити да се и надува. Јер с друге стране знамо добро, да су Арбанаси у Скадру много огорчени против њега, што их сили, да се они боре против Црногораца, а друго опет знамо, да му је војска болесна и напокон да му је Дојч био добром лекцијом и да му се трупе добрахно у тој битци проредише. Свакако његова војска није више у компактном стању. Непрестани губитци, одвојености и ограничење хране мора да уплива на Арнауте и Турке, који нису никако вични дуготрајној работи и систематском војевању.

Гуслар у црногорском табору под Тарабошем

СЛИКЕ ИЗ ПРИЗРЕНА

Један српски резервни официр саопштио је неколико интересантних епизодица из ослобођеног Призрена.

— Интересовао сам се — прича тај официр — да ли су се Турци много плашили наше војске, када се ова била приближила Призрену. У ослобођеном граду има повише Турака, који врло добро владају српским језиком, а међу овима се нарочито истиче један стари хоџа, који је некада живео у Нишу. Потрудио сам се да се упознам са тим хоџом, те да од њега узмем податке о стању, у коме су се Турци налазили када су Срби дошли пред Призрен. Хоџу сам упознао на једној од главнијих призренских улица. Њега ми је показивао један стари Турчин, који је првих дана био на служби трупама, које су пословале по ослобођеној вароши. Стари хоџа на јединствено понизан начин приступио ми је, кланьајући се до земље. Млад сам човек и ова ми претерана понизност

Бугарски војници под једренима играју коло уз гајдаша

једнога старца никако није годила. После неколико речи о најобичнијим стварима ја сам запитао хоџу, на првоме месту, како му се свиђа нова управа у Призрену.

Старац ме слободно погледа у очи и рече:

— Аферим, ефендим!... Ама људи стеч... Ја сам знао да друкчије неће бити под Србима.

— А зар се неко плашио међу Турцима да ћемо ми српски војници злостављати народ? — запитао сам хоџу.

— О, сви су се плашили Срба. Но ја сам им објашњавао, да су Срби човечни, и да се никоме неће догодити никаква непријатност... Али,.

— Шта?

— И ја сам се плашио само једне неприлике по нас.

— Какве то?

— Бојао сам се, да ће војници вршити насиље над женскињем.. Младост је младост..

— Па да ли је било тако? — запитао сам.

— Не ефенда!... Хвала вам, ви се показасте прави људи!..

* * *

Купили смо оружје од становништва.. Ућемо у једну кућу предвођени поменутим хоџом и још једним грађанином Турчином. Чим смо се појавили у кући, у истој настаде општа ужурбаност, забуна. То је било прва дана по заузећу Призрена. Може се мислити, како је непријатно породици, у чију средину уђе осам јачка војска. Задругари у моменту уображавају најгрозније сцене, које ће се одиграти како они мисле.. У таквој ситуацији нашла се и ова породица, у чију кућу бесмо ушли ради преметачине.

Женскиње поче да нариче из свег гласа. Хоџа, који нас је водио, љутито повика на домаћицу. Он ју је на турском језику прекоревао за то-лику неозбиљност, објављујући у исто време, да се неће ништа страшно догодити.

— Ако имате оружје, дајте га — рекао је хоџа — и будите без бриге.

У овој кући није ништа нађено од оружја. Укућани су запањено посматрали њихову кућу. Тек су тада увидели, да им се доиста није ништа зло догодило.

Из ове куће ушли смо у другу, која је просто уређена као и прва. Уђите у колико год хоћете кућа и свуда ћете видети исти намештај: уза зидове собе намештени ниски миндерлуци, на средини мангал са жаром, а у дну узидан долап, у коме су спаваће хаљине. Кад буде време спавању, домаћица отвара долап, узима две хаљине и простире их по поду. И тада се леже. Сутрадан спаваће хаљине поново одлазе у долап... и тако бесконачно. — Увек и свуда турска монотонија, једноликост.

Ова друга кућа била је једнога официра. Кад смо ушли унутра укућани, госпођа капетаница и њена сестра побегле су у једну оближњу собу, док су нам капетанова два синчића безбрижно пришли руци. Хоџа је и овде објаснио дамама у чему је ствар и оне су одмах биле умирене. У тој смо кући нашли један револвер, својину турскога официра.

* * *

Турске официрске жене добијају од српске државе новчану помоћ на име издржавања. То је помоћ толика, да оне могу пристојно живети. Да бих вам доказао како се с покорених једиственo кавалерски поступа, нека вам послужи факт, што турске официрске жене с правом долазе на благајне да приме своју »алату«. — Имам једну занимљиву епизодицу.

Једнога дана нашао сам пред благајном неколико Туркиња. Једна од њих приђе стражару и нешто га запита на француском језику. Наш Ужичанин није, разуме се, умео ни да бекне. Пријем дами и ма да нисам такође добро извежбан у француском говору. Дама ме одлови на немачком језику, питајући: »Молим вас, господине, хоће ли се скоро издавати помоћ за нас?«

Ту ми Туркиња објасни да је официрска жена, и да јој муж служи у Цариграду. За време разговора Туркиња је била потпуно открила лице. Њене очи беху закрављене, исплакане.

Уведем је одмах код благајника, као и неке пријатељице. Ускоро затим Туркиње су гордо изашле на улицу.

Мене радује она гордост оних, које смо покорили. Она је најбољи доказ, да се са њима поступа човечно.

Највећи рањеник

— Слика из црногорског рата —

Био сам у болници да посетим рањенике. Било их је свакојаких. Једног је зрно ударило у прса, па избило испод лопатице, другог у главу, трећег у ногу, четвртог посред трбуха и тако редом. Леже у постељама превијени и радосно гледају око себе. Нико ни да уздахне, нити да зајечи...

Дуго сам остао међу њима. Многи, особито лакше рањени, причали су ми радо о окршајима и о биткама. Свако је имао по нешто ново да каже, свако да ме што више заинтересује. Било је ту и доста мојих добрих знанаца.

Под утиском, који је на мене оставила та слика и све те њихове приче изашао сам из болнице замишљен. Премишљао сам о ономе, што су ми причали...

На овом излазу поглед ми се заустави на човека, чији ми изглед

сврати нарочиту пажњу. Био је то човек већ у годинама, мали, жољав, печен. Лице му је било као да је сезано од камена, тамне боје с оштрим цртама. Растрешени бркови падали су му немарно по крајевима усана, покривајући их, као што му је коса сва у нереду падала на чело, по слепоочницама и по врату. На лицу његову огледао се велики бол. Стајао је наслоњен на пушку, немаран и дубоко замишљен.

Не могадох а да га не ословим:

— А шта ти ту, стричане, радиш?

— Све по нешто... вели ми немарно он, окреће главу на страну и одаје да му до разговора није.

Погледах га још боље, Не видим му завоја нигде. Али ипак спољашност његова деловала је на мене тако, да сам уображавао, да имам рањеника пред собом.

— Да ниси и ти рањен? — упитам га.

Он дубоко уздахну, мало се исправи, а очи му јаче засијаше.

— Јесам те још како! Све ће, што си тамо видео, нису ништа. То су све лаки рањеници, али врзмене нема већег у цинпанцелој Господаревој држави. Ма што зборим: каквој држави! Нема под овом капом небесном.

— А боле ли те?

— Боле, брате, још како. Ево ту. Изгоре...

Изненадих се. Он као да то примети и убрза:

— Чудиш се! Не чуди се! Овако ти је, како ти ја вељу. Цела је ово истина. Ранише по сред срца жива... Љуће ране нема, а не може је ни бити!

— Па како је то: нити си превијен, нити лежиш, него ту с пушком стојиш, и не би се рекло да ти је ништа.

— То ти је истина. Телесно сам здрав, ма да ми рекоше да сам остарио и попустио. А то баш и јесте оно. Да ме је пушка, топ ударила или нож сасекао вас на команде — ни по јада, него ето ове пушке и не мрчих. Бар да ме пустише да привирим, него ме још од прве послаше овамо. Вели: да чувам стражу. Молих, кумих, али ми не могаде бити. Остависше ме да стражим. И још коме!. Овим рањеницима и овим ђевојчинама, што се ту вуку кроз ове камаре, те тобож помажу рањеницима Та их помоћ убила. Зато ти и вељу: врх мене нема већег рањеника не у господареву државу, него у цинпанцелом свету. Кад и луда деца зајме пушке међан деле да ја овде трајем ка' да сам гори од најгорега и ка' да нисам ништа бољи од тих ђевојчина што ту с тим црвеним крстовима куторе. Реци по души и сам да ли је то правда и правица?

Појмио сам га и нисам му могао ништа да речем. Утешити га нисам могао, а разуверити још мање. Разминуо сам га и ћутке пошао даље, остављајући га његовој злој судбини, да стражи крај болнице онда, кад толики и гори и бољи од њега деле мегдане.

И кад сам већ био далеко одмакао видео сам га где замишљен стоји, а све ми се чинило, како још једнако хуче и јада се, а у ушима су ми звониле речи његове изговаране с пуно туге и бола, али и љутог јадања...

А колико их је, који би се срећни сматрали, да су на место овог највећег рањеника!

Цетиње, 8. октобар.

Бориславе.

ЕПИЗОДЕ ИЗ БАЛКАНСКОГ РАТА

Скопље.

Београдска »Трибуна« доноси ово:

Рђав ручак заливен рђавим вином не повишава температуру тела. А то је било тако потребно, јер је у ресторану било хладно као у леденици. Официри и војници, који су до пре неколико дана проводили дане и ноћи под ведрим зимским небом, седели на полутрулим пањевима и спавали на слами, били су задовољни што се могу склонити под кров, седети на столици и спавати на кревету. Њима није ни на ум падало да протестирају што се кафане не ложе. Топла кафана, то је за њих луксуз. Али зато је разговор био топао. Причало се само о пријатним стварима. Сваки је знао да прича по какву лепу анегдоту из разних битака.

— Брате ја на оног Штурма нисам много полагао. Некако се сувише заузржао у дворској служби, те ми је изгледало као да је поборавио трупне ствари. А ово видиш, шта почини!

Тај је човек најтеже задатке тако брзо, смишљено и енергично решавао и на Куманову и код Битоља, да се прочуло и међу редовима. „Море, она Штурма паре вреди. Истина, изгинемо подоста, ама очас посвршавамо посла“ — причали су ми војници — прича један пешадијски капетан.

Не знам, да ли је истина, али ме човек уверава, да је истина... Дивна једна сцена... Пешадија застала, непријатељ осуо паклену ватру. На једном вису стоји Штурм, посматра битку и издаје наредбе. Око Штурма његов штаб. Гранате почињу падати у близину штаба. Неко се усуди, да опомене Штурма на опасност, којој се излаже, ако би и даље остао на томе опасном месту. Штурм га погледа оштро и настави издавати наредбе. Баш у томе тренутку нешто снажно лупи иза леђа њихових. Они се окрете и угледа језовиту слику. Његов ађутант, погођен гранатом, стропошта се на земљу. Није имао куде ни узвикнут: јао! Штурму се саставише ве-ђе. Он тужно погледа у леш својег ађутанта, подиже руку и салутира. Одајући по војнички последњу пошту својем ађутанту, он постоја, са руком на шајкачи неколико секунда, па се нагло окрете и настави даље издавати наредбе... Каква присебност, каква хладнокрвност! Нај-

Седиште српске војне власти у Битољу

Турски заробљеници у београдском граду после купања

зад, какав отмен гест! — прича један поручник. Снима је импонирало ово држање Штурмово.

— Море, искидао сам се од смеја једном војнику. Ми у ланцу. Зујиу куршуми око нас као осиње, а он сподбио под мишку један тајин. Опали који метак па откине повећи комад тајина и док га сажваће, он опали по који метак. »Море, батали тај тајин, па пуцај! Видиш да не можеш добро нишанити« — говорим му ја, али он ме не послуша, док није смазао цео тајин. Кад је био готов са овим својим необичним ручком, он натеже чутурицу са ракијом и повуче неколико снажних гутљаја. Затвори чутурицу, обриса уста и погледавши ме задовољним осмехом на уснама, он опљуну дланове и рече ми: »Е сад ћемо, господин поручник«. Издржао је био целу битку и био је при јуришу међу прима — прихвати један резервни поручник.

— Е, брате, ја нећу никад заборавити дочек у Гиљанима. Коњица је прва ушла у варош Знате ви, да је свет плакао од радости и буквално, као оно у песми, грлио коње и јунаке. И сад бих могао засузити, кад се тога дочека сетим — наставља један коњаник.

У Митровици смо имали једну интересантну епизоду. Навали на нас један Бошњак Муслиманин, да га покрстимо. Вели повратио се старо српско царство, после чаје пропасти се ње гови потурчили и он сад хоће да се повратком српског царства врати у своју стару веру. Ми смо га одвраћали и говорили му, да то остави за доцније, али он није хтео ни да чује. Шта смо знали, морали смо му испунити вољу. Дасмо му име Милан а презиме Косовац. Нигде сад срећнијег човека у свету од њега. Ми га у шали сваког часа викасмо по његовом имену или презимену и он се одмах одазива, као да му је то име од детињства.

— Вала, сваки је с вољом и пожртвовањем вршио своју дужност. Ено онај инжињерац Михаило Боди, командир II. железничке чете, оправио је мост на Вардару између Зеленика и Велеса за пет дана, иако је предвиђено, да се тај посао сврши за 12 дана Зато је добио од поручника за капетана.

Нижу се анегдоте за анегдотама све лепше од лепше и човек заборавља и на зиму.

— Уха, пола три. Мора се у канцеларију — узвикну Нушић, који иначе важи као прилично комотан човек. За Нушићем се диже Блажа Барловац, члан бугарског кварта, јер и он има да изврши неколико претреса кућа, у којима се налазило скривено оружје. За полицајцима одоше официри. Да не бих остао сам у кафани, а и да не бих се шетњом загрејао, одох и ја у поњом скривену чаршију, која је на мене учинила необичан утисак.

ЗАПИСИ

— [»Утворе« у драчкој тврђави] Један српски официр, који се ових дана вратио из Драча у Београд, описује овај занимљиви догађај, који се догодио одмах после уласка српске војске у Драч.

Кад су српске трупе стигле на море, заузев Драч, заробише сву турску посаду, пак основаше своје власти и поставише страже на најприкладнија места. Идућег јутра, чим је била стража измењена, један војник, који је био на straži у градској тврђавици, представио се дежурном официру блед, узбуђен, те му је узрујаним гласом рекао:

— Утворе, страшала, господине поручниче, Нисам ништа видео, али цеду ноћ сам слушао јецање, јаукање, стењање. У извесним тренутцима чинило ми се, да се зид отвара и да ће сабласт на мене навалити.

— Немој то никоме приповедати — рече официр — да те не би осмевали.

Два Србина (браћа) турска војника заробљеници у Зидару у Моравској, пребегли у Босну па у Зидару чувани до свршетка рата

Војник је поздравио и отишао, не рекав више ни једне речи. Али другог јутра поновио се исти случај. Други војник, једва оставив место страже, похитао је еном пуку и на сав глас испричоведио, како је чуо, да на зидова утврђења долази јецање и стењање. Вест о забластима брзо се раширила по свој војсци, али је само мален број војника поверовао, да је могуће да постоје забласти.

Број војника, који су били послани на стражу у тврђаву, био је повишен. Некоји подофицири и војници изван службе одлучише, да остану у тврђави, да се осведоче, у колико одговара истина приповедање о забластима. Кроз неко време није се видело ни чуло ништа. Али кад су већ сви изгубили наду, да ће ће ништа чути, зачу се из зида слаб јаук, затим одмах други па трећи. Јаукање се чуло све јаче. Војници су у почетку остали окаменељени, а затим сви скупа, да буду сигурнији, дадоше себи руке и полагано се приближаваху зиду, на којег се извијало стењање. Један војник јак отишао је да дозове официра. Чинило се, да се забласт полако удаљује, јер је глас био све слабији. Наједном се зачује тако јак уздах, да су војници одскочили натраг. Пречинило им се, да се нешто живо налази пред њима, нешто што ће могоше видети и упознати, и инстинктивно их обузме страх, онај страшан страх, који проузрокује непозната опасност.

У тај час стигоше официри и пошто су саслушали, шта приповедају војници, наредили су, да се онај део зида, из којег се чује јецање, разруши, да се открије »тајна драчке тврђаве«. Одмах се нашло потребно оруђе и опрезно су почели рушити зид. Овај су убрзо пробушили те се открило, да је на оном месту била шупљина. Четири војника наставише даље рушити зид мало по мало, док се није могло добро завирити у празнину. Тада сви војници остадоше запањени. У празном простору иза пробушеног зида лежао је на влажној земљи један турски официр, а покрај њега, наслоњена на зид, била је посве нова турска свилена застава. Турског официра требало је довести к свести. Кад га окрешише и ободрише, официр је испричоведао, како је био жив затворен међу зидине.

Он је био заставник драчке посаде. Кад се дознало, да долази српска војска, одмах су били сви на чисто, да ће се град морати предати. Али наплоза из Цариграда одређиваху, нека се посада одупре, јер да ће још послати појачања. Срби опколише град и није му преостало него да се преда. Али хтели су некако да спасу заставу. Саветоваше заставнику, да се даде

Мост преко Вардара

зазидати за три дана, док не дођу појачања и док се опет не ослободи град. Он је пристао. Речено, учињено. Завидаше га тако спретно, да се спола није могло опазити склониште, у које је долазио ваздух на малог отворина на спољашњој страни тврђаве.

Трећи дан је турском заставнику понестало хране и обећана помоћ није дошла. Четврти дан беше пао у очајање, затим га је савладала слабост и онесвестио се. На срећу мало затим дођоше до њега српски војници, те га спасоше.

— [„Зидуми" српских војника]. (*Писмо мајке једног турског заробљеника.*) Страни листови били су у последње време препуни лажи и измишљотина о некаквим зидумима српских војника у бившој Турској. Што год се могло измислити, то је све као истина саопштавано свету. По тим лажима, српски војници били су гори од Арнаута. Они су пљачкали, секли и силовали на све стране.

Међутим, сами турски листови најбоље су демантовали те лажи. И једно приватно писмо, које је случајно једном београдском листу дошло до руку, а које је писала једна Туркиња своме сину, заробљеном турском официру, најбоље показује, шта су српски војници радили.

Писмо се завршава овим речима: „Од српског аскера, синко, ми не видесмо никаква зулума. Како је српски аскер радио, тако му је и Бог у боју помогао".

— [Омакнут циганин агни паликуна.] Кад је српбијанска војска дочула, да је пљевљанска посада прешла границу Босне, крене се слободно, али опрезно у Пљевље Војницима је издата строга наредба, да не смеју палити турске куће по цену живота. Један Цигании заборави за наредбу и запали кућу једнога аге. Официр те чете, кад виде да кућа гори, постави чету у строј и запита, ко је запалио кућу ?... Нико се не јавља...

— Ко је запалио кућу нека се слободно јави. Прећутња наредба о паљењу је укинута!

Тишина!

— Нека се јави, ко је запалио, добиће десет динара! — изрази официр.

И при том извади официр нову новцату банку. Јанко Циганин по лакоми се и рече:

— Дај, господин-официре, мени, ја сам је приждио!

Официр му даде десет динара и рече, нека му донесе комадић стакла из прозора куће. Јанко сав весео, насмејана лица, метнувши новац у џеп и смешкајући се, пође према горњој кући.

— Прва четворица пушке на готов! — командова официр.

И док је Јанко прешао 20—30 корака, чу се друга команда, кратка, пригушена:

— Али!..

Погођен са четири метка својих другова, паде весели насмејани Циганин Јанко...

За овај случај дочују Турци-бегунци, те се многи вратише својим кућама, измишљајући и надовезујући још много тога на овај случај.

Умножава искључиво законом забрањена

СВЕСКА 17. | У НОВОМ САДУ, 14. (27.) ФЕБРУАРА 1913. | СВЕСКА 17.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Борба код Куманова

По причању кнеза Алексија Карађорђевића

— Борба по кућама и крововима. — Арнаути међу лешевима. — Бајонетом и топовима. — Добровољац осветник —

(Свршетак.)

Тако је зарудела и зора, а Србима још није било пошло за руком, да потисну Турке из њихових положаја. Али српска војска беше заузела друге положаје испред њих, повољније. Појединачне ноћне акције око једнога и другога виса беху се сада слиле у једну једину акцију, у којој се српска војска налазила према непријатељу од тридесет и више хиљада људи, већином регуларних низама, са многим редифима и великим масама нерегуларних Арнаута. Турске позиције нису биле један једини фронт, него су се низале у дубину, тако да су ојачавале једна другу, те је једну за другом требало и узети. Турска артиљерија била је на другим, даљим брдима, на првима је било више хиљада Арбанаса.

Српске батерије ступиле су одмах у борбу с турском артиљеријом са погодцима, којима се човек мора дивити. Сви се слажу у оцени, да су српске топџије веома способне у руковању својим модерним топовима. Докле је између артиљерије трајао двобој, први одреди српске пешадије кренули су се бреговима, на којима су били Арнаути.

Одмах се развила силна и огорчена борба. После краћег пушкарања један српски пук дође до под брегове и јуриша на бајонет на арнаутске масе, које нису одступале, премда их је тукла и артиљерија. Немогућно је описати оно махнито, поносно и сурово гушење. Крв је текла потоцима. Од српских бајонета Арнаути су се бранили својим великим јатаганима, којима су махнито ударали и секли. Урлици и ратнички крици придружавали су се тутњави и звеци оружја. Поступно, како су Срби продирали кроз ту тучу, Арнаути су падали, међу лешеве, мазали се крвљу, да би изгледали мртви, па када су Срби пролазили, испаљивали су на њих пиштоље, хватали их за ноге и ваљали се с њима по земљи, борећи се и кољући зубима. Али српске трупе су силно издирале, потиснуле онај остатак на даље висове, где је бесна борба и опет почињала.

У подне борба беше достигла највишу тачку. Српска армија није имала пред собом само дивље Арнауте, него и компактне масе регуларне турске војске. И ту су се поновили напади на бајонет и Турци су се морали повући.

Око три сата по подне изгледало је да је бој свршен. Све три турске дивизије беху ишчезле иза дугих висова, упутивши се путем који води у Скопље.

Срби су посели заузете по-

Обнова рата — Бугари и Срби засипају једни друге гранатама — Шукри паша издаје налоге

ложаје и остали да копају шанчеве у земљи, која беше крвљу натопљена. Али пред вече непријатељ покуша последњи очајнички противнапад артиљеријом и пешадијом, но узалуд. Турски топови су убрзо ућуткани. Српска артиљерија је и опет косила турске пукове, који су морали да се коначно повуку.

Док је кнез довршавао причање о том дану, у кавану, у којој смо били, уђе један блед, коштуњав човек, српски четник, чини ми се, чак, да је то неки командант једне од чета. Он нам је причао језовите ствари о муслиманским и арнаутским сверепствима. У једном селу у Старој Србији, у коме су они бројно јачи, вршили су над хришћанима страховита зверства. Али једна српска чета, која је затим стигла у то село, поклала је све арнаутско становништво и попалила им све куће, те тако изгинуле хришћане осветили.

Тај Србин, који је дошао у Врање да своју чету снабде са муницијом а можда и људима, говорио је благим, хладним, безбојним гласом, али укочени и мрачни поглед испод натмуреног чела говорио је о драматичном животу тих добровољаца, најљуће, најужасније народне војске. Питао сам, ко је тај човек. Једни рекоше ђак, други адвокат. Све једно. Његов поглед, његов лик показивали су осветника.

БОРБА КОД СПАСАРИЈА И ЉЕША.

Београдска „Српска Застава" доноси ово:

Српска је војска у неколико праваца продирала к Јадранском мору; које је после Косова и пада Балшићеве владавине остало у страним рукама, изузимајући онај узани излаз на Адрију код Бара и Улциња, узет од стране Црногораца у рату год. 1877.—78.

Садашње продирање српске војске било је необично тешко. Ваљало се пробијати и заузимати онај широки појас планинског непроходног земљишта од Призрена до мора по најлошијем времену, у киши, која је падала дан и ноћ, кроз снег и студ, путевима кроз које никад нису прошла кола и топови, а којима једва пролази пешак и коњ кроз дивље, слабо насељене области, у којима нема хране ни за војника, ни за стоку; кроз љути Арнаутлук, полудивља и полугола арнаутска племена, која за 523 године никад нису покорили Турци, а које су сад завојевали и мекима учинили наши јунаци Шумадинци и Ваљевци.

Арнаути, чувши од Џавид-пашиних војника и арбанашких башибозука Исе Бољетинца, који су кроз ова племена бежали на југ, за храброст и издржљивост српске војске давали су јој само спорадичне отпоре кроз Љуму, Малесију, Кариш и Мат, али су, сатрвени после бежали у снежне планине, из којих сад са збеговима, женама и нејачади, излазе и покорно се предају српским посадама у Арнаутлуку. Љумљани су пак пропустили главне колоне, а после из заседа нападали комору, санитетске одреде, убијали и мучили рањенике и т. д.

Приморски одред за Сан Џовани Медуа односно батаљони V. пука другог позива народне војске дринске дивизије преноће у селу Душијо и 3. новембра у јутру крену̂ше на Мјет. У 10 сати пре подне примети наш коњанички ескадрон да је око 1000 Арнаута и турских жандара посело положаје, и то врло јаке код Спасариа, на левој обали Дрима и и један природни редут у долини Дрима. Коњаничка патрола — извидница дочекана је ватром од Арнаута, после чега је наша пешадија заузела поуздане положаје и спремила се за бој, који је у полак 11 сати започела коњица, сјашивши за пешадијску борбу. После борбе, која је трајала до 2 сата по подне, непријатељ је бачен у бег, прво са Спасариа, а затим са другог положаја — редута. Гоњење непријатеља вршено је плотунском ватром и он је бежао чамцима преко Дрима, те су ту силни Арнаути погинули или се удавили у Дриму. Заузето је и село Мјет са касарном, која је у центру противничког положаја. Одатле се снабдевала раније храном и опкољена турска војска у Скадру, те се заузимањем овог положаја знатно помогло братској, црногорској војсци. Од Срба рањено је у овој борби само тројица. Држање српских трупа у овој борби било је врло добро. На успеху се има захвалити држању команданата: капетана Стевана Петровића и Николе Христића. Заузето је у томе селу и доста хране. Борба је коначно заврше-

Српски опсадни топ под Једреном

на у 3 и по сата по подне.

Војска је преноћила у Мјету и сутра дан продужида марш к мору, сад све кроз равницу, левом обалом Дрима, који се разлио и знатно успоравао марш. Без отпора ишло се кроз арнаутска — католичка села и преноћило се у селу Трошани. Одатле српска Приморска војска кренула је из Трошана 10 новембра у 7 сати изјутра. Успут се сусрела и чета из 12. пука са артилеријом, која је такође хитала Љешу. Ипак је 5. пук дунавске дивизије први стигао до првих кућа северно од тврђаве Љеша (на картама Alessio), места, удаљеног само неколико километара од мора.

Тврђава Љеш беше посednута турском војском, само се није знало, колики јој је број. Српска предходница, одмах при улазу у насељене махале развијена у борбеном поретку, стигла је пред саму градску капију на 60 метара. На градским бедемима појављивали су се Турци у масама, без пушака, махали рукама у знак предаје, а затим истакли белу заставу и послали неколико жандара као преговараче. Командант медовског одреда, п. пуковник Милован Плазина није веровао жандарима, већ послао двојицу у град да одмах позову команданта, али он није дошао. Напротив, Турци су хтели том „предајом" — као и у толиким ранијим биткама, да преваре Србе и осули су са бедема у подне јаку пушчану и топовску ватру. Наши су убрзо сви прилегли земљи и отворили ватру на бедеме градске, а један батаљон је око 2 сата по подне заузео вис Џенер Касап, северо-источно од града, који доминира турском тврђавом. Око 3 сата уведена је у борбу сва српска војска. Ватра са поменутог виса принудила је градску посаду на одступање: мостом преко Дрима, али их је ту дочекала ватра црногорских трупа, које су се у том тренутку појавиле на десној обали Дрима. Друге бегунце у северо-

Прилог са Чаталџе

источном правцу десетковала је српска ватра са Џенер виса. Неки су се од Турака враћали у град, а други се давили у изливеном Дриму. Услед тих великих губитака, Турци се озбиљно реше на предају, ватра је постепено слабила из града и најзад истакоше Турци белу заставу, а командант града п. пуковник Абидим ефендија са десет официра изашао је сто метара испред тврђаве, где га је примио освајач прве српске приморске вароши Љеша, п. пуковник 5. пука Милован Плазина. Турски командант понудио је предају без икаквих услова, што је примљено. Одмах је изведена цела турска посада без оружја и заробљена. Официрима су остављене сабље.

Срби су заробили 43 турска официра, 103 подофицира, 854 војника, свега 1000 људи. У борби је учествовало 1000 Турака регуларне војске са два топа. Значи да је погинуло, удављено у Дриму и рањено око 600 Турака. Српски губитци су: 8 погинулих војника, 12 рањених војника, 1 рањен е подофицир и тешко рањени командир 3 чета, 3. батаљона, резервни поручник Ђорђе Петровић из Тодор дола. Држање свих официра и војника српских у овој борби било је похвално. На Љеш испаљено је 297 топовских метака, а борба је завршена у полак 6 сати у вече.

Српска је војска одмах ушла у град уз бурно клицање одушевљеног хришћанског становништва. У граду је заробљена војна застава, два топа с муницијом, 2500 пушака и 20.000 метака, 65 великих шатора, 18 коња (било би и више, да велики број коња није изгинуо у тврђави), 120 оваца и доста брашна. Погинули и рањени српски војници су сви из ваљевског округа. Сви погинули сахрањени су свечано у заједничкој гробници код Љеша. Они први положише своје животе на обалама Адрије.

Из Љеша је за тим следовало наступање даље на запад, ка пристаништу Синђин-Медовском (Сан Џовани ди Медуа), и на југ, тешким предазом преко пзливене реке Мат код Плане, где је заробљено много Турака, затим је 13. освојена стара престоница Кроја, варош Тира и поносни Драч 16. новембра.

Скадарска епопеја.

— Италијански извештаји о борбама око Скадра. — О припремама за општи јуриш на Скадар. — Очајно стање у Скадру. — Гладни дани у Скадру. —

Нарочити дописник миланског листа »Il Corriere della Sera«, А. Ценари, послао је 3. (16.) о. м. из Зогаја код Скадра своме листу овај допис:

Живи се још у очекивању. Сваки дан, који пролази, повећава тескобу

Хасан Риза бег, заповедник Скадра

у овом раздобљу мира и невктивности, јер је апсолутно искључено, да би неко мислио на повратак и на напуштање потхвата. На свим заузетим позиц-јама бивакирају српско-црногорске трупе. Западњак дува хладно од пет дана и, завијајући, шиба невероватном жестином ове неукротиве војнике. То је олуја зрака, која се баца огромним маховима на бојно поље. Од часа на час који неодољиви вихор провали из којег горског кланца, склизне над језером подижући набоје модрикасте воде, захвати у грабежљивој нејавици по читаве скупине шатора и однесе их далеко међу мочваре.

И рањеници одлазе амбуланцијама, бичевани од овог бесног ветра, који отргне покриваче и следи љуте ране. А има их сваки дан више. Многи, који су на силу хтели остати у својим редовима, не могу више издржати и долазе до постаја за лечење у стању, које без сумње не би било тако тешко, да их њихова срчаност није држала прикована на бојишту. Велика дворана духанског монопола у Подгорици, где се сместила болница Црвеног Крста из Болоње под управом проф. Вартоломеја Нигризоле, препуна је. Између двоструког реда кревета нашао се начин, да се под покриje матрацама.

Можда се не ће никада дознати тачан број људи, који погинуше и падоше рањени оног дана, кад је заузет Бардањол, али се може замислити тај број, упоредо ди се са губитцима, које претрпеше официри: 126 официра онеспособљено је за бој.

Тајна о војничким операцијама је врло строга а тако исто до невероватности и цензура. Чак и приватни брзојави остају катkада до два и три сата у цензоровом кабинету, пре него их отпошљу. Не само то, већ се пречи новинарима да приопће и оно, што се касније службено брзојављала.

Са војничким аташеима не чини се више комплимената. Један немачки генерал, који је долазио са чатаљанских шанчева те је желео упознати и позориште српско-црногорске акције, морао се задовољити, кад је стигао на по пута из Мурићана, да се врати у Бар. Војнички аташеји Холандске и Шведске напротив су сретнији. Они су остали десет дана у главном стану и присуствовали су најзанимивијој фази заузећа Бардањола. Одушевљени су за црногорског војника, за којега кажу, да је веома чврст, срчан и пун самопрегора, те силно хвале пуцање српско-црногорске артиљерије, но признају, да се и турске батерије добро држе. Уверени су, да ће се Скадар морати предати, у пркос истрајном отпору и успешним одбрамбеним делима.

Несломљивости команде у непропуштању страних особа на бојиште и строгости цензуре узрок је бојазан, да би опседнути могли ставити се у споразум са спољним светом. Можда је та бојазан оправдана. Премда у Скадру и око Скадра главни део трупа, које се боре, сачињавају редовни турски војници, ипак је опште уверење, да ови редовни војници уживају потпору опседнутог становништва. Једна војска, која се има борити снабдевана од елемената, што не жеље њезину победу, има право да буде што више опрезна. Ипак, упркос строгом надзору, скадарски Арбанаси опће с онима из вана и да не постоји то опћење, не би се могло разумети, одакле долазе неке вести, које се пак испоставе тачнима, и које се нису могле протурати него кроз челични обруч, који није успело учинити непродирним.

Од петка бацају у размацима батерије Широке и Бардањола шрапнеле на Скадар. Конзули су позвани, да остане град и обавештени су, да ће га до који дан жестоко бомбардирати. Овим средством, претећи наиме уништењем Скадра, Срби и Црногорци надају се, да ће се оних 15.000 арбанаских редифа, увртених у пуковиије од Есад паше, побунити и присилити га на предају. Више кућа у Скадру мора да су биле оштећене од ових бомбардовања, јер се по ноћи јасно разабиру са језера пламенови пожара, који окрвављују амо тамо олујно небо.

Ових последњих дана био се прочуо глас, да је ратни застој последица примирја, склопљена за кратко време, да се, укопају мртваци и помогне рањеницима. Али топовски хитци загрме од часа на час на језеру, као да упозоре, да се рат наставља. Много вероватније присиљени су противници од саме интензивности напора на окрепљујуће примирје. Тренутни догонор склопљен је без услова, силом околности. Црногорци, Срби и Турци отимали су се за позиције Бардањола, Тарабоша и Брдице слепом расипношћу крви; нападали на железне мреже, изведени од људи, који су ишли у сигурну смрт бацајући ручне бомбе, били су убојити за све. Док су Црногорци напредовали очајном снагом одлучности, турске митраљезе, сакривене у безброј рупа, сипале су кишу олова. Али *црногорски топови претварали су те рупе у широке јаме, у којима је надсало на стотине непријатеља.* Две ноћи није било могуће донети помоћи онима, који су

били пали у оном пакленом делу бојишта. Рањеници умреше већим делом на бојишту, где беху пали.

Нешто жалости је сад застрло радост, којом се био дочекао први хитац из топа. У премного је обитељи успомена које особе, што се не ће никада повратити. Али се не попушта. Других 25.000 Срба са 25 топова пењу се међутим према северу. Када стигну, турски топови на Брдици и Тарабошу испаљиће можда своје последње метке. —

Ратни дописник миланског листа »Il Corriere della Sera« Џино *Бери* (Berri), који је пустио, да и њега опколе у Скадру, успео је, да прокрпљумчари из Скадра свој дневник, којега последњи листови говоре о времену, кад је храна већ била на измаку. Од то доба ствари су се знатно погоршале, али то се може замислити, кад се чује, како је било већ пре четири недеље. Већ 12. јануара (по р. к.) једном су трговцу узаптили седам сандука петролеја, који је он запајао. Узапћени петролеј власти употребљавају за мотор два житна млина, јер три млина, што их тера вода, нису довољна, да даду најпотребнију количину. Онда су власти располагале још са више петролеја, него што им беше потребно, те је мала количина понуђена на продају — 14 буради, о које се отимаху 7—8000 људи! Свакн је морао доказати, да је већ дуже време живео без светлости, на су му тек онда продали малу порцију. Више од пб литре није давано једној особи. Сиромашни људи, који немају новаца; доносе све могуће ствари у промену, чак и жито, о коме пак знају, да ће га ускоро јако требати. Али дугачке зимске ноћи су им страшније, него све друго. И Џино Бери је дао боцу марсалског вина из свога малог складишта за боцу петролеја. С новцем су људи много издашнији, него у нормалним временима: он је изгубио један део своје вредности. Из дана у дан бију се пред пекарницама праве битке. Сиромаси, који дању заслуже по коју мангуру арнаутлуком, хоће у вече брзо да га уложе у хлеб, јер се не зна, шта ће сутрашњи дан донети. Једном пекару паде на ум, несрећна мисао, да у сабијену гомилу подвикне, да хлеба врло брзо не ће бити. На то настане таква гужва, да је више женских рањено а једну младу девојку морадоше однети: била је на умору, јер јој сломише крста. Пред италијанским конзулатом стоји дању-ноћу гомила сасвим сиромашних људи, који просе. Док једнима дају те одлазе, ево с друге стране нових молилаца. Морао је бити одређен један дан за опште дељење, и тада се јавило хиљаду потребитих. Осталих дана добивали су само Италијанци хлеба и куће. На дељење долажаху и жене у црвеним огртачима, какве носи имућан средњи сталеж »Умрећемо од глади, ако нам ништа не дате!« веле очеви порсдиџа, који иду од куће до куће. Далеко пре краја јануара већ није било више шећера и утеха у несрећи, добра турска кава, од то доба више не прија. Масла („путера") одавно нема више, оно је најпре замењивано свињским месом, па маслиновим уљем, а сад се уз хлеб једу сасвим тајанствене масти. Нестало је и крголе (кромпира), а они, који од тога најпре пати, јесте сам вализ, Хасан Риза бег. Он, који је провео много година у Немачкој на наукама, јако се навикао на јела од крголе те његов кувар трчи по вароши, да какогод набави крголе. У »хотелу Европи«, који води један Немац, још почетком фебруара било је крголе, која је гостима изнашана у одмереним, врло малим порцијама. Ризабејев кувар је и тамо одбијен, док није донео лекарску сведоџбу, да је валијино здравље у опасности, ако не буде сваки дан мало поврћа јео. На то му је поклоњена врећица драгоцене крголе, те је Риза беј сваки дан по *једну* крголу узимао за ручак. Рђаво беше по људе у Скадру, кад су се опсађивачи све ближе примицали и сиромашни становници из околине прибегли у варош. Међу овима су неколико њих буквално *умрли од глади*. Власти се заузеше за ту сиротињу и разделе јој жита, које међу у воденицама. Али жито је већином проклијало и шкодљиво је по здравље. Од пекарница седам већ крајем јануара остаде неупотребљавано, јер не беше брашна. И пекар, који се обвезао, да ће хотелу достављати хлеб до краја опсаде, последњих дана јануара изјави, да је он са својим хлебом на крају. Онда је хотелијер сам морао да пече хлеб. *Војници беже* у доб, кад је Џино Бери то писао, већ *врло незадовољни* и запретише, да ће напустити шанчеве. Али Хасан Риза располаже са много новца те кад осети опасност побуне, проспе мецидије (новац од 4 К вредности), те се војници наново закуну на верност. Европејцима беше взиредно тешко, што су били тако сасвим одсечени од света те не знађаху, шта се је догодило од много недеља амо. Дана 26. јануара допеше у Скадар прве две стране једног италијанског листа од 3. јануара, али поседник их не даде из руку, ма да су му нудили 20 франака, да им те новине позајми само на 20 минута. Ко је имао те новине, није Бери могао да пронађе.

У италијански конзулат из дана у дан стижу многе молбенице и просјачка писма, скоро искључиво од жена. Једна мати четворо деце пише: »Ако је Ваша Милост отац, знате, како је матери, чија деца ишту хлеба, а она им може да даде само пољувацак«. Друга једна пише: „За име Божје, мало новаца — иначе морам продати своју част." Трећа: „Помозите ми, ја ћу Вас благосиљати и учинити све, што захтевате од мене." Четврта: „Мори ме глад, тако не ћете да ме у моме кревету нађу мртву, пошаљите ми да једем." Онај, који живи међу тим људма, — пише Џино Бери — зна, да та писма истину говоре. Наслеђени пророђени понос не би им, изузев у случајевима крајњег очајања, дао, да такова писма пишу људима, које не познају.

Башибозуци у бугарском табору пред стрељање

Из београдских болница: Млади Арнаутин који је убио осамдесет Срба, старца, жена и деце (види слику на другој страни)

КОМИТСКО ЧЕТОВАЊЕ

Ноћ је у велико пала, када смо се кренули. Још гушћа магла почела се мешати са тињавом и лаганом јесењом кишом и то нам је пут веома отежало. Била је ужасна љигавица а пред собом се није видело ни неколико метара. Нисмо могли одржавати потребно одстојање један од другог, већ смо се, држећи у једну руку пушку, другом руком придржавали један другог, да се не бисмо изгубили у шуми и магли. При свем том сваки је готово по једанпут љоснуо о земљу. Патроле и путоводје су нам биле сасвим пред нама, прво због магле, а друго због релативне сигурности, да тим путем не ћемо наићи ни на какву заседу.

Немо али устремљено смо сви јурили к жељеном селу, где смо, бар у машти, очекивали добар ручак, ноћ и вечеру. Нико није ништа говорио, али се из кретања, гестова и моментаних кратких речи, које су више за себе изговарале, осећало задовољство и гордост због једне добре победе, задовољство, чији је последњи слог тупо и меланхолично одјекивао при сећању на жртве другове, остављене на бојном пољу.

Неми и озбиљни погледи одавали су као неко резоновање, како је све то, што је било, морало бити. Свако је, изгледа, уз пут правио неку своју филозофију, како «нема дима без ватре», нити има «кајгане без разбијених јаја», па да тако исто нема ни победе ни ослобођења без жртава.

Војвода, који је резултатом своје оштроумности имао највише разлога да буде расположен, био је напротив јако ућуткан за изгубљеним друговима. Увек сам констатовао, да је овај неумољиви казнилац, који је толико зулумћара отпратио на онај свет, имао јединствено срце за своје четнике, наше сељаке, и у оне за све, што је њихово а трпи . . .

На једном пропланку наићемо на два коња, од којих је један био натоварен неким сандуцима, а други без ичега. Са тог једног ата скинемо оне сандуке, у које нисмо имали кад завиривати (нисмо имали чиме да их на брзо разбијемо) па једног коња узјаше војвода а другог ја, и тако наставимо пут. Сад нисмо више нимало звизрали на овоме месту, јер да ту има кога, који би био опасан по нас, он нам не би оставио коње на сред пута.

Коњи су свакако били неког кириџије, који је овуда ишао, па кад је чуо трактање пушака и бомби, он загребао, ратосиљајући се и коња и свега . . .

Да ми не беше коња, којега је предамном водио један сељак, ја управо не верујем, да бих пешке могао стићи у Вељковиће. Глад, жеђ, умор и изнуреност, где ме је било стигло у изненеће обиму . . .

Најзад смо изашли на један регуларни пут, који је водио падином једног већег, голог брега. Било је тако око 10 и по сати у вече и, да ли због смањења магле, да ли услед дуже навике, свеједно, простор био нам је нешто прегледнији. При дну пута, лево у продужењу падине, која се свршавала једним потоком и с чије'ог друге стране поновно уздизао други брег, назирали смо контуре неког насељења. Ускоро су се указале примитивне ограде, мали пластови сена, па и саме куће. Проћемо једну кућу, која је изгледала пуста, јер без ватре, нема и затвопена. Поп Станко, у споразуму са путоводјама, одведе нас тада к једној од првих следећих кућа.

Очекивали смо у дворишту, док су војвода и поп Станко ушли да се споразуму с домаћином око нашег преноћишта.

Војвода нам је, мало затим, дао знак с врата да можемо редом ући и у том врата широм отвори један снажан и дичан човек, који нам рече:

— Уђите, браћо, уђите! Ваша је кућа! Хе, Боже, велики си! Ми сваки час очекивасмо башибозуке, а ово ево наших.

Ватру је распиривао и ложио један старац, који кад чујосмо, устаде и скинувши капу узвикну:

— Боже, нека умрем сада, јер видим српску војску у моме дому у часу, када сам очекивао да будем попаљен!

Ми му казасмо да је ово само предходница српске војске, која ће и сама што пре проћи овуда. Стари се беше узнемирио па је кроз смех и управо муцајући понављао:

— Је ли истина, је ли могуће?

Напослетку се стари обрати оном млађем човеку, који нас је дочекао на вратима, па му рече:

— Аксентије, потрчи брже и зови наше нека дођу одмах. Ово су наши... сад се немамо чега бојати... ево српске војске.

Аксентије излете на врата као курјум а стари ја, сав блажен, продужио:

— Да, чули смо од наших, да надире сила из Србије, да ће бити ћуруптије са Турцима, али до сад ми се све чинило неверица . . .

У кући су биле две доста простране одаје, од којих је једна имала ватру на средини а друга чак и земљану фуруну Ох како је било у унутра топло! Пало нам је одмах у очи, да нема женске чељади ни деце јер они су сви били у збегу, у шуми, као „робље", које се склонило бојећи се напада од Турака, који су се, као што знамо, у овом правцу кретали.

Четници су се већ грабили о три тестије воде, које се за час испразнише у педесетак грла, а грабили су се и за кође, ма и најмање, место око ватре, која све није могла у један мах грејати.

Док смо се ми унутра измењивали око ватре, сваки по 5 минута, војвода је напољу осматрао положај и оријентирао се за сваку евентуалност. Са старим четником и његовим десетаром, Николом, он је распоредио на четири стране четири стра-

жара, који су по два сата имали да бдију.

Кад се војвода вратио у кућу, он ми рече:

— Видећете, како је ово једини-ствени положај.

Ја сам мислио, он хоће да нас окуражи, али кад сам после поноћи, од 12 до 2 сата, био и сам на стражи, доиста сам се дивио овоме месту и овој кући.

На доручку је крај ватре сео и војвода, коме смо респектуозно начинили места. Неки четници су грејали своје мокре ноге, које су се пушиле, а највећи део њих, чврсто приљубљујући своју пушку уз своја прса, спавали су као заклани по ћошковима, уза зид, уз хамбар и на хамбару, један поред других и ослоњени један на друге. Покушао сам и сам да заспим, али су ме прошли догађаји тако били растројили, да у први мах нисам могао ни ока стиснути.

Сумњам, да би и Верешчагин и Ла Батај, најчувенији ратни сликари, могли да оживе ову слику ватре, која букне, четнике око ње и сваки унаоколо прса дубоко заспалих четника, која су се надимала и над којима се светлуцале пушке, бајонети, ређеници. А круна ове слике, по моме осећају, била је икона светога Николе, крсног патрона нашег домаћина, чије је кандило домаћин упалио. Зраци слабог кандила, који су се рефлектовали од свећева загрљаја (ореоле од жутог лима) и падали доле на заспале четнике, давали су још више мистериозности овој слици. Док је војвода гласније говорио, наш чика домаћин је само шапутао, да не би пробудио заспале борце.

Мало затим ево и Аксентија са две млађе жене, једна је девојка, два млада човека и троје четворо деце од 4 до 8 година. Сви су они унезверено улазили а Аксентије их је куражио:

— Та не бојте се ништа, ово су наши војници из Србије.

Нарочито су женске плашљиво приступале руци и радовало нас разгледале. Ми око ватре дохватисмо децу да милујемо, али деца дрекнуше у плач не знајући, ко су ти заруставели, пљави и до зуба наоружани људи, који их међу на крило Ми онда из аскерске торбе узмемо шећера па дамо свакоме по неколико парчади а и њихови родитељи су их утишкавали речима:

— Та не бој се, мило моје, ово је Косто, наш Косто...

Заборавио сам да затражим објашњење те речи: »Косто«, али сам заспао, да чим се дете од кога уплаши, а они му само рекну: »Та то је Косто«, и дете се одмах уозбиљи. После су се деца ослободила и играла су се са нашим ређеницима и капама целе готово ноћи.

Жене су међу тим већ у велико спремале један незаборавни качамак са кајмаком, а нудиле су, ко је хтео да се поткрепи и сиром и хлебом.

Очекујући вечеру многи од наших су пекли крумпире у ватри. За све то време један велики бардак са ракијом је кружио од руке до руке. Војвода и стари су непрестано уз облигатно крштење наздрављали један другоме у славу српског ослобођења и у успех српског оружја. Сва чељад из куће је у тренутцима ових здравица погружено приклањала главе и крстила се. Сећам се, да кад су жене свима нашим друговима, који су спавали, подносиле чашицу са ракијом, да их је било који нису добро очи ни отворили но су искапили па, поновно занети сном, падали као проштап кад падне. Страшно је бити изнурен а гладан...

Тако смо ми ту провели целу ноћ, пошто смо око поноћи богато вечерали: сира хлеба, качамака с кајмаком.

У поноћи сам и сам, својевољно отишао да замени једног стражара, за кога рекоше да сав цвокоше од грознице. А како и не би несретник: гладан, изнурен, напољу на сукишици и то још без шињела? Војвода је већ био заспао и мени је ужасно тешко било, кад сам морао будити мртво заспале четнике, да иду на измену страже. Пробирао сам за ову ноћ што издржљивије и одморније — оне, што су се највише грејали. Већина су се мрштили и мунлали

Крволок Арнаутин је скочио кроз болнички прозор, да утекне, па је сломао ногу. Лекар др. Тома Јовановић му ногу повија у гипс.

кроза зубе, да су тек људски и заспали, али кад је у питању страже, ту нема дискусије. Натакнем кукуљачу са већ сухе пелерине, сменим дотадашње стражаре а на четвртом месту и сам останем. У дворишту сад тек видех, ма да ноћу, да је ово једна добра сељачка кућа, јер ти ту беше вазда неких појата, кошева, кошара. Час сам клечао, час седео, а час стојао на источној страни наше куће поред једног коша, који ме је добро заклањао и од кише и од ветра а на једној мекој гомили од тучене конопље. Обилазио сам с времена на време и остале стражаре, пошто сам их претходно звиждањем нашег знака обавештавао, да сам из чете. Били смо добро на опрезу, али ништа нисмо запазили ни чули, што би нас могло узбунити за: »На ноге!«

Кад је било два сата по поноћи мање четврт, ја одем у кућу, пробудим Котарчића, и рекнем да ћу и ја мало да прилегнем а њему остављам да води рачуна о стражи и смени све до изутра. Са врата му покажем правац места, где су страже па се одмах замотам у пелерину и капуљачу и извалим се на његовом дотадањем месту и, као етером успаван за операцију, заспим као мртав. Пробудио сам се тек сутра око пола десет сати, да бих још истог дана помиловао ушне бубњеве са тутњавом плотуна и праском бомби.

Шест погинулих брата

(Догађај у Црној Гори) Из *Никшића* у Црној Гори пишу: Колико их паде на проклетом Тарабошу с црногорске, а колико ли с турске стране, борећи се два месеца узалудно, и опет

Споменуло се не повратило се! Срби у турскоме ропству пре Косовске освете

нема изгледа, да ћемо добити пусти Скадар, који је толико мајки, сестара и браћа завио у црно, да скоро свакој кући у Црној Гори, одакле су пошла два брата, или је један погинуо или рањен. У селима где је некад било пуно „момчади, место младих, снажних људи остали су сне старци и бабе, нигде весеља, нигде песме, све се увило у општу жалост. Има многа случајева, где су у *од шест брата остала двојица жива*, а ево случаја, где *од шесторице њих ми један остао жив*, где су *погинули* бранећи отаџбину свих шест брата на тврђавама тарабошким, на зидинама тврдога Скадра. Шест браћа, као шест соколова, сви одрасли и одавно војници, добро рашћени, снажни Црногорци, у боју издржљиви, храбро се борећи, били су у батаљону бјелопавлићском, који је имао да освоји с батаљоном требјешким Туси — Бардањол — Тарабош. Баш у последњим биткама око тарабошких утврђења, првога дана борбе погинула су три брата, у другој бици, сутра дан, погинула су друга три брата, и за два дана *јединица сестра Неда изгубила је свих шест браће*, који се борише бранећи своју отаџбину, пока зависи се као прави синови ове мајене земље, која је устала да брани са својом браћом интерес целога Српства. Имало их је у кући њих шест браћа, мајка, и сестра Неда, која је већ давно удата у Никшићу за једног угледног трговца, а браћа су јој живела у Бјелопавлићима, у богатој и сложној кући, а сад место њих остала је стара мајка, да гледа празну кућу, која је до скора била весела.

Разговор са рањеницима

Сарадник „Штампе" пише ово:

Пре него што сам ушао у собу где леже рањеници, осећао сам једну грозу и тугу, помишљајући на све оне тужне и страшне слике које сам очекивао да видим тамо. Са навесном стрепњом и великом пажњом отворио сам врата и ушао у собу, али сам био врло изненађен, јак мирис од дувана, гласан разговор, смех и шуштање новина учинили су на мене утисак да се налазим у каквој пријатној кафани, где се дешавају само веселе ствари. Кад сам погледао око себе ја сам видео многе болеснике кревете на којима су лежали или седели рањеници, завијених руку и глава. Они су међусобно гласно разговарали, пушили су, читали новине и слатко се смејали на вицеве које су једно другом добацивали. До самих врата, једног од рањеника је један његов друг бријао тупим војничким бријачем и по готову без сапуна. Онај који се бријао правио је од бола многе гримасе, више смешне но сабилне и натеривао другове да му се смеју. Најзад, кад је „берберин", пола обријалог пустио да мало одахне, он са великим уздахом рече:

»Непријатељ, који је пред вама био готово ништа, поче да се креће и лепо видесмо како сијури низ једну косу ка реци, која је недалеко од нас била и поче да је гази.

Командир напреди: »Напред браћо!«

Сви у један трен нетремо ножеве на пушку и јурнусмо напред. За час били смо на позицијама, које је дотле држао наш непријатељ. Неки остадоше на позицијама, а неки појурише за непријатељем, претворише га тих гаранција нисмо могли дати, већ смо се ограничили само на поновљење своје молбе. Престолонаследник је најзад одлучио да најпре на суперат нашој молби и да, уза све мере предострожности, умаршира у град.

У пет сати после подне ујахао је престолонаследник на челу своје коњице. За коњицом су ишле масе пешадије, и од тога тренутка влада у нашем миру".

Коначно се нешто тужно, да је већ одавно одсечен од целога света. Не зна шта је с његовим колегама у осталим турским градовима и нема могућности да се ма на који начин стави у везу с Вечом или Цариградом. Наређено је био забринут за судбину конзула Прохаске у Призрену.

С друге стране ми је речено, да је престолонаследник Александар врло топло предусрео и примио француског конзула, неколико пута стиснуо му је руку и рекао: »Ми Срби имамо вама Французима огромно много да благодаримо. Наши официри учили су код вас, наши топови, наше пушке и остала муниција дошли су из Француске. Турци су куповали код Круна и врло су се рђаво провели".

Х. Б.

ЗАПИСИ

[Академичева смрт.] Јављају из Београда, да је у бици на Брадељу код Скадра тешко рањен Живојин *Букић*, наредник и питомац Војне Академије београдске, и да је, после два дана тешким ранама подлегао. Мир пепелу његовом!

[Краљевић Марко помаже Србима у борби код Прилепа.] Један војник, који је рањен у бици код Прилепа, описује ту битку овако:

»Сива куршум око нас као град. Шрапнели се распрскавају над нашим главама, а ми дигнемо ашовчиће више главе или ставимо торбу на главу. Нико жив не би главе изнео, да нам сам Бог не поможе. Чујем ја неки глас:

— Напред, напред, јуначи! Ено пред нама Краљевића Марка!

Погледам ја. И где чуда! Краљевић Марко на Шарцу лети пред нама уз једно врло стрмо брдо, са исуканом сабљом. Ми сви појурисмо за њим. У томе осетих нешто топло око појаса. Шта је даље са мном било, не знам.

Јест, Краљевић Марко нас је заиста на Прилепу предводио!

КОРИЦЕ!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

Штампа Д. А. Бранкова Н. Сад.

У потребу кашњења наложили забрањена

СВЕСКА 18. | У НОВОМ САДУ, 21. ФЕБРУАРА (6. МАРТА) 1913. | СВЕСКА 18.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

БИТКА КОД КИР-КИЛИСА

Чорлу, 16 октобра.

Један очевидац, који је 9. и 10. октобра као турски војник учествовао у бој код Кир-Килисе, један Грк, овако ми је описао ствари:

Било нас је код Кир-Килисе око 70.000 Од артиљерије смо имали 5 пукова сваки са по 4 батерије. Пешадија се састојала из активних пукова, редифа, допунске резерве и око 5000 добровољаци, који су се врло рђаво борили. Активне трупе састојале су се махом из Грка.

Врховни командант Абдулах паша био је и сам у Крк-Килисе и лично је руководио битком.

Ноћу између 9. и 10. окт. наређен је полазак из Кир-Килисе ка Петри. Ишли смо већ четири сахата, Кир-Килисе били смо оставили далеко иза себе. Пред зору смо се зауставили. У предходници је био дотле трећи пук. Тада је јављено, да су Бугари близу нас и у први ред је извучен био добровољачки пук. Они су се први сукобили са непријатељем.

Мој пук XXIII. окренуо се ка десном крилу. У саму зору видео сам, како се неке трупе крећу на лево, а артиљерија је у касу непрестано пролазила крај нас. Знали смо, да су Бугари већ били прешли нашу границу.

Изненада на левом крилу, и далеко на десној страни, зачу се пуцњава пушака и потмула грмљавина топова. Било је већ сасвим видно, али ми ипак нисмо видели непријатеља. Земљиште је талласасто, са неколико високих брегова. Тада смо добили наредбу да се попнемо на један вис, а кад смо већ били горе, сви смо полегали. Први топовски метци су тада почели да прелетају више наше главе. Један, два! Тада се одједном зачу неко оштро звиждање, затим више наших глава један мали пуцањ, много дима и нешто се осу између наших редова. Десет мојих другова је тада пало.

Заповедили су нам да ископамо себи заклоне. Клечећи, ми смо малим ашовима правили себи заклоне. Шрапнели су непрестано падали и убијали. Ми нисмо могли пуцати, јер још нисмо видели непријатеља. Наша артиљерија, која је била иза нас, у томе погледу је боље стојала, јер је непрестано одговарала живом ватром непријатељу.

После пола сата чекања, наши турски другови били су већ почели да гунђају, док су Грци стрпљиво сносили ту страшну шрапнелску ватру, гледајући како се свуда око њих гине. Мртви су остајали ту на бојишту, а рањеници су се склањали иза нас, да би се могли превити. Турски официри хвалили су Грке за њихово мирно држање. Турци су и даље гунђали.

Најзад се и непријатељ појави, и ми смо могли пуцати. Паљба је била на 800 метара. Бугари су одговарали жестоко, али нису добро гађали. Њихова пешадија није нам нанела великих губитака. Али мада су наши метци одлично погађали, Бугари су у скоковима, ишли непрестано напред. Кад би се подигли из лежећег става, ми смо онда могли видети како их наши метци обарају. Само тек видимо како неко од њих подигне пушку у вис, баци је и падне на земљу.

Војничка погреб

Очевидно је било да се тај одред не би могао дуго одржати. Али тада се и лево од нас појави нова непријатељска колона, а на левој страни настаде ужасна пуцњава. На нас се пуцало такође са страховитом жестином. Све је око нас пиштало. Половина нашег одреда била је већ побијена и рањена. Очевидно је било, да је требало што пре одступити. Ми смо већ пет часова лежали на истом месту.

Сада бугарске машинске пушке почеше да косе. Од њихових силних метака испред нас су летели густи облаци дима, а из тих облака сипале су шрапнелске кугле бугарске артиљерије. Ма да смо још пуцали, нисмо ништа могли погодити, јер ништа нисмо од дима ни видели. У једном тренутку, кад се дим био мало подигао, могли смо видети да су се бугарски митраљези још више били приближили. И ми смо тада морали одступити.

Кроз Петру смо се вратили, и зауставили смо се на пола пута пред Кир-Килисе. Могло је бити два сахата по подне. Оно, што смо у повлачењу видели, било је страшно. На једном месту, где је био један редифски пук, лежале су многе стотине мртвих. Од 1000 људи спасло их се свега 250, и то већином рањених.

У Петри смо видели остатке трећега пука, који је био у предходници: од целога пука остало је било свега 50 људи. На једној узвишици код Петре стајала је једна батерија. Између топова лежала је десет мртвих тобџија и три убијена коња. Остали су морали побећи оставивши топове Бугарима за плен.

Постепено је бугарска ватра се била ућутала. Ми смо тада већ били пред утврђењима од Кир-Килисе. Наши су отуда још ваљано се бранили топовима, али одбрана више није могла имати никакве користи, и утврђења су Бугари заузели још истога вечера.

Између варошии и утврђења, на чистој пољани, ми смо се најзад зауставили. Полегали смо у линији. Још од прошлога вечера били смо без хлеба и без воде. Мени и још неколицини било је наређено, да идемо да тражимо воде, али је нисмо могли наћи. Али смо тада чули страшне гласове.

Бугарска артиљерија и митраљези имали су ужасно дејство. Говорило се да је наших пало око 10.000 Две батерије и један цео коњички пук Бугари су били, скоро без борбе, освојили. Добровољачки пук, 5000 људи, побегао је још од прве ватре. Кад сам се вратио својој чети, ја сам, гладан и жедан, мирно легао са својом пушком, не говорећи ништа о ономе, што сам чуо. Турчин не воли да слуша ђаве гласове из хришћанских уста.

Дубоко у ноћ пробудили су нас, то јест онај мали број, који је од глади могао заспати, и наређено нам је, да се ушанчимо што брже. Било је већ почело да свиће, и са првим сунчевим зрацима отпоче поново топовска грмљавина. С нама је био и један анадолски редифски батаљон.

Опет су почела зрна да падају на наше редове. Ми смо својим очима гледали бугарске митраљеске одреде. Ми смо се били тако збили једно уз друго, да су бугарски метци погађали са страховитим успехом. Машинским пушкама нису могли да одоле чак ни свежи и одморни анадолски редифи. Стање је било очајно, официри почеше први да беже. Тада је било већ све свршено.

То сада више није било, као јуче, правилно повлачење. Кад су нам се Бугари били приближили на 30 метара, с наше стране се сви дадоше у дивље бегство. Многи су тада понели непријатељско зрно у леђима. Бугари су нас гонили. На отпор се више није могло ни мислити. Бацили су сви пушке, па сам је бацио и ја. На што ће нам? Биле су нам само на сметњи. Имао сам само једну мисао: побећи што пре и што даље од тог страшног места.

Како сам тада завидео коњаницима, који би на својим коњима пројурили поред нас! Они ће се брзо склонити на сигурно место. Нико није ни покушавао да задржи Бугаре. Па ипак — тамо, на једном брежуљку налазила се једна наша батерија. Њен командир био је са револвером у руци, а тобџије су храбро и хладнокрвно избацивали метак за метком. То је био величанствен призор. Смрт им је била пред очима, а они, хладни и непомични, нису ни помишљали да се спасавају, иако су поред њих толико хиљада људи бежали као дивље звери. Ти хероји су били спасиоци нашега живота. Шта је било с њима, то ће само небо знати.

И пре нас су морале бежати многе трупе, јер смо ми свуда наилазила на напуштене заставе и разбацане пушке, којима је био посејан пут за Кир-Килисе. Кроз варош смо брзо пројурили. Становништво се било већ све иселило. Кроз мирне и пусте улице одјекивали су наши брзи кораци. Ми смо трчали. У околини Херакмице видели смо једну велику ватру: то су Турци у бегству запалилу једно бугарско село.

Од целога нашег пука била је остала свега једна гомилица људи: већином Турци, нас три Грка, свега око 20 на броју. Тада смо спазили бугарске сељаке, који су на својим воловским колима бежали. Ми смо их почели гонити. Од нас је свега тројица имало пушке, међу њима и Турчин, звани »велики Хасан.« Кад је видео, шта ће бити са јадним сељацима, мој друг Грк, Крополулос, рече.

— Сироти људи!

На то се велики Хасан окрете и викну:

— Хришћанско псето! — и тада му забоде бајонет у прса. Добри Кропулос остао је на месту мртав.

Тада их ја све оставим и почнем сам да бежим. Кад сам стигао у Вицу, и ту сам видео, како многа бугарска села горе. Ја онда пођем даље и стигнем у Чорлу.

Српски војници чисте оружје

УСПОМЕНЕ ИЗ РАТА

— Како су нас дочекивали —

— Белешке једног ратника —

У варошима је већ дочек имао много лепшу, видниј, разноврснију и срдачнију манифестацију. Варошко становништво је интелигентније па је спољни израз дужевног расположења лепши и јаснији, богатије је па је и дочек свечанији; дубље је осећало потребу слободног живота, те је донета слобода била као јарко сунце, које сваког насмеши, расправи и развесели.

Коњичка дивизија ушла је прва у Велес, који лежи на косама двема, између којих тече Вардар. Силазили смо са лепих и високих брда начичканих дивним виноградима. Сунце је сјало и од прозора кућа се одбијало те је десна страна вароши давала слику чаробне лепоте. Стигли смо око подне. Далеко ван вароши изасланство грађана дочекала нас и лепим говором поздравило. Од овог места од самог начелства, где смо се зауставили маса света нас је дочекивала. Сумњам да је и једна хришћанска душа остала код куће. Мушко и женско, мало и велико загрлило је и иначе уске улице.

На улици, са прозора њихале су се мараме и разлегали узвици: Ура Живео!, добро нам дошли браћо! слатка браћо наша! Живела слобода! живеле тобџије! Живели наши ослободитељи; нек је срећно за навек! Хвала браћо! Слатка децо наша! да се је и иначе немирни Вардар још више заталасао и узнемирио. Цвеће, венци и букети — бацани су и давани официрима и војницима, бацали коњима о врат те смо окићени дивним јесењим ружама а радосни у срцу изгледали поносни, мали и лепи као јесењи, сунчани дан који нас је пратио. Деца су нас радо војнички поздрављала, старе жене плакале и топло благосиљале, девојке цвећем обасипале а усплamтелим очима изражавале љубав своју, која је тињала у срцима и која сад распирена букти да срце сажижа. Деца су бацала фесове и газила ногама и тражила да им дамо капе наше, јер фес преставља символ робовања. Дућани су сви затворени, цело становништво обучено у свечаном оделу, звона на црквама звоне јасно и весело објављујући да Бог преко Срба доноси овој лепој вароши нов живот, нову радост, лепшу срећу. Пљескање руку праћено са ура — не престаје.

Сви се тискају да се оћешају о нас, да нас боље осмотре. Дуван се раздаје, бонбоне и и разне пите се пружају, коњак нам трпају у џепове а ми љубазно и срдачно благодаримо свима. Сви упрли поглед у кнеза Арсена који скромно јашући напред прима ове изјаве захвалности, а неки чудан осмејак који игра око његових уста одаје видно узбуђене што је као преставник чувеног дома Карађорђевог донео слободу и радост овој вароши и народу који је био гладан братског загрљаја и слободе и љубави у њој. Свештеници држе литије и молебствија за победу нашег оружја. Коњичка музика и трештећи глас труба уносе јачи тон усхићења и под дивним мелодичним звуцима лепе музике наше све се хвата у велико и лепо српско коло — које 500 година није поиграно на обали веселог Вардара, пред лепом кућом окружног начелства, на ком се весело високо под небом лепрша српска тробојка која парајући облаке гони их да брзо иду и разнесу нову славу — српског оружја. У срцу мом увукла се је нека топлина, млаки млазеви струје по кожи, коса се диже у вис очи се наводњавају сузама — сузама радости и усхићења а старе жене знајући за муке и сузе матера наших и саме лију сузе, сузе захвалности за проливену крв нашу, која спречава даље проливање крви деце њихове!

Такав нам је дочек припљемљен и у Прилепу, граду Краљевића Марка и у свима варошима кроз које смо први пролазили. Било је дирљивих сцена и код појединих сељака.

У селу Пезову, где смо први пут угледали

нашу комору, поред кола у којима је био хлеб стајао је и један постар, сед човек, сиромашног одела, смежураног и побледелог лица. Командант артиљерије г. мајор Бер. Тодоровић стајао је поред кола пазећи да његови војници приме уредно и потпуно свој оброк. Видевши овог сељака пружи њему један хлеб. Сељак упита, да ли је ово баш наш хлеб и добивши одговор да јесте, притиште га на срце и пољуби. Чинило му се је неверица и опет и упита: је ли истина да је овај хлеб баш из Србије и добивши потврдно одговор поново уједно пригрли хлеб, пољуби га и неколико капи суза скотрљаше му се низ увело лице и оквасише тврду кору српског хлеба.

Испред плетварског кланца два дана наша артиљерија бије двобој са турском. Из села Белосаваца ишле су ка нама једна млађа, лепа румена сељанка са једном старијом. Ја им назвах Бога и упитах куда иду и зар се не боје турских шрапнела, који су се распрскавали над њиховим селом. Млађа сељанка окрену се ка мени и сетним гласом рече ми: „слатки брате мој, златан је Бог! Донеће он нама добро. Кад чујемо у селу да пукне наш топ а ми се сви развеселимо упремо поглед свој у небо а кад видимо да се распрска турски шрапнел, нама се срце стегне, уздрхтимо и побледимо и упремо погледе тамо где се распрскава па кад видимо да је пребачен а ми се разгалимо и расположимо. Златан је Бог! Даће он да се ослободимо!"

Ноћ на предстражи

Карабулуг, пред Једреном
1. фебруара, увече

Шест часова је увече, а већ је сутон. Преко голих брда, уз фијук страшног, хладног северца који, ево, већ четврти дан брише не милосрдно преко нашег положаја, прикрада се мрак. За неколико минута биће ноћ густа, да се прст пред оком не види, ноћ у којој ће, на пространом и голом положају, залутати и највештији официр и војник што живи овде већ три месеца.

Мрак ће лежати, ветар, који продире до тела и кроз најтоплије одело, брисаће преко положаја разно сећи по њему беле, студене и као челик тврде грудвице који нису ни снег ни лед, а ми ћемо погурени, у оделу које се запалило за тело, промрзлих костију и кашљући, чучати у нашим рововима слушајући напрегну то, да распознамо пуцањ пушка у овоме страшном фијуку ветра.

У рововима смо од јутрос, као потпорница предстраже. Наш задатак је, да, чим затреба, брдом којим падају тешка граната и нечујно зрно, потрчимо у помоћ предстражи са које смо дошли јуче изјутра и на коју, опет идемо прекосутра у јутро. Када смо јуче ноћу ми били тамо, око 150 тешких зрна пало је испред нас и око нас а два пуна сахата праштала је пушчана паљба. Сад, испред нас на коси, у јаким рововима, са отковеним пушкама у рукама стоји предстража исто онако напрегнута као што смо били и ми, ослушкујући непријатеља који је далеко једва две стотине метара...

Згурени у своме рову, ми гледамо у танку блехану пећ; њу су војници нашли негде у селу и донели је у наш официрски ров, који покривен даскама на онда претрпан земљом и мало проширен, изгледа као земуница. Сирово дудово дрво гори цвилећи у малој пећи. Кроз мрак и ветар пробија се до нас тешком муком пуцањ топа. У шињелима, са сабљама, револверима, догледима и свом осталом опремом на себи, ми седимо крај пећи потамнелих необријаних лица. Дубоко ћутање прекида само тежак кашаљ из прозеблих прсију. Сто мисли врзу нам се по глави...

Не, није градска војна лака. Варају се они који мисле, да је теже маршовати и нападати него опседати утврђења. Теже је дан и ноћ, са пушком у руци на ветру у рову, или у влажној земуници, далеко од дрва и воде и на пространим голим брдима на којима бију бесан бој струје са два мора, Црног и Егејског.

Варају се они који помишљају, да ово код Једрена није рат. Ово је рат најстрашнији што може бити: рат у коме човек, залепљен за ров и земуницу, бије месецима бој, увек на једном

Црногорска комора у Мурићану

истом месту, бој са кишом куршума и граната, са ветром и студени, са нервима, који се из дана у дан све више кидају, са болестима, које се из дана у дан развијају, са чежњом за домом која из часа расте. Јер најбеднији дом, тамо далеко, рај је према овоме овде.

Али има нешто што је јаче од свега тога, што нас држи. То је осећај наше части који је јачи и чвршћи од бедема оклопљеног града у који данас упире очи цео свет; то је осећај да у нас гледа Србија пуна поуздања и пуна вере да ће њени синови морати да победе, па ма како непријатељ силан и страшан био. Заставе српске, грбови и топови наши стоје овде у ноћи с нама а где су они ту мора бити српска част и слава....

Далеко од дома, откинути од целог, света без вести, седимо у рововима. Не знамо шта је на Чаталџи узалуд нагађамо шта је на Скадру, лупамо главу како је на Јањини. И онда се за тренут расплину све те мисли и ми укочено упремо очи на оно што је око нас и напрегнуто очекујемо да зазврји телефон тражећи нас у помоћ. Онда ћемо ми изаћи из рова, поћи напред у ноћ, где нас, можда, чека смрт а неминовно част и дужност. Ноћас смо овде само зато, да ојачамо предстражу. Сутра, прекосутра — чим се затражи поћићемо и ми и предстраже и сви око нас.

Из мрака са турске стране са јаке тврђаве Караџорз Табије („Црно Око") зјапе према нама страшне црне, челичне очи великих опсадних топова Ми их не видимо, али их осећамо. Кад дође час, за одлучни јуриш, ми ћемо осетити само то да морамо што пре да их освојимо. А то мора да буде што пре, јер се рат и сувише одужио. Ми морамо што пре на ту тврђаву, на њене тешке топове, плотове од жица, вучје јаме, ровове испуњене водом и кољем, динамитиране ровове и све друге препреке, које имамо да прегазимо И када то морамо, онда каква је ситна играчка ово на пред стражу.

Ноћ је већ потпуна на пољу. Пада слеђен тврд снег, а ветар не престаје. У пећи је већ цео оркестар плачних гласова дуда који загорева. Официри дремају седећи, али се сваки час нерзозно трзају у тешком кашљу. А ја седим будан и мислим на ове красне сељаке који на пољу стоје у релеју до предстраже, изложени зрну и студени, и на оне што стоје као неми и подноси ову страшну ноћ бесног ветра и леда, снега и зрна. И душа ми се крепи вером у нашу победу, не само овде него на свакој страни, на коју ће нас Србија позвати. И пред тим осећајом пада цео напор и замор, распрште се све бриге а остане само вера која спасава....

Јест, вера, и ако баш у овом тренутку улази телефониста и јавља: Непријатељ тога часа бацио на један ров на предстражи шест пуних зрна. Једно је од њих прошло кроз пушкарнице не ексолодирајући и ранило, спавивши му цео рукав на десном рамену, стражара који је стајао у томе рову.

Официри скачу из полусна. Борба ће, можда, кроз тренут два почети....

„Политика" **М. Пр.**

Скадарска епопеја

(Шездесетсахатни бој под Скадром.)

— Скадарски заповедник убијен. — Турци су изгубили близу пет тисућа мртвих. — У Скадру се умире од глади. —

Покушано је, да се омаловажи јуначка борба Црногораца и Србијанаца под Скадром, те су изношене разне злонамерне неистине.

Словенска штампа (ми нисмо изостали) побијала је те неистине, износећи утврђене чињенице о јунаштву и успесима црногорске и срби-јанске јуначке војске.

Данас доносимо оригиналан извештај дрчкога окружног начелника Ивана Иванића, који је он 10. о. м. (по р. к.) послао из србијанског табора у Бушати познатом чешком листу »Narodni Politika«. Извештај гласи:

Јучерашњица се свршила победом српских војника. Добијене су биле позиције Барбалуши, Сакуј и Бушати. На безграничио важној и утврђеној глави Бушата таборује од јуче српска војска под заповедништвом пуковника Дамјана Поповића, заповедника српске војске на јадранскоме приморју од албанских гора па доле јужно до реке Шкумбе.

Преноћићемо у селу Бушати, које је у пламену. Турци су при одступању запалили и то и околна села. У тамној се ноћи види, како лиже пламен, од којега је обзорје закрвављено. Стално се чује грмљавина топова, тако страшна, да је нисам страшнију слушао за последња четири месеца. На спавање се не може ни мислити. Лежим на мало сламе на земљи у једној сељачкој кући и дивим се веселом расположењу младих српских официра, који се смеју и замећу шалу о бегању турских колега у правцу према Брдници.

Пальба се из топова етално чује. Не могу да заспим. Изађем напоље. Појахам коња и одјахам на утврђену главицу Бушата, која је од ватара српских војника јасно осветљена. Красан је али страховит поглед са главице: обзорје је од запаљених села црвено као крв, сваки час лете праменови и гранате, које се за тим распрскавају. Чује се такођер пуцњава из митраљеза и пушака. За час се чује нарочита пуцњева: то се распрскава у запаљеним кућама остављена муниција. Човек је већ скоро глув од тих громовитих пуцњева, од те врашке музике, која прати битку. Куд око може допдетати, види се бој на ширини од шездесет километара: десно је пальба са Малог и Великог Барданьода (316 м.) лево са силнога Тарабоша (570 м.), а у среди са турске Брдице (195 м.).

Свуда видиш огањ, са свију страна осећаш таласе од дима; за час се по-

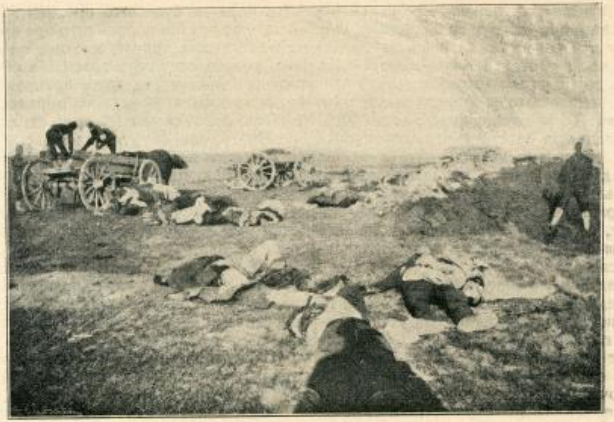

[Из књиге „О српским биткама"]

Највећа гомила мртвих на Кумановском разбојишту

јави сретао млаз турских рефлектора, који нас траже по ноћи и пају, па затим одмах оштро пале. Грми паљба, гори огањ, пламен лиже, а свуда, свуда смрт...

Била је то грозна ноћ, али је јутро било још грозније.

На два сахата иза поноћи пратио сам се у село Бушати. Спуштање на коњу по ноћи било је врло вратоломно. Смртно уморен хтео сам се опет спустити на оновало еламе, да ми се бар очи склопе, али није било могуће ока склопити. Паљба је стално грмила. До мене је допирала и нека нарочита ломљава. То су се рушиле запаљене куће. Ломљаву је прекидала експлозија муниције. Спола сам слушао очајни плач нарицање католичких жена и деце, који нарицаху за убијеним својим мужевима, оценима и синовима. Турски су их војници поубијали и посекли, што се нису хтели са против Хришћана борити.

Ни минута нисам треснуо. Чим је почело свитати, појахао сам коња па на наше положаје на главици. На путу су лежале у блату и крви многобројне лешине убијених хришћанских сељака. Код њих су клечала њихова сирочад, наричући, да се срце морало парати; њихове матере, жене, сестре и деца обимали су их и љубили. Био је то страшан призор, који до смрти не ћу заборавити!

Село, од чет стотина кућа, још је горело. Из упаљених зграда у великоме страху су излазиле, до сад прикривене, наоружане високе прилике мухамеданских Албанаца. Они су белим рупцима давали знакове за предају и очајно су викали: Аман! Теслим!

Прачио сам војничку стражу, која је Арнауте разоружавала, што је било врло опасно, јер су често са белим знацима обмањивали. Мухамедански су Арнаути предавали пушке, тресући се од страха. Остављали смо их на слободи, а нису хапшени ни они, који су се раније против нас борили. Ко год је предао оружје, остао је на слободи и биће сигуран за свој живот.

Свуде сам сретао одушевљене српске војнике, који су радосно причали, да су силна утврђења Велики и Мали Бардањол после боја од шездесет сахата била освојена. У тим је бојевима било испаљено око 2000 српских топовских метака. Била је њима то орба слична борбама при опсади Порт-Артура.

По грозној борби на дану дошла је још грозница борба у ноћи. Нападачи су око поноћи дошли у критичну ситуацију, те су морали тражити помоћ. Бој је онда још оштрије настављен. Цела је скадарска посада код Бардањола давала отпор. Но у зору је морала напустити своје положаје. Спојена црногорска и српска војска освојила је прво Мали а за тим Велики Бардањол. Већином је нападано бајонетима, пошто је артиљерија пре тога извршила свој задатак. Кад су се од Скадра турска одељења опет вратила, да отму Бардањол, наставо је још већи бој. Нарочито је јак био напади турске коњице. Али све то ни шта није помогло: Турци не могоше изгубљени и модерно утврђени Бардањол више добити. (Жута је штампа јавила, да су га наново освојили! — Ур. »Бр.«)

Турци су у том шездесетосахатном боју имали само на Бардањолу око 4700 мртвих и рањених. Тај је број тачан, јер су мртви и рањени остали на бојишту, где су пребројани. Турци су тако брзо стали бегати, да ни рањене нису понели. Наши су губитци 1200—1500 мртвих и рањених. Све су противне вести о том неистините. Победоносне је Црногорце предводио наследник престола Данило.

О бојевима на Малом и Великом Тарабошу сам вам јавио. Велики је Тарабош освојила црногорска јадранска војска, коју предводи министар војни Мартиновић. Крвави су бојеви трајали неколико дана. Обострани су губици мањи него код Бардањола.

Пишем вам нарочити извештај о крвавоме боју са Турцима код Брдуће. И тај ћемо извештај, ако га добијемо, донети. — Ур. »Бр.«)

* * *

У турским је рукама остао само Мали Тарабош, који је боље утврђен него Велики, скадарска цитадела и

[Из књиге „О српским биткама]

Арнаутски жртвац

неколико малих утврђења. И ово ће такође пасти.

Питање је, шта је са заповедником Скадра Хасан-Риза бејом? Мисли, да сам био први, који је јавио, како се чује, да је био у Скадру убијен. То су ми саопштили бегунци из Скадра. Заповедник је, говори се, био на вечери код Есад паше, па је у повратку од непознатих људи убијен. То се као догодило пред станом монсињора Пачићико Моиде, генерала минорита (калуђера), који се сада налази у Риму. То потврђују и приватна писма из Скадра, у којима се међу осталим, саопштава: да људи уСкадру умиру од глади.

Пад се Скадра више не може задржати.

(Свршиће се.)

ЗАПИСИ

— [Српски официр] Левите, господине поручниче, погинућете, — рекоше војници у најбољој ватри једном српском официру.

— Пали! — одговори поручник.

— Склони се, пашићеш, — говоре му другови.

— Војници, ви сте Срби, покажите се сад, шта вредите, — одговара на то јунак. Ни молбе ни преклињања не помогоше. Храбри поручник остаде стојећи, а око њега зујаху куршуми и гранате.

— Храбро, храбро! — узвикну он мирно и у том тренутку кроз ваздух жалосно зафијука једна граната, не распршта ее, него онако цела удари поручника у котлић: глава му одлете. Војници видеше тело поручниково без главе, како се занија мало и сруши се. Витез је погинуо са сабљом у руци.

— Поручник паде! Јуриш! Ура! — повикаше војници.

— [Црногорке и војник]. Из логора црногорске војске под Скадром путовао је — како пише »С. Ријеч« — један војник из Бањана дома, послан од браће, да им од дома донесе нешто, што им је требало за преобуку. Успут га на много места сусретале Црногорке и питале га, одакле је и куда ће. Свака је Црногорка имала револвер у руци. У једном селу у Брдима истрчала је пред њега на пут једна Црногорка, жена, грдећи га на сав глас овако: »А ће си поша', неваљавче!? Јеси ли поша' жени под опрегачу да се сакријеш?! Ама не ћеш, божја ти вјера, мимо мене живе проћи!« Кад се војник окрени за се а има шта видети. Црногорка га пратила на 20 метара, која у руци носаше револвер, уперен на војника, те повика: »стој, јер те убих!«

Кад је војник стао, — јер је видео опасност, — стрела га је јуначкиња бледа, разрогачених очију, које су севале као две ватре. Војник се морао пред њом прекланьати, да је само за то пошао дому, да осталој браћи, којих има пет под Скадром, донесе преобуку: гаће и кошуље и да ће се одмах повратити натраг. »Али да те опет видим да се вратиш овуда«, додаде Црногорка, отпуштајући га да иде даље. Све су такве Црногорке кад се ратује за слободу отаџбине. С тога и јунаке рађају. Нека им је част!

Заиста леп пример родољубља и одважности храбрих кћери јуначке Црне Горе, што је столећима својим херојским подвизима доводио свет у дивљење. Није чудо, што је Црна Гора, поред таквих својих кћери дала Српству и Словенству толико неустрашивих бораца за слободу и опстанак онога дела нашега народа.

— [Илија Алија.] Београдски »Пијемонт« доноси овај допис из Призрена:

Отац једнога нашег јуначине и честита човека, сада потпуковника у пензији, живео је неко време у Београду. Звао се Стојан. Слушала смо за њега, да је у своме родном месту био чувен јунак и да се његово име с правом спомињало међу Турцима по граници као осветника тежене раје. Близу његова стана на Исгочном Врачару срете нас један госпарији човек у живописном народном оделу и под познатом капицом црногорском, па запита:

— Умете ли ми рећи, где станује Смајо Радулов? Рекоше ми да је онде негде, ма му куће не знам.

Казасмо му одмах, да ту нема

никаквог Смаје и би се мало изненади па ће наставити:

— Он има сина војног капетана а и још мађе деце и одева се ко ја.

Одмах се сетисмо, да он тражи чича Стојана Радуловића и казасмо му.

После смо од синова чича-Стојанових сазнали, да њихов отац збиља има два имена: — српско и турско и да се она дају деци одмах из малена, да их зли дуси не би украбили.

— [Батерија] (*Успомена са Нагоричанске битке*) *Другог дан борбе*, 11. октобра.

Поднe... дан је био суморан без и једне сунчане зраке.

По небу су јурили црни и тешки облаци.

Атмосфера је била узбуркана и несношљива, прошарана беличастим облацима дима из распрснутих српских и турских граната и шрапнела...

На дугачком темену Нагоричанског Виса на крајњем левом крилу Дунавске дивизије око села Н... очајнички се водила дивља борба. У подножју тога виса заустависмо сам — по наређењу, — моју чету у еволуционом лежећем поретку, чекајући на даље наредбе.

С времена на време прелетела би по која залутала граната са турских позиција преко наших глава. Војници тискајући се један уз другог приклонили би главе ка земљи, слушајући страшан фијук; по том би, пошто је тренутно опасност прешла, брзо управили погледе назад и гледали, како граната треснувши о влажну оранициу, кида и баца земљу на све стране.

Са темена виса допирала је страховита јека ватреног оружја. Турске гранате цепале би као муњом стрељачке ровове, из којих су наши храбри пешаци, чврсто решени на смрт, сипали паклену ватру на крволочног скота.

Била је очајна борба, ломећи се на чијој ће страни бити победа.

Из позадине преко влажних њива у правцу виса јурила је бесно батерија капетана Ц..., жеља да помогне нашу пешадију која је на положају давала и последње своје напоре. Возари погнути по коњима са приљубљеним мамузама уз трбухе замахивали су своје кнуте по коњским сапима, али узалуд... Батерија није могла да крене. Сироте и изнемогле животиње нису могле ни да макну, јер су се точкови до самих главчина били зарили у дебело блато.

Одсечна команда командира батерије: »Сјаши!« тржe ме!.. Без икаквог размишљања и наређења напустим заклон, потрчим батерији и виknем из свег гласа:

„Војници! Батерију на рукама мораме извући на положаје, „трком«! »напред!«..

Као помамна бујица преко дваста младих и као бор снажних људи, не мислећи о фијукању граната преко њихових глава, већ мислећи о грехи оних храбрих јунака, који су се на темену Нагоричанског Виса борили као лавови, којима је артилеријска помоћ требала као умирућем кап свеже воде, јурнуло је ка топовима и гурајући их снажно свом силином бујне снаге, извукли су брзо батерију на њен положај.

Још нисмо ни стигли, да се постројимо у свој пређашњи поредак, ни да рукавом од шињела обришемо задовољно свој зној, а из батерије одјекневаху за нас пешаке најсвете и неразумљивије команде:

— Месни угао!.. Перкусијом!.. Диоптер 20.. Први топ пали!..

И страховити пуцањ одјекну и блесну...

Командир батерије мирно стајаше ис-пред и са стране топова на једном малом узвишењу и хладно гледаше кроз дугачки месингани дурбин на вис. По томсе нагло окрете батерији и снажним гласом викну:

— Добро је! Диоптер 20! Брза паљба! пали!...

За трен ока из четири топовске цеви, као из четири вулканска кратера севала је ватра, носећи челик и олово, који су пристали по турским роговима на темену Нагоричанског Виса.

Беше то сјајна и величанствена слика...

У ушима су нам брујале и бубњале бубне опне од силнога треска, а из очију капале су сузе од радости.

Из батерије је још сипао челик а мени дође ординанс и свопшти наређење: Да се одмах кренем десно за село 3, и са четом образујем предходницу гоњећег одреда.

* * *

Ноћ се лагано спуштала. Ваздух је био хладан, испуњен сивом маглом и димом... а ми смо по сеоском кавањом путу пуном житког блата, са подвијеним пешевима од шињела лагано одмицали све даље и даље, губећи из вида крвави вис на чијем је темену још само сијао од земље до неба висок и широк пламен запаљеног села.

Преко бојног поља овладала је гробна тишина, као да је све успавано дубоким и мртвим сном...

Батерију нисмо више чули...

Турци су разбијени у страху од ступали, оставивши Нагоричански Вис нашој храброј и упорној пешадији.

Из београдске »Штампе«.

Женска народна ношња у Ст. Србији

Управа „Илустроване Ратне Хронике" добила је ове, врло интересантне фотографије са бојишта, које ће у идућој свесци почети да доноси.

Употреба слична законом забрањена

Штампа д. д. Брошира Н. Сад.

СВЕСКА 19. | У НОВОМ САДУ, 28. ФЕБРУАРА (13. МАРТА) 1913. | СВЕСКА 19.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Нашим читаоцима

Још једна свеска „Илустроване Ратне Кронике", па ћемо, бога молећи, ући у **трећу серију** од десет свезака.

Радујемо се, искрено се радујемо, што можемо рећи: у трипут бог помаже!

Ваља нам казати и то: да су наши претплатници то омогућили. Њихова је заслуга, што је овако скромно издање српско могло правилно сваке недеље да излази; а ми са радошћу примамо многа храбрења, да и на даље истрајемо, и уверавања, да ћемо и у будуће од добрих и свесних Србаља бити потпомогнути.

Нека буде тако!

Ми ћемо се пак трудити, да „Илустрована Ратна Кроника" до краја одговори својем задатку.

Задатак је тога издања, да буде **споменкњига рата, којим је освећено Косово.**

То је „Илустрована Ратна Кроника" у слици и речи.

Ми се трудимо, да донесемо што више ратних слика, те ће „Илустрована Ратна Кроника" бити један од најбогатијих српских албума.

Трудимо се такође, да у „Илустрованој Ратној Кроници" донесемо што више, и то разноврсних, чланака о рату, те ће она бити богат магазин књижевности о рату.

„Илустрована Ратна Кроника" је, према томе, права српска народна књига, и ми молимо наше досадашње претплатнике, да се зауму, како би се она још више раширила. Апелујемо на њих, да се прихвате скупљања нових претплатника, зашто ћемо им бити благодарни.

Наше досадашње претплатнике такође молимо, **да обнове претплату за трећу серију од десет свезака „Илустроване Ратне Кронике".**

Напомињемо још и то, да ће сни претплатници, који су после прве серије одустали од даљег држања листа — што није било нашом кривицом већ кривицом ванредног стања на поштама — тим бившим претплатницима, ако се поново претплате, послати бесплатно све бројеве, који им фале — како би имали потпуно све бројеве ове спомен књиге на освећено Косово.

Свима својим пријатељима шаљемо срдачан српски поздрав!

После печалбе.

Из бојних прича.

„Војвода сазове састанак у селу. Дођоше председник и кмет са неколико стараца. Ми стојимо на десно, сељаци гологлави на лево, а војвода Долгач седи у средини с пушком преко колена.

— Где су вам људи и момци?

— Нема их, војводо . . . Отишли су на печалбу (зараду) — одговарају сви заједно, покорно, пренемажући се.

Онда настаје жаљење, тужење и довијање. Сељачка завист, драч и кучине! Војвода само

Представништво града Скопља поздравља Њ. В. престолонаследника Александра

Њ. Кр. В. престолонаследник Александар посматра гађање на Вирови-Колибиште

слуша и одмах суди по здравом разуму. Најблажа је казна страшне батине, па одмах смрт. Пресуда је извршна а апелације нема.

Двојицу младих сељака, који тек што се повратише са дугогодишње печалбе, почеше старци оптуживати ради издаје, шуровања с Арнаутима и још неких ранијих ситних грехова. Све су то тек била јака сумњичења, помешана са сељачком пакошћу и ниским непријатељством. Али кад их војвода упита:

— Примате ли их на душу?

Они се узврдаше, почеше препредено један другога испод ока погледати, као да се договарају.

— Па-а, оно . . . војводо, како ти пресудиш . . .

— Да није тако, ко би радије од нас?

— Ко зна, шта још могу учинити? . . .

Но војвода се не задовољи с оваквим сумњивим одговорима. Он понови своје питање тражећи да му јасно одговоре: — да или не?

Сељаци се нађоше у шкрипцу. Ако кажу: не, могао би се војвода наљутити, па све редом избатинати. Шта су онда оптуживали некога, кад нису били на све спремни? А ако одговоре да, куд ће им душа? Није то мали грех, уништити двојицу људи, у најбољем добу, у најбољој снази! А обојица су још и ожењени. Немајући куд, они ућуташе као да се мало замислише, а онда један проседи старчић с лукавим очима и пљоснатом главом иступи мало од осталих, лицемерно погледа у небо, прекрсти се и рече:

— Бог да им душе прости! — примамо.

— Примамо, војводо . . . једва се одазваше остали.

Против своје воље прође ме лака језа.

Да ми је само знати, шта се сад збива у душама тих људи, који су већ напола у гробу, и који овако хладнокрвно опраштају грехове душама још живих људи. Сигурно какав фарисејски завет или каква језуитска логика — и све је оправдано све опроштено. Види се, да им то није први пут. У овој јадној и трулој земљи без реда и културе, где скоро сваки трећи човек мирно носи на души по које убиство, и где се крсти и моли Богу пре извршења злочина, а после иде на завет у цркву — то није ништа ново. Никад се згодније не сетих речи атеисте Хумеа: »Моја невера вреди више него њихова вера.«

И војвода осуди на смрт двојицу младих, можда невиних људи.

Гледао сам их нарочито. Као да нису сељаци. Као да немају ни вида, ни слуха, ни срца, ни душе, стоје мирно, непомично, и као да не чују страшну пресуду својих другова, које познају можда од колевке, којима су можда кумови или рођаци. Чак се нико и не покрену, ничије око и не затрепта, ни један мишић не задрхта. Као живо намаљани кипови од бронза.

Увек сам био противан оваквом суђењу.

Каквих ће само страшних часова изненађења доживети још вечерас ти осуђени људи? Не знајући још ништа, у њиховој кући негде сад све плива од среће и весеља. А како и не би! Тек што су се оженили једне ране јесени сељаци живе тако у обиљу и без рачуна, и тек што су провели пар слатких, медених месеци, већ се опраштају с кућом, селом и отаџбином, остављају своје младе жене жалосне и тужне, да их опет после неизвестног броја година или можда никад не дочекају чисте као девојке са живом и здравом децом. Колико је само за то време отишло у неповрат уздаха, чежња и сањарија?! За оних дугих, зимских ноћи у топлој собици, кад се не може ни радити, пола живота би дали, да се могу бар само на неколико минута састати. Да се виде, да се изљубе и изгрле страшно, искрено, не водећи рачуна ни о прошлости ни о будућности, чак ни о самом животу.

А тај је час сад сам одједном дошао.

Са нешто црквице, што су годинама штедили откидајући од уста, вратише им се најзад мужеви здрави, весели. И ове жене, које су се досад морале сакривати као буле, и које нису смеле изаћи пред мушкарца, сад се слободно разговарају, остају на само, слободно се грле и љубе са својим мужевима, подајући им се с беконачном љубави, ропски, фанатички.

После толико година наде и очекивања зар има нешто, што би им оне могле одбити? Да затраже и живот меса, оне би им давале све комад по комад до голе душе . . .

Војвода одреди петорицу, да још вечерас изврше пресуду.

Сељаци као да се тада сетише, да ту нема шале; као да им тада пред очи изађе сва она црна жалост и несрећа, коју су нанели својим друговима, а која би једног дана могла закуцати и на њихова врата — почеше се све један за другим опрезно извлачити под разним изговорима; и разиђоше се, као да се плаше чега или слуте на зло. А ја, сав пресретан, што ме нису одредили, да извршим то страшно дело, драговољно одох сам на стражу, настојећи, да не мислим више на то да се умирим, да заборавим данашни дан.

Смркавало се.

На ведром небу црвенило се још неколико облачака од ватреног сунца, које је већ давно легло западу. Још брегови и неки кровови сеоских кућица као да су били ружичасто обојадисани; шта више и лишће и цвеће и трава и дрвеће и читав тихи крај нијансирао је у ружичастој боји. Лежао сам за једним џбуном дивљег бокора слушајући весело зујање вечерних буба и ситних лептирова који су се купили око мирисних грмова расцветале вреши. Готово да је то вече наличило јутру, потпуној зори, само да нису све гушће ноћне сенке падале око мене. Већ засветлише неколико жижака тамо доле у тамном и мртвом селу; и онда нестаде оне лепе, кратке вечери изгуби се у обичној, монотоној ноћи.

»Обзор« **Б. Машић.**

Како је заузета Нова Варош

По наредби Врховне Команде, командант IV. пука III. позива народне војске потпуковник Миљко Поповић са три батаљона и једном позицијском батеријом опколио је Нову Варош и позвао њене представнике на предају. Нова Варош је дотле била мирна и не помишљајући на одбрану, али су се сада одједном неки Турци почели устезати и премишљати. Најзад је ипак превладала здрава памет и Турци су потписали акт предаје.

Пошто су турски војници, а тако исто и сви остали Турци из вароши и околине предали све своје оружје и пошто су извршена сва остала осигурања, потпуковник Поповић је свечано на челу својих трупа ушао у Нову Варош.

И ако је тога дана падала киша, улазак у варош не само да је био свечан но и сувише дирљив. На свима кућама виле су се тробојке. Српске жене, девојке и деца са свих страна бацали су цвеће на нашу војску, тако да је изгледало да поред кише из неба пада и киша од цвећа. Народ је клицао поздрављајући српску војску и њеног врховног команданта Краља Ослободиоца.

После пријема заробљеника, потпуковник Поповић отишао је у цркву где му је председник школске општине поднео со и хлеб и где га је после тога дивним говором поздравила председница женског друштва госпођа Борисављевићка.

Благодарење је служио овдашњи протојереј молећи Бога за дуг и срећан живот и ратне успехе краља Петра и њихове војске, а по благодарењу држао је беседу пуковски свештеник Страхиња Љубичић.

Заробљени турски војници, њих 284 на броју и пет официра, одмах су одавде под стражом одведени у Ужице. Нико, ни један Муслиман није за њима ни погледао, а камо ли зажалио.

Потпуковник Поповић заузео је за свој штаб зграду турске кајмакамије, па је одмах почео издавати све потребне наредбе за увођење и одржање реда. На првом месту постављени су наши привремени чиновници у свима надлештвима. Са свих надлештава скинути су турски натписи и грбови, па стављени наши.

Како су овамо сви путеви врло рђави, готово непроходни, у чему се најјасније огледа сва турска некултура и турски јавашлук, то је овде стигао познати инжињер г. Шевчик. Пошто он трасира путеве, народ и војска прокопаће их и израдити.

Пре хумановске битке

Али и поред тога и сем тога наша војска и наши људи имају пуне руке после око уређивања. И значајно је, да се сви ти послови раде са хитрином и са преданошћу, каква се ни у рођеној кући не показује.

У вароши и у целој околини владају најпримернији ред и мир. Сав народ је радосно одахнуо после вековне анархије, која је била дозлогрдила чак и муслиманима. А каква је анархија владала ево вам само једног примера:

У новој Вароши живи породица Борисављевића, једна од најстаријих, најугледнијих и најбогатијих српских кућа у целој бившој Турској. Кућа Борисављевића има преко 6000 хектара саме земље али Борисављевићи нису до сада могли да надгледају ни десети део својих имања. На сваком кораку их је чекала пушка турска или арнаутска, ту су били принуђени да приме оно што им донесу њихови настојници и наполичари. У једну своју шуму Борисављевићи нису смели завирити већ пуних двадесет година.

„Политика".

НА КОЗЈАКУ

— Из „Бојних прича". —

У предзорје, кад још читава планина спава, кад нема ни муха ни комарца, и кад се с времена на време јави која птица — тже ме из уморног сна заповеснички, али мекан глас војводин:

— Устај! Време је...

Ја се трзам два, три пута, затим покушавам да се дигнем, и несвесно грабим брзометну пушку, која је сваком четнику тако мила. Десна ми је рука сва утрнула, по леђима и ребрима осећам нове жуљеве од ређенника и фишека, а глава тешка и чини ми се, да је место мозга испуњена оловом. Трљам и боље отварам очи. Око мене неке сенке, иду, мичу се, и леже наоколо угасле ватре. Не знам, да ли је дан или ноћ?

— Јесу ли straже измењене?

То сигурно говори војвода — бунован мислим.

— Јесу.

— А курири?

— Још ноћас су отишли.

— Ej, писару бре, је л' пошта готова?

Још потпуно нестрежњен не знам, шта да мислим. У памети ми се мешају фантастични и језовити снови с јучерашњим сликама борења и пољачења, умирења и спасавања, пењања и лутања по прегаћним потоцима и стрмим бреговима. Тек кад неко запева храпавим гласом тужну мелодију:

„Моја је мајка планина
Моја су браћа револвери
А ситна деца куршуми"

— сетих се где сам. Никад више нисам сажаљевао своју младост и свој живот као тада.

Али све то није могло пореметити ону опћу једнодушност, свечаност и озбиљност, која се повлачила између нас. Свима нама једна иста мисао лебди пред очима. Јуче у ово доба било нас је двадесет и два. Три су погинула, а једног је нестало. Ма да смо настојали, да не мислимо о том, ипак једноме измаче:

— А куд ли нестаде јуче Трајко?

Сви се још више уозбиљисмо и погледасмо његовог брата Јованчу, омањег, дежмекастог и као дрен здравог селака. Њему само заиграше очи и као од стакла засветлише.

— Аскери га утепаше — рече он и уздрхташе му јако избочени мишићи на лицу.

— Бог да му душу прости! — дода војвода и неколико пута побожно се прекрстише.

— Адал му вера, био је јунак!

Као да нам је било неугодно говорити о смрти, јер једва дочекасмо кад неко викну, да се крећемо.

А онда кад почиње небо на истоку, да се све више румени, кад пробуђене птичице почеше цврктати и преплашено скакати с гране на грану и кад се читава планина показа у свој својој лепоти — онда нестаде и размишљања и суморности из наших душа. »Ево новог дана, ево новог живота« — као да говори читава природа.

Под ногама пуцкета суво грање и мукло шушти мокро лишће. Хладан и чисти горски ветрић милује нас и умива, а свежи и јаки мирис лишћа и траве храни нас и испуњује нам груди новом снагом, новом вољом и одушевљењем.

Сцена са Кумановске битке

На једном пропланку, одакле се види дивна панорама — мала долина с белим, шумним потоком, и мрка, висока Козјак планина — сретосмо прву нашу стражу.

— Код манастира св. Димитрија налази се пола табора војске и ескадрон коњице, а читавом овом страном потока крстаре одреди аскера — то је био рапорт наше извиднице.

— Да зађемо за онај хумак? — пита један четник, који је био из тог краја и познавао сваки грм и сваку стазу.

Пођосмо. Војвода извади догледа и стаде разгледавати терен. И одједном нестаде оног одушевљења. Савијених леђа, с пушком у руци корачамо лагано и опрезно у становитом одстојању, један за другим, као да слутимо скору опасност или последњу очајну борбу. Иако знамо, да ту нема шале, да ће сигурно неколицина од нас, а можда и сви, још данас отићи Богу на истину, ипак се зато сваки од нас нада, лудо верује као у чудо, да ће се баш он, ма како било, спасити. Без те верене иде се у бој.

А тада је баш сунце величанствено излазило. Мали пропланак у сред горе изгледа као да је покривен зеленом пољавом, искићеном златним шљокицама. А са росног дишња милијарде зрака блеште нам у очи.

— Да, да, — мислим — рађа се нови дан и нови живот, али и нове борбе и нове невоље, нова умирања и нова спасавања.

Хране немамо ни за један дан, а муниције тек за добар сат борбе. Ако се за неколико сати не дохватимо северне стране Козјака, изгубљени смо. Тек тамо, кад уђемо у романтичну котлину Пчиње, можемо се надати помоћи, одмарању, па и весељу.

Стигосмо на хумак. Војвода Скопљанче нешто се намршти и рече:

— Ено другари, ово нам је још једини пролаз, ако нас аскери не опазе. Бог ће нам помоћи па ћемо и то издржати.

Неки се опет прекрстише. Ја се надвирим на хумак и спазих једну голу страну стрму, врло стрму. Нема дрвећа, већ само који пањ, грм од глогиња или смреке. Сасвим доле на дну шуми пенушави поток прелазећи преко нанесеног стења.

Кад се човек нађе у некој опасности или пред великим каквим напором, онда му је прва мисао: да ли ће моћи издржати.

Мени се учини да хоћу и ја јурнух низ страну. Више сам се ваљао и котрљао него силазио, хватајући се за трње и оштро камење. Сав задуван, изгребен и подеран најзх се на потоку. Остали четници разбацани као мрке лопте котрљаху се исто тако низ страну.

Српска артиљерија у офанзиви на Новацима

За све то време нико ни да би речи проговорио, тек само који рањеник простењао би или уздахнуо. Иза њих је траг био крвав.

— Овамо сви — чује се пригушен глас.

Скупимо се као на некој тераси над самим потоком. Док смо се мало одмарали, војвода је погледом тражио згодан прелаз преко долине, кад ал — од источне стране, тамо од Дермана, појави се на самом подножју кршног хумка одред аскера с једним чаушем на челу. Нису нас још спазили. Инстинктивно сами се поделисмо и сваки ухвати бусију.

Као увек пре борбе салети ме нека грозничавост и суморност. Лаким погледом обиђем све другове, и учини ми се, да над свима нама трепери црни барјак смрти. Али срећом ти часови трају врло кратко, јер обично већ после првог метка нестаје сваког страха и размишљања о себи.

— Пссс . . .

— Ништани добро, али још нико да не пуца! — чује се шапат војводин.

Као последњи на левом крилу наништих последњег аскера, црног као циганина. Немарно обесио пушку, и лено иде за осталима, погнуте главе, као замишљен. О чем ли мисли, једна му мајка?

Нестрпљив што војвода већ не пуца, да и ја мог аскера лишим брига, обазрем се, и силно се изненадим, кад видех војводу доле на самом потоку, на педесет корачаја пред аскерима. Бацио пушку на земљу, раскопчао копоран и кошуљу и раздрљених груди умива се, прска и фрче, да се лепо чак код нас чује.

Окренем се осталим четницима — и сви они као да се изненађени питају погледом: »Шта је ово?«

Али се брзо сетисмо, да је то војводино лу-

кавство, да се избегне окршај. Јер и ако смо сигурни, да ћемо побити овај одред Турака, али на први наш пуцањ долетети ће сва остала војска, с којом се ми не можемо мерити ни по снази ни по муницији. Чему онда лудо гинути?

И сад настаје игра шаха.

Кад Турци спазише војводу, силно се изненадише, а онда обрадоваше, што им је таки плен пао шака. Ипак њихов чауш не може да верује, да би један војвода био тако непромишљен и неопрезан. Он узе доглед и стаде разгледати читаву нашу страну. А кад спази седамнаест цеви како иза бусиље зијају на њега и његове војнике, он брже скину двоглед, нешто рече војницима, а онда сви заједно направише круг на лево, па одоше лагано откуд су и дошли. Како је свакоме живот мио!

— Сиђите, да се и ви умијете — смешка се војвода.

— Алал ти мајци! — и као срне поскакасмо у поток.

— Верујте, четници — рече војвода — да ниједан од ових војника, па ни сам чауш не ће никад никоме причати, како су срели самог војводу у планини.

— Живио војвода! — одјекну мукло потоком.

Весели и разтрагани као што одавно нисмо били пођемо затим брзо и опрезно све коритом потока, а онда преко малих голих брежуљака дохватимо се наше мајке — Козјак-планине.

„Обзор“.

Б. Машић.

Скадарска епопеја

(Шесдесетсахатни бој под Скадром.)

— Скадарски заповедник убијен. — Турци су изгубили близу пет тисућа мртвих. — У Скадру се умире од глади. —

(Свршетак.)

*

Нарочити извештач „Хрватског Покрета“ шаље испред Скадра овај извештај:

Зокај, 16. II.

— На Бардањолу. —

Послије задње успјешне акције испред Скадра до већих сукоба није дошло. Журио се ради на освојеним позицијама, е да би се преко ових лакше дошло к циљу. Граде се путови, доводе и намјештају топови, граде шанчеви и Скадру се више и више приближава опсадни круг. Употребих ово вријеме, неке врсти примирја, да обиђем освојене позиције. Највише ме занимао Брдањол, око којега се био најжешћи бој. Једанаест пута промијењао се на њему у једном боју господар, док га коначно не загоспода Црногорац.

Један часник ме водио по стрмини к оној горњој тврђави, којој би једино било могуће свједочити грозоте овс битке. Уђемо кроз нека враташца са стране Кира. Простор око нас још је мирисао по трагичној борби: све вам је наоколо говорило о смрти и грозоти, све је говорило о драматичким часовима крви и огња, што су их преживјели стотине и стотине бораца на оне кобне борбе. Никада не ћу заборавити слику, која ми се предочила одмах код улаза у тврђаву. Гомила љешина дизала се ту и пунила је простор ужасним мирисом мртвштине и крви: видим слику, као да сам био ту, ужасног задњег отпора турске посаде, којој је било суђено да подлегне црногорско српској сили!

Ма да је већ пар дана тврђава у црногорско српским рукама, није никаково чудо, што на стотине љешина лежи још ту непокопано. Посао око рањеника је одиех велик — а њима се најприје послије битке пружа помоћ, док се на покопавање мртваца у први час и не мисли. Зато се и тек сада, док обилазим тврђавом, копају јаме и покапају пали јунаци.

На лијево, према једној малој главици као су Турци били смјестили топове широке пијеви, пружала ми се оку друга још грозније слика. Ту је у једној маси без форме лежало на десетке љешина између крви и комада меса: разирскане лубање, разлупана прса, одрубљене главе, одломљене руке и ноге лежале су разбацане амо тамо по мочвари крви; сиуда наоколо влажно тле и рушевине натопљене крвљу. Посред тврђаве највећем на љешину, која је лежала у веома чудноватој позицији: хитац је војника погодио у чело усмртивши га и несретник је пао на леђа држећи маузерку у руци и прекрштених ногу. Кроз једну рупу у зидини, учињену од Црногораца, да извуку мртваце испод рушевина, угледам другу гомилу смрти, камо су лежали у потоку крви чланови јунаци и стрвине коња, мула и магараца. Тратична судбина је нагомилала и измијешала у смрти и у гробу људе и животиње!

— У очекивању. —

Враћајући се с Бардањола и пролазећи мимо Брдицу желео сам разговарати са заповједником српског одјела, који опсједа ову тврђаву. Није га било. Одјашио је на Мурићан. Помислим, ситурно на какав договор с генералом Мартиновићем. Један српски часник потврди моју помисао.

Сјашим и чекам на повратак заповједника. Много је то ишло таке у очекивању, које није било испуњено

Полазак српске војске из Кратова за црни врх

него једним говором или боље упитом: »Ко зна, је ли одлучена акција?«

Већ сам вам у другим писмима јавио, како је црногорско-српској војсци тешко чекати да Скадар падне од себе, и како она жели освојити га оружјем. Замислите ви, каковим се чезнућем очекивао одговор на горње питање?

Преко ноћи — која је и за мене била велебна — особито у круговима чесника све више је превладавало мнијење, да се јуриш на Брдицу, а према томе ни на Тарабош не ће подузимати сутра. Краљ је већ не једном већ десет пута опетовао: Скадар ће бити онда мој, када га не ћу освојити са 10.000 жртава. Овај малог црногорске владе чули смо и ове ноћи, када се повратио у логор „заповједник.

Турски заробљеници приповиједају, да је стање Скадра неодрживо. Муниција и храна је при крају а и Скадар више не бране него само двије тврђаве: Тарабош и Брдица. Преко једног тумача упустим се у разговор са једним турским заробљеником, који ми испричовједи, како би већ давно дошло до капитулације Скадра, да није било Риза-бега и да на неко прије није остао слободан увоз живежа и муниције преко Св. Ивана.

„Риза-беја више нема — настави мали Турчин заборавив мало, што је прије рекао — али ће се посада турска још неко вријеме одржати: доће ли дан, да ју понајкаље живежа и ратног материјала пријели да положи оружје, ни Есад паша неће предати града Црногорцима (!), него ће га предати на обрану скадарским шкипетарима«.

Нијесам хтио понижавати несретнога јунака, ма да сам био увјерен о противноме и опростим се с њим.

Српска војска у Албанији

— На Мурићану. —

У зору поздравим гостољубиве српске часника и одјашим даље. Брзим касом упутим се према Дерињату, гдје сам канио прећи Бојану. Тамо доле ниа бесконачне и црне планинске косе помаљаху се први трагови нове свјетлости. Јучер је бијеснила одуја и мећава, а данас као да ће сунце мало угријати ово бијело од снијега и студено бојиште испред Скадра.

Зора се дизала величанствена и дивна: права оријенталска зора, која је разорила шум прољећа и здраве свјежине и љепоте, никада не виђене

Прећем преко моста. Обали према Зуосу уочим кретање великог одјељења црногорске војске, док је она, што је смјестила логор овамо к зеленој Бојани, још увијек мировала. Дојашим до првих шатора управ у часу, када се даваху наредбе потчасницима: »Приправите војску!«

Помислим, ипак се данас нешто спрема: али шта? према којој мети се крећу чете?

Док су у мојој околици врвиле припреме за одлазак, војници су доводили коње и „лазге товарећи их муницијом и храном. Чујем да је и генерал Мартиновић ту, па сам га потражио, не би ли од њега дознао штогод.

Тамо недалеко на једном камену сједио је у друштву часника сам гора, најнаредни стратег и први опседатељ Скадра. Сједи озбиљан и замишљен. Упозорио га ваљда неко од часника на мене, па ми доброћудно запријети руком, приближимо се, док су управо пред њим пролазили заробљеници турски.

— Ах, ви новинари, ви новинари много ми се шетате горе доле. Био би блажен, када бих могао заробити и вас новинаре — рече ми генерал.

— Касно сте дошли, Екселенцијо, до те накане, када већ данас крећемо на Скадар.

— Удариште као да желите дознати чему то кретање војске? Устроите се; не данас... али...

— Бра?

Генерал се на овај мој „индискретни« удит разведри у лицу и стегне у раменима.

Дакле, до јуриша не ће доћи. Топови ће освојити Скадар.

— Идете ли с нама? — упита ме генерал и за неколико часа спуштасмо се с Облика на Мурићан.

Из логорског живота градске артиљерије

БАЛКАНСКЕ ЖЕНЕ

У сарајевској »Српској Ријечи« читамо ово: „Le Magasin Pittoresque" донио на пера Маријије Марковића два-чланка о кћерима Балкана. „Заиста", вели поменута госпођа, Гркиња, а

нарочито ста Атињанка, користи се угледом што га је јелинско племе имало у прошлости. Она га показује рије-тко. Њени покрети, ход, осмијеси задржали су много царске лупкости, која се још и сад може видети у музеју Акропола на лицима Кореанки. После рушевина тога храма женскиње је најдељи украс новој Атини. Ваља их видети када поведу коло на подножју светог брежуљка у очи празника Васкрсења. Какав чар у њиховој стидљивости.

Гркиња пресађује у душу свога детета прошлост и успомене на витешке подвиге јелинских јунака. Над колевком дечијом она пева љубљеном чеду о великим надама, израженим у наивним песмама, као рецимо ова што је:

Чедо, Дадо, малишане храбри!
Дадо, сине, да ти мама каже
Песму стару, о дивљим стварима.
Чедо мило, дабу теби града
Великога цара Александра,
Који но је слађи од шећера,
И Каиро, богато радошћу
А Цариград за три лета дана
Бијаше, сине тобн у руками.

Истим јуначким осећајима задахнуто је и женскиње у осталих савезних народа. Париски „Тан" донео је писмо једне Бугарке, мајке деветоро деце, којим позива мужа, да без устручавања пође у рат за отаџбину. »Le Journal« доноси портре Софије Јованковића, јуначке Српкиње, која се са својим драганом борила у три боја. А шта нак да се каже о јуначким кћерима Црне Горе, што по врлетима и кршевима негују, дочекују своје мужеве, браћу, родитеље и сиромашне, па им честитају и превијају ране, не зазирући ни од какве опасности.

У Београду и свима главнијим градовима Србства, живот женскиња не разликује се ни у чем од живота њихових сестара по осталим европским градовима. Други је, наравски, жени положај у задругама, којих је све мање, а задржале су се по планинскиим селима, рецимо под Влашић планином, и Имљанима где има задруга од осамдесет чељади. Ту жене нису толико слободне изузимајући домаћицу, која у патријархалним задругама има угледа неке књагиње.

ОД ТУРЧИНА — СРБОЉУБ

Пишу из Велеса: Пре четири године овданији Целадин бег насилно је одвео Аицу кћер Панче Гочевића и затворио је у свој харем, где су већ биле две буле. Њему се допала ова Српкиња, па је зато украо. Прошле године 15 марта добио је са њом мушко дете.

Кад је српска војска дошла у Велес почела је да апси арамије и аликовце на које се народ жалио. Међу осталима ухапшен је и Целадин, која је народ оптуживао за насу почињених убистава, силовања и разбојништава. Али нако су ово нови крајеви, за које би могли владати други закони немају у овим случајевима „повратну снагу", то је нису имали ни ове и Целадин није могао бити осуђен за дела почињена пре доласка српске војске (ма да је то погрешно и штетно). Тако Целадин буде пуштен из затвора. Али његова Аицка уграбила је прилику, док је он био у притвору и утече из харема са својим сином, који се звао Туран. Аицка оде својој породици и пријави се власти тражећи заштиту. Убрзо пријави жељу, да жели да сина крсти вером, којој она припада.

Душан Витомировић шеар среза велешког и Сава Јеремић, свештеник Башиног села крсте З. о. м. Аициног сина и кум Душан даде му име Србољуб. И тако од Турчина поста Србољуб.

Кажу, да је Целадин плакао, кад је чуо за то, јер то му је био једини син.

ЗАПИСИ

— [Братска љубав.] Коника је сина братска љубав, — прича један официр — и колико је има код наших народа, најбоље се види из онога.

Неки од коморција злоупотребљавали су кола, па су зато поостренте наредбе за казне. Једног коморџију ухватише, да у колима има два пода, те је тако у пола смањио запремину кола. Замислите, шта је тај коморџија урадио.

Код Битоља погину му брат. Он је узео његово тело, положио у кола, покрио сламом, па преко тога направио још један под, те су кола била врло плитка. *Свакој дана коморџија је возио лажни под и лице свога браћа покривао хладним крпама.* Хтео је, да *од Битоља однесе браћа кући код Ужица* и да га тамо сахрани.

Наредише му, да одмах скине леш с кола и да га закопа. Коморџија је послушао — али с тешким срцем.

Требало је да коморџија буде кажњен строго, врло строго, али није се његова погрешка ни достављала. Забога, ко би имао срца да казни човека, који преноси леш свога брата?!

Сутра дан поред друма дизао се један нов, лепи гроб. Ту је био сахрањен брат коморџијин. Снежа хумка пуна неког зеленила, а чело главе крстача са исписаним именом погинулог ратника.

— [Срби за буде.] По наред би врховне команде у Скопљу жене погинулих или заробљених турских официра добијају до 120 динара месечне помоћи.

— [Нови српски топови.] Пре кратког времена су у Крагујевцу пробани биши турски топови, и на растојању од 4800 мет. дали су ваиредне резултате. Ови ће се топови дати на употребу новим артиљеријским пуковима.

[Досетљиви заробљеници]. Пред Битољем једном српском коњанику убију коња и он, не могавши да утекне пешице, падне шака турским коњаницима. Два пешака из извидиште такође буду ухваћени од турске коњице. Турци сву тројицу затворе у једну кошару. До одаје, у којој су они били, била су три турска војника болесна, који су лежали у слами. Пред сам улазак српских трупа у Битољ неки Турци уђоше у прву одају код болесних другова и нешто разговараху. Српски војници, који су већ били раскрстили са животом, разумеше толико, да се нешто с њима спрема. Брзо су разумели положај и чим су Турци отишли, Срби се полако извукоше и одоше код болесних Турака. Брзо преобукоше њихове хаљине, а њих обукоше у своје и одневсше у своју одају. Они се као »болесни Турци« завукоше у ону сламу. Тек што су то извршили, вратише се они Турци и почеше нешто да их питају. Они правећи се да хрчу не одговорише ништа, само један показа руком на одају, у којој су лежали тобожњи Срби. Турци уђоше тамо, и мало после одјекнуше неколико пушњева. »Срби« су били побијени. Турци одоше напоље. Срби се тада поставше да и сами напусте кошару, у којој су били. Преобучени као Турци лутали су по вароши. У том нађе и српска војска те их она »изроби«. Узалуд су се правили, грешници, да нису Турци, војници им не вероваху. Најзад је један официр морао да оде у кошару да извиди, шта је тамо било и тек тада дозволише тим дуплим заробљеницима да обуку српско одело и да потраже своје одреде.

Изашла је из штампе књига под натписом:

О СРПСКИМ БИТКАМА

Од А. Табурна.

Цена 1· К са поштарином 10 пот. више.

ИЗДАЊЕ СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

Нови Сад.

Штампа д. д. Браника Н. Сад

Употреба клишеја законом забрањена

СВЕСКА 20. У НОВОМ САДУ, 7. (20.) МАРТА 1913. СВЕСКА 20.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

БИТКА НА КУМАНОВУ*

10. и 11. октобра 1912. године.

I.

Од преласка границе догађаји су се тако брзо развијали и стизали гласови о победи наше војске, да је свет почео бивати нервозан и узнемирен, ако му није свакога дана по која нова победа јављена. Кад је вест о победи српској код Куманова 11, октобра стигла у Београд није се слутило да је то свршетак рата, и да је то једна од највећих битака коју ће Србија у историји свог ратовања забележити. Није се слутило да је за пет дана, од како смо границу прешли, срушена једна империја, која се већ пет столећа стварала. Тек кад сам се на лицу места уверио о огромној битки која се водила, кад сам податке покупио у Врању, Куманову и Скопљу од учесника у битци, од очевидаца који су присуствали бежању Турака из Скопља, после друге, пораза и слома код Куманова, тек ми је онда јасно било, да је после кумановске битке настала фаза не борбена већ окупациона наше јуначке војске, пред којом падају сад Велес, Прилеп, Тетово, и која се поносно креће ка Солуну, Битољу, преко Дебра и преко Призрена на Јадранско море ка Драчу и Сан Ђовани ди Медуа.

Октобра 14. у подне био сам у Куманову. На путу од станице железничке до Куманова, као и неколико километара у правцу Врања и Скопља на месту, преко кога је турска војска у повлачењу оставила трагове грозне панике, виђали су се лешеви људски, побијени коњи, остављени безбројни топови, каре, муниција, оружје, одело; уништени су логори испред нових касарна кумановских и видели су се по влажном пољу јасни трагови силнога дејства наше артиљерије, испред које је саломљен преплашени противник напустио позиције, на којима се очајнички храбро борио више од тридесет и шест часова. Све је ово говорило о једној великој битки, славној победи и страшној погибији.

Турски део вароши Куманова био је пуст, као што су и сва села од Ристовца до Скопља пуста била. Породице су се

Краљ Петар налази са благодарења на Вазнесенске цркве приликом његовог повратка са бојнога поља

*Донели смо већ више добрих описа великог битке код Куманова. Како се ради о великом историјском догађају, не ће бити на одмет нашим читаоцима да прочитају и овај опис по хронолог перу данашњег српског министра привреде, те да им слика ове епохалне битке остане у памети што јаснија и живља. Овај је опис написао у „Самоуправи"

Свечан улазак ђенерала М. Живковића у Митровицу

из тих места стигле у Скопље и кад сам тамо после два дана дошао, видео сам силне због-ове турске, и арнаутске скупље-не око џамија и смештене по џамијама.

Бразина догађаја је спречила бегство породица из Скопља, и оно је преплављено бегун-цима из свих крајева, где су Турци поразе претрпели.

Тек кад сам видио попришта велике битке кумановске, када сам још са свежих трагова могао створити слику о вели-чини њеној: у мислима сам се сетио наше пропасти на Мари-ци и Косову, која је достојно покајана и освећена на Кума-нову. Трагови варварства тур-ског над ненаоружаним и мир-ним грађанима Прешева, Кума-нова и Хришћанима из њихове војске дали су ми слику оног бесног азијатског триумфа, који је био праћен јауком и болом побеђених Срба, кад се пре пет и више векова пронео глас о њиховој победи на Ко-сову.

Колико се времена морало чекати док је из тих болова, туга и саосећања, као експло-зијом каквом, све одушевљено ушло у свети рат за слободу и спас нашег угњетаваног пле-мена. Само брзом успеху, само сјајним победама нашим има се захватили што стотине и хиљаде наших саплеменика није платило главом у Скопљу и другим местима, где им је од Турака сеча припремана, те се у светлим данима наших исто-ријских победа нису обележи-ли крвавим траговима турски порази. На лицима Турака и Арнаута у Скопљу видела се запрепашћеност, страх и не-верица да је све ово јава што се пред њима збива и само, као добри фаталисти, спремни су да ново стање приме као нешто што им је судбина до-делила.

Двадневна битка код Кума-манова биће детаљно описана од стручњака. Безброј великих и лепих епизода нашег јунаш-тва и пожртвовања опеваће и препричаће песници, да потом-ство из ових момената исто-ријских предањем пренесе на будуће генерације примере ви-тештва. Овде ћу, у најкраћим потезима, изнети контуру ове наше велике победе, онако ка-ко сам је ја схватио и осетио са још свежих трагова, који су се јасно видели на бојном по-љу, на три дана после свр-шене битке.

II.

После боја на Рујну турска се војска повукла на предње позиције испред Куманова, оче-кујући трупе из Скопља да бије одсудну битку, коју смо ми о-чекивали на Овчјем Пољу код Велеса. Армија под командом престолонаследника, заузимала је положај од Табановаца до Нагоричана, спремна сваког ча-са да пређе у офанзиву и про-дужи наступање ка Куманову, не слутећи, да ће се 10. и 11. октобра да бије са непријате-љем, који је свом својом снагом удружен почео офансиву очајну. Кад су на нашем левом крилу предводнице коњичке из дивизије дунавске првог позива 10. октобра пошле у извиђање и кроз густу маглу и кишу почеле пуцањем из топова тражити непријатеља, о-чекивало се, да ће се наићи на мали број Турака, који су се са Рујна повукли ка Куманову. Изненадна појава густих тур-ских колона нагнала је одмах дунавску дивизију првог позива, да ступи у борбу, и да сва своја четири пука развије у пр-ви бојни ред, не остављајући ни један батаљон резерве у по-задини. Дринска дивизија првог позива је одмах заузела поло-жај у десно од дунавске, а њој је следовала и моравска диви-зија првог позива, тако да су првог дана у борби биле све три дивизије и заузеле простор од Нагоричана до близу же-лезничке пруге, која води из Врања у Куманово, на одсто-јању од десет километара.

(Свршиће се.)

Стара Србија и њене етнографске прилике*

Стара Србија у којој и због које су се ових дана биле крваве битке на Куманову, Новом Пазару и Приштини, има разноврсан значај за српске краљевине и за српски народ у опште. Она је била централна и нај-важнија област Немањићске краље-вине, она област из које се она ширила према југу и према истоку, и из које су Срби заснивали своју царевину. Стара Србија је била по-ред тога најкултурнији део тадашњег српског народа.

*) Овај чланак представља кратак обје-шен извод из брошуре, бр. J. Дедијера

Стара Србија има најповољнији положај на Балканском Полуострву и један од најважнијих међу српским земљама. Важност тога положаја је у овоме. Кроз Стару Србију пролази најважнија балканска саобраћајна линија моравско-вардарска долина, једина уздужна линија кроз коју се може начинити згодна железничка пруга. Та линија доводи балканске земље у контакт с једне стране Угарском Равницом и Средњом Европом а с друге стране с Егејским Морем и Медитеранским (Средоземним) светом. Та линија представља најбрже сувоземни пут из Средње Европе и из Енглеске за Суецки Канал и Индију. Важност је Старе Србије у томе што она држи средишњи део и најважније део њеног, прешевско развође, које представља најважнију тачку на томе путу. За географски положај ове земље од необичне је важности и то што она има најзгодније и најбрже везе с Јадранским Морем.

То је познати скадарско-косовски пут, најважнији попречни пут на западној страни Балканског Полуострва и најживљи трговачки друм у средњем веку.

Важност скадарско-косовског пута је у овоме:

Западна обала Балканског Полуострва, то јест јадранска обала представља затворену обалу. Планински венци, густо збијени, високи, кршевити, махом непроходни, иду паралелно с обалом и чине највеће сметње сваком саобраћају између унутрашњих балканских области и Јадранског Приморја. Реке у овом делу Балканског Полуострва су махом кратка тока, уских клисурастих долина, и ниједна од њих не пресеца потпуно главне планинске венце којима већином иде и јадранско црноморско развође. Из ових свих разлога богато разуђена далматинска обала, нема оне вредности коју би имала, по великом броју згодном и заклоњитом положају и по дубини својих залива. Те пластичке прилике које владају на целој западној балканској обали од Трста до јужне Грчке мењају се само у околини Скадра. Услед тога што се ту сударају два планинска система динарски и грчко-арбански, планински венци почињу повијати из досадашњег правца северозапад-југоисток, у правац који иде попречно на западнобалканску обалу. Планински венци ту не иду паралелно с обалом већ попречно на њу, не затварају је већ отварају. Поред тога у рачвама планинских венаца јављају се неколике простране котлине, скадарска низина, Метохија и Косово, које су повезане долином Дрина.

И ето у томе је важност овога попречнога пута, и то је био главни узрок што је он у средњем веку био најважнији саобраћајни пут на западном делу Полуострва и што је на томе путу, због архије која на њему, већ неколико века влада, било у средњем веку неколико богатих и живих трговачких места.

Дакле Стара Србија држи кључеве двају најважнијих путева у унутрашњости Балканског Полуострва. Поред тога она има непосредан додир и најзгодније везе са највећим бројем балканских земаља. Из ових свих разлога Стара Србија има јединствен положај и међу балканским и међу српским земљама. Она представља ону земљу из које се највише може раширити моћна држава и владати великим просторијама Балканског Полуострва.

За српски народ Стара Србија је од важности за то, што преко ње најзгодније одржавају међусобне везе разне српске области и што Вардарски Македонци Срби, истом преко ње могу имати контакте с народом обеју српских краљевина Србије и Црне Горе. Осим тога, за нас је од важности то, што су се у Старој Србији десиле у новом веку нарочите етнографске промене, које су извршене на штету српског народа. Док су остали делови српског народа, упркос страховитог петвековног турског истребљивања, успели да помакну своје етнографске границе и према северу и према западу. У Старој Србији су они изгубили много и своје крви и свог националног земљишта.

Треба истаћи, да Срби у овим областима нису подлегли оним, који су равни њима, ни који су културнији од њих, него су подлегли грубој сили и страховитом притиску, који је на њих вршен од једног планинског, страховито физички јаког и плодног, али потпуно некултурна народа, коме је ишла на руку турска власт.

Проблем српско-арбанашких односаја, необично је компликован и научно врло мало објашњен. Има доста наговештавања, да је било између Срба и Арбанаса, много етнографског претапања, у ранијим и новијим вековима. Зна се, да је у средњем превлађивало на Косову, Метохији, Подрини, приаренској околини, северним источним шумама Шаре планине. Источно од линије, која је ишла од северних Проклетија на Љуму, превлађивао је у огромној већини српски елеменат. Арбанаси као стално настањено становништво, реће се споменуу у овој области. Они се махом спомињу као сточари, који лети живе по високим старосрбијанским планинама, а зими по приморју и плодним старосрбијанским котлинама.

Обично се мисли да је овај однос покварен за време великих српских сеоба, које су из Старе Србије ишле у Јужну Угарску, и да су тада ове области опустиле од Срба. Међутим проблем поарбанашавања ових области је много компликованији и вршен је много спорије у више махова. Тако на пример зна се да су Срби још у првој половини 19-ог века живели у великим масама на линији Дечани—Љума, и да су српска насеља допирала и на југу мимо Шпањски Мост. (Види о томе веома интересантно дело: Dr. Joseph Müller

Скопље. Пред улазак у главну улицу код каменог моста

k. k. Kreis physiker in Prag, Albanien, Rumelien und österreichisch montenegrinischer Gränze и т. д. Prag с. XII + 103, 8°).

Осим тога може се поуздано утврдити да су многе чисто арбанашке и арнауташке области престављале у почетку деветнаестог века српске православне области. На овај начин несумњиво је да ће се од сада питање о поарбанашавању ових области морати мало друкчије третирати. Несумњиво је да је великим сеобама у 17-ом и 18-ом веку етнографска равнотежа била померена на штету српског народа.

Али је исто тако утврђено да су Срби у великим компактним масама живели у овим областима специјално у Метохији и на Косову још у почетку 18-ог века. Не зна се тачно одакле је то било српско становништво које је остало иза великих сеоба, или су то потомци досељеника из Црногорских брда, из Старог Колашина и из Шарских жупа којих и сада има у знатном броју и по Косову и по Метохији.

Арбанаси су почели нарочито пустошити ове области у другој половини 19-ог века, и то за време српско-турских ратова и после њих. Од године 1878. врши се нагло исељавање из ових области у Србију. Велики број српских села опустошен је последњих тридесет година. Тим пустошењем, прогоњењем и поарнаућавањем српског становништва Арнаути су успели да за неких 60 до 70 година своје етнографске границе помере на Исток за 100—130 километара. Арнаутска насеља образовала су једну претежно арбанаску зону, која се као клин била утиснула међу српске области Црне Горе, Новопазарског Санџака и Србије.

Та арбанашка најезда, коју је турска власт свесно помагала, ишла је за тим да југоисточно Српство разбије као једну етнографску целину, да одвоји Вардарске Србе од Срба у краљевини и Новопазарских Срба, и да тако на својој територији потпуно утамани српски елеменат.

Овим процесима старосрбијанско питање је постало актуелно већ давно, и сад у последњем моменту српске краљевине су биле приморане да га решавају оружаном силом, пошто су пропали сви дипломатски покушаји да се српском становништву у Старој Србији осигура пристојан и миран живот.

Нема краја у Европи где је један народ био изложен толиким мукама, и гоњењима као што је српски народ у Старој Србији. Отимање, убијање, одвођење деце и жена; уцењивања били су дневни и обични догађаји у тим областима. Да би очували колико толико своје имање и живот Срби су се морали прилагођавати арбанашком начину живота и сакривати своје особине. Примили су арбанашку ношњу, обријала су главу и пустили перчин као Арбанаси и научили језик арбанашки. Већина их пред Турцима и Арбанасима говори арбанашки, а у кући српски. Многи су били присиљени да привидно приме Ислам, док су у кућама живели као православни. У породицама због ових прилика догађају се баш праве фимилијарне драме. Оне појаве које су сличне мимикрије у биолошком свету, су узрок што се српски елеменат не види и што су многи странци, који су ђо овим областима путовали тврдили да су Срби у свим властима искорењени.

Ипак сами Срби православни сачињавају добру четвртину, кадкад трећину, а понекад и близу половине становништва, и то баш у оним областима за које су тврдили многи странци да Српство претстаља у њима само једну историјску успомену. У целој Старој Србији, када се узме у обзир оба дела, на северу и југу Шаре, православни ће Срби имати натполовичну већину становништва.

Уз православне Србе има знатан број Срба Муслимана, које негде зову Потурицама, а у јужној Старој Србији и Помацима. Ови Срби Муслимани, као сви Срби муслимани, ретко имају националне свести. У томе се разликују Срби муслимани од Арбанаса Муслимана, који међају веру као кабанишу али остају увек на првом месту Арбанаси, и сачињавају не само своју националиу свест и свој језик, већ сачувају и привржено своме фису (племену). Ови Срби Муслимани негде говоре само српски, негде боље српски но арбанашки, а негде подједнако добро и српски и арбанашки. Они памте своје српско порекло али их то ништа не смета да буду највеће крвопије своје браће. Ових Срба Муслимана има врло много, често насељавају сами непомешани велике области (Гора код Призрена, Дреница и већина области у Санџаку). Срби православни са ових Србима Муслиманима сачињавају добре две трећине целокупног становништва у Старој Србији.

„Народ" Ј. Дедијер.

Гађање из батерије на Поповој Глави

Мостар — Алекса Шантић

ПЈЕСМА СА ВАРДАРА

Свану... Скопље трепти Мустај беже склони
Мрак облака што је по челу ти пао...
Побједу је ову нама Алах дао,
По његовој вољи и ти се поклони...

Пружи руку!... Ове луше нису јетке
Не отимљу шћери нити њима харе...
Ми, дођосмо само у домове старе,
У њима да мртве опојемо претке...

Под њиховим крвом давно било није
Ништа до ли мемле да животе сатре.
Ми, жртава светих, носимо им ватре,
На огњишта да нам смрзлу браћу загрије.

Ваша срца беху зима што све дави
И прождире као провалена јама...
Ми у њима љето доносимо вама,
Гдје свјетлила трепте и видици плави.«

Знаш ли? Пет вјекова уз грактање врана
Ви за сестре наше ковасте ханџаре...
Ми камење драга, сјај и адиђаре,
Носимо им ево, са вјенчаног дана...

Гледај! Ова земља није бразде нема...
Она у раздрту дршће одијелу...
Ми ћемо је, беже, обући цијелу
У класове пуне алатних дијадема...

У њој нам је нико први царски ловор
Па и ти си само њеног стабла грана
Њезина су недра била твоја храна,
И твој говор то је наших дједа говор...

Па прегори мртву славу турских, хорда,
Под ловором љепшим Вардар гледа на те!
Беже! Шенлук чини!... Уз наше гранате,
Нека јекне твоја кубурлија горда!

„Српски Књижевни Гласник".

Иво Ћипико

У возу

Станица „Зибевче". Напис турски и француски. Читам: „Douane Ottomane". До јуче Турска, а данас прелаз у најновију Србију. Граница већ не постоји, и моја памет брише међу што дијељаше једну њиву, исте крви, у два дела.

Предамном простире се широко, пространо, већином необрађено поље оивичено брежуљцима на чијим стрминама и падинама у сунцу одбљескују беле куће, села и заселци. Пусто поље по коме, по негде, као мрље, виде се шумарци бакарасте, јесење боје и по које пожутело дрво и, између шиљастих јабланова, на ретко расута агинска имања, а по висовима, беле осамљене, порушене турске карауле.

Воз иде полако: Поред пруге неки сељак оре земљу. Сам, погнут, мирно иде за воловима, и не осврће се на воз. У около, изнад пруге, по пољу, нигде никога. Пругу чувају војничке страже. Воз уђе у станицу „Бујановце". Ту ће дуго да чека на укрштавања.

На станици неколико звaничника и војника. Око станице разбацане турске хартије: протоколи, књиге, билете. Пред станицом на клупи седи један виши официр — болестан сунча се... У малој башти, иза станице, миришући гине јесење цвеће — цвеће црвено као врела крв... У цвећу једна кокош чепрка.

Српска артиљерија у офанзиви на Новацима

— Гле је! — опази неки војник.

— Држ' је — повикаше у један глас други.

На неколико корачаја даље од станице скупила се гомила војника и гледа у земљу. Пођем тамо. Угледавши крв на влажноме стрмишту, устукнух. Неки војник насмија се: — Ни бриге те, не плаши се! — вели — мртав је. Малочас прије ту га сахранисмо. И безбрижно прича друговима.

— Тога Арнаутина ухватисмо са оружјем, два дана окршаја. Рекоше за њ наши сељаци, да је био бјесан. Из шумарка испадаше на наше и бјежаше. Али га најпосле шчепасмо. И везан шкргуће зубима, и гризе, гдје дохвати; док један од наши не окиде... и сад те је!... Па кретом пушке потврди смрт.

Воз крене. Гледам, како се у некоме арнаутскоме селу још пуши запаљена кућа; у ведру дану дим се тек назире. Залазећи даље, војничка је стража чешћа; појављују се и сури шатори. Око њих трећи позив чучи око ватре.

— Трећи позив се гости — неко опази. — Појеђоше све летеће... И збиља, поред шатора види се сила перја. Воз једнако застајкује. Не могу да се снађем. Је ли ово јава или сан. Буни ме војска и турски написи на станицама. Чини ми се да се враћам у стару своју кућу: али још нисам сигуран. Лане хтедох да пођем да видим Стару Србију, а данас у најновијој; кад се будем вратио ићи ћу у стару.

Смирај сунца затекао ме је у Табановцима. Табановци — — помислих — и великн осјећај поноса обузе ми душу. Овдје је почетак поља, где српска војска победи турску силу, овде почимље пропаст Турске Империје!

Ово је ново, весело српско Косово — Косово по чијем пољу већ су крстови посијани: ту мало даље од станице наши су сахрањени... А поред тих крстова живот, ужурбаност и врева. Неке од наших коморџија видим у новим турским шињелима. Чујем гласове: — Воз неће даље, ту ће да преноћи... — Где да преноћиш?

Из књиге: О српским биткама од А. Табурна

Скупљање погинулих у Куманову

— помислих у себи. Зар у фургону? А сунце је већ зашло и сутон јесењи пада на земљу... и осјећа се како прилази хладна дуга ноћ . . . Ватре уоколо шатора синуше јаче. Војници, гријући се, спремају вечеру.

У тој неприлици тешко да сам се игда толико обрадовао пријатељу, колико сам се обрадовао др. Чеду М . . . Он ме уведе у санитетски вагон најмодерније уређен, а снабдевен свим потребним прибором за рањенике. Представи ме др. К . . . , који ме љубазно прими. Одједном нашао сам се у пространом, топлом купеу, у отменоме санитетском друштву. Ту се десио др. Ј . . . . , апотекар И . . . , ветеринар А . . . и друга млађа господа. Пијући чај, неко време, сваки од нас заокупљен је својим мислима, које су ипак заједничке; сви смо занесени побједом и славом наше војске!... Али у тој радости из дна душе помаља се сумња . . . стрепња: — Боже подржи до краја!

Заметну се разговор, Др. Ј. мирно прича: — Нека удовица над мртвим сином, без суза, каза: — зашто сине не дочека Скопље? А отац смртно рањеном сину говори: — Само да доживиш док војска у Скопље уђе! . .

И без патоса и узбуђења причају се чудеса од одушевљења, смирености и пожртвовности.

Видим др. М. хоће да дође до речи. Има да прича врло занимљив случај.

— На нишкој станици — вели — чекао сам на рањенике. Воз стиже касно у ноћ. Обилазећи наше, посвршавам најпрече лекарске послове. У то ми јаве, да се међу нашим рањеницима, налази тешко рањен неки турски официр. Пођем к њему и упитам га француски где је рањен, он ми одговори чисто српски.

— Одакле сте? — упитах га изненађен.

— Из Мостара — каза и стаде да прича својим танким и пискутљивим гласом. У ужурбаној вреви светине, војника и писку локомотива, са великим интересом слушао сам његово причање.

— Рањен сам — вели — у киши куршума. Два наша војника једва ме изнесоше из ватре. Видим тешко ми је, па им кажем: — пустите ме да овде умрем, тако ми је суђено. Ја и дођох амо да погинем! . .

Оставише ме заклоњена у шумарку, и одоше. Али наши једнако узмичу, а ваши некаквом невиђеном куражи наступају. Неки снажан старац, Турчин, приђе к мени, дохвати ме и понесе даље. Отимах се: што да се око мене труде, кад видим, да ми нема спаса. Ваши наступају, старац ме остави и — побјеже. Не знам куда су моје мисли лутале, кад мени одједном приђоше два ваша војника. Док их угледах прва мисао сину ми у памети; ови ће да ме жива изнаказе, рекох им: — Немојте да ме мрцварите, — убите ме!

— Зашто да те убијемо? — каза један од њих.

— Ми не убијамо рањенике — рече други. — Већ да те понесемо.

Из књиге: О српским биткама од А. Табурна

Поглед на Битољ

Ја не поверовах, већ их замолих да дозову којега од ваших официра. Један од њих пође. Домало дође ваш официр и војнички ме поздрави.

— Како су с вама наши поступали?

— Као с рођеним братом. Испраше ми и брижљиво повише тешку рану.

— А овде у возу, како поступају с вама наши рањеници?

— Пазе на ме, и разговарају са мном, таман, као да сам њихов; просто не издвајају ме из свога друштва.

— Уопће шта вам се чини? — упитах радознало.

— Цивилизација, цивилизација! — одговори официр са нешто турске театралности, и склопи своје заморене очи.

Часак у освјетљеном купеу настаде тајац. Премишљах: Како нас клеветају и колико ће нас још дуго клеветати? Колико злобних а и наивних пресуда? И није чудо, што се овај турски официр препада.

Као и други лудо је вјеровао. Та ми ни сами себи не вјерујемо. Свака нам је друга, прекорна реч: Европа, Европа! И осјетих се задовољан што никада не повјеровах клеветама, не повјеровах ни тада док сам дете био. Више вјеровах књизи: народној причи, басни, пјесми. Па пошље ако и не нађох свих тих врлина у снази, нађох им трагове, који се сада тако сјајно у овоме рату испољише, и задовољише цео свет.

Др. К... се замислио, преко његова иначе насмејана лица, прође облак грозе, у очима као да се одразује некакова језива визија.

— Причајте и ви нешто — замолих га — уверен да има нешто да каже.

— Један страшан призор — поче доктор — урезао ми се у мождане. Мој воз требао је да очас крене, кад ми један војник јави, да недалеко од станице у некој сламњари, потлеушици лежи наших пет већ мртвих војника, и један смртно рањен, ваљда и он сада мртав.

Бијаше тамна ноћ. Узмем фењер и пожурим за војником. Погледам лешине.

Фењерска бледа светлост са језивим сенкама одразује се на њиховим намрштеним и укоченим образима. Уверавам се: мртви су! Кад од једном онај смртно рањен, ваљда скупивши сву своју снагу, ухвати ме за ногу, и гласом који је одавно и очај и страх и агонију, упита ме: Ко си ти? Погледах га. Пошљепња животна варница засја му у очима, и махом се угаси...

За час пред собом гледах језиви призор; обузе ме туга, бол... Али само за час. Зар да ново, победоносно Косово не буде наквашено и освештано нашом врелом, племенитом крви?..

Прије него пођох да легнем, погледам на поље. Преда мном је лепа јесења ноћ мјесечевом светлошћу обасјана. Цео простор је испуњен лаком замаглицом као сребрном срмом. У њој назиру се мрке силуете наших стражара. Света су ова места: Табановци — Куманово.

Српски изасланици у савезничким војскама

Србија је послала по једног војног изасланика у главни стан сваке савезничке војске.

У главни стан црногорске војске послат је ђенерал Јован Атанацковић. Он је рођен у Неготину. По свршеној академији био је артилеријски официр, а за тим је прешао у ђенералштаб. У кабинету Владана Ђорђевића (1897 – 1900.) био је прво министар грађевина, а после годину дана, министар војни. После 29. маја 1909. био је кратко време поново министар војни. Ђенерал Атанацковић је један од најспособнијих српских официра, одважан, сталожен и искусан.

У главни стан грчке војске послат је ђенералштабни пуковник у пензији Милош Васић. Он је рођен у Ропочеву (срез Космајски). Био је прво пешачки а за тим ђенералштабни официр. Ради усавршавања слат је у Француску и на службу у аустријској војсци. Као мајор био је српски војни аташе у Софији. Као млад потпуковник постао је министар војни у кабинету Алексе Јовановића (1900—1901. г.) Он се као министар својим знањем, енергијом и реформама толико био истакао, да важи као један од најбољих министара војних српских. Цела садања војна организација његово је дело. Васић је необично спреман и даровит човек. Говори савршено француски, немачки, руски, енглески и талијански. Био је неко време и српски посланик на Цетињу, а 1903. стављен је у пензију, из несретних политичких разлога, ма да му сви признају, да је један од најспремнијих и најталентованијих српских официра. Он ће у грчком главном стану умети да сјајно репрезентује српску војску.

У бугарски главни стан послат је коњички пуковник Љубомир Лешјанин. Он је рођен у Београду, а син је чувеног српског ђенерала Милоја Лешјанина. По школи је класни друг пуковника Милоша Васића, из чувене 13. класе Војне Академије, која је дала најбоље српске официре.

Лешјанин је један међу најбољим српским официрима. Импозантна и отмена појава, висока интелигенција и џентлменско понашање, он ће сјајно представљати српску армију. Био је раније осам година српски војни аташе у Цариграду, а последње три године у Бечу.

ЗАПИСИ

— [Смрт српског јунака у Бечу. У бечкој општој болници умро је српски мајор С. *Илинчић*, који је био на Мрдарима тешко рањен. На Мрдарима је одлучно битку храбрим нападом свога коњичког одреда.

— [Један српски јунак] »Општинске Новине«, службени весник општине града Битоља, доносе ову белешку:

Један пешак у моравској дивизији I. позива, по имену Сретен, обратио је на себе пажњу својих старешина и другова још за време мобилизације. Он је непрестано окупљао око себе војнике; причао им, како је Србија била сила под Царем Душаном; како је са неслоге пропало Српско Царство на Косову и како се сада ближе дани, када треба јуначки повратити оно, што смо изгубили. Говорио им је, да свет мисли рђаво о нама и нашем јунаштву, па је онда саветовао све војнике, да треба показати тој Европи, да је Србин бољи јунак него ико други.

Војници су пажљиво слушали све његове говоре. Старешине су се јако интересовале, како ће се он сам показати у боју.

И започе бој. Дође време, да Србин покаже, да је бољи јунак него ико други.

Сретен је за време боја понашао се исто као и пре. Соколио је другове; потсећао их на своје раније речи; опомињао их, да су потомци Краљевића Марка и Милоша Обилића. Његово јунаштво му је донело капларски чин за време боја.

Али Сретен би ускоро рањен. Кад му пријеше трупни лекар, да му направи завој, он му рече: „Сретен је добио у бој за Краља и Отаџбину капларски чин. Каплар Сретен је рањен!« — Лекар му преви рану и нареди, да га евакуишу на завојиште а одатле у болницу. Сретен се гордо исправи и рече: »Каплар Сретен иде само напред!«

И оде рањен у бојну линију.

— [Девојке у бој у.] Сплитски лечник др. Ф Перван, који се налази у служби црногорског »Црвеног крста«, пише сплитској „Слободи“:

Код једног одељења видели смо две девојке рањене, једној је 16 година, другој 19 година, првој је пробило тане лице скроз, а другој лубању. Како су ове могле бити рањене? Та нису се оне биле, запитасмо: „Оне су ишле за својим“, одговорише нам суседи, „да им носе штогод“. Али кад је била најжешћа ватра на Бардањолу, оне и друге с њима су бациле храну и носиле муницију својима у борбе редове, да ови не губе времена. Угледали их Турци, па их почели гађати и погиде их више њих, а неке су остале рањене“. После нам растумачише, да су женске у главноме оно, што је другде провизијантни одио; свака од њих носи својима храње, макар за које вријеме.

— [Писмо српске сељанке четворици синова на бојном пољу]. Сељанка је испратила четири сина на бојно поље, четири своја хранитеља. Како још се дуго нису јављали синови с бојног поља, она им је преко београдског „Балкана“, рачунајући да ће им он доћи до руку, упутила оно писмо:

„Драга децо, четири моја добра сина! — Забринула сам се, што ми никако не пишете ево већ два месеца, и за то вас молим, ако сте ми у животу, да се јавите својој старој мајци, која вас је се зажелела.

Децо моја! Будите ми здраво и трудите се да се тешко ће куражно поднесете, нарочито да будете покорни својим старешинама. На наше Крсно Име, Светога Стевана, упалите свећу, и помолите се Богу да вас сачува и да нас обрадује, да се опет вратите својој мајци. Палите свећу Светоме Стевану, јер ће се по томе знати да сте Срби и да сте војници Краљевине Србије.

Мајка вас љуби и поздравља сву четворицу: тебе, Милане, у Новом Пазару; тебе, Иване, у Митровици; тебе, Миленко, на Скадру и тебе, Миладине, под тврдим зидинама Једрена! Јавите се, да вам мајка пошаље што од преобуке и новаца колико буде кадра.

Да Бог да се опет вратили својој старој мајци и да се Србија и са мојим синовима подиче.

Грли вас ваша мајка

Наста Ф. Бркошића, удова,
из Мијоковца ср. убићски.

Употреба клишеја јавном забрањена

Штампа д. д. Браћина Н. Сад

СВЕСКА 21. | У НОВОМ САДУ, 14. (27.) МАРТА 1913. | СВЕСКА 21.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912/3.

„Илустрована Ратна Кроника" улази у своју **трећу** *серију.*

Молимо све досадашње претплатнике, да претплату крстом поште обнове, **јер ћемо наредни (22-ги) број послати само онима, који претплату обнове.**

Овај (21.) број шиљемо многим другим својим пријатељима, надајући се, да ће се претплатити и да ће се за „Кронику" иначе заузети.

Новим претплатницима јављамо: **да имамо све бројеве од почетка до данас.**

Пошто због ванредних прилика на пошти, које су сада престале — многи претплатници прве серије (1—10 св.) нису добили све бројеве, то ћемо им ако се претплате на другу и на трећу серију, послати те бројеве бесплатно и о нашем трошку.

БИТКА НА КУМАНОВУ

10. и 11. октобар 1912. године.

(Свршетак.)

Лепа ведра ноћ, обасјана месецом, није борбу прекидала и све су наше горње три дивизије остале у борби на позицијама целу ноћ између 10. и 11. октобра. Те се ноћи примакле нашој борбеној линији дивизије другог позива: дунавска и тимочка, прва позади на шег левог а друга у позадини нашег десног крила, спремне да сутра у јутру потпомогну наше у одсудној битци, где се имала решавати не само судбина овога рата, већ и судбина опстанка Турака у Европи.

У јутру 11. октобра бој се наставио и битка отпоче у свој јачини својој. По причању оних, који су у битци учествовали, од канонаде топовске се небо проламало, пушчана ватра није никако престајала, и Турци су се борили са таком жестином да су се наши војници, заморени борбом од 24 часа, једва задржавали на својим позицијама.

Потреба се већ ујутру показала да обе наше дивизије уђу у борбу. Дунавска дивизија ушла је још ујутру а одмах за њом и тимочка. Појачана ватра са наших позиција, које су се сад пружиле од Нагоричана преко железничке пруге, на одстојању више од 15 километара, унела је панику у Турке и они су се почели повлачити ка Скопљу и бежати остављајући топове, муницију, бацајући оружје јер су исто времено нападнути и армијском нашом коњицом са нашег десног крила, и гоњени ватром удружене пољске артиљерије, којој је дошла у помоћ са нашег десног крила и ватра из градских топова.

Битка је коначно завршена после подне 11. октобра.

-10. октобра наших је трупа на положајима у борби било око 70.000 а са придошлим трупама 11. било је око 100.000.

Битка је на Куманову извела у борбене редове с једне и друге стране преко 200.000,

Српска војска у Битољу иде по бадњак

Српски војници у Битољу припремају божићну печеницу

и она, и по броју, и по интензивности, долази у ред првих битака на Балкану.

У нашој је војсци пало рањених и мртвих до 3000. Међу мртвим и рањеним је велики број официра, команданата пукова и батаљона, што је доказ и храброг држања наше војске и јаке интензивне борбе вођене код Куманова. Губитци су Турака 8000 мртвих и рањених, поред речених већ огромних губитака у артиљерији, муницији и провијанту.

Положаји, које су Турци имали, били су готово природно утврђени.

Велики брисани простори, преко којих су наше трупе наступале, постали су безопасни услед снажног дејства наше артиљерије, која је уњуткала дејство њихових топова и десетковала њихову пешадију. После свршене битке 11. октобра, у Турака је настала дерута, јер су били извели све код Куманова, не остављајући у позадини ништа. Турска војска, које је било преко 90.000 са Арнаутима, састављена је била из три корпуса са по две дивизије, стрељачких пукова и Арнаута. Саломљени се Турци нису имали кад искупити у Скопљу, јер је била њихова војска гоњена под свежим утисцима страшног пораза и слома код Куманова. Команданти турске војске, три корпуса: скопљанског, битољског и солунског, Фети-паша, Кара Саид-паша и Џавид-паша, који су бранили Куманово, нису дошли ни са по пет хиљада људи у Скопље, јер су их већ уз пут многи војници напустили, Арнаути побегли својим кућама и свега толико остало, колико се могло држати дејством дисциплине, у колико се опажају трагови њени после једног великог слома.

Успеху овог дрског покушаја и плана турских команданата да одсудну битку даду код Куманова, оскудевала је једна главна ствар: способност да се од идеје пређе у дело. Немогућност извођења идеје је била у заморним војницима, довољно снабдевеним храном и осталим потребама војним. Како је сва војска вардарска избачена на најудаљенију тачку од њеног базиса, и остављена била без икакве позадине, после првог неуспеха и пораза, какав је био на Куманову, војска је као каквом невиђеном силом, ишчезла за неколико дана са лица земље.

Заморне турске трупе мало су се задржале у Скопљу, јер су већ 13. нешто железницом а нешто путем, у највећем нереду побегле из Скопља, остављајући га српској војсци, која је већ сва спремна за нове бојеве и битке била пред самим градом.

Од турске војске, која је бројала 90.000 низама, редифа и Арнаута, после неколико дана, није остало ни 15.000 људи. У самом Скопљу је велики број официра турских напустио своје трупе, збацио са себе униформу, да би се у цивилу сакрио од наших власти, које су у своје руке одмах узеле управу над Скопљем. Војска се турска повлачила у три правца: ка Тетову, Битољу и Велесу, неспособна да игде прими битку какву са нашом војском, која их је у стопу гонила. Нешто од глади, највише услед панике, турска је војска све мања бивала, што се даље одмицала од Скопља, и од сваког корпуса после кратког времена није остало ни по два табору. На бојном пољу, код Куманова, на путу од Куманова до Скопља и у самом Скопљу, Турци су оставили сву артиљеријску своју, изгубили готово три артиљеријска пука и остали без топова. Трупе, које су бежале преко Овчјег Поља, ка Велесу, бацале су одело, оружје и бежале у планине са својим старешинама, а већим делом без њих. Оваква војска даље за нас није била никакав отпор. После кумановске битке, где је вардарска турска армија срушена и уништена, за нас је настао само период окупирања у коме смо се могли срести са нерегуларним одељењима Турака, која ни каква препона нису била за нас и наше даље продирање у Македонију. У овом великом савезничком рату на Балкану победа код Куманова унела је храбрости и уверење о победи код наших савезника. Малаксалост и паника, пронета кроз Македонију и Албанију, разбијеним турским корпусима, убрзаће свршетак овог великог рата и кроз неколико недеља неће ни једна тачка на Балкану бити у рукама Турака.

Тако ће се свршити једна владавина, која је варварски завојевала најлепше крајеве у Европи, и из ових победа наших и савезничких отпочеће нова епоха културе и цивилизације. **К. Стојановић.**

БИТКА ПРЕД БИТОЉЕМ

Господин Генчић послао је „Трибуни“ пре свршене битке овај извештај:

„4. новембра, доцкан сам се вратио с бојног поља у Прилеп. Пошто сам 3. новембра преноћио у селу Тополчанима, био сам у могућности да изиђем на позиције које је заузела српска војска код Закерја Пертилап. Ово се место налази на осам километара пред Битољем, и одатле се врло лепо могло пратити развијање борбе.

Турска војска, одступајући испред српске која је наступала од Прилепа, била је 2. новембра на бочним позицијама пред Битољем на висовима код села Дрвеника, Стари Србуаца, Бераваца, Црновиља, Могила. Пошто су их Срби отерали с ових позиција, Турци су 3. новембра прешли на ону страну Црне реке, и испред самог Битоља заузели одличне позиције на висовима изнад села Кукуречани, Рачани, Крклин и Оризари. Ове позиције доминирају простором преко кога српска војска мора да пролази, а уз то су у исто време браљење и Црном Реком која је, благодарећи великим кишама, преплавила целу пелагониску равницу. Због тога је српска војска принуђена да се креће искључиво по поквареном и с обе стране преплављеном друму.

Трећег новембра један део турске војске, под заштитом артилерије, покушао је продирање према селу Новаци, у намери, да заузме мост. Турке је одбила српска коњица и дунавска дивизија, које су благовремено заузеле ову важну тачку.

Другог и трећег новембра велики део турске силе ставио се у покрет, у намери, да се пробије према Ресну и Охриду. Али ове Турке су пресрели други позиви моравске дивизије и први коњички пук, који су наступали од Демир-Хисара. Ова наша војска већ три дана води с Турцима крваву борбу и без обзира на готово непроходне планинске крајеве, нашима је испало за руком, да Турке натерају на пут, одакле су и пошли, гонећи их према Битољу. У овим биткама наши су заробили један турски батаљон и запленили два брдска топа и једну батерију пољских топова.

Четвртог новембра, од ране зоре отпочела је борба на целој линији десног крила српске војске, одакле наступа други позив моравске дивизије. Целог дана се водила жестока пешачка борба уз непрекидно дејство митраљеза. Турци се постепено повлаче према Битољу, дајући јак отпор другоме позиву моравске дивизије, који их гони и који се сједињено с првим позивом исте дивизије.

На центру се целога дана до касно у ноћ водила јака артиљеријска борба, пошто пешадија услед изливања реке није могла дјеловати. Турска артиљерија је била на позицијама изнад села Кукуречани и Оризјари. Турци су нишанили, али ипак нису причињавали велике штете нашој војсци. После подне су Турци понова покушали да освоје ћуприју код Новака, али су били одбијени.

Главнокомандујући прве армије, престолонаследник Александар, јуче се целога дана налазио на позицијама код Зекерја Петилап. Присуство престолонаследниково у првим редовима војске утиче ванредно на војнике, који појимају да ће заузимањем Битоља рат бити завршен. Наши војници, без обзира на рђаво време, тешке положаје а и приличну оскудицу, јуре напред. Да се река није излила, благодарећи сјајној акцији наше пешадије, Битољ би већ био освојен. У осталом та га судбина неће мимоићи. Концентрична акција српске војске све га тешње опасује гвозденим прстеном. Чим се сједине две моравске дивизије с дринском на Битољ ће се извршити јуриш. Јуче је српска војска заноћила на позицијама. У Прилипу се чује јака топовска грмљава која је од ране зоре почела са стране Битоља. По причању мештана у Битољу има седамдесет хиљада Турак», који су ту прикупили сву своју војску из

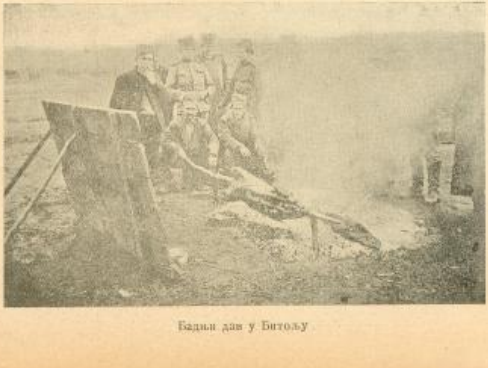

Бадњи дан у Битољу

Охрида, Ресна и Скопља и на тај начин појачали битољски гарнизон. Судећи по жестокоме отпору, који даје турска војска, ови ће подаци бити истинити.

ТУРСКА ЗВЕРСТВА

— Један чланак париског публицисте Шарла Лоазоа —

Шарл Лоазо, угледни париски политички писац и велики пријатељ Словена, написао је у једном од последњих бројева париског „Пти Журнала“ чланак, у коме праведно заступа балканске народе од незаслужених прекора и речито излаже праве узроке данашњега рата. У време, када један део париске штампе, под притиском берзанских паци фиста, игра према ружњу улсгу, када барон де Констан пише увредљива писма краљу Николи и Пијер Лоти глорификује турски режим, чланак Шарла Лоазоа заслужује нарочиту пажњу.

У толико пре, што су у њему изложена страшна факта, која ауторово убеђење морају да пренесу на сваког читаоца.

Шарл Лоазо пише:

У колико човек дубље уђе у проучавање сукоба који је избио на Балкану, у толико даље од помисли, да су балканске државе зарапиле само зато, да би добиле неколико хиљада квадратних километара. Та жеља је имала сасвим споредно место у мотивима, који су нагонили балканске државе на рат. Данашњи поход на отоманско царство има све одлике једног народног рата, рата за убеђења. Он је постао експлозијом гнева угњетених против угњетача.

Треба знати да у Турској, у којој живе становници српске, бугарске и грчке народности, влада ћуд власти. Ако је у питању порез, сваки хришћанин ће увек бити крив. У опште, о моралним и материјалним интересима хришћанског становништва нико не води рачуна.

За хришћанина су сви путеви затворени. Док су били старотурци, хришћани нису служили војску; плаћали су скупу војницу. Данас они имају приступа у војску, али само зато да их тамо дивљачки муче.

Под таквим условима хришћани заузимају у отоманском царству положај нижих створова. Али сва њихова несрећа не остаје у томе, што претрпе редовно од злоупотреба. Када с времена на време, из буди каквих узрока, код турског становништва букне муслимански фанатизам, тада више не може бити речи о злоупотребама: тада настају злочини. У тим часовима, код Турчина се жеља за убијањем претвори у болест. И онда није никакво чудо што се тада код јавног мишљења независних земаља, чији сународници гину, побуне сва племенита осећања.

Немогућно би било израчунати број најгрознијих зверстава, која су за последњих педесет година извршена на самим границама Србије, Бугарске, Црне Горе и Грчке.

Свет се зачудио што је Црна Гора, заративши, расула своју малу војску низ целу своју границу. Међутим, то је сасвим јасно: она је то учинила, што су је са свих страна призивали у помоћ. Од јула месеца ове године, са свих страна око црногорске границе беже у Црну Гору читаве гомиле једног становништва: осакаћени људи и жене нејач. Црногорци су имали само да том становништву раздаду пушке, па да добију читаву буктовничку војску.

Док сам био на Цетињу, имао сам прилике да видим једног Србина, неког Пантелејмона Константиновића, коме су Турци одсекли језик. Његова породица доста имућна, живела је у Новопазарском Санџаку. Једнога дана, упали су Турци, међу којима је било војника, у његову кућу, испретурали су све, тражећи новац. Отац није хтео дати они га закољу. Изгину и браћа и сестре, неко под ножем, неко под ударцима. Њему самом један Турчин кљештима извуче језик; други Турчин му одсече језик маказама. На месец дана пред рат, ја сам имао у рукама извештаје из погранични црногорских места о турским зверствима. Сви су ти извештаји у своје време саопштени представницима великих сила. Ту су забележена тачно, из дана у дан, сва убиства, силовања, мучења извршена над околним црногорским становништвом. У околини Берана, на пример, да би угушили мали устанак, Турци гнусно сакате жене и децу. У

Од српске војске заробљени турски топови код Битоља

околини Белог Поља, једна турска банда упада у једну кућу и тражи да једе. Укућани им дају, али после плашљиво затраже да им се плати. Турци онда вежу домаћина и одведу у ближњу караулу. Тамо га на мртво име испребијају. Из тих докумената, из тих војничких концизних извештаја, човеку се чини као да задише воља крви. Шта ли ће у тим земљама да се догађа сада, када Турци имају прилике да своја зверства назову ратним мерама!

БИТКА КОД КИЧЕВА

О бици код Кичева стигао је из Скопља у Београд овај службени извештај:

„Код Кичева покушали су Турци да даду отпора нашој војсци. Пред Кичевом било је турске војске на 20 батаљона са 20 топова, а свуда по висовима било је много Арнаута. Турци су држали готово надсавладљиве позиције на потпуном планинском терену и на висовима од преко 1000 метара. Први дан борбе није донео никаква решења. Сутра дан наше трупе, под командом пук. Милована Недића, отпочеле су напад и добро напредовале. Поред свих теренских тешкоћа и непријатељске упорне одбране борбу је решила једна колона коју је водио ђенералштабни мајор Марић и која је успела да за пола сата раније од Турака заузму доминирајући вис Јаворац и да заобиђе турско лево крило. услед тога Турци су у највећем нереду одступали к Битољу, остављајући на бојишту много мртвих и рањених. С'а наше стране има око 250 које погинулих које рањених.

ПРИЗРЕН

Др. А. Белић.

(Изашло у београдској „Политици").

Ово необично место по положају, испод Шаре а на великом путу ка Јадранском мору — изабрао је цар Душан за своју мирну и тиху, интимну резиденцију. Велики државничка дела он је, у сјају и шуму, проклamовао у Скопљу, а у Призрену је дизао свој двор и манастир. У томе манастиру — Св. Архангела Михаила — ми је и сахрањен. Успомена на то сачувала нам се у старим хроникама и летописима, јер одавно већ нема ни тог манастира ни царева тела. Рука варварска претворила је цареву задужбину, некад славну и богату, у рпу камења, а царев прах разнео је ветар на све четири стране.

Па ипак никада можда није нам умни цар био ближи, није нам био сродњи него у овим временима. Ако је машта српских ратника, по сродности догађаја, стварала себи воље из старих времена, негде у облацима пред њом се из свога некадашњег гроба, испод Шаре, морала подићи грандиозна фигура великог српског владаоца.

Цара Душана запамтио је српски народ по слави и сјају, по његову царству и снази српске државе у то време. Али народна машта тако богата и тако силна, није искитила овог српског великана оним сјајним украсима којим је на хиљаду начина китила своје љубимце. Његов лик, гледан кроз призму векова, одрстан у песми народној, није добио оне митске раамере као херојн косовске епопеје или Краљевић Марко. Он је и ту остао оно што је био у стварности; а ако ипак изгледа да је он својим растом надвисио историску личност, то је зато што је он у ствари био велики.

Цео рад цара Душана могао је изгледати тадашњем друштву нејасан, а народу чак и загонетан. Зашто српски цар да жели да постане цар Срба и Грка, зашто да ломи и своју и народну снагу о грчке тврђаве које, и после заузећа треба бранити од Грка и у граду и изван града? Нашто толико угледање на Византију, која је пропадала и која је мучно јечала под домаћим раздорима?

Такво схватање можда је и учинило да велики цар не добије оно место у галерији народних витеза које заслужује, јер су његови државнички погледи били израз једног сређеног и дубоког духа који није могао рачунати на пуно разумевање широких савремених му маса. Његов значај и домашај имала је да покаже будућност.

И будућност је показала да је план Душанов био заиста велики и достојан великих жртава. Византија, култура и велика, пропадала је све више. У њеном суседству појављивала се велика османлијска сила која је већ почела прелазити на Балкан. Погледи Душанови били су управљени, као данас савезничке војске, на Солун и Цариград. Он је осећао да се само одатле може сачувати слобода хришћанских народа и византинске културе.

Као познавалац византинске културе, он је високо ценио у њој све, што је било добро; као први сусед Византије. он је знао све њене политичке недаће и све њено расуло. И у њему је постепено сазревао план да се стави на чело и Србима и Грцима, и да тако, као цар Срба и Грка, учини оно, што према Турцима не би били кадри учинити сваки од њих понаособ. Његово поштовање византинске културе и остављање унутрашњег уређења у грчким варошима које је узимао — представљали су довољно сведочанство да је српско-грчко царство требало да значи унију Србије и Византије, а не подвлашћење Грка под српску власт. По грчким се градовима образовала већ странка српског цара, која му је и олакшавала по неко освојење; али се ипак требало борити против тадашњих управљача и

Српска коњица пред Битољем

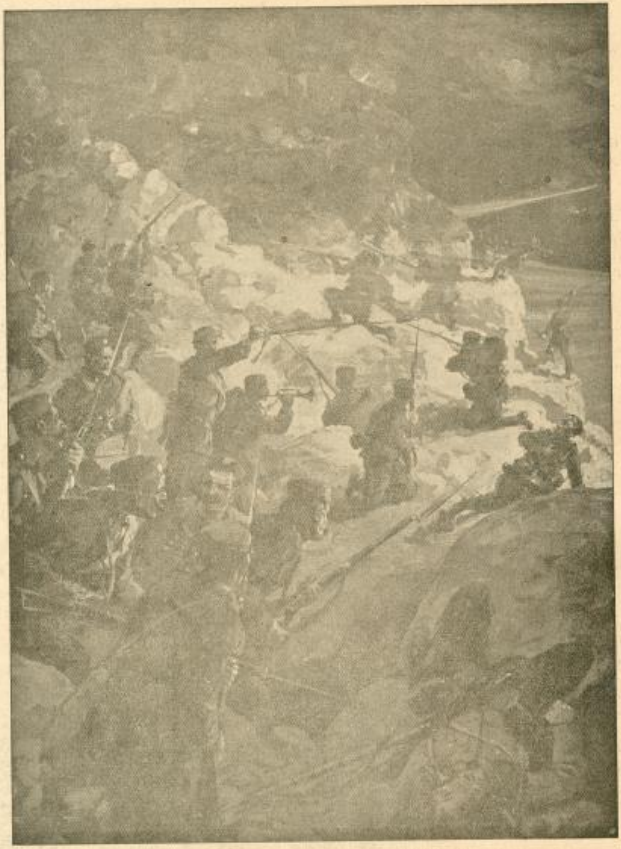

Војни дуом црногорске и савезничке војске утврђења Тарабош пред Скадром.

претенданата византинских. Српска царска војска била је већ пред Солуном.

Цар Душан је све уредно да оправда своју политику великих размера и дубоког схватања. Подигао је дотадању краљевину на царство, а архиепископију на степен независне, од грчке прике, истина, тада још непризнате, патријаршије.

Окружен својом властелом великом и малом, својим деспотима, севастократорима и кесарима, храбри се цар спремао на нова дела. Сви тај сјај, све богатство које је обилно расипао манастирима и пријатељима својима, сав углед који је гледао да задобије и далеко изван свога народа — све је то било средство, да се достигну његови крајњи смерови. И заиста, моћни цар Карло IV. чешки краљ, изјавио му је своје пријатељство, обе трговачке републике и малена дубровачка, и велика и богата млетачка, отимале су се о његову љубав, а римски папа Инокентије VI. био је готов да га назове вођом против Турака и да му заспеваочи своју наклоност.

Али услед овог рада, и дипломатског и војничког, цар Срба и Грка, неизвршивши потпуно и први део свога задатка умро је, у војничком логору у 48. години живота (1355. г.) однесавши у гроб своју велику мисију...

Његово дело нису прихватили његови последници. Они су ослабљени унутрашњим незгодама, оставили да Османлије нама огласе рат и пођу напред. Цар Душан је друкчије мислио...

И тек сада, после неколико векова његов је план остварен. Удружене хришћанске државе, под савременом формом, у име културе и слободе својих сународника, послале су своју војску под Солун и Цариград. И сада, као и пре толико векова, јасно се осећа да ће на Балкану Турске нестати тек онда када у тим градовима буде јака хришћанска управа.

ЈУРИШ

— Успомене из рата. —

Последњи дан из битољске битке.

Још јутарњи сутон није ишчезао нити се густа магла дигла из мочварне равнице реке Шемнице, а топовски пуцњи са гракатањем пушчане и митраљеске паљбе, орили су се широком и мокром долином.

Разноврсни звуци ватреног оружја брујали су и пиштали као раштимовани блехани инструменти објављујући продужење напада храбре дринске дивизије на село Кукуричане.

Пренос рањеника из Битоља у Београд

Наш пук, који на главном друму за Битољ штитио градску и пољску артиљерију, то јутрдобо и наређење да се повуче из борбеног поретка и одмах крене у десно као појачање дринској дивизији. Преко високих и стрмих јаруга, и ако уморан и малаксао од тешких маршева и непроспаваних ноћи, журно је грабио уз голи крш у помоћ храброј дивизији.

Свуда око нас пролазили су у трку коњаници разносећи наредбе. Лево и десно, с великим напорима али са пуно воље, озлојени пешаци помоћу дебелих конопаца спуштали су и извлачили топове из дубоких урвина. Звек и лупа тешког лафета о оштро камење одјекивало је преко стрме и голе косе.

Лако рањени војници који су, ослањајући се о своју пушку, лагано корачали на превијалишта; болничари са упртим носилима на којих допараху болни јауци, јека околних брда од ватреног оружја давали су слику тешког и очајног напада у долини реке Шемнице.

Пред самом долином у једној јарузи наш пук се заустави са наређењем да се ту прикупи и чека на даље заповести.

Иза гребена на даљини топомета, тамо у дну мочварне долине с оне стране реке гледасмо село Кукуричан. Из рововa са предње ивице села преко зидова, из прозора крајњих кућа сипала је вишекратна ватра турске пешадије; док са виса изнад села грували су топови шибајући целу мочвар преко које је храбри IV. пук, газећи блато дубоко до колена дрско али лагано продирао напред.

Западно од села преко реке, развејани у кратке испреламане стрељачке линије, верали су се и остали пукови дивизије уз стрме и испресецане косе под јаком непријатељском ватром.

Ватрена хука смртоносног оружја проламала је ваздух; околна брда јечала су; док је долина сва дрхтала од силног треска.

За све то време стајао је на гребену јаруге дивизијски штаб посматрајући борбу која је у долини бесњила.

Тек што се пук прикупио и ставио у очекујући поредак, а наш командант пука већ је примао заповести од главног команданта...

Лепо и јасно чули смо речи седог и храброг ђенерала:

— „Але! добро је! Правац

мост на село Кукуричане. 8. пук напред!"...

Застава се разви и пук у еволуционом поретку, крете преко гребена низ стрми нагиб у смртоносну мочар.

Тек што смо стигли до једног развалењег моста на реци а непријатељска топовска зрна запишташе. Звуци пиштаљке и командирске команде „стој" „леаи!" одјекнуше по бојном пољу и цео пук обавијен белим димом од распрснутих шрапнела леже у каљаву мочар.

Одмах и наша артиљерија позади нас загрме у правцу села, и цео пук као наелектрисан понова скочи и у скоковима наступаше напред газећи преко разливене реке.

Десно и далеко од нас одмицали су и даље остали пукови у ретким стрељачким стројевима рокирајући полу-десно у тежњи да се дочепају највише коте, док на левом крилу према селу Кукуручане у отвореној и чистој морачи усамљен IV. пук прострт по земљи стењао је од силне челичне кише која је бљувала са ивице села.

По кад кад предњи делови храброг пука трчећи у пола одмицали су у кратким скоковима напред, али незнатно и врло споро, јер су из предњих кућа прикривени митраљези сипали паклену ватру заустављајући и газећи животе храбрих људи.

Стање је било очајно и ужасно...

У том тренутку и нашем пуку стиже детаљна и одлучна заповест, да се правац напада управи на шумицу више села и помогне 4. пук.

Тек што су се наши предњи батаљони развили у стрељачки строј. и допрли до подножја шумице а из мочари према селу цикну труба:

— Тра! та! та!..

„Хајд сад напред браћо

„Хајте сви јунаци...

Застава се исправи и — ... 4. пук крвав и страшан са светим платном на чијем врху сијаше златно копље, као ван себе од гњева јурну...

— Ура! Ура!..

Проломи се небо.

Земља задрхта од страховите експлозије пешачких бомби... Кроз црни дим засијаше оштри и светли бајонети и...

Борбени ланац поганих скотова сав раздробљен прште...

— Алах! Алах!..

Зајеца загушљив и смрдљив ваздух...

— Ура! Ура! Ура!..

Орила се урнебесна и победоносна вика разјарених Ужичана кроз рушевине села, а у паничном страху уз косу више села бежали су разбијени остаци побеђеног непријатеља. Лагано се све умири.

Око нас завладала је убрзо ноћ и дубока тишина; само над селом сијало је небо црвено као крв од високих пламенова који су се дизали и запаљених рушевина.

* * *

Сутра у зору наш пук маршовао је за освојени Битољ.

На све стране лежале су непокретне и укочене лешине, мамећи орлушине, које су кричући лебделе над крвавим разбојиштем.

Маса изгладнелих паса из запаљених и напуштених села крадљиво су се шуњали преко бојног поља, чекајући одлазак наших колона, да би се бацили на масан мрс...

По целој турској позицији зијали су топови, али мртво и укочено. Извруте капе, раздробљене коњске лешине и дубоке рупе од удара експлозивних пројектила, давали су слику пустоши и несреће турске царевине.

Дан је био леп и ведар. Сунце велико и црвено грејало је својим топлим зрацима мокру и крваву земљу. Са битољских цркава допирали су звуци звона, који су се трепереци кроз загрејан и чист ваздух губили далеко у даљини, носећи радосну слободу хришћанима, а преко разбојишта поносно са уздигнутом главом 4. пук у пуном сјају оде далеко — за Флорину...

Београдска „Штампа".

ЗАПИСИ

— [Погинуо српски борац Херцеговац.] Оних дана погинуо је јуначки борећи се под Скадром Обреи Рњез из Фојнице код Гацка. Покојни Обреи играо је улогу 1875, 1876, 1877 у борби против Турака уз остале вођење народне борце. Кад је била окупација, оде у Црну Гору, али се опет врати у своју отаџбину. Бурне 1882. године опет отиде у Црну Гору и ту је био све до смрти. У Црној Гори био је врло омиљен и уграђен, те је био народни посланик и председник општине. Покој му души!

Један српски топ оштећен турском гранатом код Битоља

Употреба штампе законом забрањена

Штампа д. д. Браћина Н. Сад

СВЕСКА 22. | У НОВОМ САДУ, 21. МАРТА (3. АПРИЛА) 1913. | СВЕСКА 22.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Какви су бугарски генерали

Извештач „Балкана" В. М. Росић

Свакако да ће интересовати читаоце да чују какви су бугарски генерали, који у данашњем рату командују појединим деловима бугарске војске.

Распитујући о њима од војних стручњака у Софији ја сам добио податке које сам пажљиво средио и овде доносим онако како сам добио и како који од бугарских генерала и колику вредност представља.

Сви бугарски меродавни кругови за оцену бугарских генерала слажу се да по способности и војничким врлинама прво место заузима

Генерал Ратко Димитријев

То је велики војни таленат. Њега нарочито истиче његово одлучно држање у сваком питању које има војнички карактер. Ту он не попушта никоме. Али има и ту добру црту да ни о једном војничком питању и ствари до сада није донео своје мишљење док пре тога није добро размислио о свему. Кад ствар испита добро, кад у њу добро уђе, доноси свој суд, и њега заступа свуда одлучно, не одступајући од њега ни пред ким.

Бугарски краљ Фердинанд

Други генерал, који долази одмах после генерала Ратка Димитријева јесте

Генерал Савов

Врло је способан. Његове војничке способности створиле су му велике обожаваоце и поштоваоце. Јако је верзиран у свему што треба једној војсци и допринео је много да снага бугарске војске изазове респект.

Када је био министар војни, био је у срећном положају да је могао да види шта је све потребно бугарској војсци и да донекле готово са местимистичном тачношћу одреди могућност рата између Бугарске и Турске па чак и какве ће резултате да да.

У овоме рату њему је одређено да са бугарском војском опколише око Једрена, јер је за тај случај и операциони план израдио.

Генерал Кутинчев

То је један од најстаријих бугарских генерала. До сада је заузимао положај инспектора једне војне области.

У бугарским војним круговима ужива добар глас као ваљан и способан генерал.

На његове способности и у овоме рату полажу доста наде.

Генерал Фичев.

Он је начелник бугарског генералног штаба. О њему је опште мишљење код бугарских официрских кругова, да је један од најдаровитијих и најспособнијих бугарских ге-

нерала, и да ће у овоме рату његов војнички геније показати своју потпуну снагу.

Не ће се претерати ако се буде рекло да долази у ред највећих војних капацитета и да се може у томе мерити са капацитетима највећих и најбољих европских војсака.

Због тих високих војничких способности генерал Фичев ужива особито поверење бугарског краља Фердинанда, који је као изврстан војник умео да увиди високи таленат генерала Фичева, и да видно покаже колико га цени.

Генерал Никифоров.

Он и у овом тренутку заузима положај министра војног у Гешовљеву кабинету. Способан је као војник, а има и дипломатског дара.

Као бугарски посланик у Берлину до свога именовања за министра војног своје лепе дипломатске способности умео је да развије одлично.

Бугарски краљ Фердинанд као дипломата умео је да оцени дипломатску вредност генерала Никифорова. За то је у брзо и постао његов велики љубимац.

Када је Гешов образовао владу, бугарски краљ је изјавио жељу да генерал Никифоров постане министар војни.

Бугари на генерала Никифорова полажу велике наде и сматрају га да ће бугарска ратна слава да се далеко разнесе.

Генерал Вазов.

Он заузима положај начелника бугарске инжињерије.

Недавно пензионисан је из чисто дисциплинских разлога.

Но при свем том мишљење бугарских војничких кругова о њему и његовим војничким способностима ни најмање се није променило чак и кад је пензионисан.

Да је он заиста способан генерал потврђује данас и та околност, што је поново постављен за начелника инжињерије.

Грчки краљ † Ђорђе

Генерал Пјејев

Способан генерал. Своје војничке способности имаће да покаже у овом рату. Бугарски војнички кругови имају о њему лепо мишљење.

Поред тога он је познат и у бугарским политичким круговима као велики бугарски националиста што му је код Бугара створило великих симпатија.

Генерал Тошев

Војнички врло добро васпитан То показује на сваком кораку у војсци. Веома је строг. Због те строгости ужива особити углед у бугарској војсци и војним круговима.

Генерал Николајев

Он је један од бугарских генерала о коме је утврђено мишљење да није сјајних војничких особина. Ипак сматрају да у овоме рату може корисно да послужи.

У демократском кабинету Малиновљевом био је министар војни. Има доста привржених у народу

Генерал Рача Петров

Он је јако популаран какоу народу тако и у војсци. Има великог војничког талента.

Као генерал био је шеф стамбуловистичког кабинета, и на томе положају учинио је веома много за јачање бугарске војске, што му је и јавно признато.

Генерал Паприков

Важи као способан бугарски генерал. До скора је био посланик Бугарске на руском двору. Веома је енергичан и окретан. Сматрају да ће он доста припомоћи да бугарска војска у овоме рату против Турске покаже велику енергију и да операције врши брзо и одлучно.

Из ово неколико потеза читаоци »Балкана« могу да добију слику о бугарским гене-

Гађање на српских топова код Једрена

ралима који ће у овоме рату играти велике улоге, и бугарску победну заставу украсити новим победним венцима.

Бој код Битоља

Опширан извештај бившег министра Генчића, ратног дописника „Трибуне."

Битоље, 9. нов.

Срби на македонском бојишту окончаше најсјајније своје тешке јуначке подвиге. Турска вардарска армија више не постоји. Она је савршено разбијена, поражена. Делови њене престављене војске, гоњени српским трупама, спасавају се у два правца: ка Лерину и Ресну, пошто су на пропишту од Гопеша до Негочана оставили преко дванаест хиљада мртвих и рањених.

Дознавши да се Турци спремају на овој линији пред самим Битољем да даду последњи отпор првој српској армији наследника Александра, одох на бојиште. Тако сам био у могућности да будем сведок последње страшне битке две армије, али због тога апсолутно нисам могао последњих дана да шаљем ма каква извешћа.

Четвртог новембра пратио сам ток боја са позиције, коју је заузимала српска артиљерија у Зекерији Петилапу; петог новембра с моста на реци Шемници, близу села Могиле. Ту је српска артиљерија заузела још зором позиције, без обзира на близину турских батерија, постављених изнад села Кукуречани и Рачани. Одушевљење и самопоуздање српске војске било је такво, да су многи иностранички респонденти, излажући се куршумима, били сведоци гигантских напора наше војске.

Командант прве армије престолонаследник Александар, није се мицао са позиције код Петилапе, и ако је лио силовит пљусак и ако су се турски куршуми распрскавали на педесет корачаји од места, где је он стојао. Дирљиви тренутци! Будући краљ обновљене повећане Србије, и покрај савета својих војсковођа, излаже се истим опасностима, којима и његова војска. Како да се не победи! Заузети Битољ није био лак посао. Скоро немогуће било је прићи турским позицијама. Ове позиције распоређене су у линије од 1150 мет. северно од села Срници, кроз Киеромарицу ка Битољу и Кристофору. То су огромни планински ртови између којих тече река Драга, те их дели од снегом покривених масивних леђа Бабе и Перистера. Турске позиције протежу се у дужину преко десет километара. Њина предња позиција, Дрвеник, укрепљена је јаким пољским утврђењима, а раздвојена од главних позиција долином реке Шемнице која је у своме горњем току врло дубока; у доњем је развилена и глибовита. Пред овим позицијама непрегледна пелагонијска равница, преплављена рекама Шемницом и Црном реком — природне препреке, које нашим трупама не дозвољавају фронтални напад.

Убојна снага Турака имала је пети солунски корпус Џавид пашин, шести битољски Кара-Саидов, седми Фети-пашин, овај је био реформисан и допуњен из разних гарнизона битољског вилајета; затим је ту била једна самостална дивизија Кадри-паше и јањинска редифска дивизија. Заробљен турски потпуковник Тефик-бој командир 62 пешачког пука, прича да је било свега осамдесет хиљада турских бораца са 61 топом и осам хаубица; овамо је урачунао и оних двадесет топова с муницијом, што су Турци од Грка отели у боју код Кајалара, под главнокомандујући те армије, Али-Риза-пашом.

План атаке наше војске био је да три дивизије: моравска, дринска првог позива и тимочка другог позива, која је у почетку били као стратегијска резерва — изврше напад с фронта. Моравска другог позива на десном дунавска, појачана коњичком дивизијом на левом крилу.

Али како је због преплављеног земљишта било немогуће извести фронтални напад, два прва дана морало се ограничити припремном борбом артиљерије; у центру то је било у очекивању моравске дивизије другога позива, појачане првим коњичким пуком, која је наступала од Демирхисара кроз Гопеш ка Дрвенику.

Ова дивизија имала је најтежу задаћу, пошто је неустрашиви и непоколебиви Џавид-

Црногорска војска улази у Пећ

паша, одбивши Грке код Кајалара, кренуо у правцу Ресна одмах по повратку у Битољу. Он је имао свој корпус и одред Арбанаса под командом Ниазибеја.

Битка код Прилепа

Владимир Младеновић, редов из XVI пука, који је учествовао у борби код града Прилепа, као рањеник донесен у београдску болницу војне академије прича једном ратном дописнику ово:

— Могу вам рећи господине, да такав окршај ни у сну човек не би могао видети. Ја сам се борио код код Куманова, али вас уверавам, да је битка пред Прилипом била страшнија и крвавија. Пред Кумановом сам видио 5—6000 мртвих војника. Ипак држим, да је битка била по нас Србе мање страшна од битке код Прилепа. Нашој војсци било је јако отешчано кретање усљед планинског земљишта и за то, што артиљерија није могла да се приближи непријатељу. Ја сам прости човек, али мислим, да могу погодити, зашто смо ми Срби ипак победили. Зато, што нисмо ми жалили своје животе. Ми смо јурили напред предвођени својим храбрим официрима, који су увек ишли први, пред војском. Мој командир је био пред четом. Он нас је соколио: „Напред браћо, ено куле Краљевића Марка!" И ми смо јурили без премишљања, журно.

При последњем јуришу пред Прилипом ја сам рањен у десну ногу. Одмах до мене пао је поручник Бабовић. Затим су нас изнели из боја а за пола сата чуо сам, да је Прилип пао у наше руке.

Други рањеник Обрен Филиповић из VI пешадијског пука, који је такође учествовао у битци код Прилипа, прича нарочито интересантно. И он вели, да је битка пред Прилипом била врло тешка и опасна.

Да видиш господине, шта је самном било и како сам ја допануа рана. Знаш, мој командир г. Александар Каралић, врло строг човек и у часу плане. Јурили ми Турке цео дан и мени се, знаш, наједанпут разопути опанак. Ја се сагнем, да га удесим, док ти командир викну: „Напред Обрене, иначе ћу ти сад сручити куршум у чело. Зар ти да ме осрамотиш!? — Ух, кад ми то рече, а мени удари крв у образе. А ма зар мени тако шта да рекне; мени, који сам се борио као лав! Зато брао скочим напред, двадесет метара пред чету. Био сам љут као жеравица. Јурнусмо, повикасмо „Ура!" Турци беже, али пуцају. Мене наједанпут штрецну нешто у руку. Погледам, крв је јурила, био сам рањен. У том јуришу рањен је и мој командир. Један поручник — прича даље Обрен — нарочито је показао много храбрости. За њим су војници радо јурили у окршај, јер је војнике непрестано соколио овим речима: „Напред, браћо! ко не ће да гине, ево нека ме одмах убије, па нека иде, куда му је драго. Напред јунаци, да нас не пљују браћа, када се будемо вратили у отаџбину!"

О страшној бици на „Бакарном Гумну" замољен је био г. Миладин Масаловић, пуковник, који лежи рањен у санаторијуму војне академије — да саопши колико може о борбама вођеним око Прилипа.

— Ја вам могу само толико саопштити, рече, у колико је мој пук дјејствовао. Видите, карактеристика данашњег бојишта је у томе, што су све веће вароши у равници, опкољене једним ланцем планинским. Тако имамо случај са Велесом, па и Прилип, Битољ и т. д. То су обично најопаснија места за војску која наступа. У овом случају ми смо имали два пута ту незгоду: једну при уласку у Прилип, једну при изласку, јер један планински венац иде око самог Прилипа. Пут је, велим, врло неповољан за нас био. Ипак требало је ићи напријед, требало је заузети Прилип. Највећа борба је била код карауле Присат. То је код Кичева, али ваљало је проћи кроз једну клисуру од самога мрамора.

Кроз ту клисуру било је тешко проћи отога, што су Турци заузели висове. Није било другог пута за артилерију и кола. Тај вис мери 1450 метара. Такав је положај, да ту двеста војника са доста муниције могу више него једну дивизију да сузбију и да је побију. И сувише нам је био тежак положај. Ми смо се борили ту скоро три и по дана, док нисмо очистили Турке. У варош смо ушли с музиком. Војска је била неописиво одушевљена. Ја сам одмах постао командант места. Отишао сам у беледију (општину), сазвао сам суд и прваке Србе, Бугаре и Турке. Објаснио сам им ново стање и саопштио им потребне наредбе. Турци се нису противили. Они су ме мирно саслушали и рекоше: „Земан је 'такав дошао. Ми Османлије владали смо 600 година, сад је дошло ваше царство". На 5—6 километара од Прилипа налази се још једна греда венац планински, који се зове „Бакарно Гумно" (по предању бакарни рудник Краљевића Марка). Ту су били положаји такође одлични за Турке. Природна утврђења, којима човечја рука није могла ништа више

да дода. Ми смо се налазили у једној пространој и чистој равници, без икакво заклона. Мој пук је био лево од пута према Гумну, а десно VI. пук. Та два пука су и издржала ту страшну битку. Положаји турски, то су била утврђења, попаљам вам, да се боља не би могла ни пожелети. Турци су нас могли избројати, а ми ни једног нисмо могли видети. Била је крвава борба, али има мало мртвих, рањених је много. Кад смо заузели положаје онда су Турци, нагрнули равницом Битољу. Тада су они ужасно страдали. Ја нисам био тамо преко Гумна, јер сам био већ рањен, али они, који су тамо ишли, веле да су наилазили преко турских лешева. Рањен сам још испред Гумна. Сви војници су лежали и пуцали, само сам ја стајао. Да сам случајно лежао или клечао, добио бих куршум у груди или главу. Овако скоро ћу да им се вратим.

Одељење музике 6. пука у Струмици-Македонија

Арбанаске прилике.

Др. Нико Жупанић, Словенац, кустос Народног Музеја у Београду и угледни научник написао је леп чланак о српско-арбанаском питању. Чланак се осврће и на политичку страну овог питања, но ми ћемо овде изнети само стварна разлагања, која гласе:

„У политичко-географском погледу Албанију сачињавају два вилајета: скадарски и јањински, који скупа немају ни 800.000 становника. У погледу националитета њено је становништво нехомогено, јер броји 110.000 Грка, готово исти број Цинцара (Влаха) и око 10.000 Словена, тако да у језиковном погледу једва остаје по милиона Арбанаса, који треба да састављају и њу у састав самосталне арбанашке државе. С погледом на вероисповест влада јући већа хетерогеност. Тако има 335.956 римокатолика и православних, даље 362.311 муслимана и 3430 Жидова. Што се тиче пак гравитирања у националнокултурном погледу, у јужној Албанији станују Грци и православни, који су, ако не по језику, оно у културном погледу потпуно прецизирали и ову област, коју је Грчка већ поседа, и из ових разлога с правом претендује, да је анектира, она би напустила само оружанком силом натјала на повлачење. Онај остатак од 400.000 Арбанаса, који би био остао за образовање арбанашке државе, у већини су муслимани, а тек маљим делом католичке вероисповести и на тај би начин новообразована арбанашка аутономна Албанија била једна нова муслиманска држава у свету, што за данашњу културу у Европи и њене идеале представља један анахронизам.

Ако се овај верски моменат још мало дубље узме у обзир, јасно је, да Арнаути муслимани на оваквом културном нивоу, на каквом данас стоје, никако не би могли поднети равноправност са Хришћанима.

Међутим при својој бројној и економској надмоћности над овима они не би били у стању свој престиж вазда и одржати, што би опет при познатој дивљини и необузданости Арнаута морао бити осетан притисак за Хришћане.

Најзад, ако би се у начелу чак и допустило образовање аутономне Албаније, настаје питање, ко би у дело привео, ко би реализовао ту организацију. Арнаутска су племена навикнута на примитиван необуздан и пустолован живот, уживајући пуну неодговорност за своје поступке и не заједни „ни Богу божије ни цару царево". Ко би хтео, да организује Арбанасе, научи их реду и дисциплини, научи их на поштовање закона и туђе својине, тавав би реформатор наравно прво и прво морао разоружати Арбанасе. Влада пак, која би то требала да изведе, морала би имати на расположењу велику и јаку војску, која би требала не само да успостави ред, него и да га чува и годинама буде десна рука цивилним властима. Међутим, где је Албанији та војска? Из кога се албанског елемента може образовати једно тело, коме може бити поверена на чување лична и имовна безбедност држављана? Нека нам је допуштена само једна паралела. Да ли ће се онај, који се дави у мочвари, сам ишчупати, или му треба неко други да га спасе? Тако стоји и с Албанијом.

Данас Арбанаси представљају само скуп језиковно сродних племена, која немају никакве традиције о заједничкој прошлости, ни културној ни политичкој. Будући без осећања, да су кадгод у прошлости творили нацију, како ће је моћи у садашњости и будућности творити? Национализам реазултира из историјске и културне прошлости, као последица из урока. И онда, кад така једна нација изгуби своју политичку самосталност, и њена држава буде потпуно раскомадана, живи њена традиција, одржавајући јединство националног духа и подржавајући нади на уједињење и самосталност. Таква на пр. традиција живи и данас у српском народу, у свом његовом пространству, — она га позива на уједињење и даје му снагу, да своју традиционалну тежњу реализује т. ј. да поново постане оно, што је некада био, да реставурира своју стару државу и величину.

Рекосмо, да Арбанаси данас представљају само скуп језиковно сродних племена. У погледу језика, међутим, они се „деле на две језиковне групе, на Тоске и Геге, који се међусобно готово и не разумеју, као што тврди Маураматис, добар познавалац Арбанаса, и к томе додаје, да су и несимпатични једни другима. Такође немају заједнички књижевни језик и правопис, већ само покушаје у разним дијалектима и на пет разних азбука. Тек пре 4 године изашла је у Бечу граматика арбанашког језика у којој њен аутор, Пекмези, прави покушај са заједничким књижевним језиком, који би био приступачан и Гегима и Тоскима.

На тај начин Албанцима оскуђевају оне особине, без којих се не може говорити о једној нацији.

Најзад мора доћи у обзир још је-

дан моменат, који Албанцима дапас не даје право, да се, када је у питању подела европске турске, позивају на формулу: Балкан балканским народима. Арбанаси нису узели учешћа у балканском савезу, као што су то учиниле остале и једине три балканске нације: Срби Бугари и Грци. Они су били на страни непријатеља балканског савеза и као непријатељи они су потучени од савезних држава. »Sie haben mit den Türken gekämpft und d r Ruf Balkan den Balkanvölk rn kann hülfreich für diejenigen gelten, welche gesiegt haben« Овако и сасвим тачно суди о овоме случају у седници аустријских делегација чешки посланик др. Крамарж.

По крви, прошлости и обичајима Арбанаси су најближи балканским народима, особито Србима. У средњем веку, пре турске управе, судбина Арбаноса била је најтешње везана са српском државом, — што исто може бити и у наредном добу, и то без икакве штете по Арбанасе, који су већ по своме географском положају и трговачким путевима упућени на Србе.

Мита Димитријевић.

ШАР-ПЛАНИНА.

Призрен, 28. октобра 1912.

Призрен има околину за један велики град. У позадини му стоји Шарпланина као Монблан у залеђу Женеве. И на Шару, као и на Монблану, има једна пирамида вечито под снегом. Види се са свих страна. Висином својом стоји над свима планинама од мора до мора. Има у себи нешто горостасног и светлог као цар над свима пољима, бреговима и планинама. Господар је од три мора. Из њега истичу хиљаде извора, стичу се у реке, и оне теку на три стране и у три мора. Вода са Шар-планине пролази кроз све српске земље. С једне стране она иде Вардаром кроз сву Маћедонију од Тетова на Скопље у Солун, с друге иде с Дрином до Скадра за Јадранско Море, а с треће стране шарски извори Ситницом пређу кроз Косово, па Ибром у Мораву, и Дунавом у Црно Море.

Низ ток воде са Шар-планине помицале су се на три стране и границе наше старе царевине. Изворима својим Шар је оставио на три стране пут старој српској војсци од Немање до цара Душана. Током ове воде са Шар - планине креће се у победничком маршу сав српски оружан народ. Истим путевима где су ишли оклопници стари, и промицали шуму од копаља, пролазе сад пукови са пуковима младе Србије, за њима тешки топови, и коњица брža од ветра. И сви иду брзо, у маршу без одмора и с победом на дана у дан. И Шар-планина гледа чудо од народа, оружја и снаге. Њени извори не стижу више у корак ову нову српску војску. И чуду овом не може да се начуди и надиви Шар-планина, цар над планинама. Овуда, опуда, тамо, где је ишла стара српска војска за три века и више, док не обележи границе Душановом царству, сад на свим тим странама нова српска војска рашири своје победничке редове само за месец дана. И све даље, шире се око Шара у дан стрељачки редови, а у ноћ војничке ватре. То су живе границе новога царства око Шар-планине. Помичу се без прекида: ево је до мора.

И у новом српском царству остаће у средини Шар, цар над свим пољима, бреговима и планинама. Под њим ће остати Авала и Дурмитор. И он ће међу њима бити и вечито остати као цар и као родитељ. Његова снежна пирамида, као и у старини остаће царски стожер за нова времена.

Призрен и шар: царски град и цар над планинама стоје један уз другог. Један је као роб згрчен доле и згажен многим минаретима, сав поцрнео ни трага од царства, једва жив на рушевини, скрушен и погружен а други, висок под ведрим небом, горостасан, громадан, тврд, крш над кршем стоји као јунак који нема премца на међдану. У овој громадности која се пење у ведро небо с брда на брдо до вршка снежне пирамиде има нечега бескрајно царског.

Дођите, дођите овамо, о сликари, и пренесите нам ви једно велико платно овај пејзаж: Призрен и над њиме Шар-планина! Ваше срце и сад боље него икад после, рећи ће вам какве боје да разнесете по платну кичицама својим. У замаху душе ваше и свих нас других, и задахнути оном тајанственом душом коју градови и планине показују у свечаним данима ви ћете наћи оне јаке епске боје које се крију у спектру.

Дођите сликари! *„Полишика“.*

ЦРНОГОРСКИ РАЊЕНИК

Дописник сарајевске „Српске Ријечи“ с Цетиња јавља о посети краљице Милене код црногорских рањеника у болници ову значајну епизоду:

„Краљица каније на рањеника, коме више главе испод имена стајаше написано: „Стар 64 године“. Рана, коју је на Дечићу при јуришу задобио била је смртоносна.

Бе си ти рањен?, благим гласом, пуним њежности и материнских осјећаја, упита краљица.

Под лијевом сисом, испрекиданим ријечима одврати стари ратник, узалуд се трудећи да десном руком покаже својој доброј краљици место, куда су непријатељски куршуми прозвиждали и неколика му ребра сломили.

Е, Бог ће ти помоћи и свети Петар, јуначе; оздравићеш ако Бог да!

Настаде мала почивка. Посматрајући га неколико секунди сиједа краљица је непомично стајала. Примјетих како се њезине очи овлажише. Рањеник се одједном тргне као из сна . . .

А...х!.., дубоки и тешки уздах подиже се из груди његових, и пошто је и последњи остатак снаге прикупио отпочне испрекидано:

Још не.. коли..ка да..

Бог и свети Острошки Василије нек ти буду у помоћи — рече

Соровић. Разорена варош од Турака

владарка, спремна да и остале рањенике обиђе.

— Још нек..ли..ка да..на па о..лет а..ко Бог...

— Шта опет, веселиче мој? — Упита краљица, која с особитим интересовањем очекиваше одговор рањеника, који је био у буниилу.

На инак послије великог напора, обливен сав смртним знојем, могао је наставити неколико ријечи, које је завршио: Хеј... Ко..со..во ће..мо осве...

— Ако Бог да, ако Бог да! биле су опроштајне ријечи краљичине, која прије сусједном рањенику — поручнику, наредивши једној госпођи болничарки мислим да је била Рускиња, да се старом рањенику даде све што случајно буде затражио.

Пошто је последњег рањеника прегледала и утјешним ријечима му болове олакшала, сиједа краљица са својом пратњом напусти болницу и седе у аутомобил, који је чекао пред војним станом читав сат.

Сутра-дан, кад се сунце склонуло заласку, са доста ниског торња старе цркве, цетињском је околицом одјекивао глас мртвачког звона.

То је била погребна пјесма старом рањенику, који је јучер под притиском смртних болова сањао на јави о Косовској освети."

Чаршија у Пришгини

ТРГОВИНА У ДРАЧУ.

Српска војска има у својим рукама три албанске луке: Сан Ђованни ди Медуа, Љеш и Драч. Од ових трију лука најважнија је Драч. Међуа као лука не може се узимати у обзир са гледишта интернационалне трговине. Драч је највећи трговачки центар Албаније и његова је трговина јача и од Скадра и Валоне. Трговачки промет Драча износи у нормалним годинама 10 милиона крува. Од тога пада половина на извоз, а половина на увоз. Последње две године, највише због непрестаних немира у Албанији, јако је пао трговачки промет Драча. Томе је много допринео италијанско-турски рат. Услед тога смањио се трговачки промет Драча у 1911. години од 9,600.000 на шест милиона. Последње године била је Аустрија заинтересована у трговини Драча са 2.800.000 динара т. ј. са 40 процената. У нормалним временима износио је промет аустријске робе у Драчу близу пет милиона динара. Осим Аустрије вежу и Енглеску важнији трговачки интереси са Драчем. Италија је заинтересована са 20 процената у трговини Драча.

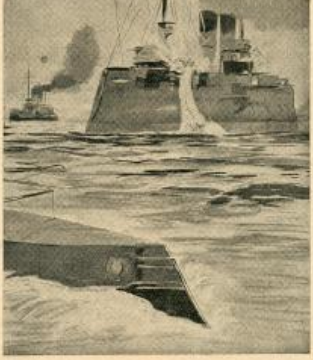

Поморска straжа пред Дарданелима

ЗАПИСИ

[Писмо битољских слободних зидара београдским слободним зидарима] Ложа Слободних Зидара у Битољу, којој припадају Хришћани, Мојсијевци и Муслимани, о новој години упутила је Ложи Слободних Зидара у Београду ово интересантно писмо:

„Тријумфални улазак српских трупа у нашу варош даје нам неизмерно срећну прилику, да се поново ставимо у везу са Вашом поштованом Ложом. Но пре свега допустите ми да вам упутим — у име све браће која сачињавају нашу Ложу — најискреније и најтоплије честитке за срећни исход ове борбе, која ће остати у трајној успомени и за време које су српске трупе стекле сву славу. Јер Кумзново, Сеница, — Прилеп, Бабуна и Битољ — да цитирамо само ове етапе — то су бесмртне победе, које националној

историји Србије додају толико златних страна. Ове златне стране ће присвојити себи и историја човечанства, јер је то и победа модерне цивилизације против застарелог варваризма турског. То је уједно и најбољи и најочитији доказ за то, шта све може да учини једна нација, када почива на методичком и систематском раду и из узвишеним идеалима напретка, правде, братства и солидарности у сукобу са једном неизлечљиво теократском владавином, основаном на свирепости и са хаотичном администрацијом.

Ах! Ми смо још ганути пред дирљивим и величанственим призором, који се је показао пред очима целог света у величанственом полету српског народа и великом жртвама, које је тако радо учинио за нас. И постепено у колико год се човек више преноси у прошлост и цени величину учињеног напора и жртве учињене од стране племенитих синова Србије за наше ослобођење, у толико више остаје пренеражен пред огромношћу узвишеног дела.

Ми спадамо међу оне, који смо са мајерама, супругама и старим очевима српским делили сва њихова страховања и сву узнемиреност од како су ваши храбри синови прешли границу, па све до дана кад је српски топ загрмео пред вратима Битоља и где се је одиграо последњи чин свирепе мађедонске трагедије. Ми такође спадамо међу оне, који данас с вама деле вашу заслужену радост, пошто част и слава бесмртних победа припадају потпуно синовима Србије, који су, вођени својим славним војсковођама, умели да на наш конак забсду триумфално заставе српске.

Част и слава овим достојним синовима Душановим. Наша срца су у сухићена кад чујемо по нашој тврдој калдрми у Битољу звецкање њихових победоносних мамуза. Исто тако част и слава оцевима и мајкама и седим власима, који у удаљеној усамљености свога сеоца око патријархалног српског огњишта очекују повратак синова — хероја, а који им више не ће доћи. Ови су нам оставили своје племените остатке овде на земљишту Мађедоније, које је данас тако срећно благодарећи вама и вашим савезницима.

Ми ћемо њихове племените смртне остатке чувати као најдрагоценије наслеђе, да га предамо будућим генерацијама. На месту, које их је видело како се погибају, падају и како се гасе, дужност нам је, да у њихов спомен подигнемо споменике, који ће бити место за наш побожни ходочашће. Тамо ћемо водити своју децу да их научимо, да клекну пред узвишеним

Турске каре заробљене код Битоља

примером самопожртвовања ових анонимних хероја но бесмртних због узвишеног идеала, којим су били одушевљени. Но опажам да наше писање и неосетно узима облик једне беседе, која би имала да свуда прослави племенито дело нашег незаборављеног ослобођења, којим се је један народ обесмртио, дело, достојно пера и талента великих писаца. Ми бисмо хтели бити краћи и хтели бисмо да вас мање умарамо, но благодарност нас надјачава, и утишити је, значило би тражити један напор за који смо неспособни.

Ах! Никад нисмо жалили тако као данас што не познајемо ваш језик са тако звучним и хармоничним, пуним звуцима. Но ко је могао предвидети, да ће се из немилосрдног заплета догађаја за нас изродити потреба, да упознамо и Србију? На српском би вам могли у мање речи рећи више и то би можда било директ није к срцима браће Срба. Ми се још бојимо дипломатских промена у нашем, мађедонском, питању чији је чвор Битоља. Но ако би којом срећном могли да своју судбу вежемо с вашом, имаћемо бескрајну част да уђемо у „Српску Породицу". Мићемо онда ставити у заједничку службу и наше слабости и наше способности, а затим стављајући на расположење плодове одабирања (селекције), основе наше институције, и снаге које она у себи садржи, а примењујући методе којима се служи слободно здарство успећемо да нашу заједничку отаџбину упутимо путем нових грађанских појмова, да јој отворимо пут ка новом напретку и тако да припремимо бољи хуманитет, срећније и хуманије потомство.

Приликом Нове Године сва браћа, која су у овој долини, шаљу својој српској браћи најискреније жеље, које сви гајимо за наш напредак.

(Превоз мртвог тела српског официра) У недељу је грчким паробродом „Агиос Спиридионе" довезено на Ријеку мртво тело младог српског официра Живојина Ђукића. Он је био смртно рањен у навали на скадарске позиције те затим превезен у Љеш, где је преминуо. Мртво тело биде је превезено у Сз. Иван Медуански, а одатле на именован грчки пароброд. Смртовницу је издао српски војнички лечник др. Стајић уЉешу. На Ријеци је после извршеног прегледа комисијског дата дозвола, да се лешина даље превезе железницом пут Београда, где ће бити сахрањена у породичној гробници.

НОВ СРПСКИ
оригиналан роман.
КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
почела је већ издавати роман
ЛЕГИЈА СМРТИ.
Изишла је прва свеска.
Цена свесци 10 потура.
КОРИЦЕ!
Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Хронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

СВЕСКА 23. | У НОВОМ САДУ, 29. МАРТА (10. АПРИЛА) 1913. | СВЕСКА 23.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

ТРИУМФ СРПСКЕ ПЕШАДИЈЕ ПРЕД БИТОЉЕМ.

— Писмо једног српског официра. —

Изгледа да се код нас многе ствари не цене, или се управо не зна што и како треба ценити у многобројним делима наше војске у овом рату. Често се уздижу са свим обична дела, док се и не слути и о неком подвигу, којим би се китили и највећи народи и најславније војске свију времена.

Ми ћемо овде у кратко описати ток једног догађаја, који код нас до сада није ни запажен, а може бити превазилази многе и многе до сад описане догађаје.

То је било 5. новембра, п. год. другог дана битољске битке.

На левом крилу наше армије при нападу на Битољ, била је Дунавска Дивизија I. позива. Она је имала да навуче на себе што већу пажњу Турака, како би се олакшало напредовање нашег десног, одсудног крила. На левом крилу дивизије био је VII. пук I. позива и он је добио можда најтежи задатак, који у опште у тактици постоји: „да изврши прелаз преко Црне Реке код села Новака, и да заузме село Чекрикса, с друге (десне) стране реке.“

Овај прелаз изводио се на крајње десно крило турске војске и претио је, да јој одсече отступницу ка Лерину. Због тога су Турци необично велику пажњу обратили на одбрану тога прелаза и бранили су га са пуком пешадије, дивизионом артиљерије и митраљеским одељењем: брижљиво утврђени и маскирани.

Црна Река на овоме месту има девет рукаваца, од којих су неки дубоки 2—4 метара. Тога дана сви су се рукавци излили и тако је од њих постала једна река широка 1800 метара, потпуно непролазна. Насип је водио преко 9 мостова. Од села Новака, до реке била је огромна баруштина. Цело бојиште било је апсолутна равница, без и најмањих заклона.

Прелаз преко ових мостова био је прелаз преко отвореног тесната у правоме смислу те речи; и таква операција позната је у тактици, као најтежа операција, која може једној трупи пасти у део.

4. Новембра око подне стигао је VII. пешадијски пук до села Новака. Ту је готово био изненађен турском артиљеријском ватром. Први батаљон VII. пука дошао је до првога моста, где су већ два дана биле комите са капетаном Војином Поповићем и који поред свих покушаја, нису могли пребацити ни једног јединог четника. Исто је то покушавао и I. батаљон преко целог дана и ноћи и све без успеха. Како се који војник појави на првом мосту, буде погођен митраљеским или пушчаним метком.

Целокупна се борба сводила на дуел нашег (2.) артиљеријског дивизиона са 2 градска топа и турских батерија. При свем том што су наше тобџије одлично гађали, ипак нису били у стању уништити и ућуткати турске батерије, које су биле ванредно маскиране. Чим се пешадија појави, турске батерије оспу на њу страшну ватру.

Општи утисак и убеђење био је, да је прелаз на томе месту апсурдан. Други батаљон VII. пука тражио је прелаз низ

Витешки напор Црногораца на Турке код Кирског Потока

Прва официрска жртва за слободу потлаченог Хришћанства
СВЕТОЗАР-ТОЗА Н. МИЉКОВИЋ,
пешад. капетан прве класе

реку, али га није могао наћи целога дана и идуће ноћи.

5. новембра у 10 часова пре подне стиже наређење од команданта дивизије, да VII. пук заузме село Чекрикси без обзира на жртве и пошто пото.

Командант пука позва команданта 3. и 4. батаљона и саопшти нам то наређење. Трећи батаљон имао је први прећи.

Командант 3. батаљона одредио је да прво прелази 4. па 3. па 2. и најзад 1. чета.

Пошто је апсолутно било немогуће ићи лево или десно од насипа, то је наређено, да се пробој изврши у колони: по пет војника у једном реду (колика је ширина пута), а редови да буду један за другим на одстојању 30—40 корака.

У првоме реду био је наредник Миливоје Стојановић и 4 најодважнија редова, и они су се кренули у 10 и по часова. Други ред пошао је за њима на 30 корака; и тако ред за редом кретали су се насипом.

Како је који ред полазио, војници су скидали капе и крстили се, јер су сви видели да се полази у сигурну смрт. Заклона није нигде било; а заустављати се није смело.

Када је први ред дошао близу трећега моста, отпоче паклена паљба из турских топова, митраљеза и пушака. Наша артилерија отвори такође страховиту ватру на турске батерије, митраљезе и пешадију — да би тако заштитиле надирање наше пешадије. Небо се проламало од страшне рике пољских и градских топова, који су давали основни тон у самртној музици митраљеске и пушчане паљбе. Настаде хаос и пакао.

Тешко је описати величанствено кретање наших војника у овоме страшном урагану, који заглушаваше. Један стари новинар, који се у близини задесио, рече нам сутра дан, да он не би никад веровао, да војници могу ићи тако стојички под пљуском непријатељских граната, шрапнела, митраљеских и пушчаних зрна. Он би, вели, сваки опис, који би верно представио овакво држање наших војника, сматрао само као песничку машту. То не беху војници, већ просто машине без осећаја.

Шрапнели су трештали по насипу: над главама, испред и око предњих редова. По неколико тренутака остану војници обавијени димом од распрснутих артилеријских зрна. Све су очи из позадине упрте у те беличасте кугле, надајући се да ће видети само гомилу меса кад се буде дим растурио. Дим се полако диже и прво се спазе војничке ноге како се одмерено и по такту дижу а затим се виде и сами војници, како са рукама у џепу одмичу даље и даље, не застајући нигде и не погибајући се под праском турских шрапнела. Једна деца! Они, који бише оборени гранатом, падаху с насипа у воду и више их никад нико и не виде.

Што се више прилазило Турцима, дим од барута беше све гушћи. Редови су се један за другим губили у том бездану магле и изгледало је, да се више нико неће вратити из тога пакла.

Озбиљни, бледи и величанствени кретали су се наши редови све даље. Турци нису веровали својим очима и мислили су, да им се своји војници приближују. То су фантоми! то не могу бити људи! Поједине гру-

пице Турака искочише из својих опкопа и нагнуше бегати. Није се могло издржати неодољиво надирање мрачне и ћутљиве колоне, која се, не пуцајући, приближаваше све више и више, не обзирући се на очајну паљбу турских батерија и митраљеза — који већ изгубише свако присуство духа и пуцаху без рачуна. Наши топови грмели су плотунима. Тријумф се приближавао.

Одједном застој:

— Напред! Напред! вичу позадњи редови, утискујући се у предње редове.

Осми мост био је порушен и тај рукавац Црне Реке није се могао прећи, јер је био преко 7 метара широк а 3—4 метара дубок.

Војници се зауставише, али нико не леже, јер је тако било наређење. Напослетку, наредише да се легне и да се чека тако, док се не оправи мост. Војници и официри лежали су иза насипа у води више од пет часова. Мост се није могао оправити све до ноћи. Преко ноћ Турци су одступили.

Овај славни покушај пробоја трајао је непун час. И за то кратко време, само у 3. и 4. чети било је које погинулих, које удављених у реци и рањених близу две стотине.

Демонстрација је успела у потпуности. Турци су привукли томе прелазу још три пука — и у толико су се ослабили на њиховом левом крилу и центру, куда су већ око 5 часова победоносно продирали остали пукови наше војске. Тиме се свршио последњи дан последње битке.

Својим неодољивим надирањем у пакленој ватри, — наша пешадија извојевала је тога дана првенство не само над осталим родовима, који су јој сутра дан честитали и скидали капе, већ је тиме извојевала достојно место у историји светске пешадије. Арколски мост, који је чувен у историји света,

ДУШАН П. ВАСИЋ,
потпуковник командант II. пешачког пука, II. позива II. Армије
Храбри јунак код Мердара, Приштине, Феризовића, Кичева, Мраморице и Битоља

при свем том што се није свршио прелаз преко њега, — ни у колико није испред овог примера. Напротив, овај пример је бриљантнији у толико, што је данашње артиљеријско, митраљеско и пешадијско оружје несравњено савршеније од ондашњег оружја.

Овај славни моменат остаће дубоко зарезан у срцима свих војника седмога пешадијскога пука а и осталих пукова који су са околних висова гледали, како њихови другови из трећег батаљона стојички врше своју дужност, гинући, а не могући одговорити на непријатељску ватру. Пети Новембар је дан тријумфа наше пешадије, — а војници из 3. и 4. чете, који су остали живи, славиће тај дан као успомену на своје херојство, када су дали више него што је Отаџбина и тражила од њих.

Нека је слава изгинулим војницима треће и четврте чете 3. батаљона VII. пешад, пука!

Нека је на част команданту и официрима трећега батаљона, који су умели наелектрисати своје војнике и повести их у смрт.

Седми пук је на Куманову показао да уме гинути бранећи свој положај, — а на Битољу је показао да уме још боље гинути отимајући противнички положај, ма он био апсолутно неприступачан.

У војној литератури писало се на дугачко и на широко о потреби везе између артиљерије и пешадије у данашњој борби. Овога дана најлепше се

Спуштање топова са Црног Врха

видело, да је од свих средстава за везу најбоља: духовна веза између командира батерија и командира чета. Тако су били у вези наши командири чета и командири батерија. Чим се пешадија крене, наши топови јој својом тачном ватром отварају пут.

Двадневна борба око Новачких мостова чини засебан епизод битољске битке. У тој борби најлепше се оцртало заједничко дејство пешадије и артиљерије.

Борба — дуел — између наше и турске артиљерије еклатантно је решила масу проблема из тактике модерне артиљерије. Из ове борбе дају се извести ови закључци:

1. Дуел артиљеријски постојаће и даље, а исход тога дуела решаваће успех или неуспех сопствене пешадије.

2. Дуел артиљеријски биће дуготрајан али маховит — а не непрекидан.

3. Маскирање топова играће огромну улогу.

4. Не постоји уништавања непријатељске артиљерије, већ постоји само: уњуткавање за краће време — а тим временом се има користити надирућа пешадија.

5. Регулисање ватре у равници бескрајно је теже него на таласастом терену.

6. Померање топова у току борбе спасоносно је средство артиљерије да се сачува од губитака.

Што се тиче борбе око отворених теснаца, дају се извести ови закључци:

1. Не постоје непрелазни теснаци, само ако се пробој врши под заштитом јаке артиљеријске ватре, — и ако пробој врши пешадија првога квалитета.

2. Пробој треба извршити брзо и без заустављања.

3. Пре пробоја треба добро извидети теснац, како се у току прелаза не би стало пред непролазном препоном.

4. Лакше је извршити пробој дању, под окриљем јаке артиљерије, него ноћу под окриљем мрака, а без помоћи артиљерије. **F.**

НОВО ПАЗАРСКИ САНЏАК

Ново пазарски Санџак, саставни део Старе Србије, захвата простор између Србије и Црне Горе од границе Босне до Митровице. То је узана трака земљишта широка око 60—80, а дуго око 150 километара. Административно не постоји данас већ само као израз политичке географије. Његову територију сачињавају данашњи пљевалски и сјенички пашалуци и митровачка каза.

Ново-пазарски Санџак је део некадашње Рашке, прве српске уређене државе, чија је престоница Достиник лежала у близини Сенице. Кад су се Срби доселили у VI. и VII. веку у ове крајеве затекли су Ромеје као господаре и Илире као староседиоце. Први становаху по питомијим и жупнијим местима, а други по планинским висовима и висоравнама. Срби као јача и компактнија маса убрзо су потисли становништво из долина и питомијех крајева, па се сами по њима настанили. Ромеји се мало по мало разбјегоше или претопише у Србе, а номадски Илири повукоше се још дубље у шуме и планине. Од њих и данас има останака.

И пре доласка Срба и после све док је српска држава постојала били су ови крајеви густо насељени. Становништво се бавило земљорадњом, сточарством и трговином Ова последња била је особито развијена, јер је Санџак — особито Полимље и Потарје — лежао на раскрсници великих балканских друмова. Најважнији од тих друмова били су: дубровачки, који је ишао преко Фоче, Плеваља и Пријепоља, одакле се спуштао дубље у Рашку (Србију), и босански друм, који је ишао од варошице Добруна на Бела Брда па преко Увца на Прибој, одакле се одвајао један крак на Пријепоље. Од ова два друма одвајао се један пут долином Лима кроз горња Полимље од Брскова, великог и знаменитог трговачког места у старој српској држави (у данашњем Колашину код Таре) и до Белог Поља. Уз добро метеријално стање развијао се и просветни и културни живот. Велики број разних споменика, грађевина, записа, а особито манастира

из старог доба говоре о томе, да је у старом Санџаку просветно-културни живот био јако развијен. Немањићи и остали владаоци старих српских држава обраћали су нарочиту пажњу на овај крај, а особито на Полимље. Манастира, једних просветних расадника у оно време, било је највише у Полимљу и Потарју. Од њих се и данас налазе трагови на сваком кораку, а има их и оправљених и очуваних. У Санџаку су чувени манастири и цркве: Ђурђеви Ступови код Н. Пазара. Задужбина Стевана Немање, краљ Милошева код Приједоља, где се босански краљ Твртко I. крунисао за српског краља; ту су чуване мошти Св. Саве све до спаљивања на Врачару, ту су се српски рукописи у великом обиму писали, а ту је основана прва српска штампарија 1543. године; Бањска и Девич код Митровице, Бања код Прибоја, Св. Тројица код Плеваља, Сопоћани код Пазара, Ђурђеви Ступови код Берана, задужбина синовца Немањина, Николац код Бијелог Поља, Довоља и св. Аранђел у Колашину (Тари).

(Свршиће се.)

Како сам заробио Шукри-пашу.

— Причање мајора Милована Гавриловића, који је заробио Шукри-пашу у утврђењу Хадарлак. —

Београдска „Политика" доноси на уводном месту ово веома занимљиво саопштење:

Г. Милован Гавриловић, пешадијски мајор, коме је као команданту 4. бат. 20. пука пала у део част, да заробн Шукри-пашу, прослављеног браниоца Једрена, овако прича историјски моменат и све оно, што му је претходило:

...Иако је била густа ноћ, наши су војници пошли на јуриш са крајњом решеношћу и са пуним убеђењем, да ће се јако утврђена коса, којој смо полетели, моћи само на нож узети. Када смо били само на неколико корака од турских окопа, моји су се војници *с ножем на пушци неустрашиво бацили на Турке.* Настало је очајно гушење, које се морало свршити нашом победом. У овом страховитом *борби* борби-у **изгинуло је велики број Турака.** Остали, у паничном страху, дали су се у дивље бегство. Наши су полетели за њима гоњени их смртоносном ватром.

Овако исто снажно отпочео је овај историјски јуриш на целом српском фронту. *Напад* је *почео у 3 ч. у јутру, а већ у 4 ч. нали су предњи положаји у наше руке.* Тог је тренутка командант *Кондић* известио генерала *Иванова* о нашем успеху. **У том моменту Бугари нису имали ниједан положај заузет.** И према томе *први положаји, који су пали код Једрена, нали су у наше руке* у зору 12. о. м. око 4 часа. Тек два три сата доцније Бугари су освојили предње положаје на својим сектирима.

Свршено је убеђење свију нас официра, да је овај први, брзи и енергични бајонетски напад наших трупа унео први страховиту забуну и јединствену панику међу све редове турске војске. И када ми кажете, да шеф штаба Шукри-паше у »Берлинер Тагеблату« тврди, да је *најснажнији напад био на нашој страни*, он има потпуно право.

Коса за косом падала је у наше руке и увек је отимана на нож. У тим сам јуришима ја лично, од људи, који су били под мојом командом, изгубио два водника и 15 војника; рањено ми је било четрдесет, али су Турци све снажније били потискивани.

Кад се разданило, отпочела је сипати на нас наклена артиљеријска ватра турских топова свих врста. Ова је страховита ватра надмашила све, што се даје замислити, јер су Турци на тој страни, на западном сектору, имали и највише својих топовских оруђа. Небо се проламало, земља је било тешко од оног силног гвожђа и челика... И под овом убистеном ватром наши су се окретни пешаци утврђивали муњевитом брзином.

Око подне 12-ог *исподнли смо све предње положаје* крајњим напорима и надљудским снагом одржали. На тим нас је положајима и ноћ затекла. О одмору није могло бити ни речи, јер смо целе ноћи имали да издржимо силне турске контранападе. Сви су они завршени турским поразима.

Осећало се, међутим, да турска артиљерија огорченом истрајношћу чини све, што је у људској власти, да би подигла морал код својих трупа и сузбила нас са освојених положаја. Али је за Турке све већ било изгубљено. Нико није више могао зауставити силан талас, који је заплуснуо ове најјаче једренске форове...

Те ноћи нам је стигла заповест генерала Иванова, да у зору све трупе на свима секторима имају да пређузму одсудне нападе на свима линијама форова, и фиксирани су нам били и циљеви, које смо својим јединицама имали да заузмемо. Као што се види, овде о некој демонстрацији не може бити ни речи. Ово је био прави напад јуришем са јасно одређеним циљевима.

Мој пук, двадесети, имао је да заузме Казан-тепе. Пук се према овоме фору и крену у саму зору. Био је снажно дочекан, нарочито артиљеријском ватром. Понављам вам, да је *артиљеријска ватра на овом сектору била најстрашнија*, јер је на овој страни било и највише топова. Пук је ипак, у широком таласу, ишао снажно напред, гоњени пред собом на бајонет и разбијајући турску пешадију. У дефинитивну нашу победу није могло бити више сумње. И доиста

Касарне у Скопљу

на форовима се *брао залепршаше беле заставице* и један **парламентар Шукри-паше пређе једном официру 20. пука тражећи изрично команданта српске армије генерала Степу Степановића**, да с њиме преговара о предаји.

Иако је на појаву белих заставица паљба била прекинута, наступање није било обустављено. Правац, којим сам ја наступао, водио је на једно од многобројних утврђења, по имену *Хадарлак*.

Кад сам стигао до овог утврђења, спазим на бедему једну групу турских официра. Распоредим батаљон око утврђења, а сам се лично упутим официрима на бедему. Један од њих, капетан, издвоји се одмах и упути ме њи. Ја га ословим француски:

— Enfin, ça y est? (Најзад, свршисе!) Tant mieux pour vous et pour nous. (У толико боље и за вас и за нас).

— Pour vous, oui; pour nous non! (За вас, да; за нас, не!) одговори он.

У том тренутку спазим у утврђењу велику групу официра.

— Кога имате тамо? упитам.

— *Ту је Шукри-паша са целим својим штабом!* одговори капетан.

До тог тренутка ја нисам могао ни слутити, да сам заробио тако високу личност, главнокомандујућег Шукри-пашу, и уза њ цео његов штаб.

— Потребно је, рекох одмах капетану, да будем што пре представљен његовој ексцеленцији. Молим Вас, водите ме тамо.

Официр ме проведе кроз мрачне казамате и доведе до пред саму канцеларију Шукри-паше. Чим се врата од канцеларије отворише и ја ступим унутра, *Шукри-паша устаде са целим својим штабом*. Пријем му, поздравим војнички и у овом моменту, који никад не ћу заборавити, обратим се речима:

— *Ексцеленцијо! Мајору српске војске Миловану Гавриловићу част је обавестити Вас, да сте у овом тренутку под заштитом српске војске.*

Нарочито сам хтео да избегнем теже изразе, као што је »заробљеник«. Одмах сам га замолио, да са свима својим официрима и војницима прими *најискреније комплименте целе српске војске на херојској одбрани Једрена.*

— *Ја сам*, одговори Шукри узбуђеним гласом, *и раније знао, да је српски народ ваљан и храбар народ.* У току овога рата о томе сам се лично уверио.

Одмах ме је представио осталим генералима и целој свити и понудио да седнем. Најсвечанији чин освајања Једрена био је свршен.

— Извол'те дувана, понуди ме Шукри чим сам сео, и извините, што ништа друго немам да вам понудим. И одмах отпоче интимнији разговор. Генерал *Азис*-паша рече, да је он командовао дивизијом, која је била према нашој тимочкој Азис-беј ми је причао, да је имао част бити представљен Краљу Петру и Његовој породици. Лични је друг кнеза Арсена из Русије. Он ми је нарочито захвалио, што сам одао пошту турској војсци, додавши, да мени као војнику не жели судбину, која је њих снашла.

Време је одмицало и ја сам морао да прекинем овај пријатан разговор. Замолим Његову Ексцеленцију, да се удаљим и изађем напоље.

Тек што сам изашао, стиже један *бугарски* официр у утврђење, поручник, и јави ми да долази с налогом да одведе Шукри-пашу.

— По чијем налогу? упитах.

— По налогу генерала Иванова.

— Имате ли легитимације?

— Немам!

— Ја Вас не познајем! рекох му мирно.

— Сви смо ми под командом генерала Иванова, одговори он.

— Тако је. Сви су официри под командом генерала Иванова, али ко ми гарантује да сте ви у опште официр? Мени су потребне легитимације и овлаштење, да вам предам Шукри-ја. И он оде.

У том стиже командант пука г. *Угриновић*, кога сам известио, да је Шукри паша заробљен са две стотине и девет официра. Заједно с њиме одем поново Шукри-ју у канцеларију, где му се г. Угриновић представио и провео с њиме у разговору неколико тренутака.

Када смо изашли, наиђе један други бугарски официр, капетан. И он је тврдио, да има налог да одведе Шукри-пашу. Скренуо сам одмах пажњу команданта пука, да предавање Шукри-паше не може да се изврши на овај начин и да се он може предати само тако, ако овај капетан буде имао писмено овлаштење генерала Иванова да одведе Шукри-ја.

— Из овога се развија један незгодан поступак, рече бугарски официр.

— Напротив, одговорих, врло згодан. Дајте овлаштење, које тражимо и ево вам Шукри-паше.

— За Шукри-ја је већ спремљен и стан, додаде он мало после.

— Лепо је то. Али онда треба питати Шукри-ја, да ли он пристаје, да иде одмах у стан, који сте му ви спремили.

Изађем опет пред Шукри пашу.

— Ексцеленцијо, рекох, овде је један бугарски официр, који каже, да је за Вашу Ексцеленцију спремљен стан. Ако Ваша Ексцеленција жели поћи, може ићи тамо одмах. Ако, пак, Ваша Ексцеленција жели ноћас остати овде и довести своје ствари у ред, може мирно преноћити овде.

Шукри се окрете Азис-паши, промени с њиме неколико речи на турском и изјави:

— Претпостављам, да останем овде где сам.

Салутирам и изађем.

Известио сам одмах бугарског официра и овај се вратио натраг. Са командантом Угриновићем предузео сам, да саставим *списак имена свих турских официра*, који су ту били заробљени.

Шукри је пренођио у нашем утврђењу, у оном истом утврђењу, у коме је био и заробљен.

Сутра дан ја сам имао, као члан одређене комисије, да идем на северозападни сектор и пописујем ратни

Транспортовање српских рањеника из Битоља у Београд

плен. Кад сам пошао, обратим пажњу команданта лука, да је *потребно да начињени списак официра са Шукри-пашом приликом предаје* **Бугари потпишу** и да тако потписани списак остане нама. Командант Угриновић се потпуно сложио са мном. И када сам дошао из комисије, журно сам пришао команданту и упитао га, да ли су *списак Бугари потписали.*

— **Све је у реду**, одговорио ми је у смеху командант.

Ето вам историје заробљавања Шукри-паше, завршили весело г. Гавриловић, чије ће име од сада остати за увек везано с именом чувеног браниоца неосвојимог Једрена.

Борцима за слободу

„Весели се праху Немањића,
Немањића и Гргурењановића,
Јер ће Ваше круне засијати,
Како јарко сунце на истоку
Знамења се Ваша развијати,
Над велике Ваше разваline,
Потећи ће крваве ријеке
Од нечисте крви агарјанске,
Опрат Србу љагу са образа!
Отворе се, витешке гробнице,
Сама слано, само прибежиште
По Косову српскијех јунака!
Ево зора на Ваше бојеве,
Да нам општу објаве свештињу
И аманет наше нам одкрије!
Сад пропојте, виески Дечани
И лијепа лавро Студенице,
Свети спомен из вијека читуље
За слободу палим јунацима!
Здружите се, громи и потреси,
Земљи српској друго лице дајте
Е нечистом ногом окаљата!"

[Овако је певао још године 1815. Петар II. Петровић Његуш, владика црногорски на уста сердара Вукале у своме дивном „Шћепану Малом".

Змај Јова:

Бојна песма.

У бој!
За народ свој!
Да прије ноћи сване,
Да јарко сунце гране,
Да Србин лапце здере,
И чешку клетву спере,
Клетву са дова свог —
Па да нас види Бог!
За народ свој,
Напред —
У свети бој! — У бој!

У бој!
За народ свој!
Зоране нас дух сломбоде,
Добре нас звезде воде,
Шаље нас мајка сестра,
И патња петстолетна,
Гони нас робља плач —
Синак нам пружа мач.
За народ свој
Напред —
У свети бој! — У бој!

У бој!
За народ свој!
Не звано браћа драга,
Каква је врашка снага,
Ал' нек су сами лани,
Јунак ће да их смлави,
Сверека је њина руд —
Ал' ту је страшни суд!
За народ свој!
Напред —
У свети бој! — У бој!

У бој!
За народ свој!
Ово су свети дани,
Сад се слобода брани,
На дику целом свету.
Рушимо снагу клету.
Волимо поштен гроб,
Нег бити турски роб!
За народ свој
У свети бој! — У бој!

Скопље

Душанов мост на Вардару

Јуриш на Лозенград

— Писмо једног очевидца. —

Лозенград модерно утврђење. — Ужасан терен. — Свирепост Курда и Татара. — Сеча бугарских рањеника. — Битка при електричном осветљењу. — Борба прса у прса. — Просечени грклљани. — Запаљени лагум пред пад Лозенграда.

Ни на једном бојишту нема ратних дописника на лицу места. Све врховне команде задржале су дописнике у главним становима, и по томе све оно што они јављају нису они лично видели, ни доживели, него слушају од појединих рањеника и пишу како ко уме. Тако раде сви дописници и са српског, као и са осталих бојишта.

Прво писмо очевидца, који је доживио и видио једну битку и крваве покоре, изашло је у „Лајпцишким Најновијим Вјестима". Писмо је писао један лекарски помоћник, Немац, који је као орган Црвеног Крста купио рањенике у битки код Лозенграда.

Он је написао опис битке и других покора и могао је предати без бугарске цензуре тако, што је био, одмах после битке, послат у Рушчук ради пријема и спровода санитетског материјала, који је био тамо стигао из Немачке. Том приликом он је прешао на румунску обалу и румунској пошти предао своје писмо.

То писмо гласи:

Рушчук, 12. октобра.

Драги пријатељу!

Можда ћеш се зачудити од куда ти пишем из ове пограничне румунске вароши, јер сам ти писао са бојног терена бугарско-турског. Јест, јест, али се за последња два дана десила једна велика ствар. Пре него што ти опишем појединости, да ти јавим главну ствар: петодневна борба пред бедемима Лозенграда била је и прошла. Бугари су сјајно победили. Турске трупе су делом заробљене

већим делом побијене а највећи део њихов побегао је!

А сад да ти опишем појединости. Од прошле недеље сам у бугарском Црвеном Крсту. Имали смо пуне руке посла намештањем пољске болнице. Све се радило као у грозници у очекивању великих догађаја. Зла судбина постигла је Турке пре него што је неко и слутио. У бугарском главном стану посигурно се мислило да ће опсада трајати врло дуго. Претпостављало се да ће се Турци борити врло енергично. А сад, после тако кратког времена!

Бугари су били сасвим опколили Лозенград. Главни логори налазили су се у великом полуокругу северно од вароши, од Петре на Западу па преко Раклице и Каракеја до висова Јундале на Истоку. Јаки одреди били су и западно од утврђења код Сејолу, фронт према Једренима, јер су се отуда бојали напада турских трупа.

У недељу око подне стигли су из главнога стана у Старој Загори заповести за генералисима. Чуло се да је наређен општи јуриш. Одмах после ручка колоне се кренуше према тврђави.

Око 1 сата тешка артиљерија турска са многим утврђења отпоче увертиру за крваву драму.

(Свршиће се.)

ЗАПИСИ

[Једна Србијанка у Дебру] Београдска „Политика" доноси ову дирљиву слику:

Шетајући јуче кроз варош срето смо једну сељанку из Србије, која нам паде одмах у очи због њене ношње и слободног понашања. Она нам приђе и пруживши руку једном од нас поздрави нас са овим речима:

»Честитам Вам Душаново и Цара Лазара Царство, које је пре 500 година на Косову пропало а Ви га седа јуначки на сабљи повратисте. Живели да Бог да!«

Ми бејасмо до суза ганути и срдачно је пољубисмо у руку упитавши је ко је и код кога је дошла. Рече нам, да се зове Јелена Миленка Обрадовића, да је из села Стагојовца срезага округа тимочког и да је дошла код унука и сина.

Овој баби биће око 68 година и дошла је пешке чак из Србије. Унук јој је болничар и када је отишла у болницу молила је г-цу Драгицу да је проведе кроз болницу и покаже болеснике и рањенике, што јој је ова драговољно учинила.

Када је ушла у сваку собу, овако је поздравила болеснике: »Помози Вам Бог синови и децо! Сретне Вам ране и болест коју сте добили ратујући са непријатељем по овим кршним местима. Нека да милостиви Бог да издржите и вратите се здраво вашој кући.

Не брините се ништа за нас тамо у Србији, јер ми имамо свега и нама је лако тамо, а вама је овде тешко.«

Обишла је сваког болесника, материнском руком помиловала и казала неколико утешних речи.

Господине Уредниче, немам довољно речи, да вам опишем оно, што сам ја, болесници и сви присутни у овом часу осетили, довољно да речем, сузе су место нас говориле.

Болесници су јој обасули смежу ране руке пољупцима, јер се сваки у том моменту сетио и своје старе мајке, која га на дому чека.

После овога запиткивали смо је о Србији, јер ми овде пошту много доцкан добијемо, те смо жељни новости. Она нас је утешила, дајући нам на све повољан одговор. Када је један од нас упитао, је ли срела Турке на путу и јесу ли је питали што, одговори нам ово:

»Јесам, питаше ме, како је у Србији, а ја им велим: Бога ми добро. Ми имамо престо од злата, што нам га остави цар Душан, па га видите и данас сачува наш Краљ Петар, а ваш Цар има Престо у Стамболу од стакла, па ето видите, где му се разби. Они онда одмануше главом и рекоше: пеки, пеки! па одоше, окрећући се некодико пута замном.«

Једна сцена заробљеника из Горњег Града

НОВ СРПСКИ
оригиналан роман.
КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
почела је већ издавати роман
ЛЕГИЈА СМРТИ.
Изишла је прва свеска.
Цена свесци 10 потура.

КОРИЦЕ!
Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

Штампа д. д. Браника Н. Сад

СВЕСКА 24. У НОВОМ САДУ, 4. (17.) АПРИЛА 1913. СВЕСКА 24.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

НОВО ПАЗАРСКИ САНЏАК

(Сопштење)

Падом српске државе, забавеношћу од главних културних и трговачких центара, географским положајима и политичким приликама почео је Санџак да све више назадује и да културно и привредно опада. Санџак последњих векова постаје поприште војних кретања и најразноврснијих метежа и буна. Становништво не може никако да се смири и децемира се. Дугим низом година несигурно, запуштеног и тешког живота уз припомоћ разних миграција постаје од некадашњег срца напредне Рашке садањи Санџак; пропао и назадан у сваком погледу — најгора крају целој турској царевини. Садање је становништво Санџака (око 140.000 српско, вере православне и муслиманске. Првих има више од других и они су већином настањени по селима. Крајеви око Прибоја, Нове Вароши, Берана, Пријепоља, Бијелог Поља, Новог Пазара и северо-источно од Пљеваља и Сјенице насељени -су скоро искључиво православним елементом. Санџачку област од Рогозне па до босанске границе дели река Лим на источни и западни део. У источном су делу: Новопазарска Котлина, Сјеничка Висораван и Златар са Милошевим Долом. Новопазарска је котрина богата житом и воћем (крушке, шљиве, јабуке). Кроз њу теку: Трпава, Јошаница, Пазарска Ријека и Девеже, које све заједно чине Рашку. Сјеничка Висораван (средња висина 1000 м. наднела се је на Пазарску Котлину и Стари Колашин. Ово је талласаста висораван са доста воде и добром пашом. Западни део висоравни зове се Јадовник, а јужни Крушевица. Између ових делова простире се равни Ас и Будимље. Златар са Милошевим Долом испуњава област од Сјенице па на север до Увца у Лим.

Западни део области тј. простор између Лима, Таре и босанске границе, испуњен је самим висоравнима и великим увалама, Ниже од Будимља, на Лиму, налази се Доњи Колашин, родан предо и житом и воћем. Од њега на запад налази се Дуго поље и Пљеваљско поље (800 м. н. морем) које пресеца река Ћотина. Са западне и северне стране Пљеваљског Поља налазе се планине: Краљева Гора, Љубичина (2200 м.). Ковеч, Бић и Михаиловица (1400). Ређе има већих комплекса шума. Путеви су слади и нема никаквих бољих комуникација. Стари друмови су искварени и не поправљени. Један бољи пут је од Пријепоља до Пљеваља и од Пљеваља до границе Босне.

Становништво Санџака бави се трговином, земљорадњом и сточарством. Трговина је доста слаба и неразвијена а највише јој смета слаба комуникација. Због тога је и извоз сразмерно мален. Изводи се вуна, сир, кајмак и масло, нешто живе стоке и поврћа. Увози се сва колонијална роба и разне прерађевине као чо-

Српска артиљерија у Тетову

На мртвој straži

ха, платно, посуђе, гвожђарија, учињена кожа. Увоз је јачи од извоза. Због тога новац излази из овога краја и народ материјално стално назадује. Занати су запуштени и неразвијени. Домаће индустрије и нема. Њу је сасвим убила и потиснула фабричка индустрија која се увози са стране. Једино што се још у малој мери задржало то је израда новопазарских дрвених ишараних предмета. У жупнијим крајевима, где је земљиште плодније и клима ближа бави се становништво земљорадњом (успева јечам, овас, раж, кукуруз, каришик и по нешто пшеница). Производи земљорадње не достижу готово ни једне године да изране становништво, а камо ли да се извози. Због тога у овим крајевима и мало слабије године изазивају глад и јак увоз жита из Србије, Босне и Скопља.

Од воћа и воћа рађа крompир, крушка, шљива и јабука око Новог Пазара, шљива и грах око Пријепоља и Бијелог Поља (Доњи Колашин.) Најразвијеније је сточарство, а особито по сјеничкој висоравни, Златару, око Нове Вароши, Пљеваља и Вранеша (Колашин). Сој оваца је врло добар, а особито око Сјенице. Њихова је вуна на гласу због свог квалитета. Козе и говеда су кржљава, али снажна и брзо се гоје. Најбоља су говеда сјеничка и око Пештера.

Сељак нема своје земље, јер аграрно питање није још решено. Због тога и због опште несигурности производи су слаби и не улаже се у њих колико треба и воље ни труда.

У опште узето, привредно стање Санџака није како би могло да буде и како је некад и било. Томе је понајвише криво слабо државно настојање око подизања и слободног развијања народа у економском и културном погледу и несигурно политичко стање.

Ни данашње опште културно стање Санџака није како је пре било. Културе има врло мало, а просвета је тек у почетцима. Што има културно-просветних установа уређених и савремених, то је код православног елемента, које је у културном погледу много јаче од муслиманског елемента.

Политичко стање Санџака је исто као у другим крајевима Турске. Општа неуређеност, неједнакост несигурност, слаба администрација и сувише лоше судство. Тако је стање у Санџаку не од јуче већ вековима. Од њега пати цео народ. Напредак се не види никакав, већ се све иде на горе. Патње су и многобројне и судбоносне. У Санџаку се било дошло дотле, да је цео народ, а особито хришћански елемеиат, тежио за политичком променом, очекујући од ње спасење од тешког и несносног стања. У том очекивању и надању за променом осветало се и омрквало. Нада је српски народ овога краја и спасавала од тоталне пропасти. Она га је храбрила и челичила да до краја издржи. И успела је. Очекивани спас и последња помоћ дошла је. Слободна браћа крвљу откупише своју јадну и потиштену браћу и са оружјем у руци створише од пропалих робова слободне грађане и људе, којима су испуњене вековне наде и који сада у колу своје браће слободно живе, слободно дишу и слободно се развијају.

Ослобођење Санџака има још један и то врло важан значај. Срце прве српске државе и културе ослобођено је из ропства, преко њега су се спојиле слободне српске државе и стара пространа српска држава почиње ускрсавати у свом своме обиљу и величини. Животно питање српског нарора оличено у слободи Санџака решило се како треба.

Јуриш на Лозенград

(Свршетак)

Ваљало је, дакле, заузети та модерно израђена утврђења на околним висинама пре него што се удари на варош. Морам признати да нисам мислио да Бугари имају за то довољно јуначтва, јер је изгледало право лудило ударити на брегове који сипају ватру. При томе је терен пред утврђењима, као и између утврђења и вароши, најнеповољнији какав се само

замислити може. Сва сами виногради често испресецани оградама, о ниским зидовима, жицом што је браниоцу давало врло много преимућства. Осим тога још су виногради били претворени у вештачке одбране. Ископани су били ровови, од земље подигнути многи грудобрани, испресецани доласци бодљикавом жицом, затим намештени грудобрани од џакова напуњених песком и сакривене мине. Све су то Турци били вештачки извели да би непријатељу отежали приступ. Осим тога Турци су одиста храбро бранили позиције, то им и непријатељ мора признати.

Кад се бугарска пешадија развила у бојевни фронт из винограда осу убиствена ватра. Ту су били башибозуци: Курди и Татари. Они су били у првим редовима. Сви су били наоружани модерним пушкама и распламтели верским фанатизмом да се љуто осветe „њарима“ који су прилазили.

Ове турске помоћне трупе тукле су се много боље него њихови господари. Њима има турска врховна команда да захвали што се главна турска војска могла са Лозенграда да повуче преко Искидера ка Бунар Хисару; њима ваља приписати и огромне губитке бугарске, као што на њихов рачун ваља уписати ужасну сечу бугарских рањеника.

Силна и ужасна ватра из винограда, на северу од утврђења, зауставила је бугарску војску а затим је нагнала на одступање које је личило на бегство, при чему су Курди и Татари излетили из шанчева и почели сећи бугарске рањенике, док је артиљерија са утврђења косила Бугаре, који су се повлачили. Многобројне гранате прскале су у сред бугарских пешадијских маса ширећи смрт и ужас.

Упркос јуначког држања и заповести и саветовања официра није било могућно повести

Неумољива победитељ у свима биткама.

бугарску пешадију на поновни јуриш.

Пауза која је настала због тога опоменула је нас на дужност. Ми пођосмо у неколико колона бојиштем. Ох, на какве смо ужасе наишли! Ужасан мирис крви, отровни задах дима, смрт и пустош куд год се погледа! Срећни су били они који су од куршума одмах погинули, јер су сатане Курди ужасно унакажавали сечом јадне рањенике. Курди су већином рањеницима вадили очи, одсецали носеве и уши и парали трбухе! Било је страшно погледати те јаднике, који су до пре четири недеље били мирни сељаци, који су ридили своје послове.

Ми смо радили што смо више могли неколико сати, превијалишта су била пуна, препуна. Лекари су се такмичили у преданом раду, амбуланте са лако рањенима одашиљане су у позадину, у болници организоване на граници.

Пред вече Бугари обновише напад на утврђења, надајући се, да ће изненадити Турке. Али одмах после првих метака запламти ватра са свих утврђења и бљештеће беле светлости кугле електричничких рефлектора осветлише бојиште, и Бугари се опет морадоше повући са великим губитцима.

После новог, трећег напада подножје терена освојише Бугари. У виноградима је била борба прса у прса, нож на нож. Гроктање пушака све је више престајало и бугари на бајонет заузеше винограде. Турци су се сјајно борили, уступајући корак по корак.

Браниоци су употребили јатагане, ханџаре, ножеве, кундаке, татарске секире, песнице па чак и зубе у одбрани. Ми смо после на томе разбојишту нашли подоста Бугара, којима су башибозуци прегризли гркљан. Многе бугарске заробљенике Курди су натакли на копље.

У понедељак у зору Бугари су коначно заузели винограде, и тада се одмах прешло на освајање утврђења.

То крваво подузеће може да замисли само најсмелија фантазија. Ја за то немам речи. Бугарске трупе извршиле су многобројне јурише, нападе бајонетом и разна јуначка дела, али су их турске трупе стално бацале назад.

То убијање трајало је без престанка до у среду по подне у пет сати.

Тада наступи тишина на целој линији. Али су Турци знали,

Скадар на реци Бојани

шта то има да значи. То је била тишина пред буру.

У то време из града и са утврђења полетеше небу ракетле. Шта је то имало да значи, то се у бугарском логору одмах сазнало. Из онога бугарског логора, који је био источно од Јундале, стиже вест, да су се турске трупе почеле да повлаче к Бунар Хисару.

Тада генерал Стојилов одмах издаде наредбу, да почне гоњење турске војске и да се, ако је икако могуће, пресече одступница генералу Муктар паши. Осим тога генералисим паше, да је сад тренутак за последњи општи јуриш.

Одмах су за то почеле све спреме и око 11 сати крену се нападне колоне. Војницима је било забрањено пуцати. Утврђења је ваљало узети на јуриш. Разуме се, да је опрезност Турака онемогућивала брз успех. Рефлектори са утврђења обливали су светлошћу бојиште и ужасна канонада пресрете овај последњи јуриш.

Бугари су јуришали редовима и колоне су све више продирале док нису стигле до испод висова, који су сипали ватру.

Било да су трупе у утврђењима добиле вест, да главна војска одступа, било да су многи хришћани војници у турским трупама почели правити тешкоће, тек изванредно оштра ватра са утврђења поче да се брзо гаси и бугарске трупе успеше да освоје три утврђења са северне стране. Разуме се, то их је скупо стало. Али пошто су постали господари Истока, онда се на томе нису зауставили. У освојеним утврђењима запленили су велику количину муниције, хране и много топова.

Војници хришћани у утврђењима одмах су се предавали гомилама, док су се турци као лавови борили у унутрашњости утврђења и већина је побијена, а мањина је утекла.

Заузећем ова три утврђења запечаћен је пораз Турака на Лозенграду. Одмах за тим довучена је на утврђења бугарска артиљерија и отворена је ватра на град и остала утврђења. Бугари су постепено освајали и остала утврђења и око три сата ноћу сва утврђења, мислим да их има 16 или 17, била су у њиховим рукама.

Али сад је ваљало напасти варош. Тада бијаху повучене резерве и Бугари пођоше кроз винограде, преко ограда и зидова ка граду. Тамо на једном нанредно тешком терену турске трупе биле су заостале, да дочекају Бугаре. Ту је настала страшна борба. Војник против војника, у мрклој ноћи, тако су се овде борише две војске.

Бугарска артиљерија запали један део вароши, док су пешадијске масе ћутећи, са бајонетом, улазиле у винограде. Ту је извршено грозно мрцварење. Колико су год пута Бугари јуришали у склопљеним колонама, свакога су их пута Турци избацивали из винограда. И Турци су се борили на бајонет; нож, секира и јатаган страшан су посао овде починили. Крв је одиста текла потоком. Бугари су у овом сукобу изгубили највише војника.

У том стиже помоћ. Артиљерија настави бомбардовати варош, а пешадија пође опет на јуриш.

У свануће бугарске трупе нападоше последње турске позиције. Очајна храброст муслимана издржала је борбу још неколико сати. Наступање Бугара отежано је било експлозијом подземних мина, које су Турци били наместили, и то је покосило многе бугарске војнике.

Најзад, између 7 и 8 сати пре подне, бугарске трупе продреше са три стране: са севера, североистока и запада у варош.

Тако је био освојен Лозенград.

Шта је даље било, о томе ти, на жалост, не могу писати, јер сам био откомандован у Рушчук ради преноса санитетског материјала. »Штампа«.

БИТОЉСКА БОРБА.

— Од народног певача —

Браћо моја да се саслушамо,
Да још једну песну испевамо,
Шта је било и како је било,
У крвавој битци код Битоља.
Још зорица не забијелила
Ни Даница лица помолила,
Крвава се борба наставила

Код Битоља града големога,
Ту се двије војске саставиле,
Саставиле па се судариле,
Једно српска а друга је турска.
Турска војска за камен се крије,
Заузела крше и брегове.
Српска војска реке и долове.
Бојак бију три бијела дана,
Проломе се горе и планине,
Од праха се небо натуштило,
Сва три дана бура и олуја,
Вода силна све је поплавила,
Али Србин коде се не боји.
Већ у њојзи до појаса стоји.
Турчин бије, земља се потресе,
Грои за громом бије са небеса,
Олуј завиди, по земљици брише,
Србин напред све кроз воду гмиже,
Студен страшна, сва се вода леди,
У јунаку кост од мраза пуца,
Али Србин победама греди
Јер у грудма српско срце бије,
Јер то срце још се смрзло није.
„Напред", чујеш, друг за другом вичe,
„Напред" виче, ал' и напред ступа,
Борећи се с непогодом храбро,
Борећи се за живот не мари,
Већ пред собом једну слику гледа:
„За крст часни и слободу златну
Храбро пасти, ил' часно живети".
То је војник, то је Србин прави.
Првог дана, на Светог Ђурђица.
Загрмеше Срби с градињама,
С десне стране пусте Црне Реке,
Силни топи, још силнији воја,
А да вам га по имену кажем,
То је главом пуковиче Мирко,
Кршан јунак на овоме свету
Каквог мајка још родила није.
Крупан, висок, дичан на погледу,
Кад говори, ко да громи бију,
Кад погледа, к'о да муње сију,
Старешина, каквог мало има,
Омиљен је међу војницима.
Ал' је Мирко војску сакупио,
Све по набор Србадију младу.
Једнакога раста и узраста,
Још им боље воје наметнуо:
Прво ти је мајора Душана,
Страшан ли је, Бог га помогао,
Хајдучкога ока и погледа
Бркови му дуги шумадински,
Мисли ш вука држи у зубима.
Други ти је дијете Андрија,
Капетан је међу градињама,
Па до њега Вапиљ капетана,
До овога Сердара Милуна,
Капетан је у Мирковој војсци,
А до њега друге старешине,
Све јунаци, брате, до јунака
И са њиме хиљаду момака,
Кршне ђеце јуначке Србије.
С том се војском Мирко понесе,
С том се војском Србија поноси
С том се војском сви Срби поносе.
Њима ће се дивит поколења
Од данаске па у сва времена,
Сва се војска Богу помолила,
А Мирко им ријеч говорио:
„Ђецо моја храбри соколови.
Ђецо моја, млади заточници,
Видите ли оно суро стење? —
Ваша њих се сада Турци крију
И ваа њих Србадију бију:
Испод стења бели Битољ лежи.
Сада ћемо ми ватру осути,
Али, ђецо, не бијте у града,
У граду су сама наша браћа,
Већ ви бијте у стење код града,
Ту су Турци, ту су наши вуци,
Дин-душмани од косовског боја
И пре њега а и после њега".
На се затим војска распореди
Ваплић стаде код села Новака,
Собом уза стотину момака
И топ страшни Светога Илије,
А Андрица Светога Николе,
Радомире, Црној Реци близу,
И други ее добро наместише,
Наместише, сложно ударише,
Небо се је е земљом саставило,
Дан се бео у црно завио,
А кроз тмину сијевају муње,
То не бију са небеса муње,
Већ то бије разорна граната,
У тежини од педесет ока,
У дужини баш од пола метра,
Где удара, тунеле отвара,
Кад с'распрсне, тад страхоте стварa:
Што захвати, у облаке баца
Тамо руке, оиде опет главе,
Негде ноге, а негде трупине;
Све раскида што само дохвати.
Тако било за три бијела дана,
Кад четврто јутро освануло,
Српска војска претавила реку,
На Битољ је сложно навалила,
Кад видеше Турци навалше
Плећа даше па бежати сташе,
Ал' Србину утећи не могу.
Већ је много туна заробљено
А много је у боју згубљено,
Оно мало и што је утекло,
То не ваља Богу, ни људима.

* * *

Ето песме, ето наше славе
Сад гуслари затежите струне
Нек' се песма на даљине чује....

А.

Писма из Црне Горе

Дежурни официр ме пропусти да се четвороношке довучем до саме ивице на врхунцу и да на његов дурбин гледам кроз жбуње на Тарабошу.

Под брдом је пукла дубока долина која као огромно корито лежи између наше Мур. Горице и Тарабоша. Одавде се Тарабошу гледа право очи у очи; два брега су један према другом као два противника која су се поставила прса у прса. — На врху Тарабоша се види само једна сасвим мала жута кућица и поред ње једно зелено дрво. Нигде се ништи не миче на целој његовој главици, као да је све оиде опустело... Сви међутим знамо да је и онде сад овако иста грозничава ужурбаност, и да и они оданде непрестано кришом упиру амо дурбине, не би ли овде што опазили. Они су сакривени иза својих бедема, а ми иза овог жбуња, под којим сам лежећи посматрао.

„Сутра, у име божје, морамо почети", рече нам официр на растанку.

Уторак, 9. (22.) октобра. Вратио сам се на своје место при четничком батаљону.

Сати нам све од ране зоре пролазе у мучном очекивању, кад ће први топ ударити.

Наш батаљон се налази, не са осталима иза Горице, већ пред њом, али је испак једним маленим брежуљком тако заклоњен, да нас непријатељ с Тарабоша не може угледати.

Српска артиљерија у Тетову. — Посматра заузете позиције

Дође наредба да се раније руча и да су сви наредни брзо се подићи и све ствари понети на које друго место, јер турска топовска ђулад могу падати на ову страну, ако Турци не буду добро нашли на Горицу.

Поседасмо одмах под шаторе и узесмо да заложимо — бијаше тачно у 11 сати — а одједаред се кроз ваздух заори урнебесан тресак, као да је гром ударио у које брдо у близини! Од изненађења трешка затрепташе живце, као да су сви нагло пресечени, уши заглухнуше а срце се следи. Први наш далекобојни топ испалио је ђуле, које је шиштуло високо изнад нас, и после десетак секунада грунуло негде онаким истим ужасним треском. Тим је отпочело велико бомбардовање Тарабоша.

Неки скочише на ноге, бацише јело неки се поче крстити, неки од радости сузе пролевати, а неки незнајући како ће дати одушка срцу зачепише уво малим прстом и почеше кликовати („Удри Петре Милов, орле посветила ти се!" кличе један стари Мартиновић у славу синовцу му Петру Милову Мартиновићу, командиру наших топова на Горици).

Официри наредише да се миче из шатора и да се што више размакнемо један од другога, да нас турско ђуле, ако несрећом нађе на ову страну, не би нашло грушисане. Сви се размиљесмо по жбуњу тога брдашца, поседасмо сваки за себе и слушасмо страшну грмљаву, која се невидљиво разлегаше у висини над нашим логором.

Ми од Црвеног Крста узесмо све по двојица једна носила за случај несреће.

На наш први метак одговорише Турци већ после два три минута, и затим се то редовно понављаше све до 4 сата по подне без престанка. А у свему је испаљено, наших и њихових 600 метака.

За првих двадесетак минута — морам признати — обузела ме је нека нова, дотад непозната врста страховања. Нека потајна грозничава хладноћа и подмукла језа увлачи се у човека... Тај страх је тим језивији, што ништа око себе не видимо; то повн пуцају бездимним барутом, те на врху Мур. Горице, окле пуцају, влада потпуна тишина, као и поврх свих осталих главица. Само онај оштри фијук, што га ђуле производи докле год лети кроз ваздух, оно шиштање којим пара и раздире мирну атмосферу, изазива ужас и језу у живцима.

После првога сата пак привикне се човек и на то, као и на страх од грома из облака. Опасност је наиме прешла, чим смо ми ђуле једном чули, јер оно је у то време, кад звук допре до нашег уха, већ негде пало.

После четири сата, пошто се прекиде паљба, сећасмо на чардаку једне турске куће око катунског бригадира, Милутина Вукотића, налагасмо огањ и претресасмо догађаје тога дана. Већ се полагано спуштало, око куће владаше тишина, само што из дубине допираше потмула врева из батољонских логора. Разговор нам прекидају једино вести које нам беспрекидно долазе телефоном из главне команде.

Телефонска служба у војсци је одлично уређена. Чим се која бригада премести, већ после сат-два има свака команда бригаде своју телефонску везу са главном командом. На апарату је малена труба, као оно дечје играчке, која се на далеко чује те довиха слушаоца на телефон. Тишина је око куће, те сви чујемо што говори мали фини апарат у ковчежићу:

„Хало, ко је тамо?" пита неко оштрим гласом.

„Овђе Катунска Бригада а тамо?" одговара наш ађутант истим одсјечним војничким гласом.

„Главна команда Јужнога Одсека", — затим брзо питаше, опет монотоном војничком строгошћу, да ли је стигао тај и тај провијеат, на колико коња и магараца итд.

„Има ли што ново?" пита наш.

„Двојица погинула на топу, шесторица рањени".

„Из које чете?"

„Крсто Ивов" и т. д. брзо рећаше овај глас сва имена. „Ђуле размрскало једном главу, другог погодило у прса од рањених двојица ће тешко остати, један се бори са смрћу, остало рањени, иначе све у свом реду, а има ли у вас што ново?"

„Нема ништа."

„Добра ноћ."

„Добра ноћ."

У среду, 10. (23.) октобра, паљба почела у 7 сати ујутру и, са малим изузецима, трајала вас дан.

Нова наредба: нека се сви батаљони Катунске Бригаде колико год могну ближе примакну Тарабошу; нека онде заузму сталну позицију и онде чекају до даље наредбе.

Сад нам је тактика наше борбе већ потпуно јасна: сви батаљони ће наше бригаде у непосредној близини Тарабоша чекати све дотле, док га наша топовска паљба не ослаби толико, да батаљони могу на јуриш ударити на бедеме. (То сазнање, које би другој војсци задало јамачно највише бриге а можда и страха, изазвало је међу црногорским војницима неописану радост и одушевљење; овако се иначе обрадују људи кад дознају да им се једва једном испунила давно ишчекивана жеља. Сви ови војници, као да су целога живота само чекали, да ми куцне овај час, час јуриша на Турке. Срећни су и поносни, што је баш њима, а не другој којој бригади пала та велика част у део.)

За 2 и по сата је извршена била наредба, и сви наши батаљони су ухватили позицију по заклоњеним брежуљцима под Тарабошем. — Сад на целу ову страну Анамал-планине нико живи више из Тарабоша не може изићи; остаје им слободан излаз и улаз само с оне стране Анамала, онамо према Скадру и Скадарском Језеру.

Него има непосредно поред Тарабоша још један врхунац, по висини

Заробљени турски ашам у пратњи српског војника код Једрена

једнак њему, али није војнички утврђен, т. зв. Широчки Врх, сасвим пуста, шиљаста и једва приступна стена, као скамењен огроман талас. Тарабош и Широчки Врх стоје један крај другога, одељени само једном увалом; ваздушна линија међу оба врхунца неће бити ни пуна два километра.

На Широчком Врху су до пре неколико дана боравиле турске чете. Цеклински Батаљон, који се био усудио да пре времена продре до ове висине, нашао је био ноћу ту на турску чету и заподео страховиту битку. Ту се десила цеклинска погибија, иза које су Турци морали Широчки Врх напустити и утећи у Тарабош. Данас је Широчки Врх у нашим рукама, на њему су наше страже са резервом од неколико топова.

Тачно речено: под тај Широчки Врх, а не баш под Тарабош, наместили су се сад батаљони Катунске Бригаде. *„Србобран"*.

(Наставиће се).

СКАДАР.

(Географски положај. — Значење Скадра. — Историја. — Данашњи град. — Установе. — Народносни одношаји.)

На југоисточном крају скадарског језера или Блата, које што га мештани зову, које је веће од охридског, а између Бојане, која из језера истиче, Дримча, отоке Дринове и Кира, који утиче у Дримаћ, шири се варош Скадар. У Скадар се рачунају и два предграђа, једно на десној страни Бојане, а друго на левој обали Дримча, а оба су с вароши везана мостовима. Изнад вароши, на крајњем врху, планинске косе, коју пресеца река Кир, и која са северне стране завала ра дримску равницу, салазди је скадарски град Росаф који се тако звао још у дванаестом веку и који је висок над језером 117 метара.

С града, којем се може доћи само са северне стране, пружа се необично леп поглед на Скадарско језеро, а с предграђем на десној и Пазаром на левој обали њеној, за тим, од Пазара одвојено, главни део вароши са више од двадесет минарета, а још даље пружа се, изнад јужне падине поменуте косе и Кира, дутачка Табак-чаршија. Кад се погледа баци у даљину, види се на северозападној страни цело језеро и преко њега црногорске планине, испред којих се шире, сва до језера, равнице пресечене једном планинском косом, која допире до источног најдужег затона скадарског језера, који се на крају зове Хунско Блато. Југоисточно, преко од дримске равнице, губи се поглед међу разним планинским венцима, који се један за другим помаљају. С јужне стране не види се море, јер га брда закланјају.

Питомину и лепоту скадарског краја дивно је опевао народни гуслар:

„А какав је Скадар на Бојани!
Кад погледаш брду изнад града,
Све поврсле смокве и маслине
И још они грозни винограда;
Кад погледаш стрмо испод града
Ал' поврсла пшеница бјелица,
А око ње зелена ливада,
Кроз њу тече зелена Бојана,
Пуна њој плива риба свакојака."

Скадар је од памтивека имао велики значај, и стога је трпут бивао престоница. Пре двадесет и два века ту су становали владаоци Илира, предака данашњих Арбанаса. Последњег њиховог владаоца, Генција, победиле Римљани 168. године пре Христа и његовом државом завладале. Кад се римска царевина поделила на источну и западну, Скадар припадне првој и остаде у њеној власти и после досељења Срба, који га не могоше освојити, и ако су завладали већим делом скадарске области. Српски владалац у Зети, Стефан Војислав, покупи пре 870 година, да овлада Скадри, али му то не испаде за руком. Сребрији је у томе био његов син Михаило, који завлада до Дрима и начини Скадар престоницом, и први од српских владалаца назва се краљем. Скадар је остао зетска престоница преко сто година, докле га не отме грчки цар Манојло Комнен, који растера се српском неслогом и међусобним ратовима. Но није прошло неколико година а Стеван Немања прогна Грке из целе Зете, и од тога доба па све до 1392. Скадар је био српски, а последњих тридесет година и престоница Балшићима. Поменуте 1392. године заробише Турци у једном боју летског господара Ђурђа Стратимировића (Страшића бана по нар. песмама), и он ради тога уступити Скадар султану Бајазиту, својем пашеногу, само да се опрости ропства. После три године Ђурађ оте од Турака Скадар, али, увиђајући, да га не ће моћи одржати, уступи га 1396. године, са још неким градовима и земљама Млечанима, који се обвезаше, да плаћају њему и његовим наследницима по хиљаду дуката годишње од прихода скадарских. На тај начин Скадар прође у туђе руке, пошто су њиме Срби владали више од три стотине година.

После смрти Ђурђе Балшића (1421.), његов ујак деспот Стеван, син кнеза Лазара, покуша, да освоји од Млечана Скадар, али му то не испаде за руком; с тога начини с њима мир (1423.), којим му Млечани признадоше господство над Горњом Зетом, Дривастом, Бароом и Будвом, и обвезаше се, да му дају годишње хиљаду дука а од скадарских прихода.

После пола века, 15. маја 1474. године, падоше под Скадар седам сандџака са 60.000 коњаника осим друге војске. 4 јуна стиже и Соликан паша с осталом војском и утврди се на околним брдима Цела опсадна војска бројаше на сто хиљада. Из два топа, који су бацали зрна, тешка по 40 кила, тукоше Турци Скадар, који је бранио храбри Антоније Лоредан 33 дана (од 27. јуна до 30. јула), а из два, чија су зрна тежала по 115 кила, више са 22 дана (од 28. јуна до 30. јула). Из ова четири топа из-

Звечан и косовска Митровица

бачено је на Скадар блиау деветнаест стотина зрна. Најглавнији је јуриш извршен 18. јула ноћу, и који је ту пало мртвих Турака на седам хиљада, али се Скадар јуначки одбранио. Стога се Турци оставише опсаде и повукоше се ноћу између 8. и 9. августа, после опсаде од три месеца, ка Дриму, и ту ударе сручишше дани, где је паника напаљивала и за српске и за млетачке владе.

После четири године (маја 1478.) удари на Скадар главом султан Мухамед II. освојилац Цариграда, Србије, Босне итд. с војском од сто хиљада. Под Скадром би саливено и данаист дин-топова, од којих је једно бацао зрна од качена тешка 315, други — 345, а трећи — 375 клгр. Ово јуна преваде се, главу приморана, која, а у половини септембра паде Скадар, али се Скадар, на који је од 22. јуна до 21. јула пало око 2530 топовских метака, ипак одржа, и ако су Турци, у оба јуриша (22. и 27. јула), у њега продрли биле. Опсада потраја неколико месеци и сврши се миром, којим Турци добише" (почетком 1479.) и Скадар. Његов јуначки бранилац Фдорије Јонима с већим делом градске посаде отплови на лађама у Млетке, а Турци заузеше град, којим су владали више од 400 година.

За време и пре и друге опсаде много је помогао Млечанима зетски господар Иван Црнојевић; с тога га Мухамед, завладавши Скадром, прогна из земље и он се склони у Италију, одакле се, на глас да је Мухамед умро (3. маја 1481.) врати у своју земљу (15. јуна 1481.) и наново њоме завладао.

Од када Скадар и његова област престадоше бити српски, од тога доба арбанашко племе поче да напредује на штету српскога, које је, за свог господства, далеко боље стајало, о чему и данас сведоче многи српски споменици, који до данас дотрајаше. Тако на југозападној страни језера у Крајини испод планине Тарабоша, стоје развалине храма св. Богородице («Пречиста Крајинска»), где је био сахрањен српски краљ у Зети св. Владимир и жена му Косара. У томе храму дуго су столовали православни митрополити зетски. У св. Срљу на Бојани, два часа од Скадра, виде се развалине цркве, коју су, на темељу старије, подигли краљица Јелена и Драгутин пре 630 година. У овој цркви биле су сахрањени српски краљеви: Михајло и његов син Бодин. У селу Плавници, на источној страни језера, развалине су цркве св. Јована, која се спомиње још за време св. Саве. На скадарском острву Вранина био је манастир, који је основао први православни епископ зетски Иларион, ученик св. Саве, где је такођер била, неко време, столица зетског митрополита. На острву Бенци имају развалине старе српске цркве и једна мала црква св. Богородице, коју је подигла 1404. године, јела, жена Ђурђа Страшимировића, а кћи кнеза Лазара. Она је по причању, подигла и цркве св. Николи у селима Врању, близу Хумског Блата, и Гостилу близу Плавнице. На острву Кому има црква св. Богородице, у којој су гробови Јелена Црнојевића, војводе деспота Стевана и госпође Маре, без сумње жене Јелењее. И у острвима Моračнику и Старчеву виде се развалине старих српских цркава. У селу Берцелавцима, на источној страни језера, имађаху Балшићи своје двореве, а испод Скадра, на Дриницу, био је Немањића двор, у којем је Душан живио за живота очева, а и касније се често бавио у њему он, његов син Урош и Ђурађ Балшић. Тај се двор још спомиње 1416. године.

Скадар има врло леп положај. Околина је здрава и лепа. У Скадру има 40 хиљада душа, две су трећине муслимани, једна четвртина римокатолици, а остало су православни Срби, који имају своју цркву и школу, Грци и Талијани и други. Јевреја нема у Скадру. Сви становници говоре арбанашки, али говори се и српски и турски. Скадар се дели у два дела: пазар и варош. Пазар је на обали Скадарскога Блата, где улази у реку Бојану, а варош је више према истоку, до два километра даље од пазара. Варош је везана са пазаром широким друмом. Скадар има два моста, један је на Дриму од самом тврђавом, који спаја предграђе Бањалек са Скадром, а сатрадин га је о свом трошку Ахмед паша Бушатлија. Други је мост код истога пазара, под тврђавом са западне стране, на реци Бојани. Оба су моста дрвена и у лошем стању.

Варош има муслимански и римокатолички део. Широки их пут дели. Свуда влада мир. Нема туде вике ни буке, песме ни разговора. Високи зидови опасују сваку кућу, а свака кућа има своју башту. Али у пазару је врло живо. Чаршија као и по другим варошима у Турској има своје делове: башка ковачи, башка ћурчије, кујунџије и други. На два или три места продаје се риба, од које у летно доба заудара цели пазар. Среда је пазарни дан, али пазари се и сваки дан. На пазар долазе не само Арбанаси него и Црногорци. Кад вода у Скадарском Блату нарасте, разлије се чак и у пазару, па се онда вози на чамцима. Ношња је различита, а по ношњи се познаје, одакле је ко Скадарке римокатоличке вере огрнуте су црвеним кабаницама, а муслиманке зеленим; жене покривају лице белом копреном. И сељанка свака има белу мараму на глави.

У Скадру је столица валије, који је војнички и грађански старешина скадарском вилајету. Ту је седиште римокатоличког *надбискупа*. Уз његов је двор лепа црква, језуитска колегија, фрањевачки манастир с великом и красном црквом; ту станује фрањевачки старешина за Албанију. Има и женских манастира: *загребачке* опатије Паулинке имају манастир са болницом, Стиматинке манастир са школом талијанском и арбанашком, Елизабетинке имају забавиште, Салезијанке имају сиротиште. Осим тога има фрањевачка школа и много других римокатоличких школа талијанских и арбанашких.

До 1867. године у Скадру је била столица бискупа. Те године папа је пренео столицу надбискупа и српског примаса из Бара у Скадар. Њему су потчињене све римокатоличке бискупије у Азбанији. Значајно је, да је он уједно био и примас Србије, из чега се јасно види, да је Албанија била област српске државе.

Православних Срба има тамо око 1000 душа. Поново је тамо основана столица надбискупа. Црква им је доста трошна, а школу им издржава Црна Гора, која је имала свој конзулат у Скадру. У околини Скадра има неколико српских села. Некада их је било више. Међутим и многа арбанашка села имају српска имена што је доказ, да су се Срби отуда расселили или поарбанасили.

НОВ СРПСКИ
оригиналан роман.
КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
почела је већ издавати роман
ЛЕГИЈА СМРТИ.
Изишла је прва свеска.
Цена свесци 10 потура.

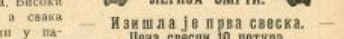

КОРИЦЕ!
Кад се заврши издавање „Илустроване Ратке Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад

СВЕСКА 25. | У НОВОМ САДУ, 11. (24.) АПРИЛА 1913. | СВЕСКА 25.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Црногорске војсковође.

Да вам прикажем црногорске војсковође.

На чело црногорске војске стоји као врховни командант Краљ Никола. Никола Петровић рођен је 25. септембра 1841. г. Школовао се прво у Трсту, а после у Паризу. На престо је ступио 1. октобра 1860. г. Ожењио се исте године 27. окт. Миленом, ћерком војводе Петра Вукотића с Чева. Било му је тада 19. година. Захваљујући знању немачког и талијанског језика, које је за време четворогодишњег боравка у Трсту одлично научио, као и француског језика, које је за време четири године што их је провео у лицеју Луја Великог у Паризу, млади владар обдарен природно врло добро, био је јако начитан, те му је то много допринсило да савлађује тешку и пуну одговорности дужност.

Уз то му је био при руци искусни отац војвода Мирко, као и сенат, у коме су били опробани људи и главари свију нахија и племена. Као и његов претходник, Данило, који је у Боки Которској био убијен, тако је и краљ Никола с успехом започео ратовање с Турском. Први рат је имао 1862. г. други 1867. г. а трећи 1878. г. Као вичан јунак, одличан војсковођа и мудар владар краљ Никола је из тога ратовања извукао врлу велику корист. На свима позицијама Турке је уништио и земљу проширио врло знатно. По Берлинском Уговору земља се проширила 5100 квадратних километара. За ових тридесет и пет година Црна Гора је била на миру и под вештим и мудрим руковођењем краља Николе лепо се развијала.

Генералисимус црногорске војске је најстарији краљев син Престолонаследник Данило. Он је рођен 17. јуна 1871. г. Венчао се 15. јула 1899. г. књагињом Јултом од Мекленбург-Стрелица, која се сада зове Милица. Образовао се у двору свога оца, где су довођени наročити професори, све опробане снаге и признати стручњаци. Влада свима модерним језицима. Симпатична је појава и младолика изгледа. Као и отац му, у народу је веома уважен и омиљен. Важи као један од најбољих стрелаца, коме је тешко наћи у свету премца. У слободним часовима радо се занима разним спортовима, који се иначе радо негују на црногорском двору. Интелигентан је, фиших манира, деликатан и одмерен. Сад је главни командант војске, која је оперирала према Дечићу, Шипчанику и Тузи.

Ту се одлично показао и засведочио да ће бити достојни заменик свога оца. Преговори о предаји Шипчаника и Тузи преко њега су се водили и он је лично извео предају турске посаде, која му се на ржаничком мосту на свечан начин предала.

Други син Краљев, књаз Мирко, који се уз оца налази у главном штабу рођен је 5. априла 1879. г. Венчао се 29. јуна 1903. г. Наталијом ћерком српског пуковника Александра Константиновића, са којом је у браку имао пет синова, од којих су му три млађа жива: Михаило, Павле и Емануел. И он је школован на

Војин Танкосић, капетан један од најхрабријих комитских вођа

Српска и бугарска војска у Једрепима

Цетињу. Влада са неколико модерних језика, као и сва деца краљева. Темперамента је врло жива, окретан и оштроуман.

Најмлађи син Краљев, књаз Петар, артиљериски поручник, рођен је 28. септембра 1889. г. Школовао се у Немачкој, највише у Хајделбергу, где је на универзитету био, а по том је војнички васпитан на Цетињу, активно суделујући у војсци. Симпатична је изгледа, леп, жив, окретан и немирна духа. У народу је веома омиљен и мезимац је како краљевске куће, тако и народа. Пред рат постављен је за командантна зетско-брдско бригаде. Први метак на Турску он је избацио из брзометног топа. У опсади Планинице, Дечића, Шипчаника и Тузи активно је суделовао. Показао се као жив, окретан, лак и врло истрајан, те је и произведен по паду Шипчаника за капетана. Ко га је имао прилике да посматра сад на бојном пољу како лети лако, сретно и живо од места до места, од положаја до положаја, с једне стране на другу, не би никад могао замислити да је то члан владареве куће!

Бригадир Митар Мартиновић, који је генерал-ађутант краљев артиљеријски бригадир, председник министарског савета, министар војни и заступник министра спољних послова, главни командант је приморског одреда, који је из Бара кренуо преко Бојане, заузео неколико турских кула и утврђења и бије љути бој код Тарабоша. Стар је, од прилике, 44 године. Родом из Бајица, крај Цетиња, из братства Мартиновића, које је једно од најјачих и најбољих црногорских братства. Школовао се на страни. Свршио је војну академију у Италији и у црногорску војну ступио је 1889. г. Министар је постао први пут 1907. г. у Томановићеву кабинету, из кога је након три године иступио заједно са Пламенцом и Вуковићем.

Он је био први шеф дворске војне куће. По паду Томановићева кабинета овог лета образовао је кабинет. Мартиновић је сув, висок, кошчаст човек. Импозантна је појава. У говору кратак и одрешит. Држи се круто, потпуно војнички, али је приступачан и пријатан. Он је несумњиво најспремнији црногорски официр. Зато му је и поверена најтежа задаћа. Најтежа операција црногорске војске, заузимањем Скадра, поверена је њему и ако се суди по ономе што је и како је успео до сада, своју тешку дужност вршио је на свако задовољство.

Неће бити на одмет да напоменемо, да је међу Арбанасима веома популаран и да код њих ужива велики углед. Ранијих година радио је и на војној књижевности и има неколико успелих радова. Под његовом командом припадају и његови племенци, који су из давнашњих времена познати као добри борци. Међу њима је и рођени му брат Петар официр. С краљем је у блиском сродству. Мати краљева Стана рођена је сестра Митрова оца Бошка Никова, који је на Цетињу погинуо као командант дворске страже.

Бригадир Јанко Вукотић, који је сердар по титули, а иначе је шеф дворске војне куће, главни је командант оног одреда, који је прешао преко Таре и Лима и заузео Бело Поље и Беране. Биће му око 50 година. Школовао се у Италији, где је учио војну школу. Рођен је из Чева из познате куће Вукотића. Његов отац сердар Станко Машанов, у сродству је с краљицином оцем пок. војводом Петром Вукотићем. Покојни сердар Станко заузимао је угледне положаје.

Бригадир Јанко по школовању у Италији ступио је у војску 1885. г. После дугогодишњег министра војног Илије Пламенца, постао је министар војни 1906. г. а био је министар војни и прошле године. Београђанима је бригадир Јанко познат из доба анексионе кризе када је као краљев изасланик полазио у Београд. Крупан је и развијен. Бистар и проницљив Жив је веома речит. Крајеве у којима сада с војском оперира, врло добро познаје и до сада је на сваком кораку имао успеха, те би пожељено било, да га срећа и у будуће прати.

Војска из Србије у Бугарској.

Као што је познато, Србија је послала један део своје војске у помоћ својој савезници братској Бугарској. Дочек ове војске у Софији описују овако:

Кад је пукао глас, да српска војска стиже у Софију, одакле ће бити отпремљена на границу, да се бори раме уз раме са бугарском војском, и ако је било већ вече, силан народ беше прекрилио софиску станицу. На станицу беху изведени и бугарски војници. Изишао је и сам бугарски војни министар генерал Никифоров. Бугарски краљ Фердинанд изаслао је свог првог ађутанта генерала Маркова. Станица је раскошно осветљена и украшена бугарским тробојкама и зеленим грањем. Све је силним нестрпљењем очекивало долазак братске српске војске.

Долази воз. Бугарска војна музика свира српску химну. Народ и војници јурнуше напред. Све се то тиска, ко ће први да поздрави браћу испод Авале. Ту је и српски воз: дугачак, не можете му краја догледати. На прозорима железничких кола указаше се српски војници. Настаје дирљив тренутак. Бугарски народ и војници са заносним одушевљењем поздрављају српску војску. Српски војници полако излазе из вагона и постројавају се у редове. Заповеднику српске војске прилази први ађутант краља Фердинанда, генерал Марков, и поздравља српску војску у име краља Фердинанда. Бугарска војна музика поново свира српску химну. Српски војници дефилују парадним маршем. Одјекује грдна станица од силна крока јуначких српских витезова. После дефиловања српски официри командују: Вољно! Растурују се војнички редови, да се браћа поздраве.

Бугарски војници прилазе својој српској браћи. Подносе им хлеб и со. Српски војници једу, а затим настаје грљење и љубљење. Српске официре бугарски војници прво љубе у руке, а затим им подносе хљеб и со. Тада јурну и народ, да поздрави српске витезове, који им долази у помоћ. Све се измешало. Бугари љубе српске војнике у чело. Бугарске жене и девојке ките их цвећем. Разлежу се звуци војничке свирке. Ори се песма. Право народно славље. Све је гануто, раздрагано. На многом оку засветлела се суза радосница. Један сат протече као тренут ока. Српски војници опет улазе у свој воз, да их носи тамо далеко у мрак, али из кога ће да сине зора лепших дана — ако Бог да и срећа јуначка.

УНИШТЕНЕ ТУРСКЕ ВОЈСКЕ

Пад Киркилисе.

Опис што га доносимо приповедање је турског топског частника очевидца у бојевима, којима су се задњих дана месеца октобра збили између пад Киркилисе.

Тактични положај војске дне 22. октобра бијаше следећи: За Бугаре се знало, да су у више колона одмарширали у Трацију у обћем правцу од севера према југу. Турска коњаперија извршно је извидила, те је до 21. октобра стајала код Васала на северној граници наступне линије Бугара. Коњаперијска бригада генерала Ибрахим паше извршно је извидила околицу од Дринополља према долини Марице и установила да непријатељ долази према Мустафа-Паша. У обће знало се: једна слаба непријатељска колона ступа преко Малкочлара-Давдетхи-Агоч, друга преко Карапоне на Чевлеко, трећа преко Пасала, а четврта преко Худжитанешмента-Кучмубољева Бугарске дивизије биле су формиране у три бригаде, свака бригада са осам батаљона. На западу јављене су непријатељске чете у маршу према Мустава-Паши, даље на граници код Какислара и још западније код Нектепе. Дне 21. били су турски зборови у обћој линији Киркилиса-Казали-Ханса.

Трећи збор Киркилиса (Махмуд Муктар паша), први збор код Јенице (Јавер-паша), други збор Карали (Шефкет-Торгут паша), четврти збор Кулели (Абмунд Абак паша), Коњаперијска дивизија повучена је 21. на лево крило, да води извиде између њега и Киркилисе. Мустафа пашу су Турци

Српска Артиљерија под Једреном

Српска војска, санитетско одељење на вежби

оставили. Дринопоље је чврсто утврђено те имаде за посаду 16. збор.

План врховног заповедника Абдулах паше састојао се у том, да Бугаре повуче што даље на југ, да га онда појачан са севера опколи и потисне до Дринапоља. У ноћи од 22. до 23. октобра операције око мобилизације на војном пољу толико су напредовале, да се могло ићи у офензију.

Ја сам, прича турски часник, био дошао 21. о. м. у вечер у штаб трећег збора након разних вожња у Киркилиси, где је боравило и врховно заповедништво Абдулах паше. Дринопоље је било јако утврђено, с модерним утврдама, грабама, жицама, оскрбљено добрим путевима итд. Отпирање тако јако, да се не може град брзо освојити од непријатеља, који нема јаких топова. Активне чете, особито артиљерија, чиниле су врло позољан утисак. И расположење међу часницима и војничком бијаше пуно поуздања. Другачије је било код рекифа: они су сличили путујућој маси људи, без икакве дисциплине, слабо ађустирани, уморни након дугог и напорног пута, војници режима Абдул Хамида, који још нису никад испали оштрог једног хитца. Чиновници као часници, који нису имали никаковог ауторитета. Још гори изгледало је код пртљага у траина, — волови су вукли слаба и разбита кола преоптерећена пртљагом, затварајући сваки пут и заостајући у глибу. Обскрба слаба. Складишта недовољна, нема лазарета ни санитетских уредаба ни колона с муницијом. За помоћ постоји једнотрачна ориентална жељезница, које су чиновници презапослени. У задње време учинили су над своју силу, премда им се увек прети смрћи, ако не учине оно, што од њих траже часници. Ипак су влакови требали 20 сати да превале 200 километара, а железничке станице су пуне влакова, који се не могу одпремити.

(Свршиће се).

Писма из Црне Горе

II.

(Наставак).

После боја Црногорци су одмах сутра дан, по највећој опасности, дошли на исто место и све своје рањенике однели, а мртве покопали. Све. Турци пак, утекавши једаред, оставили су и рањенике и мртве на бојишту.

С марамом на устима и с дурбином на очима, приближих се лешини на неколико корака растојања.

Жеља да се уверим о томе, да ли Црногорци још врше онај турски обичај над погинулим Турцима (да им секу главе и носове), као што су некад то чинили, савладала је у мени ужас од црне, труле, распукле лешине, и приближих се још ближе. Одлакну ми, кад се уверих да оно није била истина.

Прињох другом, који лежаше недалеко од овога: куршум, га је погодио јамачно у груди, јер прси му бијаху голе. Сигурно је хтео да скине одело са себе, па није доспио. Али глава бијаше натакнута.

Мало даље се црни на камењу још један, а још даље се види расуто неколико њих...

Међутим, највише ми је сад било стало да се успнем на сами хрбат на ивицу целе ове планине, и да се нагнем на ону страну Анамал-планине с које се види Скадарско Језеро. Још двадесетак корака и ево нас на врху на тој „сеченици од ножа" која је ту широка само два три корака, а дугачка сто корака. На том огромном седлу сукобили су се јуначки Цекињани са Турцима, заметнули крван бој и ноћу им отели целу ову Широку Главицу, која је сад коначно у црногорским рукама. Ноћу! — а верује ми, читаоче, да је тешко и дању по оном кршном и оштром стењу ходити! Тешко је и ходати, а камо ли јуришати и бити се.

Досад сам гледао земаља по свету, али страховитијег места са којега је овако величанствен видик нијесам нигде наилазио. Читава два света леже подамном: с једне стране, низ Анамал-планину, пружила се чак до мора покрајина, о којој је досад била реч, а с друге стране тога планинскога стрмог хрбата просуло се огромно Скадарско Језеро, које се са ове висине може једним погледом прегледати. Иза његове плаве површине пружила се питома равница (посред те равнице досад је ишла црногорско-турска граница, која се продужавала средином језера, па даље ишла на ове планине), а иза равнице се дижу висока, оштре неприступна црногорска брда, која је сва надвисио горди Ловћен у једва догледној даљини; његова аатубаста главица бели се у снегу.

А десно од језера, у пола сакривена Тарабошем, на питомој зеленој равници просула се бела широка варош Скадар на бојани, кључ целе Арбаније и Приморја, стародревна престоница првих српских краљева Војислава, Михајла и Бодина, — горди град краља Вукашина.

Први српски санитетски воз са рањеницима са Једрена

Срце ми је узбуђено као да сам кришом угледао неко заробљено благо наше... Види се само једна половина вароши, у којој је све зграде надвисила величанствена католичка црква (најљепша кат. црква на Балкану), мало даље од ње су велике касарне турске посред читавог лавиринта улица, обраслих бујним зеленилом. Све мирно, немо, као изгубљено у трави, почива, као и да не слути, шта је све уперено на њ.

На оној висини душе врло оштар ветар, који ми не да мирно стојати и на дурбин гледати, нити говорити с мојим пратиоцем. Младога Пркогорца међутим не привлачи толико љепота природе, колико — број мртвих. Он бројао љешине (набројао их је до седамнаест!), и купио куршуме и састојке од шрапнела, којих је онде безброј. Иза сваке стене, гдегод се војник и најмање могао заклонити и шанац начинити, толико је фишека, да ти се чини да их је неко туд сијао пуним шакама! — Он ме поведе до једнога шанца у близини где леже четири Турчина на гомили...

Прођоше два војника из наше извиднице, која је ту недалеко на стражи. Шетају по бојишту. Показаше сабљу простога црногорскога војника, коју мало пре нађоше.

Турски куршум је пробио корицу, пробио сабљу, па пробио и другу корицу... Мислио сам сабљу, да је носим на Цетиње, да се чува, али ми је не шћеше дати, јер су по неком знаку познали, чија је та сабља била, па хоће да је однесу деци онога.

Понедељак.

Тек данас у подне је издахнуо онај кршна младић и одмах га поп сахранио код црквишта, око којега је сад већ десетак нових гробова међу старим гробовима од пре неколико стотина година.

Време нам пролази у обичном послу, на који се привикавамо као на своју свакидашњу дужност.

Почиње пальба из топова, а с времена на време запуцају пушке; препуцавање потраје неко време опет престане. Ми се не одмичемо ни џамије но чекамо свакога вечера нове жртве, рањенике и мртве.

Ситуација целога ратовања у овом Јужном Одреду сад је већ потпуно јасна: наша артиљерија је са Мурићанске Главице ухватила се у коштац са турском артиљеријом, и сваки дан се наставља тај топовски дуел, који овамо може потрајати све докле год: прво не понестане муниције нама или њима, или друго, докле год једна страна не полупа топове противној страни, или треће, док једна страна не побије другој страни и последњег тобџију.

Неколико месеца може потрајати овај дуел, а да се не испуни ни једна од те три могућности. Топовском пальбом се дакле вероватно неће моћи решити спор око Тарабоша... Не престаје дакле друго, већ чекати док га опседнемо са три стране и тек тад се може ова запета ситуација решити. Или — онај најстрашнији начин — пустити батальоне на јуначки јуриш уз бедеме, који су око целога Тарабоша опкољени, по јапанском начину, неком четворострукој жицом, која не да пешаку ни да са приближи бедемима.

Добио сам да извршим налог у ствари Врх. Крста, због кога морам чак у Катрекол, ослобођено турско сеоце, у ком је средишња болница за сва наша превијалишта на бојном пољу.

Кренуо сам, у уторак 16. (29). окт. из џамије, у 7 ујутру, а по подне у први сумрак стигао у Катрекол, пошто сам на некојим местима по дуже почивао. Извршив налог, кренху сутра дан, у среду, зором у 5 сати, у Улцињ, камо сам стигао у 10 пре подне. (Овде ћу остати два-три дана ради набавке ситних потреба, и да се мало одморим од дугог пешачења и напорна логорског живота).

(Свршиће се.)

КРОЗ ПУШЧАНИ ДИМ

— Написао Сп. Минић —

1. ЦРНОГОРАЦ

У добру, муци, миру ил' боју
Он никад ништа не приговара,
Он само једну, он жна за своју;
За домовину и Господара.

Ако је добро и зло ако је,
Нити се дичи, нит' проговара,
Него прикрива за оно своје:
За домовину и Господара!

То му девиза, то му уздање,
То му је нада то и правдање,
Тиме се диче, тиме и кара.

И када слави, и кад се бије
И кад ужива и кад кри лије
— За домовину и Господара!

2. ЛОВЋЕН

К'о дуб прастари из столећа давних
Заштита добра што многима бива,
И ти си ник'о да се у те скрива
Све што преоста из времећах славних.

Нијем и хладан ти вјечито стојиш
Пркосиш небу, упиреш се бури,
Над том шестаре ту орлови сури
Поносан, смио... И одавна бројиш —

Пасове многе... Ти ту бјеше сила
За оне што им би слобода мила
И што су у те трошно тјело скрили.

И среће ето гдје се и то збило:
Све оно што се оно тебе свило
Сад су ослободиоци и другима били.

3. БАРДАЊОЛ

Љуља се земља, небо се тресе,
Праска и рика хори се, хучи.
Бој силан траје... Од сванда све се
Тек на Бардањол јуришем сручи.

Пушка застала и топ застаје,
Бајонет оштри ту груди пара
Коље се, дави... Нико не даје
Да му се рука залуд одмара...

Турци у бјегство, Срби за њима
За тренут један лавина грозна:
На врху барјак казује свима
И да та стопа Србина позна...

Још један понос српскога рода
Што ће потомство наше да чара
Како се гине, тече слобода
„За домовину и Господара!"...

Три бјела дана и ноћи црне
Син дичан нашег поносносног јата
С виса једнога на други прне
И све душмане за грло хвата...

4. ХУМКЕ

Густи редови сад наши пали
И крвца врела земљу силно зали,
Ал' ипак за то слабо ко год жали
Оне који су живот тако дали.

Не стеже туга наше груди више,
Ни јаук један из њих да се кида,
У оч'ма нашим сузе просушише;
Ниједан од нас за својим не рида.

Многи су пали к'о да нису били,
Ал' хумне оне што туробно стоје
Подвиге нових витезова броје.

И из те крви што су је пролили
Јуначно, храбро на понос свог рода,
Патничкој браћи никнуће слобода

5. РАЊЕНИЦИ

Срећне вам ране!... Рањеници дични
Кршевах ових. Ви сте показали
Бојев'ме лутим, међанима вични.
Како се дижу наши идеали,

Хвала и слава и срећно вам било!
Поносна лица на вас ми гледамо,
Ваше прегнуће родом уродило,
Зато се тузи никаквој не дамо.

Подвиви ваши сви на Бардањолу
И учинише конац нашем болу,
А радост бјење душманину кратка

Тешке су жртве биле нашег рода,
Али без крви не ниче слобода,
Зато побједа више нам је слатка.

6. ПОЗДРАВ С НЕБА

О браћо наша!... Ви дјецо поносна
Земље нам дичне. Нема код нас бола.
Стигла је до нас вијест сад радосна
С бојишта лутог, са врх Брбањола.

Доњијели је узорити лави
С киме се раме ви уз раме бисте;
Нека се ваше име слави
Што нас херојски, братски осветисте.

7. ПАЛИ ХЕРОЈИ

Соколи дични! Дјецо ових гора
Миле нам земље, за коју сте пали,
И за ствар општу... Неишти нас мона
Што се животе ваше жртвовали —
На олтар земљи, да спас браће ваше;
Јер из те крви вашега прегнућа
Никнуће оно, чег' се многи плаше,
Никнуће сила српског ускрснућа.

Почин'те мирно, нек је слава вама
И покој нашој племенитој души!
За ваше жртве туга нас не гуши.

Вас земља крије, али не и тама,
Ваше се име у срцима блиста
К'о на Голготи разапетог Христа.

„Браник"

ЗАПИСИ

[Из дневника једног добровољца] Стање у нашој војсци је одлично. Гласовима као да Скадар не ће бити црногорски, овде нико не ће да верује. Ја сваки дан о томе слушам разговоре међу војницима. Сви они тврдо вјерују, да ће моћна Русија узети у заштиту интерес мале Црне Горе пред Европом и да ће Скадар бити црногорски. (На жалост, та се нада јуначких црногорских ратника у *службену* Русију показује сада као *шашта*! — Ур. »Бр.") Тако дакле узећемо Скадар па нека дође ко хоће да га од нас узме! Боље је и овде цела Црна Гора изгине, него да се Скадар другоме да! — расуђују војници у вече, поред ватре. Не дај Боже, ако им се нађе не оправдају и Скадар припадне пројектованој автономној Албанији! Велико ће бити и страховито разочарање црногорског народа!

Ових дана, узевши са собом једног војника, лутао сам поред наших позиција и уцртавао у своју књижицу појединости утврђења на Тарабошу. На једном месту, пробијајући се кроз шипраг, кроз који протиче поточић, чујем пред собом лавеж паса и, заинтересовавши се, на кога пси лају, пођем у томе правцу. Прошавши мало, видим пола туцета одрастних, подивљалих, изгладнелих турских паса, који су остали без својих господара. Пси су били раздражени и при мом доласку су се разбегли... Када сам пришао ономе, око чега су се пси гризли, видео сам — *мртвог Турчина*. Изглед леша је заиста био одвратан. Пси су огладнели све месо на лубањи нестретног Турчина, а доња вилица се ваљала на једном кораку растојања од лубање; костију на обема рукама није било — пси су их одгрызли и одвукли некуд; одело низамово на грудима и трбуху било је поцепано и пси су се, очигледно, мало час наклопили на утробу, али сам их ја омео у послу; из бочног џепа на блузи кукавног низама испала је лимена табакера, коју је просвирао куршум. Куршум је ударио право у срце.

Митар, који нас је пратио, приђе лешини, подигне са земље табакеру, коју је куршум пробио, подржи је у рукама, баци на старо место и окренувши се мени, рече: „Несрећан човјек би тај Турчин!"

Није ме интересовало, зашто је Митар Турчина сматрао за несретна. Да ли због тога, што је Турчин био сиромах и имао бедну, кукавну лимену табакеру, коју је куршум тако лако могао да пробије! Да ли због тога, што га раније нико пре нас није приметио и укопао, те су му пси разглодали његово тело? Дошла ми је воља, да одмах ту, на месту, крај овог несретног леша, који су нам унаказили, искупим оне европске дипломате, од којих зависи, да ли ће

Ноћни поход српске војске

Српска неуморна комора пред Битољем

се рат прекинути, чије настављање (после »лондонских разговора«) сматрамо за највеће злочинство и у толико страховитије, што је бесмислено! Не знам, да ли сам у праву или нисам, али ја апсолутно нисам у стању, да схватим смисао продужењу рата! Никако не ћу ни покушати да схватим, зашто је потребно да овде на Балканском Полуострву изгине још хиљадама људи?! Јер, чини ми се, човек не мора бити ни пророк ни Бисмарк, па да предвиди, какав ће бити крај овоме рату!

Тако сам размишљао посматрајући деш несрећног Турчина. Може бити да и није ред, да војник мисли то, што сам ја мислио; али изглед Турчина био је такав да човек над њим није могао имати никаквих веселих мисли.

После тога, дохвативши из торбе фотографски апарат, снимим несретног Турчина и решим се, да га укопам. То сам учинио помоћу свог пратиоца Митра, па сам завио над Турчином граничиу, као што сам видео, да чине муслимани на свежим гробовима својих сродника, док им се не подигне споменик од камена.

[Суди право] Пре неки дан уђе у канцеларију председника битољске општине један омален, средњовечни човек. Одело му је било по ла сељачко. Око и покрети му одавали су нашег паланчанина. Приђе право председникову столу и рече:

— Добар дан, господине председниче! Дошао сам само да те видим и да ти честитам нову општину. Да Бог дâ срећно било! Само те једно молим: **Суди право!** Буди, молим те, правичан и благ према Турцима. *И они су наша браћа.* Бог је хтео да их потучемо, па баш зато треба да будемо благи наспрам њих.

Председник га понуди да седне.

— Немам кад. Јуче сам дошао из Прокупља да видим свога сина. Хвала Богу, нашао сам га здрава и жива. Оставио сам му пара а сутра се враћам натраг. И ми смо до скора били под Турцима. Памтим као данас, кад смо се ослободили. Каква је то разлика! Онда нас је било три брата, имали смо имања у вредности десетак хиљада динара. Данас ја сам стојим на 100 000 динара. Благословена је земља Србија! Ту се добро ради! Истина, пореза је велика, али се добро и зарађује. Мили се човеку живети. И код нас ће тако бити. Па какав је овај наш Битољ? После Београда биће највећа варош!

Председник га опет понуди да седне, али овај живахни човек поново одби.

— Немам кад. Видео сам ђенерала; био сам код г. начелника, па сам дошао и тебе да видим. То ми је доста, сад сам задовољан. Честитам ти још једном нову дужност и нову општину. Збогом!

Пође вратима и кад би на прагу, окрену се још једном.

— **Само суди право, председниче, буди једнак према свима!**

Одборник *Кирјако*, Грк по народности, који се десио код председника, засуза и потресено рече:

— Како су добри људи ови Срби!

— **Четири брата — четири бесмртника.**

Београдске »Вечерње Новости« јављају, да су у рату пали Тихомил, Срећко, Јован и Димитрије, синови Младена *Кузмановића*, из Букора у срезу поцерском. Милошево Поцерје је и овом приликом показало, да је пуно витеза и јунака. Никада није било Поцерје без јунака. А и како би било без јунака, кад народно предање казује, да се на осојима Цера родио и сам Милош Обилић. Још и данас казују се, где су били двори Милоша Обилића. Ту је Милошева Вода и Милошев Камен. И у последњи су рат Поцерци полазили одушевљено. Испраћани су весело. Мајке и сцеви говорили су својој деци на растанку: »Досада сте, децо наша, служили нас, а сад идите у службу народу и Србству. Радујте се, што сте доживели, да можете поћи у помоћ потиштеној браћи. Радујте се, што ћете осветлати српски образ и на Косову и на Марици. Животе не жалите, јер се мора мрети а слађе је умрети на бојном пољу, него на свиленој и златној постељи!« Поцерци нису прилегали на земљу пред кишом турских тана, него су напред корачали као да за плугом иду. Поцерје не плаче, него се поноси жртвама својим. За палим јунацима се не носи црнина и не говори сузама, него поштовањем. И кад се поред домова њихових пролази, скида капа, јер се никада ниједни ратници нису за мањи број дана више проширили границе Србије на тр мора као ови српски ратници сада.

[О предаји Јањине.] Још никако нема појединости о борбама око Јанине, из којих би се могли разабрати прави разлози, који су Есадпашу натерали на предају своје велике војске и тврђаве непријатељу, који је опсео Јанину са свију страна, тако, да би она била одсечена од целога света, као што ни Скадар није баш сасвим црнеран. Јанина је још увек има ла неколико отворених путева, помоћу којих би могла добијати храну, јер грчка војска бројно ни из далека није била тако јака, да би могла Јанину посве опколети, јер је ту и доста велико језеро и ако би грчка војска хтела Јанину сасвим затворити, како је бугарско-српска војска затворила Једрене, морала би бити кудикамо бројнија него што је било.

Тек доласком престолонаследника Константина, који је довео собом нове трупе које су имале велика искуства из македонских бојева, порасла је опет нада и грчка војска почела је водити праву опсаду Јанине. Задаћа грчких трупа од сада састојала се у томе, да спречавају турску посаду у испадању и да бомбардују утврђења систематски и непрекидно.

Грчка је војска била слабо спремљена са артиљеријом; кад су Грци отпочели борбе око Јанине, имали су само — три малена брдска топа! Тек после дугог времена добили су седамдесет добрих пољских топо-

Српски болничари и болничарке у палавачкој болници у Србији.

ва, помоћу којих су могли спречавати покушаје испада турске војске из тврђаве, али ни са овим није се могло ни помислити на какве операције против силних утврђења, наоружаних великим Крупповим топовима највећега калибра. На послетку је дошло и осам великих опсадних топова и тек онда отпочело се са бомбардовањем спољашњих утврђења.

При овом бомбардовању, упереном сад против једног сад против другог њихова утврђења, Турци нису могли остати равнодушни, јер је пало много њихових тобџија, али утврђења и батерије све једнако су се држала. Али грчки топови нису могли надвладати тешке Крупове топове. Осим тога био је један део јањинских утврђења најновије конструкције и одговарала су свима захтевима модерне технике како за напад тако и за одбрану. Многи ровови били су направљени из армираног бетона и више батерија било је добро маскираних по најновијим системима.

Не сме се сметнути с ума ни то, да су јањински Турци били одлични борци, као и они у Једренету и да су располагали одличним артиљеријским материјалом, тако, да је било мало њихових метака промашених. Добро су могли Турци већ због тога гађати, јер су могли још за време мира израчунати удаљеност између свакетачке утврђења и њихових положаја. Турци су бацали на грчку војску само гранате, јер је била врло мршава њихова залиха шрапнела, који су нарочито способни да косе пешадију, која из низине напада. Па ипак су и гранате учиниле своје, јер су падале у грчке редове као киша и носиле међу њих смрт. Због жестоке турске одбране и због тога, што није имала довољно јаке артиљерије, грчка војска све до последњих дана није успела да заузме и задржи друго, до неколико висова, до којих нису допирали Крупови топови Есад-пашини. Прва мета грчке војске био је вис Бизвини али ниједан њихов напад на њ није успео, иако је стајао много тешких губитака. Свако брдашце морала је грчка пешадија заузимати јуришем и водити тако очајне борбе из дана у дан, примичући се све више и више главним турским утврђењима.

Грци су Јанину заиста заслужили, јер су проливи читаве потоке своје крви око ње.

[Српско јуначтво] Кад је „Хамидија" почела да бомбардује Медову, дошло је тамо и неколико Црногорки са својом децом, да обиђу своје мужеве. Како оне тамо, а гранате пошле да сипљу по луци и кућама. Два, десетогодишња дечака уплашише се тога — и узеше вриштећи да беже уз брдо.

— Натраг, дјецо! — плануше мајке и потрчаше за њима да их врате. Не брукајте свијетлога црногорскога образа!

И онда се уставише сви на отворену пољу, док се »Хамидија« и опет не удаљи!

*

Код једног нападаја на Тарабош Турци опасно ране 65 годишњег старца. Старац клону нешто, а онда се подиже, прихвати једну ручну бомбу и целети спрам жица и Турака. Не ће старац — завика — сам на онај свијет. И успе. Бомба разнесе део жице и разбаца шанцем удове десетине Турака — али и старац паде, сав изрешетан турским танетима.

*

Чудо причају о једном тек осамнаестогодишњем детету. Једви турски митраљез задавао је много јада Црногорцима на Великом Бардањолу и косио немилице њихове редове. А дете јунак, затим се сам на њ. Као чудом неким дотрча до њега — клонуо већ од рана ухвати га руком и сурва се њим заједно у провалију. Али срећан је умирао. Та знао је, да је читава војска гледала његово јунаштво.

А што не би Црногорац учинио, да га само гледају и похвале. И занимљиво је, да се у даљим окршајима нерадо сакривају иза заклона, а поготово не ће да гађају лежећи. Тако се — веле не види, ко је јунак. Тек у ноћи, када се не види јунаштво појединаца, хоће да легне и тако се очува.

*

Отац и три сина заједно наступају у јуршу на једно тарабошких утврђења. Један од синова паде. Отац се саже над њим, љуби га у чело и довикује другој двојици: хајдемо даље! Неколико корачаја — други син паде тешко рањен до очевих ногу. Отац застаде, сагледа рану и завеза, даде му парче хлеба из торбе — па и опет даље. И опет неколико корака — паде и старац. Није му дато било, да види смртну рану и трећега сина, који је пао мало даље од њега.

Ово је један случај од стотине. А данас можда нема куће у Црној Гори, која нема бар по један гроб у овом светом рату.

Корице

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

НОВ СРПСКИ

— оригиналан роман. —

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман

ЛЕГИЈА СМРТИ.

— Изишла је прва свеска. —

Цена свесци 10 потура.

Употреба клишеја законом забрањена

III штампа д. д. Бранника Н. Сад

СВЕСКА 26. | У НОВОМ САДУ, 18. АПРИЛА (1. МАЈА) 1913. | СВЕСКА 26.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА - - - СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. - - -

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

ЗИДАЊЕ СКАДРА

Из Вукових Српских Народних Пјесама II. књига

„Ходи к мени у приморје равно
„Бићеломе Скадру на Бојану,
„Увећу те за вјерну љубовцу,
„Па ћеш бити госпођа краљица,
„Прести свилу на златно вретено,
„Свилу плести, на свили сједити,
„А носити даву и кадифу
„И још оно све жежено злато;
„А какав је Скадар на Бојани!
„Кад погледаш Брду вањад града,
„Све порасле смокве и маслине,
„И још они гроздни виногради;
„Кад погледаш стрмо испод града,
„Ал' уараслa шеница бјелица,
„А око ње зелена ливадa,
„Кроз њу тече зелена Бојана,
„По њој плива риба свакојака
„Кадгођ хоћеш, да је таде једеш"

Из пјесме *„Женидба краља Вукашина"* II књ.

Град градила три брата рођена,
До три брата три Мрљавчевића:
Једно бјеше Вукашине краље,
Друго бјеше Угљеша војвода,
Треће бјеше Мрљавчевић Гојко;
Град градили Скадар на Бојани,
Град градили три године дана,
Три године са триста мајстора,
Не могоше темељ подигнути,
А камо ли саградити града:
Што мајстори за дан га сагради,
То све вила за ноћ обађује.
Кад настала година четврта
Тада виче са планине вила:
„Не мучи се, Вукашине краље,
„Не мучи се и не харчи блага;
„Не мо'ш, краље, темељ подигнути,
„А камо ли саградити града,
„Док не нађеш два слична имена,
„Док не нађеш Стоју и Стојана,
„А обоје брата и сестрицу,
„Да зазиђеш кули у темеља,
„Тако ће се темељ обдржати,
„И тако ћеш саградити града".
Кад то зачу Вукашине краље,
Он дозива слугу Десимира,
„Десимире, моје чедо драго!
„До сад си ми био вјерна слуга.
„А од сада моје чедо драго,
„Ватај, сине, коње у интове,
„И понеси шест товара блага
„Иди, сине, преко б'јела св'ета,
„Те ти тражи два слична имена,
„Тражи, сине, Стоју и Стојана,
„А обоје брата и сестрицу;
„Ја ли отми, ја л' за благо купи,
„Доведи их Скадру на Бојану,
„Да зиђемо кули у темеља,
„Не би л' нам се темељ обдржао,
„И не би ли саградили града."
Кад то зачу слуга Десимире,
Он увати коње у интове,
И понесе шест товара блага,
Оде слуга преко бјела св'јета,
Оде тражит' два слична имена;
Тражи слуга Стоју и Стојана,
Тражи слуга три године дана,
Ал' не нађе два слична имена,
Ал' не нађе Стоје и Стојана,
Па се врну Скадру на Бојану,
Даде краљу коње и интове,
„Ето, краље, коњи и интови,
„И ето ти шест товара блага,
„Ја не нађох два слична имена,
„Ја не нађох Стоје и Стојана."
Кад то зачу Вукашине краљу,
Он подвикну Рада 'неимара,
Раде викну три стотин' мајстора.
Гради краље Скадар на Бојани,
Краље гради, вила обађује,
Не да вила темељ подигнути,
А камо ли саградити града,
Па дозиваше из планине вила:
„Море, чу ли, Вукашине краљу?
„Не мучи се и не харчи блага,
„Не мо'ш, краље темељ подигнути.
„А камо ли саградити града,
„Но ето сте три брата рођена.
„У свакога има вјерна љуба,
„Чија сутра на Бојану дође
„И донесе мајсторима ручак,
„Зиђите је кули у темеља,
„Тако ће се темељ обдржати,
„Тако ће те саградити града".
Кад то зачу Вукашине краљу,
Он дозива два брата рођена:
„Чујете ли, моја браћо драга!
„Ето вила са планине виче,
„Ниje вајде, што харчимо благо,
„Не да вила темељ подигнути,
„А камо ли саградити града;
„Још говори са планине вила:
„Ев' ми јесмо три брата рођена,
„У свакога има вјерна љуба,
„Чија сјутра на Бојану дође
„И донесе мајсторима ручак,
„Да ј' у темељ кули узидамо,
„Тако ће се темељ обдржати,

Српски херој са Куманова † Војислав Велимировић, пешадијски мајор, командант 2. батаљона 18. пука

Српске војводе и комитске чете у српско-турском рату 1912. године

„Тако ћемо саградити града.
„Но јел', браћо, Божја вјера тврда,
„Да ни један љуби не докаже,
„Већ на срећу да им оставимо;
„Која сутра на Бојану дође ?"
И ту божју вјеру зададоше,
Да ни један љуби не докаже,
У том их је ноћца застанула,
Отидоше у бијеле дворе,
Вечераше господску вечеру,
Оде сваки с љубом у ложницу.
Ал' да видиш чуда великога!
Краљ Вукашин вјеру погазио,
Те он први својој љуби каза:
„Да се чуваш, моја вјерна љубо;
Немој сутра на Бојани доћи
„Ни донијет' ручак мајсторима,
„Јер ћеш своју изгубити главу.
„Зидаће те кули у темеља".
И Угљеша вјеру погазио,
И он каза својој вјерној љуби:
„Не превар' се, вјерна моја љубо!
„Не мој сутра на Бојану доћи
„Ни донијет' мајсторима ручак,
„Јера хоћеш млада погинути,
„Зидаће те кули у темеља!"
Млади Гојко вјеру не погази,
И он својој љуби не доказа.
Кад у јутро јутро освануло,
Поранише три Мрљавчевића;
Отидоше на град на Бојану,
Земан дође да се носи ручак,
А редак је госпођи краљици,
Она оде својој јетрвице!
Јетрвици љуби Угљешиној:
„Чу ли мене, моја јетрвице!
„Нешто ме је заболјела глава,
„Тебе здравље! пребољет' не могу,
„Но понеси мајсторима ручак".
Говорила љуба угљешина:
„О јетрво, госпође краљице!
„Нешто мене заболјела рука.
„Тебе здравље! пробољет' не могу,
„Већ ти збори млађој јетрвици.
Она оде млађој јетрвици:
„Јетрвице, млада Гојковице;
„Нешто ме је заболјела глава,
„Тебе здравље! пребољет' не могу,
„Но однеси мајсторима ручак",
Ал' говори Гојковица млада:
„Чу ли, нано, госпођо краљице!
„Ја сам рада тебе послужати,
„Но ми лудо чедо некупато,
„А бијело платно неиспрато".
Вели њојзи госпођа краљица:
„Иди", каже, моја јетрвице,
„Те однеси масторима ручак,
„Ја ћу твоје изаперати платно,
„А јетрва чедо окупати."
Нема шта ће Гојковица млада,
Већ понесе мајсторима ручак.
Кад је била на воду Бојану,
Угледа је Мрљавчевић Гојко,
Јунаку се срце ражалило,
Жао му је љубе вијернице,
Жао му је чеда у кол'јевци,
Ће остаде од мјесеца дана,
Па низ лице сузе просипаше;
Угледа га танана невјеста,
Кротко ходи, док до њега прије
Кротко ходи, тихо бесједаше:
„Што је тебе, добри господару!
„Те ти рониш сузе низ образе ?"
Ал' говори Мрљавчевић Гојко:
„Зло је, моја вијернице љубо!
„Имао сам од злата јабуку,
„Па ми данас паде у Бојану,
„Те је жалим, прегорет не могу."
Не сјећа се танана невјеста,
Но бесједи своме господару:
„Моли Бога ти за твоје здравље
„А салићеш и бољу јабуку."
Тад јунаку грће жао било,
Па на страну одвратио главу
Не шће више ни гледати љубу;
А дођоше два Мрљавчевића,
Два ђевера гојковице младе,
Узеше је за бијеле руке,
Повеђоше у град да уграде,
Подвикнуше Рада неимара,
Раде викну до триста мајстора,
Ал' се смије танана невјеста,
Она мисли да је шале ради;
Турише је у град угрђиват'.
Оборише дрвље и камење,
Узидаше дори до кољена,
Још се смије танана невјеста.
Још се нада, да је шале ради.
Оборише до триста мајстора,
Оборише дрвље и камење,
Узидаше дори до појаса,
Тад' отежа дрвље и камење,
Онда виђе, што ју јадну нађе,
Љуто писну, како љута гуја,
Па замоли два мила ђевера:
„Не дајте ме ако Бога знате!
„Узидати младу и зелену".
То се моли, ал' јој не помаже;
Јер ђевери у њу и не гледе.
Тад' се прође срама и зазора,
Паке моли свога господара:
„Не дај мене, добри господару!
„Да ме младу у град узидају,
„Но ти прати мојој старој мајци,
„Моја мајка има доста блага,
„Нек ти купи роба ал' робињу,
„Те зидајте кули у темеља".
То се моли, но јој не помаже,
А кад виђе танана невјеста,
Да јој више молба не помаже,
Тад' се моли Раду неимару:
„Богом браде, Раде неимаре!
„Остави ми прозор на дојкама,
„Истури ми моје бијеле дојке,
„Каде дође мој нејаки Јово,
„Када дође, да подоји дојке".
То је Раде за братство примио,
Остави јој прозор на дојкама,
Па јој дојке у поље истури,
Када дође нејаки Јоване,
Када дође, да подоји дојке.
Опет тужна Рада дозивала:
„Богом брате, Раде неимаре!
„Остави ми прозор на очима,
„Да ја гледам на бијелу двору,
„Кад ће мене Јова доносити
„И ка двору опет односити".
И то Раде за братство примио,
Остави јој прозор на очима,
Те да гледа ка бијелу двору,
Када ће јој Јова доносити
И ка двору опет односити.
И тако је у град уградише,
Па доносе чедо у кол'јевци
Те га дође за нељељу дана,
По нељељи изгубила гласа;
Ал' ђетету оне иде рана,
Дојише га за годину дана.
Како таде, тако и остаде,
Да и данас оне иде рана
Зарад' чуда, и зарад' лијека,
Која жена не има млијека.

УНИШТЕНЕ ТУРСКЕ ВОЈСКЕ

Пад Киркилисе

(Свршетак.)

На 22. мислило је заповедништво, да је тако далеко, да може почети с офанзивом. За

поведник трећег зборa доб'о је у ноћи од 21. на 22. заповест, да иде према Ериклер - Петри и тамо нападне непријатеља. Закључио је поћи у три колоне. Најсевернија, седма дивизија Хилми паше буде појачана те је имала преко Раје ићи на Ериклер. Друга колона из Кир-Килисе на Петру, трећа колона на Кујингјеур. Будући су заповеди издани прекасно, није се могао држати ораријврховног заповедништва и било је 3 и по у јутро, кад су са северних висова од Кир-Килисе виђене главе колона. Заповедајући генерал прегледао је чете, које су чиниле слаб утисак: уморне, гладне, без реда у маршу.

Махмуд муктар паша радио је живо, свагде је посредовао сам, где је видио неред. Околица је горовита и пробишена дубоким долинама. Путеви су зли, а тло мекано услед непрестаних киша. Наш штоп дошао је био до једног млина код Рахлице и овде је заповедајући генерал у 12 сати добио вест, да непријатељска инфантерија око два батаљона, стоји код Карамзе. Одмах је дао заповиед, да се иде напред преко Петре на Ески-Полос, те је одредио, да се непријатељ нападне онде, где се је поставио. Девета дивизија имала се приближити осмој. Са висина, западно од Петре пружао се диван поглед на околицу. Већ око 11 сати 20 минута чуло се грување топова са левог крила. Први збор морао је већ дакле бити ангажован, а и код седме дивизије већ је грувала ватра артилерије. У смеру према Дринополу виђена су села у пламену.

Наша дивизија ишла је тек полагано напред, људи су остајали свагде лежати. Заповедајући генерал поставио је артиљерију на висине северно и западно од Петре, кад је јављено, да долази непријатељска инфантерија; и инфантерија дивизије стављена је у припрему иза узвисине. При том су часници били без икакове вредности; мањкала им је свака иницијатива. Батаљуни су били тако састављени, да је једна петина било активне војске, две петине рекрута и две петине редифа, који нису никад били у служби нити за службу тренирани.

Изненада у 3 сата 20 минута севне! Наша артилерија пуца на непријатељске линије. Брзо је престала. Десет минута касније одговорила је бугарска артилерија. Мало губитака. У 3 сата 40 ч. заћути пуцњава артилерије. У 3 сата 50 ч. чује се на нашем левом боку жива ватра. То је девета дивизија и дивизија принца Азиса, које су у ватри. Инфантерија Бугара није се упустила у даљу битку већ као да се хтела пробити између нас и седме дивизије. Муктар паша послао је седмој дивизији заповиед, да се следећи дан примакне више осмој дивизији. Не долази до даље одлучне битке и у 5 и четврт ћуте топови.

Среда дне 23.: У ноћи је почело страшно кишити. Кавалерија није пријавила о непријатељу ништа новога. Од других зборова, који су сви били у дотицају с непријатељем, долазиле су повољне вести и постигнути су деломице и успеси. У 6 сати у јутро даје шеф главног стожера заповеди. У 7 сати почела је у фронту жива пуцњава инфантерије. У 7 и пол јашимо на фронту. Једва смо јашили 600 метара, кад нам долети у сусрет рпа редифа вичући: „Алах! Алах!"

Требало је неколико минута, да се ситуација схвати. Онда смо видели, где је паша извукао мач и почео бесно сећи по редифима, (домобранцима). Ми смо чинили исто и пуцали смо из самокреса и опкољивали бјежеће. Помогло је, зауставили смо неколико чета. Пуца са свих страна, војници пуцају једноставно у зрак, заповедајући јури преко поља, издаје заповеди штопским часницима, и особно тера чете напред. Свагде се опет помаљају редифи из својих скровишта. Људи деморализовани услед злог времена, злог одела, бедне обуће, без бране више дана, без частника, који што рату разумију, већ су се у почетку сасвим испуцали са пуцањем у зрак; муниције још није било, те је тако дојурио читав један батаљон, вукући собом друге колоне. Код Азишове дивизије првог зборa догодило се исто.

Још није било ништа изгу-

Српска војска пред Једреном

Пуковник Милован С. Недић, командант моравске дивизије II. позива полази са својом војском на Осоја за Стругу

бљено. Непријатељ није ништа опазио, јер се све то одиграло иза узвисина, а осим тога-чиње био довео никакове артиљерије сигурно ради свих путева. И на нашим маршевима напред изгледало је лудачки. Свагде су лежала смрзнута кола муниције и пртљаге и сандуци с набојима. У десет сати битка се још таласала овамо и онамо. Ненадано започне непријатељска артиљерија. Код наших чета нема нигде самостилног водства, нитко не зна камо спада. Паша чини, што може, али не може сам све свладати. Видимо да не ће ићи, а уз то изгледа, да непријатељ имаде слабе силе. На нашем десном боку као да је седма дивизија добивала терен. Тамо је воћа у вечер повукао свој и наступа у жесток нападај. Ситуација је критична, ми још немамо готово никаковних добитака. Артиљерија је врло мирна и чини своју дужност,

10 сати 50 минута: Редифи опет јуре натраг. У 1 сат поставља заповедајући одио артиљерија на висовима иза наших леђа. (Скрајње је време, у јатима све јури натраг — нема заустављања — срамотно је све. Непријатељ као да је оклевао да поће напред. Мислим да је послао силе на лево крило' јер тамо је на нашу срећу ишло добро. Свеће горе села, на читавој фронти грува грмљевина топова.

Поглед на озебле, прокисле рањенике делује деморализирајући. Амбуланца и места за завезивање рана нема. Заповеднику је успело, да заустави љежење редифе на утврђеном месту северногa подпо Киркилисе. Непријатељ је прогонио тек са слабим силама И он као да је био уморан. Путеви су затворени пртљагом. Петра гори. Непријатељ мора да је нашао много муниције. Изненада око 3 и пол сата појављује се инфантерија седме дивизије северно од утврда Киркилисе. Наша артиљерија може да помогне победоносној седмој дивизији допринесе, да Бугари буду подпунома протерани. У три сата јавља се штопски частник седме дивизије и јавља под једоносно марш својих чета. Заповедник је особно све одредио, да се његова узмакла дивизија смешти на утврђеном месту. Тек након запада сунца улази у Петру, да пошаље брзојаве врховном заповедништву. У 5 сати долази исти частник седме дивизије и јавља, да он сам са својим дивизијом није дорасто непријатељу, јер осма дивизија оставља без разлога своје место. Частници су немочни према овом неразумљивом бегу. Генерал одјури напоље и бежи на челу свога одела. Господа од стожера не налазе својих коња, јер су ови одведени већ у станове. Постаје тама. Бежимо пешке к генералом заповедништву те су срећемо на путу частнике с нашим коњима. Јуримо кроз град да нађемо пашу, али га не налазимо, већ све пуно војника.

Седам сати: Јашимо натраг спрам утврде, коју су оставиле све чете. Оданде на колодвор — влакови су јуришем посиднути, а влаковоће присиљени, да са влаковима крену. Ниђе ни трага којем генералу. Ми јашимо (15 господе укупно) посљедњи из града. Будући да су артиљерија и главне чете бегали спрам Бада-Ески-а, одлучили смо да и ми пођемо онамо. У самом граду пуцало се на частнике, а ваљало се чувати и од бугарских сељака. Киша је ливала, коњи су били сломљени, јела ниђе. Пропала је сва пртљага, све залихе муниције и заире. На читавој линији од Киркилисе до Баба Еским виђело се напуштене топове, онда где стоје пуно кола муниције, пртљага и таин остављени као добро дошао плен непријатељу. **(Обзор).**

ПИСМО ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ.

Треће писмо.

(Свршетак.)

Путујући из логора амо, имао сам више пута прилике да у разговору са стручним лицима потврдим тачност горе изнесеногa мишљења о ситуацији; двије су могућности: или чекати док се год не уредимо да га са три стране нападнемо, или јуришати (т. ј. ставити на коцку најплеменитију државну снагу која за неколико сата може отети Тарабош, уђи у Скадар и тијем рат у главном завршити). Само пак дуелирање из топова, које тра-

је ево већ недјељу дана, неће моћи ријешити судбу Тарабоша.

Док ово пишем у Улцињу, стање се још није промијенило, јер Улцињани са облишњег брда чују још и данас јаку топовску грмљаву у даљини. Знак је да артиљеријско дуелирање траје непрестано.

Него, кад сам ономад амо полазио, срио сам близу главне команде једну чету... не велику, али врло одабрану! Свега 120 друга. Сваки војник ту чету с необичним штовањем посматраше и поздрављаше. Многи се грлише и љубише с војницима те чете, опраштајући се од њих као да ће на дужи растанак...

Дошла је била наредба, да се понуде они који су вољни понијети бомбе на врлетне бедеме Тарабоша. Да се понуде они који су спремни жртвовати се и поћи у готово сигурну смрт (у 90% сигурну смрт!) За тај посао треба 120, а пријавило их се четири стотине. Од тијех је коцком одабрано ових стодвадесет.

Они ће поћи на страшну дужност своју, чим дође, и ако у опште и дође, телефонска дозвола са Ријеке Црнојевића, гдје Господар држи у рукама врховну команду цијеле војне. (Још у почетку бомбардовања би то све било извршено, али, како чујемо, његово очинско срце не да на тако опасну коцку ни једнога војника, па макар сви и Божић под Тарабошом дочекали.)

Четвртак, 18. (31.) октобар, Св. Петар Цетињски, празник који се у Црној Гори веома празнује. У данашњи дан би, по Уставу, требало отворити Народну Скупштину.

Каква је питомина у овом дивном приморском мјесту Улцињу. — Док ово пишем, сунце топло гријe као у прољеће, прозори су отворени вас дан, дјеца се играју крај мора, дрвеће се зелени, а у баштама, пуним свјежа зеленила, цвркуњу птице. Право априлско вријеме.

На најљепшем мјесту је велика школска зграда, преуђешена за болницу. Али то није више болница каква бјеше још прије десетак дана кад сам у њу спровео рањенике, — сад се њена унутрашњост потпуно промијенила: дошла су друштва руског Црвеног Крста, донијела су 200 големих пуних сандука, у служби су четири доктора и четрдесет милосрдних сестара.

Почевши од кухиње која путује као аутомобил, и сто и двадесет господских постеља, па све то донесено из најбољих европских фабрика. Данас је у болници до 50 рањеника који уживају болесничку његу, какву до сад заиста још никад болесници уживали нијесу.

Али ни братска руска помоћ, ни њежна рука милосрдних сестара не може ублажити трагичне моменте, који се ту збивају... Данас донесоше дивна младића, тешко рањена у ногу. Кад му је лијечник превио рану изнад кољена и рекао му да покуша устати, Црногорац хтједе дохватити пушку да се ослони на њу. Већ је пружио био руку да је прихвати, а милосрдна сестра му брзо додаде штаку.. Војник стиште зубе, погледа у доктора па у штаку, у то ново своје оружје, и низ образе му почеше тећ сузе.

Петак, 19. окт. (1. нов.) Јуче око четири сата по подне појави се пред Улцињским заливом Господарева јахта, која ових дана редовно довози из Бара провијант за војску. На највеће своје изненађење, опазисмо на врху катарке Господареву заставу, која значи да је Њ. В. на лађи.

Још нијесмо изишли из чу-

Андрија Божовић и Бранко Гојнић, гимназијски ученици на Цетињу — као добровољци у битци на Тарабошу

Мала неприлика црногорског престолонаследника на бојном пољу
[Пад у вучју јаму]

ђења, а већ се приближаваше обали чамац, из којега се искрцаше страни војнички аташе-и, талијански, аустријски и швапски, сваки у својој сјајној парадној униформи. Чамац се повратио лађи и убрзо се опет приближаваше к обали, а велика тробојница, која својим врхом додириваше површину воде, казиваше нам да је сад у чамцу краљ. С њим је осим маршала и ађутанта, српски ђенерал Атанацковић и чувени бугарски ђенерал Паприков.

Господарево је лице забринуто, како га никад досад нијесам имао прилике видјети. Кад изиђе на копно, рече само: »Помагај Бог, ђецо!« и пође на Ратиславу, стари дворац на брежуљку крај мора.

Мало послије стигоше из Бара дворски аутомобили и перјаничка гарда од 30 момака на коњима. Нико нам ништа не умиље или не смије рећи, што ће ово све да значи.

У вече, на заповијест Господарову, пођосмо у дворац сви чиновници који су службом у Улцињу. — Велика забринутост на његову лицу потицаше отуд, што је баш мало прије била стигла вијест о ужасном и срамном вјероломству турском, које се је дан прије десило код мјеста Борњам близу Скадра.

Турци бијаху у знак предаје истакли бијел барјак на свом бедему, окренули пушке наопако (кундак горе, а бајунет доље) и почели српски довикивати нашу војску. Наши официри повјероваше том међународном знаку и — ослонише се на поштење и част турских царских официра! — па дођоше са војницима отворено у сусрет. Али кад су се приближили Турцима и лијепо почели зборити с њима, а они... Дотле нам је Господар, славом овјенчани јунак и пјесник свога народа, испричао трагични догађај; причао га поетским изразима и стилом каквим то само он умије; али даље не мога говорити. Као да му она најстрашнија ријеч заста у грлу, и Он само показа руком како су Турци у онај мах брзо дохватили своје пушке на нишан и безбројне Црногорце покосили. Он њимесо почину и гледаше преда се, као да види оних 80 мртвих и 300 до 400 тешко рањених својих соколова.

Свима нам се крв ледила на ову ужасну вијест, која ће сутра сав образовани свијет морати испунити гнушањем према Турцима. (Сиромашна Црна Гору заробила је недавно 5000 Турака, одвела их у своју најљепшу варош, у Никшић, гдје их храни и води о њима бригу, колико и о својој војсци, а они ту хуманост овако враћају Црној Гори.

Али нам Господар иза тога саопшти и једну вијест која донекле ублажи ону прву: пала је Пеђ, столица свете патријаршије српске, а сутра ће наш сердар Јанко, с божјом помоћу ући и у Дечане свете.

Хитам да завршим писмо и да се враћам у логор.

Јутрос Господар у зору пошао на коњу право у наш логор под Мурићанску Горицу. (Пут тај напоран је и за најздравијег младића.) Његов одлазак у табор је чињеница од крупна значаја за даљи развој ратне операције цијелог Јужног Одреда. Замачно ће се данас одлучити, да ли да се и даље наставн топовски дуел између Таркбоша и Мурићанске Горице, или да се чека док га са три стране могнемо једанак ударати, или — што би Црногорци најволјели — да се удара на јуриш, па што коме Бог и срећа јуначка да!

Улцињ, 19. X. 1. XI. 1912.

„Србобран" **Перо Богдановић.**

Борислав Сл. Мишић, Цетиње.

Његова смрт.

— Наступали смо, причаше, према Брдици. Мјесецима већ у боју прекаљени, навајливали смо одлучно, али постепено. Од силне рике топова и праске митраљеза и пушака на далеко се проламало. Земља се чисто тресла. Топови су бљували ватру са свију страна, а усијани челик просипао се, куд год се оком могло догледати.

Био је лијеп јануарски дан. Влажна земља под нашим ногама угибала се. Непријатељу нашем нијесмо никако дали да се прибере. Час смо полијегали по земљи, сипајући на непријатеља јаку ватру, час смо се усправљали, да би му ближе дошли, не обзирући се ни мало, што нас је обасипао силном топовском

ватром. А далеко тамо преко Дрине тутњево је тако, као да се из даљине приближује олуја. То је зетски одред црногорске војске неустрашиво наваливо на Бардањол, ускачући у тврде шанчеве непријатељске и бајонетом крчећи себи пролаз.

У нашем одреду био је као подофицир неки Зека, свршени правник, писар судски. Тих и кротак младић, омиљен код свију нас. Нарочито смо га волели због његовог пјевања. Пјевао је лијепо, заношљиво и с необичним осјећајем. Као да га сад гледам: Завали главу назад, мало зажмури и онда пусти глас. Пјевао је као славуј. Милина га је било слушати. А није се, као обично други, дао много да моли. Као из појаса да је вади. Само му се каже: „Хајде, Зеко, једну!" а он већ запјева. И не треба много, па да сви, крај њене његове, заборавимо на све. А био је за пјесму оран кад год нам се прохтјело. Крај њега пропјевамо сви, и ако нам често до пјесме није било.

То је оно, што се каже: и гладан да га слушаш! А ми смо крај његове пјесме заборављали и на жеђ, и на глад, и на неиспаваност, и на умор, и на — све! Док не запјева, и покисли и премрзли и жедни и гладни и уморни и утучени, а кад запјева, све као да је руком понесено и заборавимо на све!..

Колико нам је тај човјек ваљао, то се не да исказати. Прочитајте Змајеву пјесму „Пјесма о пјесми", па ћете у неколико схватити.

Он нас је пјесмом својом душевно уздизао. Иако до голе коже покисли, до сржи костију премрзли, од силних напора малаксали, довољно је било само да он запјева, да брзо заборавимо на све то и да заједно с њиме запјевамо, не осврћући се ни гдје смо ни како смо.

Али док је он био тако необично омиљен код свију нас, дотле је, не знамо како, врло рђаво стајао код свога мајора. С њиме је имао неприлике још у мирно доба. Изводио га је и на рапорт. Било је тако, да се готово нијесу могли очима да гледају. Па ипак он противу тога није никад роптао, нити се када коме о томе жалио. Трпељиво је сносио стојичком мирноћом, кога га није никад напуштала, онако исто као што ни он пјесму није никад напуштао....

Као и ми сви, и Зека је био при овом наступању према Брдници у првим редовима. Миран и присебан као и увијек. По команди је прилегао земљи, усправљао се, наступао, опет се усправљао, не одмичући од чете своје и тачно извршавајући наредбе свога официра.

Што смо се непријатељу приближавали више, ватра непријатељска била је све већа и јача. Час по па нас је захватила...

У тренутку, када смо убрзали наступање пао је мајор крваву обличен. Био је тешко рањен. Требало га је из бојне линије изнијети и предати санитарима. Али свако је гледао пред собом и нико се не покрену да рањеном мајору прискочи у помоћ. Под јаком непријатељском ватром свако се стара о себи.

Али Зека се одвоји и ту. Као што се није осврнуо на своје затегнуте односе с мајором, није се осврнуо ни на непријатељску ватру, него је пришао рањеном мајору, упртио га и понио из бојне линије.

Наш се поглед отиснуо за њим и ми смо га видјели, какојако погнут носи рањеног мајора, одмичући од нас.

На стотину метара застао је, да се одмори и спусито је рањеног мајора на земљу крај себе. У томе тренутку непријатељски топ ударио је посред њих. Рањеног мајора разнио је свега. Зеки је понио цијелу десну страну тијела, која је била погнута према рањеном мајору.

Видјели смо, како је по земљи пао, али се напорно подиже и полако погледа око себе као човјек, који се буди из тешкога сна и са ужасом очима према нама запјева. Пјевао је његову најомиљенију пјесму, пјесму, којом нас је тако често разгаљивао и душевно подизао:

Мој јаблане, шири гране
Прави дебли хлад,
Нека ми се нахлађује
Мој ђидија млад..

Сваког дана код јаблана
Моиче хладује,
Сваке ноћи у самоћи
Цура тугује.

Нек хладује, нек тугује
Цјелу ноћ и дан,
А у јесен нека дође
Мени на диван.

Ми смо сви били као електризовани. Као на команду застали смо и упрли поглед на њега. Глас му је подрхтавао и све слабији био. Гасио се као што се и његов живот гасио. И онда је мртав пао. Умро је с пјесмом на уснама..

Нама су очи биле пуне суза и свом жестином смо навалили на непријатеља, да осветимо смрт нашег доброг и никад незаборављеног друга.

И до тада смо се борили неустрашиво, али тога дана борили смо се као лавови. Зекино издисање лебдило нам је пред очима, а у ушима нам је једнако звонило оно сентиментално и неизмјерно осјећајно:

„Мој јаблане..."

Ужичани на мору

(Из београдске „Политике")

Солун, 25. марта

Грдили сте ме, чуо сам, много, што вам се у првој половини овога рата никако нисам јављао. Нисте имали право: није се тада, за време правог ратовања, имало времена ни за много прече ствари него него што је дописивање новинама, а кад је настало примирје, онда нисам имао о чему да вам пишем. Да нисте имали право, доказ вам је, ево, и ово: тек је за трупе, с којима сам и ја, отпочео нов период рата,

Пијачни дан у Битољу

тек сам, на путу за Скадар, стигао у Солун, а ја вам се, ево, јављам. Сад морате бити са мном задовољни, ако и не буде бог зна како интересантно оно што вам будем писао.

У Солуну смо дакле, ево већ други дан, и имало и времена и згоде чак и за писање по новинама. Ја сад тек разумем, зашто су за све време овога рата грчки листови били онако пуни извештаја са бојишта, а наши онако празни: ми смо јурили, тукли се, стижући једва да по који сат отпочинемо, а Грци су канда и пре проводили време исто као сада овде у Солуну: од дугог времена нису знали шта да раде, па су надугачко и нашироко описивали сваки моменат кад је њихов шиљбок добио прилику да један метак испали.

Сад и ми, овде у Солуну, таким животом живимо. То нам се чак и по спољашњости види: упали смо међу ове силне грчке официре и војнике, све чисте, лепо избријане, напомађене и нафризиране, па смо се застидели наше спољашњости. И зато сад сви ударамо на бензин, којим нам посилни ваде флеке, и бријемо се бар сваки други дан, и купујемо нове брковезе и облачимо рукавице кад полазимо у варош, и келнера у кафани не зовемо „келнер" него „гарсон", и у опште трудимо се да не признамо, да смо из четвртог ужичког пуковског окружја, него да изгледамо као да смо бар из седмог, београдског. А званични нам је посао, уз ту муку, једино тај, да се на пристаништу распитујемо кад ће и за нас доћи ред да се укрцамо у брод.

То укрцавање иде врло споро. Коњ по коњ, во по во, кола по кола завезују се на чекрк и подижу горе на кров брода, да се отуда губе негде у дубини, у огромној утроби његовој. Кад се то сврши, укрцавају се на брод и људи, и лађа се онда одвоји од кеја и укотви негде у луци, да чека док све бродовље не буде спремно за полазак. Војници, који се први укрцају, имају на тај начин прилику да повише дана проживе на мору, ту на очигледу Солуна а ипак одсечени од земље; како се тамо осећају, то не знам, али да им је тамо на води служба лакша него на суву, то је јасно: нема ту ни стражара, ни пожарчења, а ипак је стално све у реду — подигну се само лестрице, па нико из логора, нико у логор, сем ако хоће да с тако високе „трамбулине" скаче главачки у воду. Него погрешио сам кад сам казао да не зна како се тамо на броду осећају. Прилагоди се наш сељак за трен ока свакој ситуацији. Гледам јуче један такав пун брод, пре него што ће се отиснути са кеја: тек је неколико сати прошло откако су војници на лађи, а већ се очевидно осећају као код своје рођене куће — разузурили се, па разговарају нешто, претресају ваљда своје утиске из Солуна, и жваћу нешто, преврћу обојке, луфтирају ноге, у опште понашају се тачно онако како се краљевско-српски војник у логору, понаша, с једином разликом што у овој прилици не пљуска крај себе на земљу већ преко о граде, у сиње море.

Не плаши се тај, очигледно ни буре на мору, ни фамозне „Хамидије", ни других евентуалних покора, а камо ли оних ситних тегоба и незгода, што их такво путовање по мору доноси. А ми официри, напротив, сваки час ћемо повести разговор и о свем том споменутом јаду и о поморској болести и о ђавим кабинама на лађи и о одвратној грчкој кујни и о безброј других непријатности, које нас на том путу чекају. Та већ и сам улазак у брод представља једну голему непријатност: треба да се уз оне узане, усправне, несигурне лествице успузати на кров који је 5—6 метара над водом. Доктор Херцог је јуче цео дан премишљао о тој незгоди. Својим рукама и ногама тамо да се успне, то вели, није свога века кадар, а да се попут четвороножних војних обавезаника везује о чекрк, и да туђом снагом буде узнесен горе, на то такође није пристао.

И тако је као што рекох, јуче ваздан премишљао тај проблем по глави. У подне се био решио, да поручи један велики сандук, па да се затвори у њега и у њему, невиђен да буде извучен на лађу. Али му очевидно, ни то решење није изгледало баш понајзгодније. Очевидно је и даље о тој ствари размишљао, јер ме сиоћ његов глас трже из првог сна:

— Колега, знате како ћу? Сешћу у једна коморска кола под арњеве, па нека ме тако попну.

* * *

(Свршиће се.)

Корице

Кад се заврши издање „Илустроване Ратне Кронике" могу се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

НОВ СРПСКИ

— оригиналан роман. —

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман

ЛЕГИЈА СМРТИ.

Изишла је трећа свеска.

Цена свесци 10 потура.

СВЕСКА 27. | У НОВОМ САДУ, 25. АПРИЛА (8. МАЈА) 1913. | СВЕСКА 27.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

КАКО СМО УЗЕЛИ ЈЕДРЕНЕ.

— Из дневника једног србијанског капетана. —

Кара-Булут, 11. марта 1913. г.

Данас пред подне позвали су нас у пуковски штаб, где нам је саопштено: да ће у 1 час по подне на свима секторима око опсађене тврђаве почети бомбардовање форова, предњих положаја и варошн. Бомбардовање ће се вршити из свију топова, који се налазе код савезничке опсадне војске. Артиљеријска ватра трајаће све дотле, док се не нареди општи пешачки напад, а кад ће то бити, јавиће се накнадно.

Но, хвала Богу, дочекаћемо ипак да видимо остварено оно, што се држало да је немогућно. Једним херојским гестом прекинуће се дуги низ мука, чамотиње и бескорисног чекања.

Ведра лица и разговарајући хучно, разилазили смо својим четама. Иако нам није саопштено, ипак слутимо: да ће општи напад бити извршен ноћас.

Издајемо војницима потребна упутства за спремање, објашњавамо им значај данашњег дана и наређујемо да за време бомбардовања буду прикупљени у својим земуницама, спремни за евентуални покрет.

Како је данас ведар, плав и сунчан дан?! Не чује се нигде ни пушчани пуцањ, ни тутањ топовских кара, ни хука чета, растурених у стрељачком строју. Све је некако свечано тихо: изгледа ми цела ова огромна равница као џиновска соба, у којој неко умире. На три километра испред нас тутрају у усијаном ваздуху форови са својим тврђавама, батеријама и казаматима, чије позлаћени врхови громобрана блистају на сунцу као копља. Тамо у тим илогласним и тајанственим форовима, заклоњена у дебелу хладовину казамата, спава уморна и изгладнела турска посада, и не слутећи какав се оркан спрема на ове мукле тишине..

Наједанпут четири оштра, кратка топовска пуцња са Синчу-Тепе проломише мирни ваздух.

— Дању! Дању! Дању! Дању, — зафијукаше четири шрапнела кроз разређену млаку атмосферу, и прскоше над Јуч-Тепелером.

Погледах у часовник: један по подне.

Дакле, почело је. Сигнал за општу канонаду дат је са источног сектора, где је штаб команданта опсадне заједничке војске, генерала Иванова. На том сектору су наши савезници сконцентрисали и сву своју опсадну артиљерију: око 120 топова великог калибра.

Турци су у почетку општег бомбардовања ћутали збуњено. Мени се чинило као да их гледам онако дремљиве, како су после првих плотуна скочили, и отворених уста и исколачених очију питали се: какав је ово пакао?

Тек после пола часа, почеле су и њихове батерије између форова да отварају ватру. Њихова велика зрна лутала су свуда редом по нашим положајима, варивала се у земљу и набацивала читава кола земље. Тражили су наше батерије, које је било немогуће наћи услед вештог маскирања ватре.

Та паклена ватра, та топовска грмљавина од које су се тресли и небо и земља, — имали су мађијско дејство на наше војнике и на нас официре. Изгледали смо сви као наелек-

Црногорски престолонаследник Данило у освојеној тврђави Шипчанику

Црногорци бомбардују Дечић и Шапчаник

тривовани, и слутили смо, да ће се кроз који час можда одиграти један велики чин, који обично после историја записује на својим странама.

Нико није помишљао на умор. Слабуњава и под поштедом војници на четвртог батаљона, — који је био већ одређен за први напад, — устали су из својих земуница, узимали оружје и одлазили на предстражарски положај, где је њихов батаљон очекивао наредбу за општи јуриш.

Из официрских земуница чула се весела и складна песма, здрав смех и звек чаша. Официри пионирског полубатаљона, који су одређени да са својим људима при јуришу секу жице испред форова, седели су заграљени са пешачким официрима, водили хучан разговор, братимили се и испијали густо, мирисаво пловдивско вино, добијено по скупу цену и тешком муком чак на леђе, поносите румелијске престонице. Причали смо своје ненагладиве успомене још на Академије, помињали другове, који херојски падоше на маћедонским пољима, говорили о скорој крвавој борби. А изнад свега тога надвијала се напад наших глава заносна, слатка и мека српска песма:

„Ако л' паднем, ти потражи
Црна гроба мога..."

Јуначка смрт

командира Павла И. Пламенца,

шефа штаба црногорског Приморског Одреда

„Глас Црногорца" доноси овај дирљиви некролог:

Историја нашег јунаштва, нашег ратовања за ослобођење има да убиљежи у својим златним страницама поред многих хероја, многих витезова, палих за част, славу и величину домовине и име дичног команданта Павла И. Пламенца, погинулог при јуришу на Тарабошу 18. марта ове године.

Командир Пламенац спада међу оним нашим млађим официрима, који су своје војно образовање задобили у Италији. Како за вријеме школовања, тако и за све вријеме свога службовања Пламенац се одликовао својом ванредном бистрином, тачношћу и ревношћу тако, да је могао свакоме служити као примјер. Баш ради ових његових преимућстава наименован је био у овоме рату за шефа штаба Приморског Одреда. И у овом је својству пок. Павле развио своју познату дјелатност и спремност увиђавност. Једном ријечју он је био десна рука команданту Одреда бригадиру Мартиновићу, који се није устезао, а да његовом раду, на сваком мјесту, не ода достојно признање. Војска га је такође љубила, његовој ријечи вјеровала и његовом се јунаштву и одлучности дивила.

25. јануара при нападу на турска утврђења бива Пламенац тешко рањен. Турско зрно прошишало му је кроз врх лијевог плећа, али он ипак остаје на ногама не напуштајући дужност шефа штаба. Но како су Турци 18. марта јако почели бити узнемиривати лијево крило наше опсадне војске према Тарабошу, то је принудило нашу команду да се Турци избаце из тих првих редута. Турски положаји, који се налазе на једно купасто узвишење, били су тако силно утврђени: подземним опкопима, бетоном, као и уопште блиндажама и читавом мрежом жица опкољени, да је за освајање таквих положаја потребна била не само једна војска са пуно воље и самопожртвовања, него у исто вријеме таква је војска и такви су положаји захтијевали поред увиђавног вође, још и хероја и прегаоца; и за ту смртоносну војску, а да би био успјех што сигурнији, својевољно се пријављује, да је предводи на јуриш сам шеф штаба, неумрли командир Павле Пламенац. — Око 11 сати прије подне, артиљеријска ватра је била страховита и са наше и са турске стране. Наше су колоне пошле напријед, пред којима је био командир Павле. Турски митраљези и њима пушчана ватра из опкопа, почели су проређивати наше редове. Ни војску, ни њеног смјелог вођу ово није збунило. Ишло се напријед зорно и смјело, а у страшној јеци и грмљавини непрестано се чуо узвик командира Павла: »Напријед, браћо, јунаци, за Краља и Домовину!" Бомбе наших војника силно дјејствоваху и раскидаху многоструке жице. Са искученом сабљом пред цијелом јуришном колоном командир Пламенац иде напријед. Ускаче се у први шанац. Бајонетској борби Турци подлегоше. Пламенац бива рањен, али га то не омета,

него се са својим соколовима и даље лавовски устремљује и скаче из шанца у шанац, увијек соколећи и храбрећи неустрашиве борце. При јуришу на потоњи шанац, командир Павле Пламенац бива у главу смртно погођен. Његове пошљедње ријечи биле су: »Напријед!«

Смрћу пок. Павла Пламенца изгубила је црногорска војска много. Он је остао вјеран прошлости своје куће, јер је пао храбро као ријетки црногорски соко. Пада, данас, кад се свети Косово, када се рађа нов живот и нова будућност Србинова. Само помоћу оваквих прегнућа, жртава и самоодрицања, може надмашити дух тромно тијело и пријећи у живу вјечност, да сило дјелује на млађа покољења, водећи их мужанству, врлинама и остварењу народних светиња.

Нека је слава и вјечна успомена сјенима неумрлог командира Павла II. Пламенца!

Канонада око Једрена.

Ноћу између 20. и 21. новембра пр. године.

— *Допис београдском »Балкану«.* —

А, ја оно нигда заборавити нећу... Ноћ између 20. и 21. октобра прошле године. Ми усред једне мрачне ноћи. Небо црно као гагат. Не, то управо и не беше небо, то беше једна језовита, једна бездана пучина, пучина без краја и конца; а из мрачних понора свјетлуцале су појединце звездице.

И ако нисмо знали, ипак смо сви слутили, да ће се баш те ноћи догодити нешто страшно али и величанствено. Час по час Турци нам почеше слати електричну светлост својих рефлектора. Док у 11 сати не отпоче прва пешадијска борба, на нашем сектору, која се о час разви по целом фронту, јер Турци беху покушали општи испад на свима положајима.

Замислите, куће моја, кад пуца убрзаном паљбом сто хиљада пушака што наших што турских а да та паљба траје тако непрекидно скоро цео сат, док пешадијску натру није заглушила ватра артиљерије.

...И доиста, не потраја мало, а иза онога мрког небесног простора са југоисточне стране Једрена, око наше садање позиције „Папазтепе" поче да игра чудноватa, час црвенкаста, час љубичаста, а час блештећа бела светлост, праћена страховитим грмљавином, проламана још страховитијим трескима турских опсадних топова, чије гранате и шрапнели беху нама намењени. С те стране простора око Једрена светлост поче да се по небу прелива у стотину разних боја, док од једанпут, са те стране, стадоше избијати некакви, час мањи час већи светли букови. Неки од њих су допирали до половине. На тој страни простор око Једрена као да беше оперважен неком, као крв црвеном траком, из које су на све стране избијали фосфорасто-светли млазеви, чији су се врхови повијали час на једну час на другу страну, силајући више наших глава гранате и шрапнеле. Каквих ту није било слика и сликa!.. Неки су личили на гороастасте расцветане лале, други опет на цвергасте жалосне врбе, трећи на повијен шевар и сноп, а неки на растресита пламена повесма.

За мало кратко време па је цела артиљерија опсадне војске почела да дјејствује, на коју је реаговала турска артиљерија са свију својих позиција и утврђења. Једновремено и за пуна два сата непрекидна пуцњава из 700 топова, чинила је да човеку мркне свест.

О, куће моја, да вам је знати како су страховити ти топовски огњени вали, ти њихови пламени букови и ерупције, чинило се, да ће земља, на којој смо стојали, сва отићи у стромором.'

Обе артиљерије својом ватром златиле су оне чудесне, обличне слике и прилике по небу, што су једна преко друге гоњене неком невидљивом силом, а њихова површина (преко 50 км.) преламала се и одсијавала у небројено боја — боја зеленкасто-жућкастих, руменкасто-плавкастих, љубичасто-блиставих, а после се све то стапало у једну чудесну призму, из које сипа као какав вулкан хиљаде других боја... То беше чудесни букет од боја и њиховог преливања... Све је то давало величанствену слику непрегледнога, страховито узбурканог океана од растопљеног злата, посутог блиставим песком од смарагда, рубина и брилијанта!...

...О, Боже Створитељу, велика дела твоја јесу, Господе! Али ово што сам гледао тада, нису дела Твоја, него дела грешних људи... Мени се чинило, као да из топова огњених на све стране плину један страховит пламени океан, па поче плавити целу ону црну небесну пучину; из њих сташе шибати горостасни пламенови, а цео простор око Једрена страховито се узбурка и потресе. Мени се чинило, да су и оне неколике звездице небесне неописаном брзином полетеле овоме пламеном океану, да се у њ утопе. И ова страшна канонада, чинило ми се, да је потресла цео простор до Цариграда па и Цариград. А за Мустафа Пашу да и не говорим. Тамо су се тресле куће, као да је највећи земљотрес. Сутра-дан ни у једној кући није било прозора, који није био пресућ. Све се је око нас претворило у један ватрени океан, чије крајеве нису могле догледати очи наше. То беше један неизмеран хаос, састављен из огња и оних помамних распрскавајућих стихија, што једна другу не трпе, што једна другу потискују, прогоне — што једна другу прождиру!... Површина овог ватреног хаоса не да се описати. То управо и није била површина већ некаква ватрена помама. Она се није само таласала, већ су њени вали за-

Скадарска тврђава поглед са језера

Заробљени Турци на Ђемовском пољу код Подгорице

пљускивали сам небесни зенит; она је јаукала, фијукала, врила, пенушила, кипела; а њени пламени жљчеви достизали су до самога свода небесног. Најпре се разјапе страховита огњена ждрела, па онда из њих, муњевитом брзином, бљуну пламени букови, који својим распрскавајућим материјама покрију цео простор око нас и над нама. ...Шта Дарадаџи, шта Кордиљери, — то су према џиновским валима овога помамљеног топовског пламеног океана — мајушне брдиће, што их вечерњи зефир набира на огледалцу каквог тихог језерца. Па онда, она писка, оно фијукање из грла 700 топова, она демонска помама хоће из темеља да покрене и земљу и васељену; па оно језовито проламање артиљерије као да је испуњавало читаву васељену.

Наједаред као да нека надземаљска сила целу земљу из темеља заљуља... Најпре као да се милијон громова у један душак проломи, и за тим нам се учини, као да се цео овај пламени океан у једном трену ока на двоје расцепи, или боље рећи, као да некаква паклена неман из њега разјапи своје џиновске чељусти, у намери да цела небеса пождере, али у исти мах, рекао бих, из тога живог ждрела покуља цела ватрена утроба овог земаљског чудовишта од огња и пламена, па се онда стаде цепати у хиљаде хиљада пламених стубова, који се џилитнуше као неке страховите илузије право горе небеском зениту и ту се о њ разбише о милионе блештећих пламенова те њима покрише цело небо, док се не спустише на земљу више наших глава... Боже, ја страховит ли је то призор биоћ... То беше одиста неки чаролијски, не него божанствени ватромет са хиљадама хиљада ватрених стубова, обојених тисућама разноврсних боја, о којима, кућо моја, ви сви остали, што тада нисте били под Једреном, ни појма немате.

„Дивно!", повика мој ратни друг Јовче, хотелијер код »Оријента«.

»Ово је српска артиљерија запалила турски магацин, са артиљериском муницијом, која сада експлодира« — одговорим му ја...

Жујо.

Ужичани на мору

Из београдске „Политике"

Солун, 25. марта

(Свршетак).

Као што рекох, прилагоди се наш сељак брзо свакој ситуацији. Овде у Солуну свако је само у први мах забезекнут. Кад ма где на улици сретнем нашег војника, па му на лицу видим да је зачуђен, унезверен, ја одмах сигурно знам да нема још 2 сата како се скинуо са воза; после тога времена већ је сасвим друкчији, сасвим хладан, миран, потпуно свикнут на ово невиђено чудо, што је за њега Солун. А а први мах мора, сиромах, да буде унезверен. Сваком оном, који није одлазио далеко из Србије, мора да стане дах кад западне у ову паклену вреву, што по цео дан влада у чаршији и у центру ове левантске вароши. Мене та гужва много подсећа на Италију, на приморске вароши талијанске, и ако у њој има и понечега великоварошког у европском смислу те речи, и много чега чисто источњачког. Ко нема посла, тај сво време проводи пред кафаном на тратоару. Али како је човек у стању да више од пола сата проведе тако седећи пред кафаном, ја то не разумем. Једног једиког тренутка нема он ту мира да чита новине, или да гледа на улицу, и на море или да разговара. Густи ројеви најразличитијих адраповаца налећу без прекида на њега нудећи му своју услугу или своју робу. Један проси, други хоће на силу да му чисти обућу, трећи му нуди на продају цигаре, четврти жигице (3 кутије за маријаш) пети бријач (за 10 гроша и бријач и цео остали прибор за бријање), шести ћилим („прави персијски" — за 30 гроша), седми златан сат (за 25 гроша), осми официрски корбач (за 8 гроша), девети чоколаду, и тако редом, без краја, без једне минуте прекида. А при свем том једни се деру колико им грло доноси, а други све шапућу (опет разуме се) оне пропалице што човеку на уво нуде нешто »фино, младо лепо". И све то може човек пола сата још и да издржи, али онда мора да хвата пут и да бежи, јер ће иначе изгубити и оно мало нерава што му је за остало, јер је цео центар Солуна, цела чаршија само један непрекидан такав вашар, кроз који се теже гурати него кроз порту топчидерске цркве о Петрову дне.

Па ипак, покрај свега тога, наш се војник за врло кратко време, за сат и два некако предометне, и тада га видите како се мува кроз тај Солун, како говори нешто са тим људима, како пазарује свашта којешта, као да је од малена у њему.

Обистинила се дакле она јучерашња вест, да је Једрене пало. Пуцњава и вика по Солуну трајала је све до у дубоку ноћ. Грци, и униформисани и цивилни, држали су се, разуме се врло мирно, сасвим хладно, али је весеље по вароши ипак било веома бурно. Солун се на један мах изменио. До јуче у подне нисам могао видети нигде ниједног бугарског официра и војника; све је то седело негде повучено, док ниједног корака нисмогао да макнеш, а да не наиђеш на грчког официра и војника. А синоћ су наједанпут и Бури измилили на улицу — шетају, седе по кафанама, пију и певају. И тек од синоћ се лепо види како су Грци ситни и слаби људи: од сваког овог плећатог здепастог Бугарина могао би два Грка истесати.

Али ма колико Бугари пили и певали, опет се та њихова граја губи у једној другој граји. Пад Једрена пробудио је весеље и код наших војника, и и што синоћ дуго нисам могао да заспим, томе нису били криви толико Бугари, колико наши Срби, наша српска песма и наша српска ларма по свима солунским кафанама. Понегде се наш војник веселио заједно са бугарским (водећи ипак пр ву реч у том весељу), али су у већини случајева Срби били и дрекали за свој грош и дока зивали и том приликом колико су искрене присталице балканскога савеза. Само, на који су се начин после ти весели војници вратили у логор и како су се успели на своје лаће, то је питање на које не умем да дам одговор.

И за многе наше официре; био је пад Једрена, разуме се, разлог и повод, да се врло доцкан у ноћ врате у своје станове — свакојаке приче круже данас у нашем кругу о њиховим ноћашњим подвизима, приче које се наравно не мећу у књиге. Него они и иначе, у обичне дане живе прилично весело, и без много бриге полазе у овај нови рат. А при томе показују такође особину, да се врло лако снађу у новој ситуацији, исто као и наш сељак.

Особина та огледа се врло лепо и у томе, што је српски официр свуда врло радо виђен гост. Доказа ради, само пример два: Сваки од нас осуђен је овде у Солуну на гладовање, јер не можемо да једемо јела на овом њиховом смрдљивом маслу. Ја сам то још из ранија знао, јер сам живео у Турској, али сам знао и како ћу се помоћи. Има наиме тамо на кеју, до рибље пијаце, једна јеврејска гостионица, у којој се не кува на маслу и где се може јести дивна риба и пити одлично вино, и ја сам разуме се, већ првог дана отишао на ручак. То је било у понедељак у подне, и тог дана били смо од српских официра једини гости газда Варсанови ја и др. Херцог. Али већ сутрадан било је тамо пуно наших официра; у среду је јеловник већ напи сан на српском језику, а синоћ је тај Версанов ресторан изгледао као чисто српска официрска касина и један наш војник, армуникаш по занату седео је у дну сале и свирао и певао српско-мађарске песме, без којих се наше српско весеље не да замислити. Или други пример, за који сам данас дознао од једног љубазног артиљеријског мајора: Официрски кор једне наше батерије (наравно нежењени чланови његови) ухватили су везу с једним овдашњим „пансионом". Већ су недељу дана овде, дуго им је време, па свраћају тамо вечером на пиће и на какву такву проводњу. И за то неколико дана стекли су у том дому толике симпатије, да им је газдарица његова синоћ изјавила: „Можете да попијете свега по флашу пива и по кафу, ништа више, скупо је код мене пиће, па што да бацате паре". И одиста, веле, с том једном флашом пива седели су тамо до 3 сата после поноћи. Кад су ми данас причали, одобрили су ми, да саму ствар споменем у своме допису, само су ми узели реч да нећу рећи која је батерија у питању. Скромни неки људи

Кад малочас споменух оног хармуникаша, паде ми на ум опет једна ситница, која лепо показује с колико много хумора полази наш официр на Скадар. Дакле тај војник — армуникаш и није никакав војник; то је један сасвим обичан армуникаш у цивилу, који је наше артиљерце толико пријат-

Састанак српске и бугарске војске под Једреном

Црногорска артиљерија полази из Плава у Пећ

но забављао по Крушевцу да су га најмили, обукли у војничко одело и под платом повели са собом на Скадар. А сличну, само још лепшу ствар учинили су и официри из једног другог дивизијона. Они су се за време примирја, тамо у Србији, спријатељили с неким правником, који врло лепо пева. И кад су сад пошли на Скадар, пошао је и он с њима — обукао се у војничко одело, па лепо човек иде у рат. Изгледа, чисто невероватно, али је тачно.

Тако дакле официри проводе време ишчекујући да се транспорт крене. Уа то врло ревносно набављају провијант за свој прекоморски пут, и троше при том много више него што им износи дневница коју им држава даје. Морају да троше, кад су силом околности приморани да цело време проведу у кафани. У кафани, то јест у хотелу и станују. А хотели су доста скупи. Уређени су прилично по европејски, па им је и цена таква. Само им публика, канда није баш сасвим европејска. Ја то закључујем по једној споредној околности: У хотелу „Коломбо", у коме ја станујем, има у соби правилник за госте. Једна тачка тог правилника гласи: „Умољавају се гости, да не долазе необучени у салон..."

С.

Заузеће Бардањолта.

Од парочитог извештача „Четињског Вјесника"

Са Грујемира, из краљевог главног штаба, изванредан је поглед на целокупно бојиште. Под ногама пружају се у бескрај плодна скадарска поља. Купа их својом благом топлотом сунце јужног неба. Пред очима у даљини је сва ратна позорница, дугачка у полукругу преко сто километара. У позадини се плаве главице разних брда, која је поседа наша војска и од њих око Скадра начинила непробојни ланац опсаде. Права линија води на Бардањолт. Два велика дурби на испред краља управљена су на њега. Њихова стакла тачно приказују појединости непријатељевих ушанчених положаја. На рубовима врхова, спрам неба, могу се видети и бодљикаве жице испреплетене око утврђења. При погледу на њих душа дрхти од језивања, срце јаче бије. Још мало, па ће међу њима узаврети метеж људског меса и крви.

Петак је, 25. јануар. Небо чисто, сунце топло, дан не може бити лепши. На пространоме хоризонту свуда мир. Као да се и не слути, колико ће живота угасити овај дан. Један покрет, само једна реч, разнесена од електричне струје по командама разних војних одељења, заподенуће борбу, отвориће хрвање, распалиће страст касапљења, којега се и данас цивилизација лаћа као потоњега средства за победу.

Тачно у 10 час. артиљерија под командом књаза Петра огласи почетак боја, т. ј. продужење рата са петвековним непријатељем. С леве стране, испод Бокса, затресао се ваздух, носећи звук гранате у правцу Скадра. У трен прихватише остали. Ту и тамо у даљини око Бардањолта већ се вију колутови дима.

Краљ и сва пратња на положају су за посматрање. Музика свира химну. Свак узбуђен. Откривене главе краљ стоји тренутак два непомично, гледајући у правцу боја. Затим седа, узима слушалицу од телефона, тражи извештаје, даје наредбе хладно, разговетно, разумљиво, учествујући душом и срцем у највећим мукама својих војника, својих официра, знајући да ће и сада, као и важда до сад, извршити дужност, испунити дуг према домовини са пожртвовањем отаца идовдае са Граховца и Вучјег Дола. А они знају, да је њихов краљ, њихов врховни командант за њима, да је њима осећа, с њима дише, у њихову животу налазећи свој живот, у њиховој слави свој највиши понос...

Бардањолт је постао вулкан са много кратера. Дим од граната оставља трагове на врху, средини, подножју, окрајцима. Под унакрсном је нашом топовском ватром. Као да се и само небо запалило на ономе крају. Артиљериски двобој распаљен је жестином очајања. Иза Брдице помаља се дим српских топова. Душа од радости

трепери. Две војске једног народа, двеју братских краљевина, ударају пресима о силна утврђења Скадра, који им спори непријатељ грчи од онога, што га брани.

У десно преко Скадарског Језера, високи Тарабош у црно је завијен. Врх му се и не види. Једна за другом гађају торпедске гранате од топова одреда генерала Мартиновића.

— Удри, Митре! присутни задовољно кличу.

Сирена телефонске слушалице у краљевим рукама својим нежним звуком даје глас, да неко зове из ватре са далеког бојног фронта.

Наследник краљевић Данило, главни командант војске, шаље оцу преко телефона са фронта први извештај. Краљ брзо ставља слушалицу на уво и пажљиво слуша. Лице се ведри, очи задовољством засјаше. Присутни нестрпљиво прате изразе краљева лица. Приметише да долазе први добри гласи. Сви се много радују.

Бој је у пуном јеку. Борба бесни свуда: око Бардањолта, иза њега на Шилдији, у Штоју, поред језера, за Брдицом, испод Тарабоша. Нема више места, на којем оба противника не би била у сукобу. Сунце бије у зенит, подне је, врућина је, али жешћа је ватра закрвављених, који на целоме фронту деле мегдан помоћу свих родова оружја. Брза пушчана паљба и митраљези оглашују да је пешадија у акцији.

Први резултат: пала је Муселимова Главица, праг великог Барзањола; две непријатељеве батерије ућуткане, наши бомбаши примакли се првим шанчевима Тарабоша, а пешадија жици Бардањолта.

Као човек, који се у зноју под тешким теретом скрхан испео на високу главицу и учинио први дугачки уздах олакшања, тако и присутни после тих вести одахнуше и поседаше око краља да с пуним грудима ваздуха прате даљи ток крваве драме.

Међутим приспела је у главни штаб, са Цетиња, храбра књагињица Ксенија да се у првим тренутцима невоља стави на расположење Црвеном Крсту у бригама око рањеника. Претпостављало се да број истих неће бити мали јер се не освајају градови без крви и меса, и то из руку дивљег непријатеља, који се упорно брани.

Битка се продужила. Трајала је и ноћу. У вече вратише се у главни логор наследник и књаз Петар да поднесу краљу опширне усмене извештаје. Целе ноћи чуо се митраљез час од стране Бардањолта, час из Штоја, час иза Тарабоша. Ноћ је протекла у узбуђењу, које је појачано грувањем топова. Као да се тресе сва околина Скадарског Језера. Оптични телеграф од брда до брда, од позиције до позиције искрама саопштава разговоре. Непријатељ је на муци.

Други дан као први, али друга ноћ тежа и мучнија од прве. Средиште је акција српске војске према Брдици. Ни пакао фантазија не би могао страшније замислити но што је те друге ноћи изгледао сав велики простор бојишта. Целе ноћи Краљ је са Наследником и Књазом Петром био на месту за посматрање.

Недељу, трећи дан битке, поздравила је на освитку појачана артиљеријска акција. Не зна се, на којој је страни жешћи бој. Ипак погледи свију управљени су само на врх Бардањолта. Отуда се очекује решење тродневне и двоноћне битке. Војници на целом фронту премлаћени од умора — гласе извештаји команданта. Али држе се јуначки. Страст борбе све их је захватила. Неће попустити док започети бој не крунишу успехом.

Прошло је подне. У 1 час 40 минута генерал Вукотић, шеф главног штаба, телефонира краљу са Нерфуша да је наредио, да се јуриш на шанчеве Бардањолта сад започне. Краљ спушта слушалицу, наследник и књаз Петар примичу се својим великим дурбинима. Наста нема тишина. Свак као укопан на својем месту. Душа је гледаоцима застала у врату. Велики значајни тренуци. Још само неколико минута, па ће се у оним жицама, што се на децимални дурбин једва виде, заплести кости и жиле храбрих синова вучедолских победитеља. Још само минут два, па ће у масама изгинути синови Црне Горе за ствар

Краљица бугарска Елеонора пред чеком болницом у Софији

свету, узвишену, за ствар правде, слободе, за бољу будућност своје домовине и с њоме целога Српства. Још минут два, и за оне витезове, онај цвет снаге наше државе с поносом ће се рећи: благо томе ко довијек живи, имао се рашта и родити!

Краљ се одмиче од својега дурбина. Скида капу. Очи му се засузише. По његовом великом челу котрљају се капљице зноја. Своје храбре војнике прати како јуришају у неминовну смрт.

— Три наша барјака лепршају се на шанчевима на врху Бардањолта — рече краљ гледајући на дурбин.

Опет код свих силно узбуђење. Дубоко потресе. Наследник одмакну главу од дурбина и за тренутак два очи покрио длаком деснице Књаз Петар привија се уз њега и са сузама у очима прати касапљење на шанчевима. То томе наследник опет посматра и гласно саопштава, да је одасвуда на шанчеве навалила наша војска. Жице су већ испресецане.

У 2 и по часа по подне телеграфски извештај генерала Вукотића краљу донео је кратко саопштење: да је наша храбра војска Бардањол заузела на јуриш.

— Живио краљ! Живела војска! — Захори се са свих страна у главном логору.

Тек сад је било занимљиво посматрати бегство непријатеља низа страну Бардањолта. Шрапнели наших топова, који су веома вешто крчили пут јуришу, такође су вешто стопу у стопу непријатеља гонили. Низ Бардањолт бежао је непријатељ у страху, метежу, нереду. Могле се видети на дурбин читаве масе, па коњи, мазге, карови, кароце, и све се то у паници повлачило према мосту на Киру, где падну наши шрапнели и од масе направе клупче, које се котрља у корито реке. По заузећу Бардањола наша артиљериска ватра била је управљена на Мали Бардањолт, да отуда непријатељ не би дошао у помоћ Великом Бардањолту. Али он то није ни покушао. Толико је био сломљен, претучен изненађен и деморалисован.

Логор црногорског престолонаследника на Рвјоли под Скадром

Ноћ је прекинула битку. Бардањолт, врата Скадра, у нашим је рукама.

БУДУЋНОСТ БИТОЉА.

Битољ има све природне услове да постане најважнији трговински и индустријски центар и да за борављење и живот буде најлепша и најудобнија варош. И по плодности околине у којој лежи и по месту у коме се налази, он је одређен да постане најважнији центар наше јужне Србије. Широка и пространа равница између Прилепа, Лерина, Ресна и Битоља, представља најплоднији и најбогатији предео с ове стране Вардара. И ако се овде земља врло примитивно обрађује, ипак су жетве богате. Са ових плодних равница и при оваквом начину обрађивања земље скида се преко године два рода.

(Свршиће се).

ВРЛО ЗАНИМЉИВА КЊИГА!

КЊИГУ „КРАЉЕВИЋ МАРКО У БАЛКАНСКОМЕ РАТУ" (СА ДВЕ СЛИКЕ), КОЈА СЕ У СЛАСТ ЧИТА (ЦЕНА 50 ПОТУРА) ВЕЋ У ВЕЛИКО РАСТУРУЈЕ ИЗДАВ. КЊИЖАРА

СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА У НОВОМ САДУ, ДУНАВСКА УЛ.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранкка Н. Сад

СВЕСКА 28. | У НОВОМ САДУ, 2. (15. МАЈА) 1913. | СВЕСКА 28.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Црногорац на повратку с ратишта.

»Ријечки Нови Лист« доноси ову бележицу: На проласку за Русију, посјетио нас је јуче у редакцији Црногорац *Бакићевић*, који се борио као добровољац у црногорској војсци, те нам је испричао следеће:

— Ја сам боравио 12 година у Владивостоку, на далеком Истоку. Дне 27. септембра 1912. — рачунам по старом — дочујемо, да се наша домовина заратила с Турском. Осетисмо дужност, да одмах похитамо у помоћ нашима у домовини. Нас 67 Црногораца, који борависмо у Владивостоку, умах се скуписмо и отпутовасмо. Путовасмо преко Сибирије на Москву, пак на границу Русије и онда преко Будимпеште, Ријеке и Котора на Цетиње. Наше путовање трајало је 22 дана. Чим стигосмо на Цетиње, пријависмо се војничкој команди. На Цетињу добисмо војничку робу, у Бару оружје, а онда пођосмо у Вирпазар, гдје нас размјестише по батаљунима. Ја отиђох у одред пријестолонашљеника. Дне 18. новембра нађох се први пут у љутом боју пред Скадром. Наша 32 батаљуна развијаху жестоку борбу: пушчани огањ, строје не (машинске) пушке, брзометни топови, хаубице, пољски топови, опсадни топови — све је то сипало огањ на турске позиције. Бој је тако потрајао од 9 до 11 увечер. Дне 10. децембра опет сам био у великом боју, који је потрајао од 9 до 12 у ноћи. Дне 25. јануара — рачунам увијек по старом — дошла је наредба краља своје војсци, да се заузме Велики Бардањол. Истог дана започне бој у 9 сати ујутру. Послије 40 часова топовске паљбе, пошла су 32 батаљона на јуриш. Сви официри су извукли сабље и викнули:

— Ко је Црногорац, напријед!

Сви смо радосно јурнули напријед, већом радошћу него да идемо на свадбу. Ту није гледао брат на брата, отац на сина — већ се јуришало безобзирце на ватру коју су Турци сипали на нас. *Бој је трајао* од 25. до 26. јануара *дан и ноћ без престанка.* Непријатељска ватра страшно је косила наше редове, али ко је жив, тај се неустрашиво даље барио. **У том боју пало је 2500 мртвих и 2700 рањених.** Кучки батаљун је тако дуго напредовао, док војници нијесу управо самим рукама по грабили турске строје пушке (митраљезе) и окренули гла цијели од наших редова. *Жене* су носиле и помагале рањене. И *много* је *жена погинуло.* Од 25. јануара судјеловао сам и у свим каснијим бојевима око Скадра, све до његова заузећа. Био је овај рат велика мука. Спавали смо згурени у шанчевима, стојећи у води до колена, изврвени свим непогодама невремена. Сваки дан смо добивали $^1/_4$ литре ракије, доста меса, браветине, говедине, сланине, разног варива, и 1 кг. хлеба.

Официри су у свему дијелили једнаку судбину с нама. Било је великих напора, особито кад је требало вући топове и муницију. Путева су јако лоши. Око мене пало је толико мојих другова, што убијено што рањено, а ја сам по срећи остао здрав и жив. У рату је био и мој отац, којем има *78 година.* Три моја брата су погинула, а исто тако и више рођака. Један брат, који је погинуо, био је дошао из Америке. Врло много нас је било Црногораца, који смо се, кад је настао рат, вратили у домовину, да као добровољци војујемо. Сад се војска распушта. Сва војска била је за то, да радије изгине пред Скадром, него да напусти тај град. А то је разумљиво. Некоме је пред Скадром умро отац, некоме брат, некоме син, па је тешко било оставити оно мјесто, натопљено толиком крви.

ДА ОБИЂЕ СИНА!

— *Др. Никола Вучетић из Београда.* —

На Нагоричану и око Куманова закукла је бојна вреба. Заталасани и продамани ваздух се је смирио. Тома у висинама, где су се гледали, као некакве крилатице, распрскани шрапнели, не види се сада више ништа, само с времена на време пролети јато црних тичурина, које још лете за мирисом крви и меса у распадању, људског и животињског. Разривене њиве и пећине, по којима су јаме од заривених граната, удубљења од коњских копита и људских стопала, колотечине од точкова обичних кола и од топова и ископа-

Црногорска брдска батерија пред полазак у бој

Пред патријаршијом у Пећи очекује народ своје ослободиоце — Црногорце.

ни заклони неустрашивих ратника, рекао бих, одмарају се... управо као да дахћу од тешкога притиска, што је по њима био легао, као да долазе к себи од ненадног, неслућеног покора, што их је био снашао!...

Тамо пак у питомој Шумадији, у једном селу убавом, на догледу богатих поља и питомих брежуљака, скупила се гомила старих сељака пред судницом и разговара о ново стима, што су им стигле из града. Сам чича Милован је дошао отуда, донео је новине, у којима пише о чудесима, што су их наши људи починили у првом судару са Турцима. На све стране српска војска напредује, а код Куманова, веле, већ и не питај! Ту изгледа да је ждаља сирваљена! Тешко да ће моћи и репом да макне, а некмо ли да подигне главу!...

— Ама, чича Миловане, велиш, много је изгинуло Турака и заробљено их и отето им силесија плена; али ми рече нам, шта би ,са нашима?! Да ли њих много изгибе? запитаће чича Стојан, који је досада све једнако ћутао и слушао разговоре свију, а највише приповедање чика Милована.

— Е, па знаш, како је Стојане!. Био си са мном у два рата, па где би било, да не буде и наших и мртвих и рањених?!... Ама, хвала Богу, веле, мање их је; али, ипак, доста ће их бити; видео сам пуне возове, што превлаче рањенике — рече Милован.

— Ух, брате, изгинуће деца, не умеју се чувати! рече чика Павле.

— Е, па, браћо, ви знате, да слободе без крви нема, као што нема ни берићета без божјег благослова! Ко погибе, ко остаде! Али српски народ ће прогледати!... Да ли би било наше Србијице данашње и ове лепе слободе у њој, да наши дедови нису гинули и наши вршњаци остављали и своје кости и своју крв по гудурама? говорио је чича Милован.

— А да неси што начуо и о нашој деци? Да неје који погинуо? А рањених, знам, већ да је доста? питао је чича Павле.

— Па говоре за неке, али се то још не зна. Па боље је, браћо, да и не говоримо сада о томе! рече Милован.

— А када ће се то знати? питао је Павле.

— Ко зна! изусти Милован.

Ћутали су. Ветар је дувао прилично јако са југоистока. Небо је било шарано пламенастим облацима и сунце је избијало између облака, па би обасјало и село и читав крај и све старе сеоске, брижне и натмурене, које је мало разгалило ово приповедање чика Милована о успеху српског оружја, али унело бригу у душу појединаца, чија су деца тамо на бојном пољу... А свију њих је понеко тамо!... Некојима их је и више њих!...

— Него, браћо, требало би поорати и посејати још Милоју, Станку, Николи и Јовану. Ви знате, њима није нико остао, сем жене и ситне деце... И ред је и дужност нам је, да то учинимо! прекину ћутање чика Милован.

— Па дабоме! Да пооремо и посејемо! говорили су редом, један за другим, а неки и у глас.

— Сутра можемо већ Николи и Милоју! рећи ће Милован.

— Ја те молим, Миловане, што има да урадим ја, да свршим сутра, јер можда ће ми испасти пут! говорио је чика Павле, гледајући преда се у земљу, по којој је вртио својим штапићем.

— Добро, узори, колико можеш, код Николе! рече Милован.

— Хоћу, радићу од рана јутра до касне вечери, да што више свршим! говорио је Павле, а вртио је палицом непрестано по земљи.

— И мој ће плуг радити с тобом! рече Милутин.

Разишли су се. Сви су били замишљени. Размишљали су о разговору код суднице и у тим мислима су се полако примицали кућама, где су их жељно ишчекивале жене, снахе, ћерке и унучад. И Павле је дошао кући. И њега је дочекала жена му, баба Смиља, и снаха са своја четири синчића, од којих је најстарији сада тек у осмој години. Тек је уписан у школу! Он је први истрчао пред деду и стао се око њега умиљавати, а за њим су дотрчала и друга двојица. Најмлађи је тек у четрнаестом месецу, баба га је баш држала на крилу, а мати му га хранила. Он би се сваки пут, кад би му мати пришла с кашичицом, отимао за њу, а кад виде деду са осталом браћом, коју је дедa готово носио — обесили се он — он се окрену и рече чисто: дедa!...

— Једино дете! изусти чика Павле и дође му нешто тешко, па се разнежи и стаде љубити дете.

— Да неси што чуо, Павле? питала га је баба Смиља.

— Ништа, само, веле, наши побеђују! одговори Павле.

— А за Душана, оче? запита снахa.

— Ништа, снахо! Бог ће дати, те је жив и здрав. Ја се уздам у Бога и у памет мога Душана, да је добро. Ја сам га учио, како ваља у бојu да се чува, учио сам га ономе, што сам научио у ратовима! говорио је Павле.

— А кад ће се то знати? питала је снахa.

— Па када?... Како да ти кажем, снахо? Ко ће знати?... Него ја сам као доконао нешто друго. Сутра ћу да свршим свој посао. Поораћу свој део Николи, па ћу онда на пут! Хоћу да видим, како је Душан... Понећу му и мало преобуке, и коју пару, а и вас две ћете, знам, испећи што! рече Павле.

— Баш добро! Нека осети дете, како за њим чезнемо! Биће му лакше, кад те види, као да је код куће! говорила је баба Смиља.

— Добри оче, баш ти хвала! љубила га је снахa у руку.

— Али и ја идем с тобом, хоћу и ја да пуцам на Турчина, да одменим бабу! рече најстарији унук.

— Најаре деда да га одмени! од врћа Павле.

— Добро, дедо, како ти кажеш Ти сада, па ћу онда ја! пристајао је унук.

Ћутали су неко време, затим Павле изађе у двориште, да разгледа, како је по двору. Извукла су и деца и играла се, а сунце је било на починку. Лепа вечерња румен давала је диван призор и Павловом дому и поћњацима око њега и оној сличици дечје јурњаве по дворишту, кроз које су пролазиле коке раколеци се и смишљајући, на коју ће грану прхнути на ноћно одморите. Старац се брзо врати у кућу, где је затекао баба Смиљу са унучетом у наручју. Снаха је отишла, рече му, по воду.

— Е, мој Павле, хоће ли нам Бог поклонити Душана? уздахнула је она.

— Па Бог је добар, нека буде воља његова! одговори, рекао бих, хладно Павле.

— Јединац нам је! Ти знаш шта, смо жалости видели, док нам се је Бог смиловао и њега поклонио!.. Хвала му!.. Знаш, шта учини слаба од наше двоје деце, док си и сам баш у рату био, и један и други пут. Па онда, шта учини несретна вратобоља пре десетак година! Сатре и нас и село!.. Од све деце остао нам је онда само он. И утирали смо сузе, погледајући у њега! Био је већ великачки!.. А сада га посласмо за добро нашег народа!... А да ли ће бити и за добро и ове сирочади, ако му, не дај Боже, што буде. ... Тешко мени! метну она главу у обе руке, сагнувши се преко унучета.

— Бог је добар, Смиљо. Он нам га је сачувао онда, кад је неумитна смрт својом оштром косом све посекла, па ће га сачувати и онда, када наше оружје носи праву смрт Турчину! говорио је Павле. Смиља се подиже, уздигну главу, па га погледа очима зарадованим, пуним бриге и љубави.

— Из твојих уста у божје уши!.. Али рат је рат!.. Знам ја и памтим, шта је било у нашим ратовима, у којима си ти био! рече она.

— Па шта?!.. Ето баш сама велиш, у њима сам и ја био. И јесам, па шта ми је било! А многи су остајали онда код својих кућа, којих ја нисам ни затекао, кад сам се из рата вратио. Зар не бива то, како Бог хоће?... Не бој се, Смиљо, не бој ништа! Ја верујем и надам се у Бога, ништа нашем Душану не ће бити! завршн Павле одлучно.

— Из твојих уста, у божје уши! понови Смиља.

— Хоће, хоће, Смиљо! Па, најпосле, и да што буде, зар би то било што постидно за нас? Благо ономе, ко има кога послати у рат!... А видиш ли та четири синчића његова!? Зар не би била за њих срамота, да им се отвц — кољакав или Бог те пита какав! — излежава сада код куће, кад сва друга браћа дају своју крв, па и главе за цело Сриство!.. Ето то, и што ће он ипак доћи здрав из рата, нека учини, да увек будеш весела! говорио је Павле убедљиво и са осмејком.

— Хвала Богу!.. Али шта ћеш? Бедно материно срце кадикад хоће да пропукне, а не знаш ни сам, зашто! говорила је Смиља.

— Баш добро, снахо, дед ми воде, жедан сам!.. А где су деца? основи свекар снаху, која је у тај мах улазила с водом.

— Напољу се играју. Сад ћу их звати, говорила је она, пружајући свекру воду.

Ноћ је прошла брзо, а и сутрашњи дан. Сви су се чудили, колико је Павле с Милутином свршио код Николе. Неје готово више ни остало ништа... У Павловој кући су се пободне пекли и неки пилићи и погача. Снаха је све то сама спремала. Тек понешто би запитала и свекрву.

Чукнуло се је по седу, да ће Павле на пут и то да обиђе сина. А дошао је и глас, да је наша војска већ прешла и Скопље.. На где ће га наћи? питали су се многи. Како сме тако да иде? домишљали су се други. Но понеки су чак долазили и распитивали се, да ли би им чича Павле што хтео понети и за њихове...

На возу је ваљало бити још те ноћи, ако га пусте на воз. А ако баш и не пусте, он ће и пешке! Куд не може човек стигнути? Само ваља хтети!... И мада је био преморен радом целога дана, он се је опет нашао на ставици око поноћи!... И мислите, да је био он сам! Боже сачувај!... Било их је много и из других места, и из села и вароши и варошица. Чекало се је дуго на воз. Већ је изгледало, да неће ни доћи!... А шта ти се ту није приповедало!.. Један је причао, како му је погинуо син. Једни му рекоше још пре Куманова, другиевеле, код Куманова, а једни опет, на Нагоричану!.. Један опет варошанин потегао чак из Крајине! Рекли му, да му је син нестао. Да ли је рањен или погинуо, нико му не зна рећи, само сви тврде, да неје могао бити заробљен, јер Турци нису могли, кажу, никога од наших заробити. Распитаће се од Врховне Команде на свуда, и по болницама, тако је најбоље. Ваљда ће што сазнати! Досад је само добио извешће, да га нема у његовој команди, а шта је са њиме било за време битке, у команди му не знају.. И други су ту приповедали, зашто су се кренули на пут. Једни су чули од неких, да им је син рањен, од других опет да неје, па су наврли, да се сами уверс... Други опет нису чули ништа, али их је спопала нека чамотиња и слутња, па не могу да одоле срцу и иду добићу да децу .. Павле их је све слушао, па му дође нешто тешко и стадоше га кињити неке црне мисли... Је ли то зато, што је преморен? Дође му, као да је и Душан рањен и да лежи негде у болници можда тешко болестан, а он се креће на бојиште!.. Па онда му наједвред дође црна представа, како Душан, тешко рањен, још за време битке, лежи у крви и блату размрскане главе, како не зна ничија о себи и — издише без иједе и кога своја!... Баш јасна му би слика... вуђао је он то у рату!.. Кукну и поће мало да се прође, је да ли би му нестале те мисли...

— Шта ми је? шапутао је он и прелазио десном руком преко чела, као да би хтео скинути те мисли... И

У црногорском логору: у штабу војводе Бура Петровића.

Пећ, у Старој Србији — резиденција српских патријараха

збијала нестаде тих мисли, а он се осмехну.

— Не, мој је Душан здрав! Зна он, како се ваља чувати и пазити у боју. Учио сам ја њега! говорио је он себи сасвим задовољно и са пуно уверења, да му сину не може ништа бити.

Дошао је и воз... Пустили су их све пешину и без обзире. Кад је био у возу, као да је био већ са сином, тако га је неко задовољство спопало. Примирио се је у прикрајку у колима потпуно задовољан и одмах је, онако уморан, и заспао!.. Кад су били код Куманова, многи су изишли брижни и радознали. Он је био потпуно миран. За пук свога сина је чуо, да је отишао некуда далеко напред, али, где је баш, нису му могли рећи. Сазнаће у Скопљу, рекоше му... И он је пошао мирно даље, уверен, да ће сина стигнути здравог и задовољног. А кад је стигао у Скопље, дознао је, да се возом даље не може, а пук ће негде бити на путу од Велеса у Прилип!

— А којим се путем иде у Прилип? питао је он.

— Е, пријане, иде се овамо; али отуда још несу очишћени Турци. Засад се може ићи само преко Велеса, ако хоћеш да не презаш! рекоше му.

И одмах се је кренуо. Путем поред казибапског гробља оставио је Скопље. С њиме су још неки, а и пут је начичкан и колијама и појединцима обезницима. Читаве коморе појединх јединица, а и појединачна остала кола кретала су се и одмицала. Поред њих коморције с песмом и шалом, знижудкањем и смехом. А и појединци иду и траже своје јединце. Неки је пратио заробљеничке одреде и сада се враћа за својима, па где их стигне! Други је био у болници и оздравио, па је упућен у команду, а где му је управо у овај мах команда, да ли на путу преко Штипа и Криволака или овуда преко Велеса или баш и на другој страни, појма нема, нико му није умео рећи. Трећи опет за оставе је некако још за време велике битке, ни сам не зна, где и како — бар он тако брани сам себе и пред самим собом! — и сада иде за својом јединицом Истина, рекоше му, његови су отишли преко Овчег Поља; али, ко ће да иде сам за њима? мислио је он. Да се дође само до Велеса, па ћемо тамо питати, вальда ће команданг места тамо знати, где му је јединица!...

Ноћ их је затекла у једном селу. Време је било до зла Бога рђаво. Цело по подне била је суснежица и исквасили су се гацајући по лапавици. Многи је већ роптао на своју судбину и злу срећу, а многи је шалом разгонио и своју невољу и беду својих сапутника. Зато и јесте смех владао у појединим групицама ових измешаних путника шареног одела и шареног изгледа. Но у селу је била невоља! Нигде крова, да се уђе у суво! Све је то било заузето. Они који су пре њих стигли, заузели су били, што се је могло наћи.

— Има амо један наслон, у ком су овце лежале! зачу се удесно.

— Море, и тамо ће бити боље, него да останемо у овом чуду, влази и блату! помисли Павле и пође на ту страну.

— Ехо, та то је још те како славно! чу се испред њега под наслоном, куда су већ неки били ушли.

Ту су провели ноћ. И спавали су. Још те како слатко! Неки су се хвалили још недељама, како су слатко спавали у оној штали на путу од Велеса! А ноћ је била хладна пона лапавица претворила се је била у чврсте громбе и ледом покривене локвице.

Сутрашњег дана су путовали похладном времену и снегу и стигли у Велес.. Павле је дознао, да је пук његовог сина отишао према Прилипу преко Извора. Неки познаници војници, што их је ту затекао, рекоше му, да су видели Душана и да је здрав. Мало је забринут за кућу, јер, откад је отишао од куће, још ништа неје био чуо за своје, а писао је, рече, неколико писама! Шта ли је то, да ли су они добили његова писма или не? говорио им је, рекоше, Душан.. Павле им рече, да несу ништа добили.

— Знаш, тако је у рату! правдао је то Павле.

Неје се дуго премишљао ни оклевао него је ударио путем све узастопце за војском. Пред саму битку пред Прилипом, стигао је чика Павле Нашао је и сина. Сва је био сретан и блажен, кад га је спазио

— Како си? изишло му је из грљења тако сретно из грла.

Гледао га је, чини се, не може га се нагледати. На кад му је стао да показује утробу своје торбице!

— Ево, ово ти је спремила снаха! говорио је.

— А шта ради она? питао је Душан и разрогаченим очима гледао у преобуку.

— Добро је!.. А ово ти је послала мати! показивао је даље чича.

— А како је наја? питао је он и гледао у печење и погачу.

— Добро је; држи оног малог на криљу и пева му! одговара старац.

— А како су деца? Слуша ли онај матори? Не иде у школу? Је ли нема школе? Јесу ли увек здрави? питао је он живо, а сада је гледао само у очи оцу.

— Сви су увек здрави и уживамо сњима. Онај стармали искао је, да дође са мном. Хоће човек да те одмени, каже он, да пуца на Турчина! Школе нема нигде. А где ће је и бити, кад је то све амо? говорио је старац.

Говорили су још дуго. Душан се је распитивао за све у селу: ко је све остао, а ко је отишао на другу страну. На онда је приповедао о о онима, који су били са њиме у пуку, а рањени су или где погинули. Рече му и за Николу, да је погинуо!

— Један ти ли је! А баш смо и поорали све, пре него што сам отишао на пут. Па шта му ви? Зар се неће умео чувати! ишчуђавао се је Павле.

— Чувати! Ко ће да се чува, кад то ври и из неба и из земље! Не знаш, откуда ће те утристи. Час доће

спреда, час озго, час са стране! Бог свети зна, како је то! Ко ће ту да се сачува! говорио је Душан.

— Може, може! Говорио сам ја теби! брањаше старац своје веровање.

— К оружју! чу се заповест, а озго загуди отегнута дубока песма непријатељског топа са брега запраштише пушке.

У трен ока био је стрељачки строј распоређен. И почела је она чудна игра, која се изводи скоковима и потрбушке уз свирку, испрекидану и немелодичну, која изазива у души не блаженство, већ најпре неки ужас, измешан са страхом, па онда тек одлучност са равнодушношћу.. Павле прилегао у један заклон и посматрао напредовање и слушао зузукање куршума, што прелетаху понеки пут и изнад њега.. И примицао се је за њима, грабећи све лепши заклон од лепшега, али увек иза њих.. Пролазили су сати, а бој је бесно. Најпосле њему дође мисао, да се увуче сасвим у строј. И онако су расути, па ће се довући и до сина, да га мало одмени. Нек се дете одмори, а он се и онако уме боље чувати! Неје дуго трајало и он је био близу сина. Зузукање и фијукање било је и силно и страшно...

— Сињко, дај да те бабо мало одмени, а ти се одмори. Дај пушку а, да ја мало нанишаним! Да видиш, како смо ми ратовали! смехујно се је старац.

— Море, оче, остави ме! Боље да си остао негде позади! Шта ћеш овде? Зар не чујеш и не видиш, како прште и зује? говорио је Душан.

— Дај, дај, а ти ето ту, где је угнуто, лези и одмори се. Добро ћу ја пуцати, видећеш! говорио је Павле, који је већ поред сина лежао.

— Па добро!.. Ево, да ти покажем, како се пуца! показивао му је своју брзометку.

— Е, уживај! Знам ја њу! шалио се је и смејао старац.

И збиља нишанио ја и пуцао и обрао мете! Прилично је потрајало то чудно весеље, у ком је учествовао и борац потпуно седих власи, да одмени свога сина!.. Одједан пут осети он као неки убод у десни бок! И нехотице скиде руку са пушке, па се ухвати за то место, где му је сенуо бол, а намршти се у лицу. Јасно му је било, да је — рањен!.. А срамота га беше! Како да рекне сину?!.. Да он сазна, да је рањен! На онда, да се и дете не уплаши!.. Не, не ће му рећи.. Досети се.

— Ево, сине, доста је било; настави сада ти! довикну он Душану А ја ћу се сада мало повући... Него ако ухватим прилику, ја ћу да се вратим, да гледам кућу!..

— Добро! примицаше се Душан потрбушке до места и ухвати положај, а отац му се повуче.

— Због ога, сине! рече старац стегнутих вилица.

— Због ога! Поздрави све! говораше Душан и нишањаше и не осврћући се за оцем.

Пала су пренели на превијалиште..

* * *

— Како да се сачуваш, кад бије и из неба и из земље! говорио је Павле лекару, кад га донеше у болницу.

Син му је прошао и Битоље, и још даље и, хвала Богу, увек остао здрав. Био је и на одсуству и смејао се је много, кад му је отац приповедао, шта му се је десило онда пред Прилипом, јер дотле Душан неје о том ништа знао.

— Па рекох ли ја теби, да се не може сачувати?! говораше он.

— Право си рекао! рече чича Павле.

Прешево, 2. априла 1913. г.

ИЗ СКАДАРСКЕ ЕПОПЕЈЕ.

Смрт Хасан-Ризе.

Скадар, 31. јануара.

Синоћ је *мучки убијен* генерал Хасан Риза. Вест је изазвала велик утисак, те је, како некоји тврде, проузрочила бол и забринутост са онога, што би се могло даље догодити. Међутим је по гдекоји одахнуо: али нико није био зачуђен; сви су мислили, да се међу првим жртвама очајних прилика, којима иде у сусрет опседнути град, бити валиja, ако се не буде довољно бринуо за сигурност своје особе. Био је управо убијен у часу, кад је хтео бити сам. Синоћ је Риза бег био на вечери код Есад-паше; оба стана нису далеко један од другог. Око 8 сати валиja се опростио, одбивши пратњу од пет или шест људи, што му их је Есад-паша хтео дати.

— Дакле — рече Есад-паша — даћу да Вас прати мој ордонанс-официр.

Риза бег је изишао на улицу са младим официром. У овим ноћима, облачним и без месеца, Скадар се замотавао у непрогледну таму, није запаљена ниједна светиљка услед недостатка петролеја, који влада једино трошци за своја два моторна млина. Дошавши на трг, где се налази заповедништво, Риза бег се захвали официру и рече му:

— Врати се, сад сам код куће.

Отишли сам, учини још неколико корака. Наједаред се нађе пред три човека или бирем сенке од човека. Није их могао распознати, ко су, али их упита:

— Ко сте? Камо идете?

Три човека нису одговорили, што баш валију није толико зачудило, јер мислећи да су војници држао је, да су то Грци, Арбанаси или Арапи, који не знају турског језика. Прошао је мимо њих, али тек што су му три незнанца била иза леђа, кад одекну три хитца. Риза је крикнуо неке речи, које су допрле неразумљиве до ушију оних, који су први дотрчали на пуцњаву, те се срушио на земљу. Због тмине нису га могли одмах наћи; тражње је трајало неколико минута. Напокон је пренесен у свој стан. Од три хитца два су га погодили; један је кроз хрбат у висини рамена продро кроз плућа и сломио два ребра; други хитац продро је кроз бубреге и изишао на дну трбуха. Прва је рана била тешка, друга смртна. Хирурзи су одмах изрекли, да се не може спасти и био је бескористан

У логору црногорске војске код Скадарског Језера.

Турци Руговци у заседи против црногорске војске

сваки покушај, јер би он био тек повећао патње рањеникове. У 2 сата ове ноћи, након петсатне агоније преставио се Хасан-Риза живети. Кад је осетио, да му се приближава смрт, тужним се осмехом обратио на официре, који су долетели до његове постеље, и дигнувши малко једну руку, захвалио им се на доброти, што су му ју учинили. После тога је наредио, да му се приближи *Есад* паша.

— Препоручујем Вам — рече му — своју обитељ. Немојте ју заборавити. Препоручујем Вам свог сина. Немојте му рећи, да сам убијен, него да сам погинуо у битци. Можда ће у том уверењу мање трпети.

Хтео је још говорити, али му нестаје снаге. Рече:

— Закуните се, да ће те до смрти бранити домовину.

Официри стојећи »мирно« око постеље, исказали су почаст свом умирућем заповеднику и заклели се. Риза бег, као да не жели више ништа, заћути и остаде с изражајем мирне свечаности, док му га није замрачила сенка смрти.

Хасан-Риза бег рођен у Багдаду, свршио је војничке школе у Цариграду и у Берлину. Јер је врло интелигентан, постао је један од бољих официра турске војске те је подрежимом Абдул-Хамида постао пашом т. ј. генералом. У Скадру је за поведао са 30,000 људи. Био је врло оштар, строг и страшан у извршавању властите дужности и у захтеву, да ју и други извршују. Ваља рећи и над његовим гробом, да је био некада неправедан и дивљи и да је задао грађанству тешких жртава, а да није у том имао право. Али кад му је дух био ведар, Хасан-Риза бег изгледао је племенит.

О свом Багдаду говорио је увек са пријатељима и знанцима с љубављу и чежњом.

— Говоримо мало о Багдаду — рече му једном једна од његових пријатељица у нешто певајућем тону.

— Та говорим о њем увек, рече Хасан Риза, као да та нећу више видети.

Истој особи дао је једног дана своју слику. Пријатељица му се захвали и рече у шали:

— А шта ће рећи непријатељ, кад сазна, да страшни Хасан-Риза бег, који не спава ни дању ни ноћу, имаде времена да се слика и то још у пози?

Валија јој само одговори:

— Нисам могао више чекати, а да пријатељима не оставим успомену. Никад човек не зна...

Ова нит песимизма, ове честе алузије на ненадану смрт, нису биле последица страха и празних слутња, већ одговараху збиљи. Сваки час је Хасан-Риза нашао на столу претеће писмо, а каткада и више њих.

Једне вечери, кад се враћао са Широчке, крај Базара, испаљен је један хитац на пролаз. Он је знао и то, од кога је потицала мржња, претње и хитци: од Муслимана. Они већ од дужег времена највише трпе од опседања; јесу, истина, најсиромашнији, али ни они, који су што могли учинити, нису се бринули за опскрбу. Муслимани су се опирали сваки одредби. Кад је требало платити намет и глобе, морали су се на то силити свим средствима. Често су се и господа дала заварати и батинати и тек су онда платили. Хасан-Риза је надзирао, али још је између њега и муслимана биваo све већи. Муфтија је био увек под надзором и многе су особе, које су похађале његову кућу, биле претраживане. Једном је муфтија доведен под бајонетима на састанак муфтара, на ком се имало решити питање турског зајма од 10.000 турских лира. У те је дане рекао један *турски свештеник*: »*Хасан-Риза и валије тоскују!*«

Пре две седмице имао се пред Тарабошем подићи један шанац и валија је одредио, да се за тај посао употребе и Муслимани, који су се тамо налазили. Али они су то одбили, велећи, да није њихова ствар на раде, већ да само суделују у бојевима. На то су одведени у рад. те су под воденичком пратњом морали проћи Базаром, што је у Скадру понижење. Има томе већ дуже, што је валија сазвао муслиманске поглавице те им рекао, расправљајући с њима о положају града:

— А ако вам се даде автономија?

— Ми је не ћемо, одговорише.

— Што? — повиче Хасан Риза зачуђен. Зар одбијате слободу? Зар не бисте хтели бити господари у својој кући?

— Ми — ако нас Турска остави — водимо рећи под другу власт.

— Ви сте робље! — повиче Хасан Риза тој господи. — Месо за шибе! Душе блата!

Отишао је обљећен.

Тако су и господа често пограбљена за новчарку и изнуђивана, а и сиромаси огледнели, бојећи се увек пред страхотама сутрашњег дана, чинили заједно све веће мноштво пуно мржње. Требало је тек потицања једнога, да се многи закуну, да ће убити човека, који је изазвао њихову мржњу.

Била је завера, али о њој се много не зна. Био је уапшен богат један Муслиман, а вечерас и један муфтија.

Међутим је Есад паша »обесчашћен«, као што се то овде вели. У Албанији, кад једна особа изађе из куће, у којој се задржавала, јесте неоскрвњива и ко употребе против ње силу, задаје велику увреду оној особи, која ју је угостила

Ова особа остаје под тешком сумњом и имаде право осветe, да се опере од сваке љаге. Сумња остаје, док уверитељ није пронађен. Према том старом закону који вреди и извршује се и сада, Есад паша има право да убије убојицу свога госта. Ако је убојица већ и у рукама правде, то се може држати, да је убијен пре него ли је суђен.

4 фебруара.

Есад паша, валија и врховни заповедник војске, објавио је Црногорцима по ордонанс-официру, да је у примирју и да је војан да га се држи. Потписујући својим именом и

чашћу службено је тако непријатељу објавио и смрт Хасан Ризе. Црногорци су одговорили, да је примирје већ престало и да је обновљен рат на свим линијама. Есад паша је сада издао објаву о томе, у којој је нагласио, да ће сви војници учинити своју дужност, те позвати грађане, да се с њима натичу у обрани града. Младотурци и фанатични Муслимани с одушевљењем су поздравили поновни рат, а остали Муслимани и католици са жалошћу.

Будућност Скадра изгледа данас још страшнија. Црногорци су још више сузили посадни појас.

Српски нападај на Брдицу. — Битка на Бардањолу.

9. фебруара.

Ноћас око 3 сата пошли су Срби напред до крајње тачке Бушати-а, те су напали на Брдицу, на важну јужну позицију и најјачу и отпорнију након Тарабоша. Изабран сат бијаше подесан, да се сакрије приближавање. Али можда се одвише уранило и почело с кретањем, кад су још мањкала три сата до зоре, те је и непријатељ имао времена, да се послужи тмином за против навалу. Срби су напали само са пет батаљона, док је међутим једва достајало свих 12 000 људи, да се заузме позиција првога реда као што је Брдица. Једва што су предстраже опазиле прве сене, топови су малога калибра почели сипати шрапнеле, а из шанчева је почела пушњава пушака.

Срби су одговорили живо. Довезли су собом неколико митраљеза, које су одмах сместили у средини равнине под шанчевима. Онису се пуцањи примицали скочимице узе све велике губитке. У кратко време дошли су тако до другог плетера, где су их Турци видели да режу жице маказама и бајонетима, обарају ступове, отварају пролаз и долазе до првог плетера.

Ова велика предстража од преко тисућу људи, неустрашива под непрестаном ватром, налазила се међу два плетера, кад осети, да је напад нута готово с леђа. Док су Турци из шанчева још појачали своју ватру Срби су почели губити одважност. Смели су се и почели су мислити на заседу. Тескоба се мало по мало раширила. Чули су се гласови: Напред! Дошли смо! — али ти су били утихнути од оних, који су говорили, да се ваља зауставити. Проваливши у долини тисућу метара Срби се заустависте, поређаше се и бранђаху се живо против Турака, који су их тукли са севера од стране Бацлека, док су према Бојани радили други Срби, који су покушали два јуриша на шанчеве, али без успеха, но нису стали пре, док нису опазили заседу, у коју су пали другови на фронту, те су им полетели у помоћ. Насвакси се начин акција није могла више развијати и у несретној позицији, на којој су били стиснути, није Србима преостало друго него да се повуку, што се и догодило у 6 сати у јутро.

Али храбро су се тукли. Издавили су то сами Турци, који су их опколили и који су претрпели велике губитке услед српске отпорности. Од Срба је заробљено 276, већи део међу плетерима. Неких педесетак рањеника побрано је по равници. Они заробљеници, међу којима је и седам официра, тукли су се до последњег хитца. *Остатак без муниције* чекали су Турке са наткнутим бајонетима. Били су опкољени са свих страна, није се могло више избећи: *смрт је била сигурна, али нико није умиљно знака за предају.* Турци су их могли све поубијати, јер су Срби стајали спремни на борбу, али нису хтели. Довикнули су им више пута: „Предајте се!“ — али *Срби нису одговарали.* Турци су им начинили знак, да из руку баце пушке, али *узалуд.* Једнако су им Турци рукама давали знак, да се баце на земљу, док су се неки и бацили на земљу. Србису напокон прихватили предају, али нити су бацили оружје на земљу, нити су се сами бацили на земљу. Дошли су напред дигнувши пушке над главе те су их предали у руке победника.

Успех на Брдици потамњен је данас губитком једног брежуљка на Бардањолу. Да добију ту позицију почели су Црногорци ватру јутрос у пет сати, те су ју и без најмањег прекида наставили до 4·30 по подне, док нису постали господарима узвисине. Кроз дванаест сати непрестаносипали ватру као из неусањивог.

Ватра црногорских батерија била је увек од страшнога учинка. Шрапнели су увек падали усред долине или на празни бок којег брежуљка, док су пројектили од 75 до 120 падали увек с необичном тачношћу посред шанчева. Црногорске батерије умањивале су мало по мало ватру око 3 сата, кад су се батаљони, тако добро штићени, приближили брежуљку на две стотине метара. Последњи део припадао је сада црногорској инфантерији. Ова је коначним јуришем имала освојити брежуљак. Турски шанац бијаше у тужним приликама. Бијаше оборен и порушен. Земља је била сва изрована, али иза ње још војници нису узмицали. Наставили су се борити, премда их је напустила њихова артиљерија. Топови су били повучени натраг на сигурно место, кад су Турци опазили да су се Црногорци тако приближили. Кад су Црногорци то опазили, осетили су се још ближе победи, и још су живље похитали спрам шанаца. Али овај је био још чврсто бранђен од низама, од изабраног батаљона, којим је заповедао *Ахмед* бег. Овај је официр истрајао са својим батаљоном усред буре непријатељске артиљерије и још је ствјао, ако и децимиран, против неколико батаљона Црногораца, који су га из близа нападали. Мајор је убијен, баш кад је храбрио војнике. Тиме је уједно одлучен губитак позиције. Мајор је био омиљен, али остали официри не. Сад су се почели рањеници жалити, што су остављени без икакве помоћи. Многи су унесрећеници напали на официре. Један је рањеник исўушан, али му у помоћ дотрче други војници. Други један рањеник моли, да га однесу даље; један официр одгово-

Заробљеним Турцима раздаје се храна.

ри, да се то не може, војника има мало и треба да се боре. Рањеник напери пушку на официра. Овај му је истргне из руку, но прискоче други војници, баце га на земљу, разору живу, метну на носила рањеника и однесу га, удаљивши се тако из борбене линије без дозволе. Други су се повели за тим примером мирно, али одлучно; једни силазе низ брежуљак и не бринућ се за рањенике. Преостали официри, њих нет или шест, нису имали више моћи да заповедају, усред тог гнева и паинке није више живот сигуран.

На шанцу није било више од сто тину људи, и у 4'30 видети их је, где беже суноврат низ брежуљак. Шанац је остао пуст, тих, али само за час; с друге стране већ су се појавили Црногорци, који су ударили у радосну пуцњаву. У долини Вира дигла су се два турска батаљона у помоћ. Бијаше сада прекасно, позиција је за Турке изгубљена.

Са Бардањоља је одмах дана обавест, да су низами оставили позицију. Но овима су се приключили редифи са брежуљака, на које је пуцала црногорска артиљерија. Сви су се упутили према граду. На провизорном дрвеном мосту преко Кира стајао је жандарм, који је имао налог, да пусти са брежуљака у Скадар само војнике на коњу. Први је дошао до моста један редиф, који је ступао сам. На тридесет метара удаљености упита га жандарм:

— Камо идеш?

Војник му не одговори, и убијен је једним хитцем. Други су заостали престрашени, кад долети на коњу у галопу капетан жандармерије, познат са свог дивљаштва. Он се обори на низама и редифе и многе ударцем бича обори на земљу, а онда ухвати четвороцу, који нису могли побећи, свеже их уздама свога коња, даде налог надошлим оружницима, да их пострељају, па и сам испали у њих све хитце из свог самокреса.

Но некоји су војници успели прећи мост иући у град. Капетан се врати и наишавши једнога код градског врта — бијаше редиф — приближи му се, оплете га бичем и упита:

— Шта радиш овде?

— Већ три дана нисам јео ни спавао... одговори редиф, али није могао да настави, јер му је ударац бича раздерао лице, тако, да су му се показали зуби. Несретник се срушио без свести. Два војника, дошавши из ближе касарне, да дигну друга, запитају капетана, у коју ће болницу однети војника. Официр, севајући бесним погледом, одговори: — У тамницу ратнога суда. (Свршиће се).

Како умире црногорка.

Кад Црна Гора загази у рат, онда ратује сав народ. И старци, и жене и деца лаћају се оружја. Нису једнаци само Црногорци него и њихове *жене*. **У последњем рату пало је више стотина Црногорака.** Оне су *учествовале у свима бојевима*, осим тога носиле рањенике и муницију. Кад су у подгоричку болницу донели и две рањене девојке, рекла је Енглескиња, мис *Дерем* (Durham) краљици *Милени*:

— *Мислила сам, да у женском свету својом племенитошћу и жилавошћу предњачи Енглескиња. Сада сам се увјерила, да су нас Црногорке претекле.*

»Обзор« доноси ову занимљиву ратну причу:

Приликом освајања Тајтана морали су Црногорци поново напустити једну позицију, која је била изложена непријатељској артиљеријској ватри. При одступању било је неколико мртвих и рањених. Случај је био такав, да су сви, који су пали, остали на бојишту, јер је отступање било брзо, и немогуће је било, изнети мртве и рањене. Било је пред само вече Требало је чекати, док падне мрак, па тек онда да се покупе погинули и рањени. Чим су се батаљони заустављали у своје првашње опкопе, долетела је међу њих једна девојка и стала распитивати за брата. Нашавши чету, у којој је био њен брат, дознала је да је пао.

Да ли је мртав или рањен — то јој нико није могао казати.

— А зашто сте га оставили? — цикнула је девојка.

— Па није он сам, пало је око двадесет, — вели командир чете.

— Зашто их онда не изнесете, шта чекате?

— Али, ћевојко, апсолутно је немогуће. Птица с крилима не би могла до њих сада долетети, — објашњава јој командир.

— И ви сте их оставили, да их Турци посеку!

— Не ће их посећи. Наши топови не дозвољавају Турцима, да им се примакну.

— Ах, Боже мој! Шта чекате! Можда им треба брза помоћ. Како се они тамо муче! Крв тече са рана — ране превити нема ко. Уста осушена — воде нема ко да даде. А ви сте се напили у овим рупама. Зар је то братски, зар се тако браћа пазе? вапила је Црногорка.

Изговоривши ове речи, *прескочила је ров* и *као луда молетела рањеницима.*

— Држите је! — викнуо је командир, али је она већ била с оне стране опкопа и трчала као лака срна. Олово је сипало као киша. Није прошло пелесет корачаја и — пала је. У истом тренутку трчали су к њој два војника из суседног шанца. То су јој били рођаци. Један је пао на пола пута, али други је срећом стигао до ње. Повукао ју је из једног камена. Био је ван опасности. Видело се, како јој завија ране.

Није прошло ни неколико минута, кад се зачу с левог шанца — јуриш. Турци су пред нашом артиљеријом узмакли и напустили први шанац. Наши су тада поново јурнули и заузели предње опкопе.

Кад су у веће покупили мртве и рањене, међу рањеницима је била и Ружица *Поповићева* из села Медуна из Куча. И командир чете је био рањен.

— Како ти да ме осрамотиш са цијелом четом? — пита је командир.

— А како ти да ми оставиш брата!

— Али помоћи се није могло. Па, ето, и ти нијеси ништа помогла. Брат је ипак спасен, ране су му лаке, а због тебе је погинуо Милош.

Ружица није знала, да јој је брат од стрица, Милош, трчећи к њој, погинуо. Нису јој хтели казати, јер су јој ране биле доста тешке па би је то убило. Кад је официр изговорио ове речи, пребледела је. Сузе су саме полетеле низ бледо лице.

— Милоше брате мој, опрости ми, ја сам те убила!

И утонула је у тужно болно јецање.

Сутрадан јој је командир батаљона донео *орден*, којим ју је одликовао краљ и телеграм од краљице. Она је била ван себе од чуда и запитиће командира:

— А зашто је ово!

Трећег дана је умрла у болници.

Корице!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добати дивот-корице. Чувајте еве досадашње бројеве!

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 29. | У НОВОМ САДУ, 9. (22. МАЈА) 1913. | СВЕСКА 29.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912/3.

ШПАЊОЛЦИ О СРБИЈИ И СРБИМА

(„La Tribuna“ од 31. јануара ове год.)

— Један Шпањолац који долази са Балкана, пева химну српском народу и прича о његовим славним делима. —

У трему Паласт Хотела, један пријатељ рече ми, показујући на једног отменог господина, који се беше упутио лифту:

— То је граф од Картагена,*) који се вратио са Балкана.

Ја приступих одмах поменутом господину, и умолих га, да ми, као вашем сараднику саопшти какве вести из тих земаља.

Господин граф од Картагена симпатичан и љубазан човек, оличена учтивост и снисходљивост, пристаде усрдном готовошћу, да ми да жељена саопштења с пута, са ког се тек беше вратио, и на ком је, за цело време, био у друштву са пуковником Ечагијем, ађутантом Њ. В. краља.

— Је ли вас влада изаслала?

— Није, господине, отишли смо као обични туристи, јер ми је страст, да путујем и волим, да посматрам ствари за себе самог, својим очима.

Г. граф је имућан човек и може да угоди склоности узвишеног духа, који жуди за сазнањем. Захвалих му се на доброти, којом ми је саопштио утиске свог пута.

Српски народ и његова војска. — Наш љубезни путник показује неизмерно дивљење према српском народу, његовој војсци и управљачима овога рата, који је, као што се дословно изражава: један рат научне спреме, рат наполеонски, рат чудновато смишљен, спремљен и организован, а патриотским жаром вођен. Заслуга тога рата, у толико је већа, што су Срби имали да се боре против Турака, опробаних јунака, који су се очајно борили, али били дезорганизовани и имали сметену команду.

— Приликом овог рата, продужи граф од Картагена, српски народ даје нам узорити и узвишени пример свог образовања, своје дисциплине, своје социјалности, своје културе исвог жарког родољубља. Природно је, да су победе српске војске морале одушевити цео српски народ, али је ово одушевљење било: ведро, одмерено и смишљено. Нигде не најох трага разметљивости...

— У целој Србији, видим сад само старце и децу, јер је све остало отишло у рат. Жене се налазе по болницама, где негују и дворе болеснике сестринском љубављу, или раде, у место мушких глава, све пољске радове, и надгледају њихове радње.

— Подвиг који је Србија извршила изазива, са војничког гледишта, дивљење, јер је доиста јединствен. Она броји 3,000.000 душа, од којих је за трен ока, мобилизовала војску од 300.000 ратника, дакле узела 10 од 100 свога становништва.

О њеној економској моћи, њеној доброј организацији и администрацији, најбоље сведочи то, што Србија, до данас, још није прибегла прављењу зајма за вођење рата, и што се целокупне потребе војске и државних власти, подмирују обилато и тачно, као у мирно доба.

О Куманову и Битољу. — И без оних дивних особина дисциплине, патриотизма, послушности и свесне промишљене команде, којима се у овом рату нарочито одликовала српска војска и које су освојењу знатних територија допринеле у толикој мери, да се она истакла као **једна од најбољих војсака на свету**, име на Куманово и Битољ била би довољна, да запишу име српског ратника у листове, које светска повесница чува, да у њима забележи најслављија људска дела тих имена најчешћих јунака.

— Два дана трајала је битка на Куманову, два дана страховите борбе, која је спопьала личне особине 70.000 српски бораца, што су учествовали у тој битци. У овој битци

Одушевљење на Цетињу — Скадар је пао — Пред краљевским двором

*) Граф од Картагена, Маркиз дели Пуерта и његов сапутник, Француско Ечагије, инжењеријски пуковник и ађутант инжењер краља, пријатељи су са српском војском и са, у Шпанији, заступници су се у Београду да разгледају њихове инжењеријске. У горњем граду упознали су се са дежурним официром градске страже г. Јаковом Мелимедом, рез. поручником, и били су примљени, код их је овај одлично на шпанском језику и говорио им о толеранцији српског народа и патриотизму српских Јевреја. Од њих је г. Мелимед добио неколико дописних карата и овај чланак, који је штампан у мадридском листу „La Tribuna“.

Хајим С. Давичо.

Пуњење великог опсадног топота који бомбардује Скадар

било је пукова (један пук има 4 батаљона) којима су морали командонати официри неплаћене народне војске, пошто остали официри беху пали на бојишту. Од четири батаљона, што сачињавају седми пук, остао је само неки део неповређен...

— Но битка код Битоља била је крвавија и славнија. Она личи на најславнија јуначка дела шпанске војне повеснице, у њој се огледа оно сублимно јунаштво, које је једне славне ноћи, шака шпанских хероја, показала у Фландрији...

— Турци, потучени на Куманову и Прилипу, концентрисаше се са остатком своје војске и разбијеним одредима скопљанског и битољског гарнизона утврдише се у Битољу, и поседоше око њега висове, што бране варош. Они заузеше страховите позиције и 150.000 на броју, бранили су их под командом својег најбољег војсковође, Џавид-паше, очајном храброшћу. Срби који заузеше позиције према њиховим, трошили су узалуд своју ужасну топовску ватру.

Између непријатељских позиција лежала је равница, која у то време беше поплављена, као да је и сама природа хтела притећи Турцима у помоћ.

— Двадесет и четири сата пуцали су Срби на турске позиције, и двобој артиљерије обеју страна, био је необично страшан. Но Срби увидев, да неће моћи избити брзо Турке из њихових позиција, ни уништати њихове пиљске, решише се да пођу напред, без обзира на препреке што им стављаше поплава и дубоки глиб пред Битољем.

— И наста нешто нечувено и невиђено, нешто што одузима гледаоцу дах и прожима га језом од надчовечанског и тајанственог.

— Да, Срби пођоше напред! Предњачила је моравска дивизија под ђенералом Гојковићем. Војници прикачише мушицију на главу, једном руком подигоше пушке у вис, а другом се ухватише један за другог, да би у гушћим редовима, боље корачали и савлађивали ток пада. И тако загазише до појаса у воду и пођоше јуначки напред. Пушчана зрна запљускиваху као киша на њих, али они не хајаху за то, већ певаху гласно српске народне песме, газећи воду, и неустрашиво гледајући смрти у очи, јер знађаху, да је на води свака рана одозго и склизање одоздо, смртоносно. И све даље и даље кретаху се ти хероји срцем, прожетим љубављу према роду свом. И све ближе и ближе примицаху се, док најзад не сташе ногом на земљу, и једним дивним јуришем нагнаше Турке у дивље бегство.

— Кад смо, продужи граф од Картагена, благодарећи доброти врховног команданта војводе Путника и шефа ђенералштаба г. ђенерала Ж. Мишића, разгледали, у пратњи артиљеријског капетана, Милана Ђорђевића, ратно поље, оно се још пушило од крви коњских лешева, и беше прекривено, празним сандуцима муниције, гранатама, шрапнелама и свакојаким чаурама експлозивне муниције...

Плен. — Турци су били најбољи снабдевачи српских потреба у овом рату. Већ у Скопљу задобише Срби знатан плен, али је онај што затекоше у Битољу много већи. Ту нађоше: 42 милиона пушчаних метака, 50.000 шињела, огромну количину обуће, пуне амбаре хране и 80 брзометних пољских топова најновијег система. На тај начин, удостручише Срби у овом рату свој артиљеријски парк.

Дух у војсци. — Ини за српском војском, било је ини из изненађења у изненађење, из победе у победу. Но оно, што је нас Шпањоле највише задивило, то је необична скромност и одсуство сваке сујете код ђенерала, старешина и официра српске војске. Победилац на Куманову и освојач Битоља, тако су скромни и ћутљиви, да нам је памет стала. Прави шпартански војници! Они нерадо примају честитке, и не придају им никакву важност. Ти људи сматрају, да су испунили само своју дужност, што су за непун месец дана, стигли од границе досадање Србије до Битоља, и тиме реализовали нешто што се сматрало за немогуће, довршили **најбржи, најкрвавији и најтежи ратни поход, који ратна повесница памти.** И сам Наполеон поносио би се тим биткама...

Победиоци. — Ево још примера и доказа о културности српског народа, који се овим ратом показује свету и историји као велики народ, о чијем се опстанку до сад врло мало знало.

Осам дана, пошто би освојили турска села и вароши, Срби би постављали грађанске власти, одазивали би у њима управе општинске од самих мешћана, постављали би судије и уређивали би те вароши.

Срби су према побеђенима и њиховој кућној чељади човечни и болећива срца. Они не уђоше у џамије, нити гоните кога због њихове расе и вере и показаше највише поштовање према туђој својини. Српски су војници судитори били неумитно строги према пљачкашима и мародерима.

Са заробљеним Турцима Срби су били благи, а са турским рањеницима у српским болницама напредно милосрдни. У скопљанским болницама тостоје за ове рањенике нарочита одељења са лекарима „Црвеног Полумесеца", који је раван „Црвеном Крсту" хришћанских држава.

Најбољи доказ о човечности српског поступања дали су Турци тиме, што су се пуни вере у Србе, вратили из својих абегова, потчинили се српским властима и продужили безбрижно свој начин рањег живота.

Војничка организација. — Дивизијама заповедају пуковници. У Србији постоји само једна врста ђене-

рала сем врховног, који носи титулу „војводе", која се добија за ванредне услуге у рату.

Официри су врло вредни и образовани. Војници су људи налик на наше брдске тобџије. Они су необично јаки и снажни. Чак и они из трећег позива, који су навршили четрдесету годину, ретко побољевају и ако врше врло тешку службу, чувајући под најнећим непогодама и ведрим небом друмове и железничку пругу или вршећи друге напорне радове.

Губитци и болнице. — Страховите бројеве добих. За време овог рата од једног месеца Срби су имали 10.000 мртвих и 30.000 рањених.

За лечење рањеника отворене су величанствене болнице у освојеним варошима и у Београду. У овој српској престоници има 18 болница за војне обвезнике обољеле и рањене у рату. Ни у једној од тих болница нема једне професионалне болничарке, пошто су српске жене и девојке из свију друштвених редова саме примиле на се ову тешку дужност и врше је необичном марљивошћу и савесношћу.

Војничка болница у Београду прави је узор једне модерне болнице У њој су уведени сви проналасци и изуми клиничке науке. За њу говори најбоље факт, да је од 15.000 болесника умрло у њој свега 40, и да је само један рањеник ампутиран. Том болницом управљао је млади чешки лекар из Прага Једличка, који је похитао словенској браћи у помоћ и задужио Србе на вечита времена.

Јевреји. — У Србији као и у другим балканским земљама, живе многи Јевреји, шпанског порекла, који још говоре кастелијанским наречјем и интересујуће за ствари у Шпанији. У Србији су ови Јевреји врло уважени због њихове вредноће и интелигенције, а нарочито што дају несумњивих доказа о њиховом патриотизму и јунаштву у овом рату.

Један каплар Јеврејин, био је кумановски јунак. Шпански јунак по својој неустрашивости... а Јеврејин по рачунању.

Посред кише од танади, он, видећи да заставник паде у срце погођен и да неки почињу да узмичу, згради он заставу из руку клонулог хероја, и повика громко: „Напред, браћо!" и полети у турске шанчеве. И тај подвиг био је пресудан за битку на том месту.

Кад је главнокомандујући, престолонаследник Александар, за то сазнао, нареди, да му се доведе тај Јеврејин, и упита га:

— Шта си осећао кад си то урадио?

— Краљевско Височанство, ја сам у видео само то, да је сигурније поћи напред још двеста метара, но вратити се натраг неких осам стотина метара.

Сељаци. — Ја и пуковник Ечагије срели смо у освојеним крајевима једног старог сељака. Српски официр, који је био с нама, упита га:

— Шта ћеш ти овде?

— Дошао сам да видим сина.

— А јеси л' га видео, и је ли здрав?

— Хвала богу, здрав је. Али сад кад сам видео ово што је урадила и какве је земље освојила наша војска, не бих жалио и да је погинуо.

Побеђени. — А Турци? упитах г. графа од Картагена.

— Турци су се добро борили, али су били несрећни. Турски аскер је храбар и исправан у рату. Он не чини свирепства. То чине само Арнаути. **Они су нељуди и зверови**, и заслужују своју судбину

То и многе друге интересне ствари, испричао ми је граф од Картагена. Утисак, који је он на ме тиме учинио, велики је, и ја му од свега срца захваљујем, што ме је упознао са опстанком једног народа коме у историји људске образованости предстоји тако сјајна будућност.

Александро.

ИЗ СКАДАРСКЕ ЕПОПЕЈЕ

После 72 сата борбе.

11. фебруара.

Прошла су два дана примирја. Некоја одељења артиљерије пуцала су, да се међусобно оштете, али је пешадија мировала. Била је без снаге од дуге борбе. Кроз три дана, кроз 72 сата војници су непрестано истрајали у ватри, јуришали, одбијали јурише *непалним су више од 6 милијона метака.* Турци нису имали ни часак одмора, ни капље воде ни комадића хлеба. Сва помоћна служба је укинута, да буде на шанчевима на располагању што већи број војника. Остала је једино санитетска служба и она за добаву муниције, јер се није мислило, да ће битка трајати три дана и три ноћи. У некојим је шаторима била по која врећа брашна, што су га војници јели онако на шаке. Али више него глад учини сусталост. Кад је прексиноћ на Бардањолу дат знак, да престане ватра, сви су војници попадали на земљу. Једва су се могле сместити страже. Војници нису тражили више ништа, нису изразили никакве жеље, него су се срушили на свом месту, падши у најукоченији сан, спавали су међу дармаром у побирању рањеника крај батерија, које су још сипале ватру. Кад су војници са Тепе-а, који се до сада још нису борили, дошли на Бардањол с хлебом, ишли су муке, да међу мртвима нађу живе другове. Официри су имали великих мука, кад је требало измењивати страже. Тек претњама су успели дигнути војнике. Видели су добро, у каковом су им стању људи, али су се морали бринути за страже. Један официр је лепим хтео предобити војника да се дигне и да пође на стражу. Војник је одговорио неколико речи, али увек са затвореним очима.

— Дигни се само за по сата, онда можеш опет до сутра спавати.

— Не могу — одговарао је војник.

— Знај, ако ме не послушаш, мо жеш бити стрељан.

— Знам али не могу — и не

Црногорци ушанчени пред Скадром

Црногорски логор под Бардањолом

макнувши се рече: — *Стрелој ме али ме пушти да спавам.*

Губитци који су се у време примирја могли установити, јесу 1500 мртвих и 3500 рањених. Црногорци су морали имати великих губитака, али ти се не могу овде ни приближно означити. Али могло се установити, да су Срби на Брдици имали око тисућу мртвих. Сви су остали на терену под брежуљком и нису их још успели сахранити. За тај се посао употребљују Цигани, који то радо чине у нади на плен. Турски су војници већ лишили мртве оружја, али још увек нешто остаје и Цигани се врхбају са ципелама, ремењем, капама, рупчићима, рубењином. У свом стану, близу базара деле касније плен.

Вечерас су четири Циганке пошле из свог логоришта на другу да чекају на мужеве, па кад су их опазиле, пошле су им у сусрет. У тај час је један шрапнел, долетевши са Широчке, прснуо над њиховим главама и *све их тешко погубио.*

За по сата 400 мртвих.

Дне 5. фебруара приближили су се Црногорци Тепе-у и Брдици. Послани су им у сусрет некоји батаљони. Борили су се два дана без резултата. Касно у ноћи дана 4. фебруара напали су Срби две позиције на Бушату и у зору бијаху у њиховим рукама. У јутро 5. фебруара почео је нападај на брежуљке Ренци-Бардањол, на шанчеве Штоја и Тарабоша. Ватра је почела у јутро, престала у 11 сати. Преи јуриш збио се против шанчева на Штоју. Црногорци су за по сата оставили на терену 400 мртвих У подне бацило се других 10.000 Црногораца и Маљсора против Бардањела, али са висина Ренци-а напали су их Турци ужасном ватром. Након три четврт сата заузели су Црногорци брежуљчић према фронту Бардањола. Ватра се настављала против Тепе и Брдици. У подне је заузета Широчка. У 3 сата по подне опет су нападнути шанчеви Штоја и Бардањол. Овај пут је битка била најдужа, најбешња и најоштрија. Гранате су падале у куће и у вртове. Турци су морали узмаћи и оставити два шанца. У исто време борило се код Бардањола. Црногорци су с највећом брзином на заузетом брежуљку сместили три топа, који нису више хтели завћутати. Турски војници рањени остављају борбу. Црногорци све јаче продиру. Турцима су дошла у помоћ два батаљона са Бушатија. Црногорци као да су полагано напредовали и очекивала се њихова пропала у град. Али након четврт сата битка је мало по мало престала. Турци су у тај дан имали 600 мртвих и 1600 рањених. Губитци Црногораца морали су бити много већи, јер су се морали борити на отвореном. Највише их је пало код Штоја

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко

у балканском рату.

Иста се добија код **Свет. Ф. Огњановића** у Новом Саду по цену од 50 пот.

Последњи дани Скадра.

Доносимо Беријев опис *последњих догађаја* скадарске епопеје у месецима марту и априлу, па опис *предаје самога града Скадра* у руке јуначке црногорске војске. Овај други део Беријева извештаја показује, да је опсадом и борбом Црногораца био *сломљен и војнички отпор скадарске посаде,* да је посада клонула духом, па још к томе, уништена глађу, није кадра била више издржати црногорског нападаја. Општи јуриш Црногораца био би задао последњи удар. Томе је доскочио *Есад* паша предајом града.

Као што је познато, Цино *Бери* је и сам био опседнут у Скадру, преживео је све страхоте опсаде те су му извештаји аутентични верни и истинити.

Ево, шта он говори о последњим данима Скадра на Бојани:

Ултиматум Есад-паши.

У првој половини месеца фебруара настављало се бомбардовање Скадра свом јачином. Страни конзули имали су честе састанке, на којима нису могли ништа друго закључити него то, да својим владама јаве, како Црногорци не поштују заставе страних држава, али томе су се успротивили конзули Француске и Русије, јер да би то значило повреду неутралитета. То је било 18. фебруара. Дани за тим такође не донеше ништа ново до бомбардовања. Дана 12. марта бележи Цино Бери, да се пре два дана опет код цари нарнице искрцао *Пламенац* и *затражио предају града.* Разговор с Есад-пашом трајао је три сата. Није дошло до предаје. Дат је *ултиматум* од 48 сати, који је рок истекао 12. марта у јутро. У 10 сати почела је ненадано са Бардањола силна канонада, а у исто време падали су у Скадру шрапнели као киша. То је био знак *општега јуриша.* Три хитца погодила су зграду италијанских Салезијанаца (калуђерског реда), у врту италијанског конзулата експлодирала су три шрапнела; вртар је рањен. Велике гранате почињале су *силних штета: читаве су куће порушене до темеља,* велики комади зида дигнути су у ваздух на 30 до 40 метара и одиесени у даљину од 200 до 300 метара. Дне 12. марта погођена је католичка саборна црква са неких двадесет граната великог калибра. Једна је ударила кроз кров у цркву, камо се склонило на хиљаде људи који су овде и јели и спавали

Убијено је девет особа а много их је рањено. Сакристија је на полак разорена, те је изгорело све, што је имала. Ватра је мало по мало продирала до звоника.

Дана 14. марта бележи Бери, да је *бомбардовање трајало читаву пре башњу ноћи јучер читав дан* са одмором између 1 сата и 3 после подне. Црногорци су успели да натерају панику у становништво. Читаве породице селе непрестано на места, која као да непријатељ штеди. Убијене су три или четири особе, мало их је рањено. Уништене су многе куће. Италијански конзулат погођен је од три шрапнела. У два дана и једној ноћи погодила су зграду италијанског конзулата 22 шрапнела. Пуцњава на саборну цркву је настављена, а *можар* се раширио те захватио читав звоник.

Дана 24. марта бележи Џино Бери: Прошли дани протекли су релативно мирно т. ј. у граду је пало дању само око четрдесетак метака. У јутро после бомбардовања изкрцао се код царинарнице Пламенац са два официра. *Затворили су предају града*, коју је Есад-паша одбио. Пламенац је изјавио, да допушта, да конзулати и њихови поданици могу оставити град. Есад паша није на то пристао, рекавши, да нема одлуке из Цариграда, већ је предложио неутралну зону. Пламенац је одговорио, да ће о том обавестити краља Николу. Но није дошао натраг. Црногорци су међутим настављали бомбардовање, те је данас рањен енглески вицеконзул.

Прекјучер је виђен код Шиорчке један црногорски параброд. То је службено побијено, али је истина. Параброду се приближила једна турска барка, на којој су била два официра. Један је скочио на параброд и отишао у Црну Гору. То је пуковник Мехмед Тамил, заповедник Тарабоша, који ће се у споразуму са Пламенцем ставити у свођрађај са Цариградом. Од његовог повратка зависи свршетак опседања.

— Краће и отимачине због глади. —

Дана 3. априла: Од много дана влада мир. Народ је прошао ове дане дивног пролећа у релативном миру т. ј. не страши се више великих метака, који звижде над главама, али се страши глади, великог глади, трајног, неумољивог непријатеља, који не даје одмора. Сви се против њега боре с највећим жртвама; али многи, који му није могао измаћи, пада и умире. На дан их умире пет или шест, можда још и више. Брашна више нема, с највећом тајном може се добити ока за 8 франака. За сиромахе наравно нема ништа. Услед овакових прилика силно се раширила крађа и отимачина. Крало се по дану, усред публике, на очи грађана. Поље коњ са два кошара хлеба за војнике. Водич је напред једном се кошару приближи који мушкарац, жена или дечак, узме један хлеб или два и иде мирно, равнодушно даље, као да се није догодило ништа. Сви виде, али нико не говори. Ја сам сам видео једног жандарма, како је окренуо главу на другу страну... Краде се по кућама, краде се по улицама, усред света, нападају се због глади законати: сви их извињавају и истичу бојазан, да ће и они постати жртве. Али то је тек предигра још тужнијих дана. Буде ли опседање трајало још дуже, сигурност опскрбе приватних лица умањи ће се и грађани, који су се тукли за обрану града, убијаће се можда међусобно за обрану и поновно освојење — хлеба.

— Народ умире од глади. — Чете се буне. —

Белешке Џина Берија од 11. априла сведоче о грозотама, на које је људе већ *глад* натерала. Дана 19. априла пише: Глад тражи све више жртава, сваког дана повећава се број мртвих. По свим улицама чује се нарицање гладних жена и мушкараца сваког доба. *Деца умиру на крилу својих огладнелих матера*. Мајке показују своју децу погледима пролазника као да кажу: „Не за нас, већ за ове мале мученике рата". Многи дечаци, који су пошли да траже милостињу, падају изнурени. — Просечно их *ма дан од глади умире двадесет и пет*, јучер их је умрло 31. Бегунци, који су из околних села приплачу и заклињу за помоћ, која им не бегавали у град од времена на време, према томе, како се опсада сузавала, поново су на својим састанцима исказали жељу, да се врате својим кућама. Многи од њих налазе се у шанчевима. Око хиљаду њих остављено је претпрошле ноћи пушке под шаторима на Брдици и Тарабошу и сишло у Базар, где су се јутрос нашли и њихове породице: у свему су биле три хиљаде особа, спремних да оду са свом својом робом и животињама у Широчку и у Кроју. На мосту преко Бојане, који су имали прећи, дотрчали су им у сусрет некоји официри жандармерије и један од генералног штаба. Њих ворили су их да остану, јер да ће за два до три дана престати опседање.

И међу редовним трупама влада незадовољство. Уза сву знатну количину говеђег меса, за које власти тврде, да га имаду, једу војници већ недељу дана најгоре коњско месо као и месо других животиња, мањкалих од глади и пребеднког напора. На Бардањолу бачена су у Кир, три котла таковог меса и војници су дигли вику против официра, тражећи бољу храну, иначе да ће прећи к непријатељу. Међутим и официри сами једу коњско месо, с том једином разликом, да им се даде каткада месо угарских коња место меса теглећих мула. Али најтеже је питање двопека. Војници су примали само 400 грама на дан, а прекјучер је још и тај оброк умањен за 100 грама.

20. априла: Војници са Брдице хтели су да пређу к непријатељу. Некоји скадарски муслимани, који су се борили у шанчевима, отишли су к *непријатељу* питајући га, хоће ли пустити војницима да пређу. Срби су одговорили, да ће их дочеката са раширеним рукама; да се они боре против Турске, а не против појединих војника, који су достојни њиховог поштовања и дивљења. Осигуравши себи тако слободан пут, рекли су војници са Брдице својим официрима,

Од Црногораца заробљени турски топови на Јасиновцу

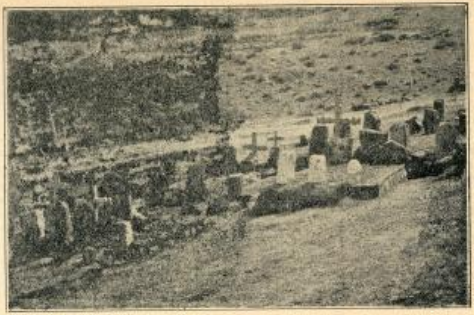

Са црногорског бојишта: Гробље палих јунака при јуришу на Бардањол

да ће оставити позиције ако им се не повећа оброк двопеко. На Тарабошу је читав један *батаљон бачио пушке у шанчеве* и упутио се према граду. У сусрет им је дотрчао Есад-паша, који им је обећао, да ће оброк бити повећан са 100 грама. У јутро је међутим учињена та погрешка, да је оброк повећан само на Брдици и Тарабошу те су се ноћас *побунили* војници на Бардањолу. Трајало је све неколико сати и пали су многи метци; валија није држао за згодно, да сам интервенира и заповедник позиција имао је да ствар реши сам. Али не буне се војници само због оброка; у истину они не осећају више снаге да издрже борбу, коју сналазе већ шест месеци. Немају више вере у успех, знају, да ће сада бити безусловно побеђени. Узалуд је трпети муке опсаде, кад нема више нзде у успех; боље је дакле предати се кад се нема од чега живети, те тако за времена узети непријатељу славу успеха. Тако мисле сви војници и говоре јавно.

21. априла: Један мој пријатељ запитао је јучер једног војника, који је са Тарабоша дошао у град: Како је горе?

— Врло добро — одговорио је војник — дан и ноћ разговарамо с Црногорцима, који су нам се приближили на шездесет метара.

— Дакле је вероватан напад? — рече пријатељ.

— Али нас се то ништа не тиче.

— Тако? Та морате одговорити..

— Не ћемо.

— Али ако уђу у ваше шанчеве?

— Пустићемо их да уђу, одговори војник мирно.

Сви војници прва два батаљона одлучили су, да ће тако радити. Када војници опробане отпорности покажу такове намере, значи, да су већ дали све, што су имали и да није разборито, терати их даље. Тако је ове ноћи морао мислити Есад паша, кад је брзојавио са Тарабоша, да је неколико стотина људи оставило Тарабош, протестујући, да неће више онде остати. Они су хтели да извађу из града и да се врате у своја села. Валија је још успео да их задржи. Али јутрос је виђен један турски пароброд, где је отпловио са царинарнице, возећи собом три официра. Они можда носе заповест, која ће врховног заповедника стати највеће жртве: заповест да преговара о предаји тврђаве.

— Предаја Скадра. —

23. априла: Свршено је. **Скадар је пао.** Глад и оскудица муниције, два јака савезника Црногораца, предали су та у руке непријатељу. Пао је услед несавладиве кобности прилика, пао је услед једине силе, која се не може победити оружјем. То је предаја, али није пораз, то је тачан долазак часа, који није могло ништа више задржати. И заиста, ласкање и средства сваке врсте, којима је притекло заповедништво у прошлости, прикривала су само да се приближава крај, али га нису могла потиснути. Кад је валија прошлог понедељника послао шефа свог генералног штаба у црногорски главни стан, да понуди предају, имао је празне магазине, а председник градске општине саопштио му је, да је до сада **умрло од глади 380 грађана.** Чини се, да је у почетку црногорска команда стављала непријемљиве услове, те је шеф генералнога штаба затражио рок од двадесет и четири сата.

— На двадесет четири минута! — одговорио је генерал Јанко Вукотић; — знајући сада тешке прилике, у којима се град налази. — Ако прекинете преговоре, навалићемо с највећом силом, без икакве бриге за грађане. Код Штоја и Бардањола сабрано је седамдесет хиљада Црногораца т. ј. сва снага, сва крв, сва нада наше земље Можете бити сигурни, да ћемо овај пут победити и ваша одговорност, што сте хтели овакав пораз, у приликама, у којима се налазите, биће тешка

Турски парламентар се уверно, да је подесно попустити, те се враћио на царинарницу са престолонаследником Данилом, генералом Вукотићем и министром Пламенцем. Преговори су се наставили уз посредовање Есад-паше.

Уговор предаје диктирао је престолонаследник Данило, заповедник црногорске војске, с довољном великодушношћу. Имаде петнаест тачака на три странице протокола, носи данашњи датум те је потписан од оба заповедника. Турцима је дозвољена част оружја; они могу однети собом и митраљезе, брдске и пољске топове као и брзометне топове. Свако ко хоће може поћи за трупама, макар и с оружјем. Они, који остају амнестирани су и због борбе против Црне Горе и због шпијонаже. Зајамчено је поштовање обичаја и вере и повређивости особе. Турски батаљони биће исправљени од једног црногорског генерала и неколико официра. Установљени су и сатови, у које имаду Турци постепено оставити позиције.

У 9 сати у јутро, на Тарабошу, на првој остављеној позицији, залепршала се црногорска застава, један за другим долазе одреди од Штоја и Бардањола, који се сви сабиру на Тепе.

Вечерас у 8 сати уступио је Есад-паша коначно тврђаву, која је сад сва у црногорским рукама. Ови ће свечано ући у град са пет батаљона сутра о подне.

— Црногорци на Тарабошу. —

24. априла. »На Тарабошу су Црногорци«. Тако сви говоре један другоме, да се увере је ли то истина. Толико се пута томе надало или га се бојало, али сада је истина. Скадрани у великом броју полазе на Базар, да виде сопственим очима; проматашу бокове пећине, на којима врве данашњи победници. Они у првим часовима своје радости нису могли да уздрже дивљење за непријатеља, који се на врху брда држао читав кроз шест месеци.

Силазећи доле на Базар Црногорци су се састајали с турским војницима, који су полазили до понтонскога моста да отиду; заустављали су, да измене неколико речи; Црногорци

су им давали комаде белога хлеба, а Турци су захваљивали и узвраћали дар цигаретом. Често су непријатељи од јучер пружали један другом руке. Ови мали призори свакн су се час понављали на очиглед публике, а да ипак није ничим у тим призорима суделовала нити се у ње појавио ма и најмањи знак тронутости.

— Тужан одлазак турске посаде. —

Касније, после подне, Турци су се врстали неми, измучени, а чини се и потиштени од љута бола. Одлазили су сами, без поздрава становништва, за које су се борили и жртвовали. За њега су били готово уништени, без хлеба, као на крају живота; за њега је од извбраних низама, који су дошли у броју од четири тисуће, одилазило четири стотине. За све то није им нико благодарио, ни кретом руке ни погледом, а ни барем својом присутношћу. Нису још прешли прага скадарскога, а већ су били заборављени.

Док су Турци остављали град, становништво је мало по мало излазило из кућа, купило се по улицама, те било задовољно, што се ослободило бомбардовања. Неколико стотина бедника дало се на пљачкање владиних зграда; тужан овај призор престао је тек јутрос. Из велике касарне, из празних болница однесено је све, па и крила прозора и решетке ња улазима. По улицама су онда све то разбојници продавали за смешне цене, само да се свега реше и да могу њи опет пленити. Седиште судишта, сазидано од дрва, бејаше готово све уништено; заједно с архивом, документи су у свежњевима разасути и погажени од руље, која је са највећом радошћу све разоравала. Недостојан овај призор престао је тек јутрос.

Према уговору о предаји Црногорци имају у колониући у град данас у 3 после подне, али призор, на који се становништво приправљало, готово је посве изостало. Суеталост трупа и потреба да се одмах поседну позиције, запречиле свечани улаз пет батаљона са Бардањоца. Црногорци су ушли у град ришткано, изузев један батаљон, коме су јашили на челу генерали *Мартиновић* и *Вукотић*. Дочек је био удворан: оба генерала примили су много поздрава, на које одговараху ућудно. На Сербју је црногорска музика засвирала народну химну; мало иза тога дошла је хришћанска глазба, која је одсвирала некоје маршеве. Али публика није одушевљено суделовала у акламацијама војника; присуствовала је кратком призору више из радозналости; али ни Црногорци нису више тражили од ових, које су још прекснноћ бомбардовали.

Можда ће се расположење промснути — говорно ми је данас један официр, који није крио хладнога дочека. Ко зна? Можда. Тај свет не даје много важности политици, а према догађајима показује резигнацију. Праве патриоте у брзи су за судбину града. Видио сам вечерас једнога од њих у дворани хотела „Европе", самога, замишљеног, у једном куту, док су у дворани певали Црногорци. Приближио сам му се и рекао:

— Чини се, да ће Сдадар остати автономан.

Он ми се мало насмејао, као да ми захваљује на намери, да му донесем добру вест. А онда показујући на Црногорце рече:

— Ови су ушли, да побију вашу вијест. Уосталом — наставн с горком иронијом — ови честити младићи су вредни, а ми, који нисмо, треба да смо почашћени њиховим друштвом. А онда чини ми се, да су постали бољи.

Улаз престолонаследника Данила у град.

25. априла.

Навештени улаз принца *Данила* извршен је службено јутрос, премда је он већ био један дан у тврђави. Сад је он ушао праћен од читавог генералног штаба, под црногорском заставом, да прими опроштајни поздрав Есад-паше, који је још остао у граду са генералним штабом и ађутантом.

Тачно у десет сати позвала је труба на позор трупу која је била поређана уз пут, који води испод Тарабоша до тврђаве. Мало после тога сиђе кнез Данило са брежуљка и пође према царинарници. Публике је било доста. Војничка глазба је на улазу преко моста Бојане интонирала црногорску химну, а Данило је пошао напред под сеном црногорске заставе. Јаши на белом коњу, држи се поносно, те енергичним гестом поздравља трупе. За њим иду генерали *Мартиновић* и *Вукотић*, принц *Петар*, министар *Пламенац* те други генерали и други одличници, једна група официра и одред од петнаест коњаника. Поворка, код се развила уз мост Бојане, била је сликовита и поздрављали су је многи бурним: „Живели!"

(Свршиће се.)

БУДУЋНОСТ БИТОЉА.

(Свршетак.)

При бољој и савршенијој култури земљишта и исушивању мочарних крајева крај шемнице и Црне, ови би крајеви дали тако обилату жетву, да би се цела Србија могла да исхрани. Од свих крајева које је наша војска ослободила, ови су готово једини, који ће у материјалном погледу бити нека накнада за огромне материјалне губитке наше у овом рату и једини који ће помоћи брзом економском уздизању наше државе. Велика и многољудна варош као што је Битољ у овој плодној равни има и мора да има сјајну будућност. До сада, под турским режимом, Битољ поред свег природног богатва околине у којој лежи, није показао велике напретке. Зашто?

Заробљени Турци довођени у Подгорицу

Поред многобројних разлога стоје три као најглавнија. Први је разлог што на селу постоје феудални односи: аграрно питање, које ће Србија одмах после мира решити, стајало је увек као највећа препрека напредном развијању привреде, потрошње и живота на селу. Богатство природе при оваким економским односима остало је неискоришћено: становништво ових крајева живело је у мизерији при свој могућности, коју му је природа пружала да буде имућније и да боље живи. Разумљиво је онда, што и варош, и ако је лежала у по природи богатој околини, није напредовала, јер се богатство није ни купило нити се у руке народне стицало, нити је народ имао развијених потреба да их из вароши подмири.

Решење аграрног питања, враћање земље сељаку, рационално обрађивање земље, развијеније културне потребе становништва, увећање и производњачку и потрошачку моћ овдашњег живља, а Битољ као центар, у који има да се стиче и из кога има да се разлива све то богатство, ојачаће, оживеће, процветаће.

Други је разлог: осуство правне сигурности. Привреда, трговина, индустрија могу да успевају само у правној држави. Тамо где нема сигурности за имаовину и за кредит, тамо се капитали никад не пласирају.

Привреда се развија само колико живот да одржи, трговина се ограничава на најмању меру, а капитали се само пласирају у предузећа која држава гарантује.

О развитку кредита, без кога трговина и индустрија не могу да живе, не може бити ни речи у држави, која не само да не пружа гаранције за обезбеду кредита и брзу принудну наплату дугова, већ која не осигурзва ни сам живот. А Турска је била таква држава у којој ни живот а камоли имаовина нису били сигурни.

Под новим српским режимом, радиност ће добити пуну гарантију; не само да је данас обезбеђен сваком живот и имовина, већ рад полиције и законски рад судова, омогућиће брзо развијање и привреде и трговине и индустрије и кредита у колико зато постоје објективни услови. Тако ће и Битољ, у коме ће трговина и занатство и индустрија процветати, осетити у брзо благодети новог режима.

Трећи је разлог: што је Битољ као важан трговачки центар био оцепљен од целокупне Маћедоније и Албаније. Битољ није имао везе са Охридом, Елбасаном, Драчом, Добром, Крушевом, Прилепом — или тачније речено имао је спору рабацијску и кирицијску везу путовима рђавим и у зимско доба често непроходним. Међутим зна се да су саобраћајна средства артерије кроз које струји привредни живот. Нема ли њих, привредни живот је запречен, загушен, умртвљен. С тога је трговина земаљским производима и промет колонијалне и манифактурне робе био ограничен на најмању меру.

Србија пак саградиће одмах жељезнице и тим усавршеним саобраћајним средством дати полета трговини и индустрији. Како ће Србија добити трговачки излаз на Драч, то ће се одмах саградити и жељезничка пруга Драч—Охрид—Ресан—Битољ, и из Битоља преко Прилепа и Велеса спојити са вардарском пругом. Ја дранска железница, која иде са Дунава, преко Ниша и Дебра на Драч, везаће преко Тетова и Кичева и нашу варош. Поред тога Битољ ће добити директну везу са цариградском пругом, која ће од Битоља ићи преко Муријева, Дојрана на Серез. Понајпре ће се пожурити да се Грчка веже са Србијом. То ће се учинити пругом, која ће се од Битоља саградиги до Корче. Тако ће Битољ у једној великој железничкој мрежи постати центар у који ће се богаства свих крајева сливати и из њега у друге крајеве одлавити.

Кад се још не заборави огромно рудно благо које лежи у овим крајевима и кад се зна да ће се одмах капитали почети пласирати у експлоатацију тих рудника и кад се зна да су нам на домаку два велика језера, Преспанско и Охридско, пребогато рибом најбољом на Балкану, онда се може лако створити скица будућности града Битоља као великог центра радиности јужне Србије. Процветаће наш град и зрачиће на нашем лепом југу културом, просвећеношћу и радиношћу на срећу и благостање свих нас.

»Бит. Новине«.

НОВ СРПСКИ
— оригиналан роман. —
КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
почела је већ издавати роман
ЛЕГИЈА СМРТИ.
Изишла је шеста свеска.
Цена свесци 10 потура.

Корице!
Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

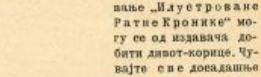

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 30. | У НОВОМ САДУ, 16. (29. МАЈА) 1913. | СВЕСКА 30.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ИДЕ ИСКЉУЧИВО: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389 | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

КОМИТЕ

ВУКУ-ВОЈИНУ ПОПОВИЋУ

Мирно и мирно дан студени гасне.
Октобарско сунце за стење се скрива,
И дољама ватре светлуцају јасне,
Топола је мало врх поља и њива.

Другова се крећу као сенке смрти,
Гасе' преко вода и стена и глиба,
Сарени и смели. Свако пушку прти —
Ситар, студен ветар суво класје гиба...

Тамо у даљини умеснуте ватре,
Пустили су напред извиђачку јаку —
Некас треба душман у прах да се сатре,
А ластичне сенке нуде се у мраку...

И дубоко некуд у мрак су замакли —
Један к'о и други јуначино сушта:
И свачијем оку сјај поведе цакли
И на свач' је чело смрти полудац стушта.

МИЛОРАД ПАВЛОВИЋ

♡♡

Жив. Јов. Младеновић

Талим јунацима

Тихнита војска дури, чује се дубоја јека,
Рек'о ће земља се тресе а с њом и небески свођи...
А талас за таласом, — као тог бујних река,
Све напред, напред иде, и у смрт стрмуљ бога!

И кад тог пушка пукне пл' ошпар полоти сине:
Знам да је један борац на бојном пољу пао;
А горе, Вечном Богу, по једна душа се вине —
Зборећи: „И твоје име, и ја сам жељом дао.“

На место палог борца заменик нови ступа,
Грлена пушку шара, свог верног бојног друга,
И жедно, жедно напред, у крви да се купа
Некрсташ, што се дрско његовом Богу руга!..

Стопу по стопу напред, сејући гроб до гроба,
Србин продире напред, пун вере и пун нада,
Да сваком овом хумком, с окова једног гроба, —
То један деспот тешки у невољи доле пада!...

О свети гробови наши, — весница боље среће!
Јунаци светлих дана, на бојном пољу пали,
И када столећа мину, завоювати се неће:
Да сте са вашом смрћу — Словенду другима дали...

♡♡

Црногорски командант батерије посматра турске положаје

Генерал Иво Ђуровић

Командант 1-ве дивизије и командант деснокрилне колоне црногорског приморског одреда

Међу првим генералима храбре црногорске војске без сумње је и генерал Иво Ђуровић, чију слику доносимо.

Генерал Ђуровић родио се у Дупилу, у Црмници, 1. фебруара 1862. године, ће је добио основно образовање.

Официрску школу свршио је у Италији 1886. године с чином потпоручика, а 1. јула исте године постављен је за ађутанта бригаде, који је чин онда одговарао данашњем чину поручика. У чин капетана произведен је 6. августа 1895. године, а 1. маја 1901. године постављен је за мајора (команднра) и за команданта ријечкоцрмничке бригаде, којом је до тада командовао његов стриц војвода Машо Ђуровић, чувен у историји Црне Горе. — 21. фебруара 1908. године произведен је у чин генерала (бригадира), задржавши и даље команду бригаде. Поред ове дужности од 25. маја. 1906. године до 1. марта 1909. године био је гувернер (обласни - управитељ) приморско - црмничке области.

1. маја 1910. године генерал Ђуровић постављен је за команданта IV. дивизије, а 1. септембра исте године министар војни.

И као командант бригаде и дивизије и као гувернер био је у својој дужности увијек тачан и правичан; а као министар војни генерал Ђуровић много је радио на устројству црногорске војске и издао је многе важне уредбе; а мора му се признати и то што је уредио финансијско стање министарства војног.

На положај министра дошао је преко своје воље, те је неколико пута подносио оставку ипак је остао на том положају до 20. јула 1911. када му је оставка уважена и он стављен на расположење владе. — 1. јуна 1912. године постављен је за команданта 1-ве дивизије, на којем је положају и данас.

Почетком рата генерал Ђуровић постављен је за команданта деснокрилне колоне приморског одреда; и са својом колоном заузео је са врло мало губитака већи дио Анамала.

Од 18. до 24. октобра прошле године оперирао је преко Бојане, али ушљед великих киша и поплава, које су наступиле, биле су му прекинуте скоро све комуникације са главним дијелом одреда, због чега је по наредби прекинуо операције на оној страни; али и у том кратком оперирању непријатељи су ипак имали великих губитака. — Данас његова колона налази се при самом Тарабошу, а шанчеви неког дијела његове војске нијесу од турских даље од 100 метара.

Генерал Ђуровић не само што се одликује тачношћу и правичношћу, већ и личном храброшћу спада међу прве црногорске генерале. Он врло често иде на најистакнутија мјеста предстражних положаја и ако је мјесто од његова стана дотле такво, да по њему увијек сипа непријатељско олово, те да може на сваком кораку погинути. А кад му пријатељи пребацују што се тако излаже, он им одговара: „Хоћу да видим како је војницима и официрима, који долазе код мене; кад они иду тим путем к мени зашто не бих и ја к њима?

У логору својим начином живота генерал Ђуровић не разликује се од обичног војника. Све сноси што и војник, а његов стан није удеснији од многих станова његових војника.

Због својих особина генерал Ђуровић сасвим је популаран и у војсци и у народу.

Ипсилон.

Последњи дани Скадра

(Свршетак)

Од Базара пошао је принц у тврђаву и дошавши до прага, сјашио је. Мало после тога састао се с *Есад-пашом*, који је био *врло блед* и имао уза се само два официра Престолонаследник и паша пружили су један другом руке.

— Можете мислити — рече Есад-паша — како сам ожалошћен у том часу, у ком чујем миди глас мртвих, које остављам у тој земљи. Али уза све то сам утешен, што сам *побеђен од храброга непријатеља*, **најјуначнијег што га има на свету.**

Кнез Данило је уз каваљерски гест одмах одговорио:

— Не може бити жалостан онај, који, је свестан, да је извршио сву своју дужност а Ви сте је испунили, велим Вам то ја, који сам био ваш истражан непријатељ али и Ваш поштователь. Дивио сам се и Вашим официрима, који су се сви увек јуначки борили.

После неколико минута разговора у хладу лисnатога стабла поздравио је Есад паша принца и његову пратњу те изашао из тврђаве праћен Вукотићем и Пламењем. Ови су се после кратког праћења опростили па док је Есад паша у тишини наставио свој пут према долини Здрриме, то се над њим већ залепршала црногорска застава, и пратиле га бучне овације, поклици „живио" и пуцање топова са Тарабоша и утврђења.

Црногорска је застава извешена на тврђави уз лепу војничку церемонију. Кад је пред њега донесена застава, принц *Данило*, опкољен официрима и војницима поздравио ју је овим речима, дубоко тронут:

— Ту буди усађена, о наша заставо, — рече он — драга заставо, која си тражила од нас толико жртава, овде буди усађена и овде ћеш остати. Ти нас сећај палих наших другова и њихових погледа; њихове су се очи, пре него ће се за увек угасити, подигле к теби као за последњи завет. И на тај завет свакога од палих другова заклели смо се, да ћемо те увек поштовати и бранити, с највећом љубављу за тебе и с највећим презиром нашега живота.

Ове речи, изражене лагано, пропраћене јецањем, изазвале су одушевљено „Живио"! Принц Данило однесен је од својих официра у триумфу. Принц се још неко време задржао у тврђави, а онда сишао на Базар, и укрцао се на „Нептун" за Реку.

Јутрос је генерал Мартиновић именован гувернером, а прву је посету примио од руског конзула, који је рекао, да му је влада наложила, да од сада нема више опћити са Цариградом него са Цетињем.

ЗАР ВИ НЕСТЕ ПРЕКО ГРАНИЦЕ!?

— Др. Никола Вучетић из Београда. —

Тројица су њих. Отац им је умро поодавно; био је чиновник. Мати је остала са њима самохрана, да их изводи. И извела их је, мучећи се, као нико њен. Најпре је извела Милана: постао је предавач и био је матери десна рука, те је средњи, Видоје, могао свршити такођер за професора, а најмлађи, Паја, за судију.

Дошла је мобилизација. Милан, као резервни официр, пошао је на своје место као четни командир. Видоје је такођер дохватио пушку и, као поднаредник, отишао весело у рат. Паја је остао у Београду. Он се је случајно затекао на месту, где је, с обзиром на положај и дужност, требао и морао остати. У души га је кињило, зашто да и он не иде, већ да мора остати. »Истина — размишљао је он — и то је света дужност, коју врши, али да ли то свако схваћа«. Многи ће рећи, да се је он извукао! А то би му било страшно, кад би неко могао и помислити, а камо ли у истини посумњати, да се он извлачи, да избегава дужност, коју му налаже љубав према отаџбини, жарка љубав према Србству, она љубав, којом се је он од детињства му са друговима напајао, на коју га је и покојни отац — сећа се он тога још живо! — опоминьао, а мати, често у најнеђој невољи и бризи, како ће се где помоћи, кад је за њих што требала, говорила би им поносно и с поуздањем: »Ништа то, само ми будите здрави и нашем лепом Србству од користи!...«

Испратио је и Милана и Видоја. Чак се је могао прогурати и на перон. Не би то лако могао, да није имао једног познаника на станици, који га је пропустио кроз споредна врата. На перону је било као у кошници. Све је врело и жагорило, зујало. И Милан и Видоје су били необично раздрагани, смејали се, поздрављали са познаницима у сусрету, са многима, с којима се одавно не видеше, шалили су се и смејали, и опет би отшалили, као што и други чињаху. Паја је био нерасположен. Истински осмех му није могао на усне. И, ако би се који пут насмејао, то је било усиљено, усне развучене, али устегнуте једним сплетом мишићних влакана око спољних крајева усана, те би се направила мала рупица одмах у прелазу на образе. Ко је добро посматрао Пају, могао је то јасно видети и одмах приметити, да му се душа не смеје.

Последње звоно опоменуло је, да више нико не остаје на перону од оних, којима је ваљало да се крену овим возом. Паја је у тај мах већ грлио и Милана. С Видојем се је већ био изљубио. Милан одскочи на последњи јек звона и скочи на степенице од кола.

— Збогом, брате, до виђења! Пољуби маму! — говораху у глас и Милан и Видоје, а беху весели, као да се пењу у рајско насеље... И Цају и децу! — додаде још сам Милан.

— Збогом! — изусти Паја, а сузе га облише, те се окрену од кола.

— Но, но... до виђења! — довикиваo је Милан у тренутку, кад се чу звиждање локомотиве и кад се воз стаде кретати.

— Не... не ћу тако... и ја морам с вама! Срамота је, да ја останем! До виђења! И ја ћу за вама! — пристајао је уз кола, махао им и поздрављао их, а сузе су му врцале низ образе.

Воз одмицаше, кола за колима

Црногорски књажеви: Данило, Марко и Петар са својом пратњом у логору

Изглед Скадра

промицаху поред њега све то брже и он је могао још само у последњи свој поглед уприети. Застао је и гледао за њима и, кад се обазрео, видео је, да је сам. Толико је био измакао... Вратио се је, нашао се и на улици, али није знао, кроз која је врата прошао. Тек је био тамо испред станице, куд се улази у дворску чекаоницу. Овамо пак доле пред станицом, пред главним улазом, још једнако је стиска. Свет навалио и отима се и виче и тражи, да уђе у станицу, на воз. Све то хоће на своје мобилизационо место, да стигне на време, да не буде нико последњи. Он је застао и мало посматрао ту гужву. И маса је бивала све већа и већа, јер су све нови и нови придолазили и навирали. Спрема се нов воз, који ће се напунити ратницима и понети их по Србији на разна места, куда хитају. Тако воз за возом, дању и ноћу, без престанка. И све нечујно, ако се не десиш баш тамо...

— О, здраво, Пајо! — трже га из сањалачког посматрања глас пријатеља његова, који излажаше баш из кола, која у тај мах приспеше.

— О, здраво, здраво! Зар и ти оде? — упита га Паја збуњено.

— И ја, и ја! Право у Скопље, ако Бог даде! — смејао се је пријатељ му, судски капетан. — За сада ћу у Ниш, па после ћемо се видети...

— Видећемо се! — прихвати Паја, а би му тешко. — Него тешко ћеш се пробити кроз тај свет; тамо лево ћеш лакше моћи, тамо ћеш наћи нашег Чеду, он ће те пропустити онуда. И ја сам тамо прошао. Испратио сам мало пре Милана и Видоја.

— Зар су отишли? Баш ми је жао. Могао сам са њима. Свеједно... Стићи ћу их. До виђења!

— До виђења! — и ижљубише се.

Паја се окрену и погнуте главе наже правце према министарству војном, гледајући нетремице преда се у земљу. Упутио се је право у министарство. Једнако га је у души кињило, што и он није одређен да иде. Био је уверен, да је та дужност, коју су му наменили, сувише мала, да би се могла мерити са оном, коју му налаже дужност према отаџбини и обвеза према Србству. Зато се и јесте решио да сврати у министарство и да тражи, да га пошљу, куда и остале грађане. На самим степеницама сустигао га је друг из гимназијског доба, сад већ потпуковник, који иђаше са једним нишим санитетским официром.

— Здраво, Пајо! Шта ћеш ти овде? — потапша га по рамену.

— О, здраво, Милане; ево ме, дођох, да видим, куда да ме одредите; чини ми се, верују ми, пресвиснућу, ако останем само на овој дужности у суду! — рече он.

— Е, па и то је дужност. Још те како! Неко и то мора! Зато се је и закон побринуо, па те не може нико отуда дирати! — рече Милан.

— Ама кад ја желим, онда може! — рече Паја убедљиво.

— Па ни ђавола! — рече Милан шалећи се.

— Хоће, хоће! гледај ти само, молим те, учини ми то! Верују ми, овако ћу свиснути. Не могу гледати, да ми други иду, а ја да остајем. Реци ће ми ко, да се извлачим! — говорио је Паја готово молећивим гласом.

— Добро, добро, Пајо! Да видимо, шта се може. Учинићемо све. Иди ти кући, ја- виђемо ти за дан два! — уверавао га је пријатељ.

Опростише се. Милан је отишао у канцеларију. Није му се радило. Све је размишљао, да ли ће га пријатељ омахнути. Читаво пре подне ни пером није ударио. И у подне код куће био је врло нерасположен, мада се је нарочито усиљавао, да би матери олакшао, јер њој сиротој неје било лако. За ручком су седели сами. Говорили готово нису ништа; само јој је он рекао, да се од света не може на станици макнути и да су оба брата отишла весела, а да се је у возу песма разлегала.

— То, синко, слути на добро. Значи, да је народ одушевљен; а и запт је изврстан, па и спремни смо. Сада или никада! — додаде она мирно и достојанствено.

Паја је погледа; али не рече ништа, а у души му се је чинило, као да му и она тиме хоће да приговори! А Бог је сведок и њена материнска љубав, да од тога не беше ни искре у њеним мислима. Та њено је срце било пуно: два сина на бојном пољу, а трећи такође на светој дужности, па и поред тога, уза њу!... По ручку је била и Миланова жена са децом...

По подне је Паја провео цело време у канцеларији. Нешто је и радио; али је то ишло врло тешко. Из канцеларије је дошао кући, право кући, не задржавајући се нигде. Иза вечере је отишао у своју собу, узео новине и читао их. Прочита десетак петнаест редова, па се врати натраг, јер, иако је читао, ништа му није долазило до свести, па је хтео да још сазна мисао, која је претходила овој, што му је сада дошла до разумевања, сада, напослетку, у последњем реду. И тако је то чинио више пута. И у сваком чланку или у каквој белешци, коју би почео читати. То му је, уосталом, већ бивало и још који пут у животу, кад би се осећао живчано уморен. Па и сад му је тако! Најпосле је узео Сремца и стао га читати. Кад му је год тако долазило, Сремац му је добро чинио. Али вечерас му канда ни то не поматаше, а узео је баш лепу стварчицу да чита. Чита по две три стране с пажњом — бар му се тако чини! — али га међутим преовладају друге мисли и оне га онако у читању носе на својим крилима, и кад га оставе, он види да је прешао две три странице, а са њих неје ништа запамтио. Врати се онда натраг и пређе летимице оне, што је већ прочитао, те тако тек сазнаје садржину. Мучио се је тако и мучио, али неје на то мислио, да се мучи, него је читао даље... Најпосле се присети, да је већ време одмакло. Погледа на часовник, да види, које је доба...

— Једанаест прошло! — проша-

пута он. Мало се загледа, па му дође мисао, да је већ време да се легне... Сиуче се, угаси светлост и леже у постељу.

Заспао је брзо, али се ускоро пробудио. Хтео је опет да заспи, али га сан не хваташе. Непрестано му се врзла мисао, да ће му приговорити ко, да се није одужио дужности према Србству, ако га пријатељ преварн и не уради, да и он пође за осталом браћом, која су се крвнула на посао око зидања велике Србинове куће, што се зове Уједињено Србство. Затварао је очи, отимао се од тих мисли, силом је тражио друге представе и друге мисли, али је све то било узалуд, сан му неје хтео на очи. Превртао се је на десно, на лево, на леђа, све балава! Напослетку ипак у просвитак свео је очи и одспавао готово два часа и пробудио се доста освежен, али су га мисли гањале исте, као и јуче.

После девет часова седео је Паја у својој канцеларији и баш је био узео други свежањ аката са свога писаћег стола, када уђе стари Јанко са једним писамцетом у руци и метну га преда њ.

— Донео један војник. Чека на коверат! — рече он мирно.

Паја потписа коверат и предаде га Јанку. Био је узрујан, а у лицу му се ипак примећавала нека веселост. Читао је писмо. Пише му пријатељ из министарства војног и вели му, да се још данас има јавити начелнику санитетског одељења министарства војног, где ће дознати за своје распоређење.

— Дакле ипак! — тргао је руке у крилу и осмехивао се.

Неје прошло ни четврт часа, а он је био већ пред вратима начелника санитетског одељења и умолио је војника, да га пријави. Одмах је био примљен и начелник га је прихватио љубазно, али озбиљно.

— Дакле, господине, Ви сте одређени, да вршите дужност комесара једне резервне болнице у Београду! рече начелник.

— У Београду!? А не на бојишту? — питао је зачуђено Паја.

— Да, у Београду! Перед своје редовне дужности вршићете и ову. Посла ћете имати и сувише; али Ви ћете га вршити свесрдно, уверен сам, — говорио је начелник.

— Добро; али ја бих волео да пођем за осталом браћом! — говорио је Паја нешто мало поништено.

— А немојте мислити, да ће ово бити лако. Поред тога свога посла, знаћете, знојићете се!.. Него Ви ћете морати одмах на посао. То се мора припремити све, да нас време не изненади. Јавићете се, где треба; војник ће вас одвести, па ће Вам се тамо рећи, шта да радите. Зграда је велика и она се мора претворити у праву болницу. Свој досадашњи посао удесите према овоме новом послу. Знам, и једно је и друго важно; али ово је сада, богами, најважније. Јесте ли разумели? — заврши начелник.

— Разумем! — одговори Паја.

Начелник му пружи руку и упути војника, да га одведе куд је требало.

Најпре је сратио у канцеларију, да нареди, где ће га потражити, ако га ко устражи. Неје се дуго задржао, одмах се вратио и отишао са војником, куд требало, и примио је наређења. Тако је сазнао, коју зграду има да преуреди, откуда ће добити кревете и постељне и друге ствари, које ће бити по собама и ходницима потребне, као и остале стварчице, које долазе уз болесничку постељу. Он је све то саслушао са највећом пажњом и, што му се чинило потребно, и прибележио. До ручка је сазнао све, тако да је пошао у подне кући потпуно задовољан. Успут је још премишљао о свему и учинило му се, да ће имати сувише много посла, нарочито испочетка, док све не уреди. Али шта то мари? Зар ће они на бојном пољу имати лакши посао? Ваља запети и радити, па ма било то и дању и ноћу. Шта човек не може свршити, само кад се са свом вољом ода каквом послу?!.. Мало га је додуше још пекло, што је остао у Београду; али то га неје више толико тиштало, јер најпосле, свако, ко има очи, може лако видети или, ако запита, може сазнати, да је он сада оптерећен двојаким послом: својим редовним и сада овим општим народним!.. И онда се опет задовољи...

Уподне је за ручком била и снаха му, Миланова жена, са двоје деце и он је био необично расположен. Децу је мазио и миловао. Мати је приметила то његово расположење.

— Шта си ти данас нешто много весео? — запитаће га она.

— Па и мене су распоредили на војну дужност!... Зато! — рече он задовољно.

— Ко долази на твоје место? — запита мати брзо, а видело се је, да је посумњала, да му је то место узео неко чијом протекцијом.

— Нико! ја вршим и једно и друго. Имам да уредим једну болницу; већ сам добио и обавештења. Сутра ћу већ почети рад. А и иначе ћу вршити дужност болничког комесара, док се год буде у тој болници радило.

— Дакле опет остајеш овде?! — ускикавала се је мати и питала задовољно.

Њему је и то питање изгледало више као неки прекор, него да се је она зарадовала. А збиља неје! Она се је радовала чистом радошћу материнскога срца.

Паја је сутрадан био на послу. Сав се је био предао раду. Радио је свој канцеларијски рад свега 2—3 часа дневно у канцеларији; остало је свршавао код куће ноћу. Овај други рад вршио је иначе по возоговетни дан. На дан објаве рата његова је болница била потпуно спремна. Али зато је спавао врло мало, како коју ноћ, 3—5 часова! Но постигао је за се нешто друго: он је био у души врло задовољан. Баш последње вече, кад му је лекарска комисија рекла, да је све у реду и да он за то заслужује највећу захвалност, дошао је кући сав блажен, легао је одмах после вечере, прочитавши летимично новине. И спавао је целу ноћ и свеж и одморен тргао се је већ кад је свануло... По доручку је прво обишао болницу па је тек онда отишао у

Једна од главнијих улица у Битољу

Разбојиште после страшне битке на Прашеву

своју канцеларију и свршавао тамо редовне послове... Тако је радио и даље, и пре и после подне!... Но није дуго потрајало тако... за мало, па стадоше и рањеници придолазити.

Топови су почели говорити своју страховиту реч, а пушке и митраљеске певати своју смртоносну песму. Рад у његовој болници почео је живо. Он је трчао неуморно и снабдевао своју болницу свим потребама на време. Често су се многи чудили, откуд то створи он тако брзо. Било је довољно, изразити жељу, да се што набави, ако би се могло, а он је то пружао, као да је имао спремно. Његов рад је збиља летео, јер је ношен на крилима чисте љубави према светом послу народног дела, а запт и осећај дужности му је лежао у души, уливен материном негом и очевим саветима. Њему је и једно и друго било увек свето!

Случај је хтео, да у његовој болници не беше ни једног рањеника ни из једне ни из друге јединице, у којима су му браћа била. А рањеници су му пристизали и из првих сукоба на граници и већ и из светле битке кумановске. Једног или другог би запитао за браћу, али нико му није умео ни речи рећи. Пратио је са чежњом и новине, али из њих тек није могао ништа дознати. У њима су читани најневероватнији извештаји. Једног дана су споменута имена погинулих, па су сутрадан донесене вести, да су ти само рањени или да им и неје ништа. Срећом неје ни споменьано у новинама нигде ни једно име њих двојице. То га је држало у вери, да су здрави, а и матери и снаси могао је то увек потврђивати. Мати је једног дана, некако одмах после објаве рата, била врло тужна и, кад јој је он запитао, зашто је такова рекла му је, да јој се причуо Миланов глас и да јој не што све говори, да је он тешко рањен!... Он јој је разуверио и она се је смирила, била мирна као и увек...

Петога или шестога дана по кумановскоj бици, кад је у Пајиној болници текао посао у најбољем реду и када она била већ сасвим попуњена, дође у болницу лекар, који је возом допратио рањенике. Приметио је Пају, како вољно и ужурбано лети на све стране и све весело подмирује, па застаде.

— Здраво, Пајо! — поздрави га.

— О, здраво, докторе! Шта има ново?.. Збиља, да ли неси што чуо за Милана, Бога ти ? Кога год запитам, нико ми не зна ништа рећи, ни за њега ни за Видоја? — похита он с питањем.

— Зар баш ништа неси чуо? — ишчуђавао је се лекар.

— Несам... ништа! — слеже раменима Паја.

— Кад смо стаiали у Врању, још први пут кад сам долазио, рече ми комесар врањске болнице, да је Милан у болници. И рече ми, да је доста тешко рањен. И сад, кад сам пролазио, питао сам за њ, па ми рекоше, да неје добро; а питао сам, и да ли је ко од вас уза њ, па ми рекоше, да неје нико. Зато сам управо и дошао, да ти јавим то, да отидеш! — говорио је лекар.

— Па шта да радим? — питао је као скамењен Паја.

— Ишти недељак дана одсуства, да посетиш тешко рањеног брата у Врањској болници. Можеш искати одмах, добићеш! — упућивао га је лекар.

Још исто после подне је Паја отпутовао. Матери и снаси рекао је само, да иде да обиђе Милана, који је лако рањен и који лежи у Врањској болници. Непрестано му је звонило у ушима оно »тешко рањен«, што је рекао доктор. И онда, он је нарочито дошао, да му јави, значи, Милану не може бити добро! Па ако је већ и умро, а снаси је рекао, да је само лако рањен! Па најпосле, шта би она и помогла? Ако је несрећа хтела, да умре, шта би било измењено, и да јој је рекао, да је тешко рањен? Шта човек може? Како је воља божја, тако мора бити! Остану ли му деца сирочад, ево он је ту, он ће се за њих бринути, и за њих и за матер им! А ко би баш и он умро, ту је Видоје, он ће с истом љубављу прионути, да их одржи и изведе... Да, Видоје је златан! Но, шта је са њиме? Да ли он је жив? Можда је и он рањен!? Или, ако још неје, Бог свети зна, шта ће бити до послетка! Ово је тек почетак рата, и шта све чека српске ратнике до краја, ко ће знати! Па нека само буде крај, као што је почетак; нека српско оружје засија широм целог света, нека се осветли и сијне српско име, па шта мари онда? Нека нас светрође нестане! Има, ко ће се бринути за Миланову сирочад! Бог се брине за свакога!... Тако су се ређале мисли и мориле Пајину душу. Воз је одмицао, иако полако али је одмицао и неће се је примицали већ своме издисају, а на Пајине очи сан неје хтео да их сведе, изишао би му пред очи Милан изболован, преблед, са грдним ранетинама, не говори, изваљених очију, тежак бдник, управо на — издисају!... На таке представе сан не долази!...

На једвите јаде стигао је у Врање. Одмах је похитао у болницу. Рекли су му, да је Милану данас рђаво. Тешко да ће остати! Похитао је к њему. У уздигнутом положају лежао је Милан увијене главе и груди, блед, без речи. Надвио се Паја нада њ и полубио га лако, нечујно. Затим се је усправио и посматрао је преболног брата.

— Како је, брате? — рече у неке.

Место сваког одговора, Милан спусти горње капке и, за тренутак, затвори очи, па опет погледа и благо, уморно поглега брата.

Паја узе столицу, па седе поред кревета и узе Миланову десну руку у своје обадве. Седео је и ћутао и посматрао, како убрзано дише. Тек у неке баци погледа на таблицу више главе, где стајаше: T. 40'1°.

— Дакле и у великој је ватри! — промрмља он.

Био је и лекар и убрзгао га је. Изазвао је Пају напоље и рекао му, да су изгледи врло рђави, готово ни-

какви. Повређена је и вилица и језична кост и плућа. И гнојење је ту! С горњом повредом је и помози Боже, али груди, груди! А данас је већ осми дан, откад је повређен. Рањен је одмах после прелаза преко границе, још пре велике битке. Ватре су велике, искашљава гнојаво, тешко се може добру надати!.. Паја је све то слушао и ћутао, изгледало је, као да ништа и не чује, што лекар говори.

— Хвала, господине! Ви чините што можете, а воља божја! Бог ће учинити своје! — говорио је Паја исто онако мирно.

— Могли бисте јавити и госпођи му, да дође! — додаде лекар.

— Јавићу! Ако могу телефоном? — опет он рече сасма мирно.

— Може, може! — рече доктор и оде.

— А ја могу бити стално уза њ! — пристајаше Паја за њим и питаше га.

— Можете, дабогме! Све док не видимо, шта ће бити, — рече доктор и оде.

Паја се вратио к брату. Он је дремао. Паја је мирно сео поред њега и посматрао га, а мисли су га морило свакојаке... Само да оздрави! Али доктор вели, да нема изгледа. Ко ће знати!? Сам Бог зна! Зар једанпут лекари рекну за кога, да нема од њега ништа, па ипак природа надвлада! А мој Милан је здрав, као кремен, увек је био умерен, нема никакве страсти, суштa уредност; зашто да не преболи? Па кад преболи! Онда опет да будемо поред матере, а његова дечица сигрaју се око нас коња, јучаштва, рата! А он ће нам причати, како је то било, кад је рањен. Дабогме, он ће оздравити! Али ако не оздрави?... Ту му се помрачи свест и ум му блуди без икаквих представа. Милан се промешкољи и нагло закашља, болничар притрчи са плућваоницом и помогне му избацити гнојав плућњак. Све је то скопчано са тешким болом и, по свршетку, једва дође к себи, а дисање беше кратко и јако убрзано.

Дошао је опет лекар и са њиме још двојица. Беху Руси. Прегледали су га заједно. После прегледа изазваше Пају и рекоше му, да би добро било извршити болеснику једну операцију, јер овако он већ не може те не може издржати. Од операције може најпосле ипак бити и добро. А можда је не ће моћи ни издржати! — додали су.

— Ја ништа не могу да утичем; радите, господо, што мислите да треба да се ради! Божја воља и Ваше знање! — одговорио је он.

Није ни сат прошао после тога и Милан је био у операционој соби. Отворили су му грудни кош, исекли делове од три ребра и испустили гноја више од два и по литра. Он се онесвеставао у два маха и бризгали су га неколико пута. Опет је донет у собу. Био је занет, а рекао би да је спавао. Увече је био нешто, нешто мирнији. Паја је остао уза њ целу целцату ноћ. Сан му неје ишао на очи. Чудно! Већ друга ноћ, ни да сведе очи! Мисли су му за час пусте, не мисли ништа, па то кадикад устраје дуго; гледа, а не види ништа, мисли а нема никаквих представа! Час га опет окупе тешке мисли: о Милановој болести, о његовој деци, о његовој жени, која ће можда сутра стићи, јер је јавио телефоном у канцеларију, да јој се јави да дође; па како је њојзи, па матери, па шта је са Видојем, па онда шта је са новим судирима наших са турском војском, па шта са заплетима у будућности и замкама, које плету Србству његови крвни непријатељи! Шта све не мори душу његову?! И најпосле му падне опет поглед на Милана, који лежи изнурен, дише још тешко, али ипак, хвала Богу, рекао би, нешто лакше! Мало после ер-ј болничар опет мерио температуру, па је и она нешто пала!

Онда опет почну мисли лепе, како ће он оздравити, како ће се жени, кад стигне, обрадовати, можда ће моћи са њом и говорити и све друге мисли полете, редом лепша иза лепше! Све, све; али сан му не хтеде на очи!... И свануло је, а он је пребрано уза њ. Милан се је нешто и осећао. Мало је постао светлији у лицу, али још увек слаб, блед, чисто провидан.

— Ти неси ништа спавао? — рече он шапатом.

— Не мари ништа, само кад је, хвала Богу, теби боље! — обрадова се Паја.

— Хоћете коју кап млека? — прије болничар и стаде нудити Милана кашиком. И узео је неколико гутљаја. И опет је заспао.

Дошли су и лекари и били су задовољни. Дали су му инјекцију и превили га. Он се је осећао нешто снажнијим.

— Да ли ће ти бити по вољи, бато, поручио сам, да дође и Цаја? — питао га је Паја.

— Доћи ће?! — осмехну се он. — Боље, да се и ти одмориш! — додаде још... А кад ће доћи? — запита после мале почивке.

— Па надам се, да ће воз скоро стићи. Ја ћу изаћи пред њу. Распитаћу се још, кад стиже, — додао је.

— Шта је с Видојем? — опет запита после дужег ћутања.

— Не знам! Него немој да се замараш. Знаш, лекари су рекли, да не говориш много! — говорио је Паја, милујући му руку.

— Добро! — рече он и заћута. За мало, па се је примирио. Заспао је. Паја устаде и измакну се... Рекли су му, да ће воз за пола часа стићи, па је ваљало похитати на станицу. Доста је далеко. И стигао је баш на време. Из кола је изашла Цаја, сва уплакирено.

Уништена турска батерија

— Жив је, жив. И у Бога се надамо, да ће и оздравити. Јуче је извршена тешка операција. Данас му је већ боље и ватра је готово сасвим пала, а био је, Бога ми, врло рђаво. Чак је лекар мислио да му нема спаса. Данас је већ промењио мишљење. Хвала Богу! — рече он.

— Хвала Богу! — прихвати и она.

— Шта ради мати и деца? — питао је он.

— Здрави су, браћа; деца љубе руке, а мати је, сирота, жива премрла. Него смо добили писмо од браца-Видоја, донео нам га један војник. Он је у Крагујевцу...

— Шта, да неје и он рањен? — упаде брзо у реч Паја.

— Јесте; али, хвала Богу, лако. Прошао му куршум кроз мишицу, неје ни кост повређена. Донела сам писмо; весео је и, вели, доћи ће за једно десетак дана на који дан кући! — говорила је она.

— Хвала Богу! — смири се он.

— Па да ли разговара Милан, браћа? — нави она разговор о Милану.

— Данас би хтео и да говори, али му лекари још забрањују. Јуче, Бога ми, неје могао ни говорити. Тако је било рђаво. Но, хвала Богу!.. Него, кад стигнемо, ја ћу наћпре к њему, а ти ћеш после уђи, кад га припремим, — говорио је он.

И стигли су... Паја је ушао унутра, а Цаја је остала пред вратима. Али, откуда је отишао, неје Милану било баш најбоље. Спопао га је био неки кашаљ, па да издахне! Морали су и лекара звати и он му је убризгао неки лек, а сад се је стишао. Изгледао је бедно, као оно кад га је затекао при свом доласку... Па ипак га је донекао с неким благим погледом...

— Је ли дошла Цаја? — прошапута.

Дошла је! На пољу је! — одговори — Паја.

— Па нека уђе! — одговори.

Паја се врати, готово бесвесно, и одмах затим уђе са Цајом. Она је била мирна и озбиљна, усиљен осмејак јој се огледао на уснама. Приђе к њему и лако га пољуби. Њему се оте једна суза!..

— Деца ти љубе руке, здрава су. И мати те љуби. И Видоје поздравља, добили смо писмо од њега, добро му је. А, хвала Богу, и ти ћеш се брзо опоравити, вели лекари, а и сама видим, да добро из гледаш! — усиљавала се је она и бодрила га.

— Седи! — прошапута он.

И она седе уз постељу, узе му руку и стаде је миловати и умиљато га блажећи, како ће то за 2-3 дана све проћи. Тако вели лекари! Па онда ће кући, да се уз дечицу што пре опорави сасвим, да им прича и са њима да се разонађе. А златна су! Мали Миливој непрестано маше некаквим штапом и вели, то је сабља, као и татина! А мала Смиља пристаје уза њ и подражава га! Лепо још стоји, кад рекне, да и она има сабљу, као њен татица!.. Он је слушао и пустио лак, благ осмејак на своје бледо лице, које иначе не мењаше. Знао је, да треба да је миран! Паја је међутим стајао у крају собе тако, да га Милан неје могао сагледати. Посматрао их је, па му нешто дође ужасно тешко и једаред се мораде окренути на другу страну: облиле су га сузе! Дошла му жива слика, како Милан лежи мртав, а око њега се свивала мати и Цаја, па плачу, а деца им се ухватила за скуте, па пиште. Једна се смирио и отресао те црне представе и опет ушао у таласе мисли, како му брат мора оздравити! И стишао се је... И Цаја и Паја преседили су целo поподне уз болесника. Паја је говорио смаси, да би добро било, да отиде у гостионицу, те да прилегне, а он ће после, јер се ни он неје одмарао, али за сада нема сна. Ни она ни он несу пристали, да се удаље од његове постеље... И поподне су били лекари и учинило им се, да му је боље. Но ипак су га бризгали.

Ноћ је била Милану приличић; али Паји је била страшна. Сна још никако неје осећао. Тек свечера је био задремао, но само неколико минута. Сиаху је међутим наговорио, да прилегне на једну постељу у споредној собици, и она је заспала, уморена путом и неспаваљем. Он је остао уз Милана, и пребавио целу ноћ уза њ, пратећи сваки његов покрет, сваки дах, додајући му воде, по кашичицу млека, кад би зажелео. Он би му додво, а Милан би се затим опет смирио, а он би га посматрао и тонуо у мисли. Оне су опет биле свакојаке: разне, лепе, ружне, узвишене, племените, ниске и опет усхитне или веселе или тужне, како би кад налетеле. Преносиле су га у рано му детињство, у игре са Миланом и Видојем к, друговима, у школу, у дечје несташлуке у ђачке идеале; онда опет у њихов однос, према оцу, према матери, у послушност и непослушност, у муке, које су вињали док не постадоше људи, у тешке бриге, кад су ступили у живот, узимљући на се дужност Србина и грађанина; затим у подпаштво, на које наидаваше у друштву, у звању; у неискрености под кринком искрености и пријатељства; најпосле и у поштење и праву искреност, којих је ипак доста, врло много у друштву, али се вавек не виде, не стрше неђ се крију, као најмирисиија љубичица, што је скривена у свом бокору. Напослетку та забавише мисли о срећи и о несрећи. Ту га је онда дуго мучило, да ли је оправдано, кад се каже за некога, да је срећан или ће то бити, да је он приметан, јер осталом и народна мудрост каже, да је сваки човек своје среће ковач! Примери су му излазили један за другим из живота и увек је могао наћи узрок, рашта је кога његова несрећа снашла, и умотрио би кривицу самога несретнога.. Наједаред му јасевну мисао, да ли су и они криви, што је њих снашла ова несрећа! Милан рањен тешко, можда не ће ни остати, а и Видоје опет рањен! Како? Он вели лако! Можда он само тако каже, а Бог зна, како му је...

— Ко је крив за ову несрећу? — запита се он у мислима, а, да је ко био у тај мах будан у соби, зацело би га разумео, тако је гласно рекао...

— Несрећа? — стресе се он. — Шта велим ја? Јесам ли ја при себи, кад тако говорим? Зар то неје среће, дати своју крв за срећу свога народа?... Та они су сретни и пресретни, и њих двојица и наша мати, и Цаја и деца њена и Миланова, сви су они сретни!... Само сам ја несретан, што и ја не бејах на бојном пољу, те што и ја не дадох за Српство своју крв, па и свој живот! — завршн он, па се баци опет у мисли.

(Свршиће се.)

Са овом српском завршујемо трећу серију од десет свезака „ИЛУСТРОВАНЕ РАТНЕ КРОНИКЕ", и улазимо у серију четврту.

Осврнувши се на наш досадашњи рад, обузима нас извесно задовољство што смо имали толико снаге и упорности, да у овако тешким приликама са овим издањем издржимо.

Нисмо жалили ни труда ни тропка, да „Кронику" одржимо на висини, па с тога с правом апелујемо на то, да нас наши читаоци и у будуће помогну како би ово велико дело до краја што лепше издали.

Српска публика тиме ће добити јединствен и за српске куће диван албум, споменику косовске осветe.

Ширите „ИЛУСТРОВАНУ РАТНУ КРОНИКУ!"

Уредништво и администрација „Илустр. Ратне Кронике".

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 31. | У НОВОМ САДУ, 23. МАЈА (5. ЈУНА) 1913. | СВЕСКА 31.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912/3.

Богдан од Дојрана

— Андра Гавриловић —

Громко неко тресну у недођа ноћно,
И звекар одјекну одважно и моћно
Као гласник страшних пикара и јада
На вратима тврдог дојранског града.

Тад се кључар пожже да погледа ко је,
Напрежућ' у тами он зенице своје,
Буктињом приђоша, левицом је хвата,
Па сумњиво поће да одврда врата.

Зашкрипила стара тврђавинска брава,
Дремљивог кључара подузела страва,
А кад тршке врата, отвори се страна,
Пред њиме је стај'о — Богдан од Дојрана.

Господар а ватез већ дубоких лета,
Напио се вина, пагледо се света —
А бојеви? Њима на бројања нема,
С једне стране јунак другој се отрема.

И недавно тако кренуо се беше,
Отегова када се ратничка поноше
Са деспотом моћним Јелишом од Сера
Ради једног вашег и достојног смера.

Тад поведе Богдан оклопнике своје,
Јуначке што с њиме тек поведе броје,
Скупоцена крст му свет по врху блаша
— Ах, тле, сад се самац војвода повраша!

Кад га спази стражар, он се рога маши
Да објави граду: враћају се наши!
Ах' та Богдан тршке: „Не објављуј пуша!
Судбински су тајни, непознати пути.

„На Марици страшно пиндосмо клети,
За тек дођох овде у долу умрети —
Сад жалосно пасим ове сеге власи,
А кад умрем, смрт ми ни тад не опласи."

„Сад је дода смрта, а за њам ће с нова
Отпочети живот лепшег златослова;
Осветници каца моме Дојрану стиже,
Тек затруди трудна да се мртва дигне.

„Тад ћу доћи и ја, што за животом хајем:
За вам — реч' ћу — града весело предајем!
„Већ колико лета ја га тобом марих,
Сврадија нова, осветничке сторих!" —

„Сад завврши врата, буктињу угаси . . ."
Тако Богдан смрт своју сам нагласи
— А његове слутње у очају смелом
Сад су величајном истинитим делом.

Реч је држе'о своју . . . а кад дође време
Запаше је града отворио неме —
Те се ора трудна са Дојрана града
Да у њему с нова дух Богданов влада . . .

Есад паша предаје црногорском престолонаследнику Даниlу Скадар

Црногорци пред Скадром

КАПЕТАН МИЛИЋ

Битка око Куманова . . . Турака више него што смо се надали. Дошли смо пред Куманово брзо, после најуспешнијих борби на Рујну и на Старцу. Наше трупе веселе, жељне борбе и окршаја. Знали смо, да ћемо ту да се боримо, али се нисмо надали да ће борба да буде тешка.

Ноћ је била тамна и густа. Кад смо пошли на положаје, тишина је била потпунт. Војници као да предосећају тежину задатка, као да знају да се овде има да покаже да ли смо заслужни имена, која носимо.

Чује се само команда изговарана шапатом. Команданти издају наредбе ужурбано. Командири се брзо спремају. Издвајају своје трупе и одлазе на положаје, тихо без шума, без и једног знака да предосећају опасност, у коју се улази. Нигде да назреш бојазан, нигде да видиш страх.

Све иде уређено, све се креће правилно. Само кад се трупе одвајају једна од друге, само се тада види да се официри погледају мало дубље, а војници застану да се још једном виде са својим друговима који остају, па се онда само чује одмерен корак оних који одлазе, и мирно припремање оних који остају.

Целу ноћ је тако ишло и ујутру је било све готово. Нисмо знали кад ће да почне борба, али зором је било све готово.

Хладно, магловито јутро. Дан пре тога био је кишовит, натмурен; јутро је било још ружније. Јесења киша сипи, не види се ни на триста метара.

Стојимо и чекамо. Војници прозебли, јер се ватра није смела ложити, али ипак свежи. Гледају у своје старешине и као да питају: „Кад ћемо?" „Докле ћемо да чекамо?"

Кад се магла поче полагано да диже, пуче први турски топ на десном крилу. Прво потмуо пуцањ, затим тежак тутањ и онда тресак, па се грана зари негде у позадини наших трупа.

Наше топџије, који су целе ноћи упирали погледе у маглом завијене непријатељске положаје, прихватише ватру.

Наста тресак. Пешадија уђе у борбу. Бој се бије на целој линији.

Турци имају тачно одмерено одстојање и погађају добро; траже и брзо налазе наше резерве, туку нашу запрегу, помажу ватру своје пешадије.

Али све то ништа не помаже. Наша артилерија коси, уђуткује сваког часа турску артилерију, уноси страх и трепет у непријатељске стрелце.

Турака је било више него нас. Да би осујетили везу између прве армије и колоне генерала Степановића, они су изменили план па су на Куманово довели сву војску, коју су имали у околини. И то своју најбољу војску са артилеријом, којом управљају немачки официри.

Резерве се шаљу у ланац, наше трупе чине чуда од јуначтва, али Турци не одступају. Више их је. Наши се редови проређују, пада јунак за јунаком, пошто се скупо продао, али се ситуација не мења.

Наједаред се по јачини турске ватре осети, да је Турцима стигла помоћ и да су у борбу увели све што су имали.

Наше се трупе, међутим, налазе на косамама, које се тачно оцртавају и лако узимају у нишан. Најистакнутијима стиже наређење да се повуку у положаје иза места на којима су били. у шанчеве које смо увече ископали. И поједине се трупе повлаче полагано, тукући се даље, не правећи ни једну погрешку, и ако је непријатељска ватра страховита.

На једном каменом ћувику, најистакнутија, стоји чета капетана Милића. Он стоји између другога и трећега вода и и издаје наредбе. Миран, без и једног знака ужурбаности. Кад му стиже наредба да се повлачи, он само погледа око себе замагљеним погледом, готово бесвесно, и издаде својим војницима потребна наређења. И кад се војници почеше да повлаче, ступе неколико корака напред и онда подиже доглед и загледа се у даљину.

— Господине капетане, наређено је да се одступи до првог шанца! рече јуначки један млад водник, који је био већ пошао па се онда вратио кад је видио капетана како стоји у од куршума.

— Идите ви, сад ћу ја!

Водник се окрете и пође назад.

Турци осетише, да се ћувик не брани онако, како се се дотле бранио, и окретоше напред. Наступали су брзо. Топови проламају висине, наклена ватра обасипа турске положаје. Само на ћувику стоји капетан, мирно, као окамењен. Дошао некако већи, снажнији. Куршуми сипају око њега, али га ни један не погађа. Неће га. Војници упрли очи у њега па као да не дишу, не живе.

Кад се Турци приближише, капетан се окрете још једном својим војницима и као да рече нешто, али га нико не чу и онда у његовој десној руци сену револвер.

— Уби се капетан! привикаше војници и јурнуше напред . . .

После неколико минута, Турци су бежали и ми смо наступали.

Само су лепе очи капетанове биле склопљене, само оне нису могле да виде увод у једну нашу велику победу.

Дарко Рибникар.

Зар ви нисте преко границе?

Пише др. Никола Вучетић.

(Свршетак)

Ноћ је прошла на миру. Милан се је освежен поздравио са Пајом, који није ока свео, и са Цвјом, која се је добро одморила.. И лекари су били задовољни, чак врло задовољни. И после превијања не беше он ни најмање заморен.

Време је ишло нагло. Милану је сваки дан било боље. После неколико дана лекари су изјавили, да је он, штоно рекли, на хату крилату. И пријино одсуство примицаше се крају, дође и последњи дан. Већ сутра је ваљало бити на дужности. Питао је лекаре, шта да ради: да ли да тражи још одсуства или да иде на дужност? Он му је изјавио, да ће Милану сада већ бити сваки дан боље, без ватре је, апетит му је кренуо, лучење готово није никакво, нека иде мирно!.. И спремијо се је да иде. Милан се је шалио са њиме, ижљубио га је и замолио, да ижљуби за њ децу и матер и да се не брине за њ. Он ће, рече, скоро доћи кући, остаће уза њ Цвја, па ће већ и зато све брже проћи! додао је са осмејком.

За чудо дивно, Паја је у возу провео врло добро. Проспавао је готово целу ноћ. А он иначе у возу никад не би добро спавао! Сада је био сасвим изненађен. Пред Београдом се тешко пробудио и ту се нашао са једним пријатељем, који је долазио из Крагујевца.

— Да неси сањао био у болници? — запита га одмах Паја, чим га је спазио, кад се је пробудио.

— Био сам и видео сам и Видоја. Доста је опасно рањен. Разнета му је десна мишица. Рањен је из митраљезе, па је рана и загнојена. Има и ватре. Но лекар мисли, да ће оздравити, само неће поуздано, да ли не ће остати сакат, јер су мишићи смрскани. Срећа је још, само кост није разнета! Али он је красан весео је и задовољан, само жали, што није могао даље са војском. Приповеда раздрагано, ти знаш већ, како он то уме! Ништа то њему није! А и сва се соба око њега вије, као око бића, које улева дух! И ту је збиља само шала и смех! — приповедао је пријатељ.

— Дакле тешко рањен! — уздахнуо је Паја.

— Тешко, али ће оздравити, — додаде пријатељ, који се стаде распитивати за Милана. Знао је, да је тешко, претешко рањен. Видоје није знао, да је Милан рањен, а он му није хтео рећи. Волео сам додаде још, да му одржим оно расположење и веселост, што сам је затекао код њега.

У том дође и Београд и они се растадоше. Паја је најпре свратио кући, да се поздрави с матером и да ижљуби децу, те да их обрадује, да ће Милан оздравити и да му је боље. О Видоју није ништа рекао: оставио је ту борбу својој души!.. Одмах затим отишао је у своју болницу, да предузме рад и да сврши, ако што није довршио. И имао је пуне руке посла. Много што-шта није било урађено, него је чекано на њ. И он је радио неуморно читав дан. Из своје канцеларије пак узео је нешто и радио је ноћу код куће. Спавао је врло мало.

Сутра дан већ у пола седам часова био је на улици. Пошао је у болницу, да сврши, што је остало још несвршено. Ишао је, а с мисл ма је био час на свом послу, час уз Милана, час код Видоја и у тај мах одједном осети у души неко блажено задовољство.

— Ми смо сва тројица вршили своју дужност! — проће му кроз душу... У тај мах је баш прелазио на другу страну улице.

— *А зар Ви нисте преко границе?* — чу он глас са прозора из куће, према којој је прелазио улицу.

То је јетко питала једна жена, чији је муж и два јој брата у рату.

Паја подиже поглед према њој, поцрвени, осети се понижен, а не имаде речи, да јој ма шта одговори. Пође даље без мисли, без свести...

* * *

Првим размештајем одређен је Паја за судију у новоослобођеним крајевима.

— Свога се века нисам осећао мањим, него онда, кад ми дођоше до ушију речи оне жене, — говорио ми је он у Скопљу.

— А шта би са Миланом и Видојем? — запита га неко.

— Оздравили су!

Прешево, 31.-III.-1913.

Улазак црногорске војске у ослобођени Скадар

Призор из балканског рата 1912-13. Црногорке ишашају на бојне линије своје рањене и пале јунаке

Предаја српске коњице са својим митраљезом код Демир капије

ЈА ЋУ ГА УКРАСТИ!

— Др. Никола Вучетић из Београда. —

— Сине, како каже ово у писму, што та добисмо јуче од Милоја из Призрена?

— Вели, да му није најбоље и да ли се морати јавити за лекарску помоћ.

— Па да ли се јавио? Не каже ништа?

— Не каже!

— А када та је писао?

— Давно, мајко; још пре три недеље!

— Тешко мени, шта ли је до сада?!.

— Не знам.

Тако је текао разговор једног јануарског јутра ове ратне године у кући једној у Шумадији. Мати је разговарала са својим сином Душаном, који је баш навршавао осамнаесту годину. Она је остала са њиме да чува кућу. Пре неколико месеци је обудовила. Старији син јој је последње време служио рок у војсци, а сада је у рату. Непрестано је с мислима уза њ. Имала је још једно писмо од њега. Хвалио им се је у њему, како је са својима јуначан, чине права чуда! Писао је онда, да је здрав. А сада јавља, да му није најбоље!.. Јадна мати! Поносила се је њиме, његовим јунаштвом, па сада да јој се разболи!.. Да ли да верује!?.. И пре него што помисли, да се је разболео, обузму је прне мисли, да је он ибила тешко болестан, да ће једва оздравити, ох... још горе... да је већ — мртав!.. Она се заплака...

— Шта ти је, мати? запита је Душан.

— Ништа, сине! брисала је она сузе и усиљавала се, да се отресе прне слутње, која јој је нагнала у срце овај тешки бол.

— Па дабоме, најо! Да је, не дај Боже, што, он би већ до сада писао! тешко јој је он.

— И ја велим! рече она; али јој сузе опет навреше на очи и опет јој је била обузела иста она слутња, која јој је мало пре раздирала душу.

— Ма шта ти је, мати? питао јој је запањено Душан.

— Ништа?.. Ни сама не знам, шта ми је! Тако ми дође... Мани ме, молим те! отимала се је она; али сада неје више могла суза заустављти.

— Аје, молим те!.. А шта би радила, да, сачувај Боже, буде што и њему и мени!? бодрио јој је Душан.

— Не дај Боже! траже се она.

У тај мах заљаја псето у дворишту и подете на пратњице, што воде на пут. Душан изађе да види, на кога то лаје псето... Пред пратњицама је тајао кмет и држао у руци комадић хартије... Неје говорио ништа...

— Шта, је, чика Радоје? Ућите, ућите, не ће он! Он само тако лаје... Ви сте пошли к нама? Да ли не носите можда позив и за мене?.. Баш бисволео!.. Истина, жао би ми било, што би мати остала сама; али шта ћу, кад иду сва браћа, право је, да ни ја не останем... Та то би била страшна срамота!.. Дајте, видим, позив је!..

— Неје, Душане! сиебивао је се Радоје.

— Па шта је? питао је журно Душан.

— Од Милоја вест! промрмља Радоје.

— Шта јавља? брзо упита Душан.

— Болестан је! рече он равнодушно.

— Да, знам, и нама је писао! упаде Душан.

— Да неје јако болестан? зачу се глас мајке Душанове, која је изашла за њим и примакла им се, а ни један је неје приметио.

— Па доста опасно! изусти изнемогла Радоје.

— Тешко мени јадници! зачу се болан мајчин глас, а сузе јој се котрљаху низ лице.

— Та немој, Петрије, воља божја! Против његове воље не можемо ништа! стаде је Радоје тешити.

— Шта, прни ми гласи, шта рече?! Воља божја!.. Па он је умро!.. Милоје умро!.. Мој син.. Бар да је погинуо, него од болести! говорила је она сада већ без суза, запрепашћена, разрогачених очију, гледајући нетремице у Радоја.

— Па немој, Петрије, воља је божја! Ништа не можемо против његове воље! понављао је он.

— Воља божја! изговори она с дубоким уздахом и прихвати се за стуб од вратнице, да не би пала в очи је упрла била у једну једиту тачку на хартији, коју је сада већ држао Душан у својим рукама и читао је у себи.

— Шта каже ту? запита она одсечено.

— Ништа!.. Вели, да је Милоје... умро од врућице и да због заоставе не треба долазити ради сахране! говорио је Душан тужним гласом, али без суза; тек, кад доврши, застаде мало, па се зајеца.

— Шта плачеш?.. Божја воља!.. Него да се спремамо! зачу се сасвим одважан глас мајчин.

— Куда? запита зачуђено Душан.

— Па у Призрен, да га пренесемо амо! И други то раде, а држава допушта и бесплатно превозе! говорила је она.

— Јесте; али врућица је зараза! говораше Душан.

— Не знам и не тиче ме се!... Поред оца хоћу ја да он лежи, да му могу приналити снеху, кад и оцу вашем то чиним. То ће ми олакшати сриу! говорила је она.

— Ма не ће нам дати, мати! противио се је он.

— Ко сме да не учини по мојем срцу, кад оно то жели?!.. Та зар он неје дао свог живота за време рата?!.. Зар то неје све једно, као да је и погинуо?!... Да неје било рата, он би био здрав! А овако је дао свој живот за отаџбину... за Србство!.. Ко сме да вређа срце, које је дало Србству осветника!?... Ја ћу њега донети! Да, донећу га!.. Него, аје, да се спремамо! говорила је она брзо и испрекидано.

— Па добро! рече Душан, уздахнувши дубоко.

Сутрадан били су у вагону треће класе. Она је седа у ћошету на клупу, а Душан је преко пута од ње.. Воз иде споро, али одмиче. То је војнички воз... Њој се чини, до се и не миче или, ако промакне које дрво, да

ишли. Она би хтела, да је већ тамо, а тек је почела овај далеки пут. Рекли су јој, да ће тамо стићи четвртога, а можда и тек петога дана. Она мисли на то, мисли, па за часак и поверује, да пре и не ће стићи, кад воз овако мили... И онда се опет нада... пожуриће се ваљда!..

Али када стигне!.. Хоће ли га још затећи?... Можда неје ни истина да је умро?... Зашто не?... Можда се је неко преварио?... Чине то људи кадикад из несташности!... Само Бог, да и сада буде тако!.. А можда и јесте!.. Али ако је умро?... Збиља умро!.. Да ли су га већ сахранили?... Ако јесу, зашто су то радили? Зашто неису чекали, док она не стигне?.. Та он би проглеђао кад би чуо глас њен!.. А овако!.. Под земљом!.. Ту нема више живота!.. Ту је уздахнула, па јој онда изађе он, баш он, пред очи, сав, у војничком оделу са ножем око паса, баш као што је оно био, кад је пре рата долазио до куће, па онда кад је долазио о очевој болести и редом јој изађе његова слика од онда, кад је полазио у војску, па као мочне виђено међу момцима и жељено међу девојанама, као ђачић са књигама у рукама и кад га уписаше у школу, па као до школе док још беше забава родитељима, и као мало дете у колевци, на сиси, под срцем... све, све јој изађе пред очи и на лицу су јој се јасно оцртавали поједини трепуци из живота, јасно су се могли сагледати у мењању израза лица, према томе, како су се затезали мишићи на њему, сви они трепутци бола и радовања, и страховања и усхићења, и туге и жалости, којих је пуно у животу родитељском у бризи за децом... Уједаред се трже, као кад се човек тргне у привосан, док га још ни сан неје обузео! Очи разрогачи, вилице стеже, преко лица се прели очајан изражај; она стегну руке у крилу и етаде их кршити и, сва укочена, баци поглед кроз прозор. Био је сумрак. Воз се је баш зауставио у некој станици, где се жагор и песма разлеже на све стра не... То иду војници са одсуства.

— Благо њиховој мајци! беше прва реч, коју је данас прозборила, а тежак уздах јој се оте из груди.

— Тако то бива готово на свакој станици.. Прошли смо их већ толико и свуда песма! хтеде Душан да поведе разговор с матером.

— Зар не стојимо ми сада први пут? питала га је мати зечуђено.

— О не, најо; ово је Ниш, а много смо станица већ прошли! говорио је он.

— Веле, тек сутра пред ноћ! одвори он.

— О, Боже, Боже, како је то споро уздахнула је она.

— На прође ће и то време, ова ноћ, као и данашњи дан, и сутрашњи дан, као и ова ноћ! тешио ју је Душан.

— Да, прође ће, прође... истина је.. прође ће!... Све ће проћи! уздахнула је она.

Ноћ је одмицала. Воз је милио, а она неје спавала. Душан се је наслонио на дрвени наслон и чврсто је спавао. Спављали су и други по купеју. У вагону је мрак. Нема светлости. Само што продире варнице поред прозора, што сипају с димом из локомотиве! Тамо у другом ћошету у купеју запалио један путник комадић свеће и потражује нешто у торби — свећица му догорева и он се љуте, што је воз без светлости!... А она сирота неје ни помишљала, шта је без светлости. Била је без престанка, бдила а мисли су је мориле. Често се једна спопадне, па јој се не да освестити, већ је мори, кочи јој душу и не да сну на очи, а све се свршава са представата, да у њима види сва сина Милоја ма и мртвога, да му падне на груди с материнским срцем и да му пољубим лик.. можда ће се на висак осветнути, јер под врелином материнске љубави и камен се оживотвори и мртвоме се живот буди! Тек пред зору је свела очи. Заспала је и у сну га је видела, весела, раздрагана, баш онако исто, као кад јој је оно рекао при полазу у рат: благослови ме, мати! Твој благослов ће ме донети опет к теби после сретних победа, којима ћемо ослободити и ојачати Србство!.. И тргла се је са блаженим осмејком на лицу, који се намах, у трен ока, претвори у очајан израз, пун бола... Беше се већ провидело. Душан је још спавао. Она је гледала у њ нетремице и мисли јој су се мешале и страшне и црне и ужасне, да јој душу раздиру.

— Да ми Бог њега сачува! шапутала је чујним шапатом а неје ни осећала, да јој се усне мичу.

— О, још те како!.. А како си ти спавала? додаде он.

— И ја сам добро И снивала сам... О Боже, само да је била јава место сна! уздахну она.

— А што? запита он.

— Снила сам Милоја, баш чилог здравог, као онда, кад је отишао од куће, кад је оно долазио по Малој Госпојини... Боже драги, можда је и жив, изусти она, па се зажари у лицу.

Душан је ћутао.

— Шта ћутиш, сине? прекиде она тешину. Зар неје могуће?

— Могуће је! рече он, а и не осећаше, да је то рекао.

И опет су ћутали... Дан је пролазио, воз је милио и одмицао. И кад се замори и дочека које станице, он се одмара дуго. Дуго се одмара и, рекао би човек, не ће никада више ни да се крене. А она, сирота, тргне се из мисли, које је занесу, и стане кршити прсте, а воз још стоји и, кад се крене, он — мили.. У купеју је жагор, али она га не чује. Душан се и крене и одмакне, приђе ка којом путнику и проговори са њиме коју реч, али она ни с ким.

Поподне је Душан заварио у торбу извадио из ње комад хлеба и комадић сланине.

— Мати, да једемо мало, ја сам гладан! ослови је.

— Узми, чедо, заложи се. Ја ћу после, сад ми се не једе! рече она благо и опет је ћутала. Душан је јео и, кад је мислио да му је доста, опет је наместио све у торбу, па је метну уза њу.

— Ево, нека је уза те, па, кад хо-

Рушевине цркве Краљевића Марка у Велесу

Помен на гробовима палих српских јунака из 18 пука код Малог. Нагоричана

ћеш' а ти узми који залогај. Јестя се мора.

— Мора се! рече она и не приметивши да је рекла.

И даље је ћутала. А у вагону је жагор, шала, песма, смеј, но она их не разумеваше и не чујаше, само по који пут скрши руке у крилу, стегне вилице, подигне рамена, уздигне главу и повије је удесно па јако уздахне.

— Докле ће да стоји!? уздахну она на једној станици, где је воз већ толико дуго стајао и изгледало је, као да се више и не мисли кретати.

— Ово је претпоследња станица Војвода Путник, сад долази Скопље... сви излазе! завири у купеј један железничар, рече и оде. У купеју се диже права грја, шала, смеј и кикот.

— Ко ће ово само сне да вуче?! Имам три пакета за другове, па ми тутиуше и ову велику кутијетину за мога командира! Како ћу? Аџе, Јоцо, да ми помогнеш! говорио је један војник, који је највише певао и највише се шалио.

— Добро, помоћи ћу ти. Дај мени ту кутију!... Охо, ала нешто лепо мирише из ње! говорио је Јоца, узимљући кутију.

— Море, ја сам паметнији од тебе. Ја сам ево потрпао све у једну велику врећу, па вучем ли вучем! говори други, који се је са оним надмудривао.

— Сине, да се и ми спремимо! рече она.

— Спремни смо!. Него веле, да ћемо морати ноћити у Скопљу! Али видећемо можда и не ћемо! Можда има какав воз одмах! поправљао се је он.

Стигоше у Скопље. Сунце је почињало. Небо је ведро. Према Шари, која је увијена у снежан ћилим, дао се призор божанствен мирне скопљанске вечери са вечерњом румени, која се што се даље одмиче од Шаре, прелива у мешање злаћане и наранчасте одсјаје, који се непримећено губе у небеском модрилу, истканом сурам вечерњим зрацима, што их шаље ноћ, која отимаше мах. А скопска страна Буковића, Водно, пада у очи. Као да је сивим велом прекривена — стао је да увијати у свој загрљај сутон јасне скопљанске вечери.

Она је изишла на станицу и Душан за њом. На станици је живот. Све пун. Војник, на војник. Измешани су официри, редови с пушком или без ње, подофициpи. Мале гомилице се разговарају. Тек понеки је у грађанском оделу, понека и госпођа у шеширу. Она баца погледе у те гомиле, десно, лево, напред, испред станице, свуда око њих. На оној, што га двојица воде, а он храмље; на оном, што је жут, као восак, и омршавио; на оној што је згрбљен, блед, мршав, великих очију, осушен, а што се вије под пушком, и на још сиднм другима. Сви су они нирли, да се попну на воз и да похитају кући, к својима, на — боловање! Други погледају за њима пуни чежње и зависти, што и они не иду са њима, него их само — испраћају.

А шта се оно види тамо даље у сутонском велу и каква оно гласи отуда долећу?... Ено тамо, мало даље од станице, на самом гробљу и око њега, игра коло, чује се фрулица. Са вила се коло, лелуја, добро се види његово талаcање; под ногама веселе момчадије се земља тресе, а осињу се веселе подскочице, иза којих се извлева жагор и кикот и распиљује у чаробни вечерњи сутон. И ту су ето војници, српски војници! Веселе се и проводе време, као и увек, у песми, шали, подскочици, а ово им је вече душу за то дало — благо, тихо, мирно, заносно, скопљанско ведро вече!... А она је ишла уз Душана кроз те утиске збуњена, без речи, само је погледом кроз те гомиле зверала, не ће ли откуда банути пред очи јој — он, њен син, Милоје!...

— Нема њега! уздахну она.. Душан то није ни чуо у оном жагору. Поред њих пролажаху у тај мах двојица и разгова ј аху, кад стижу у Призрен. Путујући сутра изјутра, говоре, и иду преко Косова. Радују се, што ће видети Косово.

— Не замерите ми, молим вас, ја сам непознат овде, а кад иде воз у Призрен? умеша се он у њихов разговор.

— Па не иде воз до Призрена, него мораш возом, који иде преко Урошевца у Митровицу. То је тај, којим ћемо и ми. Сутра изјутра рано, па ћеш онда колима, ако их буде — а наће се уз комору, — или, ако их не буде, полако пешице, рекоше му.

— Дакле вечерас нема? упита он.

— Нема. Сутра! рекоше они и продужише даље. Душан застаде, сачека матер, која је била два три корака заостала, док је он с њима разговарао.

— Дакле, најо, морамо ноћити! рече он.

— Да ноћимо! уздахну она.

Ушли су у оближњу кафану, сели у будак за сто. Нико их није ни запитао, да ли желе што, као и да нису ту, а они су тиме били задовољни. Простор тај био је начичкан светом. Људи су вечерали, пили, галамили, смејали се, па и певали, а до кашња се је управо проламало на све стране. Осветљење није било Бог зна какво; обично петролеумско осветљење чкиљало је и просипало полутаму по том простору, који је био загушен у диму, да су се с краја на крај тога простора могле једва распознати људске прилике. С времена на време нови су гости улазили, питали за собе и ретко се је ко враћао, нада и је говорено, да нема собе. Сретни су били да нису на улици... Душан је одмах задремао и чврсто заспао, а и она је, ваљда преморена и опијена овим утицима и жамором, укоро заспала.

Сутрадан рано били су опет у возу, који је исто онако, као и онај јучерашњи, пајући путницима, да и десно и лево напајају своје жудне погледе на пољу, на косама, на удољицама и удаљенијим висовима. Ваљда се због

тога и није журно, и да би путницима ови жељени утисци били што трајнији!„

— Косово! разлеже се тише и јасније и нехотице из толиких грла.

— Косово! прозбори и она.

— Да, мати, сада наше Косово! Оно Косово, на коме је цар Лазар дао свој живот за свој народ, сада је наше. И нам Милоје је за њ дао свој живот, за њ, да га осветимо! Знаш, како он оно пише: само кад смо узели Косово, па ма да сам и погинуо! говорио је Душан. Она га је само гледала, па ће унеке:

— Јесте, учила сам га, још кад је мали био, да ће се посветити, ко осветити Косово! рече она мирно.

И опет је ћутала... Ћутала је и она и он, а у другом крају је један војник изводио танко гласовито песму, како цар Лазар спрема и причешћује војску, па је води у бој на Косово.

Тек сутрадан су приспели у Призрен. Намучили су се. Кола не могаху да добију, већ су се мучили уз комору. Понегде су ишли пешке, а понегде се повезали. Рекли су им, да отиду најпре у болницу и тамо да се разберу о Милоју. Тамо ће им најбоље рећи... И отишли су. Пријавили су се управнику. Постарији господин, санитетски капетан, суша благост и доброта правио их је одмах, чим их је спазио.

— Шта је, снахо? ослови је он.

— Ето, господине, потегох, да видим сина. Јавили ми, да је болестан и... још горе! рече она, замисливши се.

— А како ти је име сину! питаше он истом питомошћу.

— Милоје, господине! одговори она и подиже главу.

— Милоје!?.. Да неје Павловић? Редов? питаше он.

— Јесте, господине! одговори она тужно, али у очима јој се огледаше нада да јој је он још жив.

— Дакле, Милоје је твој син? збуни се управник, не знајући још, шта и како да јој рекне.

— Да! гледаше му она право у очи.

— Слушај, снахо! Милоје је био јако болестан, имао је врућицу!.. А да ли су ти јавили што о њему? опет је он затезао, да јој рекне.

— Јесу! рече она и гледаше само у лекара.

— Јесу, кмет је донео брзојав, да је умро! додаде Душан.

— Дакле јавио вам је кмет?!.. Јесте на жалост, онакав младић!... Прави јунак! Олакшо их је лекар, па заћута.

— Дакле истина је!.. Воља божја!.. А могу ли га видети? Можда ће се тргнути, кад види своју мајку... кад је чује! говорила је она, бледа скамењена.

— Не можете га видети!.. Он је сахрањен! проговори лекар после дужег ћутања.

— Сахрањен!.. Не беше, дакле, срца за ојађену мајку! говорила је, уздишући тешко, а упрши поглед у земљу.

Наста ћутање. Ни лекар неје имао више речи, да јој рекне, којом би је могао утешити.

— Ја ћу да га носим кући, да га сахраним поред оца му, да им заједно палим свећу! прекину она ћутање.

— Ако вам дозволе, можете! рече лекар.

— Зашто да ми не дозволе? усправи се она.

— Па не знам, то ја не решавам; знате, због тога, што је заразна болест била! А можда ће и дозволити! одбијао је је лекар и блажио.

— Па коме да се молим?... Да идем одмах к највећем!... К ћенерлу ћу да идем... Он ми мора дозволити! Ајдемо, Душане!... Дозволиће он!.. Хвала Вам! рече она и одоше.

Дошли су пред ћенералову канцеларију. Примио их је његов ађутант и распитао се, шта желе. Отишао је у ћене радову собу и јавио му, зашто су дошли њих двоје и због чега су, једни, потегли чак из Шумадије, ћенерал је одмах зажелео, да уђу к њему и ађутант отвори врата, само промоли главу и позва их унутра. Ушли су, најпре мати, а за њом син.

Ћенерал, стари, достојанствени господин, потпуно сед, лепе беле браде, мила и озбиљна, а строг а лица, бистра живахна погледа, одсечна држања, правог војничког, устаде.

— Добро дошла, снахо!.. То ти је син?.. А, прави војник!... Јеси ли узет већ у војнике? говорио је он љубазно и предусретљиво.

— Несам још! Тек сам осамнаест година! рече Душан, не збунивши се баш ништа.

— А, а, ти си, Бога ми, већ сада за војника!... Ма седи, снахо!... Де, седи!.. Па које добро, снахо? питао је ћенерал, кад је она одбила да седне.

— Е, мој господине, да је добро, не бих ни долазила амо! уздахну она.

Па хвала Богу, имаш ето таког сина, правог сокола! Зашто да неје добро? Нек ти је само здрав он! храбрио је је ћенерал.

— Дај Боже!.. Но имала сам, господине, још једног сина. Дала сам га Србији, па је у Вашој војсци био и — Бог је хтео: — умро је у болници, па је сахрањен. Бог је хтео тако, хвала му! Него, ја бих га желела уза се, да сахраним уз оца му. Дошла сам до Вас, да Вам се молим, као Богу што се моли, да допустите, да га пренесем у Србију! заврши она, а погледе упре у ћенералове очи.

— А од чега је умро, знаш ли? питао је ћенерал, чинећи се, да не зна ништа.

(Свршиће се).

„Илустрована Ратна Кроника“ улази у своју **четврту** серију од десет свезака, а ако буде добре воље наших претплатника, она ћеући и у последњу, пету серију, те ће срећно завршити своје излажење.

Молимо све досадашње претплатнике, да претплату кретом поште обнове, **јер ћемо наредни (32-ги) број послати само онима, који претплату обнове.**

Овај (31.) број шаљемо многим другим својим пријатељима, надајући се, да ће се претплатити и да ће се за „Кронику“ заузети међу пријатељима. Новим претплатницима јављамо: **да имамо све бројеве од почетка до данас.**

Пошто због ванредних прилика на пошти, које су сада престале — многи претплатници прве серије (1—10 св.) нису добили све бројеве, то ћемо им ако се претплате на другу, на трећу и четврту серију, послати те бројеве бесплатно и о нашем трошку.

СВЕСКА 32. | У НОВОМ САДУ, 30. МАЈА (12. ЈУНА) 1913. | СВЕСКА 32.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Краљевић је Марко ускрснуо!*)

Рат Турцима! Косово се свети . . .
Краљу Петре рат је објавио
Азијату, српскоме крвнику,
Краљу Петре и краљу Никола.
Србија је земља узаврела,
И док длâном о длан ударио,
Сва је земља била под оружјем.
Затресла се Урвина планина;
Зазвонише вилиндарска звона.
Пробуди се Краљевићу Марко . . .
На планини пећина је пукла,
Из пећине Марко излашаше.
Ту је њега Шарац очекив'о,
Очекив'о господара свога;
Привезан је копљу убојитом;
Игра Шарац као и помаман.
Кад сагледа господара свога,
Тад је Шарац радосно рзао.
А давно се ци видили нису!
Проговара Краљевићу Марко:
„Давор Шаро, давор добро моје!
Што се тресе Урвина планина?
Зашто звоне вилиндарска звона?
Ил се руши, ил се нешто зида,
Ил баш раја окове раскида?“
Шарац Марку 'вако одговара:
„Господару, Краљевићу Марко!
И руши се, и нешто се зида,
И баш раја окове раскида!“
Кад то чуо Краљевићу Марко,
Шарца коња и грли и љуби.
„Јао, Шаро, моје десно крило!
Носи мене Мирочу планини,
Да призовнем вилу Равијојлу!
Чистим ћу те сребром потковати,
Чистим сребром и жеженим златом,
Покрићу те свилом до колена,
Од колена ките до копита;
Гриву ћу ти измешати златом,
А покрит је ситнијем бисером.“
Појахао лакога Шарина,
Право језди Мирочу планини.
Дојездише Мирочу планини;
Вила језди по врху планине,
Шарац језди по среди планине.

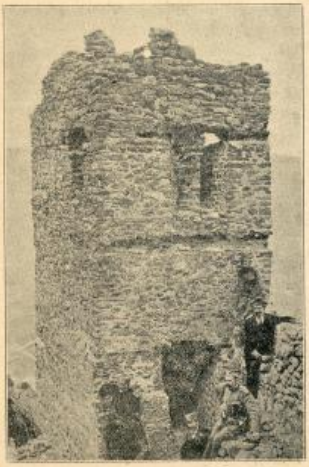

Кула Краљевића Марка у Прилепу

*) Ову песму доносимо из књиге „Краљевић Марко у балканском рату“ од др К. Суботића. Књига се може поручити од издавачке књижаре Св. Ф. Огњановића у Н. Саду. Цена 50 пот.

Рањени српски јунаци под Једреном

Нигде виле чути ни видети.
Кад је Шарац сагледао вилу,
По три копља у висину скаче,
По четири добра унапредак.
Проговара Краљевићу Марко:
„Где си саде, Равијојло вило,
Где си саде, да од Бога нађеш!“
»Ево мене, Краљевићу Марко!“
Одговара Равијојла вила.
»А давно се ми видили нисмо;
Ни видили, нити смо зборили.
Хвала богу, хвала великоме,
Ево нам се Марко пробудио!
У згодан се часак пробудио!“
Проговара Краљевићу Марко:
„Хвала теби, вило Равијојло,
Хвала теби на добродошлици!
Него казуј, посестримо мила,
Што се тресе Урвина планина,
Зашто звоне вилиндарска звона;
Шта се руши, шта ли се то зида?“
„Што ме питаш, Краљевићу Марко,
Што ме питаш, право да ти кажем. . .
Минуло је пет стотина лета,
Од како је царство пропануло,
Пропануло на пољу Косову.
Минуло је три стотине лета,
Како нам се Марко уљутио,
Уљутио дубок сан уснио.“
„Сан сам снив'о, вило посестримо“,
Проговара Краљевићу Марко.
»Сан сам снив'о, ал' је тежак био,
А и тежак а и крвав беше.
У сану сам по крви газио,
Слушао сам звекет од ланаца,
Од ланаца и од букагија
Слушао сам писак тужне раје.
Устат хтедох, хтедох се пробудит';
Тврд сан беше, Марко с' не пробуди.
Само једном — већ је давно било —
Замало се Марко не пробуди.
Гром загрми на светога Саву,
Муња сену, расветли крајину,
И ја видех народ под оружјем.
Видех, како раја гони Турке,
Гони Турке па све на буљуке;
И чух, раја како нешто кличе;
Једну реч сам само разабрао;
Чини ми се, зваше се слобода.
Срце ми се тада разиграло,
Пред пећином Шарац је вриштао,
Дозивао господара свога,
Ал сном тешким Марко је спавао.
Казуј, вило, шта се догодило!“
„Побратиме Краљевићу Марко,
Има томе већ стотину лета,
Кад гром грмну на светога Саву,
Кад се раја диже на оружје,
Када раја „слобода!“ закликта.
Србија се тада ослободи.“
Скида Марко са главе калпака,
Па се крсти Краљевићу Марко.
Проговара Краљевићу Марко:
„Хвала богу, хвала великоме!“
„Кад Србија слободна постаде“
Говорила вила Равијојла
„Узданица народна постаде
К'о што пчеле матицу имаду,
Тако раја Србију имаде;
Србија је робљу узданица.
Србија је земља од слободе,
Слободу је на мачу добила,
Сад са мачем слободу ће дати,
Слободицу тој Србији Старој,
Са мачем ће на Косово поћи,
Са мачем ће на Косово доћи,

Са Косова до Прилипа града,
Од Прилипа до мора Адрије.“
„Хвала богу, хвала великоме!“
„Почуј мене, Краљевићу Марко!
Добро си се данас пробудио.
Земан дошо, Косово се свети.
Гледај, Марко, оне беле дворе,
Што се сјаје к'о стена од злата;
То су двори краља од Србије.
Краљ Петар те тамо очекује
На престолу славних Неманића.
А како те очекиват' неће!
Скупио је војску по држави,
Да он пође у бој на Косово,
Да с' огледа с Турчином крвником,
Да освети то тужно Косово.
И он хоће први умријети,
Јал умријет, јали победити.“
Игра Шарац и као помаман;
Брзо Марко стиже Београду.
Онде виде многу силну војску,
Силну војску од Србије краља.
Када Марко стиже Тркалишту,
Када Шарац чадорје угледа,
И угледа свијетло оружје,
И угледа шуму бајонета,
Ту се Шарац много разиграо.
„Здраво Срби, здраво, браћо драга!“
Поздрављаше Краљевићу Марко.
Питали се млади Србијанци:
„Који оно добар јунак беше?
Коњ му није, какви 'но су коњи,
Већ је шарен као и говече;
Јунак није, какви су јунаци,
На плећима ћурак од курјака,
На глави му капа од курјака,
Привез'о је мрком јеменијом,
Нешто црно држи у зубима,
Колик' јагње од пола године.“
„Здраво, браћо, млади Србијанци!
Ево вама Краљевића Марка!“
Кад то чула Србадија млада,
Кликну „ура!“, пушке избацују,
И говоре Краљевићу Марку:
„Добро дош'о, Краљевићу Марко!
Добро дош'о сретно с нама пош'о
Сретно пош'о на Косово равно,
Да светимо цара Лазе главу!“
Мало било, дуго не трајало,
Носи Шарац Краљевића Марка,
Носи Марка Београдом градом,
Па удари средом Теразија.
Купила се силесија Србз,
И господе и народа разног,
И војника, и деце и жена,
Па се пита силесија Срба:
„Који ово чудан јунак беше?“
Ту се нађе ђенерал Живковић.
Ђидија је, равна њему нема,
Потомак је Краљевића Марка.
Проговара генерал Живковић:
„Здраво да си, чудни побратиме!
Од куда си, од кога ли града?“
„А да ко сам, ако Марко нисам“
Одговара Краљевићу Марко
„Ако нисам Марко од Прилипа“.
Сузе рони генерал Живковић
— Први пут му сад се сузе роне —
Сузе рони, народу говори:
„Веселте се, моја браћо драга!
Ево нама Краљевића Марка!
Благо нама у данашње дане,
С Марком ћемо на Косово поћи!“
У то Марко двору дојездио,
Белом двору краља од Србије.
Питала га на капији стража:
„Казуј, ко си, незнани јуначе!“
Стражи Марко 'вако одговара:
„Ја сам Марко од Прилипа града.
Пуштај мене краљу од Србије.“
Почаст даде на капији стража,
Почаст даде Краљевићу Марку.
Када Марко у двор улажаше,
Засвираше многобројне трубе,
Засвираше лепу српску химну:

Боже правде, ти што спасе
Од пропасти до сад нас,
Чуј и од сад наше гласе,
И од сад нам буди спас.
Марка нама, боже, храни!
Моли ти се српски род!

Кад то чуо краљу од Србије,
Позиваше ађутанта Штурму,
Ађутанта Штурму Јуришића,
„Зашто трубе сад химну свирају“,
Питаше га краљу од Србије.
До земље се Штурма поклањаше,
Своме краљу 'вако проговара:
„Господару од Србије краљу!
Многу војску ти си сакупио,
Да је водиш на Косово равно.

Још си, краљу, Марка очекив'о,
Да он дође на бој на Косово
Ево теби Краљевића Марка!"
Проли сузе краљу од Србије,
Проли сузе, па 'вако говори:
„Хвала богу, хвала великоме!
Благослов је на народ излио,
Благослова на земљу Србију,
На Србију и на Црну Гору.
Косово ће освећено бити!
Бог нам посла Краљевића Марка,
Да предњачи нашој храброј војсци,
Да предњачи и да је предводи.
Војска ће се духом ободрити,
Силним духом Краљевића Марка.
Кад настане крваво крешево,
Када војска дадне целу снагу,
Да потисне Азијата страшног,
Па кад снага не буде довољна,
И Азијат стане алакати,
Јавиће се Краљевићу Марко,
Соколиће моју младу војску,
Улиће јој многу нову снагу.
Победиће Србби Азијата,
Осветиће то Косово тужно,
Освојиће сву стару Србију,
И продреће на плаву Адрију.
Биће крви, биће окршаја;
Нек Бог прости, тако бити мора.
После крви, после окршаја,
Песма ће се заорити редом,
По лугови, што су робовали,
Робовали пет стотин' година.
Хвала богу, хвала великоме!"

(Свршиће се.)

ЈА ЋУ ГА УКРАСТИ

Др. Никола Вучетић из Београда.

(Свршетак).

— Ма од чега, свеједно, само Ви мени допустите! избегавала је она одговор.

— Е, неје тако, драга! Има болести, које могу са болесника или са мртваца прећи и на друге људе и пренети се далеко па чак и у село твоје, сачувај Боже, па и на тебе и на тога ти сина. Е, реци, зар то не би био грех? поучавао ју је ђенерал.

— Не би, господине! Грех би био, да му жива мати никад не прелије гроба свежим сузама! Веле, да је умро од врућице! А што то може бити заразно?!. Јел'те, Ви ћете ми дозволити? склопи она руке и стаде га молити.

— Слушај, драга! Немој тако, буди паметна, ја разумем тебе и твоје срце. И ја сам родитељ. Теби је тешко и претешко, знам ја то. Али буди срчана! Син ти је пао, као јунак, у рату, од болести, као да је пао и од куршума...

— Да, да, и ја то кажем! Баш зато и морате ми допустити, да га пренесем! прекину му она реч.

— Разумеј ме, снахо: Тешко то може бити!... Он је умро од врућице, велиш сама, а врућица је опака болешка, јако заразна, преноси се лако. Могу лако и други да се разболе; зато се ето и не дозвољава преношење мртваца, тумачио јој је ђенерал.

— Али мени морате дозволити! испрси се она.

— Е, па, снахо, морате, велиш! Понешто се и не мора, јер се не може и не сме! говорио је ђенерал још увек благо.

— Шта не може, шта не сме!? Ви можете и смете, само ако хоћете! А ја морам пренети свога сина, морам га још и видети! говорила је она љутито.

— Ех, мораш! љутну се ђенерал.

— И сам сам јој говорио, да се то не може, али она тако! рече Душан тихо ђенералу, да би га ублажио.

— Хоћете ли, господине? Допустите ми! Ви знате, шта је материнско срце; и сам сте отац, рекосте... Та ваљда неје то одело на вама ишчупало родитељске осећаје!? корела га је болом утучена мати.

— Неје.. знам! Али не да не ћу, него не могу и не смем ти допустити!... Стишај се, прибери, смири се, одмори се, изађи му овде на гроб, па онда иди кући и моли се Богу за њ! говорио је ђенерал, који беше видело се је јасно, узрујан. Лице му је трепетило.

— Шта рекосте?!.. Да идем кући без свога сина, који је изгубио живот, као и многа му браћа, за своју Отаџбину и за свој народ!.. Да ми га не дате, да га са собом носим, као и друге мајке што носе своје синове!? Је ли Вам срце од камена? окоми се она на њ.

— Неје, снахо, али не смем! одговори ђенерал, а очи му се навод неше.

— Не смете?... Не смете!?... Ха, добро, не смете Ви!.. Онда, кад не смете Ви, *ја ћу га украсти*!.. Аиде, Душане!...

— Иди ми, жено! одмахну ђенерал рукама, окрену се и сузе га света облише.. Њих двоје изађоше... А-

Рушевине града Краљевића Марка код Прилепа

Крчма Краљевића Марка у Велесу

ђутант је стајао, као укопан, а ђенерал је брисао сузе џепницом.

— Страшно! изусти плачним гласом онај, који неје презао пред читавим десама искасапљених људских телеса.

— Страшно! понови његов ађутант.

* * *

А она?...

Она ено плаче на гробу свога мужа тамо у свом селу у Шумадији — без Милоја. А и Душан јој је у — последњој одбрани!..

Сама је...

Пренето, 27. III. 913.

НОЋ НА КРВАВОМ ВИСУ.

Од **Милут. Мих. Петровића.**

Младо Нагоричане, 11. октобра

Брза пушчана паљба, клопарање митраљеза и урлик топова, који су пиштали и одјекивали целог дана — умукли су...

Мрачна и мртва ноћ притисла је бојно поље и прекинула страшну битку....

Студен ветар и ситна јесења киша квасила је и хладила угрејану земљу од усијаног челика, који је два дана и ноћ пљуштао по Нагоричанском вису, на чијем се каменитом темену грчевито и јуначки борио 18. пешадијски пук.

Глухо и опрезно у језовитој ноћи а по предњој стеновитој ивици виса корачале су сад мртве straже нашег батаљона, газећи разбацану убојну спрему и спотичући се о скрхано испретурано камење и укочене лешине палих јунака

На Нагоричанском вису је тужна и нема тишина, само испод виса пуши се још село Младо Нагоричане, показујући ломњаву и страхоту данашњег дана Бледи и слаби пламичци по кад кад би јаче блеснули из догорелих кућа, осветљавајући камениту стрмен виса и тек тада би се иза оштрог камења јасно виделе укочене лешине палих јунака у пуној ратној опреми, како држећи грчевито пушку у руци и даље неустрашимо чекају дивље турске насртаје.

Тамо даље испред запаљеног села, где су одступили разбивени турски стрељачки стројеви; — с ону страну реке Пчиње, одакле су турске батерије унакрсном ватром лупале каменито теме Нагоричанског виса, тихо је и мирно.... нигде светлости, ни какав глас, нигде шума и живота... Све показиваше, да су се бесне али сада разлупане непријатељске хорде умириле и уњутале.

Позади нас, на задњој падини виса близу друма Куманово-Страцин, у миру и тишини одмарао се у биваку смењени 18. пук, који је јучерашњег дана и ноћи на својим грудима примао турске налете; док смо ми — 3. батаљон 8. пука — ове ноћи, чували крвав вис

У приправности под оружјем, прикупљен у смакнутом поретку, а иза оштрог камења, са наперених оштрим и светлим бајонетима, батаљон је лежао и ћутао, али увек готов, да само на један глас свога команданта оспе брзу, поражавајућу ватру и врховима својих бајонета разнесе сваког оног, ко би се дрзнуо да дирне крвав вис, по коме још леже разбацане неукопане лешине див-јунака, који су на својим грудима примили али и разбили дивљачке и бесне азијатске ударце....

На Младом Нагоричану је тихо и мрачно, само где и где виделе се према тамном и мутном небу црне силуете стражара, који су немо стајали на стењу испред мртвих straжа батаљона, пробијајући својим крвавим очима тиху и мрачну ноћ; или би по кад-кад кроз гробну мртву тишину одјекивао дангани и тупи бат ногу војника из тајних патрола, који су се низ камениту падину спуштали у запаљено село, извијајући далеко у напред....

Усред мртве поноћи одједном разлеже се тужан и болан јаук... Сви у батаљону, који смо дотле мирно лежали иза оштрог камења, подигосмо главе прислушкујући, одакле тешки јауци долазе; убрзо и један straжар са ивице виса дотрча и рапортира команданту: Да се испод виса из једне кошаре чују неки јауци

Послата патрола из батаљона очас отрча преко ивице оштрог камења, па се изгуби у мрак... Не потраја дуго, патрола стиже и донесе у шаторско крило војника, на чијим нараменицама стајаше 18. пук. Био је бледе: из уста му је лагано цурила врућа крв, на сред груди кроз раздрљен колоран видела се локва усирене крви; — на челу и лицу оцртавала се изнемоглост и намученост, а из мутних очију капале су сузе.... Одједном подиже руку, а за тим тужно узданувши једва изусти:

— Носите ме на превијалиште, остаћу жив.

По том му усне задрхташе, да још нешто каже, али од бола заклопи очи, подигнуту руку спусти, па уњута ...

Четири снажна војника понова га дигоше у шаторско крило, па лагано крену̂ше низ задњи нагиб, виса ка превијалишту...

Све је тихо и мирно, само су се још неко време чули кораци носилаца рањеника, па и то ишчезе....

* * *

У јутру киша је престала, ветар се утишао а густи и сиви облаци јурили су преко небесног хоризонта далеко — далеко југу.

Сунце, велико и црвено, просипало је своје свеже јутарње зраке, осветљавајући и грејући бледа и мртва лица палих јунака, који су око нас на све стране мирно и немо лежали по каменитом темену виса.

Између стења, које је било све крвљу попрскано, сијале су црвене челичне кошуљице од турских граната и разбацано изгубљено и пусто оружје....

Са скинутом шајкачом с главе промарширали смо поред светих палих жртава и журно низ камениту стрмен, остављајући крвави вис, грабили смо као предходница Дунавске Дивизије за Овче поље....

Последњи пуцњи.

— *Један дан на Чаталџи.* —

Од **др. Руделфа Ласића.**

На ужобљеном сеоском путу, куда су ишла наша мала *коња*, оседа се живо логорско кретање. Провијантске колоне са тешко натовареним *магазама* одлазе уз брдо ка предњој борбеној линији, а са *празним* се враћају патраг. Војници са резервних позиција стоје у групама и *наскају* или седе на ивици пута испред кућа које су *становаци* већином напустили. Торбарски *дућани* отворени су и једна продавница *дућана* државне режије густо је опкољена *муштеријама*. Сви они дућанчићи имају нешто што потсећа на тврђаву. Прозори су затворени летвама, кроз које имају само *мале* рупе, тако да нико не може неопажен провући руку у дућан и чабе доћи до еспапа. Јер они трговци, који и од рата умеју да направе трговину, изгледа да нису баш сигурни у своје муштерије.

Крај свег живог саобраћаја на сеоском путу па и на војничком друму, ипак влада ред. Лева страна слободна је и наша кола брзо одмичу. У брзо смо стигли на таласасту, отворену висораван. Пређосмо један пук са развијеном заставом; у њему су све лепе војничке прилике, људи из најдаљег Курдистана, који иду ка предњим положајима

Тако смо стигли до утврђења Махмудије, и одатле навише на врх Санџак Тепе, где је једно запуштено старо утврђење, са рововима и шанчевима. Са висине овог старог утврђења диван је изглед преко левог крила и преко једног дела централних положаја турске одбрамбене линије.

Тако дакле изгледа бојиште, тако изгледа рат: Доле на лево сија се на сунцу морска отока Бујук Чекмеџе. Иза ње леже две турске ратне лађе „Хејредин Барбаруса" и „Торгут Реџс". У неправилним размацима допире до нас поneки потмуо пуцањ неког тешког топа а горе над увиницама, које доминирају и нашим и бугарским положајима прсне по који шрапнел. Бео, светао клобук дима лебди у ваздуху и оде дуж брегова онако цео, поред свега ветра што дува. Тако личи на бео облачак, да човек не би поверовао, да су барут и олово ту имали посла. Уз први облачак додаси брзо други и трећи. Тако лепо изгледају ове беле, лаке допте од облака, што лебде и светле, па ипак је то рат.

А неочекивано уз то избије пушчана паљба и брзо пуцање митраљеза, које страшно шиба нерве. Горе и унаоколо мир је и сунчано пролеће, ширина је и тишина, мелодија *слободе* и лепоте ка морем и брегови-ма. А по средини оштри, громки *пљоткуни* једне пољске батерије. Све је *тако* неставно, непојмљиво. Пољска *усамљеност* и ненадна страшна ратна музика.

Облачићи од шрапнела, фијук и звиждање, прскање земље и камена, а нигде човека, нигде оруђа, нигде радње. Ствари се догађају, *људи* раде негде, *некако*, али ми видимо само дело.

Горе се иде ка *Деркосу*. Управо према нама, далеко доле *лежи* мала *палanka* Чаталџа. То је само једна тамнија *тачка* у бледој даљини. Још даље, ка *ивици* долине, има једна мала групица дрвета, једина која досад није уништена. А пред њом на равници, опет једно село потпуно разорено, затворено, сагорело. Виде се рупе каменим кућа, оборена минарета једне мошеје.

С оне стране на далеким непријатељским положајима повлаче се светле и тамне линије, које се јасно разазнају. И чак до наших ногу и у цик-цак јасне бразде топовских ровова, чија је земља, некада црна због бескрајног пљуска кише, јутрос под топлим сунчањем зрацима постала једна бела светла пантљика. Тамо се сада види бар нешто живота. Војници за смену марширају опрезно заштићени, други се враћају под шаторе, који се пружају све до нас и разапети су на ограницима једног заштићеног брежуљка. Дуги бели редови шиљатих шатора уређени су један за другим, а по стазама између шатора људи шетају гори доле, док преко њихових гл ва прелећу гранате управљене на непријатеља.

А на подножју ове шаторске вароши лежи вечито Memento mori, где се у страшној јасности пружају велики овални прстенови од земље *као* ракама, у којима су сарањени у маси мртви војници. Песак са свежих гробова јасно се светли. У двадесет, тридесет великих гробова спављају стотине мртвих, и баш сада поново марширају тамо војници са справама за копање, да гомила жртвама приреди последње одморите. Ови пусти, бели редови гробова жалосни су и страшни; то је рат, а кису то убиствени шрапнели који јасно, сипајући парају плави ваздух.

Једна празна шрапнелска кошуљица лежи у трави, без упаљача, у пола заривена у меку земљу. Дугачка, црвена, челична ствар просула је овде пре толико дана свој град од куглица. Ми подигосмо тешки метак а на путу за воз, који ће нас вратити у Стамбул, откидосмо једну лепу расцветану трешњеву гранчицу. И ово нежно значење мира однели смо кући завучено у ратничку шрапнелску кошуљицу. Још су одјекивали усамљени пуцњи преко долина и увала, испраћајући тако процветали шрапнел.

Али то су били последњи пуцњи. Јер је вече донело примирје.

ПРИЗОРИ ИЗ РАТА

Мати и син.

Мустафа Паша, почетком марта.

Кад је пре неколико недеља министарство војно објавило преко новина, да је потребно шест болничарки за српске болнице под Једреном, између осталих милосрдних сестара пријавила се и гђа. Софија, удова пок. Тасе Милосављевића бив судије апелационог суда. И она је пре дужег времена приспела у Мустафа Пашу из Београда, да своју болну и рањеној браћи укаже сестринску помоћ.

Демар Капија кроз коју се Вардар пробија

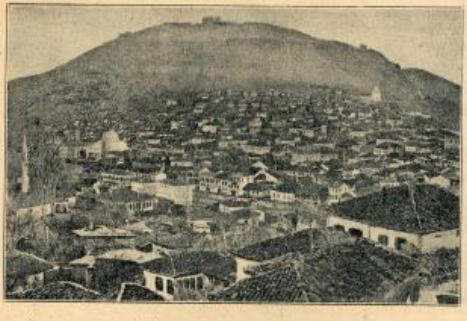

Целокупан изглед Штипа којег је освојила храбра српска војска

Али она није била прожета само тим хуманим и патриотским осећајима, већ је њу, као мајку двају српских бораца, који се налазе на положајима око Једрена, нагнала је и материнска љубав, да се после толиког времена од дана мобилизације, после толиких неспаваних ноћи, после толиких брига, лично види са својим синовима и зато јо она потегла толики пут од Београда до Мустафа Паше.

Гђа. Софија има два сина: Милана и Раду. Први је резервни пешачки наредник а други је резервни потпоручник. Раде је био лако рањен у једној борби под Једреном, коју је водила дунавска дивизија II. позива, и он је своју рану извидао у пољској болници у Кадикеју, па се опет вратио у своју команду...

Кад сам ја био у штабу II. српске армије, тамо сам се упознао са њом. Софијом, која је дошла да се представи начелнику санитета г. др. Борисављевићу и да се јави на своју тешку, али племениту дужност. Сазнавши том приликом, да сам ја војни телеграфист, и да према томе могу имати брзе везе са оближним телеграфским и телефонским станицама около Једрена, гђа Софија ме је умолила, да јој будем на услузи, да са својим сином Миланом, који се налази у Дуванци проговори преко телефона само две три речи... само да чује његов глас. Ја сам се радо одазвао њеној молби, одвео сам је у српски армијски телеграф и представио је командиру телефонског одељења мајору Аранђеловићу.

Случај је хтео, да у томе времену линије за Дуванци буде слободна, и, кад се гђа. Софија обратила команданту молбом, коју је изговорила оном, пуном чежње и материнске љубави за својим сином, командир је био потресен и дохватио је телефонску слушалицу, позивајући Дуванци.

Дуванца се одазвала на први позив.

На лицу гђе. Софије показа се пријатно узбуђење. Одзив телефона, у чијој се близини налазио њен син, учинио јој се као да чује глас свога сина.

Мајор је упитао Дуванцу за њезина сина. Одговорено му је, да се налаза у близини и да ће убрзо доћи.

Није прошло од тога времена ни пет минута, телефон из Дуванце позва Мустава Пашу, а гђа. Софија, која је дотле кршила руке и горела од нестрпљења, чисто престаде дисати.

— Ево вам сина, госпођо, вече мајор, очевидно саосећајући материном узбуђењу и пружи телефонску слушалицу гђи Софији.

— Је си ти Милане? упита мати свога сина потресним гласом, а груди јој се почеше бурно надимати.

— Ја сам, а ко је ту? — следоваше одговор.

— Овђе твоја мајка! Је си ли здрав?

— Ко рекосте да је ту? упита Милан! не верујући својим ушима, и не снивајући за долазак своје мајке

— Овде је твоја мајка... Софија... јеси ли здрав, сине?

— О-о о! Здраво мајко! Од куда ти у Мустафа Пашу? Кад си дошла?

— Данас сам дошла, сине... Дошла сам као болничарка да се нађем на неђељи рањеној и оболелој браћи. Је си ли здрав?

— Здрав сам. Хвала, богу све је добро. Ноћас сам био на предстражи и у борби.

— Можеш ли доћи овамо да се видимо? Жељна сам тебе и Раде.

— Могу. Мислим да ће ми одобрити одсуство за данас.

— Дођи, молим те, дођи одмах. Чекам те у нестрпљењу. Ја сам у првој резервној болници. Тамо ме потражи. До виђења, сине!...

— — — — — — — — — — —

После непуна два сата, син је пао мајци у загрљај.

*

Боже мој! помислио сам тада. Колико има матера у Србији које би се сматрале за најсрећније, кад би се могле видети са својим синовима, који су на бојишту.

А колико ли тек има мајки, које би биле срећне и пресрећне, само да чују да су им синови живи и здрави?

(„Штампа") **Дам. Ц. Гј.**

ШИРИТЕ
Илустровану Ратну Кронику!

Рефлектори српске војске у ратној служби

Трагом рата

(Из „Политике.")

Куманово.

Довести у склад двопев химне и опела значило би проначи тон, којим се може величати Кумановска Битка.

Бујановац, Букаровце, Прешево, Табанонац само су језовите сцене у предигри велике трагедије на Куманову. Лешине коњске, поломљене каре, искидани шатори, и по који мртав ратник леже ту у размацима, тако ретко као крупне пахуљице, сиеra пред велику вејавицу, која ствара ужасне сметове. Ти су сметови, од крви и меса, на Куманову. Ови разређени лешеви само постепено навикавају око на страховити призор пред Кумановом.

И што ближе Куманову, све јаче језа обузима човека. Све су веће гомиле чаурица од испаљених меткова, све су чешће трагови ужасног покоља. Мали ровови, који су ратницима изгледали као непробојни челични бедем, расути су свуда, као кртичњаци. Поред пруге су јаме, где су били укопани турски топови, а по пољу се беласају барице, крај којих су лешеви. То су тешко рањени војници, који су допузили по крвавоме блату, да оквасе уста кужном баром. У тим барицама углибљене су и мрше унакажених коња.

Од Кумановске станице ка воденицама, на оној ћуприји гомила турских лешева. Из гомиле вире ноге у чизмама и сурим војничким чакширама.

— Ево један наш! вели доктор, извлачећи једног затрпаног јунака.

Свуд унаоколо, таквих је много. Ко би побројао имена ових мртвих, од којих би сваки био бесмртан, кад би се ко подузео да напише њихову историју. Све особине, које тражи ратничка слава, они су имали. Ни страховити Ахило, „крвав од главе до пете", није могао

Љумски мост преко Белог Дрима у Албанији

бити јуначнији од ове хиљаде људи, који својим лешевима подигоше вечиту пирамиду победе и славе српској војсци.

Њих укопавају, и над малим хумкама побадају мале крстиће великим јунацима.

На тим гробићима, видао сам дођије жене кумановљанске. Плачу и наричу. Оне над тим гробовима својих спасилаца оплакују своје раније изгинуле миле и драге, којима се ни гроб не зна.

Над разбојиштем прелећу јата гавранова и врана; чопори гладних паса витлају се око лешева, преплашени од чете која укопава мртве.

У даљини су згаришта попаљених арнаутских кућа.

По који мештанин гази по разореним зидовима, као да нешто тражи. Ко зна, можда мисли да ће наћи ма какав остатак од онога, што су му ови зверови годинама отимали.

У санитетски воз уносе рањенике.

— Пази! Полако!.... Чувај му ногу! чује се непрестано.

Носилима уносе тешко рањене. Они ћуте. Њихов бол нема јаука; он се изражава шкргутом зуба.

— Дај гутљај воде! тражи један са носила, покривен ћебетом до главе. (Свршиће се).

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко у балканском рату.

Иста се добија код **Свет. Ф. Огњановића** у Новом Саду по цену од 50 пот.

НОВ СРПСКИ ОРИГИНАЛАН РОМАН.

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман

ЛЕГИЈА СМРТИ.

Изишла је девета свеска.

Цена свесци 10 потура.

Корице!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" моту се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

СВЕСКА 33. У НОВОМ САДУ, 6. (19.) ЈУНА 1913. СВЕСКА 33.

Илустрована Ратна Хроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Краљевић је Марко ускрснуо!

(Свршетак.)

Онда краљу у дворе ишет'о.
„Благо мени, ето мога Марка!
Слуге моје, прихватите Марка;
Капе, децо, турте под пазухе;
Поклонте се до земљице црне;
Скуте Марку, децо, обиските;
Сабљу Марку, децо, прихватите."
Сјаха Марко са шарина свога,
Узе калпак у десницу руку.
Руке шире, у лице се љубе.
„Добро дош'о, Краљевићу Марко!"
Поздравља га од Србије краљу,
„Добро дош'о, мили побратиме!"
Одговара Краљевићу Марко:
„Боље наш'о, од Србије краљу,
Боље наш'о, Петре Мрконићу!"
Позивље га краљу у дворове.
Кад дођоше горе у дворове,
Куд год Марко земљу проходио,
Ничему се није зачудио,
Ни се Марко од шта застидио;
Ту с' зачуди Марко и застиће,
Кад сагледа српског краља дворе.
Од што беше по двору простирка?
Беше чоха дворима до врата,
А по чоси лијепа кадифа.
Но како су у двору душеци!
Каки ли су под главу јастуци!
Све од сува злата исплетени.
По дворима многи чивилуци,
Где се веша господско оружје,
Чивилуци од белога сребра,
А јабуке од сухога злата.
У дворима на лијеву страну
Ту бијаше совра постављена,
На соври је сваке госпоштине

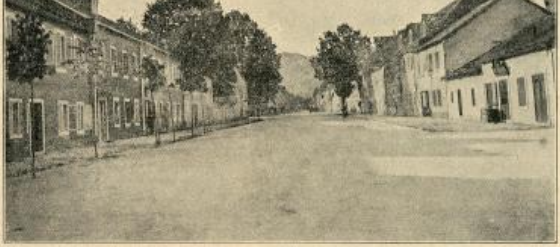

Главна улица на Цетињу

И од много руку ђаконије,
Низа совру вино наточено,
У злаћане купе напуњено.
Позивље га од Србије краљу,
У врх совре место начињено.
Одмах хитре допадоше слуге,
Те са совре купе подигоше,
Једну даше своме господару,
Другу дају Краљевићу Марку.
Проговара краљу од Србије:
„Хвала теби, краљевићу Марко,
Што ти дође краљу од Србије,
И што дође народу српскоме,
Да са њима Косово осветиш.
Ево прође пет стотина лета,
Како паде српски царе Лазо
На Косову, на пољу крвавом.
Од тада је Србин пропиштао,
И све пишти до данашњег дана,
Јер је ропство на Косову тешко;
Ал' и ропству краја бити мора.
Има бога, побратиме Марко,
Има бога, а бог има срца.
Па је богу писка дојадила.
Створи боже слободну Србију,
И Србију а и Црну Гору.
Бог нам даде снаге и јунаштва,
И памети, да све удесимо,
И свршимо за борбу крваву.
Ја ћу ићи на Косово равно,
Ја ћу ићи, да ни дођи нећу;
Волим образ од живота мога.
Није жалит славно умријети,
Умријети ја ли победити!
Све за народ, Краљевићу Марко!
Слуга сам му био овог свијета,
Нек му будем и оног свијета!"
„Господару од Србије краљу",
Одговара Краљевићу Марко:
„Хвала теби на таком дивану,
Ал остави помисли на самрт.
Доће време за царство небесно,
Сад на земљи треба царство створит.
Ко на земљи српско царство створи,
Достаће се царства небескога!"
„Право збориш, Краљевићу Марко!
Но без Марка српског царства нема.
Створит царство силне снаге треба,
Без Марка се Косово не свети.
Ја сам Марка жељно очекив'о.
Србија је земља слободија,
У слободи народ се развија.
Из слободе многа снага ниче.
Ал се питах, Краљевићу Марко:
Да л' довољно снаге ми имамо,
Да можемо Турке придобити,
Султанову силу саломити.
Рекоше ми дични официри,
Официри моји соколови:
Господару, краљу од Србије,
Купи војску по својој држави,
Да идемо у бој на Косово.
Да јуначки крвцу пролијемо,
Да не куне раја до вијека!"
„Благо теби, од Србије краљу,
Кад ти тако зборе официри,
Официри твоји соколови!"
Проговара од Србије краљу:
„Још рекоше дични официри:
Господару, од Србије краљу,
Кад сакупиш убојиту војску,
Стари санак твој ће с' испунити;
Јавиће се Краљевићу Марко.
Та је снага из њих говорила,
Паметца је из њих говорила.
Моји двори њихова су кућа,
У дворима од Србије краља,
Нема, Марко, ноћне теревенке,
Нит' се праве разне машкараде;
У дворима од Србије краља
О питању тешкоме српскоме
Многа тешка бригица се брине.
Кад смо, Марко, овде засновали,
Да Косово тужно осветимо,
Говорасмо о боју Косовском.
Рекоше ми дични официри:
Господару од Србије краљу,
На Косову Срб је јунак био,
Показ'о је чудо од јунаштва,
Свет се диви Милош Обилићу,
Косанчићу, Топлици Милану,
Свет се диви Бановић Страхињи,
И страшноме Срћи Злопоглеђи.
Тада рекох соју соколовском:
Официри, моји соколови,
Истина је, што сад ви зборите,
На Косову били смо јунаци,
Ал смо тамо царство изгубили.
Зашто ли смо царство изгубили?
Јер не беше Краљевића Марка.

Та Марко је наша главна снага,
И душевна а и баш телесна
Марко, децо, то је река силна,
Кад с' у реку сва снага излије,
Силна снага, што је народ има,
Што у српској земљи се налази.
Кад пођемо, децо, на Косово,
Слути ми се, Марко ће се јавит';
Из земље ће Марко изникнути,
Из земље ће силна снага избит',
То ће бити српско ускрснуће;
Та је снага Краљевићу Марко."
Рекоше ми дични официри:
Господару од Србије краљу,
Јавиће се Краљевићу Марко.«

Поклони се Краљевићу Марко,
Поклони се до земљице црне.
„Хвала богу, хвала великоме!"
Проговара од Србије краљу.
„Мој се санак данас испунио.
Затресла се Урвина планина,
Зазвонише вилиндарска звона,
На планини пукла је пећина,
Из пећине Марко је изиш'о,
Своме краљу Марко дојездио,
Да он носи краљева барјака;
Да га носи на Косово равно."
Поклони се Краљевићу Марко,
Поклони се до земљице црне.

КОМИТСКО ЧЕТОВАЊЕ.

(Причање једног комите.)

Ноћ је у велико пала, када смо се кренули. Још гушћа магла почела се мешати са тињавом и лаганом јесењом кишом и то нам је пут веома отежало. Била је ужасна лигавица а пред собом се није видило ни неколико метара. Нисмо могли одржавати потребно одстојање један од другог, већ смо се, држећи у једну руку пушку, другом руком придржавали један другог, да се не би изгубили у шуми и магли. При свем том сваки је готово по једанпут лоснуо о земљу. Патроле и путевође биле су сасвим пред нама, прво због магле, а друго због релативне сигурности, да тим путем не ћемо наићи ни на какву заседу.

Немо али устремљено смо сви јурили к жељеном селу, где смо, бар у машти, очекивали добар кров, ватру и вечеру. Нико није ништа говорио, али из кретања, гестова и моментаних кратких речи, које су више за себе изговаране, огледало задовољство и гордост због једне добре победе, задовољство, чији је последњи слог тупо и меланхолично одјекивао при сећању на мртве другове, остављене на бојном пољу.

Неми и озбиљни погледи одавали су као неко резоновање, како је све то, што је било морало бити. Свако је, изгледа, уз пут правио неку философију, како „нема дима без ватре", нити има „кајгане без разбијених јаја", па да тако исто нема ни победе ни ослобођења без жртава.

Војвода, који је резултатом своје оштроумности имао највише разлога да буде расположен, био је напротив јако ућутљен за изгубљеним друговима. Увек сам констатовао, да је овај неумољиви казнилац, који је толико зулумћара отпратио на овај свет, имао јединствено срце за своје четнике, наше сељаке, и у опће за све, што је њејако а трпи . . .

На једном пропланку наиђемо на два коња, од којих је један био натоварен неким сандуцима,

Сељаци из околине на пазару у Скопљу

Јуриш српске војске на турске позиције

а други без ичега. Са тог једног ата скинемо оне сандуке, у које нисмо имали кад завиривати, (нисмо имали чиме да их на брзо разбијемо) па једног коња узјаше војвода а другог ја, и тако наставимо пут. Сад нисмо више нимало зазирали на овоме месту, јер да ту има кога, који би био опасан по нас, он не би оставио коње на сред пута.

Коњи су свакако били неког кириџије, који је овуда ишао, па кад је чуо гроктање пушака и бомби, он загребао, ратосиљајући се и коња и свега..

Да ми не беше коња, којега је предамном водио један сељак, ја управо не верујем, да бих пешке могао стићи у Вељкониће. Глад, жеђ, умор и изнуреност, све ме је било стигло у највећем обиму . . .

Најзад смо изишли на један регулисани пут, који је ишао падином једног већег, голог брега. Било је тако око 10 сати у вече и, да ли због смањења магле, да ли услед дуже навике, све већи простор био нам је прегледнији. Придну пута, лево у продужењу падине, која се свршава једним потоком и с чије се друге стране поновно уздизао други брег, назирали смо контуре неког насељења. Ускоро су се указале примитивне ограде, мали пластови сена, па и саме куће.

Пређемо једну кућу, која је изгледала пуста, јер без ватре, нема и затворена. Поп Станко, у споразуму са путовођама, одведе нас тада к једној од првих следећих кућа.

Очекнули смо у дворишту, док су војвода и поп Станко ушли да се споразуму с домаћином око нашег преноћишта.

Војвода нам је, мало затим, дао знак с врата да можемо редом улазити и у том врата широм отвори један снажан и личан човек, који нам рече:

— Улазите, браћо улазите! Ваша је кућа! Хе, Боже, велики си! Ми сваки час очекивасмо башибозуке, а оно ево наших.

Ватру је распиривао и ложио један старац, који кад ућосмо, устаде и скинувши капу узвикну:

— Боже, нека умрем сада, јер видим српску војску у моме дому у часу, кад сам очекивао да будем поцрљен!

Ми му казасмо да је ово само предходница српске војске, која ће и сама што пре проћи овуда. Стари се беше узнемирио па је кроз смех и управо муцајући понављао:

— Је ли истина, је ли могуће?

Напослетку се стари обрати оном млађем човеку, који нас је дочекао на вратима, па му рече:

— Аксентије, потрчи брже и зови наше нека дођу одмах. Ово су наши... сад се немамо чега бојати... ево српске војске!

Аксентије излете на врата као куршум, а стари је, сав блажен продужио:

— Да, чули смо од наших, да надире сила из Србије, да ће бити ћурутије са Турцима, али до сад ми се све чинило неверица . . .

У кући су биле две доста простране одаје, од којих је једна имала ватру на средини а друга чак и земљану фуруну. Ох, како је било унутра топло! Пало нам је одмах у очи, да нема женске чељади ни деце јер они су сви били у збегу, у шуми као „робље", које се склонило бојећи се напада од Турака, који се као што знамо, у овом правцу кретали.

Четници су се већ грабили о три тестије воде, које се за час испразниште у педесетак грла, а грабили су се и за које, ма и најмање, место око ватре, која све није могла у један мах грејати.

Док смо се ми унутра измењивали око ватре, сваки по 5 минута, војвода је напољу осматрао положај и оријентирао се за сваку евентуалност. Са старим четником и његовим десетаром, Николом, он је распоредио на четири стране четири стражара, који по два сата имају да бдију.

Кад се војвода вратио у кућу, он ми рече:

— Видећете, како је ово јединствени положај.

Ја сам мислио, он хоће да нас окуражи, али кад сам после поноћи, од 12 до 2 сата, био и сам на straжи, доиста сам се дивио овоме месту и овој кући.

На послетку је крај ватре сео и војвода, коме смо респектуозно начинили места. Неки четници су грејали своје мокре ноге, које су се пушиле, а највећи део њих, чврсто прильубљујући своју пушку уза своја прса, спавали су као заклани по ћошковима, уза зид, уз хамбар и на хамбару, једни поред других и ослоњени

једни на друге. Покушао сам и сам да заспим, али су ме прошли догађаји тако били растројили, да у први мах нисам могао ни ока склопити.

Сумњам, да би и Верешчагин и Ла Батај, најчувенији ратни сликари, могли да оживе ову слику ватре, која букће, четнике око ње и свуда унаоколо прса дубоко заспалих четника, која су се надимала и над којима су се светлуцале пушке, бајонети и реденици. А круна ове слике, по моме осећају, била је икона св. Николе, крсног патрона нашег домаћина, чије је кандило домаћин упалио. Зраци слабог кандила, који су се рефлектовали од Свечева заглавља (ореоле од жутог пима) и падали доле на заспале четнике, давали су још више мистериозности овој слици. Док је војвода гласније говорио, наш чика домаћин је само шапутао, да не би пробудио заспале борце.

Мало за тим ево и Аксентија, са две млађе жене, једна је девојка, два млада човека и троје четворо деце од 4 до 8 година. Сви су они унезверено улазили а Аксентије их је куражио:

— Та не бојте се ништа, ово су наши војници из Србије.

Нарочито су женске плашљиво приступале руци и радознало нас разгледале. Ми око ватре дохватисмо децу да милујемо, али деца дрекнуше у плач не знајући, ко су ти зарутавели, прљави и до зуба наоружани људи, који их мећу на крило. Ми онда из аскерске торбе узмемо шећера па дамо свакоме по неколико парчади а и њихови родитељи су их утишкивали речима:

— Та не бој се, мило моје, ово је Косто, наш Косто...

Заборавио сам да затражим објашњење те речи: „Косто", али сам запазио, да чим се дете од кога уплаши, а они му само рекну: „Та то је Косто", и дете се одмах уозбиљи. После су се деца ослободила и играла су се нашим реденицама и капама готово целе ноћи.

Жене су међу тим већ у велико спремали један незаборавни качамак са кајмаком, а нудиле су, ко је хтео да се поткрепи и сиром и хлебом.

Очекујући вечеру многи од наших су пекли кромпире у ватри. За све то време један велики бардак са ракијом кружио је од руке до руке. Војвода и стари су непрестано уз обилатно кршење свечано наздрављали један другоме у славу српског ослобођења и у успех српског оружја. Сва чељад из куће је у тренутцима ових здравица погружено приклањала главе и крстила се. Сећам се, да кад су жене свима нашим друговима, који су спавали, подносиле чашицу са ракијом, да их је било који нису добро очи ни отворили но су искапили па, поново занети сном, падали као проштац кад падне. Страшно је бити изнурен а гладан....

Тако смо ми ту провели целу ноћ, пошто смо око поноћи богато вечерали: сира, хлеба, качамака с кајмаком.

У поноћи сам и сам, својевољно отишао да заменем стражара, за кога рекоше да сав цвокоће од грознице. А како и не би несретник: гладан, изнурен, напољу на сукишици и то још без шињела? Војвода је већ био заспао и мени је ужасно тешко било кад сам морао будити мртво заспале четнике, да иду на измену straже. Пробирао сам за ову ноћ што издржљивије и одморније — оне, што су се највише грејали. Већина су се мрштили и мрмљали кроза зубе, да су тек људски и заспали, али кад је у питању стража, ту нема дискусије. Натакнем кукуљачу са већ сухе пелерине, сменим до тадашње стражаре а на четвртом месту и сам останем. У дворишту сад тек видех, ма да ноћу, да је ово једна добра сеоачка кућа, јер ти у теше назад неких појата, кошева, кошара. Час сам клечао, час седео, а час стојао на источној страни наше куће поред једног коша, који ме је добро заклањао и од кише и од ветра а на једној меког гомили од тучене конопље. Обилазно сам с времена на време и остале стражаре, пошто сам их предходно звиждањем нашег знака обавештавао да сам из чете. Били смо добро на опрезу, али ништа нисмо запазили ни чули, што би нас могло узбунити за: „На ноге!"

Кад је било два сата по поноћи мање четврт, ја одем унутра пробудим Котарчића, и реknем да ћу и ја мало да прилегнем а њему остављам да води рачуна о straжи и смени све до изјутра. Са врата му покажем правац места, где су straже па се одмах замотам у пелерину и капуљачу

Срби истоварују у Скадру своје опсадне топове

Пазарни дан у вароши Ђевђелији коју је српска војска ослободила

и извалим се на његово дотадањем месту и, као етером успаван за операцију, заспим као мртав. Пробудио сам се тек сутра око пола десет сати, да бих још истог дана помиловао ушне бубњеве са тутњавом плотуна и праском бомби.

ПИСМО ИЗ ПРИЛЕПА.

(Допис једном београдском листу.)

Прилеп је у истини један од најсимпатичнијих градова у целој Маћедонији, који са својом живописном околином и многобројним манастирима и црквама преноси у оно славно доба српских краљева и царева (Стевана Душана, Вукашина краља) кад је Србија играла на Балкану улогу важног и пресудног фактора.

Седамдесетих година Прилеп је још био под утицајем српске културе и српских просветних раденика, али се по казивању старих Прилепчана, ускоро после ослобођења Бугарске, из сасвим непознатих разлога, Србија одрекла свих својих претензија на ове крајеве, предали нас на милост и немилост бугарских пропагандиста, који су у недостатку других средстава у више маха и терору прибегавали. Колико је овај елеменат патио од тако зване „бугарске партије" (овде се народност индетификовала са партијом) знамо ми сви по оним многобројним жртвама наших највиђених људи, којима је српско гледе откупљивало своју слободу. Интересантно је, да су бугараши у побугаривању оних чисто српских крајева прибегавали често пута и врло ординарним средствима, на име: уништавењу свију драгоцених историских података, фалзификатима, исмевању српског имена итд.

Па ипак се и поред свега њиховог територисања „српска слава" тако лепо очувала у овим крајевима да би се само по њој (и кад не би било никакве друге сличности) могло закључити да су ови крајеви насељени чисто српским елементом.

Говор је тако сличан нашем да се чак и „наши Французи" из пожаревачког и крајинског округа врло лепо споразумевају са мештанима.

На жалост и срамоту свију наших политичких и просветних раденика у Србији, бугарска пропаганда, за последњи низ година, учинила је у целој Маћедонији знатне успехе и они се у Прилепу и околини највише осећају. Овде ћете срести читаве легионе бугарских просветитеља (истина са малом школском спремом) који су васпитани у бугарским школама и служе интересима „бугарске партије". Ја познајем овде две бугарске учитељице, које отворено признају да су традиционалне Српкиње и да симпатишу Србима, али да су васпитане о трошку бугарског диспозиционог фонда и да се не смеју изјашњавати пре него ли се ови крајеви коначно анектирају. Колико ми је познато, многе учитељице и учитељи већ предају молбе нашем министарству просвете и траже учитељска места у овим крајевима.

Једна врло симпатична и необично интелигентна овд. учитељица — ћћица Викторија Хаџи Анђелова — која је српске рањенике задужила добротом и љубазношћу (због чега је и за одликовање предложена) отворено прича, да јој се од стране наше браће Бугара за такав њен хумани рад озбиљно прети и како она не зна где би и на коју страну, ако по несрећи Прилеп морадне припасти Бугарима.

Лудо је и непаметно, кад чујете овде у Прилепу, како се од стране заслепљених бугараша проносе тенденциозни гласови, како ће Прилеп припасти Бугарима и како се бугарска војска очекује свакога дана. Проношењу тих тенденциозних гласова највише доприносе неколико заслепљених бугарских учитеља и свештеника, чије је држање према официрима и војницима српским просто демострирајуће!

Требам да одам нарочито признање Прилепчанима, који се према гробовима палих за слободу војника наших са родитељском тугом односе. У очи Божића ја сам имао прилике да видим на прилепском гро-

бљу један необичио дирљив призор, на име: да су гробови искићени воштаницама и цвећем и да су поједине старице обилазиле гробове наричући „слатка наша браћа".

У Прилепу постоје сада велика војна болница, под управом др. Милана Миловановића, лекара из Пожаревца, у којој се негује преко 150 најтежих болесника, управник др. Миловановић и његов млађи колега симпатични и неуморни у раду др Стева Илић, показују је много добре воље и самопрегоревања за рад. Њиховом иницијативом образована је при болници нарочита „бесплатна амбуланта" камо се обраћају прилепчани у масама и сељани из врло удаљенихсела.

Интересантно је посматрати како овај свет воле српске лекаре, јада им се на Турке и благосиља дан и час кад је храбра српска војска заузела ове крајеве.

Како се у последње време појављују чести случаји великих богиња то наши добри чекари све своје слободно време употребљују на пељцовање (или како они кажу бележење) грађана, мале деце и сваког оног који би се потрудио да тога ради дође у болницу.

Ја сам са задовољством слушао једног Прилепчанина, који је са сузним очима од радости причао о томе, како су му српски ећими спасли жену, која је услед неправилног порођаја требала да умре. Прилепчани се одужују лекарима различитим понудама — које се свако дневно доносе у болницу. Др. Миловановић ми је причао да је болница о Божићу добила на поклон од благодарних прилепчана 200 комада кокошака и 1300 комада јаја. Уз то у болницу се свакодневно доносе пите, баклаве, зелнице, вино и триста најразличнијих ђаконија, о којима ми до сада ни појма нисмо имали.

Неће бити без интереса изнети и једну нарочиту особину овога краја, на име да обилује у огромној количини, мале деце. Прилепчани отворено кажу да им у томе нема такмаоца. Овде ћеш поготову у свакој кући срести по 6—8—10 мале деце. Има огроман број жена које су рађале 15—20 до 25 пута, што је за нас и наше „мудре и паметне" жене право чудо. Један овдашњи професор гимназије прича да у самом Прилепу, који броји 28 хиљада мале деце, од којих 4500 похађају различне школе.

Тај огроман „дечји свет" купи се посведневно у грдним гомилама, образује 2 или више непријатељска табора и прави читави јуриш, из кога изађе обично 1 или више крвавих глава. Ту има и Џавида и Фети-а али обично побеђује Краљевић Марко, тај неустрашими и омиљени народни јунак.

Околина вароши Прилепа богата је разносним ловом.

Не прође скоро ни један дан а да наш „трећи позив", како они сами себи титулишу, не донесу коју срну или дивљу свињу. Кажу, да се на Бабуни налазе читави чопори дивљих свиња. Јелена има огромно великих и њихово се месо радо једе. Ловцима нашим који се обично жале на оскудан лов у Србији, биће ово пријатна забава ако хтедну да узмуче своје господство чак и до ових дивљих крајева српских.

Трагом рата

(Из „Политике")

Куманово

(Свршетак).

Један му болничар пружа воду.

— На.

— Немогу.

Па што тражиш, кад не можеш?

— Могу воду... ама...

— Па узми!

— Не могу да узмем.

— Што?

— Обе су ми руке одсечене!

Кад сузе кану при оваквоме призору, то је слаб израз осећања. Кад би могло да се изнесе оно дрхтање срца у томе моменту, осетио би се тек прави потрес.

Тамо даље носе једног. Јаучe. Управо запева.

— Је л' тешко рањен? питају га.

— Јок!

— Па што јаучеш?

— Тако, што нисам ни рањеник ни борац.

— Како, море?

Српски митраљези у боју на Подујеву

— Ма тако; лако сам рањен, ал незгодно. По рани би могао и даље да се борим, ал' ето морам да лежим.

Већини рањеника улепљена коса с блатом.

— Што сте тако блатњави по глави? пита лекар.

— Ама, знаш, господине, турасмо блато врз главе. Читаве кошнице од блата.

— А што?

— Знаш, шрапнел кад прсне над нама, не може нас у главу, већ у блато па само чвркне. Ето, ми ни један нисмо у главу рањени.

Ко зна, да овај изум нашег сељака неће ући у ратне науке. Можда ће ускоро сва европска војска имати вежбања у брзоме справљању блата за одбрану од шрапнела.

Доста су имитирали Јапанце. Сад је ред на нас.

*

У Жбевцима

Из Ристовца прелазимо границу. Оне две камене пирамидице казују докле је била граница. Једну су војници мало разрушили; друга је потпуна. Турска караула узлупана је куршумима, као од каквог јаког града. На њој се вије српска застава. Унутра, окачена је слика краља Петра.

Једна је зграда разорена гранатом. И све остале зграде оштећене су. Дуж пруге, и свуда около, ветар разноси неке хартије. То су турске архиве из Жбеваца.

— Ала геџа очас уреди турску архиву! рече иза мене неко, гледајући оне силне табаке.

Ту се борио трећи позив двадесет и четири часа. Кад је наишла стајаћа војска, Турци су се повукли.

У кафаници газда Димитрија ушли смо да попијемо каву. Ту нам одмах показаше ратну успомену: кроз прозор је пробио српски куршум; прошишао је кроз завесу и ударио у слику на другоме зиду. Слика представља „мртву природу", неке фазане, рибе и зечеве. Све ми се чини да је куршум погодио зеца!

До нашег стола седе сељаци из Ристовца и Жбеваца.

Један Жбевчанин хвали Бога и српску војску што га ослободи. Чича Масе из Ристовац иронично се смешка и вели:

— Чек бре, док дођи наш Таг ће те питам какој ће бидне?

— А што бре? Зар у Турцко не беше пореза? Плаћашем на свако мушко дете по петнаест динара на годину, све док се не жени. На свако 15 динара, на сваку овцу 5 динара, а башка на земљу. Половин од летину земаљ одговара јетко Жбевчанин.

— Па колико си плаћао? умешах се ја.

— Иљада и пет стотина динара, господине, вели Жбевчанин, па се окрете чича Маси и упита

— А ти бре?

— Деведесет осум динара! вели Масе постиђен.

*

Ономад сам ту био опет, после четири месеца. Отишао сам да купим хлеба.

Село је на брежуљку. Под брегом је у крај друма чесма, и одатле пење се пут за село. Дворишта су ограђена зидом од ћерпића. Куће доста велике, али с једним, највише два веома мала прозора. Упадох у једно двориште. Пас залаја. Из куће изиђе прво дечко, као извидница, па онда домаћин. Кад се објаснимо, уведе нас у кућу.

Мрачна, веома пространа соба. Велики разбој одмах до врата. За разбојем лепа, млада жена. Домаћин је, пре него што сам ушао, плео дуж целога зида конопац од конопље.

Кад добих што сам тражио, он ме испрати.

На изласку из дворишта упита ме:

— На Чаталџби бију ли се?

— Бију се. А што питаш?

— Там ми је брат.

— Како чак тамо?

— Тамо све наша одкарашe Турци, зашта су избегавали на српску страну. Туј два-три се вратише, ама беше у први редови, а саг ти гурав у задњи ред да се не предавају.

— Доцкан су се сетили, рекох и опростих се с домаћином.

Сиђох до станице. Она је далеко од села добрих двадесет минута. У кафаници опет пуно. Крај фуруне седе два наша војника из другога позива. Натоварени су свом ратном спремом. Иду на осуство.

— Одакле си ти пријатељу? упитасмо.

— Из Горњи Нерадовац.

— Па куда ћеш?

— Идем с овог мог друга, на осуство. Не видесмо дом од почетка рата.

Понудисмо их ракијом. Ови се крсте и наздрављају један другоме. Нешто ракија, нешто фуруна учинише те се обојица откривише и поче живљи разговор.

— Имаш ли децу? питам га.

— Имам. Две девојчице. Ех, онуј старију, да живи Бог! Тринајста година, ама она ме убаво испрати.

— Како море?

— Кат се објави рат... Залупаше звона... Скуписмо се... рекоше ни: спремајте се! Спремив се; љубим децу, жену, а суза врца! Тешко! Голема мука... Дор ће ми викне тој девојче: „Тато, не плачи, Турци кућу немаш!" Куд тој да каже дете? И видо, тако и би! Турци кућу немав, и неће гу ни имају!

Велики смо ми народ, кад и мала деца соколе своје родитеље!

Брана.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браћника Н. Сад.

СВЕСКА 34. | У НОВОМ САДУ, 13. (26.) ЈУНА 1913. | СВЕСКА 34.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА - - - СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. - - -

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

КОМИТА У ЗАСЕДИ.

Ушуњала поља. Крв пуши с равница.
Свакчана битка поведна и љута.
Четири јунака, опаљена лица,
Запола за тврду бусију крај пута.
На пушкама нишам влеште бајонети.
Слатко је и дично за свој род умрети!

„Скоро ће бегунци. Већ су у планини.
— Најстарији јунак друговима збори —
„Ослушните: чујем говор у долини
„И хрвање коњско дубоко у гори!
„Данас нема драго, до цара доспети.
„Данас нема славу, ал' гроб свој водити!“

Слушају. И сваком дурно срце игра
Осматрају долине и удоље мекше,
И потајно, кутке, ко четири шпијуна,
Вребају, стиснувши танке брзометке . . .
Сваки се у души помирио с гродом.
А Турци све ближе . . . и зборе међ собом:

Један: „Ја сам, драго, сатну децу клао!“
Други: „Смрт сам сејо, куд год ноге крочи!“
Трећи: „Ја сам, драго, живе људе драо!“
А четврти: „Мртвом ја сам кић'о очи!“

А пети, чиј коњиц заиграо у тмини,
Узбуђено збори чети и друштву:

„Браћо, мене плаши тај мрк у планини!
„То нутњово стење, та подмукла шума!
„Ја негреду слутим, јер све ми се чини
„Ко да нешто шушну у тами крај друма!
„Него, хајд'мо брже!“ — препашено збори
„Нешто ће нас снаћи у тој клетој гори!“

А' ето један таца ко лав избезумљен,
На бусију, хитро, докле око трене,
Испаљује са бомбом, силан, раздрљен,
Српске чете, мишице звоздене,
И измахну снажно . . . помози му Боже!
И хитну се бомбом што год иде може.

И удари, пиште . . . И, ко да се сруши
Огромна планина од звожђа и стена,
И прхнуше у вис, кроз дим што се пуши,
Делови од руку, парчад од камена . . .
„На бајонет! Јуриш! за част српског рода!
„Живела Србија! Живела Слобода!“

Јалодана.

Вој. Ј. Илић-Млађи.

Врховна команда крал. српске војске у Скопљу.

ЗАУЗЕЋЕ БАРДАЊОЛА.

С. Цетиње, 22./II. 1913.

Једна од најзначајнијих и најстрашнијих битака, које је црногорска војска имала у овом рату, јесте битка на Бардањолу, која је стала Црну Гору око 1500 њезиних најхрабријих синова, и око 2000 лако и тешко рањених. До сада се увијек у Црној Гори говорило обично о Дечићу, јер је то била највећа битка и ту је погинуло највише црногорске војске, а осим тога заузимањем Дечића била је ријешена судбина утврђења Шипчаника и Тузи као

Штаб краљ. српске коњичке дивизије.

и свију оних мањих утврђења до Скадра. Бардањол је бацио Дечић у позадину. На Бардањолу је пало много више Црногораца него на Дечићу, а Турака сигурно и пет пута више, јер ово је већ скоро петнаест дана од заузећа Бардањола, а турски лешеви још нијесу сви сахрањени.

Послије заузећа Дечића и Шипчаника армеја насљедника Данила, која је бројала 30.000 момака, није се нигдје зауставила до самих данашњих позиција пред Скадром. И сам Бардањол био је заузет, али су га Турци у једној очајној битци опет освојили јер Црногорци, како је Бардањол са сјеверне стране одкуда су они наступали врло стрмен, нијесу успјели били да наместе топове.

Знајући какву важну улогу игра Бардањол у обрани Скадра, Турци су се латили укрепљења, и користећи се временом примирја. Бардањол су ућврстили тако, да то може послужити као узор модерне фортификације.

Кад сам у понедељак послије заузећа позиције разгледао опкопе и шанчеве, чудио сам се, како је с тако мало жртава заузета овако утврђена позиција.

Заиста тко год види ове дубоке, оклопљене ровове, и представи си цио положај наше војске на Бардањолу, мора признати, да такову позицију на јуриш освајају само људи хероји, који презиру смрт, кад је у питањ у част и слава домовине.

*

Чим су мировни преговори у Лондону прекинути, у Црној с нестрпљењем очекивао јуриш на Скадар. Дола зиле су са бојишта вијести, да је војска огорчена због чекања, и сватко је био увјерен, да за три дана послије продужења непријатељства Скадар мора бити наш.

Примицао се дан почетка. Одреди санитарских одјељења црвеног крста почели су ићи на бојиште. Ратни коресподенти напустили су Цетиње и примакли се позицији. Осјећала се у земљи нека грозничавост.

Чуло се било, да ће бомбардовање почети у суботу у 10 сати прије подне. Ја сам са једним холандеским доктором (делегат холандског црвеног крста др. Копешар) пошао са Ријеке у суботу ујутро, и кад је канонада отпочела, пловили смо по Скадарском Језеру, пратећи сваки пуцањ наших топова, који су проламали околна брда и планине. Кад смо стигли на Ријеку, новом ратном пристану на Скадарском Језеру, дознадосмо, да је канонада почела још јуче, у петак, и да су топови за које смо ми мислили да највећње продужење рата, наставак јучерашњег бомбардовања.

Зауставили смо се на Груду, гдје је био главни штаб, и ту смо помагали талијанским и швицарским докторима превијати рањенике, јер их је на Груду било стигло врло много. Међутим квартир главног штаба био је премјештен сјеверно од Бардањола.

Тужан призор пружио нам се на Груди. На стотине рањеника лежали су по земљи, превијали се од тешких мука, ишчекујући љечничку помоћ. Швицарска и талијанска пољска амбуланца радиле су непрестано, али били малобројни да би свима дали брзу помоћ. А рањеници су у масама прибивали. Лакше рањени су долазили пјешке, тешко рањене су пак доносили на носилима и коњима. Стигли су и са Цетиња један доктор и једна милосрдна сестра.

Док смо ми на Груди превијали рањенике, ваздух је проламала страховита бојна јека. Никада нијесам могао себи представити такво што. Тутањ громова је ништа, да би могао приближно представити утисак бојне јеке, гдје грми око 200 топова и преко 60.000 пушака. Слушате ужасни, страховити јек, који пролама небеса. Изгледа, да се земља тресе, да се планине урушају. Не чује се појединн пуцањ пушака, па чак ни топова, већ као оно јека туче или олује, која се приближује само много страшније, силније, тако силно, да си то нитко, тко није имао прилику слушати, не може представити.

Чим је која група рањеника стизала, жељно смо их распитивали, како ствари стоје тамо. Вијести су биле повољне. Бригада Васојевићска примакла се до самих шанчева на

вису, а јучер, т. ј. у петак, батаљуни Куча и Братоношића заузели су Муселинову Главицу и зашли су Турцима с бока. Вијести су биле све повољније и повољније. Сваки је био у некој веселој дрхтавици.

Нијесам више могао одољети. Тамо, на неколико километара даљине, три ми се братa боре с душманом. Можда ни једног од њих нема више међу живима. Одлучим се да идем. Скинем са руке знак црвеног крста и пођем к бојном пољу. Пролазећи поред Грујомира опазих краља, гдје на великом догледу прати ток битке. Од груде до саме бојне линије нема више од 3 сата, али сам ја сав тај простор прешао скоро за два сата.

Стигао сам на Бок, одакле су били наши далекобојни топови. Нашао сам једног талијанског доктора и сакривши се иза неког високог камења, посматрали смо крвави призор.

Само бојиште било нам је тако близу, да нијесмо морали употребљавати доглед, јер се цио ток могао лако голим оком пратити. Призор је био страшан. Турска се војска није видјела, јер је сва била у опкопима, али се наша видјела врло лијепо. Као ситни мрави покрили су били хиљаде Црногораца бардањолске стране. Страшно је било погледати, када у т. гомилу храбрих бораца падне турска граната, а мјесто где је пала, покрије безброј лешева!

Како смо били близу наших топова, који су били изложени турској топовској ватри, то није био ријетко случај, да и око нас зазује комади распрснутих граната.

Међутим ноћ је наступила и ми смо пошли у оближњу кућу на преноћиште. Спавати, наравно, нијесмо могли никако, јер је кућа била пуна рањеника и ми смо превијали ране до два сата по поноћи.

Кад је пала ноћ, наша војска се била примакла до под саме шанчеве. Ноћу је артиљеријски бој малаксао, али пушчани је трајао до у јутру, јер су цијелу ноћ Турци нападали, не би ли одбили наше колоне.

У недјељу у јутру опет су топови проломили ваздух. Опет је отпочела страховита, ужасна јека. Наши су се примицали ближе и ближе. Изгледало је, да се наши хватају рукама за жице. Заиста око подне се видјело, да наши сијеку бодљикаве жице пред шанчевима. При сјечењу жица видјело се како ужасно косе турски плотуни наше редове. Преко гомила лешева скакали су војници напријед.

Око 2 сата десило се оно најстрашније. Као да је оживјела гора и камење, као да се и трава и све по земљи дигло, тако је, као бујица пожурила наша војска на турске шанчеве. Уздрхтали смо од страховитога призора. Као какав ужасан морски вал заљихала се војска и за час је настала страшна гужва.

Наши су ускакали на шанчеве.

Борба на бајонете није дуго потрајала, и сва она огромна маса сурвала се као каква велика лавина низ стрмине Бардањоаа. Бјежећи Турци су били изложени унакрсној ватри и наше пјешадије и артиљерије.

Турци су бјежали до саме вароши, а наши су их гонили све до нове касарне сјеверно од вароши.

У 4 сата по подне већ је било све мирно. Наши су скупљали мртве и рањене. Бардањол је био покривен људским месом. преко 4000 Турака остало је на бојишту.

* * *

У понедељак пошао сам да разгледам турске шанчеве на Бардањолу. Имао сам шта и видјети: налазио сам своје другове из дјетињства мртве по оним странама. Још наши нијесу били успјели да их све покопају. Једног школског друга нађох свега разнешеног гранатом. Код њега бијаше мајка му. Скупљаше комаде да их укопа. Глава му бјеше здрава, те га по њој познала. Не плакаше! Кад сам јој пришао и изјавио саучешће, ражалило јој се и пролила сузе. Али их је брзо обрисала и чисто извињавајући се рекла: „Ах, опрости, осрамотих се, жена ка жена".

Благо народу, који има овакве мајке.

Варош Вучитрн на Косову.

С Бардањола сам довезао два брата рањена и на Груди нађох дра Копешара.

— Зар вас не убише, пита ме по њемачки.

— Да сам што ваљао, можда и би! — одговорих му смјешећи се.

„Обзор". Л. Р.

Песма рањеника Велимира Рафаиловића

из Бањевца

поднаредника VII пука Краља Петра I. (рањеног код Куманова).

Ој Србијо, моја земљо мила,
У теби се слобода развила,
Баш у подне петога октобра,
Сваки војник своју пушку проба.
Кад нам стиже депеша од Краља,
Да нам сутра ударити ваља,
На Турчина и на турску силу,
Избавити нашу браћу милу.
Кад нам Глишић наредбу прочита,
А ја мога друга одмах пита':
Видиш, друже, шта нам овде пише,
Да Турчину не дамо да дише,
Да терамо њега преко мора,
Нашој браћи нек осване зора!
Зора свиће још'те сунца нема,
А чета се на полазак спрема;
Кад сам пош'о, помолих се Богу,
Да војујем Краљу и свом роду!
За свог Краља, Отаџбину милу,
То је дужност сваком српском сину,
Кад смо, браћо, на границу стигли,
Заставу смо седмог пука вид'ли;
Ту командант седмог пука беше,
И Краљеву наредбу донеше;
Наредбу нам опет прочиташе
А и правац седмог пука даше:
Нека иде право Куманову,
Ту ће Србин себи стећи славу.
Кад смо ишли ми кроз српска села,
Жене, деца, видимо весела,
Све изашло да очима види,
Да се Србин Турчина не стиди;
И да Србин не жали умрети,
Само своју браћу да освети.
Ето, тако, ишли смо до подне,
Да видимо шта ће бити овде.
На једноме узвишеном вису,
Турака је хиљаду близу.
Када наши топови почеше
А Турчин се иза врата чеше;
Сад он види да то није шала,
Само пита да л' му оста глава,
Па бегају као неке жене,
А ја мислим: што не чекаш мене,
Да ти кажем кол'ко Србин вреди,
Кад устреба и живот не штеди,
Јер сам, браћо, ја чуо одавно.
Благо оном који умре славно.
У том, браћо, дође нам и вече,
Кад командант батаљона рече:
Командиру те четврте чете:
Са свих страна нама Турци прета,
Твоју чету на предстражу води,
А ми ћемо спават' у слободи.
Сад командир чету распореди,
Да он види кол'ко који вреди.
Чету баци у стражарском низу,
Те да није код бивака близу.
Сам остаде мој командир смели,
И он мени сад овако вели:
Велимире, дајем ти на вољу,
Да ми сву ноћ идеш у патролу.
Пет сам пута обиш'о предстражу,
Само да ми стражари докажу:
Сву ноћ беше у потпуном реду,
Пошто Турци ударит' не смеду.
Ето, браћо, то је било ноћу,
Зато вама ја причати хоћу:
Кад је сутра освануо данак,
А ја добро притегнем опанак,
Па ја будим мога командира:
Устај, брате, нисам жељан мира,
Већ д' идемо да гонимо Турке,
Који секу нашој браћи руке,
Сад одатле кренусмо се право,
Све је живо, весело и здраво,
Другог дана, осмога октобра,
Никаква се не удеси борба,
И тог дана сви смо били здраво,
Док стигосмо на Челопек право,
Ту смо стигли баш у сато вече,
Кад командант седмог пука рече:
Браћо моја, сад се одморите,
Ал' се прво лебом поткрепите,

Једна задружна породица у Србији.

И те ноћи спавали смо мирно,
Јер никога нико није дирн'о.
Сутра рано ми смо уранили,
Умили се и Богу молили.
Тада Глишић, наш командант главни,
Он поведе свој пук седми, славни,
Испод села Нагорича Стара,
Где се прва армија одмара.
Кад је било око десет сати,
Поче пуста киша да нас млати,
Киша иде, к'о из кабла лије,
Ал' то ништа за Србина није.
Зачула се нека силна хука,
Од нашега баш седмога пука:
Напред, браћо, ко је за слободу,
Да помогне своме милом роду.
Кренусмо се нашем противнику,
Јер чујемо пуњаву велику.
Заузесмо позиције наше,
А Турци нам лепе мете даше;
Све од тела и турског одела,
Од војника и од коњаника.
Србин бије, ни бриге га није,
Смрт га гледа он се на њу смије.
Ал' да видиш имадосмо муку:
Не могоше топове д' извуку.
Турчин бије са свакоје стране,
Не би ли нам зад'о какве ране.
Шрапнел пишти а зуји граната,
А ја вичем мога милог брата:
Напред брате, у томе је спас,
Нек Србија чује и наш глас.
Десетар сам у првоме воду,
Па ухватих, браћо, лепу згоду;
Десетари у клечећем ставу,
Који ништа не маре за главу.
Официри наши много вреду,
Они с нама стојиду у реду.
Официри од седмога пука,
За Србију беху десна рука.
Турско зрно далеко надмаши.
Нико нема да с од њега плаши;
Али турска граната нас бије,
Опет ништа за Србина није,
Тако стало до два сата ноћи,
Кад ће нама топџија помоћи.
Месечина сија на све стране,
А тобџије наше само пале.
Сада борба отпочела нова,
Наш тобџија не истура метак,
Док Турака не згоди десетак.
Турчин не зна сад за себе више,

Јер не воли да барут мирише,
Особито од топџија наши'
То Турчина свакога уплаши,
У свакога изнемогло срце,
Као оно кад сагори дрвце;
Сваки гледа да ка Скопљу бега,
Ал' их гони ватра из топова,
Од Србије, од српских сичова!
Оставише Куманово само,
Нека наша војска иде тамо.
Куманово, дивно Куманово,
Ја сам тебе у звездице ково,
Мислио сам да идем и даље.
Ал' не дају моје лаке ране,
Јер ме шрапнел удари по руци,
Па се видех у великој муци,
Мени рече коморџија стари:
Деде узми све остале ствари,
Ево коња па сад брзо јаш'те,
И хајдемо на превијалиште.
У шињелу им'о сам завоја,
Што ми дала Отаџбина моја,
Па ја узмем између два прста
Први завој Црвеногa Крста,
Нисам им'о Бог зна какву муку,
Да завијем моју десну руку,
Па ја пођем ка пољској болници,
Где су наши рањени војници.
У болници мој је братац био,
И њега је куршум ударио;
Ја сам брату честитао рану,
У четвртак кад сунце огрануо:
„Мили брате не бој ми се рана,
Нема смрти без суђена дана.

Наша браћа из Србије „Старе,
Да ви'ш, брате, они за нас маре",
Са свих страна дођоше нам кола,
Да се возе којима је воља,
Да идемо у Ристовац бели,
Санитетски доктор нама вели,
Наша браћа тад нас доведоше,
До Ристовца братски испратише
Па се возом одвеземо лепо,
Са свих страна народ нас дочек'о
Сваки хита и за здравље пита,
Целе ноћи путујемо смело,
У Београд стигосмо весело
Са воза се поскидасмо туна,
Видох многу браћу из Земуна,
Све то трчи канда нешто тражи,
Сваки је рад рану да ублажи.
Одатле се одвезосмо тада,
У болницу близу доњег града,
Да се лечи момчадија млада.
У болници права дисциплина,
Негују те, ка' рођена сина.
Сестре наше, болничарке младе,
Дању, ноћу, непрестано раде,
А и ноћу сестре дежурају,
Не знам, брате, кад се одмарају,
Ако да Бог и од Бога срећа,
Србија ће наша бити већа,
Зато, браћо, данас кличем свима:
Србија је међу слободнима.
Српска војска сад у Скопљу стоји,
Турчина се ни мало не боји.
Да Бог живи нашег српског Краља,
И Косово осветити ваља;
Да Бог живи нашег команданта,
Краљевога првог ађутанта.
Још би пис'о, али ми је мука,
Заболи ме моја десна рука.

15. октобра 1912 год.

Призор после борбе на Битољу.

У чети Воје Танкосића.

Мустафа Голубовић. —

Ми смо ишли кроз Мировце, да бисмо тако што пре стигли до наше сада порушене, али зато славне карауле на Васиљевцу. Цео пут био нам је закрчен лешевима Турака и Арнаута, које су српски топови спречили у даљим пљачкама и мучењима српске раје. Ту је било доста унака жених лешева, од којих је човек сваки час морао окретати главу. На по неком месту видела се само људска маса, али човечијег облика ту није било. Све су то гранате српских топова разнеле и уништиле.

Близу саме васиљевачке карауле наишли смо на леш једног крупног Арнаутина, коме је парче од гранате одбило половину главе, те му се добро видео расути мозак.

Тако смо напослетку стигли до разорене караула. Поседасмо око бунара, мало ниже испод караула и отпочесмо разговор са двојицом наших војника, кад наједном зачусмо глас нашег једног друга, који нас је викао из караула. Разговор је одмах прекинут и ми смо се брзо упутили на више. Кад смо ушли у рушевине, пред собом смо гледали *страшну и ужасну слику зверских тадних и од врашних Арнауша*. Три наша друга, који су нам нестали за време борбе код караула, *лежали су* **печени.** Сви ми четници са нашим шефом Танкосићем, скупили смо се и посматрали са неизмерном тугом **три печена леша** *наших драих и храбрих другара !*

Храбри Босанац - Крајишник, *Челиковић*, колос од снаге, лежао је сада смањен на величину детета. Она друга два леша била су исто тако страшна. Један је био стари четник *Гвозден*, а други јуначки погинули *Аксо Косовац*. Од грозе смо дрхтали као у највећој грозници а на лешевима заклели смо се, да ћемо јуначку и мученичку смрт другова достојно покајати.

Изашли смо из караулских рушевина, али се нисмо вратили бунару, већ смо у четничком строју, у извесном одстојању, пошли један за другим, али куда, то нисмо знали, као што је то обично бивало и раније, да осим војводе нико не зна, куда се иде, док се не дође на одређено место. Ишли смо кроз онај поток којим смо бежећи дошли на Мердаре. Затим смо изашли до потока и почели ићи уз брдо ка турском Гољаку. Одатле смо посматрали наступање наше војске према северу. Лаба, због чега после ударисмо у десно, где нађемо на једно пусто арнаутско село. Све живо осим паса, било се изгубило, али су су нас зато напали пси уместо арнаутских бусија. Као и газде им, кад нас виде са пушкама, тако и ови пси, видећи нас са батинама, нису смели налетати, него су бежали у шумарке и отуд завијали страшним урликом као вукови.

Из овог села кренули смо опет у десно, док нисмо избили пред једну голу равницу, са које бисмо лепо могли посматрати кретање непријатеља.

Одмах су послата напред четири четника као извидница, у растојању 30 корака један од другога. Они су се шуњали потрбушке уз брдо, док се нису испели на главицу и видели, да непријатеља није било нигде у близини. Добили смо од извидничара знак, да можемо слободно поћи даље, и ми смо трчећим кораком гурајући и помажући један другом уз ту доста

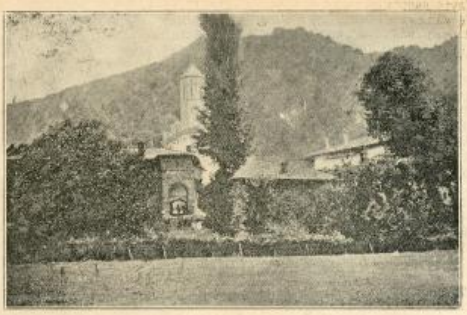

Манастир Св. Прохора Пчињског у планини Козјаку

стрму падину, стигли задувани на врх, где су нас чекала 4 наша друга.

Док смо се одмарали, посматрали смо околину. Ветрић је лахорио, а на небеском своду преплитало се раскошно плаветнило са лаким белим облачићима, који су као бели галебови лебдели над тим дубоким и тајним језером небеским. Иза тих облака крило се сунце и посребљавало им рубове. Док сам ја тако посмарао природу, лево од мене чуо се испрва мање а после све јаче и јаче баритон нашег одличног певача *Ристе Мостарца*, правника једног од најбољих четника:

„Планино моја старино,
Много сам по те ходио,
Комитске чете водио,
Крвави барјак носио.
Мизге сам мајке цвилео,
Највише мајку Јована.

Био сам сав занесен. Био сам заборавио на глад, на бол и на смрт, и само сам мислио на страшну осветy, осветy, коју ћу извршити као Србин, Осветник Косовски, али сада та осветa ће бити још страшнија, јер је појачана ужасном смрти оних испечених мојих милих другова.

Ја сам стално размишљао... песма је завршена, а војвода је викнуо:

— Устајте! Ређајте се у стрељачке редове! Четворица, на које је ред, нека се крену у извидницу!...

Срби одлазе у помоћ Бугарима.

— Од народног гуслара. —

Броји благо краљу Петре Први,
Броји благо три бијела дана:
До три дана три пуне магазе,
Првог дана броји вовце златне,
Другог дана од сребра динаре,
Трећег дана од никла грошеве!
Броји рухо краљу Петре Први,
Броји рухо три бијела дана:
Првог дана за србијску војску,
Другог дана за бугарску војску,
Трећег дана за рају бугарску!
Броји војску краљу Петре Први,
Броји војску три бијела дана:
Првог дана двадесет хиљада,
Другог дана тридесет хиљада,
А трећега педесет хиљада!
Равно, брате, стотину хиљада!
Па кад Петар одбројао благо,
И господско рухо за Бугаре,
И голему војску за одбрану,
Он говори протопоп Ђурићу:
„Оче прото, ја откупих душу
И помогох земљу Бугарију
Та умеће земља Бугарија
Да захвали мени српском краљу,
Што се братски умем одазвати,
За Словенство много жртвовати!"
Говори му протопоп Ђурићу:
„Ој Бога ми славни Господару!
У Бугара никад вјере нема!
Ми Бугаре одавно бранимо,
Чувамо им земљу и градове,
Ал' Бугарска никад хвале нема,
Па то ће се и сада десити,
Нек Бог даде да живи будемо,
Видећемо захвалност Бугарску!"
Тако рече протопоп Ђурићу,
Па са Петром сједе у кочије,
Отидоше да уреде војску,
Брзо они уредили војску,
Петар здрави своју красну војску,
А прота је крстом благосиља.
Тако траје од јутра до мрака,
А кад паде тамна ноћца црна,
Петар зове војску на гошћење,
И пред војском ђенерал Шћепана,
Гости Петар своју красну војску,
Гости војску три бијела дана,
Кад четврти данак освануо,
И роди се о јесени сунце,

Слуге дворску отвор'ише капију,
Те иза'ше сто хиљада војске,
И пред војском ђенерал Шћепане,
Оде војска здраво и весело,
Оста Петар с протом у дворови.
Тако било за четир мјесеца,
Када пети мјесец настануо,
Прота узе Петру говорити:
„Ја по Богу, мили господару,
Давно оде војска Бугарима,
Ал' нам војске од Бугара нема!
Ја сам ти се много уплашио
Шта нам ради наша красна војска!
Говори му краљу Петре Први:
„Моли Бога, протопоп Ђурићу,
Да нам Боже пошаље голуба
Из суријех небесних облака,
Који носи дурбин под крилима
Који види од мора до мора,
Да гледамо земљу Бугарију,
Не ћемо ли ће видети војску,
Шта нам ради у Бугарској војска".
То је прота за добро примио,
Он отвори књиге намастирске,
И велике књиге молитвене,
И од злата красно јеванђеље,
Моли Бога три бијела дана
И три црне ноћи без престанка,
Моли Бога па га домолио.
Кад је било јутра четвртога,
На прозору гуче голубица,
Под крилом јој дурбин од биљура,
Који гледа од мора до мора.
Узе прото дурбин од биљура,
Таман хтједе на око га метнути,
Док ти гукну друга голубица
И у ње је дурбин под крилоцем.
Који гледа од мора до мора.
Узе краљу дурбин од биљура,
Па га меће на око соколско.
Гледа краљу земљи Бугарији,
Док виђеше бугарску Софију,
И у њојзи десет хиљад' Срба,
Све по оку бираних јунака,
Иду Срби̇ли софиском чаршијом,
Ко без руке, ко без ноге лаке!
По калдрми полегала војска,
Без постеље и без покривача,
Нико не ће да погледа војску,
Све од Срба окренуло главу!
Гледа Петар па се уплашио,
Од страха је дурбин испустио,
Прште дурбин у стотин'комада,
Кол'ко прште, прото се претрже,
Па говори краљу Петру Првоме:
„Виђе л' јаде краљу Петре Први!
Та виђе л' их, више не видио!
Не рекох ли давно теби старцу,
Да Бугари пошту не поштују?
Тако прото а Петар заплака,
Док закука трећа голубица
На краљеву десноме рамену,
У крило му други дурбин пушта,
Који гледа од мора до морар
Узе дурбин краљу Петре Први,
Те он гледа куда прото гледа,
Брзо краљу чудо угледао
У Мустафа-Пашиној Паланци,
Ће се купе српски рањеници.
Ја какви су српски рањеници!
На сваком је по двадесет рана.
Неко нема ни ноге ни руке!
Иде војске двадесет хиљада,
Сва је гладна и сва је уморна,
Иде војска кроз Стару Паланку,
А гледа је господа бугарска,
Па јој вичe господа бугарска:
„Ха напријед лудо аргатијо!
Брани нама земљу и градове
За грошеве и наше динаре!
Брани земљу још три бијела дана,
Док узмемо то тврдо Једрене,
После иди у земљу Србију,
Нек те мази краљу Петре Први,
А овде вам маже бити неће,
Јер ко служи тај се слугом зове!"
Тако вичe господа бугарска,
Али ћути красна Србадија,
Ћути војска, јер је попустила
С Бугарима туђи се не може.

(Свршиће се)

ОПИС СЛИКА.

Врховна команда краљ. Српске војске у Скопљу. У средине ове групе види се лик и војводе Путника. Ово је мозак српске војске, који је мудрошћу управљао распоредом и енергичним војничким налозима српску војску одвео сјајним победама над Турцима. Сваки официјр ове групе има неоспорних заслуга, а сви заједно уложише своје знање, труд и родољубиву дужност, да је српска војска у сваком погледу могла да успешно извојује: слободу петвековном робљу српском и славу српском оружју, те је Србија са својом дичном и јуначком војском стекла уједа у целом свету. То је заслуга мудре управе врховне команде, коју овде у слици доносимо.

Шпаб краљ. Срп. коњичке дивизије. У борбама Српске војске нарочито се одликовала Српска коњица, под командом јуначког кнеза Арсена Карађорђевића, брата краља Петра. Кумановска, Прилепска, Битољска и друге страшне битке забележиће златни слови јуначтва српске коњице на челу јуначког унука Карађорђевог, која је потучену турску војску неуморно гонила и распуњавала, а тиме олакшала наступање српских трупа. Овде доносимо киту јуначких коњичких официјра, са јуначким заповедником кнезом Арсеном.

Варош Вучитрн на Косову. Лепа и убава варошица у којој негда становала знаменита породица Војновића, синовци цара Душана Силног. Још у блиској будућности било је ово место легло најбољих крвопија српских, дивљих Арнаута — али ће од сад то бити лепа и напредна варош, у којој ће царовати напредак и благостање. Вучитрн је иначе на згодно месту, те ће у њему да цвета трговина и промет, па ће са осталим крајевима пропевати.

Једна задружна породица у Србији. — Приказујемо једну Српску задружну породицу Оца и мајку са својим синовима, снахама и унучади. Благослов божији излио се овде у живом благу, у радној снази. У овој породици свако пева, јер вредни чланови умножавају и материјално благостање. И држава се поноси, кад у њој има тако напредних породица јер отуда има користи и моралне и материјалне. На колико је тек јуначки борана у последњем рату ова породица земљи дала! Сваки Србин мора се радовати, кад угледа овако многобројну Српску породицу, (којих хвала Богу има у Србији доста) јер и тиме се доказује, да ипак Српство има будућности и да ће бити многобројно. Дај Боже да тако буде, а ви Српске матере рађајте децу, јер то је благослов божији и срећа народа који треба да се множи и да буде челики и моћан.

После борбе на Битољу. Страшна и крвава борба на Битољу која је трајала непрекидно од 1—2 новембра 1912. показала је огромно јунаштво српске војске. Српски соколови пуна четири дана су стопу по стопу освајала јако утврђене положаје и са грдним жртвама освојили су и у млево сатрли турску вардарску војску. Овде је запечаћена судбина турској сили која је за увек скршена. Овде је решено и и даље војевање турско, пад Једрена и Јањине. — На слици је језовит призор палог јунака остављеног милости и немилости црним гавранима, разривеном земљишту од грозних граната и трепнела — слика, крвава разбојишта.

Манастир Св. Прохора Пчињског. У планини Козјаку том уточишту српских комита, бранича српске сиротиње раје бели се стародревни манастир Св. Прохора Пчињског, задужбина српских краљева из старих времена Око ове свете задужбине, окупљао се народ Српски да се крепи у својој прадедовској вери, а српске комите налазале су у манастиру склоништа. Сад, када су ови крајеви ослобођени од некрста, сијнуће новим сјајем нова стародавна српска задужбина.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 35. У НОВОМ САДУ, 20. ЈУНА (3. ЈУЛА) 1913. СВЕСКА 35.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Најмлађи српски војник

— Херој са Штимља —

Колико Срби воли своју милу отаџбину, најбоље је засведочио и најјасније доказао овај свети рат, кога Бугари желе да дрско искористе на незапамћени себичан начин, једино за себе.

И виши и нижи официри, и подофицири и војници, и срчани кадровци и јуначни обвезаници сва три позива, једном речи сви српски војници, с песмом су улетали у смрт, с осмехом на уснама испуштали своју јуначку српску душу, хвалећи Бога, што им је подарио срећу да умру, да погину за свога краља и отаџбину.

Па не само то, овај, после пет векова најепохалнији рат на Балкану, показао је свеколику сестринску љубав према браћи, свеколико кћеринско пожртвовање наших милих Српкиња, свих доба старости, свих друштвених редова. Шта више, он је дао и српске Јованке Орлеанке и после пет векова оживео српску косовку девојку.

Поред свега овога, овај наш рат, чиме се вальда још ни један народ не може похвалити, дао је, изнео је свету на видик, да Срби имају и децу, која су прави хероји

А Драгутин Дробњак, каплар музике XI пука, с правом се може закитити дичним именом српскога хероја са Штимља, као и његов млађи брат Милутин, ма да је Драгутину сада 15, а Милутину тек 12 година.

Него да пустим једног наредника очевидца, да нам исприча о правим херојским подвизима дечка Драгутина и његовог братића Милутина.

„Драгутин Дробњак, родом из Крушевца. Кад је навршио 13 годину ступио је у музику XII, одакле је после годину дана прешао у Крагујевац, у музику XI пука у којој га је и мобилизација затекла. Чим је пак наређено, да се XI пук крене из Крагујевца, мали Драгутин пријави се команданту пука и поче га са сузама у очима преклињати да и њега поведе у свети бој. Бадава је добри командант одвраћао то јуначно дете, бадава му је причао о свима ратним тегобама и страхотама, које тешко савлађују и подкосе и зрелији људи, мали Драгутин Дробњак је својим молбама тако неодољиво инси-

Српска народна ношња: Сељанка из околине београдске

стирао, да и он иде у свети бој, да му најзад добри командант пука одобри да се спреми и да пође с војском намеравајући, како је доцније причао, да га, чим војска стигне у Крушевац, преда родитељима.

„Кад се XI пук крете из Крагујевца дете, Драгутин Дробњак, у потпуној ратној спреми, био је на челу пука, на домаћу очију свога доброг команданта.

„Од Крагујевца до Крушевца, није нигде застао, нигде показао ни најмањег знака умора или кајања. У Крушевац војска стиже пред саму ноћ, и Командант пусти Драгутина да иде кући, да се види са родитељима и родбином, и да тамо преноћи. Али, Драгутин Дробњак не оде, јер се бојао да војска рано ујутру не оде даље, а он да остане. Преноћио је у касарни, и тек кад је званично саопштена наредба у који ће час кренути из Крушевца за Куршумлију, Драгутин је рано ујутру, онако у ратној спреми, отрчао до куће видео се с мајком — отац је био на војној дужности — са своја два брата, и својом сестрицом. Кад је одприлике било време за одлаз, Драгутин пољуби оба своја млађа братића и своју милу сестрицу, пољуби мајку у руку, и рече јој:

— Збогом, мајко!

„Мајка поче плакати и стаде га одвраћати од те детињасте намере, говорећи му како рат није за децу, како ће се од силног штрапаца разболети и умрети пре него што и уђе у рат, али то ништа не поможе. Храбри и срчани мали Драгутин узобиљи се, нежно помилова мајку по лицу, спусти руку на њено раме, загледа се у њене престрављене, забринуте и уплакане очи, па јој рече:

— Тути, не говори, мајко! Видећеш већ, ко је твој син!

„Затим је опет пољубио у руку, још једном пољубио оба брата и сестрицу, и отрча у касарну.

„Од Крушевца до Куршумлије ишао је исто онако весело, лако и неуморно, као и од Крагујевца до Крушевца, ишао је опет на челу пука, у близини свога команданта.

„У Куршумлији, командант није више ни помишљао да се раздваја од свога љубимца, од љубимца г. г. официра, подофицира и војника, од љуби. да и најмлађег хероја XI пешадијског пука, од храброг и невероватно издржљивог малог Драгутина Дробњака, који је као дете, својим примером потпиривао частољубље код старих јунака, које је челичило њихову отпорну снагу, чинећи је способном, да издржи све напоре. „Као што је у Крушевцу весело отскакутао до куће својих родитеља, тако је исто весело улетео у први, најкрвавији и најстрашнији бој на Мердарима. Као да се небо беше провалило, као да су разјарени природни елементи на с стране и у свима правцима заоштрављали громове: гранате, шрапнели, куршуми, падали су са свију страна, обарајући живе мете, људе, који су са смртничким ропцем падали поред непустрашивог хероја младог Драгутина Дробњака; али све то не само да у Драгутина није могло коначно угушити вољу за даљим ратовањем, већ је још више потпиривало жељу да се бије, да свети ту до малочас рођену браћу, која се најбржинје интересоваху за његов живот, да свети Косовске јунаке, да покаже својој мајци: ко је њен син, како јој при поласку рече.

„После боја на Мердарима, храбри XI пешадијски пук, учествовао је и у борби код Подујева, и у њему опет мали Драгутин Дробњак, са истом жељом да свети браћу, да покаже мајци ко је он; са истом неустрашивошћу у најопаснијем окршају, с истом прибраношћу духа као и на Мердарима, он је гледао како његова браћа гину поред њега, и пуцао из свога револвера и из своје мале брзометне пушке.

„Све тегобе, које су ратници сносили у овом епохалном рату, сносио је и млади херој Драгутин Дробњак, и ни једног тренутка, ни се не пожали на умор, на оскудицу. После подујева, као и Крушевац, Куршумлију и остала места, ушао је исто тако на челу свога пука, и у Призрен. Ту је провео неколико месеци, уживајући у општој љубави целога XI пука, кога је он био херојско дете.

„Најзад, мало се разболе, и додри командант пука пусти га кући на боловање. — Дошао је у Крушевац, испричао својој мајци сва своја јуначшва, све своје ратничке доживљаје. Његов млађи брат Милутин Дробњак, д е од 12 година, слушао га је са притајаним дахом и нетрепиће, да би се свака реч, јуначког му братића, што дубље зарезала у његову младу душу.

„Драгутин је горео од нестрпљења, да се врати своме омиљеном XI пуку, те родитељима није ни казао, колико је добио осуства за боловање. Читавих 15 дана пре времена, он је казао:

— Сутра морам да идем, јер ми истиче осуство.

— Бато, рекао је двнаестогодишњи Милутин своме брату Драгутину, кад се најоше сами у дворишту. Поведи и мене и ја морам с тобом!

— Добро, само ти мораш отићи напред, у Сталаћ, где ћеш ме сачекати, како се родитељи не би сетили.

Тако је и било. Још није ни свануло, а дванаестогодишњи Милутин Дробњак искраде се из куће и такорећи одјури у Сталаћ, где сачека Драгутина, па заједно с њим возом отпутова у Скопље. У Скопљу промене воз за Урошевац — Феризовић — а кад и у Урошевац стигоше, они се ту мало одморише и кренуше пешице за Призрен, на дводневни пут, јер се од Урошевца за Призрен иде само колима или пешке.

„Кад стигоше више села Штимља, на њих припуцаше Арнаути из заседе, ранише младог хероја Драгутина у десну бутину и повукоше се у једну кућу. Дванаестогодишњи Милутин не изгуби присуство духа, већ чим виде да Драгутин паде, он га попе на своја леђа и поче бегати. Кад дође до једног природног заклона, он спусти рањеног Драгутина у један оближњи јендек, па онда отрча до оближњег места, где је гарнизонирао један одред српске војске, отрча у правцу, који му је Драгутин још пре овог случаја назначио, нађе војску, исприча им шта се десило, и замоли их да пођу с њим, да донесу и по могућству осветe његовог брата.

„Кад војници с Милутином дођоше до заседе из које су Арнаути малочас на њих пуцали, он застаде, показа војницима кућу у којој се Арнаути склоните, па храбро потрча напред, викнувши:

— За-мном!

„Дошао до капије те куће, он се прини уз капију и поче свом снагом ударати рукама у њу, вичући: „Овде су, овде!" и не осврћући се на куршуме који опет заазујаше из арнаутских пушака.

„Наши храбри војници осветили су хероја — дете XI. пука, Драгутина Дробњака и пренели га, са његовим братићем у логор.

„Командант XI пука произвео је јуначког Драгутина за каплара, и унапредио га је са једном класом.

„Најмлађи српски ратник, каплар Драгутин Дробњак, извидао је ране, и сад је опет у Призрену, где је предмет опште пажње, херојско дете, кога сви без разлике воле.

„Лепо је видети каплар Драгутига нагиздана реденицима, начичканим брзометним куршумима и наоружана револвером и малом пушком, кад појаше свога малог коња, кога му добри командант поклони, и кад у таквој опреми пође са једним одредом војника за хлеб, који се из варошн доноси до угор.

Овде се завршава истинита прича о овој херојској деци, каплару Драгутину и дванаајесто-годишњем Милутину, браћи Дробњацима, из Крушевца.

Народ, који има овако јуначну децу, не сме и не може страховати за своју будућност.

„Балкан".

Срби одлазе у покоћ Бугарима.

— Од народног гуслара. —
(Свршетак).

Кад то виђе краљу Петре Први,
Препланши се па трже у страну
У безумљу дурбин стакло баци,
Са трећега спрата високога,
Прште дурбин у хиљад' комада,
Претргну се протопоп Ђурић,
Па он мрко Петра погледује
И говори краљу Петру Првом:
„Виђе л' јаде, краљу Петре Први ?
Та виђе л' их, више не видио!
Не рекох ли давно теби старцу,
Да Бугари пошту не поштују!"
Тако прота а Петар заплака,
Док четврта гукну голубица
На краљеву десноме рамену,
У крило му трећи дурбин пушта,
Узе дурбин краљу Петре Први,
Те он гледа, куда прото гледа,
Брао краљу чудо угледао:
Пред Једреном многу српску војску,
Бе ударао на градске зидине
И челиком одбија зидине,
На зидовма велике мертеке
И од љутог чел ка обруче!
Љуто пуца је (ска тврђава,
Ал се бране из једрена Турци
Ко од хајке огладнели вуци!
Докле Срби тако гину славно,
Вредом крвљу прскају зидине,
Дотле с' војска бугарска одмара.
Иа потаје српској војсци виче:
„Ха напријед, луда аргатијо!
Освоји нам то Једрене тврдо,
За грошеве и наше динаре!
Руши зиде још три бијела дана,
Док узмемо то тврдо Једрене,
После иди у земљу Србију,
Нек те мази краљу Петре Први,
А овде вам мазе бити неће,
Јер ко служи, тај се слугом зове!"
Тако вичу потајно Бугари,
Ал' не чују Срби соколови,
Већ јуначки кидају обруче
Што су су тврдо Једрене везали!..
Кад то виђе краљу Петре Први,
Препланши се па трже у страну,
У безумљу дурбин стакло баци,
Баци њега на трошну каддрму
Са трећега спрата високога,
Прште дурбин у хиљад' комада,
Претргну се протопоп Ђурићу,
Па он мрко Петра погледује
И говори краљу Петру Првом:
„Не рекох ли теби, господару,
Да Бугари пошту не поштују!"
Ђути Петар ништа не бесједи,
Ђути Петар три бијела дана,
Кад прођоше три бијела дана,
Неко луна на дворску капију.
Брзо слуге врата отворише,
У двор уђе пошта књигоноша,
Па додаје лист бјеле хартије,
Да се даде краљу Петру Првом„
Слуге брзо књигу прихватише,
Дадоше је краљу Петру Првом,
Узе књигу краљу Петре Први,
Књига беше од краља бугарског,
Књигу чита краљу Петре Први!
Чита Петре а слуша га прото.
Петру ово књига говорила:
„Господару краљу од Србије!
Хвала теби на твојој помоћи,
Ал' ми помоћ твоја не требаше,
Јутрос паде то тврдо Једрене,
А узе га моја храбра војска!
Зато, краљу, прими натраг војску,
Нека теби твоја служи војска!"
Проли сузе краљу Петре Први,
Проли сузе па проти изусти:
„Ти си, прото, добро говорио,
У Бугара од сад вјеру немам!"

Д. И. Јејо.

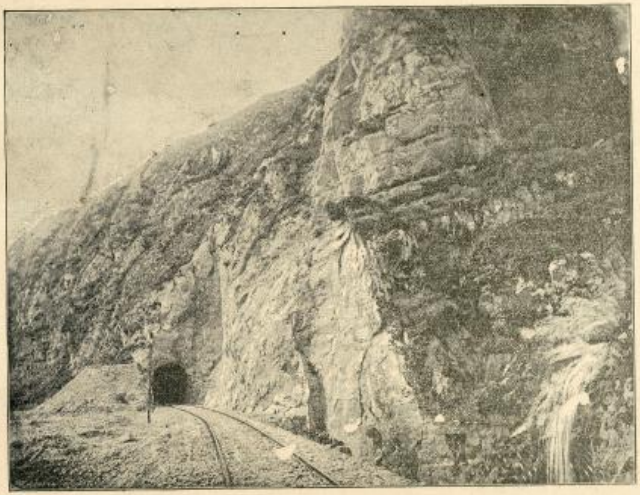

Српска жељезница кроз Сичевачку клисуру

ЦЕПЕЛИН

— Једна слачица из Скопља. —

И деца га у Скопљу познају. Четрдесетих је година, мали, добро развијен, широких и уздигнутих плеча са погнутом главом унапред, црномањаст, потпшшаних бркова кроз које се виде црни зуби кад се насмеје. Увек је избријан и брижљиво очешљан са правим раздељком почев од чела, па кроз и с једне и с друге стране пада по један прамен косе. Благ је и увек насмејан, а према свакоме љубазан.

Нико не зна како му је право име, или се бар нико за то не распитује. Сви га зову „Цепелин", па смо га тако звали и ми.

Можете с њим говорити којим хоћете језиком: турски, арнаутски, немачки, италијански, француски — како вам је драго. Али ко је он, шта је, одакле и кад је дошао, тешко би се могло утврдити. Још теже би било утврдити његову народност! Кад сам једном о томе упитао једног од наставника тамошње наше гимназије, он ми, смешећи се, одговори:

— Бога ми, — то нико не би знао тачно да каже! По говору изгледа да је Хрват, а по занимању, кажу, да је инжењер!

Само се једно о њему тачно зна: да једик хотела „Цар Душан", који се до уласка наше војске у Скопље звао »Хотел Димер". Газде тога хотела њему се, али Цепелин остаје у њему и даље!

Свакога љубазно и дочека и испрати. Према свакоме је пажљив и, добар по срцу, труди се да сваки хотелски гост буде задовољан. Једном, доцкан у подне, попаде одоздо из Љуме један поручник и затражи да једе. Рекоше му да нема ничега, јер је све издато.

— Па зар и у Скопљу да не једем ништа! — рече поручник више очајно, но љутито.

Цепелин му приђе бојажљиво и, кршећи руке, поче се извињавати:

— Шта да радим! Спремимо за четрдесет а издамо осамдесеторици...

— Али ја већ два дана ништа нисам јео!

— Како! Два дана ништа нисте јели?!

— Ништа окусио нисам!

— Молим, изволите сести — рече му Цепелин, показа руком столицу, па брзо оде до прозорчића кроз који се иа кујне издаје јело и викну гласно:

За господина поручника моју порцију пасуља са шницлом! и бришући десним рукавом неку мрљу на прслуку, додаде за себе: ја сам јео синоћ!

Ако сте куцнули у сто, а келнер није одмах дошао, он оставља своје место, прилази вам благим осмејком, и пошто стаде »мирно", бојажљиво изговара: „молим". А кад му кажете шта желите, одговара војнички: „разумем" и одлази да одмах изврши. Ако сте учинили какву примедбу келнеру, видећете како га Цепелин одмах муштра. А ако полазећи спустите келнеру у руку који петпарац, Цепелин суди по томе да сте задовољни, жури се испред вас да вам отвори врата и клањајући се поздравља вас са до виђења господине!

Сви смо држали да је он газда. Једне недеље одосмо ја и Љубић раниje на ручак Кафана сва искићена шимшировим венцима. Испод слика нашег владалачког дома стоји видао натпис. Живели „Ослободиоци". Дугачки постављени столови поређани свуд унаоколо поред зидова а лаутари, покупљени из 8. пука, у срце дирају песмом о Јованчићу и Дилберчићу. Сем Цепелина и келнера никог више нема. Затражисмо флашу пива а келнер снебивајући се рече:

— Извините! кафана данас не ради.

— А зашто? Шта је све ово?

Али пре него што је келнер и могао одговорити, Цепелин је већ био ту:

— Господа би шћела пива?

— Да, Цепелине.

— Разумем!

И флаша пива, што је за онај мах била реткост у Скопљу, већ се пенушила пред нама.

Још је не бесмо ни испили, а стиже и друга. А кад куцнемо да платимо, Цепелин спусти на сто и трећу!

— Хвала, Цепелине! Нећемо више, него да платимо.

— Е, данас не примамо новце!

— А зашто?

— Данас нам се жени газда. Данас су нам наши гости прави гости.

Захвалисмо и пођосмо да на другу страну потражимо ручак. Кад смо били на улици, Љубић рече:

— Гле, па Цепелин није газда!

— Па ко је онда, врага, кад се други не вића? упитах се и сам.

Доцније смо већ дознали све. Газда је призренац Јова, али се ни он не брине хотелу, као ни сви његови претходници, јер је Цепелин ту, кога смо после назвали „директором" хотела. А за то његово „директорство" он нема ништа, или боље рећи има све: има стан храну, — што попије — а пио је мало — и новац колико му треба. Нарочиту плату, кажу, нема.

Сем „своје" кафане, он похађа и друге. Ујутру је на кафи код чика Младена у Гранд Хотелу, а на подне и у вече на пиву код Гарме у »Слободи". Али кад је време ручку и вечери, све док и последњи гост не оде, он је на своме месту. „Ајскастен", у коме се лети расхлађују напитци, служи му за сто. Чим келнери почну постављати столове, почне и он спремати своје хартије; а кад се ручак или вечера почне издавати, видећете га за својим столом, са цигаром између кажипрста и великог прста леве

Партија на жељезничкој пруги Београд-Ниш

руке, коју држи испружену на сто: прима тантузе од калфа и тачно бележи сваку издату порцију јела. С времена на време сркуће црно вино из мале чашице и мотри како служба тече.

Једнога дана после ручка, остадосмо дуже за столом. Већ су се били скоро сви разишли. Поведосмо реч и о њему.

— Цепелине! — зовну га пријатељ Рогић.

— Молим! одговори он и приђе нашем столу.

— Где сте, Цепелине научили српски?

— Научио сам га у Бечу.

— Па ви сте Аустријанац! нашалих се. Вере ми, ваља нам се причувати!

— Ја сам Бечлија, али кад би сви Аустријанци били и осјећали као ја, ви би ваш посао брзо свршили — одговори кроз гласан смех.

— Српски језик са наречјем којим говорите, нисте могли научити у Бечу — рекох.

— Као дечко дружио сам се са Србима и веома сам заволео српски језик. Доцније сам много читао Миклошића, Даничића и Вука, нарочито Вукове Српске Народне Пјесме. Ја жалим што данас не говорим више српски онако, како сам га говорио прије.

— Хвале се наши људи, да сте им у овом рату чинили услуге. Хвала вам!

— Ах, ситница, господине! Бојали се покоља, те сам их примио овђе. Склонили смо их тамо гђе су собе. Кафану смо одмах затворили а столове натрпали на гомилу, да се види да не можемо ништа дати. Нашу турски официри, а ја им само покажем на гомилу столова. Међу тим официрима био је и један бег, — пашин син, мој добар пријатељ.

— Цепелине, рече ми једнога дана бег, ја одох у Ниш. До виђења!

— Како у Ниш?

— Па у Ниш с војском. Ако Алах буде шћео, сутра ћу тамо вечерати.

— Слушај, беје, кажем му. Срби не пуцају гомилом и у ветар као ови ваши. Они само у сигурно гађају, а кад чујеш пуцањ ти си и погођен.

— Цепелине говориш ли истину?

— Истину ти кажем, беје, јер те волим. И зато што те волим, кажем ти: чувај се!

— Е, кад је тако — вели бег — ево ти моје фотографије. Чувај је за успомену ако погинем.

„... Тај исти бег, господо, побјегао је са Куманова као жена! Кад је дошао овђе у Скопље, срамота га је било да дође к мени. Бацио је униформу, купио је цивилно одело код некога на станици, па побјегао Бог би га знао гђе! Кад сам то чуо, рекао сам: ова ми фотографија више не треба...

Ту Цепелин застаде и нешто се замисли. Превуче руком преко бркова и, гледајући у патос, настави:

„Зар не, господо? Да је бег побјегао са Куманова заједно са својим пуком, могао би се још и правдати. Ратна га срећа изневерила, па квит! Али оставити своју војску, па побјећи без трага, то је кукавички! Његову сам фотографију бацио одмах . . .

— А како сте знали да ће наша војска ући у Скопље баш 13. октобра? По чему сте то судили? Наши људи веле, да сте их о томе уверавали два дана раније, управо на дан кумановске битке, за коју се тада у Скопљу још није знало?

— Па то није било тешко погодити. У четвртак, 11. октобра по подне, спазих турског официра, који је као ађутант пратио Фети пашу на аутомобилу, да наби из једног споредног сокака. Сав је био каљав и гарав. Таман је шћео скренути овијем лијевим сокаком, у намјери, ваљада, да оде на жељезницу, а на ћошак избише два наоружана војника, који су такође бјежали, и сукобише се с њим.

— Дур! викну официр и потеже револвер.

— Дур! повикаше и војници и упреше своје пушке њему у прса. И у мјесто да их он врати они њега отјераше негђе. Кад сам то видјео, знао сам не само да су Турци потучени на Куманову, него сам одмах знао како су потучени. Не брините рекох онима што

Балкански рат — освећено Косово

Призор из ослобођења Берана. — Скупљање рањеника и погинулих и отпремање турских заробљеника

су се код нас сакрили. Прекосутра су Срби овђе... А пред вече су се већ у гомилама могли виђати турски војници бјегунци.

.. Али је требало имати стрпљења да се то „прекосутра" дочека! Чика Младен ме је већ сутрадан ујутру питао: „па кад ће моји Срби већ једном бити овђе?« Стрпљења, велим му ја. У варош која има тврђаву и онакве положаје, не улази се дрикчије него стратегијски...

...И збиља, Турци су били намјерни бранити Скопље. Железницом су били и артиљерију довукли. И таман су са станице пошли оним сокаком поред Гарме, а један пуцањ одјекну у вароши и начини страхотну панику међу турским војницима! „Срби!" повикаше у страху и нагоше бјежати! Нису имали кад ни коње испрегнути, него посјекоше штранке, појахаше, па гђе који, а топове оставише ту на улици!.. А та пушка не бјеше српска: на вардарском мосту један арнаутин пуцао на валију, који је такође пошао да бјежи.

„...Сутрадан је већ скопљанским улицама крстарила српска коњичка патрола. Милина је била виђети те дичне војнике. Да су генерали били, господо, не би се умјели достојанственије понашати... Поносито су пројахи кроз све улице, поздрављајући сваког европејца. Кад смо виђели то, знали смо одмах да у Скопље не улази освајачка, већ ослободилачка и културна војска..

Ту Цепелин поче да грца; глас му је дрхтао. Застрде за тренут, па настави:

„...А кад их је виђео чика Младен са балкона његовог Гранд Хотела, плакао је као дијете...

Даље није могао, јер кад то рече, грунуше и њему сузе! Маши се мараме и притискујући је на очи окрете се нагло и одмаче од нашег стола.

— Сузе! — рече Лујевић.

— Плаче! — прихвати Рогић.

Погледасмо се не могав ништа да кажемо. А Цепелин, гурајући мараму у џеп, приђе нам и промуца:

— Извините, господо, али то су емоције, које не пролазе брзо.

— Мени у грлу застала кнедла као песница, па да ме удави.

— Вина момче! — викнух колико нешто да реknем.

— Напуните и Цепелинову чашу! — нареди Лујевић.

— Добро здравље, Цепелине!

— У ваше здравље, господо! — прихвати и диже чашу у вис.

Куцнусмо се и исписмо нагло сви. Изиђосмо на улицу не говорећи ништа и ганути до срца. Потресени искреношћу овога човека, сви смо осећали исто: кад плаче он, сећајући се величанственог тренутка, када је наша победоносна војска ушла у Душаново Скопље, шта ли тек осећају они који су нас жељно очекивали кроз пет стотина година!

— Добра душа! рече Лујевић, корачајући лагано.

* * *

Наскоро сам за тим откомандован из Скопља. Отпутовао сам ненадно, немајући времена да се са нашим Цепелином опростим. Нека му је ово моје Збогом.

Драг.

„Политика".

ПРИЛЕП

Прилеп је у истини један од најсимпатичнијих градова у целој Македонији, који са својом живописном околином и многобројним манастирима и црквама преноси у оно славно доба српских краљева и царева (Стевана, Душана, Вукашина краља) кад је Србија играла на Балкану улогу важног а пресудног фактора.

Седамдесетих година Прилеп је још био под утицајем српске културе и српских просветних радника, али се по казивању старих Прилепчана, ускоро после ослобођења Бугарске, из сасвим непознатих разлога, Србија одрекла свих својих претензија на ове крајеве, предали нас на милост и немилост бугарских пропагандиста, који су у недостатку других средстава у више маха и терору прибегавали. Колико је овај елеменат патио од тако зване „бугарске партије" (овде се народност индетификовала са партијом) знамо ми сви по оним многобројним жртвама наших најмањинских људи, којима је српско племе откупљивало своју слободу. Интересантно је, да су бугараши у побугаривању Прилепчана, врло често пута и врло ординарним средствима, на име: уништавању свију драгоцених истори ских података, фалзификатима, исмевању српског имена и т. д.

Па ипак се и поред свега њиховог терорисања „српска слава" тако лепо очувала у овим крајевима да

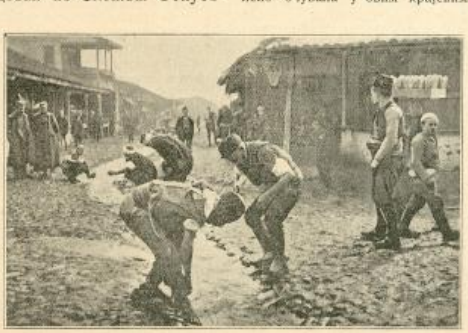

На потоку који протиче кроз улице Новог Пазара Турци узимају Авдос пре молитве.

би се само по њој (и кад не би било никакве друге сличности) могло закључити да су ови крајеви насељени чисто српским елементом.

Говор је тако сличан нашем да се чак и „наши Французи" из пожаревачког и крајинског округа врло лепо споразумевају са мештанима.

На жалост и срамоту свију наших политичких и просветних раденика у Србији, бугарска пропаганда, за последњи низ година, учинила је у целој Маћедонији знатне успехе и они се у Прилепу и околини највише осећају. Овде ћете срести читаве легионе бугарских просветитеља (истина са малом школском спремом) који су синови српских породица али су васпитани у бугарским школама и служе интересима „бугарске партије". Ја познајем овде две бугарске учитељице, које отворено признају да су традиционалне Српкиње и да симпатишу Србима, али да су васпитане о трошку бугарског диспозиционог фонда и да се не смеју изјављивати пре него ли се они крајеви коначно анектирају. Колико ми је познато, многе учитељице и учитељи већ предају молбе нашем министарству просвете и траже учитељска места у овим крајевима.

Једна врло симпатична и необично интелигентна овд. учитељица — ћерца Викторија Хаџи Аћелова — која је српске рањенике задужила добротом и љубазношћу (због чега је и за одликовање предложена) отворено прича, да јој се од стране наше браће Бугара за такав њен хуманн рад озбиљно прети и како она не зна где би и на коју страну, ако по несрећи Прилеп морадне припасти Бугарима.

Лудо је и непаметно, кад чујете овде у Прилепу, како се од стране заслепљених бугараша проносе тенденциозни гласови, како ће Прилеп припасти Бугарима и како се бугарска војска очекује свакога дана. Пропошењу тих тенденциозних гласова највише доприносе неколико заслепљених бугарских учитеља и свештеника, чије је држање према официрима и војницима српским просто демонстрирајуће!

Требам да одам нарочито признање Прилепчанима, које се према гробовима палих за слободу војника наших са родитељском тугом односе, у очи Божића ја сам имао прилике да видим на прилепском гробљу један необично дирљив призор, на име: да су гробови искићени воштаницама и цвећем и да су поједине старице обилазиле гробове наричући „слатка наша браћа".

У Прилепу постоје сада велика војна болница, под управом др. Милана Миловановића, лекара из Пожаревца, у којој се негује преко 150 најтежих болесника, управник др. Миловановић и његов млађи колега симпатични и неуморни у раду др. Стева Илић, показује много добре воље и самопрегоревања за рад. Њиховом иницијативом образована је при болници нарочита „бесплатна амбуланца" камо се обраћају прилепчани у масама и сељани из врло удаљених села.

Интересантно је посматрати како овај свет воле српске лекаре, јада им се на Турке и благосиља дан и час кад је храбра војска заузела ове крајеве

Како се у последње време појављују чести случаји великих богатина то наши добри лекари све своје слободно време употребљују на лецподање (или како они кажу бележење) грађана, мале деце и сваког оног који би се потрудио да тога ради дође у болницу.

(Свршиће се.)

ОПИС СЛИКА.

Сељанка из околине београдске

Ова нам слика приказује сељанку из околине београдске која долази у варош на пазар — Домаћица ова донела је на пазар мало живежа, да прода и да опет за своју потребу и за децу накупује најпотребнијих намирница. Док се домаћин налази на пољском раду, дотле предна домаћица води кућу и бриже се о осталим кућевним потребама Код Срба нарочито важи она изрека, да не лежи кућа на земљи него на жени. Српска жена нарочито се одликује од других њених сестара тиме, што је њојзи припуштена сва кућна брига, јер она не само да редовне домаће послове ради него се брине и наставља своју децу, преде, тка, и обављала многобројне послове сама и предано, јер то јој је остало у наслеђе од њених предшаственица У овој слици приказана је сељанка у својој народној ношњи, коју опет она сама готови.

Паришја на жељезничкој пруги Београд – Ниш. — Српска жељезница кроз Сићевачку Клисуру. Србија је земља плодна, богата природним благом, а одликује се дивним и романтичним пределима Има плодних равница, шумовитих гора и дивних стеновитих предела. Многи, који су, пролазили кроз чувену Швајцарску веле, да је Србија, што се тиче природних лепота, много умакла од Швајцарске Нарочито су дивни предели кроз које пролази српска жељезница. Човек се не може довољно да нагледа оних дивних божјих лепота, а крупа свега је јединствена „Сићевачка Клисура". Слабо је до сад ко успео да опише ову доиста дивну слику природе, него то може само да се посматра и диви. Наш свет пуни у стране земље, да се нагледа природних лепота даје своје новце у туђини, а неће да иде међу своју браћу, где ће наћи и лепших и величанственијих природних лепота, где ће се сретати и сећати на историјску прошлост српскога народа а биће и упознаће се са својом рођеном браћом из оних крајева.

Призор из осветјених Берана. Ратна слика, језовити призори, који нам приказују рањене и погинуле борце, који се дигоше у овом светом року, да ослободе своју браћу петвековног ропства. Ово је свакидања слика после бораба, ово су ратне прилике, које немилице сеју смрт међу борцима, те стварају непрогледна гробља из којих се рађа слобода потиштеним. Српски народ, који је пет векова кињен, мучен и уништаван доживео је и своје ослобођење, али је та слобода купљена са хиљадама живота најбољих српских синова. Па и сад, када је са највећим напорима извојевана слобода, када су крајеви српске државе ослобођени, наша се браћа-небраћа која би својом халапљивошћу, да ове чисто српске покрајине себи присвоји. Али, Србин, који је умео, да стресе петвековни јарам, знаће, да се одбрани од ових наертљиваца, на када одагна ове незване госте, сињуће нов живот српском пањеничком племену!

Нови Пазар. Доносимо призор: како су Турци узимали авдес пране пре молитве на потоку који протиче кроз Нови Пазар. Ово је црквени обред, који муслимани чине свакодневно по више пута, кад на молитву полазе. Тако је пре било, али ће и то сад другачије бити, јер ће све имати својег реда, те ће се и за овај обред другачије удесити. Иначе доносимо ову слику из нових српских крајева, да се види како је било

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко

у балканском рату.

Иста се добија код **Свет. Ф. Огњановића** у Новом Саду по цену од 50 пот.

СВЕСКА 36. | У НОВОМ САДУ, 27. ЈУНА (10. ЈУЛА) 1913. | СВЕСКА 36.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Смрт краља Владимира*)

од Драгутина Ј. Илијћа

МОТО:
Пуштајте дедова творја, сећање старог доба,
Кандиле просијајте над хумком древног гроба

А мој Боже и славо ришћанска,
Одкад наста на земљи вијека
И у Срба вјера ућврстила,
Бугарина крстом осјенила,
Није мајка звјера одојила,
Нити земља јада дочекала,
Но што роди госпођа Бугарка,
Бугарскога краља Владислава.
Крвник бјеше од Бугарске краљу,
Он не има Бога ни вјера амана,
Ни у души мјеста Христовога;
Што му браће породила мајка,
Све побио, све је поробио;
Закла крвник брата Радомира,
Пак му узе земље и градове,
Тури на се круну од Бугарске.
Но и то је њему мало било,
Где је гође вјеру заложио
И завјетно братство утврдио,
Ту је вјеру у крв обагрио;
Ће не мога на бојну међану,
Ту преваром земље отимаше.

Тако траја три године дана,
А кад наста година четврта,
Оде поклич кроз сву Бугарију:
„Краљ Владислав дворе сазидао,
На језеру у Преспи бијелој,
Пак он госте на гозбу сазива!"
За дан за два нећеља не прође,
Сјетише се гости свиколици,
Ударише бубњи и гочеви,
Састаше се господа бугарска,
Све војводе, кани и кагани.
Лијепо их дочекује краљу,
Сваког госта за трапезу сједа,
Сваком госту робињицу даје,
Ја л' Српкињу ја ли Гркињицу,
Гости краљу госте одабране,
Сваки залог вином заљевају,
Сваку чашу пјесмом испраћају,
Гостио их три бијела дана,
Кад четврто јутро освануло,
Поранио од Бугарске краљу,
Пак он шета Преспи на капију;
Мучно краљу главу оборио,
Нити због ни с ким проговара.
Њега пита Асан војевода:
„О, мој, краљу, од Бугарске главо;
Шта је теби господару драги,
Рашта си нам мрко невесео?
Имаш свега у двору бијелу;
Одкад стоји земља Бугарија
И у њојзи тјерма Татарија,
Нико веће славе не имаде
Разма једног Владислава краља!
Твоји стари земље заузеше
Што ћедови твоји не доспеше,
Ти си јунак задобио славно.
Што је земље Грчке и Србинске
По пресјетлој по Маћедонији,
Све је твоја притиснула рука;
Што је неба изнад царевине
И звијезда небу у висине,
Прије ћеш их избројат' свијетле
Но ли благо у твојему двору!"

Мрко гледа од Бугарске краљу,
Мрко гледа, мрко проговара:
„Мој Асане, моја десна руко,
Залуд мени земља и градови,
Пусто злато и камење драго,
Залуд мени крува од Бугарске
И свијетла земља маћедонска,
Кад још стоји приморска Србија
И у њојзи краљу Владимире!
Ја каква је приморска Србија,
Све од Драча до Задра бијела,
Да прелећеш у крст по свијету,
Ће год звјезда грије и доспјева
Љепше земље није огријала!
Онђе нема зиме ни снијега
Но се дивно љето распучило,
А пролеће брда огрлило.
Онђе нема ноћи ни облака,
Ваздан сунце грије и пригрева,
Сву ноћ мјесец над морем свијетли
И звијезде око себе збира.
А какав је Србин Владимире,
Има јунак, Скадар на Бојани,
Има јунак море и ћемије

Бригадир Јово Бећир шеф штаба четничког одреда пред Барданьолом

* У X веку владао је у Приморју (Дукљи) српски краљ Владимир, са престоницом у Скадру. Тада су Бугари већ отели од Грка и Срба један део Македоније и подигли свој престо у Орниу. Бугарски краљ Владислав, шурак Владимиров, који је дотле био у завади са својим зетом, измири се с њиме и позове га у госте у свој дворац на језеру Преспи. Да га увери како му никакво зло не спрема, закуне се на Јеванђељу о својој братској љубави и пошаље му као јемца, крст са „часним дрветом". Краљ Владимир, не надајући се никаквом вероломству, оде у госте своме шураку, али када је излазио из преспанске цркве бугарски краљ дочекао га и на црквеним вратима убије.

Сви летописци тога времена, како српски тако и грчки и латински, говоре о овом српском краљу са великим поштовањем и љубављу; православна црква признала га је као светитеља под именом свети Владимир Елбасански. Њега и данас подједнако помињу у тим крајевима са побожном пошћу како Срби и Грци тако и Арбанаси, који га називају: свети краљ.

Генерал Петар Бојовић, началник штаба 1. армије

Што му ваздан по пучини језде
Ка бијели по небу облаци.
Има Србин на мору галије,
А у мору рибе шестокриле,
Па кад сунце у море замине,
А звиједе небом прогледају,
Шестокрилке лећу изнад мора,
Извију се као препелице,
Сву ноћ поју као ластавице.
А кад с мора кроз приморје пођеш,
Зелене се брда и долине,
По брдима кестен и маслина,
По долини смоква и нераниа.
А што горе иду под облаке,
Све притисла стада свилоруна,
Два пут овца јагња у годину,
Више стада но на гори листа!
И то бих му, опростио, слуго,
Ал не могу никад до вијека,
Што Владимир блиста у свијету,
Његод идем све о њему збори!
Што је Грка и Србаља што је
И сувише Арбанаса љутих,
Све то пјева краља Владимира,
А о мени нигдје ни помена,
Његод има земље сиритиже
Све то њега пјева, благосиља.
Залуд мени силе и господства,
Залуд мени копља и јунаштва,
Својега сам брата погубио
Те преузех царску Бугарију,
И српске сам земље прегазио,
Многе српске круне расковао,
У синџире робље оковао,
Кнежевима очи повадио:
А што бјеше бана и жупана,
Ја сам њима главе укинуо,
Преотех им земље и градове,
Па када ми једном на ум дође
Да обиђем своју царевину,
Турих на се ризу калуђерску,
Учињех се просјак по свијету,
Пак окретох земљи кроз градове.
Ђе сам гође гусле запазио
Стадох слушат' пјесме и славење
Али ниђе о имену моме,
Све то пјева краља Владимира,
Њега пјева ко да мене нема!
Кад сиромах за вечеру сједа
И помене Бога истинога,
И прекрсти софру сиротињску,
Он помиње краља Владимира,
Бога моли главу да му чува,
Од бугарског краља Владислава!
Мој Асане, моја слуго вјерна,
Имам блага имам земље пусте,
Ал што има краљу Владимире:
Да га штују и у срцу љубе,
Као дјеца дојку метерину,
Е то ми је живот помутило,
Од тог ми је данак омразио,
То је мени санак смућело,
И господство у јад промјетнуло!
Но чу ли ме мој Асане вјерни,
Седлај коња, припасуј оружје,
Купи војску на Србију пођи:
Ако узмеш Скадар на Бојани,
И донесеш Владимира главу,
Даћу теби земљу од Приморја,
Каганом ћу тебе учинити,
И даћу ти пола мога блага
Што га чувам у бијелом двору!"
Њему збори Асан војевода:
О, мој краљу, о, мој господару,
Није лако у Приморје саћи!
Што је земља кршна Елбасана,
И планина преко Дукађина,
Све је оно гора и урвина;
Ониђе нема стаза ни богаза
Но урвина и лица страшна;
Ониђе тутње воде и слапови,
Изваљују дрвље и камење,
Силне горе небо прихватиле,
У горама змаји и дивови,
Из урвине виле излијећу,
Ваздан поје, сву ноћ коло воде,
Кад јунака у коло домаме,
Са коњем га у провале спуку,
Поломе му и ноге и руке,
Изваде му оба ока чарна.
Пак ако ли и то прођеш, краљу,
Сад те чека мрка Краб-планина!
У врх горе, у врх Краб-планине
Облак густи крше омотао.
У облаку але и аждаје
Опасане громом и мућама,
Ватром бљују, стијење изваљују
И прождиру коње и јунаке,
Не иђ' царе, вратити се нећеш!
Но чу ли ме, царе господине,
Ђе не може сила ни оружје
Ту промакне вјера и братинство!
Зар смо једном Србе освојили,
Вјеру дали пак је погазили?
Србин вјеру нада свијем чува,
Он вјерује братству и кумовству
И заклетви у Бога једнога.
Кад му пружиш руку, од братимства,
Свјероваће, прихватиће руку,
Убојно ће распасат' оружје,
Луду главу теби довијети!"

Тако рече Асан војевода,
То Бугарин једва дочекао,
Пак он сједе, ситну књигу пише
На коњено српском Владимиру.
„Мили зете, од Приморја Краљу,
Ево има три године дана
Од кад нам се очи не виђеше,
Пак сам: зете, тебе ужелео
И витешки завјет учинио,
Да братинство обновимо старо;
Сеје сам се ужелео дивне
И твојега мудра разговора.
Но те молим и поздрављам, краљу,
Учини ми милост и весеље,
Дођи мени у Преспу бијелу,
У цркви ћу тебе дочекати,
Одвешћу те пред света олтара,
Ту ћемо се оба причестити
И братскијем крстом прекрстити.
За братство ти тврду вјеру дајем
И шаљем ти јемца истинога,
Знамење Христа Спаситеља,
Златне крсте из света Олтара!"

Тако краљу књигу окитио,
Оде књига у српско Приморје,
За дан за два кроз Елбасан проће,
За нећељу Дукљи земљи славној,
На коњеву краљу Владимиру.

Мудар бјеше краљу Владимире,
Књигу штије ал крст не прихвата,
Већ улаку вако проговара:
„Поздрави ми мога милог шура,
Да му примам братсво и причеће,
Ал му златна крста не прихватам
Ни пак вјеру на варљиву злату.
Није вјера ни сребро ни злато,
Па ни златни крсти од Олтара;
Спаситељ нам гријех не искупи
Ни на златну крсту ни сребрну
Већ дрвену крсту од кедрове.
Ако му је вјера од истине,
Нек пашаље крста кедровога
Што га носи под панцјером, краљу,
И нек пошље оридског владику,
И тридесет светих испосника
И сувише свето Јеванђеље
На ком ће се шуро заклињети
И Христовом вјером притврдити!"
Тако краљу одговора даде.
Оде улак с крстом злаћењијем,
А кад стиже краљу бугарскоме,
Све по реду прича и казује.
Кад то зачу од Бугарске краљу,
Грохотом се бјеше насмијао,
Скиде с груди свето знамење
Пак га посла краљу Србинскоме,
И посла му тријест испосника,
И владику од Орида града
И још даде свето Јеванђеље
И Христово име од заклетве.
Дигоше се оци испосници,
А кад до'ше Скадру на помолу,
Запјеваше песме божанствене,
Иставише моштн и иконе,
Разавише црквене барјаке,
И крстове света знамења.
Пред двором их дочекао краљу,
Пак он клече на земљицу црну,
Пред моштима метанија гради
И прихвати крста кедровога,
Пак се диже кули у вајате,
На се тури краљско одијело:
Свилен калпак, од злата челенку,
Поткићену низом од бисера,
На плећима кадифли доламу,
Опточену златом и алемом,
Око паса појас од бисера,
О појасу мача обојудна,
А руке копље позлаћено.
Када краљу сиђе низ чардаке,
Заблиста се соко од Приморја
Ко јутарње кроз горицу сунце.

Но да видиш мио побратиме,
Истом краљу крста прихватио,
Кад допаде госпођа краљица,
Вјерна љуба краља Владимира.
Како љуба краљу приступила
Скута му се млада прихватила:
«Не иђ' краљу у земљу Бугарску,
Не иђ' краљу цару бугарскоме! —
Ће си чуо вјере у Бугара,
Превјерише уасће ти главу!"
Ал да видиш краља честитога,
Вјерну љубу благо откланаше,
Пак овако њојзи одговара:
„Ој, Косаро, од Приморја госпо,
Немој љубо душе гријешити,
Ако не бих шуру свјеровао,
Ја вјерујем крсту и заклетви
И свијетлој књизи Јеванђељу
И владици од Охрида града
И клетвама светих испосника!"
Тако краљу љубу сјетоваше,
Пак изађе кули на калдрму
И појаха хата големога,
Оде краљу преко Елбасана
Кано голуб преко мора сиња.
Јеадио је три бијела дана,
А кад стиже Преспи на домаку
И пресвету цркву угледао,
Он не иде двору краљевоме
Већ бијелој крај језера цркви.
Бјесна коња оиђе разјахао,
Отпасао мача зеленога,
Копље златно пред цркву полаже,
Јера души, брате, не пристоји
Под оружјем да пред Бога ступи.
Уђе краљу у бијелу цркву,
Обаарје се десно и лијево,
Пак погледа у столове царске
Не би л' његод шура угледао
И бугарске кане и кагане.
Ал у цркви нигдје никог нема
Разма крста и кандила свјетлих
И оних божјих угодника
Што им лица из икона свјетле,
Зачуди се од Приморја краљу,
Зачуди се и мучно му бјеше,
Виће ће је лудо свјеровао
И невјери братство прихватио.
Мисли краљу, што ће и како ће?
Пак он узе свето распјатије,
С часним крстом ка олтару ступа.
Истом, краљу, крста прихватио
А саме се двери расклопише.
Задиви се Владимире краљу,
Маши оком на часну трапезу,
Ал пред њоме свети испосниче,
Стоји стари на краља погледа.
Очи светле кахно јутро благо,
Мјесто оних златнијех одежда
У косе се умотао сједе;
У руци му палица чобанска,
А у другој Пут'јер од Причести,
Позна краљу своје Крсно Име,
Крсно Име светитељ Јована,
Пак он смјерно ка Олтару ступа,
Пред Светијем кољена повија,
Челом таче до земљице црне;
А с Олтара Свети проговара:
„Мио сине Владимире краљу",
Вјера братска довела те амо,
Вјера братска небо дођељује,
Невјернику земљу и гријехе.
Но приступи и причести душу,
Ваља теби са мном путовати
И невјерни свијет оставити;
У цркву си ко краљ уљегао,
Из цркве ћеш мученик изићи!"

Прекрсти се један српски краљу,
Прекрсти се и Бога помјену,
Пак Светоме смјерно приступио
И Причешћу душу оросио.
Поклони се Крсту и Трапези,
Светитељу обје љуби руке,
Пак излази цркви на калдрму.

Ал да видиш краља бугарскога
Кад Владимир светом храму дође!
Колико се крвник срадовао,
Од софре је скоком устануо
И гостима живо покликнуо:
„Благо мени јутрос до вијека,
Ће надмудрих краља Владимира!
Србин луду доиио је главу,
Јутрос ћу је узет са рамена!"
Краљ покликну Асана привикну,
Диже Асан двадесет Татара
И сувише краљева џелата,
Пак полеће цркви крај језера.
Истом Асан цркви допануо
А краљ стаде цркви на вратима;
У руци му свето Јеванђеље,

Престолонаследник Александар са својим штабом после битке код Битоља

Српски официри и војници који су први одликовани под Једреном од бугарског краља

И заклетва краља бугарскога,
На грудима часно знамење,
Краљ бугарски што га погазио.
Мирно краљу стаде пред Асана,
Очи вјерне к небу обраћаше,
Јеванђељем груди заклањаше.
Мрко Асан на краља погледа,
Хтједе кремик њему прилећети,
Ал му нешто коракнут не даје
Ни с татари краља опколјети.
Тако краљу мало постојао,
Пак Асану громко проговара:
„Татарине кад ми скинеш главу
Однеси је мом невјерном шуру
И од мене поздравље му кажи:
Од Бога је вјера и братимство,
Од сотоне проклето невјерство!
И још реци краљу вјеролому,
Кад му земан до пред Бога дође,
Нек понесе ово Јеванђеље,
На коме се вјером заклињао!"
То изусти краљу Владимире
Једном крочи међ Татаре дође,
Ја да видиш Асан војеводу,
Он намакну крвава џелата;
Диже џелат сабљу оковану,
Паде глава у зелену траву,
Њој прискочи Асан војевода,
Крвави је диже са земљице,
Пак је баци коњу у зобнице,
Однесе је краљу бугарскоме.
Боже драги и славоришћанска,
Кад Бугари главу угледао
Грохотом се на њу насмијао;
Десном руком главу дохваташе,
На софру је мртву поставио,
Пак овако њојзи проговара:
„Здраво да си од Србије главо,
Ходи главо, да се причестимо
И братинску вјеру ухватимо!"

Истом краљу тако говораше,
Ал са софре глава одговара:
„Проклет био краљу вјероломе,
Крст си часни под ноге турио,
Јеванђеље свето погазио
И невјерством царство притврдио;
Тешко сваком од сад до вијека,
Који држи вјеру у Бугара
И братимство у невјере тражи!"

А мој Боже, а мој Спаситељу,
Када мртва проговори глава,
Од софре су гости искочили,
Препаше се кани и кагани,
Препаде се од Бугарске краљу,
Пак Асану љуто довикује:
„С очију ми главу уклањајте,
Од крви ми софру очистите!
Ископајте гроба дубокога,
Мртву главу тамо закопајте,
Наваљајте стјење и камење
Да из гроба никад не изађе!"
Асан вјерни краља послушао,
Мртву главу с софре прихваташе,
Пак је носи пред бијелу цркву,
Укопа је с тјелом краљевскијем.
Истом Асан гробе заравнио,
Ал са цркве звона зазвоњеше,
Голубови на гроб налећеше.
А кад бјеше ноћи у поноћи,
Гроб засија као пола дана,
На цркви се двери расклопише,
Из икона свјети проповаше:
„Проклет да си краљу вјероломе,
Ти не згуби краља српскога
Већ посјече српског свевитеља!"

Борба око Штипа.

— Из уста првих рањених официра. —

Београд, 19. јуна.

„Пијемонт" доноси ово:

Наша редакција послала је једног свога сарадника до Младеновца да сачека први синитетски воз са нашим рањеницима из борби око Штипа.

Ови рањеници чине много страшнији утисак но прошли из српско-турског рата. Грчећи се болно од рана, које им је задала братска рука мучки и изненадно, рањени официри тужно, па ипак са ретким ратничким одушевљењем причали су нашем сараднику о **изненадном нападу Бугара**, о храбром држању наших војника и о **новим победама над новим непријатељем**. За време изненадног напада Бугара наши пукови били су овако распоређени:

Код Штипа.

Друм који води ка Штипу држао је IV. пешадиски пук и све лево до села Горњи Балвани, а десно до села Суше је Тајов пук представљао центрум. Лево је био 17 пешадиски пук, а десно од Сушева 1. и 2. батаљон VI. пешадиског пука. Резерву је сачињавао 3. и 4. батаљон II. пука, од које је касније и трећи батаљон ступио у борбу. Све ове трупе биле су распоређене дуж демаркационе линије, десном страном реке Брегалинице.

Г. Тихомир *Антонијевић*, резервни потпуковник 6. пука, лако рањен у руку, дао је нашем сараднику податке, који се односе на

Изненадни напад код Штипа.

Од неколико дана па овамо после последњих учестаних напада на наше страже Бугари су се умирили и нису нас узнемиравали све до 16. овог месеца у вече. 16. у вече тачно у 10 40 часова кад је моја чета (3. чета 1. батаљона 6. пука) била на мртвој straжи, од села Горњи Балван зачују се прво пет пуцња једно за другим, а затим после паузе од 20 минута још 7 пуцња. У тај мах са центрума који је држао IV. пук мртва стража разви убрзану пушчану паљбу и водила је борбу онако — насумице у мраку читавих 20 минута. У неколико маха чуло се са бугарске стране громко »Ура«, а затим ко на команду наста тајац. Помрчина је била велика и били смо у неизвесности. Послах патроле ка центруму да виде шта је. После кратког времена вој патроле рапортирао је — Бугари су нам зашли за леђа. Пођем и сам у патролу, пошто сам сумњао у тачност овог извештаја.

„Втора чета десно" командовао је на сто метара преда мном у мраку бугарски официр и заиста лево од

нас били су Бугари. Вратим се одмах у ров, сменим стражаре на штипском мосту и наредим целој мртвој straži да уђе у ров. Бугари су се дотле растурили у ланац. Добили смо извештај да Бугари наступају напред ка левој страни. Наредих стражи да изађе из рова и да уђе у састав остале чете. Бугари су се дотле растурили под брегом и отпочели су пушкарање. Не могавши да их сузбијемо пушчаном ватром употребио сам *бомбе*, које је заједно са мном бацао наредник Петар *Вукановић*, који је својом храброшћу заслужио сваку хвалу и признање. Пошто смо ту Бугаре колико толико одбили успели смо да пређемо на суседни положај, где су биле 1. и 2. чета мога батаљона, којима су били командири капетан Велизар *Ђурић* и Владимир *Грујичић*. Командант батаљона храбри мајор Милан *Васић*, командовао је овим двема четама. Око 4 часа у јутру ово већ није била чарка већ права борба, јер је са бугарске стране почела да дејствује артиљерија и да наше трупе засипа убиственом ватром. И тек тада почела је права.

Борба код Штипа.

Г. Велизар *Ђурић*, капетан 6. пука, пошто је у то време г. Антонијевић иступио из ланца рањен, продужио је:

На глас ватре г. Антонијевићеве чете мајор Васић добио је наредбу из пука да ступи у борбу.

У највећем реду 1. и 2. чета 1. батаљона, које су сачињавале потпору, спуштале су се са првог прихватног положаја и доспеше на саму Брегалницу. Друга чета добије наређење да заштити одступницу страже. Ова чета кад је почела да наступа на чео фронт, била је тако засута пакленом ватром, да је ступила на лево. Прва чета под командом мајора Васића избила је на положај лево избацивши један вод под командом поручника *Остојића* напред, као заштиту. Тај вод из 1. чете I. батаљона VI. пука, први је примио праву борбу код Штипа. Пошто је овај вод неко време задржавао продирање непријатеља, добио је од мајора Васића, у моменту кад су Бугари били на 40 метара, наредбу да по деловима одступа на први положај позади. При овом одступању пушчано непријатељске зрно ударило је у потиљак мајора Васића, прошло кроз лобању и изашло на уста. Мајор Васић пао је на месту мртав.

Г. Стева *Савић*, потпоручник VI. пука, наставио је: У то се бојно према првом батаљону појавио други батаљон, који је добио наређење да заузме положај тако да му фронт буде обрнут према Бугарима, што је после кратког пушкарања и успео. Прва и друга чета овог батаљона успела је да се развије на томе положају, а трећа и четврта остале би да лево и позади заштите одступницу. У том моменту изненада, после кратког прекида пальбе, овај батаљон је био обасут јаком пушчаном ватром од Бугара и командант батаљона мајор Сава *Мишић*, који је стајао на гребену самог положаја на челу стрељачког строја храбрећи војнике и командујући пальбу, био је *ударен једним мецком у срце* и пао је изустивши ађутанту, који је крај њега стајао, само ово: *»Ја погибох, поздрави ми жену.«*

То је било око 6 часова изјутра, а око 6 и по почела је брзом пальбом да дејствује наша артиљерија, тако да су убрзо били

Бугари у оступању.

Потпомогнути артиљеријом из позадине наши су са узвиком „Ура!" и „Напред!" поново навалили на Бугаре. Бугари су чинили очајне напоре да пређу у офанзиву, али нешто због добрих артиљеријских погодака, а нешто због јаче пешачке ватре са наше стране, почели су са оступањем стопу по стопу.

За то време развила се жива борба на левом крилу, које је држао

Седамнаести пук.

Седамнаести пук у првом моменту био је дивизиска резерва и све до 6·10 из јутра није се ангажовао за борбу.

Тек тада је 3. и 4. батаљон овог пука добио наредбу за покрет и развио се у свима правцима на целом фронту.

У 6·50 после кратке борбе од 20 минута наши под заштитом артиљерије успели су да натерају Бугаре у бегство. Том је приликом 17. пук узео од Бугара 6 топова и 4 каре, после кратке али крваве борбе. Око пола девет у јутру поједини бугарски одреди претерани су преко Брегалнице и наши су ступили у офанзиву.

Још око 3 сата по поноћи, ступила је.

Коњица у борбу

Коњица дринске дивизије под командом Младена *Лукићевића* била је у селу Сирчелер северо-западно од коте бр. 319. Око два часа по подне телефонски је извештена од дивизионог штаба дринске дивизије о борби. Тачно у три часа коњица је била спремна и кренула се на положаје. Више села Доњег Балвана коњица је грела један бугарски батаљон и била је нападнута јаком пушчаном ватром. Коњица је сјахала и ступила у пешачку борбу, под заштитом свог митрељеског одељења.

Коњички митраљези су одлично дејствовали тако да су Бугари, ма да су им у помоћ прискочила још два батаљона, већ око 8 и по часова оступили са великим губицима ка Штипу. Наша коњица у овој борби имала је доста губитака.

О даљој офанзиви наших трупа јучерашњи рањеници не знају, пошто су они изнети из ланца пре свршетка борбе, али тврде по причању других да су већ око 10 часова 17. пре подне *Бугари одступали* дуж целе борбене линије.

Пред рат
с Бугарима - Татарима

Ниже су чете!... Зар не чујете:
На прагу вашем ричу шакала?

Француски дописник Анри Барби међу српским официрима пред Једреном

Црногорке на дому: Пређе

Отровно семе јевропских зала,
Несрећну децу охола цара,
Природан савез људскога квара:
Черкеза, Курда, зејбек, Татара
Са грозном брдуком, са алкураном,
Крвавом руком и јатаганом,
Јуре по дану, траже по мраку
Девојке бедне, децу нејаку;
И са ханџара бели се глава.
Или се пара дели крвава
Нејаког чеда, или старца седа,
Или је, можда, главица бледа
Невести лепој с рамена пала
На хладно гвожђе оштрога реза
Дивљега беса: **Татара, Черкеза!...**
Прешли су земљу Бугареког стења,
За њима земља остаде сама,
На земљи гробље, по гробљу тама,
У тами ужас опустошења,
Гаврани стења, крви, камења,
Али за цара нема кајара;
У мору крви нема пешара,
Његовој жеђи ту није краја,
Још пему није доста ужаса,
Видло је око охолог назови цара,
Још једну земљу преко Балкана,
Што је слободна љуби, целива,
А дичан народ краљу умиља:
„Тамо, витези, **Курди, Татари,**
Из мрачне крви српскога мора
Татару зора синути мора?.."
И напред дере хиљаду чета,
Краљу да пере ругобу света,
Ругобу своју и свога народа;
Ал стоји војска српскога краља,
Синови храбри српских земаља,

Пред војском стоје дичне војводе...
На коњ'ма пене далеких пута,
Војводе — стене непомакнуте —
Озбиљним очима дальину гледе,
Поглед им гори, чела им бледе,
А плаве власи големе браде
Милостиво им ветрови гладе...
А после стадоше па, к'о да слушају,
Крваву сабљу овамо пружају
Од куда ветар дува с' Витоша
И таму носи дима и праха,
Ломљаву грома, урнебес страха.
Сварепу војску наклене владе...
„Њине су чете!... Њини ужаси!
Колона њиних то су таласи,
Што као лава с влажави жара
У горе наше путе отвара"...
Војводе збоpе, а очима горе,
И снагу мере својих војника
Све одбир — јунака, редове љуте,
Па, као жељни кравног дана,
Високо дижу руке стиснуте; —
Рек'о би слике санова да су,
Што се у страшном рађају часу,
Што мушко чело ведре и мраче,
Што се к'о дивље сенке повлаче,
Часом к'о муља, што ледом претн,
Земљама што ће пропаст донети; —
Гледајућ' оне страшне колоне,
Певу се горе, спуштају с', клоне,
Па као земља када задрхти,
Ужасним гласом војводе грме:
„На оружје! На оружје!"
И грозне слике ужасног рата
Кроз густу маглу гледају очи:
Пољане јече, риче граната,

Коста се ломе, а крв се точи;
Татари бесне, дивљачки, луди,
Али од зрна прскају груди;
Мајчице снага, падају скоти
У муци љутој и у страхоти...
Шест дана тако тражо је пак'о,
А шестог дана оста пољана
У самој крви, што се пролила,
На лепом свету без цвета мила.
И оста војска српскога краља,
Синови к' абри српских земаља.
Пред војском стоје дичне војводе,
А само даље у магли синој,
У дивљем бегу, у журби живој,
Виде се чете стида и срама,
Како их крије дальина, тама,

БУШАТИ И ЊЕГОВА ОКОЛИНА

— Хасан Бегови дворови — Војнички живот у логору у Бушатима — Занати и забаве у логору. Посете у логору и подизање станова и колиба — Растанак команданта III. Армије са приморским трупама —

Бушати, 6. јула

У логору се одржава обичај прављења посета. Војници пешаци долазе артилерцима — познаницима из села, сродницима, и обратно, ови иду њима у посету. Гости бивају обично почашћени чајем. Мој посилни узима из шатора лончић са поклопцем

за кување чаја; кад га упитам: што ће ти то, он одговори: „дошао Божи поднаредник рођак из 17 пука па би да га угости чајем". „Узми, узми," убрзам ја. Све могуће флаше пивске, винске или минералне воде пресецају тарући канапом по једном месту па кад га загреју кану воду и она прска целим кругом и одваја горњи ужи део. Тако добивене чаше служе војницима за чај, и то стављају пред госта; они пију као домаћини из лимених судова начињених од кутија у којима је била конзерва (коју они зову козерија.)

Па и официри се посећују; без тога чини ми се не би се ни могло издржати у опсаднвању. Мој је логор некако крај пута и на средокраћи; сви се ту стичу и скупљају. Сваки путник намерник наврати к мени и пита може ли преноћити?

Моји су стални гости или боље рећи посетиоци редакције „Какарић" ови: Станиша Симић, др. Боривоје Бераха, др. Мијајло Петровић, др. Милошевић, др. Св. Стефановић, др. Андра Ервић, артилер. потпуковник, Милан Павловић, пешадијски мајор Васа Мацаревић, пешадиски капетан Јеромир Феликс, инжињер, капетан Ђорђе Јорговић, артилер. поручник Милић, др. Тулије Депра, марвени лекар; инжињер. капетан Јоакимовић и Недељковић, инжињерски поручник Д. Ђорђевић и коњички" др. Којић, и т. д. Редакција наша начињена је од самог лаког материјала, зидови су јој од грања и паше. покривена је пашом и кровином, Широка је и дугачка 1½ до 2 метра, а толико је и висока. На средини је шарен сто начињен од шареног поклопца са неког сандука арбанашке младе из села Бушата; около стола пружају се обичне непокретне клупе. На столу је клепетуша, четвртаста необична проста, зову је чактар. То је сав намештај редакције „Какари." На столу су растурене таве новине пре 15 до 20 дана. Ту је наше зборно место. Ту долазе и новинари по позиву Јаша Томић, уредник новосадске „Заставе" и Милан Чемерикић дописник „Руског Слова." Прво је кад се нидимо да се упитамо шта има ново, па потом долазе размишљања и дискусија о великој политици, нагађање. Редакција добива и телеграфске извештаје Кор. бирова. По том се наша размишљања допуњују и критикују, пређе се у шалу, па у вајкање и растурамо се. Они одлазе и позивају у госте.

Како сам у логору крај пута то ми често навраћају и путници пролазници понајвише црногорски војници. Тако је Сврати др. Гргић, сестрић Пупинов, др. Илија Вуановић; свршени правник Влад. Поповић; Јован Ђурашковић и т. д. По неко остане и да преноћи. У таком случају одмах подижем нове куће, за једног, двојицу или више њих. Позовем наредника и наредим му, да се ту и ту подиже кућа за толико и толико лица. Војници за трен ока укрсте прутове, гране, набацају пашу и сено. Наскоро кућа је готова и ја одведем и покажем му где ће преноћити. Тако у логору ничу нове грађевине. Тако сам подигао кућу ЈашиТ омићу, новинару, адвокату др. Васи Јовановићу и њиховом сапутнику комити студенту Бојовићу; црногорским војницима: М. Стојановићу, студенту права и Мирку Вукановићу, студенту Уметничке Академије. Како гости оду, куће се руше, а грађа се оставља за друге прилике.

Дринска Дивизија II. позива и Албански Одред били су до сада саставни делови приморских трупа, које су опет припадале III Армији. Сада су ове трупе изашле из састава III. Армије и уше су у састав Приморског Корпуса. Командант III Армије генерал г. Божа Јанковић растао се је са поменутим трупама наредбом у којој су биле поред другога и ове речи:

„На растанку с вама јунаци, ја вам, топло захваљујем на вашим досадашњим јуначким делима, на вашим витешким подвизима, на вашим значајним ратним успесима.

Ја нећу овде да набрајам сва она јуначка дела и успехе, који су вашим садејством остварени, јер би то било врло дуго; довољно је да поменем само оно што ће увек као алем камен блистати на златним листовима српске повеснице. Поменућу само то, да се ви јунаци, пошто сте окајали петвековно тужно, а сада тако весело, и славно наше Косово пошто сте јуначки осветили цара Лазара, Обилића, Југ Богдана и сто хиљада њихових јунака, ви сте јунаци, победоносне наше заставе неодољиво и силно као олуј пронели кроз до сада непролазне кршеве у гудуре арбанашке и као гром сте пали на приморје српског сиња мора доносећи и њему слободу и светлост.

Ваш поход кроз Албанију и излазак на сиње Јадранско море равна се са најславнијим биткама вашим у овоме рату пуном успеха и славе, а ваше узоре и јунаштво у нападима на Скадар дело је коме ће се дивити и најдоцнија поколења и које ће имати засебно место у историји овога рата".

Већ неколико дана како лије киша као из кабла; не меже човек главу помолити из шатора и земунице. Ова киша учинила је те вам написах овај допис. На завршетку не могу, а да вам не споменем да сам га непрестано писао у шатору и на колену.

28. Марта 1913. год.

Бран. Б. Тодоровић.

ПРИЛЕП

(Свршетак).

Ја сам са задовољством слушао једног Прилепчанина, који је са сузним очима од радости причао о томе, како су му српски ђаци спасли жену, која је услед неправилног порођаја требала да умре. Прилепчани се одужују лекарима различитим поклонима — које се свакодневно до-

носе у болницу. Др. Миловановић ми је причао да је болница о Божићу добила на поклон од благодарних Прилепчана 300 комада кокошака и 1300 комада јаја. Уз то у болницу се свакодневно доносе пите, бакладе, зелници, вино и триста најразличнијих ђаконија, о којима ми до сада ни појма нисмо имали.

Неће бити без интереса изнети и једну нарочиту особину овога краја, на име: да обилује у огромној количини мале деце. Прилепчани отворено кажу да им у томе нема такмаца. Овде ћеш поготову у свакој кући срести по 6—8—10 мале деце. Има огроман број жена које су рађале 15—20 до 25 пута, што је за нас и наше „мудре и паметне" жене право чудо. Један овдашњи професор гимназије прича да у самом Прилепу, који броји 28 хиљада становника, има преко 10 хиљада мале деце, од којих 4500 похађају различите школе.

Тај огроман „дечји свет" купи се посведневно у грдним гомилама, обрзује 2 или више непријатељска табора и прави читаве јурише, из кога изађе обично 1 или више крвавих глава. Ту има и Џавида и Фети-ага обично побеђује Краљевић Марко, тај неустрашими а омиљени народни јунак.

Околина вароши Прилепа богата је разноврсним ловом.

Наше слике

Бригадир Јово Бећир, шеф штаба четинског одреда пред Барданьолом. Скадарска епопеја прославиће за сва времене јуначке одвиге црногорских соколова пред Скадром. Ма да је све учињено, да се природно утврђени Скадар и модерно утврди и да буде непредобив, ипак су црногорски соколи све те препоне својим ненадмашним јунаштвом скршили и Скадар освојили. Видну улогу у овом славном јуначком походу заузима и млади херој црногорски бригадир Јово Бећир, који је заједнички у јунаштву предњачио са својим црногорским јунацима. Млад, интелигентан, војничким образован, рачуна се међу прве у својој отаџбини, а да је тако сведочи и то: што му је као младом човеку Њ. В. краљ Никола као врховни командант поверио вођство одреда четиньског и управу бригаде. Још и данас, када је Црногорцима ускраћен Скадар, остао је бригадир Јово Бећир са својим одредом пред градом да буде посредник и чувар међународних трупа, које су привремено Скадар поселе. Немамо ближих података о овом младом даровитом јунаку црногорском, па му за сад уз слику и ових неколико редака посвећујемо, да буде српском свету ова слика приступачна

Генерал Петар Бојовић, начелник штаба I. армије. Петар Бојовић је официр ђенералног штаба и пред рат био је командант коњичке дивизије, а за време рата постављен је за шефа штаба прве армије. Рођен је у новопазарском санџаку, али је као дете прешао са породицом у Србију. Петар Бојовић је један од најспремнијих српских официра. Радио је много на војној књижевности. Положај који је заузео као начальник штаба I. армије видан је, а за победе код Куманова, Прилепа, Битоља и на другим местима где је прва армија тако славне победе извојевала има много и његове заслуге. Од редова до највишег официра у овом рату сваки је заслужан, јер победе српске војске само су зато успешне, што је сваки са највећим прегором своју дужност вршио. У историји српског ратовања против Турака, као и сад против неблагодарне и подле небраће Бугара, биће на видном месту и име генерала Петра Бојовића.

Престолонаследник Александар са својим штабом после битке код Битоља. Страшна битка код Битоља, јединствена је у историји ратовања. Страни ратни стручњаци са дивљењем причају у својим извештајима о нечувеном јунаштву српске војске у овој страшној битци. Издржљивост, презирање смрти, најстрашнији јуриши дали су српској војсци сведоџбу: да јој нема равне у свету. Битка код Битоља решила је тако рећи рат против Турске, јер ту су уништени и последњи остатци велике турске македонске армије која је била састављена из најбоље турске војске на челу са првим турским војсковођама. Српску војску у овој страшној битци предводио је престолонаследник Александар који је личним јунаштвом доказао да му у жилама тече јуначка крв његовог прађеда Карађорђа. У слици се приказује млади престолонаследник са својим штабом, са којим је за време целог ратовања подносио све ратне тешкоће и непогоде, али их је јуначки издржао. Својом храброшћу стекао је љубав и поштовање васцелог српског народа, а српској војсци примером и надржљивошћу улевао је храброст којом се прославила и којом је извојевала победе српског оружја и ослободила петвековног ропства народ српски у Старој Србији и Македонији.

Српски официри и војници који су ирви одликовани од Једреном од бугарског краља Слава српског оружја блистала се на свима бојиштима у великим балканским ратовима. Храбри српски херојн са Куманова; Прилепа и Битоља отишли су у помоћ и Бугарима пред Једрене, око које су Бугари толико месеци гинули без успеха. Страшна српска артиљерија учинила је покор у турској војсци која је бранила Једрене, порушила непредобива утврђења и приморала јуначког бранитеља Шукри пашу, да се преда, а ђуриши српске војске освојили су најутврђеније положаје у којима се надазио и Шукри паша, који се само тим српским херојима предао. Ово јунаштво није могло бити незапажено, те је и бугарски краљ прво одликовао највишим орденима храбре српске соколове који му освојише Једрене — Али завист и неблагодарност браће-небраће Бугара, за које су Срби толико драгоцене своје крви пролили, који су им освојили толико жеље Једрене уродила је тим подлим и гадним плодом, да своју браћу Србе мучки и подло нападну, а благодарност своју тиме да потврде, да им отму оне крајеве, који су неоспорно српски. Али су наишли на јуначку песницу српску која ће им да покаже, да Србин уме и зна да своје брани и одбрани, а нападаче на своје светиње да примерио казни.

Француски дописник **Анри Барби** *међу српским официрима пред Једреном.* Знаменити Француз новинар *Анри Барби*, као ратни дописник у Бугарској војсци, заволео је необично Србе, дивно се њиховом јунаштву и објавио у својим списима улогу српског оружја којем приписује и пад Једрена. Његово одушевљење било је неописано гледајући српске хероје, који су својој браћи прискочили у помоћ, гледајући у тим храбрим витезовима, који су немилице у бој крв своју пролевали и јуначки гинули људе, питоме, дружевне, гостољубиве и мирне у чијем друштву се он најпријатније осећао. Он се вратио у своју отаџбину, да прича своје доживљаје и јунаштва српске војске, а причаће свакако и црну неблагодарност небраће Бугара, који се тако захваљује за ону силну српску крв, која је под Једреном за њих проливена.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 37. У НОВОМ САДУ, 4. (17.) ЈУЛА 1913. СВЕСКА 37.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА - - - СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. - - -

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Рат на Балкану 1912.-1913. године.

Како је стање хришћанских народа у европској Турској, ради сталне анархије у тим земљама, постало већ тако очајно и погибељно, четири балканске краљевине Србија, Бугарска, Грчка и Црна Гора, иступају као једна цјелина, под именом Балканског Савеза и по примјеру неких великих сила, крше берлински уговор и захтијевају од Турске најширу аутономију за Стару Србију, Македонију, Крит и Арбанију. Захтјев Балканског Савеза потпуно је и разумљив био. Кад саме велике силе, потписнице берлинског уговора, не поштују одредбе уговора од 1878., разумљиво је кад тај уговор не могу више да издрже ни балканске краљевине чији је опстанак дошао у питање. Положај мира, постаје нада све критичнији, а врхунац свој достиже кад Турска на праведне захтјеве Бал. Сав. одговара опћом мобилизацијом своје војске и дрским изазивањем и шиканирањем Балкан. Савеза. Горди Стамбол има да ријеши и да дâ коначни одговор: рат или мир.

Европа која се за пуних 30 година не хтједе заузети за угњетене хришћанске народе у Турској и за слободне краљевине на Балкану, сад се узнемири, те „пријатељским" нотама и савјетовањима, хтједе ма на који начин да спријечи ватру, која је већ почела да гори. Црна Гора, која је свакодневним пограничним борбама из дана у дан изазивана, не хтједе да сачека ни последњу одлуку Европе него 26. септем. 1912. год. оглашује рат своме старом душманину — Турској.

Разумије се и остале балканске краљевине, кад им Турска на њихову ноту одговара мобилизацијом своје војске, наредише и оне опћу мобилизацију свих својих чета. 28. септембра руска влада добија „свечано" обећање Аустро-Угарске монархије о њезином „неутралитету" приликом овог наставлог рата на Балкану. 2. (15.) октобра, посланици Србије, Бугарске и Грчке остављају Цариград, а турске чете и арнаутске банде прелазе границу, гдје почињу палити нека српска села, али их српска војска јуначки враћа натраг. Тога дана су прве значајније побједе Црногораца: Тузи, Вражје и Шипчаник, па су и са посадом се предали. 4 (17.) октобра издају прокламацију рата а 5. (18.) октобра Србија, Бугарска и Грчка објавивши Турској рат, прелазе на турску територију. 4. (17.) октобра Црногорци освоје Беране.

Историјска борба започета у 14. вијеку (доласком Турака у Европи) примиче се крају. Оно што балканске краљевине изгубише у 14. вијеку, хоће данас опет да врате. Балканске државе чине оно, што Европа не смједе учинити. Одмах по прелазу савезних трупа на непријатељско земљиште, настају и прве побједе: 6. (19.) октобра Бугари освоје Мустафа-Пашу; 11. (24.) октобра Црногорци дошли под Скадар и започињу са бомбардовањем Тарабоша. 12. (25.) октобра послије страшне дводневе битке између 150.000 Срба и Турака, Срби одрже побједу код Куманова. Освета Косова извршена је већ 11. (24.) окт. на Куманову. Тог истог дана паде Сјеница и Приштина, (гдје се на Косову-пољу, код мјеста гдје погинуше цар Лазар и Милош Обилић одржа свечан помен палим борцима), Гилане, Вучитрн, и Феризовић; Бугари тог дана освоје тврди град Кирк-Килису. 15. (28.) окт. престолонашљедник српски Александер на челу своје војске побједоносно улази у царствујушче Скопље. 16. (29.) окт. Турци поново до ноге потучени на Овчијем пољу. 17. (30.) октобра опсједнут Призрен (а 23. октобра заузет). 19. октобра Бугари послије крваве битке побједе Турке код Лиле-Бургаса.

Истога дана Црногорци заузеше Патријаршију (Пећ) и пред самим манастиром, сједине се двије братске војске: српска и црногорска. 28. октобра поново разбијена турска војска код Маркова Прилепа; истог дана грчка војска на челу са својим престолонасљедником улази побједоносно у Солун. 31. октобра, српска војска под Једреном

заузима важне позиције док Бугари страшно потуку турску војску код Чорлуа. 3. нов. грчке морнарске чете заузимају св. Гору Атонску. 6. (19.) нов. Срби побједоносно завршише петодневну битку код Битоља и с том битком завршили се борба на македонском бојишту. Код Битоља се слегла сва турска сила и буде потпуно поражена. Послије ове битке, турске вардарске војске која је у почетку бројала око 200.000 војника потпуно је нестало. Истог дана (6. нов.) српска војска заузела је Љеш и Синђин, а 8. (21.) нов. српске чете од исте те армије избијају на море и заузму Драч. Војска, што је заузела та три приморска мјеста, по заузећу Призрена, кренула је преко Елбасана и арбанских алпи и тај до сад непроходни пут превалила је уз страшне напоре и временске непогоде за 20 дана. 10. (23.) нов. Срби заузели Ресан и Дибру. 11. (24.) нов. српске чете побиједе остатке разбијене турске војске код Охрида и заузму сам град. 16. (29.) нов. јавља се да су српске чете, приликом свог похода преко арбанских Алпи, заузеле главне градове Арбаније Елбасан и Тирану. 22. нов. (5. дец.) закључи се примирје између зараћених страна изузевши крајњевине Грчке. Но и поред закљученог примирја, турска војска стално узнемирује црногорске чете, које су опасале Скадар. 26. нов. одлазе делегати балканског савеза у Лондон на конференцију, која се састаје ради дефинитивног закључења мира. 10. (23.) дец. потпуно се завршава надувана афера са призренским аустријским конзулом Прохаском. Овог мјесеца избија на површину и спор румунско-бугарски.

(Свршиће се.)

Стеван Р. Малетић пуковник, командир XVIII. пука, јунак кумановски

ДВЕ ПЕСМЕ

ИЗ НЕВРЕМЕНА

„ПУТНИК"

од Петра Прерадовића.

Боже мили, куд сам заш'о!
Ноћ ме стигла у туђини.
Не знам пута, не знам стазе,
Свуд го камен ноге газе,
Све се страшна пустош чини.

Још ноћишта н'јесам наш'о!
Сјевер брије с сњежног брда!
А туђинцу сиромаху
Још је већи мрак у мраку
Још је тврђа земља тврда!

Наоколо магла пада,
Застрта је мјесечина —
Не види ге зв'јездам трага:
Мајко мила, мајко драга,
Да ти видиш свога сина!

Да ти видиш њега сада
Окружена од зла свега,
Ти би горко заплакала,
Рука би ти задрхтала
Од жалости — грлех' њега.

Због што тебе н'јесам слуш'о,
Кад си мени говорила:
„Нејди, синко, од тере,
Која мек ти лежај стере
У сред свога мека крила!

И

САВРЕМЕНА

ПУТНИК

лице на Прерадовићево наличје.

Боже мили, куд сам заш'о!
Дан ме стиже у свој'ини.
Све знам путе, све знам стазе,
По цвећу ми ноге газе
Свуд по мило[домовини.

Даниште сам српско наш'о!
Југ ми благи шири била!
А својаку на мегдану
Све јаснији дан на дану,
Све је мекша земља мила.

Наоколо блесак сјаје,
Откри ми се сунце јарко,
Звездама се небо осу,
Њима вила кити косу,
А буди се јунак Марко!

Мајка њему венац даје,
Окружену добром сваким,
Од радости све се смеје,
На срцу га своме греје
И милује крилом лаким.

Јер је Марко мајку слуш'о,
Када му је говорила:
„Дођи, сине, чека мајка,
Дуго ти се веће вајка
И жељка те сред свог крила!

Неиди, синко, драга душо!
Неиђ' од крова очинога —
Туђа земља има своје,
Не познаје јаде твоје,
Туђа љубав љуби свога!'

Говорећи собом тако
Ка колиби једној клима,
Коју спази изненада
Уморени путник сада
И закуца на вратима.

Отварајућ' све полако,
Питајућ' се: ко ће бити?
Главу пружи једна стара;
„Дај у име Божјег дара,
Бако, мени преноћити!«

‚Примила бих тебе радо,
Али видиш: ту спавају
Три ми синка и три кћерце,
Који ц'јело мајке срце
И сву кућу испуњавају.'

„Њиј' далеко већ од дана,
Већ поздравља пјевац виле —
Док загреје данак Божи,
Мало ватре бар наложи,
Да отопим смрзле жиле!«

‚Ватра ми је запретана
Дрва немам скоро ништа;
Ово мало, што ј' унутра,
Треба мојој дјеци сутра,
Кад се скупе код огњишта.'

»За туђинца ништа немаш,
Туђа мајко, кад те моли!
Туђе дјете твоје није.«
С тим му грозне сузе двије
Низа лице капну доли.

„Гдје су руке твоје мајке,
Сад да скупе сузе сина?
Гдје кољено да почине,
Да ти тешко бреме скине —
Гдје је твоја домовина?!«

К'о да су му грчи љути
Овим р'јечма срце стисли —
Укочени путник стоји,
Леден зној му чело зноји
И отимље мозгу мисли.

Ал очи му уздигнуте,
Окрену се, ој — онамо,
Гдје од драге домовине
Свако јутро сунце сине,
Тамо жељом хити, тамо!

»Теби опет душа дише,
Теби срце опет бије,
Домовино, мајко среће,
К теби опет син се креће,
Од радости сузе лије!

Прими опет своје д'јете;
Довјека ће твоје бити,
Љубит' тебе свако доба,
У твом пољу дај му гроба,
Твојим цв'јећем гроб му кити!«

Дођи, синко, драга душо,
А до крова чинишкога —
Своја земљ жели своје,
Излечиће јаде твоје,
Мајка љуби сина свога.'

Сневајућ' у себи тако
На Косово Путник жури,
На бојноме хату језди
Сав у сјају као на звезди
Ил пут сунца орао сури.

Отварајућ' све полако,
Питајућ' се: ко ће бит -?
Престрашена мајка гледа —
„Дај ми земље мог прадеда
И старом ме славом кити!«

‚Примам тебе, сине, радо,
Али кликни, нек те чују
Ови овде — роб до роба
И под њима гроб до гроба,
Што ми кућу испуњују!"

»За њих, за те живот дадо' —
Ал Маркове дај ми силе:
Као он када мегдан дели,
Да ми око огњем стрели
И отопи смрзле жиле!«

‚Ватра ми је запретана
Још од кобног Видов дана,
Ал огањ је жив изнутра
И плануће овог јутра,
Кад те видех, зоро рана!'

»Нек те мине стара рана,
Мајко моја, син те грли!
Теби ево он се враћа...«
Мајка..., робље све као браћа,
У наручје њему хрли.

»Ево руке мајке моје
Око врата сад су сина —
Ту Антеју из недара
Поскупиће снага стара:
Ту је моја домовина!«

Тако соко закликт'о је —
Те му речи крила дале,
Те полете у бој — сиви,
Свет запањен да задиви
И оживи идеале.

Очи су му уздигнуте,
Окрену се, ој — онамо,
Где се диже стара грађа,
Где се ново сунце рађа,
Тамо жељно хити, тамо!

„Пронашао сам старе путе:
Теби опет срце бије,
Домовино, мајко среће,
К теби опет син се креће —
Од радости сузе лије!

За тебе ће крв да лије —
Син твој опет твој ће бити:
Ту да живи сад му воља,
Зато дај му твоја поља,
Да ти недра цвећем кити!«

Н. Сад, на Петров дан 1913.

Ж. Ј.

„ЦРНИ ПУК"

Ужичани. — Њихове досетке и живот у рату. — Њихова значајна улога.

(Писмо „Пијемонту".)

Ужице, 10. априла.

Писало се о многим пуковима, па је свакако потребно поменути и рад овог нашег пука. То је пук „Стевана Немање", 4. пук првог позива дринске дивизије, који је био у саставу прве армије. Прозвали су нас Турци „Црни пук", јер збиља наш пук им је довољно зацрнио. Он је тукао на Рујну, где је непријатељу отео и заставу, тукао се и на Куманову, где је учинио огромних услуга и затим се тукао у свима биткама прве армије све до Битоља.

Наши Ужичани! Увек ведри, готови за шалу, а кад треба озбиљно радити спремни на све.

Баш пред борбу на Куманову запитаће један од њих другог:

— Је ли Петроније, шта ћеш ти донети својој Милеви кад се вратиш?

— Ја, ако Бог да, главу.

— Јок ја, море. Ја сам јој обећао да ћу јој донети једна врата од шпорета. Кука ми већ годину дана. „Кад ћеш ви ли, у Ужице, да ми купиш врата?" Е вала сад ћу јој донети врата за шпорет па ма главу изгубио у каквој агиној кући.

— Него јој боље понеси сулундар, виче му Максим, његов комшија.

— Јок ја. Ти то понеси својој Ранђи и тако јој кућа сва пуна дима.

— Па јес' ја, што кажеш ти и не треба, да јој носиш. Ноге су ти ко сулундари. Висе ти чакшире на њима.

— А твоје врљике су боље?

— Ене, него да имам ноге ко онај Шваба из Босне, што дође да продаје шивалице. Јади га убили какве су му ноге ко врат у мог „Мишка", што га упрегоше да вуче комору.

— Та какав си, Максо, ду-

Српска војска у Тетову

ша ти у носу. Боље да Рањи доведеш каквог Турчина.

— А твоја ће сама наћи.

И тако по вас дан.

Дирају један другог да су ноге као врљике и душа у носу, а не можеш од њих наћи издржљивије војске. Него тако, тек да се шале.

И увек су ведри.

Тако ведри су пошли и на страшне висове Присат и Бабуну. И заузеше их за дан и ноћ, да се свак чудио. Висови оштри, положаји одлични. И ипак их заузеше. А све ко од шале. И гину ко од шале.

Један баш под Присатом пуца и пита другог:

— Је ли, Марко, оста жив?

— Ја оста. А ти?

— Остах, ма ме беше страх да ме ране. И то ми се све чинило, у главу ће. А није ми да погинем, но мислим разнеће ми главу, па ме жа' да идем на онај свет без главе.

— А мене опет жао опрљиће ми бркове, а то је моја покојна волела.

И у прилепској борби су учествовали и Ужичани. Ту су се Турци заклели да не одступају па ма крв потекла до колена. Тако веле њихови заробљеници. И опет одбише Турке.

Чуо сам неке, који су после борбе расправљали ко има више крви. Србин или Турчин? Најзад су дошли до закључка да Србин има више костију, а Турчин више крви, и да му је крв погана.

А за Швабу су утврдиле да је од сала и да у њему има много сапуна. Зато код Швабе лице кад се избрија мора да се „цакли".

Али се и гинуло. Само у прилепској битци пало је из шабачког 6. и нашег 4. пука преко 2000 војника. По битољској битци остали смо преполовљени.

Ту смо газили до грла Црну Реку и имали за задатак да под кишом непријатељских куршума заузмемо пред непријатељем мост.

— Море, ала је ово фино, виче један из воде.

— Што?

— Па не може куршум нигде на друго место да те удари мањ у саму главу.

— Па и то кад те удари, а ти буђнеш па се не бојиш да те мртвог черече.

А куршум сипа са свих страна.

— Кум Јешо ово за тебе ко што треба.

— Што, виче онај из воде.

— Па и 'нако се ниси купао пет година.

— А ти ниси кошуљу опрао седам година.

И ту му је до шале.

— Ама, госпо'н наредниче, пита један војник, има ли и с оне стране таква река, да се мало и Турци окупају кад их повијамо?

— Остави се шале! Гази.

И тако вечито.

Шала и као од шале изгубисмо петнаест официра, које погинулих које рањених.

После битке на Битољу, један ће рећи:

— Е мило ми је што довде дођох. Онај Ђорђе ми душу изеде, како је био у »Турско", а био мајчин син до Скопља! Ето ја сам био до Битоља.

— Јок, море опет сам ја био даље, виче му Ђорђе.

— Ниси, мајчин сине,

— Јесам. Био сам у „Турско", а ти си био само у Србији. Битоље је Србија. Ако ћеш и ти у »Турско", а ти иди у Азију.

Сад не радимо ништа, причамо о борбама цео дан и уживамо по војнички.

НАРИЦАЊЕ ЈЕДНЕ ЦРНОГОРКЕ

Црногорка жали мртвог мужа на Бардањолу.

Колику предност имају Црногорке за своје мужеве, нека послужи овај пример, који се још није догађао овога рата, а много се што шта догађало, а који ваља поменути, да се види какву дужност осећају Црногорке за своје мужеве, нека послужи овај пример, који се још није догађао овога рата, а много се што шта догађало, а који ваља поменути, да се види какву дужност осећа Црногорка спрам свога мужа, брата, рођака.

Кад се свршила крвава бардањолска битка дошао је ред, да се укопавају јунаци који пролише велику крв за добро свога народа и Отаџбине, и Црногорке су нашле за дужност, да се опросте са својим

мужевима и изговоре последње »због ом«. Милица Мирка Николића из Пажића из племена Бјелопавлића, чувши да јој је муж погинуо на Бардањолу од непријатељске гранате, и извештена, на ком је месту погинуо, није могла прежалити мужа, пошла је одмах да се опрости са својим јунаком и мужем. На оно место где јој је казато да лежи мртав Мирко, нашла га је и познала по глави, која је једина остала од остатка тела, све остале ситне коске биле су разбацане око главе јунакове и свуда унаоколо. И Милица је мужа сама нашла и остала у пустом Бардањолу, а около њеног мртвог мужа силество још других којима нема верних љуба да их жале. Шта је радила ова дична Црногорка? Скупила је све кости што је могла наћи од свог мужа, ископала рупу, ставила кости у њу, а над главом, која је била сва крвава, лице нагрђено од гранате, почела је да нариче врла Црногорка, да нариче за својим мужем и јунаком, кога до пре неколико месеца гледаше жива, весела, а сад љуби мртву крваву главу његову и с њом се мртвом разговара:

„Ево дођох да те вијућ
мој Соколе!
„Да ти видим мртву главу
дична главо!
„Да т' ожали вјерна љуба
тешко мене!
„Да с' опростим с' својим
другом несрећница!
„Да т' цјеливам мртву главу
ој јуначе!
„Да с' растанем овђе с тобом
твоја љуба!
„На крвавом Бардањолу
ој јунаци!
„Ђе погибе силна војска
дична главо!
„Многе њене војсковође
храбре воће!
„Сунце заће Црној Гори
земљо мала!
„Неста многих соколова
дичне браће!
„Све Бардањол страшно зави
осветени!
„Па и твоја дична глава
паде овђе!
„Ђе и многе твоје браће
ах шта их је!
„Броја нема дичних глава
ој мој Мирко!
„Све увале страшне крију
див јунаке!
„Командире официре и војнике
Соколове!
„Што падоше бранећ' земљу
од некрсти!
„У јунаке соколове
спадаш и ти!
„Твоју мртву главу гледам
спомињем те!
„У спомену жалим сваког
храброг борца!
„Дичног, младог Црногорца
мога брата!
„О мој Мирко, моје сунце,
спавај мирно!
„Љуба тебе не остави
да т' не види!
„Мртву главу да целива
свога друга!
„Ја ћу отић' својој кући
празној кули!
„А отићи у Пажиће
мало село!
„И јавићу сељанима
да си мртав!
„Да Бардањол тебе сакри
соколови!
„Сваки ће те живи жалит
дичну главу!
„И поминјат твоје име
ој јуначе!
„Ево главу сад ти стављам
у гроб ледни!
„Да почиваш с многом браћом
у земљици!
„А ја идем, остављам те
срце моје!
„Мирно спавај дични сине
Црне Горе!
„С браћом дичном из Србије
све осветит!
„Што се српско некад звало
да је опет!
„Вечан помен јунацима
у народу!
„Србијанцу, Црногорцу
храбро палим!
„За слободу потлаченог
робља српског!
„Које пишти вековима
под окове!
„Од тиранске руке гадне
Азијата!
„Нек' је лака српска земља
јунацима!
„Осветлаше народ српски
част да им је!

Црногорка је пољубила последњи пут мртву главу свога мужа, спустила у гробницу, а војници су завршили закопавање кости пок. Мирка.

П.

Коњички потпуковник Бранислав Лонткијевић командант 2 коњичке бригаде I. армије

Победна српска војска са Куманова гони непријатеља

НЕЗНАНИМ ЈУНАЦИМА.

— ЕПИТАФ. —

Грмела су гвожђа, и дрктале касе,
И тресли се кланци, и падали прости
Незнани јунаци. Споменик без милости
Нем и сада стоји у хумкама, што се

Ко брегови нови издижу и носе,
У утроби тамној, ловаче и кости
И томиле меса, снаге и младости
Светлије и лепше него капља росе.

Витезови дивни без страха и мане,
Ви, чијој се смрти поколења хране
За одсудне часе и Земље за славу,

Почивајте мирно, јер за сваку главу
Стотине су пале, а за ваше душе
Милијони Срба Бог тамјан служе!

М. П. Стефановић.

Борба на Кривој Реци

— 24, 25 и 26 јуна извршила су два наша пука испред Криве Паланке врло успешну демонстрацију —

Рањеници који су јуче приспели у Београд причају да се већ неколико дана, нарочито од 24-ог, пред Кривом Паланком воде с Бугарима огорчене борбе. Из њиховог причања неминовно се мора извести закључак да су бугарске масе, сконцентрисане код Пустендила, рачунајући на замореност наших трупа, покушале да изврше напад на Криву Паланку, не би ли пробили наш фронт и једним хумеким налетом грунуле на Куманово и на Врање. То би, у исти мах, било консеквентно извођења онога плана да се концентричном акцијом бугарске армије, пробивши се код Криволака, на Власини, Кнежевцу и ето, најзад и код Криве Паланке — Пустендилским друмом — стеку у Велесу и Куманову, Врању и Кнежевцу. Дакле, на крају крајева, у Скопљу и Нишу. Али, као што су бугарске хорде распрштане код Криволака и избијене им велеске бубиње из главе, као што су код Кнежевца и на Власини оставили пет хиљада другова, као што се више не ће сетити да ударају на Пирот и на Зајечар, и као што су, у самом почетку, крвљу својом обојили црвено Брегалницу и дешевима у лудо палих бораца засули Јежево Поље, исто тако морају проћи и код Криве Паланке, јер су пре два дана, када су јуче приспели рањеници евакуисани с бојног поља, бугарске трупе пред Кривом Паланком биле на најбољем путу да пођу трагом армија ђенерала Иванова, Ковачева и Кутинчева.

Бугари су 23 ег или 24 ог почели од Пустендила да надиру ка Кривој Паланци. Напад су извршили истовремено на неколико места. Наше трупе дочекале су их спремне као и увек и местимично одбиле напад снажно, а местимично где су биле бројно слабије — Бугари су ударили у великим масама — бугарске трупе су одбијене вештим комбинаторским радом наших команданата, који су генијално решавали тактичке задатке, за које бугарска војничка памет није дорасла.

Само се по себи разуме да ми још не можемо бити у могућности да дамо детаљан опис борби које су тек у овом тренутку успешно завршене, али нам детаља који их лепо илуструју.

На једном месту је, на пример, навала бугарских маса била плаховита и силна, а наше трупе, у првоме тренутку, малобројне и у толико слабије што на тим позицијама, првих двадесет часова борбе, нису биле покривене артиљеријском ватром. Знате ли шта су урадили наши команданти? Ено шта...

Наређено је свима присутним трупама да се поређе у два збијена реда, а није им остављена никаква заштита у позадини. Војницима је речено, нека се тако држе само један сат и одбијају силовиту навалу Бугара, док не стигну појачања из позадине. Наши храбри војници су гинули; њихова два густа реда су се проредила тај „један" сат трајао је од јутра до ручка, али су за време пукови с десне и с леве стране бриљантно извршили задатак захваљујући једино херојству двогубог шпалира који се, под силном непријатељском ватром, неких двадесет сати држао лако и лепо, као на параду...

*

За сада ћемо детаљније описати борбе на Кривој Реци, код друма између Криве Паланке и Пустендила.

Оне су отпочете 24, продужене 25, а достигле кулминацију 26 јуна, када су и завршене. У њима је учествовало два наша пука, а акција им је била чисто демонстративног карактера — да на себе привуку што веће бугарске масе које је требало одвратити с другога фронта. Ова два пука су сјајно извршила задатак, јер су успела да са места, на које су се Бугари бацили свом својом масом и свом снагом, одвуку целу једну бугарску дивизију и држи је у шаху неких 48 сати.

Борба је почела 24. јуна око 9 сати ране подне. Неколико наших одреда извршиле су своје позиције на Калиш Камену напад на Бугаре у правцу Божидаревца и карауле напсирам села Бушева. Поменути положаји се налазе на путу Крива Паланка—Бу тендил. Неколико других одреда нападало је на положаје лево од друма.

Наше трупе имале су према себи једну дивизију, а својим нападом су хтеле, као што смо напоменули, да Бугари из центра своје своје дивизије одвоје што већа појачања.

Наши одреди имали су у своју офанзиву да савладују најтеже терен-ске тешкоће. Цео тај комплекс, на коме се водила борба, покрива густа шума и тешко је пролазан због силних јаруга и удолина. Поврх свега, ту протиче и Крива Река, коју су наши војници морали газити...

Целог дана 24-ог дејствовала је и наша и бугарска артиљерија, али је нарочито у ноћи између 24 и 25 акција наше артиљерије била страховита и нанела Бугарима огромних губитака. Овом ноћном артиљеријском ватром олакшано је извесним нашим батаљонима да 25-ог изјутра с успехом предузму напад. У току тога дана ови батаљони су успели да се, под јаком артиљеријском ватром, с незнатним губитцима код Божидаревице и с успехом их заузму. На тим положајима су наше трупе и завонили.

У ноћи од 25-ог су Бугари сипали на наше жестоку пешачку и митраљеску ватру, али наше трупе ни су одговарале. Оне су мирно лежале у рововима.

Врхунац је борба достигла 26. јуна. Рано у зору отворена је с обе стране јака артиљеријска, пешачка и митраљеска ватра. Бугари су прешли у напад, пошто су им у ноћи између 25 и 26-ог стигла појачања од целе једне дивизије, коју су наши тако жељно ишчекивали као да њима долази у помоћ. Ова су појачања Бугарима стигла возом од Бустендила. Наше трупе су се биле храбро, лавовски и одбиле бугарски напад одмах у јутру. То је био први бугарски напад.

Најјаче своје трупе Бугари су имали на нашем десном крилу код Крове Реке, према једном од наших пукова. Бугари су, најзад после жестоке борбе, успели да одбију тај наш пук с положаја, услед чега се и још један наш пук, који је с оним био у вези, повукао и са својих позиција. Оба пука повукла су се лагано и у највећем реду, решивши постављени задатак и готово без жртава. Нарочито се мора истаћи да су митраљези на нашем левом крилу имали огромних успеха приликом сузбијања бугарског напада.

Наша два пука повукла су се зато што су њихове операције — као што смо већ напоменули — биле чисто демонстративног карактера, да би се омогућио успех трупама на другоме фронту. Да се у томе успело најбољи је доказ, што је у ноћи између 25. и 26. повучена на Криву Реку чатава бугарска дивизија. Демонстрација је била тако вешто изведена да су Бугари били уверени да ће наши 26-ог пређи у напад, па су чак покушала, у зору, да га својим нападом предухитре.

У своме фиктивном продирању наше трупе су прешле неких осам километара и имале врло мали број жртава међу војницима. Од официра су рањена г. г. потпоручници Лука Лукић, Мих. Шљабић, Дмитар Јовановић и капетан г. Чеда Марковић.

Борбе су настављене, али ослабло, пошто су демонстрације срећно завршене.

Бугари су бојиште засули својим лешевима..

„Балкан".

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Стеван Милетић, пуковник, командант 18. пука, јунак са Куманова. Страшна битка на Куманову показала је ненадмашно јунаштво српске војске. Воћена својим витешким официрима српска војска побрала је неувеле венце и славу, којој се сав поштен свет дивио. Кумановска битка остаће за сва времена као најдичнији спомен у историји, јер то је одмазда српског оружја за косовску битку, која је пре пет стотина година српско царство уништила. У овој страшној битци сваки српски војник и официр учинише све што се може, да се непријатељ победи — а то је и пошло за руком. Овде се испољило у свом своме значају, шта може да учини заједничка свест, која је, сваког борца учинила херојем, а тај херојизам однео је сјајну победу над петпеконним угњетачем српским. Доносимо лик човека, Србина, српског официра, команданта 18. пука, који се у битци кумановској необичном храброшћу одликовао. Јунак командант, јунак цео пук, чинио је чуда од јунаштва у овој страшној битци, која се свршила тоталним поразом турске војске, која је у дивљем бегству оставила бојно поље и безобзирце и у паничном страху бегала вред победиоцима. Име пуковника Стевана Р. Милетића и његова 18. пука биће златни слови забележено у историји српског ратовања 1912. године.

Српска војска у Тетову, Стара Србија. На сласи се види јуначка српска војска са својим витешким официрима, који су у посади у ослобођеном Тетову. После славне победе, јуначких подвига и када су ослобођени српске старе покрајине и ослобођење петпеконо робље српско, размештене беху српске трупе по ослобођеним крајевима, по гарнизонима, да се опораве од тешка и напорна ратна штрапаца. Ко би рекао у овим милим и насме-

Петар Ј. Почек фактор војне штампарије под Муселимом

Весеље на Бадње вече у Битољу. Српски официри прослављају Бадње вече

јаним српским типовима, да су то у рату неустрашиви лавови, који су у непријатеља толики страх унели, да је безобзирце бежао, како је чуо, да српска војска долази. Али им ето ни ово одмориште не би дуга века. Сада се по ново латише убојног оружја, да из ослобођених крајева отерају другу напаст — Бугаре, који им силом хтедоше узети ове покрајине, које су Срби крвљу освојили. Насртљивост бугарска до сад је мушки од храбрих српских јунака сузбијена, добро се проведоше ти отимачи, јер српски им соколи добро очерупаше перје, те главом безобзирце беже и моле, да их поштеде. И овом се приликом обистинило оно: „да се не боји свака шуша Бога, него батина", а те су халапљиве Бугаре сада осветиле, од прекомерне надутости и халапљивости. Славан је Србин, јунак је сваки да му пара нема!

Бранислав Л. Лонткијевић, *пошуковник, командант 2. коњичке бригаде I. армије*. Сви родови оружја беху у овим српским ратовима изврсни. Пешадија, артиљерија, коњица и т. д. као да се надметаху који ће више славе српском оружју стећи. Нарочито коњица је имала тежак задатак да изврши, а тај је јуначки и извршила што јој се мора са хвалом признати. Српска коњица и ако малобројна, врло је много учинила и много придонела српским победама. Неуморна у извидници, јуначна у јуришима, као олуј у гоњењу непријатеља свуда је побрала ловорике. Износимо лик заслужна хероја потпуковника Бранислава Л. Лонткијевића, који има много заслуга што је коњица српска таква каква је. Предан своме позиву, чинио је много јуначка дела са својом коњицом, чија јуначтва биће увек помињана.

После кумановске бишке српска војска јони непријатеља. О бици на Куманову много ће се писати, битку кумановску многе ће српске гусле опевати, али се ту и показала српска војска тако херојски, да многи страни војни стручњаци и дописници одлучно признаше, да у свету ни једна друга војска није равна српској. Када су Турци потиснути са свију позиција, није то било Србима доста, не го су још после дводневног надчовечанског напора, одушевљено погонили непријатеља, да га код Прилепа и Битоља сасвим дотуку. Никакве непријатеље, па ни они исподваливани путеви, баруштине, киша и непогода нису могли зауставити српске јунаке у овим јуначким подвизима, него као на крили ветра гонише непријатеља, не дајући му ока отворити. Нико није могао веровати, да је могуће, да је српска војска за не пун месец дана могла прећи онај грдни простор, ослободити и очистити оне крајеве од непријатеља и свуда као победник ући. Али: „Србин је Србин и челик љут", па шта је њему све то било кад га је на том путу водила мисао, да се Косово освети — које је Богу хвала и осветено! — а Србин тај вековни паћеник ослобођен. Па како онда, тако и сад са новим непријатељем обрачунаће се јуначки и у Софији том српском Средцу, где ће да се поклони моштима светог краља Милутина Неманића, деде Силног цара Душана — Дај Боже!

Петар Ј. Почек, фактор штампарије војног министарства на Цетињу, — под Муселим. Црногорци у последњем ратовању своме имали су и своју ратну штампарију на бојном пољу, која је штампала ратне наредбе и извештаје војене. Под кишом непријатељских куршума штампарија је радила, а кад није имала посла, онда су јуначки штампарци са пушком у руци били у редовима бораца. Петар Ј. Почек фактор ове ратне штампарије, предњачио је у свима борбама и јуначки се понео са осталом браћом и одликовао се у тим окршајима.

Српски официри свечкују Бадње вече у Битољу. Лепи српски обичаји гаје се и у Српској војсци. На велике свечанике осећају се српски војници као код својих домова, јер у таким приликама не разликује се официр од редова. Српска војска то је велика и једнородна породица, у којој се сматра сваки њеним чланом те врши оне дужности које су прописане. Српски војник воли својег претпостављеног, слуша верно наредбе свога старијега и предан му је свим својим бићем, јер зна, да га и његов официр као брата воле. Овај рат то је у сваком погледу видно показао, а у многим случајевима прича се, како су војници животе своје залагали у одбрани својег официра. Дале би се низати читаве студије о српском официру и српском војнику, а то би поучно и занимљиво било изнети, да се види племенитост и једних и других у тако критичним моментима. У осталом није могуће ни замислити друкчије српског официра и војника, кад се зна, да је српски народ и најдемократскији народ на свету. Овде изнашамо лепу слику: како се српски официр до редова у велико и братско коло ухватио прослављајући велики хришћански празник Бадње вече пред Рождество Христово. Леп, велики, јуначан, племенит и диван си српски народе, само нека ти Бог даде више среће и да једном васкрсне Бог твој и да победиш све злотворе твоје!

Корице!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике" могу се од издавача добити дивот-корице. Чувајте ове досадашње бројеве!

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 38. | У НОВОМ САДУ, 11. (24.) ЈУЛА 1913. | СВЕСКА 38.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Савезнички рат

Издавање наше „Илустроване Ратне Кронике" већ се ближи своме крају, а нисмо се надали, да ћемо у њу унети и опише новога рата између досадашњих савезника.

Шта ћемо, кад је Бугарска ненаситива и грамљива дила, кад је своје савезнике подаништавала!

Бугарска је изгубила и памет и поштење, Бугарска се распојасила и издеугумила, и због тога је настао рат, на жалост, страшан и врло крвав.

Српске су жртве огромне, и човека душа боли, што су се те жртве морале поднети; али у тој големој тузи велика нам је утеха свима, што неизмерне жртве узалудне биле нису.

Бугари су били народ држак и безочан, начинили су се на Балкану први и најбољи, а у томе рекламовању помагали су их непријатељи српске нације.

Сада се показало, ко је какав, и каква је српска, а каква је бугарска нација.

Бугари су се, истина, храбро борили, али су се борили као звегрови, а Срби показаше, да су храбри, да су добри, да су најбољи ратници у Европи.

Бугари се показаше, да нису народ честит и душеван, и због страховитог свог дивљаштва они су у Европи данас морално сахрањени.

Европа је пак Србе упознала, и они данас важе као народ не само ратнички, него и као душеван народ.

Срби су данас освојили питому и културну Европу, и од данас се они рачунају у народе врсне.

То је добитак велики толико колико освојење Македоније, и у томе је за Србе главни значај памтетнутог и врло крвавога рата.

Срби су од данас једна од најугледнијих нација, и мржња њихових многобројних непријатеља неће више бити у стању да упрља светло име Србиново.

ИЗ БЕОГРАДА ЗА ВРЕМЕ РАТА

— ТОПЛЕ ДУШЕ — (1)

У Београду нисам видео војске. Па ко чува Београд? Ко чува народну Банку, Управу Фондова? Ко чува град? Казаћу вам. Сазвана је последња одбрана омладине и старине. У старини су домаћини после четрдесет пете године. Они чувају Београд, они су стража у граду. То су сељаци, у сељачком оделу, са дугом берданком о рамену, домаћини. Брзо сам се у Београду извештавао, али сам те људе увек дуже посматрао. Посматрајући их, осетио сам, да су они темељ Србијин, да је Србија њихова. По њиховим лицима, по њиховоме држању, по њиховој брзини и озбиљности добио сам утисак, да у њима лежи српска државна мисао. Око тих се људи развија нека топлота, око њиховог тела и одела развија се топла душа.

То су те топле душе у Србији, које ту земљу држе на својим плећима. Они воле свој домазлук, своје поље, своју стоку и њивице, али је њихово срце пуно љубави, пуно бриге за државу. Ја сам то видео на њиховим лицима, на њиховоме држању, и то никада заборавити нећу.

Био сам и у болници. Осам месеци нисам могао у Београд, те сам болно жудио, да тамо идем, да мало омиришим србијански ваздух, али сам стално мислио, да у болници отићи нећу, кад у Београд одем. Мени је мно-

го жао, што људи гину и што бивају рањени, и жао ме је видети своју браћу у ранама. Но у болницу сам ипак отишао. Пролазио сам на Дорћолу поред болнице, видео сам рањенике на прозору и у вртићу, и отишао сам унутра. Прикупио сам сву душевну снагу, па ми је пошло за руком савладати навалу узбуђења; а кад само једном не мегох задржати навалу суза, окренуо сам главу на страну, да ме нико не види.

Био сам у болници и седио сам на постељи рањене браће, међу рањеним српским сељацима. Како ли су ме дочекивали, кад сам им пружао руку, кад сам седао на њихове постеље, до њих, до њиховог умореног, рањеног или шрапнелом контузованога тела! Дочекивали су ме душевно, топло, братски, слутећи зар, од које стране долазим. У њиховоме дочеку, у њиховоме разговору, у њиховоме причању било је маса топлоте. И ја заморен осмомесечном кризом снажио сам се, удишући ту топлоту, посматрајући њихове плаве очи, сунцем опаљену косу, посматрајући њихове ране.

У свему видио сам, како се пробудила душа народна, и видио сам у њој, у пробуђеној сељачкој души живу мисао државну. Не тајим, да сам запазио велику бригу своје српске браће, бригу за дом и породицу, њиве и стоку, али је и то истина, да је држава њихова највећа брига. Питали су ме како стоји општа ситуација на бојном пољу, а ја им рекох: „Будите мирни и спокојни, браћо, и небрините се ништа, јер све добро стоји. Ви сте дали све, што сте могли дати, а знајте, да ваше велике жртве нису узалудне.“ Њих огреја сунце, и рекоше: „Ништа нас није жао, само кад је добро. Хвала богу!“ И са других постеља чу с „Хвала богу!“

Др. К. Суботић.

Бертхолд-Кања — апарат дувања или „Ферчика“ као напуханец

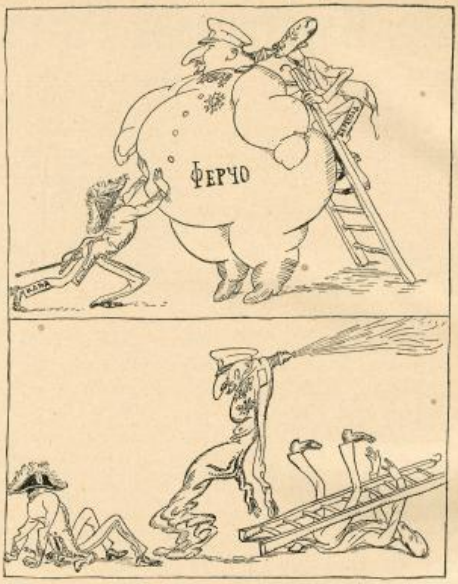

I.

Ово двоје дувају,
Занат им је стари;
Од обичних да праве,
Неке страшне стварк.

У „Ферчику“ дувају,
Па га граде страшило;
Не би ли се од њега,
Све Словенство плашило.

А и јесте страшан,
Гледајте га само;
Кад му нос видимо,
Доста већ имамо.

Па надувен тако,
Он Словенству прети;
Да ће се још можда,
У небо узнети.

Можда би и постиг'о,
Жељени му смер;
Нуто грдне несреће,
Снађе га малер.

II.

Дували су дували,
Мајстори подмукли;
Од дувања силног,
Они га распукли.

После тако страшна,
Мајсторска пораза;
Страшило им постаде
Само „шупља фраза“.

Е па сада реците,
Није ли то пех;
Само ко ће платити
У тој игри цех?!

А Европа злурадо,
Свој тројици смеје се;
„Ферчи“ цех ће платити,
Као ехо — чује се.

Нравоучење.

Ко за туђим руном пође,
Сам острижен кући дође.

Мирни.

Бегство бугарске војске коју су Срби код Штипа потпуно разбили

Рат на Балкану 1912.-1913. године.

(Настављак).

24. дек. (6. јан.) између турске и грчке морнарице заподјенуо се пред Дарданелима бој и турска флота, дијелом оштећена, морала се повратити у тјеснац. Нова година 1913. не даје наде, да ће се преговори између зараћених странака свршити у корист мира. У пркос заузимања великих сила да се нађе неки нови модус за мирно ријешење, стање је врло озбиљно. Конференција амбасадора није у стању да ријеши ни једно питање, јер се јављају све то веће несугласице између сила тројног споразума с једне и сила тројног савеза с друге стране. Бугарска захтјева упорно Једрене, док опет енергично одбија захтјеве Румуније. 3. (16.) јануара велике силе упућују Турској ноту, у којој се захтјева да пусти Једрене, а да ће оне створити коначно ријешење о Егејским острвима. 10. (24.) јануара букне у Цариграду револуција и посљедице су јој пад владе Кјамил-паше и убиство министра војног и генералисимуса Назим-паше. Послије 25 дана узалудног преговарања између делегата балканских краљевина и Турске 18. (31.) јан., делегати балканског савеза прекидају преговоре за мир, а већ 21. јан. (4. феб.) започињу Бугари поново бомбардовање Једрена. 24. дек. (6. јан.) први дио рата на Балкану завршен је, и мјесто бојног поља, заплетена питања пробају да се ријеше без пролијевања крви — за зеленим дипломатским столовима, у историјској палачи свето-цемској у Лондону. Прекидањем тих мировних преговора, а поновним бомбардовањем Једрена од стране савезника, почиње други, односно трећи дио рата на Балкану. Но и овог пута Турцима се срећа није насмијала, јер већ 24. јан. (6. феб.) турска војска на Галипољу и Булаиру буде од савезника до ноге потучена. У исто вријеме, Црногорци свом жестином отпочињу бомбардовање Скадра.

27. јан. (10. фебр.) Црногорци заузимају важне позиције на Бардањолу. 1. (14.) фебруара Бугари ишту од Србије нову помоћ у војсци. Србија шаље поред прве помоћи од 25.000 још 25.000 својих војника са најмодернијом артиљеријом. У то вријеме реунија посланика великих сила у Лондону, одгађа претресање питања о разграничењу Албаније ради несугласица између Русије и Аустро-Угарске, а доноси се ријешење, да Балкански Савез поднесе са своје стране услове за мир, како би се што прије овоме крвавоме рату учинио крај (медијација). Балкански Савез на ову медијацију одговара, да су услови за преговоре једино предаја Једрена и Скадра. (Грци су заузели Јањину већ 21. феб.) 27. фебруара (13. марта) турска ратна лађа „Хамидија“ „бомбардује“ Драч (у неколико махова). 5. (18.) марта грчки краљ Ђорђе пада као жртва атентата у Солуну. 7. (20.) марта Аустро Угарска ствара нови заплет и аферу са својим трговачким бродом „Шкодром“. У том времену иста монархија крши своју ријеч, коју је дала у погледу неутралности за све вријеме рата: наређује општу мобилизацију своје војске и спрема се за рат са Јуначком Црном Гором, захтијевајући од ње, да престане са бомбардовањем Скадра. Чак шта више, Аустро-Угарска шаље Црној

Гори и ноту у виду ултиматума, у којој најенергичније захтијева од Црне Горе, да прекине бомбардовање Скадра. 13. (26.) марта Црна Гора улаже великим силама протест, ради таквог држања Аустро-Угарске, а уједно наређује 50-сатно обустављање бомбардовање, како би за то вријеме могли изаћи из Скадра грађани.

Истог дана савезне војске Србије и Бугарске послије петомјесечног опсједања крававим јуришима освоје Једрене. — Есад-паша, командан Скадра, не допушта Скадранима да напусте варош, и Црногорци отпочињу поновно бомбардовање. 18. (31.) марта Црногорци јуришају на Тарабош и заузимају два реда утврђења. 19. марта (1. априла) Балкански Савез одговара на медијацију великих сила и као услов преговорима за мир захтјева се предаја Скадра и Јегејских острва, а уједно и право на ратну отштету, коју би одредила нарочита комисија. На предлог Аустро-Угарске, проглашује се над црногорском обалом блокада, која отпочиње 29. марта (11. априла). Но, и поред флотне демонстрације — која је услиједила једино ради тога, да се Црна Гора присили да се одрече Скадра и тако обустави бомбардовање, — Црна Гора бомбардовање не прекида, него га појачава. За ово вријеме јавља се спор српско-бугарски ради подјеле освојеног територија, и новине српске и бугарске у томе погледу воде жестоку полемику (Србија захтијева ревизију уговора). 10. (23.) априла Црногорци заузимају Скадар; они који први о крњише турску силу у Европи освојењем Скадра, потпуно је уништише. Падом Скадра, Аустро-Угарска ставља у опасност свјетски мир, и захтијева, да Црна Гора напусти и испразни град. 19. априла (2. маја) Црна Гора одговара великим силама, да се заузимање Скадра не смије сматрати као пркос „Европи", и да она из Скадра не ће изаћи. Такав одговор Црне Горе силно је изненадио читав свијет, и држало се, да ће Аустро-Угарска и Италија упасти у Црну Гору и Албанију. (У то доба 20. априла (3. маја) проглашено је у Босни и Херцеговини изнимно стање — и тим чином, поред силних увреда, нанешених читавоме српскоме народу, Аустро-Угарска сепаратно и нарочито увриједи Србе у Босни и Херцеговини).

(Свршиће се.)

ЈЕДНА ЛЕПА ПЕСМА

Бизерта, 15 Априла.

Драги Свето.

Међ великим бројем песама, што су их војници — сељани — писали и појединим уредништвима слали, мислим да ће ова бити једна од најважнијих и најлепших. Код мене се налази оригинал, а шаљем ти је у препису; сем интерпункције — која је моја — у песми нисам измењо ни једну реч.

Надам се, да ће и твоји драги читаоци радо примити.

ПРОЛЕЋНА ПЕСМА

од једног ратника

Зима преста; ево дана нови,
Стопише се санте и снегови;
И развише крила лабудови,
Процветаше поља и лугови;
Долетеше птице ластавице,
И заблиста небо у раздаљи...
Ето дана, ето радованља!..

Ах, пролеће, пуно ли си чара!..
Славуј, цвеће, жељо моја стара
Одет ли си дивно запевала
И певањем цвеће раздрагала...
Цвеће мило, опет круне твоје
Видим свуда разнолике боје:
Многа ли је данас рука мила
Сроме драгом киту накитила,
Па му љубав и у цвеће лева:
Да му душа слађе сноне снева...

Ведро небо, а вече је благо,
Свака своје пригрлила драго:
Па шапућу, док им зора рана
Не растони срца раздрагана...
Дани моји, ох, пролеће моје,
Где сте сада?.. Где је злато моје?
Цвеће моје, о, мој боре вити,
Ко вас бере, ко се вами кити?...
О, славују, о, мој верни друже,
Песме твоје да ли данас туже
За временом и за оно доба:
Кад у срећи уживасмо обо?...

Када дође прошла јесен рана,
Кретосмо се ми једнога дана
Тамо југу, на далеке путе:
Ти за Мисир, ја у борбе љуте;
Једно другом пожелесмо срећу:
Да се други виде о пролећу...
И ти, друже, ових лепих дана
Лећеш опет преко јоргована;
Вијеш песме радости и среће,
И уживаш како мири цвеће..

А ја — болан, у далеком крају —
Предајем се горком уздисају.
Рука слаба, већ ми уздрхтала,
Пушка драга из руку ми пала.
Ноге слабе, тело малаксало
Мутно око сузом заблистало...

Срећа моја умрла, ил' спава...
Цвеће моје обујмила трава.
А мој славуј, кад ме није чуо,
Под прозором, тужан пресвиснуо.
И последња напушта ме нада:

Заробљеним турским војницима раздају јело у београдском граду

Драгу моју да л' ћу видет' када?..
Верну, милу, веселога лика,
Да с бојишта дочека-војника;
Да ми лечи намуче груди —
Напаћене од борбе и студи;
И, док трају наши срећни дани,
Новом надом да ми душу храни..

ЖИВКО РАДЕНКОВИЋ
редов 3. чете 3. батаљона VII. пеш. пука „Краља Петра I" — I позива из села Сибиница — срез косматски.

Н. З. Живко није учио никакве школе. Самоук је. Доста читко и лепо пише. Штампане натписе теже може да чита, с тога слабо чита књиге и новине.

Поздрављам те

Мил. Л. Х. „Штампа"

Срби јуришају на бугарске позиције и освајају их

ДАН ПОСЛЕ БИТКЕ КОД ШТИПА

Штип, на Петров-дан 1913.

Сутра дан, после пада Штипа, кренуо сам се из Велеса за Штип,*) у то зољино гнездо Бугараша и бугарских комита у Маћедонији. Било ми је жао, што сам касно приспео за ратне операције, но све једно. Оно, што човек види на бојишту после једног дана борбе, то је тако значајно и даје тако генералну слику читавог тока рата, што писац, који описује само један бој, не може да даде. Ја ћу дакле овде да изнесем слику бојишта, дан после боја.

Када се успемо на висове изнад Велеса на другу што води за Штип, иза нас пре необична слика старосрбијанских планина. Пред Велесом се није водила борба. До скора турске, а сада српске планине са белим снежним висовима љубе се са облацима и небом и шаљу амо према нама свеж ваздух из својих дубрава, шума и амбиза, као поздрав, као хвалу за ослобођење...

Када се попесмо на брежуљасте висоравни Овчег Поља, пред нама се указаше логори српске коморе, и дути бели низови путују ће коморе, која се отегла у бео, дуг низ, као караван. Овде је данас заступљена читава Србија...

Већ се ближимо источном делу Овчег Поља, Јежевом Пољу, са стрменитим косицама брда, пред Штипом, на којима се јуче водио бој, а иза тих се планина у плаво тамној боји диже Плачковица, у чије гудуре побеже бугарска војска, развијана од победоносне српске треће армије.

Уз пут леже по одекоји остаци рата: покрхана кола, од куршума раздерани и крвав труп бугарског војника, или црквуто, од куршума погођено марвинче. У непосредној близини међутим буја и цвета природа, озарена јужним сунцем; сељаци косе и жању зрео влат, мирно предани свом послу, као да пре два три дана није грувао топ овде, а куршум и бајонет парао груди ратника!

С десна и лева видимо порушене старе турске карауле, попаљена села, а из рушевина се још местимице диже дим. Села су попаљили и топовима порушили Бугари, кад су се повлачили.

Испред нас надаље се виде црне пруге и тачке. То су ровови, из којих се пешадија борила. Око ми не може тачно да разабере све око ровова, но једно сигурно распознајем: око 200 хумки са танким крстићем од две даљчице.

Тик уз пут лежи само једна хумка са крстићем. Рекоше ми: то је гроб једног бугарског официра. *Где си ти, борче, залутао и далеко од својих оставо кости своје!* Када би се сада могао да дигнеш испод те мале хумке и када би видео своју чету развијану на све четири стране света, и ти би протестовао против небратског нападаја на српску браћу, као што чине многи други, који оста доше у животу, а данас у срамном српском ропству гоњени савешћу, понизно признају свој грех.

Ево успут друго гробље, а иза њега на неколико корачаји разрівена земља митраљезама и бомбама. То су ровови за пешадију, а на двеста корачаји одавде, други ред ровова. То су ровови и положаји, са којих се две војске пушкарале. Наиме, српска војска је оне предње ровове направила ноћу и на такав начин се приближила бугарским пешадијама. Око стражњих ровова је све изгажено. Ту се виде још бугарске војничке капе, и по која, људском крвљу орошена, сада већ суха грудва. На тим позицијама се клало. Ту је српска пешадија из предњих својих положаја, бајонетски напала бугарску пешадију. Ту се одиграо такмац између два брата, а бујна зелена трава упокоило, на којој се светлуца по гдекоја кап јуначке крви.

Кола нам даље јуре. Крај пута нема ништа значајно, само тамо према северу види се кота 650 метара висока, где је био најстражњи ров. Крај пута, на једном месту још стоје по три пут два камена једно на другом. То је био заклон бугарским војницима, иза кога камена су крили своју главу, кад су тађали главу брата свог.

Мало лево, тик крај пута у самом усеву, према врху једне хумке има више реди ровова, жуто и зрело жито, изгажено и сатрвено у земљу. То је вршај, најлепи вршај, што га видех у животу. Врло је смрт, запрега су јој два брата, а плод тога усева по ком се врло види су људски животи. Далеко кроз жито виде се контуре српских војника санитетског одељења. Они иду кроз жито и застајкују, гледају лево-десно.. стану.. слушају... не ће ли гдегод чути још који јаук рањеника или видети леш још непокопаног јунака. Колико је дивних нада уништено јуче на овим цветним пољанама?! Колико је живота уништено у сред ове бајне природе, која живоше ствара! Многи јуначки подвиг се овде залуд принео за домовину, а много уплакано за-

*) На том кобном путу је сиромах писац и заразно себе колером, од које је у Скопљу и умро. — Ур.

бринуто око залуд упире свој поглед на југ, чека добре гласе, док међу тим једна само хумка од оних кида све наде и утерује у лаж све оно, што човек тако много, тако дуго кроз цео живот жели.

Што се више ближисмо Штипу, ратних знакова све је више. Пред Штипом на 2—3 километра српска је војска однела потпуну победу над бугарском, и ова је бегала са својих положаја, и у дивљем бегству трајила да спасе живот. Само по глеко и бугарски крвав гуњ лежи уз пут и погдекоја капа.

Пред Штипом на пољанама није више мртво као на разбојишту. Ту буја живот српске војске и команде. Поред нас на другу српски војници поје коње тако мирно и равнодушно, као да нису јуче гледали, како грлата кида главе, већ као да се спремају на одмор после свог рада. Па и остали војници су живахни и весели. Ах, јединствен је српски војник и као јунак, и као отац и као друг! Но о томе други пут.. (На жалост, ово је последњи пут! — Уредништво.) Крај нас пролазе војници или седе на крај друма, а тамо мало даље, крај шатора, седи један војник и удара у ситну тамбурицу. То је ето српски војник. Кроз његове жиле ври живот и снага, која побеђује смрт. Та српски војник мора победити.

† **Др. Бошко Петровић.**

Битка на Брегалници

У свом 147. броју има „Србобран" овај извештај допис на *Београда* од 3. (16.) о. м. о славној српској победи над вероломним Бугарима на реци Брегалници:

Пошто се рат у Македонији сматра за довршен потпуним поразом бугарске војске у области Брегалнице и Злетовске реке и Струмице, од којих је области бугарска војска потпуно отерана, са мероданих војних места се сакупљавају сада ови аутентични податци, који ће показати непријатељску и српску снагу, у овим најкрвавијим борбама новијег времена. Из ових података види се сва силина судара у једном големом и дугом упорном хрвању, у којем је најпосле затрпена бугарска армија. Све ове **борбе** — које су **трајале** ништа више од **десет дана** — прогутале су преко **50 хиљада погинулих и рањених** на обадве стране.

Према тим подацима, мучки напад Бугара спреман је густом концентрацијом њихових трупа на линији Злетовска река — Брегалница — Крива Лакавица и северно од ове базе на старој српско бугарској граници.

Са српске стране концентрација је била изведена на простору од старе српско-бугарско турске тромеђе па из Осоговске планине, Злетовску реку, Крив Лакавицу, Вардар и Мурихово. Ту је била тимочка дивизија као кривна заштита операција фронта, на простору од Гарван планине до Брегалнице.

Грци су са својом концентрацијом продужили српски фронт, али су употребили сву своју главну снагу за одбрану Солуна, а од главне групе су одвојили по једну дивизију као кривно осигурање према Ђевђелији и Нигрити.

Српски гарнизон утврђеног Пирота осигуравао је планинске прелазе преко старе српске границе у своме захвату, а исто тако и посада у Зајечару.

На ове српске мере одбране Бугари су одговарали оваквом концентрацијом:

Код Кочана и Штипа била је јака армија генерала Ковачева, састављена од 2., 3., 7. и 8. бугарске дивизије. Укупно четири дивизије, једна бригада и једна дивизија добровољаца, дакле преко 120 батаљона и 230 топова.

Код Ћустендила стајала је трећа бугарска армија, састављена од 6. и 12. дивизије, две дивизије са укупном снагом од 40 батаљона и 78 топова.

Код Сливнице и Софије била је концентрисана, под врховном командом Радка Димитријева, пета бугарска армија, састављена од 1., 3. и 14. дивизије; осим тога имала је ова војска и дивизију коњице, укупно 56 батаљона и 120 топова. Ова армија је оперисала против Пирота и Ниша.

Северно од пете армије била је прва бугарска армија, под командом генерала Кутинчева и имала је да држи у шкрипцу Зајечар, оперишући заједно са петом армијом. Имала је 50 батаљона и 120 топова.

Са оваквом концентрацијом Бугари су потегнули један гвоздени лук против осам српских дивизија. Бугарска дивизија има 6 пешадијских пукова и по бројној снази вреди колико једна и по српска.

Ту своју главну снагу Бугари су распоредили тако, да код Ћустендила имају групу од две дивизије, пребацујући од тога једну бригаду за осигурање левокрилне групе. Даље су на линији Кочане—Штип концентрисане четири дивизије, а ова група била је везана са ћустендилском групом добровољачком дивизијом.

На тај начин су Бугари спремали кључа, да скрше српску војску и одбаце је са читаве спорне територије. Они су хтели, да препадом допру до Вардара и поседну десну обалу, а да заврше акцију гоњењем српске војске. Штипски крак овог кључа требао је да се баци на српске позиције на Овчем Пољу, а ћустендилски крак требао је да послужи и као ослонац, у случају неуспеха, за извлачење и спасавање четврте армије. У том случају Бугари су могли образовати још јача кључа, прибирући прву и пету своју армију за продирање Нишу, а по том даље да потпуно одсеку

Српски јунаци одбијају мучки бугарски нападај код Књажевца

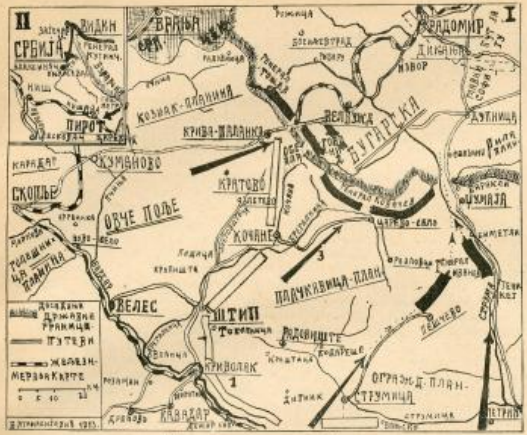

Мапа српско-бугарског бојишта

српску војску од њене најприроднијe основице.

Али могли су успети само мучким препадом без објаве рата, па се зато нису спремали за провалу у Србију, него за изненадни страховити крвави препад на Овчем Пољу, којим су мислили via facti постићи што су хтели, и онда би се правили невешти и пристали на преговоре — на основи новог стања ствари.

Српска војска била је распоређена по бивуацима, на главном положају даље од Злетовчице и Брегалнице. На саму линију биле су истурене само слабије предстраже, које су Бугари неколико ноћи на разним тачкама кратким препадима нападали, желећи тиме завести српске трупе, да и коначни главни напад сматрају као обично чаркање предстража. Да се Срби не досете, вршени су кратки напади на најразличнијим тачкама.

Судбоносне ноћи, 17. јуна по старом, Бугари су у 2 сата ударили на читав српски фронт. Развила се крвава борба на бајонет и прса у прса, од Ретке Букве до ушћа Лакавице. Једна бугарска бригада заузела је позиције српских предстража. Нападом десне бугарске групе, састављене из 7. и 4. дивизије, који је био упорен на Црни Врх, Бугари су успешно потискивали српске предње одреде до села Дренак и Лесново. Напад леве бугарске групе успевао је слабије, јер су се Срби упорно бранили на линији Сушево—Трогорце—Кота 650, где су добили појачања. Ту се заметнула страховита борба, свакога часа су се подузимали напади на бајонет на важније тачке. Српске трупе, које су биле на левој обали Лакавице, и не бивши нападнуте, видећи бугарске намере, бацише се на леви бок бугарске групе, правцем према линији Штип—Сушево. Али још нису ни прешли Лакавицу, кад им се појавише Бугари с десног бока.

Српска крајња десна побочница, која се састојала од коњице и две чете пешадије на Гарвану, такође је нападнута. А пошто се Бугари развише спрам села Берова, био је заустављен српски напад с те стране и Срби нагерани да бране крило читаве војске.

За то време било је код Ђустендила све мирно.

Десна бугарска група покушала је, да постави артиљерију код Дренка, али дошавши у домашај ватре са Црног Врха, заустављена је српским хаубицама. На широком простору је овде бугарска пешадија покошена и напад дефинитивно заустављен.

На левој бугарској групи продуживала се очајна борба. Осам бугарских пукова се формално гушало са српским батаљонима. На целом том фронту водила се најстраховитија борба и у тим страшним тренутцима решавало се о победи или поразу крајњег десног српског крила или тачније о заштити армије.

Тимочани, који су овде стајали, окренули су фронт северу и истоку. Напред им је био непријатељ, на левом боку исто тако, на десном боку Вардар, а у позадини братна и непрелазна Брегалница. Једина одступница и веза са комором био им је мост код Криволака. Командант дивизије послао је појачања коњице, али ово је стигло само до Патрика (само 20 клм. јужно од Штипа. — Ур.) јер у то време је коњица већ била бачена са Гарвана и заустављена се непосредно пред мостом.

Један пук који је припадао тимочкој дивизији, налазио се у то време код Ђевђелије, те је журно позван у помоћ. Појурио је одма у форсираним маршевима и у подне већ је прешао Демиркапију. Једна чета претераном журбом похитала је пред свима и појачала коњицу код Криволака. Пук, који је послат на Гарван, развија борбу са три пута јачим непријатељем. Код Патрика командант дивизије одвоји и шаље у борбу и од резерве један батаљон. Цели дан траје борба. Ако уступи која чета, официри ступају на чело и опет је поведу напред. Увлаче се у борбу и друге резерве. Одлучило се истрајати под сваку цену. Снага пада и опет се диже у овим надљудским напорима. Бугари већ насрћу са севера преко Лакавице. Најзад се већ није могло одолети. Код Криволака провалиште Бугари. Патрик се морао напустити. Дивизија образује фронт на коси Раула, држећи под ватром мост код Криволака. Продужава се борба кроз пет дана. У њој суделује пешадија, коњица и артиљерија и инжињерске трупе. У ровове је изишао и цели штаб армије. Ватра је страховита. Топовска зрна су још раније била темпирана на картечна одстојања. Час Бугари потискују Србе, час Срби Бугаре, на другој фронти а на узаном простору од које стотине метара. Српске трупе гледају, како са Радовишта сваки час стижу нове бугарске чете, док најзад не нападе на српско десно крило читавих шест бугарских пукова, а на десном боку бугарске комите пале српска села и изазивају панику међу сељацима.

Док се Тимочани тако пет дана боре код Криволака, траје главна битка на Брегалници. Кад су Срби заустављали бугарски напад од Кочана, подузеше противнапад. Ретке Букве нису више само опсервационе тачке, него необрани осло-

наш, о који имају да се скрше бугарска кљешта, која су већ у стезању. Ту се имало извршити отсецање бугарске четврте (шипске) од треће (нустендилске) војске. Командири свесни тога, шаљу одмах у напад три колоне против Бугара. На Ретким Буквама, па отуда до Царева врха и Леснова Бугари су сузбијени и претерани преко Злетовице. У великим кривавим бојевима потискивани су све даље.

Али ипак су се Бугари још држали на Рајчанском Риду, где је било концентрисано осам пукова са артиљеријом. Рајчански Рид је најјаче утврђено природно утврђење. Шумадинци и Моравци борили су се ту управо лавовски и најпосле заузеше Рид. Са падом ове позиције решена је борба у Маћедонији.

За читаво то време од пет дана Тимочани су се борили на југу тако, да се Бугари, иако су заузели Криволак, за пет дана нису могли помаћи ни за шест километара. Бугари ту и на десној обали Брегалнице нису могли савладати српски отпор. Поред свих напора Бугари нису могли освојити позиције на Богословачком Брду, (Позиција, која брани пут од Штипа). За пет дана и ноћи снага српског отпора није малаксала, а кад су стигла појачања, бој се решава победом Срба, који коначно опет освајају Криволак.

— Ово остаје за Србе једна од најсјајнијих епизода из читаве борбе. А епизода је зато, што се није овде водила главна борба, него на Брегалници. Продирањем преко Криволака, Бугари су хтели да отворе пут својим комитским четама у Маћедонију, да ту учине покољ, изазову панику и приспеле народни устанак иза леђа Срба. Иначе само место Криволак нема стратешке важности за решавање битке.

(Свршиће се).

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Бекство бугарске војске, коју су Срби код Штипа потпуно разбили. Јуна 17-ог 1913. године, Бугари су мучки напали српску војску у новоослобођеним српским крајевима, жељени те исте крајеве српске силом одузети. Али су наишли, на људе, јунаке, српске хероје, који су тај мучки напад јуначки одбили, а те незнане нарстљивце по заслузи казнили, да им је пресео апетит на туђу својину. — Мучки нападај тих бугарских пустолова не само да је одбијен, него су им војску Срби сасвим разбили. Ево тих „Јунака" на слици, како беже безобзирце, а у том бегству чине разна зверства: пале села, убијају децу, жене и немоћне старце, а нарочито ли на рањене српске војнике, који се не могу бранити, мећу их на муке, секу им уши, носеве и живе их пеку. На така зверства наишла је српска војска, која их је гонила, те се згрозила на ова нечовештва. После пораза бугарских разбојника Срби су их многе заробили, са којима најчовечанскије поступају, а њихове рањенике, које су Србима оставили братски негују. Бугарима све то није доста, него и даље зверски над Србима се свете. Али им то ништа неће помоћи, јер ће морати погнути главу пред победоносном српском војском, која је већ на путу за Софију.

Заробљеним Турцима у београдском граду разлаје јело. Силне заробљенике Турке, а сад и Бугаре, које су Срби у бојевима заробили, пренели су у Србију, где их и су више фино тимаре. Велика душа Србинова и у заробљеном душманину гледа човека, па тако са њим човечно и поступају. Турци не могу да се доста начуде овој душевности српској, не могу доста да се нахвале, како се лепо и човечно са њима поступа. У ропству своме добијају уредно храну, а добро су и смештени у чисте и простране одаје. Док су Турци и Бугари заробљене Србе метали на муке и мрцварили их, дотле Срби, те исте душмане хране и негују. Па уз то још су и слободни, читав дан су на пољу, а ено онај чича стари војник трећег позива, сва је стража која их чува. По вароши у Београду, виде се ти турски заробљеници, како слободно шетају а дозвољено им је, да могу, ако хоће ићи и на посао да зараде коју пару. Код многих државних, варошких и приватних радова, биде се запослени и ови заробљеници, који уз лепу надницу зарађују доста пара. Заробљени турски официри иду по кафанама а многи су добијали и допуст, па су ишли својим домовима у Цариград и Турску, да обиђу своје породице. Том приликом су писали по турским листовима о племенитости и доброти српског народа, а нарочито и српске државе, која са њима тако човечно поступа. Па ипак има нељуди, који могу и смеју против српског народа такве лажи и интковлуке изнашати, али шат им се то обије о главу.

Срби јуришају на бугарске позиције и освајају их. Код Штипа, Радовишта, Кочана, Кратова и на многим другим местима, Срби су Бугаре сасвим разбили. Њихове армије су преполовљене, разјурене у планине а Срби их непрекидно гоне и уништују. Нарочито код Штипа била се огорчена борба између Срба и Бугара, која је трајала више дана. И ако су се Бугари упорно и аверски борили, нису могли одолети српским херојима, који су тим размаженим и нарстљивим мучким нападачима добро наместили леђа. Тако Србин мора да се бори са неблагодарним Бугарима, којима је пре кратког времена ишао у помоћ и освојио му Једрене. Праведна српска ствар мора победити, а неблагодарни и нарстљиви отимачи морају бити љуто кажњени.

Српски јунаци одбијају бугарски мучки нападај код Књажевца. На свима линијама Бугари су подло и мучки напали српску војску, па су тако мучки упали и у Србију код Књажевца и Зајечара. У Књажевцу су на најсвирепији начин попалили многе зграде, поубијали многе жене децу и немоћне старце и већ су мислили да им је слава потпуна, али је и српска војска међутим стигла и љуто казнила те дивље пустолове и разбојнике ту „славну" бугарску војску. Јуначким јуришем Срби су истерали из Књажевца Бугаре и тако их страшно потукли, да су у дивљем бегству напустили српску земљу, али су страдали тако ужасно, да им на ум неће више падати, да покушају још кадгод, да чине овакве походе. Више бугарских пукова ту су сасвим уништени, да их је мало изнело живу главу.

Мапа српско-грчко-бугарског бојишта. Приказујемо овде преглед бојишта на којем се огорчено бију Срби, Грци и Бугари. Мучки нападаји „славне" бугарске војске на српске позиције свуда су одбијени, читави одреди бугарски су уништени, те их сада Срби и Грци гоне право на Софију, где ће им се као побеђенима диктовати услови мира. Бугари нису били задовољни оним, што им се на леп начин давало. Они хтедоше све, па су то и оружаном силом намеравали отети, али су били лоше срећне — јер се обично вели: „ко тражи веће, изгуби и оно из среће".

Употреба клишеја законом забрањена

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко

у балканском рату.

Иста се добија код **Свет. Ф. Огњановића** у Новом Саду по цену од 50 пот.

Штампа д. д. Бранка Н. Сад.

СВЕСКА 39. У НОВОМ САДУ, 18. (31.) ЈУЛА 1913. СВЕСКА 39.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

У ОПУСТОШЕНОМ КЊАЖЕВЦУ.

— Како изгледа Књажевац после дводневног боравка бугарских војника —

Књажевац, 1. јула.

Дивљаштва, што су их Бугари извршили над рањеним и мртвим српским војницима, до којих су могли допрети, зверстава, која су извели над јадним становништвом у Македонији и Старој Србији, повлачећи се испред победоносне српске војске, запрепастила су читав свет. Али оно, што се десило у Књажевцу, извесно да не може појмити ни један културан човек и тешко да може поверовати у страшну стварност чак и онај, који је гледа.

Књажевац данас пружа слику свршене пустоши. Он има само зидове, има и куће, али у њима нема више ничега, апсолутно ничега. *Све је опљачкано, све је уништено, све је пропало.* **Читава једна варош више не постоји.** Тековина читавих покољења уништена је на најбестијалнији, најлуђи, најневероватнији начин. Становници Књажевца, који су се од јуче почели враћати из збегова, камене се гледајући у своје голе зидове, у своје уништене радње, спаљене куће и разорену имовину. Књажевца више нема. Ко зна, још колико година треба да прође па да се загладе трагови бугарског вандализма: и да мирна, честита и лепа варош Књажевац преболи страховити удар, који ју је бацио у рушевине.

*

Вест о несрећи, која је задесила Књажевац, стигла је у Скопље са мало појединости, али су и оне биле такве, да су наговештавале сву страхоту судбине једне вароши и пуну суманутост једне земље, која је тако дуго обмањивала Европу и о својој моћи и о својој култури.

Нама петорици новинара, од којих су четворица представници стране штампе, допуштено је да одемо до Књажевца и ми смо похитали да што пре стигнемо из Скопља у опустошену варош. Нисмо имали зашто да журимо. Оно што је војска краља Фердинанда починила у Књажевцу, у Краљевом Селу и у читавом једном низу села — у заглавском и сврљишком срезу — стајаће још дуго и дуго као споменик дубоке инфериорности бугарске и као најнесумњивији доказ о данима, када су се пукови бугарске војске претворили у разбојничке банде са виртуозношћу којој нема равна.

Јутрос у зору, када смо у Нишу сишли из свога хотела да пођемо у Књажевац, на тротоару пред хотелом кућале су три старе јадне жене. У похабаном оделу, изнурене, унезверене оне су чекале ту. Међу њима једна бака, којој је више од осамдесет година. Огрнута некаквим старим шалом она ипак дрхће на јутарњој студени. Крај њих четири мале бошче. Брзо смо сазнали, ко су. Бегунице из Књажевца, оне су пешице превалиле дуги пут до Бољевца. Одатле су се склониле у Параћин а сада су, једним од ноћашњих возова стигле у Ниш, да се одавде врате у разорено своје огњиште. Ноћас су стигле са станице овде на тротоар и ту су дочекале зору. Бледе, пренеражене, са четири бошче, у којима је цела њихова имовина, враћају се оне стре-

Румунски краљ Карол и краљица Јелисавета

пећи од ономе, што ће у своме Књажевцу затећи. Било је нечега страшнога у тешкој беди тих сиротих жена.

И целога пута, преко Грамаде, преко Тресибабе, срегали смо гомиле, групе које се враћају из збегова. Пешице, на коњима, на коњићима враћали су се носећи са собом тек по какву ситницу, коју су случајно прво дохватили уклањајући се из своје вароши или из својих села. Али нису још ни слутили, да је то све, што им је остало иза Бугара...

Километрима дуг ред оборених телеграфских дирека, још од подножја Тресибабе, увео нас је у Књажевац. Разваљена врата, разбијени прозори, распрснуто преко улице стакло, које изгледало као нарочито посуто улицама, били су очити знаци онога што се догодило. Читави низови кућа, читаве улице зјапиле су празне. Само по где где на дворишту тумарали су људи забринута лица и жене као окамењене загледајући кроз разломљене прозоре и кроз изваљена врата.

Што дубље улазимо у варош, слика све страшнија. Од пивнице „Тимока" до хотела „Македоније" спаљен до темеља читав низ дућана. Полуизгорео је и висок мост, који води ту преко Сврљишког Тимока. Из средине згаришта још се пуши. Полуспаљен је и други мост ниже њега а трећи, двеста корака даље, сасвим је изгорео.

Страшна је слика, коју Књажевац пружа већ споља са улице. Али се сва страхота указује, када се уђе у прву кућу или прву радњу, на коју се наиђе.

Уништена чаршија.

Пола, можда више од пола Књажевца још се налази по збеговима. Стижу један за другим. Отвара се кућа по кућа и сваког часа сазнаје се за све нова и нова и за све одвратнија и гаднија дивљаштва Бугара. Пред опљачканим кућама, које су пљачкашке чете оставиле отворене — Бугари су поломили све брвне и побацали све кључеве, које су видели у вратима — стражаре војници из последње одбране. Књажевачка чаршија, у центру вароши не постоји више. Од највеће помодне трговине до последње ланчарнице уништено је све. Ни једног једног читавог предмета, ни једне једине читаве стварчице, која је остала цела. Више него да опљачкају Бугари су хтели уништити Књажевац. И успели су. У књижари Стеве Селиновића, у кршу и лому какав се не може ни замислити и у који су упадале ноге до колена, нисмо могли наћи ни тефтер хартије. Варвари су сав канцеларијски и књижарски материјал, сву робу толико поломили, поцепали, изгазили и исповиљали мастилом, тако да та до ономад дивно уређена књижара изгледа као неко велико сметлиште, на које је годинама бацано ђубре. Тај књижар био је среће, да му Бугари на првом свом кораку у Србију спале велику стругару, у Честим Буквама. Сад су му уништили и радњу. То је, у Књажевцу и његовој околини, освета Бугара за поразе у Македонији и за слом бугарске армије.

Престолонаследник румунски Фердинанд врховни заповедник румунске војске

Освета руском цару.

Велика гвожђарска радња Анте Атанацковића налази се зид уз зид са Веселиновићем. И треба учинити само један корак преко прага, па видети страшну слику. На поду — искрхана, измешана и посута ђубретом и сабљама одваљеним лепом, — лежи сва роба. Рафови, у којима је роба била, исцепани и поломљени. На три места виде се горетине: покушали су да запале.

А на тезги, одмах крај самих врата, леже две велике, некад скупоцене, слике избодене ножевима, дрљане, умазане блатом и нечистоћом. Једно је слика руског цара Николе II. Друго је слика руске царице Александре. Бугари су на тим сликама хтели искалити свој јед према Русији и осветити се руском цару, што није Македонија дата Бугарској.

— Видиш ово дивљаштво, — рекао нам је Атанацковић. Те су слике биле у скупоцкним оквирима и висиле су заједно са сликама мојом и моје жене. Наше слике оставили су нетакнуте а ове су оскрнавили и бацили их овде, да одмах видимо какво се они свете...

Атанацковић, до ономад имућан трговац а данас просјак, борио се под Једреном. И сад је на бојишту, и пуштен је тек синоћ кући, да види захвадност Бугара. У другом, задњем одељку Атанацковићеве радње била је узидана велика каса, у којој је он држао своје новце и хартије од вредности. Врата од касе била су тако маскирана да их је човек једва примећивао. Бугари су их, међутим, брзо пронашли разбили касу и покупили све из ње...

И што идемо даље, из дућана у дућан, из куће у кућу, види се једно исто подједнако страшно и подједнако одвратно. У помодној трговини Љубе Јанковића и друга све испреметано, побацано на под, изгажено,

поливено водом. Најфинији штофови развијени и пружени да би само што више били уништени. Шешири исечени и бачени на под. Све кутије отворене и роба из њих избачена. И све, све редом што је било у радњи, изгужвано, искидано и бачено на гомилу, која покрива цео под. У колонијалној радњи Димитрија Ђорђевића тако исто. Слика која се ту види не да се замислити. У књижари Илије Николића није остала ни једна писаљка. Сва роба побацана на под, спремљена за паљење. На самом уласку у радњу Фердинандови дивљаци поставили су слику краља Петра сву исечену и измрљану.

И одатле, од те радње, заћите на коју хоћете страну, у коју било улицу, уђите у коју било зграду и виде ћете један исти лом и д и в љ а ш т в о, коме нема равна. У целом Књажевцу није остало ни једно једино парче платна. Све платно, све бело рубље, све навлаке креветске чак и најмању крпу и џепну мараму бугарски војници су однели. Изгледа да су у томе највећу оскудицу трпели. Однели су и апсолутно и све женско одело, од балских тоалета књажевачких госпођа до отрцане бунде и искрзаног либадета најсиромашније Књажевчанке. И ако какав наш читалац кроз који месец наиђе у Софију, не треба ништа да се изненади ако какву мајорицу види да шета поносно улицом само у жипону или са бундом. То је плен из Књажевца. И госпођа мајорица, и ако се код нас и у целом свету друкчије носи жипон а само зими бунда, хоће тако демонстративно да покаже да је и њен муж „био бугарски јунак".

Опљачкан је тако исто и сав остали кућни намештај по свима кућама, од најфинијих пиротских ћилимова до крпара и застирача за предсобља, све мушко и дечије одело, све што је било за пиће и за јело. Неколико старих људи и жена, који су били остали у Књажевцу, причају, да су кола и даљу и ноћу превожене ствари за бугарску границу.

Све, пак, што није могла понети, бугарска војска је упропастила и уништила. И то се чинило намерно. Много је лакша ствар била запалити кућу, бацити у пожар целу варош. Али Бугари нису хтели то; они су више желели да уништавајући једну варош, покажу своју мржњу и свој бес. Над згариштима се то не би могло тако осетити, као што се сада види. И зато су само појединци палили. Маса, пак, рушила је и уништавала. И успела је..

У Кучеркиној апотеци.

Али најстраховитији изглед има апотека и стан апотекара Кучере, једног мирног и питомог Чеха, у чијој кући нема данас ни стопе непокривене његовом упропашћеном имовином и нема ни једне стварчице, на којој се не би огледало дивљаштво Бугара.

У апотеку се једва може ући преко крша, по коме се гази. Није остало ни једне тегле, ни једне фијоке, ни једног пакета, ни једног стаклета да није просуто на под. Од медикамената једне до онамад дивно уређене апотеке направљена је каљуга, сметлиште, гомила порушене стакларије. У углу изврнута, разбијена каса, исцепане рачунске књиге. А поред свега тога лежи један скупоцени женски огртач од црне тешке свиле. Леже и једне поцепане бугарске чизме. Један од разбојника, како по свему изгледа о ф и ц и р, наишао је носећи тај огртач за своју госпођу и целе чизме које је такође упљачкао за себе. Кад је својом подераном обућом загазио у каљугу, оклизао је испале прсте, и онда се је брзо преобуо. Али за то време дар, намењен жени, пао је случајно у блато и измрљао се. Он га је онда оставио и пошао да тражи нов. То је, без сумње, историја овог скупоценог огртача и ових подераних чизама.

Демолиране су и све споредне одаје у приземљу око апотеке. Али најсавршенију слику пустоши даје горњи спрат куће, стан апотекарев. Четири дивно намештене собе и предсобље — до онамад један од најелегантнијих станова у Књажевцу — разривени као бомбама и динамитом. Међутим, све је то пажљиво и са дивљачком наслађом изведа бугарска рука. Стварчицу по стварчицу искрхала је и уништила све. Сва огледала разбијена, кревети изломљени, орнаменти за одело и рубље обијени секирама, испражњени и оборени. Клавир госпође Кучере такође исцепан секирама као стара тараба и лежи изваљен у једном углу а преко њега побацане саксије са цвећем, исцепане фотографије и скупоцене шустикле, којима су дивљаци брисали своје каљаве чизме. Све лампе полупане, сли-

Турци из ослобођених српских крајева беже испред бугарског зверства

Заробљени бугарски војници у граду београдском

ке са рамовима изломљене и бачене на под, фотеље, столови, канабета испарани, искрхани, оборени на једну гомилу на коју су, кропећи преко целе сале, сипани слатко и компот. Преко тридесет изломљених тегла и здела леже на поду и њихова се парчад мешају са парчадима скупоценог сервиса од стакла и порцелана. Све пећи обијене и разлупане. Суманути бугарски официри мислили су, да је све мало, па су поломили и дечје креветиће и исекли све душеке, јоргане и јастуке, на којима су се, с времена на време, одмарали од гиусног посла.

Г. Упшимни, дописник бечких и чешких листова, и г. Шимоњи, дописник пештанских листова, гледали су разрогаченим очима ову стравхоту, док им је апотекар, тужећи час немачки час чешки показивао део по део своје разорене куће. Није остало ништа читаво. Полазећи Бугари су ишчупали врата са великог зидног часовника. А да се не би помислило да је то било случајно и да су, рушећи све редом, заборавили часовник, они су дохватили сказаљке, извили их и заплели једну у другу!..

Одмах до апотеке је велики магацин Мајнарске Задруге. Са дотуда страховитобазди. Стотине хиљада килограма пшенице Бугари су полили гасом. Гомила канти из којих је тај гас, још лежи на сред улице.

Спаљен стан потпуковника Илића.

Десетак корака од Кучерине апотеке налази се кућа адвоката Саве Ђукића. Кад се уђе у двориште, пада одмах у очи велико црно згариште. То је био стан потпуковника Јеше Илића. Бугарски војници упали су у тај стан, — засебну омању кућу у башти — опљачкали су све што се могло па онда полили заостале ствари гасом и запалили. Изгорело је све до темеља.

Насред дворишта лежи једна прљава гомилица. Тоје подерана, каљава униформа бугарског војника, иструнуле чизме, прљава шапка, блатњава кошуља. Ту насред дворишта бугарски херој се пресвукао, однео се у чисто официрово одело а своје оставио.

У кући адвоката Ђукића такође страшан дом. Оно што је заостало од ствари, уништено је и у највећем нереду разбацано по поду и измешано са пексимитом шаржерима бугарских војника. У канцеларији г. Ђукића једна сламњача изгорела више од пола. Врата и ормани избодени штиковима, прозори полупани. У једном углу кућа таст г. Ђукића, седамдесетогодишњи старац. Он је био остао у Књажевцу и видео је све. На његовом грлу још се виде две модре маснице. Полазећи из Књажевца један од бугарских официра зграбио га је за грло тражећи новаца. И старац му је морао дати свих дванаест гроша, колико је имао свега код себе . . .

БОРБА ОКО КРИВОЛАКА И ОКО КОЧАНА

Трећи дан после крваве борбе код Криволака донела је београдска „Трибуна" ову белешку: »Јуче у три сата после подне стигао је један санитетски воз из Скопља. У њему је биле пет стотина рањених војника. Међу овим рањеницима било их је и са Криволака. С овим људима се није могло разговарати на другачко и на широко, зато што су одмах, по доласку у болницу, морали у купатило и на прво превијање, што их је веома изнуравало и повећавало им температуру и болове у ранама. С тога смо се морали задовољити и са неколико најкраћих података.

Ови људи су сви рањени пре три дана, у петак. Они причају, да су *код Криволака борбе биле страховите* и да су *трајале неколико дана*. Бугари су надирали у густим колонама, које су извирале једна за другом. Очигледно да их је код Криволака био сконцентрисан огроман број.

Наши су их ипак успешно потискивали и свакога дана имали веће или мање јурише. Из причања рањеника, који су јуче стигли, може се извести закључак да је само до петка код Криволака извршено на Бугаре неколико добрих јуриша са сјајним резултатима.

У петак су Бугари навалили жешће но и кад пре тога. Тада је нашим војницима наређен још један јуриш. Испред силненавале наших војника *Бугари су падали као снопље* и на крају су ипак јуначки одбијени. Тај јуриш од петка био је *страховит* и веома крвав. Он је и нас стао приличних жртава, али су Бугари и тада снажно потиснути."

Гвелфо *Чиеккини*, славни италијански

јвиски ратни дописник, који се сада налази у Србији, описује у миланском „Corriere della Sera“ борбу око Криволака и Кочана под датумом од 5 јула из *Београда*: Од два дана *бесни битка* око Криволака на Вардару, неких 25 километара јужно од Штипа и Велеса, где пролази железничка солунска пруга. Јучер у јутро у зору нападнута је врло важна позиција на читавом левом крилу IV. бугарске војске, којом заповеда министар рата Ковачев и која је састављена од 4. и 9. дивизије.

Потучена прошлих дана од Срба у сукобима између Злетовске реке и Брегалнице, била је присиљена да се повуче у нереду међу горе Плачковице, камо су ју Срби прогонили и покушали опколети. Лево се крило бацилосада на Вардар, покушавајући да себи пробије пролаз до Криволака са истим смером, у ком су покушали бацити се на Штип, одакле су одбијени после *најкрвавијих битака*: т. ј. да прекину комуникације разоривши железницу и отворе себи лак пут према спорној зони, односно Велесу, Прилепу и Битољу.

Први сукоб мора да је био на линији, коју су Срби окупирали од почетка непријатељстав, уз ток Криве Лакавице, међу малим селима Брагово и Гарван, линија, коју су Бугари успели да пробију својим не надним нападајем у ноћи 30. јуна. Срби су сабрали све силе око тачке, угрожене од бугарског нападаја, те су очекивали напад, који је био врло бесан. Са очајничком жестином, док су топови ударали на српске позиције, бацила се бугарска пешадија на српске шанчеве; било је бесних нападаја и противнападаја на бајонете. Са обе стране земљиште је било губљено, освајано, опет изгубљено и опет освојено са непрестаним талашењем пдиме. Читав јучерашњи дан прошао је у озом бесном талашању променљиве среће. У вечер су Срби имали веће губитке, а кад је ноћ учинила крај борби, Бугари су почели добивати у терену. Али у ноћи су се Срби јаче утврдили у својим позицијама и јутрос су они први опет преузели офанзиву и након оштре борбе читавог јутра успели су да задобију натраг све своје позиције од прећашњега дана и да потерају Бугаре све до Гарвана

После подне, са новим наскоком инфантерије и у борби са страшном топовском ватром непријатеља, одбили су Срби Бугаре још и даље. Вечерас чини се, да се судбина битке одлучно креће у прилог Срба и неке бугарске пуковиније већ су се почеле повлачити према Кривој Лакавици. Али борба није довршена и предвиђа се да ће и сутрашњи дан бити *врло крвав*.

И око *Кочана* наставља се борба с великом оштрином. Након успеха код Рајчвна наставили су Срби с наступањем, да освоје на јуриш Кочане, које брани једна дивизија војске Радка Димитријева. Сад стоје једна према другој две велике масе и настављају да се туку, а да још нису досплеле до одлучне акције, којој се не може избећи.

Осим тога Срби су, који су већ посели све висине планине Осогово, преко које прелази бугарско-македонска граница, у борби, о чијем замашају још није све познато, освојили вис Китку. Сукоби међупредстражама били су већ прошле ноћи на другим тачкама српско-бугарске границе. Види се дакле, да дуго не ће требати чекати на судар између Срба и друге бугарске војске под заповедништвом генерала Тошева.

У кратко, *крв, крв* а Европа на ставља — расправама.

ЦРНОГОРЦИ У САДАЊЕМ РАТУ.

Ратни дописник љубљанског „Словенца“ послао је свом листу из Оријара код Кочана, овај допис, датиран 12. јула (по р к.), а преведен у братском *хрватском* „Ријечком Новом Листу“:

Да се одуже за исказану им помоћ под Скадром, дошло је одмах на почетку рата на српско-бугарску границу око *15.000 Црногораца*, да помажу српској војсци против Бугара Гдегод су до сада Црногорци суделовали у борби, *показали* су *права чудеса јунаштва*. Они чине и немогуће ствари, јер се нико од њих не најмање не брине за свој живот. Будући су црногорске жртве у балканско-турском рату биле услед дугог опседања Скадра врло велике, српски је главни стан одлучио, да црногорска дивизија служи као *причува* (*резерва*). Но *Црногорци нису жељни о томе ни чути*. По свом посланику изјавили су, да они живи не ће остати у резерви, па ако треба резерве, нека врховно заповедништво одреди за тај посао друге.

— Ако поштујеш црногорски

Отета од Бугара бронметни топови и митраљези у београдском граду

Пораз Бугара код Штипа остављена и од Срба отета бугарска батерија

образ, — изјављено је са црногорске стране српском генералштабном пуковнику *Миловановићу*, — онда реци ономе, коме треба рећи, да друге одреди за резерву, а *нас нека мучите у први ред*, јер ми Црногорци нијесмо вјешти за резерву.

Морало им се удовољити. Код заузећа Рајчанског Рида правили су права јуначтва. Заробљени Бугари приповедају, да у њиховој војсци влада *страх пред једним ствариме*, пред српском артиљеријом и пред — Црногорцима.

Међу српским војницима и Црногорцима влада *идилска хармонија* и *права братска љубав*. Српски војници, који су очарали свет својом храброшћу, диве се црногорској неустрашивости, хвале их и веле им, да нема јунака над Црногорцима.

— Ви сте већи јунаци, него ми, — одговарају Црногорци.

Кад су Црногорци, који у рату немају никаквог свог трена, никакове опскрбе, без које се модеран рат не може ни замислити, почели на бојном пољу сваки дан добивати по велик комад хлеба и велик комад меса, упитали су тренске војнике:

— Па одкуд вам све то?

— Шаљу нам из Србије.

— Колико оваких хлебова добијете за месец дана

— Сваког дана по један хлеб.

— Ej, бог и богородица, ви би већ давно морали бити царевина, и ми се чудимо краљу Петру, зашто не ратује сваке године.

Црногорци су *за Бугаре страх и трепет*. При јуришу кличу:

— Виђећете, ко је Црногорац.

И онда *навале, и што је пред њима, мора бити посечено*, јер они *не познају изнијансирање*, а не би узмакли ни онда, кад би видели, да од тог зависи победа. Тако су одгојени од колевке. Раће гину него да се осрамоте пред својима.

Црногорци се непрестано *шуку стојећи*. Кад сам пришао к рањеном Црногорцу и упитао га, где је рањен и у којој битци, рекао је:

— Рањен сам у ногу, а да боја нисам ни видео.

— Како то?

— Е, Бугари су пуцали из далека, зрно ме је погодило у ногу и пао сам.

— Па то је била битка.

— Каква је то битка?! Ђе главе не лете, нема битке.

Црногорци носе уз пушку и револвер. Јуриш изврше бајонетом, а кад допру у шанчеве, пуцају из револвера Пионирских справа немају, а ни не требају их, јер сматрају *уклапање пред непријатељем за срамотно*!

Међу Црногорцима налазе се и младићи од 16 година и 50 годишњи мужеви. Све је то међусобно помешано, јер је раздељено по племенима. Не растављају се, да може брат брата помагати у несрећи. Многи се занашају на то, да ће у будуће моћи организовати црногорску војску по модерним начелима, само се још сада боје како ће сада моћи саставити племена у разне батаљоне.

Црногорци су с малим задовољни те се осећају међу Србијанцима изврсно, као код куће. Србијанцима дају увек предност, што је код Црногораца право чудо. Једна црногорска бригада налази се сада са Недићевом моравском дивизијом иза Кочана, у дивној долини Брегалнице, где је све зелено од засађене риже.

Краљевић Марко и мали Асан

Гором језди Краљевићу Марко,
Гором језди на Шарцу помамном,
Од топова гора ишомљена,
Сва је гора крвљу натопљена,
Звер по гори многа расплашена;
Није шала, гора после битке,
За слободу, осветУ Косовску.
И Марков је Шарац окрвављен

Гором језди Краљевићу Марко,
На пропланку налазио Туре,
Младо Туре од осам година

„Аман, заман, аман, страшни чичо!"

„Не бој се, младо, лудо Туре,
„Неће т' чича ништа учинити,
„Кажу Туре, ко си, од куда си.
„И да л' кога ти од рода имаш."

Сјаха Марко с помамна Шарина,
Па је младо Туре помилов'о

„Асан ми је, драги чичо, име.
„Ја од рода више никог немам
„До ли само једну стару баку;
„Где је бака не могу ти рећи
„Мајка ми је умрла поодавно,
„Бабо ми је у боју погинУо
„Туре јесам, ал сам и сироче

Бистро Туре омилило Марку.
Проговара Краљевићу Марко:
„Сирочићу, јадно Туре младо!
„Од сад ти је Марко Краљевићу,
„Од сад ти је и отац и мајка
„За Асана Марко ће с' бринути
„Одвешћу те Београду граду;

„У школу ће Марко Асу дати,
„Где се српски и чита и пише.
„Међ Србима Асан ће живити,
„Ту Асану лоше бити неће "

Рат на Балкану 1912-13. г.

(Свршетак).

Ради захтијевања „Европе" да Црна Гора испразни Скадар, која мора припасти Арбанији, краљ Никола сазива велики Савјет у коме се ријеши, да се Скадар — гробница највршнијих синова српског народа — напусти. Ради тога влада Митра Мартиновића даје оставку 22. апр. (5. маја), а 2. (15.) маја Црногорци напуштају Скадар, а заузму га међународне морнарске чете под заповједништвом контраадмирала Бурнеја (Енглеза). Тог дана укинута је и блокада црногорске обале. 17. (30.) маја изасланици Балканског Савеза и Турска потписују у Лондону у светочемерској палачи прелиминаре (предуслове) мира који гласе: Члан 1. Мир и пријатељство постоји од дана, у који се ратификује садашњи уговор, међу Султаном и владаоцима савезних држава. Члан 2. Султан уступа савезним владаоцима све крајеве његове државе на европском копну западно од линије Енос-Мидија изузев Арбаније. Члан 3. Султан и савезни владаоци изјављују да бригу о међама Арбаније и питањима о њој препуштају царевима Русије, Њемачке и Аустрије, предсједнику републике Француске и краљевине Велике Британије и Италије. Члан 4. Султан изјављује да Крит предаје савезним владаоцима. Члан 5. Султан и савезни суверени изјављују да судбину јегејских острва препуштају њемачком цару, цару Аустрије и краљу Угарске, предсједнику републике Француске краљу Вел. Британије и Ирске, краљу Италије и господару свију Руса. Члан 6. Султан и савезни владаоци изјављују, да ријешење финансијских питања препуштају конференцији сазваној у Паризу. Члан 7. Нарочитим уговорима средиће се питања о заробљеницима, правди, народностима и трговини.

Потписивањем овог уговора мира, рат на Балкану који је потрајао пуних 8 мјесеци свршио се и то потпуним поразом Турака. Од 169.000 кв. километара, колика је површина турске територије у Европи била прије рата, Турска одступа балканском савезу близу 154.000 кв. кил. од којих су Србијанци заузели око 60.000 кв. кил., Бугари 59.000 кв. кил., Грци 30.000 кв. кил. и Црногорци 5.000 кв. километара. За овај рат, балкански савез мобилизовао је 1,047.000 људи. и то: Бугарска 450 хиљада (у рату изгубила 40 хиљада); Србија 402 хиљаде (изгубила 21 хиљаду); Грчка 150 хиљада (изгубила 6 хиљада) и Црна Гора 45 хиљада (изгубила 8 хиљада).

Рат с Турском је свршен, а на дневном је реду подјела освојеног територија, која ће се извршити не по жељи непријатеља балканског савеза и неких усијаних бугарских шовинистичких главица, него на принципу правичности. Нарочито при подјели територије, мора се узети у обзир то, што се Србији ускратио слободан излаз на море, ради чега она данас не може и не смије да напусти оне крајеве, које јој данас ишту Бугари, јер та мјеста, која је српска војска по скупу цијену заузела, једина су залога, за даљи слободан и независан развитак краљевине Србије и за развитак народа српског. Српски народ, који је у рату с Турцима показао колико је национално свјестан и колико љуби још онда неослобођене светиње српске, умјеће са истим жаром и самопрегорјењем и бранити та, њима сада још светија мјеста. па макар то било и од савезне им „браће" Бугара.

„С. Р"

РАЊЕНИ ЦРНОГОРАЦ

Са блаженим осмехом и, рекао би, ретким задовољством рањеног јунака, лежи Црногорац, млад као капља, витак као чемпрес.

Честитах му љуту рану и упитах, на ком је месту суделовао у борби.

— На Крволоку! одговори.

— А како?

— Стојим ја — настављаа тић од сокола — и пуцам...

— А како би стајао при пуцању? Што не леже?

— Лежање је за жене! одговори ми он кратко.

— А зашто онда бар не клечеш?

— Онде где се клечи — не пуца се, а где се пуца — срамота је клечати! Ни мој ђед није клечао пред скотовима; одговори кршни Брђанин и погледа ме са неком врстом чуђења, као да ми хтеде рећи:

„Зар ни то ниси знао?"

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Румунски краљ Карол и краљица Јелисавета. Мирољубивост краља Карола наспрам дрских суседа Бугара и сувише је била на коцку стављана. Али када је дрскост татарска превршила меру, и када су већ и претити почели, онда се овај мирољубиви владар под притиском јавног мњења решио на крајње мере, наредивши својој војсци да пређе бугарску границу. Бугарска благодарност најгаднија је подлост коју још крунишу и мучким нападајма. Када се Бугарска ослобађала, гинули су са Русима и румунски војници по Шипка кланцу и око Плевне, те и маху видну улогу у ослобођењу неблагодарних Бугара. Ту војску предводио је садашњи краљ Карол, још онда као књаз, која се одликовала највећом храброшћу. У најновије време, када су Румуни тражили исправку границе, Бугари су им то осporавали и претили ратом, а сад, када су пригњечени од Срба и Грка, несмеју ни зуба да помолу, него и више дају Румунима, само, да Србе могу победити. Али слаба им нада, јер су их Срби скљештили, да не могу ни маћи. Својим мудрим држањем краљ Карол је сад постигао оно за чим је тежио и задобио онај крај за своју краљевину, а Бугари се сада обрађају на њега богородаћеи, да он упливом својим умилостиви Србе и да им изради мир. Краљица Јелисавета је позната као великодушна владарка, а чувена у свом свету и са својих књижевних радова, које потписује именом: „Кармен Силва". Поред свога узвишеног супруга, особито је цењена у румунском на-

роду, који се поноси, што на своме престолу има тако узвишеног владара и владарку.

Престолонаследник румунски Фердинанд врховни заповедник румунске војске. Спор који је имала Румунска са Бугарима излегао се у право непријатељство, те је дошло и до војеног посредовања. Румунска војска под врховним заповедништвом престолонаследника Фердинанда прешла је у Бугарску и посела све спорне крајеве, али није наишла никакав отпор, јер су Срби и Грци на другом крају Бугаре сасвим пригњечили да нису могли ни мислити на какав отпор против румунске војске. Престолонаследник Фердинанд је иначе врстан војсковођа, члан је царске немачке породице Хохенцолерна и блиски рођак садашњем румунском краљу Каролу, који нема деце, па га је због особитих врлина посинио и одабрао да му преда свој краљевски престо.

Турци из ослобођених српских крајева беже испред бугарског зверства. Огњем и мачем Бугари су по Маћедонији за време турске владавине уливали страх и трепет међу онамошњим мешовитим становништвом мислећи тиме, да ће онај свет њих респектује. Међутим Срби су оне крајеве од Турака ослобили и прогласили равноправност свакоме. Питома српска управа задобила је тамо опште симпатије, те су и хришћани и муслимани благосиљали онај час, када су Срби ушли у оне крајеве, јер је био свако сигуран и заштићен српским властима. Али бугарска прождрљивост, силом је хтела да и ове, од Срба ослобођене крајеве себи приграби, те су мучки и без објаве рата напали Србе и у први мах их потисли а становништво оних крајева метали под нож. Нарочито су зверски поступали са муслиманским и српским становништвом, које су просто уништавали, а домове им палили Док су ове оргије Бугари приређивали, бежао је ко је могао испред ових жестоких бугарског зверства, само да изнесе и спасе главу. На овој слици видимо једну муслиманску породицу, где бежи испред бездушног душманина. Много је народа уништено и упропашћено том приликом, док Срби нису ове незвана госте протерали и уништили у тим крајевима. Разбегли народ враћа се сад на своја згаришта проклињући бугарске зверове а благосиљајући српску војску, која их је од ових напасника ослободила.

Заробљени бугарски војници у доњем граду београдском. Срби су познати као душевни јунаци. И кад победе своја непријатеља, не свете му се, него га воде своме дому као заробљеника, где га са прирођеном гостољубивошћу дочекују и угошћују. Заробљени Турци о своју душевности српској много причају и хвале се, како им је ропство код Срба лако и добро. Код Бугара је то сасвим обратно. Ако су којег српског војника заробили, то су га на најзверскији начин мучили и убијали, пекли, вадили живом очи. А како су бестијално поступали са српским рањеницима, те грозоте не познаје свет. На ипак Србин се над заробљеним Бугарима не свети, него га пази, поступа са њима човечно и просто га мази. Велика је душа Србинова, у боју ненадмашни јунак, а над подбеђеним заробљеницима њежан и до крајности душеван Када су Бугари у Књажевац мучки упали, уништили су целу варошицу, разграбили и поткрали све што су могли, а зверски касапили жене, децу, животињски силовали девојчице и чиниле грозне ствари, које се не могу испричати. Када су их Срби из Књажевца истерали, потукли до ноге и ословјили од њих Белоградчик, становништво тога места позатварало се у куће и чекало, да ће се Срби светити за Књажевац Али Србин је Србин, претеран у својој душевности: никога ни глава није заболела, а све намирнице су парама плаћали додавајући уз то: „овако се Србин свети, за зверства која су у Књажевцу почињена!" Па још има несретника и злобних индивидуа који Србе мрзе, а бугурске зликовце неличају. Али и томе ће бити већ једном крај!

Отети од Бугара брзомешни шопови и митраљези у београдском граду Поред батина које су Бугари од Срба извукли, изгубили су још и много оружје и друге ратне опреме које су од њих Срби задобили. Размажени и дрски ови бугарски дивљаци, који се особито разумевају у „јуначком" и мучком нападу и касапљењу српских рањеника и голоруких сељака, нејачи и старица, наишли су на српске хероје, који незнају за шалу, него су те продрзљиве Татаре љуцки испрашили, наместили им добро леђа, да ће памтити, када су хтели да туђе отимају. Отети бугарски топови, митраљези и други ратни плен пренет је у Србију, а неки део у Београд, где стоје као доказ и успомена на победу српског оружја над Бугарима. Историја се понавља, још за време краља Милутина, Бугари су мучки напали границе српске државе, али су код Велбужда били уништени и краљ Милутин је своју столицу пренео у Средец (данашњу Софију), где је и умро, а тело му и данас почива у Софији у саборној цркви, његовој задужбини. Историја се понавља Бугари су опет од Срба страшно побеђени, а то ће их свакако за сва времена научити памети: да морају са Србима живети увек заједнички и у пријатељству, јер ће иначе нестати.

Пораз Бугара код Шапца, остављена и од Срба отета бугарска батерија. Мучки и крволочни напад Бугара на Србе код Шапца и на другим местима, скупо је стао те халапљиве татарске готоване. Дочекани од српских хероја, разбијене главе су се у дивљем бегству повлачили, остављајући у паничном страху топове, опрему па чак и своје рањенике. У својој надутости мишљаху скрити српске јуначке и халапљиво аграбити оне покрајине, које су Срби својим јунаштвом и својом крвљу освојили од Турака. Потучени на свим линијама у повлачењу свом, ове хијене бугарске, пљачају села, убијаху голоруке становнике, зверски мрцварише српске рањене официре и војнике само да зајаре своју дивљу татарску ћуд. Али ништа им то није помогло, свуда су морали бежати, пред јуначком српском војском, која их је претерала из ових српских историјских крајева, па их већ гони и према Софији, где ће их научити памети „како се држи царство" и како је лопову кад му се у траг уђе. Валда ће ове насртљивце добивене батине научити реду и скромности. а не буде ли им доста то, биће по њих зло и горе.

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко

у балканском рату.

Иста се добија код **Свет. Ф. Огњановића** у Новом Саду по цену од 50 пот.

НОВ СРПСКИ

оригиналан роман.

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман

ЛЕГИЈА СМРТИ.

Изишла је XVI свеска.

Цена свесци 10 потура.

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Браника Н. Сад.

СВЕСКА 40. | У НОВОМ САДУ, 25 ЈУЛА (7.) АВГУСТА 1913. | СВЕСКА 40.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Међу српским рањеницима

Љубазни шеф војног санитета пуковник г. Сондермајер, упутио ме је на лекарску службу у десету резервну болницу у згради друге београдске гимназије. У овој дивној згради је одржана прва јужна словенска уметничка изложба, а за време прошлог турског рата је био смештен у њој руски Црвени Крст са својом потпуно модерном и елегантном опремом. Сада је у овој болници берлински професор марински надштабни лекар др. Рајх, један лекар из Берлина, један штабни лекар из Поле, Словенац, један Чех из Прага, ђак Вида *Поповића*, кћи госп. професора Милана А. *Јовановића* из Новог Сада, и ја. Професор Рајх, који је обишао цео свет, био је у прошлом турском рату у Цариграду, као организатор египатске мисије Црвеног Полумесеца. О његову искуству код Срба и Турака ћу доцније опширније проговорити.

Болници је административни управник до крајњих граница савесни и предусретљиви београдски хигијеничар и просветни радник г. др. *Милан Јовановић-Батут*. Њему помажу у служби опет својевољци, добри Срби. Међу њима је као комесар пензионовани директор трговачке академије *Тодоровић*.

Болничарску службу врше *бесплатно* госпође и госпођице београдске. Иако их има по богатству и сталежу врло разноврсних (трговачких, чиновничких, официрских, посланичких, уметничких, министарских, дипломатских госпођа и кћери), ипак су у савесном, оданом неговању српских рањеника све одличне.

У операционој дворници и превијалишту помажу лекарима две медицинарке, госпођа *Пешића*, жена пуковника *Пешића*, шефа штаба армије генерала Боже Јанковића, и четири-пет ђака великошколаца и један београдски глумац, који је на позорници комичар, а овде је окретан и озбиљан реалиста.

Колика је снага праве љубави.

Из овога се види, да је и зграда за рањенике *привремено* удешена за болницу и да су и лекари са разних страна скупљени и да и администрацију привремене болнице воде људи, којима то није позив и струка, и напослетку, да и болничарско особље није спремљено за своју службу и ту службу после рата не мисли настављати. Па ипак у овој болници влада *потпун ред и потпуно чистоћа*. Сви раде своје послове тако добро и одано, као да годинама само у болници век проводе. Зашто? Зато, што од лекара до последњег послужитеља, који је до скора превлачио гудалом бегеш или вртео дахире — сваки свој посао врши са *потпуном љубављу*. Оно, што им у стручном знању недостаје, то им је љубав врло брзо надокнадила. Свако осећа да треба, да олакша тешку судбину оних храбрих бораца, који су смело погледали смрти у очи, да би својим грудима заклонили своју отаџбину од оних, који хоће, да је прегазе и понизе. Свакога је довела у болницу *љубав и захвалност* према онима, који се боре за отаџбину, за славу

Српска јунакиња Софија Јовановић у комитском оделу са својим вереником

српског имена и сјај српског оружја. Свакоме је срце пуно нежности, из сваког покрета и сваког и најмањег дела сваког појединога створа у болници видите, да се ту не врши само обична дужност, него нешто више, нешто јаче: *љубав*, велика љубав према свом роду, према својој рођеној браћи. Свако зна, да помаже и себи и свом најближем крвном роду, када олакшава судбу српским рањеницима. Речју: *у овој страни душе, јако и снажно, љубав*, љубав српска, љубав српске крви и српском свешћу и српском великом солидарношћу надахнута, испуњена љубав.

Та љубав, која букти у овом дому, прелази неодољивом снагом и на српске рањенике, који ју *осећају, примају и праћају*. Онај странни рањеник српски, који је јурио на бугарски оштри и светли бајонет и који је хватао својом смелом руком за цеви бугарских топова, сада је миран, благ, предусретљив. Неких пута морам, да му се и насмејем, када се и топлим, сузним погледом и учестаним неспретним клањањем и махањем руке и потресеним гласом својим захваљује својим лекарима и болничаркама за добру, благу и нежну негу, коју су му указали. Видео сам, где многе одличне болничарке сузе круне из очију, кад се опраштају од својих оздравелих рањеника. Видео сам, где и простодушни и племенити српски страховити борци рубом својих кошуља бришу своје очи, које су набрекле од врелих суза при опрштају. Српски ратник се труди, да још већом љубављу обасипе свакога, који му се с љубављу приближи. Српски ратник има речи утехе и љубави и за она два рањена и заробљена бугарска војника, који леже у овој болници *заједно са српским рањеницима*, потпуно мирно и без страха. Српски ратник је и на бојном пољу, на попришту страхота и језивих слика, тамо, где се тешким културним радом припитомљени људски нагони о тму од човекова разума и подивљају — и ту на позорници најкрвавијих трагедија живог људског живота показао, да је његово срце још склоните и неусахљив извор љубави и племенитости Српски ратник не само, да није никада пробадао бајонетом или пржио на пламену рањене, немоћне бугарске рањенике, не само, да их није дирао, кад их је видео раскрвављене, него их је *на својим рукама износио из пушчаног и топовског ђулета*, да им сачува душу за оне њихове на дому, за њихове жене, мајке и децу, који зебу у срцу и мру од страха и бриге за својим милима. И кад човек зна, да

Црногорски капетан Саво Ј. Вукмановић јунак

је сваки српски војник тако осећао и радио са рањеним својим непријатељем, онда се може с правом рећи, да је српски војник *племенит*, да се кроз његову душу потпуно пробило племените осећање и идеална љубав, која њиме влада и тамо, где је најтеже владати: у рату, у оркану распаљених страсти, у часу кад дивљи инстинкти потпуно морају да потискују свако размишљање и хладно одмеравање и пресуђивање, у тренутцима опасности, када и најкултурнији Француз ногама гази и зубима и мишицама обара слабе женскиње, да само свој голи живот изнесе из запаљене зграде, која хоће пламеном и димом својим, да га убије.

Са лекарских састанака.

Као што је било у прошлом турском рату, тако је и сада уведено, да се лекари, који у Београду раде у силним редовним и привременим болницама, чешће састају и своја искуства саопћавају. Први састанак лекарски био је у суботу. Скупило нас се *преко стотине* лекара. Било је енглеских, немачких, шведских, аустријских, хрватских, чешких, словеначких лекара. Било је много и Срба лекара и из Босне и из Далмације, Хрватске и Војводине. Мојим Немцима је импонирало, што већина српских лекара говори немачки и познаје и медицинску књижевност и научне раднике немачке. Не могу да се нахвале језгровита, високо научног реферата др *Војислава Суботића*, признатог београдског хирурга, у којем им је оцртао службу војних лекара на бојном пољу и у болницама. Са одобрењем су увели на знање потврду др Суботића, да су ране, па чак и тешке унутарње и органске повреде српских војника без икаквих већих замршаја, без икаквих гнојења и тровања крви *за врло кратко време гарантовале*. Тај велик проценат брзог оздрављења српског војника напао је др Суботић, споразумно са својим друговима, у томе, што је српски војник здрав, у јелу и уживањима умерен и **у пићу потпуно уздржљив**. Овај рат је, дакле, изнео на видело *тријумф врсноће српске расе*. Зато, што је српски војник и српска раса здраве крви и што *трезвено живи*, зато брзо и оздрављa и зато и може и тако силно и поуздано да подноси страховите и душевне и телесне муке у рату и зато и тако силовито и одлучно разбија своје непријатеље И моји Немци, Словени, и још смо се о овој великој и нама врло пријатној истини и овде у болници потпуно уверили. За 14 дана су се сви скоро

рањеници испунили, подмесили, застаклали, свима су им се ране затвориле, костоломи прирасли, те су *навалили на нас: да их пуштамо кући на кратак допуст*, да се после 10 пуних месеци тешке патње, потреса и страховитих узбуђења виде са својим милима на дому, а оданде *да похитају својим командама у помоћ браћи.*

На првом скупу приказали су веки страни и српски лекари врло згодне завоје и опреме за поломљене кости рањених војника. За мене су од особитог интереса били приказани завоји, које је сваки српски војник са собом носио у бој. То је први завој на бојишту. Смештен је у малој, потпуно затвореној кутији, и пре тога је у врелој воденој пари стерилизован, очишћен од свих заразних клица. Кад се војник рани, онда отвори кутију — он сам или први му друг, ухвати за крајичке завоја, раамота га, пребаци га на рану и *уским* краковима га преко ране привеже. На тај начин српски војник *одмах и потпуно чисто превије* своје ране и онда може мирно 4—5 дана путовати, а да рану не одмотава и да се не боји, да ће му рана букнути или у трулеж прећи. Иако ствар на први поглед изгледа можда незнатна, она је ипак од врло великог значаја. Кад се ана, да рана врло лако и врло брзо зарасти, када је чиста, када на њу с поља, са одела, са земље и из ваздуха не падну гвојавне и друге отровне клице, онда је врло значајно и врло потребно, да рана што краће времена остане непокривена, јер што је дуже отворена и непревијена, тим лакше могу доћи до ње заразне клице, и тим у њу опасност долази војников живот. Српски војни санитет је учинио *велико дело* и доказао је своју модерну спрему, када је сваком српском војнику дао у руке чист, беспрекоран завој, којим ће одма покрити рану и тако себи *осигурати брзо одрављење.*

Од приказа на *другом* лекарском састанку у војној болници, сада у среду, истаћи ћу две ствари: приказ берлинског специјалисте за очне болести *Адама* и приказ берлинског професора *Клапа.*

Адам је прегледао снагу вида српских војника и дошао је до врло интересантних података. Критичним испитивањем доказао је Адам, да је *снага вида српског војника два и по пута јача него просечна снага вида једног Берлинца.* Баш због тога, што је у српских момака тако изврстан и оштар вид, прописи закона о новачењу у Србији наређују, да се у српску војску не смеју узети они, који су јаче кратковиди од 4 диоптрије. Немци, који имају слабији вид, узимају у војну службу и такве момке, који су кратковиди до 6½ диоптрија. Кад је Адам доказао, да је око српског војника тако оштро и изврсно, додао је и своје мишљење, да српска војска своје велике, импозантне успехе у оба крвава рата може захвалити свом од личном виду. Иако је ово мишљење претерано, ипак је и изврстан вид српског војника, поред других врлина, много допринео сјајним успесима српског војника на ратном оградју. Занимљиво је, да је, као што ми прича колега Берлинац Бодин, и познати учитељ турске војске *фон Голц* паша у једном свом предавању у Берлину нагласио, да и турски војници имају врло добар вид, да на пример јасно већ распознају у даљини човека, кад он и његови немачки официри тек догледником могу да га пронађу. Голц паша је међу осталим одликама турског војника — које кратковиди немачки паша, изгледа, ипак није добро видео — споменуо и добар вид и прорицао му велику улогу у рату између Турака и држава балканског савеза. Сад се види, да вид сам по себи, није довољан за победе, али кад је везан за јуначно срце, издржљивост, свест, јако националоно осећање, као у српског војника, онда и добар вид доноси један део победа. Српске тобџије су изврсно гађале у оба рата, брао су и поуздано рушиле непријатељске батерије и засипале непријатељске чете пљусковима прскавих шрапнела и страшних граната. Један део своји славе, која им је *сшекла поштовање и решпекш у целом свешу*, могу српске тобџије и гађачи захвалити и свом оштром погледу и одличном виду.

И други приказ, приказ берлинског професора Клапа је од великог значаја, и волим, што су Немци за тај случај први дознали. Ствар је у овом: Један српски војник је при јуришу био рањен, и од јаког одлева крви је онесвесиуо на бојишту. Кад се после неког времена прибрао и дошао к себи, учинило му се, да су му браћа узмакла, и држао је поуздано, да ће пасти Бугарима у роп-

Срби јуришају на бугарске мучке нападаче и гоне их преко границе

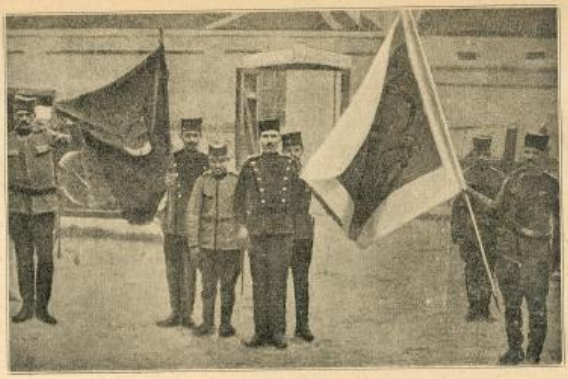

Од Срба заробљене турске војске заставе

ство. Та га је помисао страшно мучила, јер је знао, а и сам се својим очима уверио, да Бугари не само да не дају пардона, не само да се не смилују на српске рањенике, него их *страшним мукама муче*. Неке боду бајонетима, некима очи копају, уши, нос, руке и ноге секу, неке изрешетају пушчаним метцима, неке опет *бацају у ватру*. Све те страхоте бугарских дивљака су му ис-крсле пред очи, он се од њихове слике згрозио и дошао на грозну мисао, коју је одмах и извршио. Да би се спасао бугарских зверстава, узео је бријач из својег телећака и превукао је њиме двапут снажно преко свога врата. Срећом није одмах погинуо. Српски болничари наишли су на њега, који је био сав натопљен млазевима своје крви, однели га на превијалиште и ту су га лекари брзо завили и свест му повратили. Тај војник је дошао са својим скоро потпуно пресеченим гркљаном берлинском професору Клапу у руке, и он је скупљеним лекарима показивао тешке ране једног јунака, који није задрхтао пред смрћу, иако још је за 10 месеци крвава два рата врло често у очи погледао, али се гадио, да се са подлим пржибабама и дивљацима бугарским састане. Сви лекари су са великим милосрђем погледали на српског јунака, који ће, срећом, оздравити, и помишљали на његову тешку и страшну душевну борбу, кад се решавао на очајни свој корак. Културни свет ће сазнати од *поузданих и својих људи за дивљаштва и подлаштва Бугара*. Културни свет ће познати не лажну и варљиву љуску, којом се Бугари хвале, него *сржс*, језгро, праву *душу* бугарску и њене покретаче. Сад ће видети цео свет, да је та бугарска језгра, да је та бугарска душа зла, трула, погана, препуњена гадним нагонима, и ваљда ће се онда покренути и културна Европа, да те антикултурне Бугаре достојно казни, а српској култури и прекомерној питомини призна вредност.

Др. Лаза Марковић.

Коњичка дивизија у борби

Црта из српско-бугарског рата 1913.

Гонити непријатеља пред собом — то је основно начело наше коњице у рату с Бугарима. И она се доследно и верно придржавала те тактике и пожњела је до сада сјајне резултате. С тога је дејство наше коњице изазвало ваздa панику међу Бугарима, где се год коњица појавила; а у нашем армиском штабу изазвала је видне знаке признања.

Акција коњичке дивизије, којом командује кнез Арсеније, отпочела је одмах после мучкога препада Бугара на Злетовској реци. Нарочито ваља поменути борбу код села Петрашина и напад на Кочане.

Уочи 17. јуна, око 2 сата по поноћи извршили су Бугари подмукли напад на српске предстраже првог позива дринске дивизије. Није то био напад комитских чета, већ напад седме рилске дивизије. Српске предстраже биле су изненађене овим мучким препадом и полако уступајући повукле су се са својих стражарских места на положје својих главнина, са коте 550 м. на коту 650 метара да ту прихвате изненадним препадом наметнуту борбу.

Борба је била крвава и очајна, јер су бугарске трупе биле несразмерно бројно јаче. И ако је одбрана с наше стране била без артиљеријске ватре нису дали Бугарима ни корака напред.

Пети пук држао се целе те ноћи и сутра дан целога дана без и једног топа. Коњичка дивизија налазила се на положајима око села Барбарева. Извештен хелиографским путем о овој борби, коњички штаб дивизира још истог јутра пуковима и дивизијону артилерије и осталим јединицама дивизије, да се спрема за покрет. Непријатељ је обасипао јаком артиљеријском ватром положај Дренек.

Командант дивизије са штабом убрзо се нашао на положају. Команданти су спремни за полазак. Пуковник Дунић је са својим пуком кренуо дуж барбаревске реке за село Лезово; мајор Атанасијевић прихвата команду првог пука Обилића и креће се у правцу села Кунова. И он је у току од два до три сата потпуно извршио. Веза са петим пуком стално се одржавала. Бугари су посели и утврдили се над селом Петрашином, на 1500 метара испред српских позиција.

Око пола десет сати пре подне, једно бугарско одељење, не знајући за долазак првог коњичког пука покуша да обиђе лево крило нашег пешадијског пука. И чим се појави

налети на убрзану паљбу експдроним. Непријатељ се запрепаши и сукну назад и умјесто да заобиђе око петог пука он се повуче остављајући на бојном пољу велики број мртвих и рањених. Бугари нигде не купе ни мртве ни рањене.

Вративши се натраг у ровове и утврђења Бугари су продужили борбу са још већом огорченошћу. Ватра је трајала целога дана до пет сати по подне.

У тој истој борби, око два сата по подне, падне рањен у ногу храбри командир првог ескадрона капетан Мића Жујовић, који је својим личним јунаштвом, примером и ретком присебитошћу весело соколио своје војнике, због чега су га ови веома цењили и волели. У борби је и командант са начелником штаба. Он је невероватно спокојан и чисто весео што је отпочела јака ватра: није му прва да учествује у крвавим борбама. Обилази стрељце и разговара се с њима, упућује их како да ни шане и гађају и шета мирно од војника до војника у кишу куршума и шрапнела. Овај пук коњице показао је том приликом ретку издржљивост. Тиме је учинио знатне услуге петом пешадијском пуку, који је био без артиљерије и издржао цео дан у борби не уступивши ни корака са свога положаја. Нарочито се истакао први пук Обилића, који је спречио заобилажење бугарске војске око левог крила петог пешадијског пука.

Друга коњичка бригада други и четврти пук, којим управља потпуковник Бр. Лонткијевић са успехом је штитила десни бок шумадијске дивизије првог позива, а на крајњем десном крилу прве армије уз садејство трећег коњичког пука, крећући се од Барбарева на Дренак Лезово и ка Злетовској реци Командант дивизиона коњичке артилерије имао је ретку срећу и добро нишанџиско око: где је око измерио, ту је погађао. То је потпуковник Тодоровић. Тачност његових погодака је за дивљење. Чим се појави каква бугарска трупа, он је тако лепо сниша да је просто збрише са лица земље. И тако он успе да спречи пролаз непријатеља преко Злетовске реке.

Дан касније — то је 18. јуна — стављен је под команду коњичке дивизије и једанаести пешадијски пук, да потпомогне рад коњичке дивизије у погледу заштите левога бока треће армије и спречи пробијање Бугара између прве и треће армије. Овај пук је три пута, под командом потпуковника Јеремића вршио напад на утврђене бугарске положаје. Било је врло тешко бројно јачег непријатеља истерати из утврђених положаја. Али га је требало отерати и савладати. Командант коњичке дивизије увиђевши потребу да се непријатељ савлада баш на том месту, нареди пуковима своје бригаде да помогну једанаести пук. И први пук се стави у борни ред. Трећи коњички пук остао је у резерви. Коњаници првог пука сјаше са својих коња и отпочну пешачку ватру са сва четири ескадрона и митраљеским одељењем. То исто учини и четврти коњички пук.

То је био напад по четврти пут. Непријатељ је сипао паклену ватру са својих положаја. Али у једном часу раздеже се громки узвик команданшон „јуриш". Запалише се срца одушевљењем; заиграше коњи, затутња земља од силног треска. Лесе се наголе напред. Као олуја, као бесни оркан пође коњица према непријатељу. А он? Осети ову страшну олују што носи смрт себом и напусти своје утврђене положаје. Том приликом коњица је освојила целу бугарску брзометку батерију са целокупном запрегом и послугом, четири митраљеза велики број пушака, огромну количину муниције и осталог материјала. Осим овога заробљено је осам официра и преко триста бугарских војника. Борба је и даље трајала. Непријатељ је одступајући покушавао да се брани; али се за њим нададе у потеру четврти коњички пук и то на коњима самих потучених Бугара у правцу села Лепопеље... Отпоче нова ватра страшна и паклена и Бугари оставише преко 300 мртвих и више од хиљаду рањених бораца на огрђу. Том приликом рањен је у обе ноге и командант четвртога пука мајор Јеврем Лазић...

Непријатељ сломљен и уништен спасавао се дивљим бегством.

Овај бравурни напад коњичке дивизија побудио је команданта прве

Група црногорских соколова-официра у народној ношњи

Бугари полазе да мучки нападну Србе на граници

армије, да својом наредбом похвали коњичку дивизију за њен успешан рад, а команданта дивизије, начелника штаба и многе официре, као и војнике, који су се нарочито истакли још истог дана одликује ратним орденима..

Са не мање одушевљења и са истим успехом одликовала се коњичка дивизија у борбама пред Кочанима, које су позиције Бугари грчевито бранили. Али им није помогло. 23 пр. месеца коњица је исто тако ушла победоносно, после јаке борбе, у Кочане..

Ко се у тим борбама одликовао? Одликовали су се мајори Гавриовић, Рафаиловић, капетани Миљковић, Анђелковић, нарочито приликом освајања батерије, Ж. Петровић, С. Радосављевић, Мостић, Недељковић, Илић, Дрндаревић, Наумовић, Мајсторовић, Матић.. не, не; нису се само ови борци показали — одликовали су се сви; јер су сви били ношени љубављу и одушевљењем да се боре за велику и свету ствар, да се боре за добро и срећу Отаџбине.

„Штампа". П.

Последњи опроштај

Десило се на Ретким Буквама Два брата била у једној чети и при јуришу један од њих падне по сред срца погођен непријатељским метком. Други застане и под кишом куршума извади из недра малу воштану свећицу и запали му је више главе.

— Да не оде без свеће; — рекао је осталима, кад их је стигао.

На сто метара затим пао је тешко рањен и одбацивао је до мртвог брата, па ту онесвесној.

Сутра дан болничари су га нашли крај братовљевог леша и одатле одвели на превијалиште.

Зар он зна!

У једној болници кревет до кревета, леже један наш рањеник рањен у руку и један бугарски војник, рањен тешко у ногу.

Кад год хоће Бугарин да изађе напоље, наш рањеник прискаче, подмеће му раме да се одупре и помаже му у ходу.

— Знаш ли, да је он твој непријатељ? — пита га један од посетилаца.

— Ех, знам, и питај га, да л' он зна?

— Ми смо браћа, — одговори Бугарин. *„Пијемонт."*

НОВИ ТАНАСКО РАЈИЋ:

Јуначка смрт поручника Гавриловића

Из Велеса јављају београдској „Политици" ово: Војници и официри, који су стигли из Пепелишта, причају једну у исти мах и дивну и грозну причу о јуначкој смрти артиљеријског поручника Милорада *Гавриловића*. Млади поручник Гавриловић син државног војног пушкара у Зајечару г. Љубе Гавриловића, са два своја брдска топа тукао је Бугаре са једног брежуљка крај Пепелишта. Борба је била огорчена. Бугари су, у све новим и новим низовима, силно навађивали, и наши су им одолевали колико се год могло.

Три бугарска јуриша одбијена су бајонетом, али тада им је стигло појачање. Наша пешадија, бројно много слабија, почела је бити потискивана. Бугари су били све ближе, били су већ на педесет метара, нападали су као безумни. Али поручник Гавриловић је, обасут непријатељском ватром, стојао мирно крај својих топова, који су низали метак за метком на Бугаре.

Стигли су већ и на двадесет корака и спазивши официра кидисали су на њега. У томе тренутку поручник Гавриловић не мичући се извадио је револвер, уперио на помамљену гомилу и оборио неколицину њих. Бугари су заурлікали и у час у десет, двадесет, педесет њих склептали су се око њега оборивши га кундацима и бајонетима на земљу. Измрцварили су га, исекли, али га нису могли одвојити живога од топова. Нису могли понети ни те његове топове као трофеј. Јер док се, преморени и осакаћени тешким губитцима одмарали, стигли су свежи српски одреди, испред којих су они побегли остављајући чак и своје оружје.

Српска артиљерија

После првих сукоба са Бугарима врађао се је рањен из борбе један српски артиљеријски официр; јахао је на коњу, а био је рањен у руку. Тако рањеног срели су га неколико Црногорца, који су напустили своју бригаду, да би се одужили и помогли својој браћи. Пришли су му, замолили га да се сагне и пољубили га у чело. „Срећне ти ране, јуначе!" рекли су му. „Ама тако ти вјере, брате, кажи нам, јесу ли оно ваши топови што горе; познајемо им звуке са Скадра." Рањени официр одговорио им је, да се нису преварили.

„Ej," рече један од њих, „да нам је нешто ваша артиљерија, па би са овом нашом пешадијом не само Бугарску победили, већ би цио свијет освојили". Тако је рекао један од њих, а тако сви они мисле.

Бугари измрцварили срп. официра:

непознали очи, одсекли уши и нос живом официру

Београдски „Одјек" јавља ово: Једна српска патрола нашла је у близини Радовишта на једној српској коњичкој потпоручнику, коме су биле очи ископане и нос и уши одсечени. Тај потпоручник је причао, да је био залутао па су га бугарски подофицири и војници заробили и *грозно мучили*. Како је био без оружја, то је замолио свога колегу, вођу патроле, да га убије, да би га ослободио мука, али је овај то одбио. Несрећни официр, дошавши, дочека се некако револвера једног војника, па се убио.

Код црногорског официра

(*Разговор са једним рањеним црногорским официром.*)

У једној београдској резервној болници деже рањени црногорски официри; посетио сам их, и код једног се задржао и замолио га да ми каже што год о њиховом учешћу у овом рату.

„Мој господине," почео је јуначки црногорски официр, „да су само наши војници знали, да ће мо се са Бугарима тући, *ни један од њих не би остао.* Јер *ни један Црногорац неће ни по коју цену мислити ни о своје браће онда, када се иде у борбу.* Али сио им ми, официри рекли, да Немо бити посада у освојеним крајевима и да сваке бригаде узели сио онолико колико нам је требало, а остали су нас послушали и остали. Могу претпоставити како је сада тамо њима, када себе замислим у њиховоj положају.

Крenули смо се са Цетиња и у војним редовима стигли до Митровице. Био је то дуг и замаран пут, а нили смо брзином од девет километара на сат. Но наши су горштаци опробани и издржљиви пешаци, па су и овај пут лако и весело поднели.

У Митровици смо сели на воз и у радости, весељу и песми поштли пут Скопља. Рекли су нам да нас пут води преко Косова, али да се воз неће нигде зауставлати. Можете и сами замислити како нам је било, када су нам то казали. Зар се Косово-Поље кроз пет дугих векова у нашој традицији сачувало, па да га после толког времена ослобођено не видимо!? Да, то нисмо могла поднети, већ сио тражили, да се воз бар неколико минута тамо задржи. Обећали су нам да ће нам жељу испунити и тако је и било. Сишли смо се са воза, и морам Вам рећи, да сам се изненадио, јер сам очекивао видети пуето и широко поље, као што је тужна и велика трагедија која је се на њему одиграла; а предамном се простирало брежуљкасто земљиште зеленила и живота. Мало смо се времена ту задржали и наставили смо пут.

Стигли смо и у Скопље. Тамо су нам рекли, да су наше трупе одлуком Врховне Команде одређене за резерву. Но, ће је тај Црногорац, који би се тој одлуци покорио и док му се браћа туку, он да седи и да чека? — Сви смо се против тога подигли и *једнодушно тражили да одмах будемо послани на бојно поље.* Морали су нам по жељи учинити, и тако смо ступили у борбу.

Морам Вам рећи, млади господине, да су наши војници неповратно храбри. *Неке Вам ни један Црногорац у најјачој киши куршума на поклекнути, а камо ли наклонити се.* У јуришу и нападу ни један од нас неће ни корака иза другог изостати, јер образ Црногорца не допушта му да иза своје браће изостане.

Поред тога треба да знате, да наша војска необично воли свог главног команданта. Црногорци воле и слушају све своје старешине али када је у њих наш храбри бригадиру, стању су на његову реч и у ватру и у воду скочити.

После опота биће Вам јасно, да оно што се говори о храбрости и успешима црногорских горштака, ни мало није претерано.

У овом се рату може запазити још једна добра страна нашег војника. *Ни један скоро сукоб са Бугарима није прошао, а да ме добе до борбе на бајонети.* У тим борбама Бугари, и ако су обучена борби бајонетом, увек су били натерани у дивље бегство, јер наши борци вичју поред осталог оружја и револвер, којим врло добро владају, поштo се од њега из детињства не раздвајају. На кад се наши војници приближе на петнаест метара, а Бугари су своје пушке испалили и чекају да бајонетима напад одбију, ми тржемо своје револвере иза паса и у непријатеља их скрешемо. Ово има толикот дејства, да *Бугари*, пако су доста храбри, *одмах матубе главу, и даду се у бегство.*

У једном од последњих сукоба и ја сам рањен. Није ме жао што сам рањен, али некад не би могао прежалити, ако би мој, пре него што ја оздравим, без мене последњу одлучну битку добили. Стога ја њену тражити ни мало боловања, већ чам ми рана зарасте, одмах ћу својима на бојно поље отићи". —

Пожелио сам, да му рана што пре зарасте, али исто тако да се дотле и мир закључи и пружио му руку, коју је он срдачно стегнуо.

„Правда"

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Српкиња јуначкиња Софија Јовановић у комитском оделу. Када се на Балкану ускомешало, када свеци врлине прилике, над Србијом на небу ведроме, закуцало је свако српско срце, верујући: да је дошла ора, да се мора војевати за крст часни и слободу златну. Овај свети пламен није обузео само мушка јуначка срца, него и у српском женскињу ужегло се одушевљење, да су и оне, позвате да ступе у службу своме народу. Једна од тих српских јунакиња јесте и јунак девојка Софија Јовановић, која је с пушком у руци похитала да се бори против петвековног душмана српског народа. Међу српским осветницима, српским комитама, јуначки је војевала ова српска Амазонка, подносећи мушки све тегобе тешког и напорног ратног штрапаца. Издржала је у снима окршајима јуначки и неустрашено се борила и гонила непријатеља. Српско женскиње у овом рату у опште понело најродољубивије. Са најискреснијим прегором вршило је оно дужности болничарки, да се многи страни лечници диве и уздижу све подвиге Српкиња. Ми се поносимо да је српски народ признат у свету са свога јунаштва, душевности и родољубља, а у толико се више поносимо што видимо и Српкиње где вољно и у сваком погледу приступа овом тешком послу, који је донео ослобођење потиштеној браћи. Слава српског јунака је и слава српске жене! Слика ова приказује нам јуначкиљу Софију Јовановић, како је подпрашљају српска деца у ослобођеним крајевима.

† Саво Ј. Вукмановић пешадијски капетан. У суботу 23 марта. после петодневног боловања од тешко добивених рана, преминуо је у рајечкој болници, Саво Ј. Вукмановић пешадијски капетан Угасио се живот једног ваљаног официра човека од врлина, добра срца, који је био готов у нужди да притекне у помоћ. Покојник је рођен у Подгори 12. јануара 1866. год Још као младић одликовао се особитом бистрином и мирношом, те године 1886. буде изабран да учи као пешак у Нишшиће, а 1900. год за време бирања гарде, буде и он изабран и произведен у чин официра. Да би се што боље усавршио 1903.—4. год. уђе у официрску школу на Цетињу. Показујући ваљан успех у школи, 8. јануара 1907. год. буде произведен у чин пешадијског поручника, а 17.

јуна 1908. године у чин капетана. 15. марта 1909. г. буде одређен за командира чете утршко-ораховске, коју је дужност вршио све до 10. марта 1912. год., а 10. марта исте године буде премештен и назначен за командира извиднице чете, у којем га је својству и затекао овај свети и ослободилачки рат. Да би се као достојни син своје домовине што боље одужио и делом примером, то 18. марта по својој молби ставља се на расположење стрељачком батаљону, који је био састављен из свих батаљона где му командант одреда повераваше чете, које је јуначки предводио. При заузећу првога шанца бива лако рањен, али га то не омета, већ смело са осталим соколовима у првим борбеним редовима јури напред, где при заузећу и другога шанца на јуришу бива смртоносно рањен у главу. Смрћу кап. Вукмановића, не само што братство губи једног од најређих својих прнака већ и племе једног поштеног и примерног племеника, а батаљон пак једног храброг и способног официјра. Нека је вечна успомена његовој сени.

Срби јуришају на бугарске чете нападаче и гоне их преко границе. Пре него је рат објављен, Бугари су напали мучки на Србе жељни на тај начин да се дочепају српских позиција и да унесу страх у српску војску Али су наишли на јунаке, који су ове дрске нападаче мушки дочекали, поремстили им намишљени план и добро их научили памети. Бугари су крвавих глава у дивљем бегству напустили српску границу, гоњени српским војницима, који им нису дали станка ни у њиховим границама. Бугари у свом повлачењу починили су зверска злочинства, уништавајући села, убијајући старо и младо и мрцварећи српске рањенике на које су наишли. Ови дивљаци предвођени и наговарани од својих официјра чинише одвратне ствари робећи, палећи, убијајући све што им је под руку дошло, а тиме се са сва времена обручаше пред свим светом, у којем изгубише сваки углед, да им више нема места међу људима. Азијатску своју ћуд показаше овом приликом у сваком погледу, да ће од сад бити сматрани као зверови, којима се несме ништа веровати. Лажи, које су протурнвали у свет остаће увек лажи, јер им нико више не верује. Њихова фотографија су она силна попаљена места по Србији, Грчкој и Македонији и они многобројни искасапљени становници и измрцварени српски и грчки рањеници. Таким зверовима нема места међу људима!

Од Срба заробљене турске војене заставе. Поред многобројна ратна плена на Куманову, Скопљу, Прилепу и Битољу, где је заробљено од Турака преко 400 нових топова, митраљеза, преко пола милијона најновијих пушака, силна муниција за пушке и топове — отете су и многе турске војене заставе, које се на овој слици приказују. Ове заставе биће и остаће: да се потоњим нараштајима показују као ратни трофеји из доба, када је храбра српска осветила Косово и ослободила петвековног ропства потиштену српску браћу !а старе српске краљеве: Стару Србију и Македонију повратила под српску власт Ове ће заставе причати српске подвиге и јунаштва, причаће и за ону многу проливену српску крв, а причаће и то: да се преталаштвом и јунаштвом постизавају велика дела — и да се обистинила она пророчка песма српскога гуслара:

„Не може се царство задобити
„На душеку све духан пушећи."
Него се мора радити увек, да се сачува оно што имамо. Српски народ показао је у сваком погледу своју жилавост и истрајност, па ће и на даље да живи и бптише себи на славу и част, а на страх врагам!

Група црногорских соколова официра у народном одељу. Дивну китуу црногорских соколова приказујемо у њиховом народном одељу. Последњи рат на балкану, као и овај нови рат са Бугарима доказује да су црногорски соколови дичии наследници: Пивљанина Баје, Мирка војводе, Пека Павловића, Марка Миљана и без број других великих јунака, да у њима тече права српска јуначка крв од Косова, да су били и остали дика и понос васколиког народа српског По носили, дични, ненадмашни у јунаштву, високо дижу славу славне и ако мале Црне Горе, чувене у свом свету због својега чојства и јунаштва. Ово су чувари од искони српске слободе, ово су потомци и чувари оног светог огњишта, са кога су поникли славни Немањићи потоњи српски владари, краљеви и цареви. И у овим ратовима који осветише Косово и Сливницу, загрљена два српска владара поведоше своје српске соколе у последње бојеве, у нову славу, где скрпшше најпре петвековног угњетача — Турчина и новог зверског непријатеља — Бугарина. Као трофеји ових победа су ослобођена Стара Србија и Македонија са светлим алемима српских царствујућих градова: Скопљем, Приштином, Призреном, Прилепом, Битољем, Пећи, Новим Пазаром, Дмитровицом и многим другим А слава витезова српских и црногорских пронета је широм пространа света славним бојевима под: Кумановом Скадром, Прилепу, Шишчанику, Битољу и на другим местима. Зајам петвековном непријатељу враћен је, Приарен је српски а Косово је већ освећено. Слава српским и црногорским херојима и дици поносу српском!

Бугари полазе да мучки нападну Србе на границн. Као хијене ови назови јунаци пошли су, да своје до јучерашње савезнике нападну. Неблагодарни, до крајности подли, невољали они бугарски зверови, полазе, да нападну ону војску, која им је о свом руву и кпуву Једрене отела. Срби, тај племенити народ, који је животе својих најбољих синова заслатао за величину Бугара, беху 17. јуна, ноћу, мучки нападнути од Бугара и то за то, да им отму оне покрајине, које су Срби својом крвљу освојили; да им отму оне покрајине у којима живи народ српскога порекла и у којим крајевима господоваху српски краљеви и цареви. Годинама су Бугари огњем, мачем и школом тровали онај народ да га одроде и да га побугаре и беху у уверењу, да су и успели. Лагали су сваком свет, да су Македонија и Стара Србија бугарске земље и да у њима живи чист бугарски народ. Али српски споменици, које су на сваком месту уништавали, српски обичаји, слава, језик, које су свим силама искорењивали, није могао онај народ да одроди него, ма и тајно осећаху да су Срби, а нарочито од оног доба, кад их је храбра српска војска испод петвековног ропства и бугарске напасти ослободила. Бугари преварени у својем нађању, наговарани од српских злотвора, мучки су пошли, да отму оно што није њихово. Али план није испао за руком. Побеђени и сатрвени на свима линијама од храбре српске војске губе и оно, што су им Срби великодушно давали, са срамота којом се осрамотише ратиште их вечито. Ма да са њима њихови протектори дрече због пораза ништа им помоћи неће, јер: „ко неће брата за брата, добиће туђина за господара!"

У ПЕТУ СЕРИЈУ!!!

„Илустроване Ратне Кронике" улазимо са наредном свеском, а са том се серијом завршава ово велико српско издање. Ко хоће, да му се даље шиље, **нека одмах обнови претплату.**

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 41. У НОВОМ САДУ, 1. (14.) АВГУСТА 1913. СВЕСКА 41.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

ПРОГЛАС

СРП. ДРУШТВА ЦРВЕНОГА КРСТА СРПСКОМ НАРОДУ.

Рањеника и ратних болесника има у Србији још тако много, и потребе су још непрестано тако велике, да српско друштво Црвенога Крста сматра за своју дужност да после непуних десет месеца по други пут апелује на милосрђе Српскога Народа и српских пријатеља.

Захваљујући њиховом осведоченом милосрђу српско друштво Црвенога Крста, било је у могућности да минулих десет месеца укаже обилату помоћ како српским, тако и туреским и бугарским рањеницима и ратним болесницима.

Та огромна и хумана помоћ нашла је општег признања у целом културном свету. Страни лекари, који су радили у Старој и Новој Србији, похвално су се изразили о успешном раду Српског Црвенога Крста.

Са највећом захвалношћу ваља споменути да су не само са свих страна наше отаџбине, него и из иностранства, па чак и из Америке, притицали прилози у новцу, преобуци, постељном прибору, оделу и обући.

Са задовољством саопштавамо да је у новцу примљено скоро два милиона динара. Вредност ствари не може се лако проценити, али је и она такође врло велика, од више стотина хиљада динара — и све је то до последње паре утрошено, и до последње рубине раздано.

Наше врле Српкиње, и све милосрдне сестре из иностранства указивале су најмарљивију негу свима рањеницима и болесницима. Ни једна од њих није жалила ни труда ни пожртвовања, да им укаже најнежнију помоћ. Оне су их прихватале, храниле, доносиле понуде, чиниле све могуће олакшице, умивале, прале ноге, купале и најтеже послове радиле са највећом преданошћу. Нека им је на овом месту изражена свесрдна хвала за досадашњи труд и молба да до краја истрају у узвишеном и племенитом раду.

Ми данас поново молимо све Србе, све Српкиње и све српске пријатеље да и овога пута укажу било новчану помоћ, или помоћ у стварима, рање-

ницима и ратним болесницима, — да то учине што пре то боље, јер су сва, и ако обилата, средства друштвена потпуно исцрпљена, а рањеници и ратни болесници пристижу свакога дана са бојних поља не на стотине, него на хиљаде. Ми молимо да сваки учини онолико колико може да се болесници што боље лече а рањеници што пре дигну на ноге. За такво узвишено и племенито дело биће захвални рањеници и ратни болесници и цео Српски Народ.

Главни Одбор српског друштва Црвенога Крста у Београду (Симина улица 21.), даје обавештења, прима прилоге у новцу и новим, неупотребљеним стварима Такву исту дужност имају и месни и срески пододбори, као и окружни одбори Црвенога Крста у Краљевини Србији и новоослобођеним крајевима.

Из седнице Главног Одбора Српског Друштва Црвенога Крста, 9. јула 1913. г., у Београду, број 3251.

Председник: Ђенерал **Драг. Франасовић.** **Потпредседник:** **Др. М. Борисављевић.** **Благајник:** пуковник **Јован Ванлијћ.**

Секретари: **Др. Воји. М. Суботић.** **Тома Стојадиновић.** **Државни комесар за приватну помоћ:** **Др. М. М. Милићевић.**

ЧЛАНОВИ:

Иван Занковић, Др. Марко Т. Леко, Ђорђе П. Радојловић, Коста Д. Јездић, Лука Ћеловић, Др. Роман Сондермајер, Др. Војислав Ж. Ђорђевић, Александар Симоновић, Милан Ст. Јевтић, Драгутин Ј. Ђорђевић, Никола Спасић, Милан Милосављевић, Др. Јеврем Жујовић.

Целокупан изглед Куманова

Рањен црногорац пред болницом у Подгорици

Међу срп. рањеницима

Долазе нови рањеници

Пред подне јавља нам наш вредни управник г. др. Милан Јовановић-Батут, да ће нам у 3 сахата после подне са санитетског воза послати 80 нових рањеника. Ја осетих неки леден талас, који ми нагло пљусну сву кожу од главе до пете и стаде бушицом дерати у срце. Чинило ми се, као да ми труп и глава лебде у ваздуху, а ноге, које су их подупирале, као да су нестале, као да их је она ледена бушица покидала и својим бушичним хуком одвукла у некакав понор.

Ну, док сам ја муку мучио са својом крвљу и својом душом, којом су „нагло прохујали звуци страха због нових патња и жалости, која дуго не ће умукнути, дотле су моји Немци сасвим друкчије прихватили глас о доласку нових рањеника. Они су се радовали. Радовали су се, не српској несрећи, јер њихово хумано осећање би у њима свагда у овакој тужној прилици надвладало свако нерасположење према Србима, него су се радовали новом градиву за научно проучавање. Они су дошли овамо, да виде нешто ново и да науче нешто. Крвави рат Срба и Бугара давао им је обилато прилике за то. Мој професор Рајх није био задовољан са прошлом пошиљком рањеничком, јер је добио већином само *лако* рањене војнике. И зато је наумио, да сам изиђе на железничку станицу и да пробере за себе мало и од оних тешко рањених. И заиста је и изишао на станицу, и можда је у својој огромној научној жељи понео и револвер, да отме „најинтересантније случајеве" од осталих колега, који се грабе за што боље рањеничко градиво. Не знам, да ли је својим револвером растерао на станици лекаре, које је извела знамо исто тако мучна научна жеђ, доста то, да смо добили врло много тешких рањеника. Мени се срце стужило, кад сам их дочекивао, а Немци моји су се радовали свом „дивном научном градиву". Они ће и у својим рањеним немачким војницима гледати не своју крв и своју браћу, него мање или више интересантно научно градиво.

На глас, да долазе нови рањеници, оживе цела кућа. Лекари и помоћници спремају чисте завоје, лекарско оруђе, гипс и подупираче за костоломе, и све, што је потребно, да се ране очисте и превију. Шаље се брз улак у војну апотеку, да донесе још завоја и лекова. Из стоваришта носе се постеље на ходнике, јер по собама не ће бити доста места за свих 80 рањеника. Постеље се превлаче чистом прељачом, собе се ветре, под и ходници се мету. Соба за пресвлачење болесника већ је спремна. Уноси се полако у њу 80 чистих пребоука за рањенике. Три бербера из суседства су већ дошла и прегледају своје бријачице и шишаће справе. У кухињи дежурна госпођа метнула воду, да се греје за тај рањеницима, кад дођу. У часу се окупила гомила госпођа и госпођица, у бело обучених, да дочекују рањенике топлим чајом. Пред главним улазом већ чекају младићи сељаци, који овде послужују, да рањеници дођу и да их уносе прво у собу за пресвлачење, одатле у операциону дворницу и назад сваког у своју собу и постељу. Управник се г. Јовановић-Батут постарао, да свака болесничка соба добије и по две дневне болничарке и по којег ђака, који ће ноћну болничарску службу обављати. Носе се полако хлебови, млеко и друга јестива за вечеру рањеницима.

Сав тај велики посао је био у часу готов. Свако је знао за своју дужност и сваки ју је најбоље и најволније извршио. Као запета пушка стојимо свако на свом месту и чекамо гласове који се телефоном лагано нижу: воз долази, воз је на станици, рањеници крећу у болницу. За мало, па се указа дуга поворка београдских фијакера, који су у корак ишли. У сваким колима је било по три или четири рањеника. То су махом лакши рањеници. Наши болничари их чекају на улици, скидају једног по једног, уводе их у болницу и дају им столицу да седе, док на њих не дође ред да се свуку и преврију. Радознао свет са улица се искупио и начетио око болнице и посматра са неком тугом нове рањенике. По где којег лакшег рањеника питају, из којег је пука, где је и кад је рањен и како стоје „наши".

Празна кола брзо јуре натраг к станици по нове рањенике. После кола долази други караван, долазе сељаци трећег позива, мрки и рутави коштунци, и носе на носилима тешке рањенике. Чујеш на далека већ: трап-трап, одмерене кораке и лупу стопала под теретом. За рањеницима иде мирно поворка мешовита света. Из далека ти се учини, као да је погреб, само што не чујеш ћачко

појање и не видиш црно обучена попа. Улазе и ови рањеници у болницу и носачи их остављају на носилима у затвореном ходнику. У часу, на сав простран и дуги ходник крчи од рањеника. Једни стењу, или убрано, гласно дишу на својим носилима, други седе на клупама или столицама. Крај сваког тежег рањеника стоји по један болничар, пази на њега да га не препадне мука, или да се не дигне и сруши. Један лекар наређује, где да се који рањеник смести, посматра их све и по којем тежем убризга морфијума, да му велике болове ублажи. Беде болничарке носе у белим шољама врућ чај и својим рукама напајају рањенике. Гледајући их како одано дижу главу тешком рањенику, како му полако приносе к сухим уснама чај, како му га лагано, ритмично сасипају у уста, и како су пуне љупких и утешних речи човек се и нехотице сети оне наше Косовке девојке, која је на косовском разбоју појила изнемогла тешке рањене војнике кнеза Лазара. Српска песма је из захвалности опевала добро дело Косовке девојке, а уверен сам, да ни ово, велико, можда само код нас разумљиво пожртвовање не ће пропасти за будућа поколења. Уопће ови наши дани и догађаји нама још не изгледају толико велики, као што јесу. Поколења иза нас ће нам завидети, што смо живели баш у ово доба, када су стари петстогодишњи болови ишчупани из срца, са рођењем кроз крв преношене народне ране залечене, када је свака мрља са образа опрана, а млада бујна снага изашла смело на поход. Хитри берберi бришу и до главе шишају запуштена лица и космате, разбарушене рањеничке главе. Указује вам се иста она слика, коју опева српска песма о Краљевићу Марку, када је изашао из необичне куће, из азачке тамнице.

Један брије, други косу стриже
а трећи му нокте сасијеца.

За тим почиње пресвлачење рањеника. Лекар улази у собу и даје упутства болничарима, како сваког појединог рањеника да пресвлаче. Често узима нож и макаше и сече ногавице или обућу рањенику, да му се ране не зледе. Рањеничко одело везује се брзо у свежње и носи се са именом рањениковим у склониште. Рањеник се нежно пресвуче у чисто и болничари га воде или носе на превијалиште. Ту се скидају први и привремени завоји. Сваки болесник се тачно прегледи, превије. Коме су кости иаломљене добија одмах полуписараче или чврсте завоје, да су пребијене кости у миру. Ако је потребно, да се који болесник журно оперира, и то се одмах изврши. Посао је грдан, траје до зоре без престанка, али лекари и помоћници без умора тачно и педантно врше све, што мисле, да рањениково брзо оздрављење захтева. Превијени болесници се носе у одређене им собе, где их примају на неговање наше милосрдне Београђанке, наше нове Косовке девојке. Рањеници једва чекају да се докопају чистих постеља, и падају онако болни и засопљени у дубок, сладак сан. Онима, који имају јаке болове (рањени у главу, груди, трбух, рањени од шрапнела и гранатних крњадака, опаљени од експлозајских гасова), лекари ублаже болове те и они брзо утону у сан, из којег се освежени и оснажени буде

Данас примамо и четврту пошиљку српских рањеника — досада око 600 — и надам се, да ће нам ово бити и последњи гости, јер је мир у изгледу. Моји Немци ће жалити, што нису упецали још којег рањеника са повређеним бубрезима, слезином, срчаном кесом или којим значајним делом мозга и кичмене мождине, али ја се радујем, да не морам више на својој браћи проучавати интересантне повреде и да не морам на њима оследати нове, напредније начине лечења.

Зашто брзо оздрављају срп. рањеници

За ово време, од како у овој болници радим, запазио сам више значајних ствари. Ја ћу за сада истаћи само два момента. Један чини част здравом саставу српског војника, а други чини част српском војном санитету.

Једна ствар, која је од највећег значаја у рату и која најбоље показује висину и способност санитетских власти, лежи у доброти првог завоја на бојном превијалишту и пољској војној болници. Ако се први завој брзо и потпуно чисто и потпуно добро метне на рану и њену околину онда се утре пут мирном зарашћивању, стане се на пут инфекцији, спречи се, да разне заразне клице кроз раздерану кожу уђу у рањениково тело и на тај начин највећи део лако рањених лако и брзо оздрави, а тешко рањени се спасу инфекције, која је скоро исто тако опасан непријатељ рањеницима као и пушчани и топовски метци. Са задовољством могу истаћи да је *први завој сваког српског рањеника потпуно добар*. Први завој српски потпуно је чист,

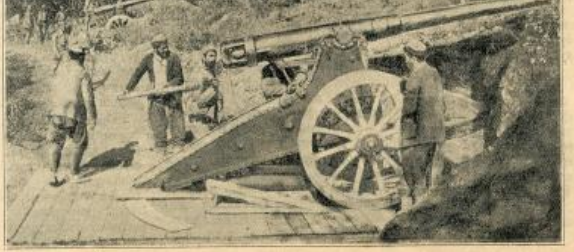

Црногорци са опсадним топовима бомбардују Скадар

Генерал Мартиновић прати јуриш Црногораца на Тарабош

без заразних клица, потпуно и чврсто покрива рану, те се не може са ње смакнути, а уз то сваки завој подупре рањен део тела, да не виси, него да се може на поуздаиој подлози и ослонцу одмарати. Зато се под првим завојем разуме код повреда можданог дела лубање, кичмене мождине, костолома, повреда већих куцалица не само обично покривање ране чистим завојем, него и чврст завој од скроба (штирка), гипса, употребе плеханих дрвених и дебелих папирних подупирача. Све то раде српски лекари на првом ратном превијалишту и први пољској болници, која се подиже и склапа крај бојишта. Човек мисли, да не добија рењенике са недовољно опремљених привремених превијалишта и болница без довољно лекарског и помоћног особља, *него му се чини, да шта рањеници долазе са какве модерне клинике*, која има при руци сва потребна средства и обучено особље. То је врло велика похвала српском војном санитету и српским војним лекарима, али то је потпуно заслужена похвала, коју не износим само ја, коме се може рећи, да су му очи засењене и поглед пристрасношћу замућен. Не, ту похвалу је јавно изрекао на скупу лекарском у Београду, — на који је дошао и немачки посланик у Београду барон Гризингер, — професор *Рајх*, који је имао прилике, по свом положају, да упозна и уређење немачког санитета, а познаје и санитетска уређења и многих других држава на свог личног искуства. На његове речи признања српском санитету пљескали су искупљени српски и страни лекари и тиме су потврдили, да се слажу у мишљењу са Рајхом

Друга ствар, коју ћу овом приликом истаћи, је *напредно брзо опорављење српских рањеника* Кад рањеници улазе у болницу не чине најбољи утисак на посматраоца Одело им је угужвано каљаво и често испапано од силних киша, лежања по роговима и спавања под ведрим небом и на брљавој земљи На по где којем оделу виде се шљоке и млазеви проливене крви, Лица обрасла брадама а коса на глави дугачка и заршена. На лицу се види умор и бледоћа, поглед мрачан, очи споре; ход тром и трунтав. Ну ко мисли, да тај тежак изгледа долази од рана и боловања, тај се вара. Нека дође *после два дана*, па неће познати рањенике Чим су се одморили и издухали у чистој постељи и заложили добром храном, коју у болници добијају, одмах су разговорни, весели живи и већ се други трећи дан чује и шала међу њима, сви полако узимају перо и хартију и пишу својима на дому, пуше и читају књиге и новине, које им болничарке гомилама носе Очи им живну, са лица се изгубио сен бледоће и усахнутости, подмењују се брао и стакле; душа се освежила За осам дана се већ јављају први лакши рањеници и моле, да их пустимо домовима, које нису десет-једанаест месеци видели. Ми им испуњавамо жељу, чим можемо, јер знамо, колико је српски војник одан својој породици

Онај први изглед, види се, није долазио од тежине рана, него просто од страшних ратних напора и мука, које бију душу сваког ратника Многи војник је под ведрим небом, у једренским роговима, које је снег претрпао или вода до половине налила, провео целу зиму или се крхао по леденим клисурама и провалијама албанским, борећи се непрекидно и са суровом природом и са подмуклим и крволочним непријатељем. Многи војници су недељама до колена у води по роговима стајали и мранули, док им се пете нису одвалиле; многи војници се недељама нису свлачили ни прали, многи се нису уредно хранили, зебли и мранули на висовима, преко којих се вијају буре, ледене струје и слажу високи сметови, које је Верешчагин умео да опрта у свој страхоти на својим сликама из рата а против рата. Да српски војник није здраве крви и чврста састава, и да није у њему буктало јако народно осећање и свест, која га је водила напред и сатирала у њему сваку малодушност и клонулост, српски би војник више погинуо од напора, од непогода, неуредна живота и оних силних душевних борби, које муче и убијају сваког ратника Војска, која је састављена из људи који су свикли на комодитет, који стоје на вишој културиа без дивљег националног осећања, те живот дуже дражим и од своје личне части и од будућности народа којем припадају — тако састављена војска ће бити десеткована не од непријатеља, него од трула-нератничка духа, који у њој влада и који од ње прави гомилу, невезану и расуту, дакле, го илу без вредности. Српске војнике је везало њихово здраво тело и њихов нацијо-

нален јак дух у чврсту, органичну целину, која је савладала лакоћом све телесне и душевне напоре и смрвила своје непријатеље у оба рата.

Др. Лаза Марковић.

Наредник муслиман Рахман

Када после свршеног рата српски пукови буду бележили златним словима имена оних, који су им пронели славу и борили се невиђеном храброшћу по балканским бојиштима, име наредника Рахмана *Садиковића* биће извесно забележено међу првима. Рахман Садиковић, муслиман, из Сијарине у округу топличком, био је један од најодличнијих подофицира у своме пуку. Рат га је затекао као поднаредника, али је јунаштво, које је показао, и неустрашивост, са којом је срљао тамо где је најопасније, донели су му убрзо и чин и одликовање медаљом за храброст. У низу борби, у којима је учествовао, он је стекао име највећег јунака у пуку. Кад је ономад пао, смртно погођен код караула, према Штипу, оплакао га је цео пук. Жалили су за њим сви: од команданта до последњег редова.

Битка код Криволака

Београдски „Пијемонт" пише ово: О битци код Криволака знају само меродавни војни кругови, а ви у Београду сумњам да сте подробно обавештени. Међутим, учесници у овој борби, који су учествовали у борби на Куманову и Скадру, тврде, да ова крвава борба на Криволаку не уступа ни једној ни другој борби. Овамо код Криволака су тако јаке позиције и страшне, да су поједини положаји назвати Тарабоси, Брдица, Бардањол и т. д.

Битка код Криволака почела је 17. јуна (по старом) пре подне, а завршила се 25 јуна по подне у пет часова. 17. јуна пре подне управо у зору, напали су Бугари на нас. Бугари су ударили изненада на нас са тако јаком силом, да смо се ми искрцавали из воза и одмах ступали — у борбу која је била на нож.

Бугарске војске је било 2 дивизије, једна из армије генерала Ковачева, а друга из армије генерала Иванова. Обе су дивизије биле прког позива, али изменпане са масом добровољаца, од којих смо после слушали (од заробљеника и рањеника), да су *силом терани у бој и да их је маса поубијана.* То је била наша прва и најкрвавија борба. Целу ноћ смо се тукли на нож и бомбама. Бугари су артиљеријом и шрапнелима тукли нас Пред зору се малаксало и одступило као 20 пута малобројнији од Бугара на тим позицијама.

Сутра дан ми се поновно спремимо за борбу и кренемо напред. Тога дана код села Гроца, похватали смо масу бугарских комита, и то на овај начин: Наша три борца отишли су да купе једно јагње. Док су они пекли јагње у селу пред једном кућом, примете како се на прозорчићима појављује нека светлост и нестаје је Унишли су унутра нечујно и видели, како Бугари кроз те непенке, прозор чиће, помоћу свеће дају сигнале Бугарима на околним позицијама и њиховим комитама тиме, што су једном даничицом светлост заклањали и пуштали Наши борци то јаве старешини своме, који нареди да наших шесторица оду са нашим војницима и похватају те сељаке. Кад су их довели у логор, пред зору, они су сви били *обријани*, а у очи тога дана били су у бради. Ови су признали, да су тога дана дошли из бугарске војске, и да су сви били у комитама по 10 до 15 дана

Трећег дана Бугари су нас напали готово на целом фронту од Демир-Капије до Кара-Хоџали и борба је трајала цели дан и дубоко у ноћ, кад смо освојили многе важне позиције код седа Драгова као и чувени вис „Тарабош". Како су Бугари били увек далеко многобројнији, то смо се ми морали користити врло вештим маневрисањем, које је јако допринело, да се Бугари збуне и одбију Тога дана смо повратили наше положаје

Четврти је дан исто тако прошао у огорченој борби на целом фронту. Поред умора од неспавања и тродневне борбе наши нису ништа окусили ни пили, а ипак су тога дана одржали своје позиције. Много их је попадало од сунчанице. Бугари су тога дана имали огромне губитке.

21. јуна напали су нас Бугари свом силом преко ноћи и страшно нас засипали артиљеријском и пешачком ватром. Они су имали пет пута више то пова и митраљеза од нас. Те ноћи су се наши јуначки борили и издржали сву пешачку и артиљеријску ватру, која је просто

Црногорски срчићи као болничари

Турци на утврђења позицијама

бљувала на нас. Борба се продужила до подне, кад смо морали да одступимо са Тарабоша и Кара-Хоџали Ми смо се, истина, повукли, али испред две дивизије, па ипак смо задржали неке добре позиције код једнога села и издржали смо цели напад бугарски.

Сутрадан је опет настављена борба која је била страшна, али светли пример наше издржљивости: нигде воде, хране. Сунце ужасно припекло тако, да се пушке силно угрејале. Нигде дубина и хлада; сам камен, над којим ваздух само ври...

Пет синова пет војника

Срећко Ж. *Бајић*, тежак из села Драгиња, у срезу посаво-тамнавском, округу подринском, опремио је и послао у свети рат пет својих синова. Најстарији син Рафаило поручник је, а остали, Михаило, Драгољуб, Драгомир Чедомир, редови су славне српске војске

Ми се — вели један београдски лист — дивимо срцу овога оца, који шаље све своје потомство на жртвеник отаџбине, и износимо његово име, а у будуће примаћемо имена породица, које су послале на бојиште више од четири члана, и штампаћемо их.

Нека су нам живи и срећни Ју говићи са старим оцем — Југ-Бог даном.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Целокупан изглед вароши Куманова. Лепа и знаменита варош Куманово било је још пре 60 година село, а данас броји око 15.000 становника. Становници у Куманова су махом Срби, али подељени у две вере: православне и муслимане. Куманово лежи на пруги Врање-Скопље и има врло живу трговину. Особито сада под српском влашћу ова ће варош куд и камо боље да напредује, јер има богату и плодну околину, нарочито док се буду она плодна земљишта боље култивисала, биће и већег напретка, а народно благостање ће се у многом поправити Околина кумановска пуна је рушевина старих српских краљевских задужбина, које ће се такође оправити и после толико векова пропојати. Куманово биће и остаће у новијој историји српског народа од великог историјског значаја јер пред Кумановом се била значајна битка која се свршила потпуним поразом Турака Извојеваном победом српска је војска одушевљено гонила непријатеља, кога је код Битоља са свим уништила Куманово чека велика будућност, оно ће под српском влашћу знатно напредовати, да ће већ за најкраће време постати једно од најнапреднијих варошн у Србији.

Рањен Црногорац пред болницом у Подгорици. Дични црногорски соколови на позив свога витешког краља полетели су јатомице у крваве бојеве против Турчина, а сада и против општег српског непријатеља — Бугарина. У Крвавим бојевима где су се раме уз раме борили са јуначком својом браћом из краљевине Србије, извојевали су победу за победом. Под Дечићем, Беранима, Скадром а сада на Брегалници, Злетову, Кочанима, многи је јунак српски и црногорски погинуо бранећи крваво освојену српску земљу, коју му мучки хтедоше отети неблагодарни Бугари. Многи су јунаци српски, црногорски у тим љутим окршајима задобили тешке ране, са којима ће се дичити и поносити и причати својима јуначке ратне напоре, славне битке и мегдане, где су непријатеља љуто потукли и отерали га са свога огњишта. Црногорац је непобедив јунак у бољу, издржљив у ратним штрапацима а исто тако јуначки подноси и задобивене ране. Српски и црногорски рањеници су мирни и стрпљиво подносе највеће болове од рана без да од себе пуштају гласа. И при највећим операцијама не дају се успављивати, него јуначки сносе све, да се страни лекари чудом чуде, и причају са дивљењем о њиховој јуначкој издржљивости Слика нам приказује црногорског тешког рањеника, који и поред својих грдних рана дочекује посете својих рођака и прича им своје бојевање.

Црногорци са опсадним топом бомбардују Скадар. Опсада Скадра јесте јединствена у историји ратовања. Скадар је сама природа тако утврдила, а модерна техника тако га снабдела, да стручњаци изрекоше: „Скадар је непредобив, и да нема те војске која ће га моћи освојити". Свакако ти стручњаци нису рачунали, да ипак има један народ, којем ништа није немогуће. Тај народ, народ је српски, који је у овом последњем ратовању показао чуда од јуначтва, да је задивио цео свет. Тај дакле не-

предобиви Скадар пао је, а освојили су га црногорско-српски див јунаци — што ће се причати по свету, а српске гусле овековечиће славу српског оружја за сва времена. Пред удруженом, сложном српском браћом пало је турско царство, које је пуних пет векова несложну браћу уњиетавало. Неслога српска победа душманска, а слога српска пропаст душманска. Дај боже да увек у српском народу слога царује, која ће бити најјачи град против сваком непријатељу народа српског. Само слога Србина спасава. То је стара изрека која се једва једном и у дело привела и од које су нам видни успеси извојевани. На слици овој приказује се пред Скадром намештен опсадни топ који је Скадар бомбардовао и који је грдне му штете нанесе

Генерал Мартиновић прати јуриш Црногораца на Тарабош. Нечувена јуначтва црногорских соколова око опсаде Скадра, задивила је цео свет. Потоцима скупоцене и племените црногорске крви просуто је под "бедемима тврдога Скадра, који је ипак морао да сагне главу и да се преда црногорским херојима. Тарабош најстрашније природно и модерно скадарско утврђење, које је више месеци пркосило свакој навали црногорској беше јуришем заузето, а после тога следовала је и предаја Скадра. Такав један страшни јуриш црногорских јунака, посматра јуначки генерал Мартиновић, који је руководио са опсадом. И ако ће дело бити велико, ипак је јуначка десница црногорских соколова примарала упорног непријатеља да се преда. Страни војнички стручњаци тврде: да ово не би могла учинити ни једна друга војска, али Црногорцу ништа није немогуће — и никаква сила не може му на пут стати. Српски народ се од увек дичио са својом црногорском браћом, а дичи ће се и од сад, јер их поред јуначтва краси и природна бистрина, коју ће у данима слободе да употребе на славу и величану своје отаџбине и да стану у ред других просвећених народа, јер доста је крви пало.

Црногорски српчић као болничари. Велики дани који су наступели у прошлој години и који су крунисани српским победама — ослободивши испод турског ига српске земље, ужегоше у свим српским срцима неописано одушевљење Црногорци, ти петвековни заточници српске слободе — прво отпочеше велико дело српског ослобођења. Први топ, који је затутњио на Балкану беше црногорски, прва крвца која је залила велико отпочето дело — беше црногорског јунака, али овог пута та је крвца залила ону земљу, у којој је поникла слобода. Мало и велико, старо и младо, мушко и женско подигло се у Црној, али златној Гори, да потече: „Онам' онамо да виђу Призрен.." и да јуначки „С огњишта милог отерају кугу", која је пет векова српски народ уништавала. Јунаци црногорски са пушком и ханџаром, уништаваху душманина, дичне црногорке носиле тајни и дебају дичним својим борцима и изнашаху пале и рањене јунаке. Деца црногорска запојена славом својих предака, „не дорасла свијетлом оружју", вршила су разне послове за које су способни, а нарочито су били распоређени по болницама, где су вољно и одушевљено послужили својој рањеној браћи и очевима. Похвале вредно дело младих соколова црногорских, који "ће и доцније својој отаџбини где треба послужити, као прави јунаци и људи

Турци на утврђеним позицијама. Разбијени Турци од Срба на Мердарима, бежали су безобзирце пред српском војском тек где-где су се заустављали на природно утврђеним положајима, да ако могу, да задрже наступајуће српске трупе. Српска војска запојена идејом: да се Косово свети, одушевљена извојеваном победом, гонила је непријатеља на све стране и побеђујући га на свима линијама. Сваки Србин у овом ратовању имао је пред очима онај свети аманет, које су му српске гусле пет стотина година певале: да је дошла ора, која ће петвековном српском робљу раскидати ропске ланце. Српској војсци и ако су стајале велике препреке, и ако се турчин лавовски борио да очува царство и господствоване могао одолети силним нападима српских хероја, него је био побеђен, сатрвен од храбрих српских соколова. Петвековно српско робље ослобођено је, српске земље опет су српске, у којима ће од сад да запоје песма у место плача, а оно робље да од сад буде слободан грађанин слободне Србије.

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко у балканском рату.

Иста се добија код **Свет. Ф. Огњановића** у Новом Саду по цену од 50 пот.

НОВ СРПСКИ

оригиналан роман.

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман

ЛЕГИЈА СМРТИ.

Изишла је XVI. свеска.

Цена свесци 10 потура.

„Илустрована Ратна Кроника" улази у пету, **своју последњу серију од десет свезака.**

Ево нас, дакле, на концу тешкога дела, које ћемо, уза све огромне тешкоће, срећно привести крају.

Кад, за кратко време, завршимо ово велико надање, ми ћемо се с радошћу осврнути на цело време његовог излажења: **а српскоме дому са поносом ћемо пружити овај велики родољубиви албум.**

Оне, који нису обновили претплату на последњу серију, молимо, да то одмах учине.

Дивот-корице већ се раде!!!

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 42. У НОВОМ САДУ, 8. (21.) АВГУСТА 1913. СВЕСКА 42.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Велешка гробља.

— Војничка гробља у житу. — Живи мртваци у баракама. — Један скупо плаћен град. —

Велес, 25. јуна

Један високи каменити венац, пресечен Вардаром, али тако стрм, да куће начичкане по њему изгледају као ластавичија гнезда, то је Велес. Он је сав у брду. Мала раван, он колена бреговима, на којој је железничка станица и коју средином дели Вардар, једва допире до најзападнијих велешких кућа.

Над станицом је велико, дуго брдо испод кога се провлачи пут за Бабуну чије се плаве контуре једва оцртавају на магличастоме небу. Испод врха брда, засебно једна од друге, тра заравни, мале главице, голе и камените. Стоји на једној од тих главица. Одоздо, са дна брда, са стране, више главице жито. Таласаста, тек назрела пшеница, чији се таласи повијају, као растопљено злато на благоме ветру. А у сред тога жита гробови, ина гробова. Црвенкаста, песковита и каменита земља на хумками, које се протежу у правилним врстама, одблескују на жита на далеко. Виде је рањеници, силазећи у Велес, чак са врхова другог венца, с оне стране Вардара. Виде је војници наилазећи својим војничким возовима, у отворени вагонима, чак од Бабиног Села. Читав ред свежих, са свим свежих гробова; можда од јуче, од синоћ. Десетак отворених, једва пода метра дубоких, зјапе празни и.. чекају. Испод њих, притисло високо жито, гомила земље а поврх ње лежи један сломљени будак.

По дну њиве, под главицом, неколико жетварки жању. Лагано, равномерно повијају се њихове прилике. А одмах уз саме гробове, водећи широку бразду, хитају жањући један старац, нека болесна жена и једна румена, витка девојка. Подухватају влаће, која је заронила земља избачена из гробова, и хитро рубе журећи се да покажу што више и да начине што више празног простора за гробље.

— Да пожњемо, да дигнемо жито, објашњава ми старац гледајући ред свежих гробова, док не стигну. Хлеб је, грехота је!..

И њих троје журе да спасу своје жито. С времена на време жене се подигну, забаце главе, да исправе снагу и да набришу рукавима знојна лица, баце летимичан поглед на гробове и онда се још хитрије, повијају и још журније рубене још доврело жито, које треба спасти од гробља које тако бујно расте....

Наредник Добривоје Матовић.. Трнавун Милојевић 23. VI. 1913.. Милан Радосављевић... Митар Милошевић, редов. Уб, 18—VI-1913.. потпоручник Живојин Радовановић, 17 VI 1913.... арт. поручник Аранђел Стојановић, 17-VI-1912.. Љубомир Стефановић, Криви Вир, срез бољевачки....

Око лута преко иских једноликих крстача, исписаних хитро, нервозно, често у тренутку када су већ четири и пет нових чекале да приме имена оних који ће под њима почивати.

Леже наши војници и официри на голој главици, над Велесом. Има их одасвуда, из целе Србије. Ређа се читав низ непознатих имена, ређају се наша села, засеоци, кутови који нису сањали, да ће им њихова деца бити отргнута и бачена тако далеко да сокои својих мишица горе дотле незнане пољане.

...Никода Миленовић... Витор Мијатовић Властимир Илић.. Драган Мирковић.. Н. Н. из Доње Жапско, срез пчињски.. Обрен Симијоновић... Стаменко Јевтић... Из Коморића, из Мајданице, из Свилеуве, из Високе, срез ариљски... Иван Стефанов, бугарски војник, 3 рота 30 пук... Станоје Вељковић .. Гешчо Папов, Бугарин... Алимпије Нинковић.. за војника из његовог села Лазара..." Кад је карта стигла. Бог зна из кога кута Србије, војник је био већ ту у гробу, под крстачом на којој се једва назире: „Лазар П.....ој..." Наредник је испунио дужност према земљаку и донео му карту на гроб.

Конференција мира у Букурешту где су српски, румунски, грчки и црногорски делегати Бугарима диктовали мир

Др. БОШКО ПЕТРОВИЋ,
професор новосадске српске велике гимназије
умро од колере у Скопљу, где је као дописник
новина био

Ти јесенашњи гробови, копани од мах после битке на Присаду, Бакарном Гумну и Битољу чине два дуга, врло дуга реда.. Па онда, испод њих долазе зимушње жртве, од тифуса, од запаљења, од прозебе.. Мислило се, да више неће бити рата и гробљански редови су скраћени. Али је сада, неочекивано, дошао нови, крвави рат и дуги редови гробова почели су опет да се врстају.

У сред тих нових, свежих гробова подиже се једна извишена хумка. Мала крстача прекривена је великим венцем од зеленила крош које се провлачи широка врпца од тробојке.

„Пешад. мајор Сава Мапић, 18-VI 1913 године..."

Три гробља даље од те хумке опет венац

„Г. Александар Ђорђевић, п. поручник." Војник, који је делао крстачу, осећао је субординацију чак и сада исписујући мрљаво натпис на танкој чамовој дашчици..

Па онда четири свежа гроба, четири беле крстаче са једним истим оловком исписаним, натписом: „Не знан Незнановић, Незнан Незнановић, Незнан Незнановић, Незнан Незнановић.

Колико ли је гробова тих Незнана Незнановића по њивама и урвинама Балкана и колико ли ће мајки и жена, лутајући од гробља до гробља, стајати часовима дуго над оваквим гробовима стрепећи и очајавајући, да ли под том анонимном крстачом не почива мило тело онога кога су за навек изгубили.

Било их је које су за време стигле да обележе гроб свога милога. Четири камена крста, шарана бојом, блеште између редова танких крстача. „Каплар Првул Милутиновић." Урезано је на једном од тих каменова.

Али за то има гробова са којих је, ко зна кад и ко зна од кога, ишчупана крстача. И војници, доносећи нове жртве на гробље, хитали су одмах те су од дрвета, које им се нашло при руци, градили нове мале крстиће и побадали их на гробове сахрањених јунака...

„Брат му паде од Хамидије" пише на једној крстачи. Али ко је тај, који ту лежи. Али ко је тај његов брат, што „паде од Хамидије", није забележено..

Од болнице, која лежи на другој главици, с оне стране дубоке увале, креће се комордијска кола. Напред три војника, икући напоредо, носе три крстаче. Лагано, венцем, да заобиђе увалу креће се поворка и три бела ковчега у комордијским колима распознају се све боље и боље. Жетварке у дну њиве не дижу главе. Старац, болесна жена и девојка довршили су свој посао: пожњевен је читав комад њиве испод последњег реда хумки; и на место за таштину гробова! И њих троје спокојно силазе жетваркама.

* * *

Под гробљем и под болницом, на широкој утрини која се протеже чак до железничке станице, још се виде трагови великог логора. Ту су биваковали пукови читаве дивизије које су се сада изгубиле тамо негде ка Кочанима, Радовишту, Ћустендилу. Па иза те утрине опет њиве, пуна са тучном пшеницом. Мален сеоски пут вођи између тих њива по којима се расуо рој жетвара. Негде су тек оборене руковети, негде већ сложене и крстиће. Пут кривуда између њива, открива све нове и нове изгледе и онда се наиђаш напоље, коме је жито тек сложено у ниске крстиће. Тамо даље на истој њиви жетвари тек рубе влаће.

Одједном у засеку једне крстиће види се како лежи човек. Згрчен да сав буде у хладу, он се једва опаша. Ододо, преко снопова, пребачено неколико лиснатих грана, или војничка блуза или неки жалбетак. Десет корака жешу. Изгледа, као да је неко од преморених радника застао у хладу да се одмори.

Али што се даље иде, ти умориви радници све су чешћи. Има их под сваком крстином, под сваким убуниём. Неколицина леже у јарку крај пута. Најдаље крај једног од њих засветли пушка.

Загледате мало боље. Па то нису жетвари то су војници!

И онда испада пред вас један дугачки, али низак шатор кроз чија се расклопљена крила назиру силуете неких људи који леже. Не чује се глас, и ви прилазите уза сам шатор, да загледате ту чудну елику. Али тада стајете као запањена.

Три дуга низа носила, потонулих у високу стрњику, протежу се крај самог шатора. Три дуге врсте црних, страховитих глава, завађених преко носила, разјапљених уста и тела тако сплоштених да се једна раздвајају под покривачем. Педесет и осам лешева, које је смрт страховато унаказила, деже под сунцем које топло греје и чини мртвачке главе још црњима и још страховитијима.

— Од преконоћ су их почели доносити, каже ми болничар показујући на болеснике. И ето, видите, показа он на редове носила.

Ни десет корака не дели тих педесет и осам лешева од другог великог болничког шатора под којим, један до другог стиснути као у кутији, леже болесници. Две стотине их је. Кроз мале прозорање на шаторским странама пробија мутна светлост и у полутами једва се виде болесници. Једни згрчени, главе увучене у рамена, са капом на очима, замотани као да не желе да виде свет која је већ у њима. Други испружени, појаса расне, разрогачених очију, потавњела лица, и бледи, тако бледи да та боја већ прелази у прљило. Шатор је толико препун, да за двадесет их више било места и они леже у хладу пред шатором.

Страховита тишина. Чује се како лукте милиони мува летећи са лешева на самртнике, са самртника на нас, на све око нас, на црно поље смрти на коме само стотину корака испод нас жетварке мирно жању а један војник Крајинац пева ниским, отегнутим гласом као да нариче.

Мртвачка, језовита тишина под препуним шатором. Ни јаука, ни жалбе, на гласа. Одједном неко преклиње:

— Воде!

И онда се у тренутку не диже само једна већ педесет, стотину руку, немоћно се крене стотину трупова пружајући плекане војничке порције Болничар иде од једног до другог. Они примају воде, приносе је устима, али се одмах тргну као да су осетили отров и просипају воду из порција, да после неколико тренутака опет немо пруже своје порције болничару.

Усред груде оних што леже пред шатором висок, стасит човек у официрском оделу. Погледао нас је погледом који се гаси али дуго, упорно, као хватајући се грчевито за нас. Те очи, то лице, тако страховито измењено болешћу, где ли сам видео! И ја готово неевесно у страху да не познам познаника, пријатеља, да уга коме се не може рећи ни реч утехе бежим за шатор. Али нисам корачио ни пет корака, па се опет тржем. Болесник, самртник — не него нешто још ближе смрти — бежећи од теш-ке, гробне запаре у шатору, последњом снагом пробио се између шаторског руба и трошне земље коју је ноктима копао, да би се могао провући. Али тек што је провукао главу, руку и један део трупа, ударила га је сунчана јара и он је клонуо. Мршава, обнажена рука и упала прса леже млитаво. Тих и слаб, као да из земље извире, допире његов глас. То цвили душа; тела већ нема...

— Сад ће умрети, шапуће ми болничар. И као извињавајући се, што смо тако нашли болесника, додаје: Шта да радимо! У шатору их је толико, да се не може проћи. Неки траже хлада, завуку се чак у углове, и изађасака, и под сламу. И тек увече, кад живи измиле из шатора на пољну хладовину, ми можемо да покупимо мртве. Ено, сада се прави нова барака биће места...

И одиста, одмах лево петорица сељака равне стрниште на коме ће бити барака за ове болеснике, који стижу сваког часа и који усред поља у хладу кретина, у јарковима, и крај дубуњића чекају стрпљиво, да барака од шаторских крила, буде готова. А тако ниске, с оне стране путића, у једној пожњевеној њиви неколицина сељака копају велику заједничку раку за умрле. Гомила избачене земље на тог општег гроба већ је грдно велика. Виде је чак и болесница; и они који стижу и они који се подижу тражећи воде.

У томе стиже други болничар.

— Умре и поручник! саопштава нам он лагано.

— Који поручник?

— Онај пред шатором. Бошко... Бошко... Милановић... мислим.

— Одакле је?

— Из Лукова, под Ртњем.

Тек сада сам се сетио оног изученог лица и онога до скора крепког човека.

Дошли смо опет пред шатор. Са последњим грчем на лицу поручник Милановић је склопио очи. Почива међу петорицом још живих. Они спокојно леже. Можда су се већ помирили са смрћу или су несвесни онога што је око њих и не осећају да је у њиховој средини један дели.

— Пет дана и пет ноћи тукли су се непрекидно, говори ми болничар. Нису нашта окусили за то време и онда су навалили на воду. Крива Лакавица је заражена, и Брегалница, отрована је и вода у Вардару. Ко је могао, да их задржи!..

Одиста, ко је могао да их задржи! Синоћ, пред једном каванџицом у Велесу потпуковник Жупљанин, који је тога тренутка дојахао блед и изнурен, причао нам је: Са револвером у руци гонио сам војнике од опасне воде — Убио нас, господине, ми нисмо и иначе умрети ако не окусимо ма једну кап! правдали су се они и похлепно падали над воду. Али после, узор и жеђ савладали су све нас. Изгубили смо ум сви. И ја и доктор Туфегџић напили смо се те воде. На сад, шта нам Бог да! завршио је потпуковник са сретним осмехом.,

Са мотикама о рамену враћали су се и приказили нам копачи са њиве. Рака је била готова. У тај час са пута допре слаб јаук. Ту, на самом колову пао је изнурен војник. Из заклона, у коме су га оставили, хтео је пријећи малој чесми, из које је на једну пев јурио слаби млаз воде, али је на два корака од ње пао. Болничари су га хитно пренели на малу пољану између шатора. После два минута дошао је себи, подигао се сад

Лекари и болничари X. резервне болнице у Београду

У слободним српским крајевима пазарни дан у Скопљу

и узневерено погледао око себе. Погледао је свуда унаоколо мерећи чудним, заблуделим погледом и шаторе, и шешире, и болеснике, па је онда завапио:

— Спасавајте ме, браћо, одавде! Није ми ништа, баш ништа, Бога ми! Само ме листови болу. Јаој, докторе, дај нешто, да овај бол прође. Да устанем, па да бежим далеко. Видиш, овде је сама смрт! И болесник у тешким грчевима, превијао се тарући листове од ногу, стежући их очајнички, као да уништи бол..

Више се није могло гледати. Док сам славио на пут, болничар испраћајући ме, обајашњавао ми је:

— То је само у почетку. После се умире. Трује и трпе...

— Ходиш, господине, шеташ прекинуо ме је туђ глас.

Окренуо сам се. Некакав Велешанац враћао се из поља.

— Ходим, стари.

— И ходи, ходи, храбрио ме је он. Док ви не дођосте, човек ала франка није смео слободно да прође кроз поље. Ама сад је Велес слободан, сад је наш. Сад ћемо да ни видимо век и живот. Шест милиона динара из годину узимао је Велес годишње само за афијон (мак) и то под Турско. А сад, сад ће још више!. Па вино, на жито! Видиш ли што је поље.. и он ми показа руком на широку плодну долину и жупе стране, на којима су радници хитро грабили око жита..

Писам га слушао. Он је то осетио, ишао је неколико корака ћутећи, па је онда замакао напред. Сунце које је било зашло за мали облачак, оспетли у тај пар опет целу долину. На касарнама, горе на главици, забљескаше стаклена окна као у шару. Те касарне, претворене у болнице, пуне су пре-

пуне рањеника и болесника. Јуче сам их гледао како леже на поду чак и по ходницима. Из артиљеријског логора допире до мене смех и жагор војника, који су пословали око својих коња. Одоздо са дна клапца, кроз Велес, одјекну писак локомотиве. То долази нов воз рањеника са Криволака и Градског, долази у исти мах, када се с оне стране Вардара, са падина које воде од Овчег Поља, свлачи полако ка станици низ половских кола пуних рањеника...

У томе тренутку озго, са главице на којој је наше гробље, одјекну прасак наших пушака. То су опет неког сахранили....

Велес је наш!

Из београдске „Политике".

М. Миленовић.

Код бугарских комита

— Једна посета у Доњем Граду. —

(Из београдске „Штампе".)

Београд, 14. јула.

Пре три дана, у друштву г. Андре Стефановића, професора Универзитета, био сам у београдском Граду где смо разгледали запљењене бугарске топове. Они су исти ко и наши са том разликом што је на њима утиснут бугарски државни грб и почетно слово краља Фердинанда. Том приликом сазнадосмо да су у Граду и бугарске комите. Како сам имао прилике да се раније са њима упознам са многим њиховим четницима, и како су неки људи пре извесног времена побегли са наше територије на бугарску, ја сам се заинтересовао да их видим у нади да ћу можда кога познати. И ми смо, захваљујући љубазности г. команданта Града, имали прилике да видимо све комите, педесет шест на броју.

Они су пуштени у одређени крај града, где се свакодневно изводе на ваздух, јер су иначе у градским просторијама под надзором.

Сви су четници млађи људи, од 25 до 35 година. На себи имају разна одела. Неки имају домаће чакшире, а турске војничке блузе, или бугарске жућкасте панталоне са црним блузама. На глави носе шапке и качкете, само је један имао српску плаву шајкачу. Неки су имали „еполетушке" са писменима М. О. Р. О. што би означавало Македоно-Одринска Револуционарна Организација. Двојица или тројица имали су бугарске војничке шињеле.

Свима су лица тамна и гарава, многи су неошишани, брадати, из очију им вири лукавство и подмуклост. Њихово држање и физиономија одаје људе сурове и дивље природе, који у себи немају ничега човечанског.

— Посматрајући их тако нелолико тренутака, спазим једнога у народном оделу, какво се носи на Овчем пољу.

— Одакле си ти, момче? питам га

— Ја сам од село Троферци!

— Па ти си из Србије, то је село код Светог Николе!

— Од Србија сам, господине!

— А како си дошао овде?

— Потераше ме српски официри у комору. Кад сам био са комором, наиђе и бугарска војска, која ме одведе у њихов логор. После дођоше Срби и мене ухватише па ме доведоше овде. Ја нисам крив!

— А има ли који из Злетова?

— Има их мнозина!

— Нека дође ко је из Злетова!

Пред нас изађоше два млада човека у народном оделу, са качкетама на глави.

— Како ти је име?

— Ђорђе Начовић, рече један, а ово је мој брат, име му је Коце.

Из Злетова је пребегло још пре неколико месеца, више њих који су отишли на позив њиховог земљака војводе Славка Абасова. Биће свакако да су и ови Злетовци из Славкове чете, која је покушала упад на нашу територију 12. Јуна, када је и сам Славко платио главом.

— Зар и ти, Ђорђе, у комитама? Шта ти је било рђаво у Србији?

— Бога ми, господине, све је било добро. Хвала Србији те је и по други пут ослободила наше Злетово. Један пут нас ослободи од Турске, други пут од Бугара! Ја сам био поред реке у башти, када наиђе бугарска војска. А после, кад поче да бежи,

поведе и нас. Тако нас Срби стигоше и заробише код Кочана!

— Где је Славко, што знаш о њему?

— Баво да зна где је, зар о њему водим рачуна!

— Познајеш ли ти нас? Ми смо лане били у Злетову, па онда у пиргу?

— А сећам Ви идосте у манастир, пређосте поред наше воденице. Сећате ли се, мој отац вам је хватао рибе у реци!

— Познајеш ли нашег поп Ђорђа из вашег села?

— Како да га не знам, род смо, он ми је од чичо дете!

— А кога има још из Злетова?

Сви четници погледаше у једног омаленог човека, који је седео у једном углу. Он поће к нама, а многи почеше полугласно казивати: „Тај је убио српског официра уз воденице."

Он се усправи церекајући се некако сатански.

— Како ти је име?

— Кузман Димитријевић, одговори. И док је он изговорио своје име, окрену се један комита из гомиле и рече: *Тај је, господине, убио једног српског официра и то из једне воденице код Злетова.*

— Је ли истина ово, Кузмане?

— А што да убијем официра? одговори церекајући се непрестано. Нисам никог убио!

— А што сте запалили српску општинску кућу у селу, шта вам је она сметала!

— Ја је нисам запалио.

— А ко је онда?

— Не знам!

— Знате ли да је све село изгорело?

— Кад смо ми били тамо, изгорели су само дућани код општинске куће, иначе остависмо све читаво.

— А шта ћеш ти у комитама.

— Био сам у Бугарској, па ме силом отераше.

— Па зар и ти комита, упитам једнога, познатог средовечног човека од својих четрдесет година. Како ти беше име?

— Ананије Николић!

— А одакле беше?

— Ја сам пољак у Бунешу и Трипотонцу. И мене силом повеђоше Бугари. Ја нисам крив. Србија нас је ослободила — њени смо.

Видим једнога у шајкачи. Позовем га.

— Одакле си ти, момче?

— Ја сам од Трнавац. Име ми је Стојан.

— А презиме?

— Немамо презиме.

— А како те зову?

— Мене ме зову Стојан Трајков.

— Шта ћеш са овим људима овамо?

— Ја си беше у Рушчук на печалбу, па ме силом натераше да се бијем. Ма несам крив. Мене ми је добро у Србију.

Он је тако говорио, а његова капа, српска шајкача, говорила је сасвим друкчије.

— Има ли који из Куманова?

— Ја.. Ама и мене потераше силом, одговори један који је имао жуту блузу са качкетом на глави.

— Које из Орида?

— Ја! одговори један младић у војничкој блузу са еполетема, на којима су изведена почасна слова бугарског комитета. Он рече да има још неких из Орида, Прилепа, Велеса, Битоља и сви имају спремне одговоре да су били на печалби, па су их Бугари силом покупили и регрут овали у чете. Али њихова дивљина и подмукла притворност сведоче да су то чланови оних дивљих хорда, које су на сручле на нашу територију и циљу пљачке, мучких препада, убистава и зверских крволоштава.

Међу овим комитама нема ни једнога из Бугарске, сви су са наше територије, *и због тога држим да се они не могу подврћи пошитним међународних обичаја, које важи и за заробљенике. Њих треба предати војном суду, који ће им судити по одредбама које важе на бунтовнике.*

— Гледајте, господине, да ме испратите дома, да си гледамо куће и деца, зашто несмо скривили! рече Ђорђе Начовић.

У том их стражар позва да се спреме и они одоше у своја одељења, да један другоме причају своја велика јунаштва и доживљаје.

ЈЕДНО ОПЕЛО НА ЦАРЕВОМ ВРХУ

(Писмо од пријатеља и сарадника „Штампе".)

Царев Врх, 20. јуна.

Драги Свето!

Данашњи дан, 20. јуна, јесте један од оних врло ретких лепих дана на Царевом Врху. Досађује само сунтра и хладна струја, која се овд стално осећа.

Наш пук, после успешне и крваве борбе при заузећу Ретких Букава, јуче и данас је у резерви. Међутим, борба с Царевога Врха ка Рујну непрестано траје. Са свих страна грувају топови, а с непријатељске стране долећу шрапнели и гранате, но с врло мало успеха.

Одозго од положаја води једна стазица, која се мало ниже разилази у два правца: један превијалишту, други — гробу. Неколико свежих хумки већ су поређане једна крај друге, а новоископани гробови хладно очекују нове жртве..

С времена на време, одозго с највише греде Царевога Врха, појави се по који рањеник: рамље, или носи руку увезану белом марамом — иде стазицом и скреће превијалишту..

Мало-мало, па се појаве и носила: носе их по четири болничара, једни носе теже рањенике, други мртве.. Прави скрећу превијалишту, други гробљу..

*

Пред само подне појавише се још једна носила.. Полако и пажљиво корачају болничари.. Сви смо упрли поглед у њих: Боже, којој ли ће страни?.. Немо смо очекивали, да

Косовски и сливнички осветници Српске комите

крај нас мину, али, они скренуше лево — гробовима..

— Господине попо, молим вас да дођете.. Има један да се сахрани, рече болничар пуковском свештенику.

— Је л' га прегледао лекар?

— Јесте; и т. доктор је овде..

Свештеник приђе отвореном гробу, крај кога беху носила, а око којих се сакупили војници и,са саучешћем воде разговор о погинуломе:

— Их, кукавац сињи!

— Једна мајка његова: да зна!..

— Шта је: стари војник, или регрут?

— Регрут, *артилерац*.

— Регрут?! Их, болан, тек што дође, па погибе!..

— Судбина, брате!..

— А одакле је?

— Из *Селевца*.

— Из Селевца?! Па то је мој сељак!.. Како се зове, по Богу?

— *Војислав Живановић*.

— Војислав!... Ух, куку његовој кући!.. А знате ли: да му је ту и брат?... Јуче сам га видео...

— А ко му је брат?..

— *Чедомир*... Ено га у 18. пуку.. Сад је у рову: у борби је; ето, одмах ту, преко ове греде..

— Онда би га требало известити... Грехота би било, да не види последњи пут свога брата...

— Па да га известимо, ако се како може..

— Може, може, рече лекар; отиди, поднаредниче, горе командиру чете и извести га, ако брату погинулога не кажу; зашто га зовемо...

Брат му збиља беше у борби. Одоше по њега.

С опелом причекаше.

Не потраја ни четврт часа, а о доцо се појавише два војника..

— Оно ће бити он! рече један.

И, доиста: то су били Чедомир онај поднаредник, који га је звао..

— Чедомире, поче свештеник, знали смо те.., Буди храбар, као што ти је и брат био храбар... Ти си војник и знаш, шта значи: погинути за своју отаџбину.. Звали смо те..., јер.. твој је брат погинуо, јуначки погинуо..., па треба, кад си већ ту, да присуствујеш његовој сахрани..

Чедомир стао. Чује, али још не разуме. Изгледа к'о збуњен. До мало час у рову: слушао фијукање пушчане зрна; гледао распрскавање шрапнела и гранате, сваки час очекујући, да и њега које зрно закачи, обори, уништи.. Из рова га извели, а не рекоше му ништа?. Сад му овде нешто говоре, али он као да не чује: још није дошао к себи, још му је у глави и пред очима борба, а уши пуне паклене пуцњаве »модерног« оружја... У лицу блед, изнурен, кал-

Грозоте од колере: лешеви умрлих од колере превлаше се и оделито сахрањују

Одело у нереду, а дугмета са шињела поотпала; фишеклије му још отворене, — једна празна; у руци му пушка — пуна: треба после да се врати... Чека га — отаџбина...

Свештеник отвори књигу. Војници скинуше шајкаче. Махинално је скиде и Чедомир... Погледа већ бацио на но сила и — јава поче да се јавља...

Тихо, монотоно, дрхтавим гласом поче свештеник опело... Толико сам пута слушао ове заупокојене, погребне песме, али ми нигда до сад не беху тако тужне, мистеријозне... Ветар се игра с дугом свештениковом косом, лепрша му одежду, а присутни војници, с часа на час баце крст на себе.

Чедомирово се мрачно чело још већма развуче... Усне му дрхташе, а из очију грунуше сузе, котрљајући се низ упале образе и падоше на прашњаве каљаве рукаве, којима је пошао да их утре.

Свршено је. Крај гроба стоје носила, чекајући: да се скромни јунак спусти у раку. Поред њих клечи Чедомир, бацио се на мртвога брата и тихо јеца.

— Војиславе, шта то би? Шта ће рећи нана, а шта твоја Драга?.. Војиславе, јеси ли ти то? Зар да се овде нађемо?..

Неколико отреситих војника дижу га и теше. Одводе га од гроба..

*

И последња груда земље већ је бачена и покопала жртву, а горе, стазицом — пут наших ровова — лагано одмиче један војник. Рукавом леве руке брише очи; десном руком намешта пушку о рамену и одлази, губи се — да осveти крв свога брата...

Мил. Л. К

ОТАЦ ДЕЦИ

СПЕВАО ВЕЛИМИР ПЕЈОВИЋ,
каплар IV. чете резерв. инжињер. батал.

Здраво да сте' децо моја драга,
Здраво да сте моји мали тићи,
Соколови поносни Српчићи.
Ради чијег спокојства и мира,
Ја одлети као у сватове.
С душманином крвним да се бијем.
Да л' се децо можете сетити,
Кад вас баба иаљуби по реду,
И са браћом у Бој свети пође.
Ви остасте сирочићи моји,
Ви остасте с мамом плакајући,
Ја с дружином одо певајући.
Десети је месец на помолу,
Како с Турцим у рат загаисмо,
И све ратне тешкоће сносисмо.
Све за срећу само децо вашу,
Да би мирно на својим огњиштим,
У слободи проводили дане.
Зулумћаре нашег милог рода,
Из Европе ми смо истерали,
А и браћи ланце отковали.
Под којим су петстотина љета.
Проводили дане и године
И чекали на браћу рођену.
А Бог вишњи, слава му и хвала,
Даде војсци крила и окриља,
Те је храбро свуда победила:
Децо моја кад се од вас раста,
У Бугару поштово сам брата.
Али сам се љуто преварио
Јер Бугарин татарског је соја,
Који не зна шта је пријатељство,
Пријатељство браће и рођака,
Који не зна шта је понос људски
Част и слава јуначког имена,
Словенскога храброга племена.
Сад нам тражи да му Охрид дамо,
Битољ, Велес а и Марков Прилеп,
Па и Скопље престоницу стару,
Престоницу Силнога Душана,
Још би хтео ненасита хала
И обалу леву од Вардара,

И кључеве од Новог Пазара
Незахвалном Бугару небрато
И кад би му Шар планину дали,
И то би му мало, децо, било
Јер нам дрске он поруке шаље:
Ако њему одма не би дали
Што он жели и што захтијева
Србије ће пола нам узети.
Да ће узет Врању и Лесковац,
Пирот и Ниш са земљом сравнити,
А Књажевац натром попалити.
То се нама, ђецо, не свиђаше
Јер варошли које вам повроја,
То смо ђецо на сабљу узели
И у руци с пушком брзометком,
Па ко жели с њима господарит
На мачу их треба да добије!
Небрањи смо поручили тако
Па ако се јуначки осећа
Нек јуначку проба срећу своју.
Тога ради децо моја драга,
Нисам дошо у походе вама,
Да вас видим и да вас заглим
Ко створења мени најмилија,
Небрат нас је мучки напануо,
Изненада кад с' нико не нада
У по ноћи кад све живо спава.
И ако смо мучки нападнути,
Ипак смо га јуначки одбили
И смртну му рану нанијели,
Да се неће никада сјетити
Да се бије са јуначком војском,
Ка у краља што је вашег ђецо.
Децо моја, моји мили тићи
Будите ми здрави и весели
Поздрвите вашу добру нану
Коју с вама ја остави саму.
Слушајте је и поштујте свагда,
Као добра и честита деца.
Чедо моја будите ми чили
Као што сте и раније били,
И радите на спрам ваше снаге.
Па ће Господ да вам среће даде.
Поздравља вас отац са бојишта
Ђецо моја не бојте се ништа,
Саломисмо проклетога врага.
Бугарима нигде нема трага.
На Авали српска пева вила,
Србија је у рату добила!"

Црногорци у српском табору

Ратни дописник великога енглеског листа, лондонског „Daily Telegraph"-а, забележио је, какву су муку имали србијански официри с црногорским орловима због тога, што Црногорцима није ишшао у главу модерни војнички запт. Енглески новинар између осталога прича, шта је говорио један рањен Црногорац у београдској болници

— Оно, знаш, Србијанци се добро бију, умиру мушки! А како и не би, та они су исто такови Срби, као и ми! Али, знате, код њих зато има много таковних ствари, које нису за нас. Кад смо чули, да су Бугари навалили на Србе, у часу се искупи 12.000 наших јунака и одоше Србијанцима у помоћ. Ми дођосмо да се бијемо, али какве ствари су ту српски официри тражили од нас! Ту му салуширај, ту стој „мирно", стани у фронт, Хоћаху нас научити шваиском реду . . . Прије официр на пр. мени и мом другу, постави нас и вели: „Ти буди први", а мени: „Ти буди други". Ја му велу: „Чуј, брате Србине, никада ти ја нисам био, нити хоћу да будем други! Ни ђед ми никад не беше други. Ја сам доша' амо да се бијем, а не за то, да ме ту посрамите." Кад Србијанци видеше, да међу Црногорцима нико не ће да буде „други," престадоше тражити од нас такове ствари.

За тим дође официр и даде нам донети риже, крточе и меса „Ево вам," говорио је официр, „ово нека један од вас скува за све." Но помислите! Црногорац да кува? Рекосмо официру: „Ми дођосмо да се бијемо, а не да кувамо Никоме ми не ћемо кувати. Куваље, то је за женетине. Кувај ти сам, ако хоћеш — ми не ћемо." И после тога дадоше нам србијанске куваре.

У ПОРУШЕНОЈ ВОЈНИЦИ

— Једно село, које је српска артиљерија морала сравнити са земљом. — Нађ војничким рушевина. — Самоубиство команданта војничке одбране. —

[Писмо београдског „Политици".]

Војница, 24. јула.

Бескрајна валовита равница, искићена шумарцима и ниским хумовима, пружа се на све стране, докле око допире А по тим хумовима и наоколо шумарака, који из далека изгледају као црне пеге, алате се непрегледна житна поља. Видински округ је житница Бугарске. Кулска, видинска, старопатичка и александровска поља бацају златну бербу. Али ове године хамбари по богатим, ретко расутим селима, зјапе празни. Ратне реквизиције извукле су из њих и последње зрно, много пре но што су наше труне продрле у ове крајеве, а оногодишња жетва труне по њивама још на струку Народ нерује, да су ратне године и оне, што одма иза њих долазе, увек изобилно плодне, јер земља, натопљена људском крвљу, нет пута више рађа. Ја не знам, колико је то тачно. Али видим досад невиђена тучна поља и видим како наш војник, са пушком о рамену, који гине за стопу своје њиве, уздишући гледа у арна, што се роне, и у жита, која су непогоде и тешко кладе оборили на земљу.

Друмом, који прав као стрела води у Видин, појаве се с часа на час групе жена и деце. То су наше сељанке из тимочког и крајинског округа похитале, да за време примирја обиђу мужеве под Видином. Мало после појаве се ордонанси, који журе из Куле у логоре, што се, скривени у зеленило и шумарке, готово и не опажају, док се до њих не допре. На онда наилазе гомиле сељака и жена, мештана из Беле Раде, из Грка, из Татарчика, из Псеедарца и из свих оних околних села, која су за неколико дана, негде само за неколико часова, била опустела па се сада опет пуне и оживљују. Сељаци скидају капе и клањају се, а жене слободно и радознало загледају у нас, па онда и једни и други продужују пут у Кулу, да чују, шта има ново и да од наших официра и војника изморе који весник (новине). Јер ови једни људи више од два месеца немају појма о ономе, шта се у Бугарској и са Бугарском догађа.

Бацио сам, случајно, новине у које је било завијено стакло са киселом водом баш у трепутку, када је једна од тих група пролазила крај наших кола Један од сељака хитро се сагао, ограбио новине и одмах почео да их развија.

— Зар ти знаш да читаш? — питао сам га заустављши кола.

— Па ,разумеђу.. одговорио ми је он као стидљиво, — Читао сам и јуче. Дао ми је један наредник.

Онда сам и ја, пржаливши што ћу оставити без новости наше на предстражама, повадио сам листове, које сам имао у џеповима, и дао му их. Сељак ми се топло захвалио и обећао, да ће један дати своме попу, други кмету а остале својим суседима.

Пењемо се лагано уз један благ, скоро неприметан брежуљак. Потпуковник Бока *Вирбешић*, начелник штаба Тимочке Војске, један од врло спремних наших официра и један од најљубазнијих наших ратника, које сам на своме путу срео, хтео је и овом приликом, водећи ме на наше крајње предстраже под Видином, указати своју љубазност. И док ми он топло и са пуно радости за велика дела, која су свршена, прича о тешкој борби Караула-Кошучи Врх, која је спасла Зајечар и Црну Реку, дотле су се наша кола већ испела на врх малога брешчића. Коњи полазе у кају, ја у том тренутку дижем главу, али се одмах тржем: На двеста корака пред нама, у сред зеленила и непожњевених њива, зјапи црно, огромно згариште То је срушено село Војница. Сравнила га је са земљом наша артиљерија. Кола се низ брежуљак котрљају све брже. Ево нас на педесет корака, ево нас пред првим кућама уништеног села.

Застајемо и онда пролазимо кроз село пешице.

Само широки друм остао је чист и незакрчен. Малих попречних улица, које су дискретно водиле, и обе стране друма, кроз редове кућа и између високих плотова, нема ваше. И оне су затрпане рушевинама, поломљеним циглама, депом, изгрданим ћерамидама. Четири висока дуварска платна према Кули остала су читава и дижу се оштро над рушевинама. И на тим платнима зјапе у дугим правилним редовима рупе, налик на мазгале по градињама. На крову једне полусагореле куће зијају такође те црне рупе. Нешто даље напред, крај самога друма, остале су као каквим чудом неповређене две куће. У једној од њих сада је магацин за хлеб, који се довози из Зајечара, па се онда одавде даље носи у логор, а у другој је војничка постаја. Све друго је уништено, претворено у камаре пепела, угаљ и гомиле смрвљене печене земље. Крај сеоског бунара, чији је високи ћерам такође захватила ватра, стоје три жене и плачу. Тамо даље опет група ученик жена и погружених сељака, који су се тек мало час вратили из збега. До њих неколико кола са покућанством и храном. Али терет нема где да се скине. И деца, вирећи иза пањева и џакова из кола, гледају страшљиво у згариште.

Шестог јула у осам часова увече ушла је наша војска у Кулу. Ушла је без борбе. Бугарске војске није нигде било. Сутрадан, 7. јула, кренуо се један велики одред трупа за Белоградчик, други за Видин. Лагано, претражујући стопу по стопу шумарака и високих кукуруза, ишле су наше коничке патроле а за њима се кретала војска. Али све је било мирно. Осмог јула извутра затекла се наша војска пред самом Војницом. Тада одједном загрмеше из села плотуни. Наши су неодлучно застали. Учинило им се, као да је у Војници каква бугарска комитска чета, која не ће да се уклони без чарке. Али нови сложни плотуни из свих сеоских кућа показали су, да ту нема само неколицина комита, већ да је цело село спремно за борбу.

И та борба је почела. Почела је с наше стране прво пешадијом. Међутим њени метци нису могли нанети много штете војничкој одбрани. *Онда је дошла артиљерија.* Са даљине од неколико стотина метара, не више, *просула се читава бујица граната и шрапнела.* Зрна су рушила кућу по кућу, село се запалило и почело да гори, али се нико није појављивао. Само су се овдеонде из рушевина и пламена чули очајнички гласови и плотуни, који су били све слабији и све ређи. *За пола часа село је било уништено* и наша војска, обилазећи високе стубове дима и ватре, могла је продужити пут.§

Како се то могло десити? Зашто су се Бугари овде бранили, кад су напустили Кулу и многе друге згодне положаје? Зашто су бацили сумануто у пропаст читаво једно село? То наши нису знали да објасне. Један од тројице сељака мештана, који су до последњег тренутка били са командантом војничке одбране, причао им је, а прича сада и мени:

— Тај командант, један бугарски поручник, наредио је сељацима да одмах сви напусте село и да понесу све што могу. Када је све жито из макло из села, он је распоредио свој батаљон по кућама и онда је наредио те су начињене пушкарнице на дуварима према Кули па чак и по крову. Када је и тај посао свршен, он је закључао војнике по кућама и запретио им да нико жив не сме обити врата и изаћи из куће. Нас тројицу и једнога свога војника задржао је, и сва четворица склонили смо се у ономе рову тамо на крај села, према Видину.

Изјутра су стигли Срби и почела је битка. Поручник није могао командовати, јер то и није било могућно. Гледали смо, како се руши кућа по кућа и кад је све било готово, ми смо се кренули. А тек што смо изашли из села, испао је пред нас генерал *Маринов* у своме аутомобилу. Он је хитао из Беле Раде, да види, шта се овде десило.

Кад му је поручник рапортирао, на који је начин утврдио Војницу и како се та одбрана завршила, генерал му је одговорио:

— За то јунаштво има само једна награда: *треба да се одмах убијете.*

Поручник се измакао мало у страну и отуда је, испод једног дрвета одјекнуо пуцањ. Генерал је сео у автомобил и одјурио. На нас није ни погледао. После једног часа нашли су српски војници и ми смо им показали поручника. Леш још није био укочен а крај њега је лежао револвер."

*

(Свршиће се).)

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Конференција мира у Букурешту. Пошто су Срби и Грци победили Бугаре и пошто је румунска војска ушла у Бугарску веломници и дрски Бугари нису имали куд, него морадоше у Букурешт на конференцију ради мира. На тој је конференцији Балкан подељен тако, да влада равнотежа, и Бугарима више никад неће поћи за руком, да ту равнотежу помере, јер су од сад Румунија, Србија, Црна Гора и Грчка у чврстоме и силном савезу. Бугарска се од сад мора простирати према губеру.

† **Др. Бошко Петровић.** Срце, његово српско срце вукло га је на бојно поље, да види борбу, и да је опише својој браћи. Знао је, у какву опасност иде, знао је да је опасност од колере као и опасност од куршума, но ипак је отишао. Срце га је српско вукло! И пао је као жртва. Са пером у руци! Изгубили смо великог Србина, истакнутог писца, жалимо за њим искрено, и кличемо: Слава!

Лекари и болничари X. резервне болнице у Београду. Међем души рањене браће су лекари и болничари, који их душевно негују и лече. Наша је слика из болнице, у којој ради и честити новосадски лекар др. Лаза Марковић, који је и на слици. Лекар у среди је познати др. Милан Јовановић-Батут.

Српске комите. Комите су чувале и браниле српски народ за време турске власти, а за време рата оне су чиниле неоцењиве услуге. То су прави змајеви, који су се јављали свуда и на сваком месту, допуњујући рад редовне војске. Комите су јунаци, презиру смрт, и о њима ће народ српски дуго још певати и спомињати их.

Грозоте од колере. Поред зала, које су Бугари нанели Србима, они су их и колером заразили. Колера је направила велике страхоте, али је и њу Србин брзо савладао. »Беше му и то" кажу данас Србијанци, који су одмах извели све мере против колере и даље њезино ширење спречили. Чиста српска крв побеђује!

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 43. | У НОВОМ САДУ, 15. (28.) АВГУСТА 1913. | СВЕСКА 43.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—, ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912/3.

„Војвода Мирко."

— Српска Јованка Орлеанка. —

— У руској — XXX резервној — болници, налази се рањена и једна млада девојка, која је као комита учествовала у овом рату са Бугарима! рече ми мој комшија и ја наравно одмах одјурих, да видим ту храбру Српкињицу, да разговарам с њом па да тај разговор и јавности предам.

Руска — XXX резервна болница — која само има санитетског материјала за 80.000 динара, коју издржава руски црвени крст св. Евгеније, и која је смештена у општинској згради — Дому за старце и старице, заслужује, да се њоме јавност мало више упозна, и ја ћу колико сутра мало више говорити и о уређењу ове болнице. Сад ћу одмах да прећем на ствар, која нас овог тренутка највише интересује.

У соби бр. 10. лево од двокрилног уласка, иза једног паравана, одмах до самог дувара, налази се удобно намештена, бела као снег пољска војничка постеља, од које се десно, као по концу, нижу једна до друге, исто тако чисте и укусно намештене постеље, на којима почивају јунаци, осветници бугарског вероломства и кривоклетства.

Изненадих се, кад на првој постељи, о којој је реч, угледах где седи једна лепушкаста женска прилика у болесничком оделу, са чијих је малих усана лебдео осмех поноса, задовољства, среће и самопоуздања. То је скоро девојчица, чије је обрашчиће преплануло сунце и испод чијег малог и ведрог чела сијају два мала жива и несташна црна ока. Ратни штрапаци су је нагло раскрупњали, што се много боље види по њеним широким плећима и развијеним мишицама на рукама, него и по, истина широким, али слабо развијеним женским грудима, које најречитије говоре, да је то још дете; нема ни пуних 16 година.

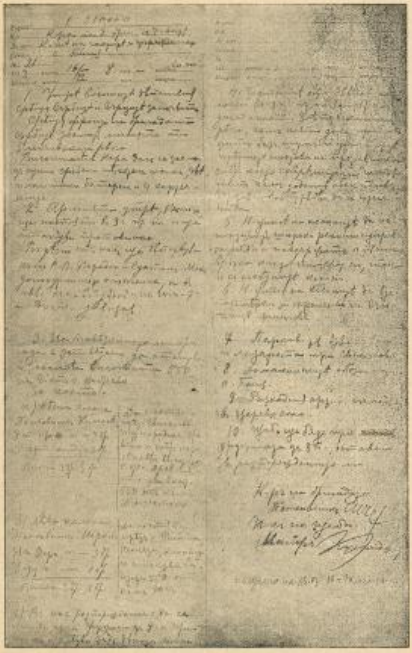

Наредба бугарске команде да се мучки нападне на Србе, 16. јуна.

Пријох јој, поздравим се с њом, казах јој да сам новинар, и замолих је да ми каже своје име, и исприча што о бојевима у којима је учествовала.

— Зовем се *Милена Мандићева*! стидљиво ми одговори, па као мало дете обори главу, али тако, да сам приметио, како ме њене очи детињском радозналошћу посматрају. Затим настави:

— Родом сам из Чачка, али сам овде код г. Зделара учила 5 разреда гимназије, које сам и свршила. Још за време прошлогодишњег рата вукла ме жеља да и сама полетим у бој и да са мојом драгом браћом светим Косово. Е, али се онда то није могло са пуно разлога. Међутим кад је сад планула прва братоубилачка пушка од стране вероломних и крволочних Бугара, ја сам успела, са тешким мукама, да ступим у чету војводе Вука, мајора г. Војина Поповића, који ме прими после грдних молби и преклињања. Учествовала сам у неколико бојева, за које сви моји другови кажу да су били страшни, али ја то нисам примећавала. Не хвалим се, јер ми то није обичај, али тиме хоћу само да вам кажем, колико сам била срећна и раздрагана, што сам и сама имала част да ватреним оружјем браним свету српску ствар. Под бујицом патриотских осећања, који су најтоплије плавили моју српску душу, све моје биће било је усредсређено у очима, које су напрегнуто мотриле на непријатеља; слуха нисам имала, јер га је овако моје душевно стање сасвим потиснуло, парализало: отуда и не знам, да су борбе биле страшне.

— А на ком сте се положају последњи пут борили?

— Наша четничка чета, била је на левом крилу једне дивизије, која је оперисала код Дуката на „Вилином колу", где су били наши шанчеви 7., 8. и 9. јула о. г.

Док је она ово говорила, нама је пришао један млад рањеник, али већ стари ратник, поднаредник Стојан Срећковић, у чијем је воду била и српска Јованка Орлеанка, млада Милена Мандићева.

Душан Марјан техничар јунак са Скадра погинуо у битци са бугарима код Рајчанског Рида

На моја наваљивања да ми исприча како се борила, кад је и где је рањена, она ме је само стидљиво посматрала својим живахним очима, али ме категорички одби, да само прича о себи, бојећи се да то не личи на самохвалисање.

— Та, то је јунак девојче, господине! умеша се сад поднаредник Срећковић. Својом нечувеном храброшћу и неисказаном неустрашивошћу, она је и нас, старе ратнике соколила и подстрекавала на чуда самопрегоревања. У дане: 7., 8 и 9. јула велика бугарска сила, бесомучно је кидисавала на наше шанчеве на Вилином колу, у којима је био наш, свима нама омиљени „војвода Мирко", како ми радије зовемо нашег ратног друга, четника Милену Мандићеву. Три пута је била контузована: прво вече 7. јула, парче шрапнела, који се распрснуо у земљи, тешко јој је повредило бутину; другог дана била је такође контузована и претрпана земљом, из које смо је ми извадили, а кад трећег дана 9. јула, пред вече, с тешком је муком изашла испод дебелог слоја земље, која ју је била такође контузовала и затрпала, у шанцу није било никога сем ње. Право је чудо, како је успела да се провуче кроз кишу непријатељских топовских, митраљеских и пушчаних зрна, и у опште како је снага не издаде, док не стиже до првог превијалишта.

— Имате ли кога од родбине? упитах младу јунакињу.

— Имам мајку и једног братића...

— Кад већ све записујете, господине, добро би било да запишете и то, да је на наш положај долазио и један руски ратни дописник, који је нашег војводу Мирка, на самом положају, у комитском оделу и нагиздану реденицима, снимио и фотографски и за кинематограф. Сем тога наш четник, Иван Паштрмац, који је заједно сњом путовао санитетским возом, причао ми је, да су с њоме у возу разговарали ратни дописници француских и немачких листова, као и ратни дописник „Ријечких Новина".

Овом приликом, упознао сам се и са младим седамнаестогодишњим четником, Михајлом Бирчанином, потомком Илије Бирчанина, свршеним ђаком VI. разреда гимназије. И он се борио са својом школском другарицом из г. Зделарове гимназије, Миленом Мандићевом — војводом Мирком — у истом шанцу, опасно контузован и рањен. Борио се храбро и неустра-

шиво, по уверавању поднаредника Срећковића, те је осветлао славно име Бирчанина, с којим се поносно кити.

Колика је то утеха за нас старије, у тешким данима искушења, у којима се сад налазимо, кад мајка Србија рађа оваке дичне кћери и синове.

„Политика".

Рајчански Рид

— Бој Шумадијске Дивизије 1. позива 20. и 21. јуна. —

1. Важност Рајчанског Рида.

Пошто су Бугари после мучког напада 17. јуна били одбијени са Црног Врха и коте 650, а збијени и потиснути са положаја Дренек, 7. рилска дивизија појачана армијском резервом (бригадом) задржала се на Рајчанском Риду.

Важност Рајчанског Рида добро је појмио командант бугарске армије генерал Ковачев и зато разбијену дивизију појачава последњом снагом — армијском резервом. Од часа употребе армијске резерве генерал Ковачев је изгледао као богаташ који је на коцки све прођердао и сад игра „на банк", баца последњу своту, на или да поврати све или да пропадне. Са одржањем Рајчанског Рида заштићује се врло важан стратегијски правац Кочане—Царево Село. Са падом пак његовим десни бок иначе разбијене Ковачевљеве армије потпуно је незаштићен, и после пада трупе се бацају на крушевите Маленике планине. Као што су Бугари добро схватили важност његову, тако исто и наша I. армија, па с тога она и наређује 19. VI. — да Шумадијска дивизија I. позива нападне на Рајчански Рид и тиме олакша рад III армији, чије су дивизије у то време водиле кршаве борбе код Штипа и Криволака.

Рајчански Рид је узвишење изнад села Рајчани, између Злетовске реке и Брегалнице. Као и сва узвишења од хиљаду и више метара, тако и Рајчански Рид има изглед неправидне купе просечене стрмим потоцима. Тако посматрана са Дренека изгледа да је нагиб од села Трипотанци до врхова (има их 3) једноставан, докле је он пресечен са два велика потока. Стране тих потока су местимично веома стрме, достижу скоро до 60°. Лево крило положаја стрмо се спушта у равницу кроз коју протиче Брегалница; десно пак крило са заповитим брежуљцима и чукама везује се преко манастира Св. Панталеја и села Р. Пашајника са Ресенским Буквама. Средњим положаја се сасвим из три главе, на које се пројектују два ниска басамака, на стога тај нагиб и изгледа једноставан. Те три главе доминирају јако претереном до Дренека, Рудара Турског и Манастира Св. Панталеја.

Наређен је напад за 19. јуна — одложен је за сутра дан (20. јуна) вероватно због каквих алармантних вести, када су у ноћи колоне већ почеле свој развој и у ноћи 19/[20] повукле се на своје старе положаје.

2. Распоред снаге за напад.

20. јуна пре подне почиње развој дивизије у две колоне. Десна колона: XI. пук „Кара Ђорђе", XII. пук „Цара Лазара" и 2. и 3. дивизијон Шумад. арт. пука. XI пук напада од коте 650 преко села Лопедици на лево крило положаја. XII пук преко села Бучиште и Трипотанци на центар положаја. Лева колона: XIX пук и 1. дивизијон арт. пука. XIX пук напада преко села Неокази и Бунеш на десно крило положаја.

Дивизијска резерва X. пук »Таковски« преко села Врбица на Соколарци. Дивизијска коњица (пук од 3. ескадрона и 1 митраљеско одељење) за десним крилом.

Хаубична батерија (12 см) преко ноћ још 18/[19] скинута је са Црног Врха и пласирана код села Строши, два градска тона на Дренеку. Коњичка дивизија под командом Кнеза Арсена садејствоваће нападу долином Брегалнице.

Моравска дивизија II. позива имала је вероватно у задатак да преко Рударе Турско и Г. Пашајника Свилиново пресече оступницу разбијеним деловима који буду са Рајчанског Рида одступали, не дозводивши им да преко Кочана одступе ка Ђустендилу, већ да их баци на Малеш.

Као што се види план за напад

3. Први дан боја — 20. јуна.

20. јуни је ведар и топао дан. Нигде облака на небу; у толико ће бити тежи напад, јер ће се појавити и нов непријатељ — сунчаница. Злетовска околина је била потпуно мирна, ни пушка да пукне. Свуда около владала је свечана и тајанствена тишина, тишина коју морнари на мору никако не воле, јер им предочава буру. Нигде живе душе у околним селима. Сва су готово празна и порушена, ретко је где остала исправна кућа. Досадање борбе бугарских комита са нашим учиниле су, да је овај крај највише пустио. Свуда се очи заустављају на рушевинама, згаришитима и лешевима побијених коња и људи. Свуда се осећа задах на трулеж; свуда влада тајанствена, злокобна тишина...

Око 12 сах. пре подне обе колоне у еволуционим поредцима већ прелазе реку Злетовску без икакве препреке. Одмах ту до реке, у селу Трипотанци, жању жито два старца, једна жена и једна девојка. Њих као да се ништа не тиче шта се ради у њиховој близини, већ раде свој посао. И тек када им се војници приближише, подигоше се и са руком на срцу поздрављали су са „Како си, братко", „здраз ли си, братко"? И докле у очима девојке беше радозналост, у очима и на лицу старца огледала се мржња према свима

Косовски осветници: Српска војска и српске комите

народима на свету, патња, беда и страх. Тек по прелазу реке, кад су предњи делови XII. пука почели да се пењу на први басамак више села Трипотанци, непријатељска артиљерија рафалом је поздравила нападне колоне.

Под страшном артиљеријском ватром, која је за тим обасипала све колоне, застоја нигде није било; ни тада се да се што пре подуже под непријатељски положај, поседнут пешадијом, под оне три главе.

До пре два часа мирна алетовска околина претворила се у пакао. Ваздухом су фијукале мује и изгледало је као да се небо проваљило. Слика Страшног Суда би да је верно представљена на Рајчанском Риду. Ужас се остварао на све стране. Бугари нису ни мало штедели своју артиљеријску муницију, јер не само да су гађали појединце јединице, водове и десетине, које су претрчавале тучени простор, већ и поједине војнике. Први басамак преко кога су се спуштали врстачно био је тучен тако страшном ватром, шрапнелом а нарочито гранатама, да је тај басамак за кратко време био формално изоран гранатама.

Ни чак ни један војник ни тренутка није застао. Поред свег ужаса слика је била дивна. Изгледало је по ономе како поједини водови и чете у најбољем реду претрчавају и губе се у мртав угао, — по ономе што их та силна ватра не ремети, не растројава, већ у најбољем реду као да на егзицириштру раде — изгледало је да се врши маневар на Рајчанском Риду. Али нас је груба стварност уверавала да се води огорчен рат, страшнија и крвавија него икада што је био. Свежа лешеви већ су покривали камењар, лешеви са патњом на лицу, отворених устима, с грчевито стиснутим пушкама, умрзнути кревљу, знојем и прашином.

Умиру незнани јунаци без бола, без јаука, о чијим личним делима историја неће да зна.

Код рањеника нема јаука, нема уздаха. Кошуљица од гранате му однела руку и колено, он се грчи, шкрипи зубима и пуца. Другом зрно пребило обе ноге, долазе носиоци рањеника да га носе на превијалиште. Он им показује рањеника коме крв цурк из груди и вели: „Њему је теже, њега прво носите!"

Догађају се епизоде сличне оним ратним епизодама из Наполеонових ратова и из доба Фридриха Великог, оне епизоде у чију смо истинитост по мало сумњали.

Човека подузимају неки пријатни осећаји, јер види да пролазе велике историјске слике, да се догађају велики догађаји. Нигде негативног при

Турска деца поздрављају српску војску која је од Бугара отела Штип

мера, свуда јунаштва, свуда се осећа и види само дужност према Отаџбини, која се чита и на лицима мртвих и рањених. Осећај дужности је јачи од страха, од умора, од глади, од смрти, — од свега. И зато иду лако рањени напред непревијени, докле им крвлења, свежа крв боји поцепане и каљаве рукаве. Официри се не крећу само где им је место, позади својих јединица, већ напред у стрељачком строју или предњим. Капетан Н. обамро је од умора, изнурен је до крајности; али је он ипак наслоњен на руку свога ординан са у стрељачком строју своје чете, блед, гологлав, са раздрљеним грудима и непрестаним узвиком „напред, напред јунаци!" Та елика као да електрише његове војнике који се са невероватном бравном пужају уз стрми камени нагиб претпоследњег басамка.

Гледајући све ово и најмање песниста почео би да се крави, да се узбуђује, да та обузима ретки занос.

Наша артиљерија, пласирана код села Бучиште и Неокази, отвара смртоносну ватру на непријатељске батерије, које моментално прекидају ватру, да је после у брзом рафалима опет отворе. Ништа није било неопажено од непријатеља, сваки наш покрет био је виђен и тучен. Вис код села Бунеш, куда је нападао XIX. пук, формално је горео од силне артиљеријске ватре. Но ни свеи тои XIX. пук је напредовао.

Предњи делови већ улазе у зону пешадијске ватре. Зрна долећу, Војници се максимално погрурују и у скоковима прилазе све ближе и ближе. И с наше стране ватра се отвара, само је још доста слаба јер је даљина 1300 м. Пењање се продужује и даље са малим скоковима, пошто услед стрмог нагиба последњег басамка и надвишавања глава, које је непријатељска пешадија поседа, непријатељска ватра, иако је била дална, ипак је била тачна.

Хладнокрвност не напушта никако чак ни регруте који су учествовали у борбене редове између старих. Охрабрени примером десно и лево од себе и најузбуђенији постаје равнодушан према посмртној песми непријатељских зрна. Нишани хладнокрвно, као на стрелишту, цени одстојање, поправља гајку, мења став за гађање. Више њих гађају стојећи, јер из става клечећег не виде непријатеља, а они су добро упамтили „теорију": кад се из става лежећег не види мета, клекне се или устане, јер прво треба видети мету па тек онда смањити своју сопствену мету.

Ка рањеницима и мртвим друговима не окреће се нико, сем носилаца рањеника којима је дужност да се о њима брину. Сваки зна своју дужност и сваки је врши.

Пољске батаљонске и пуковске резерве постепено су све ближе и ближе предњим деловима. Митраљези ношени на рукама односе се напред у стрељачки строј и кроз кратко време чује се њихова сува писка. Пушчана ватра са обе стране постаје све јача и јача, помешана са грмљавином топова.

Вече се полако спушта, сунчани зраци већ бацају последње зраке на Рајчански Рид. Вечерњи ветар расклања, освежава заморене и изнурене војнике.

Слабији предњи делови непријатељски, који су били посели предње окомке положаја ради тучења појединих мртвих углова и јаруга, повлаче се на главну линију одбране. Наши их гоне са узвиком „ура" брзом пальбом.

Мрак се спушта; месечине нема. Први борбени редови XII. пука су на

600 м. испод стрме централне главе. Предњи делови XI. пука су подишли левом крилу — јужној глави — но услед тога што су били тучени бочном ватром са централне главе, били су нешто даље. Што значи да је централна глава тактички кључ положаја, јер тек са њеним падом пада јужна глава, као што се олакшава и даље наступање XIX. пука који је због стрмог земљишта и јако тученог бразаног простора од села Бунеш нешто мало заостао.

У таквом распореду затекла је ноћ све пукове. Ватра се утишала. Војници праве заклон од камења, пошто се од земље ништа не може, јер је земљиште сам камен. Тако реће за трен ока огромне камене лавиње у више редова опасаваће су главе као обручи. Војници уморни од силних штрапаца, гладни и невиђавани неколико ноћи, полегали су потрбушке позади својих камених заклона, дремљиви али их је ипак сваки шум, свака реч суседа или старешина, тргала, те је сваки још јаче притезао своју пушку, која је иначе — наслоњена на камени трудобран — била спремна за дејство.

Ноћни напад с наше стране није био намераван с тога што је наша артиљерија требала још да туче непријатељску пешадију у доминирајућим опкопима, као и да држи у шкрипцу непријатељску артиљерију, те да на тај начин дâ могућности својој пешадији да изврши јуриш.

4. Ноћ 20—21.

Ноћ је била врачна. Тишина је трајала до 10 сах, а вероватно да би и дуже трајала да се непријатељ није уплашио од патрола послатих из 2. батаљона XII. пука, из батаљона који је био најближе непријатељу. У досадањим борбама овог рата ми смо дошли до једног уверења, а Бугари до запрепашћења. Ми — да Бугари не смеју да сачекају нож; а Бугари — да Срби радо врше ноћне нападе и још радије иду на нож! „У страха су велике очи", па и Бугари живећи непрестано у страху да ћемо извршити ноћни напад, уплашише се од патрола и опљедаред — као по команди — осуше брау пушчану и рафалну топовску пальбу.

Настао је *прави пакао*, изгледало је као да се небо провалило, да је настао дан Страшнога Суда. Наши војници зтрчени позади својих заклона, обезбеђени од непријатељске пушчане ватре, са стиснутим пушкама, били су мирни и не одговорише на ватру. Само је наша артиљерија — која је пред мрак истурала две батерије на гребен западно од села Врбица и једну батерију код леве колоне, код села Бунеш — отворила одмах рафалну ватру из свију батерија на непријатељску артиљерију и пешачке опкопе, пошто је још пред вече тачно спремила све потребне елементе за гађање.

Под утиском те страшне артиљеријске ватре, непријатељска и пешадијска и артиљеријска ватра постепено је слабила, једно с тога, а друго што се уверише ваљда да им не прети никакав напад, па убрзо ватра и умукну.

Тај прекид у ватри искоришћен је, те је војницима раздељена муниција, коју су они алапљиво гурали у фишеклије, џепове и торбе.

Користећи се овом тишином и четне коморе, које су се пред вече привукле самом положају и стајале у потоку, донеле су хлебац који је у највећој тишини раздељен. Вала напоменути да је функционисање ових комора у овом рату било изванредно. Никакве сметње нису смеле бити узрок да војници не добију бар хлеб, ако не и кувано месо чак и пред самим непријатељским положајем. Осећај дужности је наторивао те је сваки вршио свој посао са највећом тачношћу.

Ноћ, која још остаде, изгледало је да ће проћи на миру, али ваљда из истог разлога као и пре пола ноћи око 1 и по сах. непријатељ отвори опет ватру. Ова ватра извуче из пасивности и наше војнике, те из свију предњих редова загрокташе пушке. Наша артиљерија прихвати такође дуел. Но како се убрзо увиде страх Бугара, то је с наше стране ватра била обустављена, што такође нагна Бугаре да и они прекину своју пальбу.

Други дан боја — 21. јуна.

Ноћ је бивала мало виднија, што је значило да ће скоро сванути. Још под заклоном тога полумрака две чете из 2. батаљона XII. пука излазе на њихов и нагиб његов са кога се централна глава туче скоро бочном ватром. Са првим њиховим покретом непријатељ отвара ватру. Обе чете такође отварају убрзану ватру. Убрзо су изнета и два митраљеза XII пука на тај њихов и његова писка ујутру је туп, кратка. Дејство те ватре (чета и митраљеза) осећа се благодетно за XI пук чији се први борбени ред брзо креће напред, пење уз јужну главу пошто је јуче трпео доста од ватре која је бочно долазила са опкопа централне главе.

Посада централне главе тучена је поред бочне ватре још и јаком артиљеријском ватром (гранатама нарочито) од батерије са Врбице. Та јака артиљеријска ватра учинила је заједно са пешадијском ватром да је непријатељска ватра прекидана и отварана у паузама. И по тим кратким паузама видела се узнемиреност, као што се стекло убеђење да непријатељ дуже неће моћи издржати бочну пешачку и гранатну артиљеријску ватру.

XIX пук је такође у борби.

Дивизијска резерва, X пук, код села Соколарци добија артиљеријску ватру са деве обале Брегалнице. Вероватно да је тамо каква колона која је похитала у помоћ, но доцкан стигавши хтела је само да се јави, јер иначе ватра њене артиљерије (батерије) је дална — врло слаба.

На Рајчанском Риду изгледа као да је избио вулкан. Из лагане и убрзане пальбе прелази се у брзу која се слива у тупо, потмуло кључање које нервира и због своје несношљивости инстинктивно натерује да се иде напред, јер за време покрета, ма да је човек више изложен ватри него кад лежи и гађа, ипак се осећа другојачије, осећа неку топлоту, сигурност,

Тешки српски рањеник у болници, јунак са једрена рањен од Бугара

одважност. Са прелазом из убране пальбе у брзу посада опкопа централне главе по групама излази из опкопа и стрмоглавце се губи позади. Наша браа пальба их коси немилостиво, што ствара панику и натерује да опкопе напуштају у великим гомилама. Снажно „ура" предњих редова довршава бегство са централне главе, коју заузима први борбени ред XII. пука.

Готово једновремено набија XI пук на лево крило положаја, а XIX пук на десно крило, задобивши у плен остављене топове и каре.

Коњичка дивизија, која је вребала тренутак када ће се појавити први одступајући непријатељски редови, дочекала је тај моменат и по тада састом брегалничком удолу развила се у борбени поредак. Челни ескадрони у опруженом галопу унесоше још више панику и непријатељ је у највећем нереду бежао у правцу Кочана и преко Брегалнице, сејући непрестано мртве и рањене по житу и закржљалом и изгаженом кукурузу. Многи су бацали оружје, метанисали и молили да се предаду, доказујући како смо браћа.

Непријатељска батерија са леве обале Брегалнице отвара рафалну ватру у намери да спречи даље надирање коњице.

Коњичка батерија у галопу излази на један басамак јужно од села Спанчево и одатле отвара поражавајућу ватру на одступајуће гомиле...

— Рајчански Рид је заузет дакле, сад се оставља широко поље рада коњичкој дивизији и моравској дивизији II позива да сјајно стратегијски искористе ову победу!

* * *

Око 10 сах. пре подне било је све свршено на Рајчанском Риду, само се у правцу Кочана чуо по који топовски пуцањ. Сваки пук на свом одсеку прави стрељачке заклоне. Положај брују као коњица. На све стране чују се весели узвици, песма и у дарци пушака и ашова. На лицима свију војника чита се одушевљење, у очима понос, гордост и јунаштво. За врло кратко време стрељачки заклони су били готови. Сад је положај у нашим рукама, сад ове јуначке моју нападати армије, Рајчански Рид би био незаузимљив, јер њега не би бранили топови и пушке, већ стечена слава и досадање уверење, које је заривено у душу свију војника, да њима не може нико одолети!

Дан ведар и топао. Поред наређених ровова војници се извалили и сунчају. Доста њих подметнули су кабаве руке под главу и ћуте.

Са левог крила положаја чују се гласови да долази командант дивизије. Војници се дижу, исправљају своје право и поцепано одело, весели јер су свесни да их очекује похвала. Пуковник Божа *Терзић* у пратњи начелника штаба и свију референата обилази пукове. И пуковник и његова пратња су весели. Та се веселост највише огледа на лицу симпатичног дивизијара. То је радост и гордост команданта чија је дивизија била сјајни бој. У свакој његовој речи видела се срећа што он командује храбрим Шумадинцима. Дошавши до XII. пука, до пука, коме је пре 10 година био командант, узбуђено стиска руку заступнику команданта пука. — „Дивно сте се данас и јуче показали, дивно" — вели а глас му дрхти. „Прибукли сте на себе најјачу ватру. Мени је то у толико милије што је то учинио мој пук којим сам раније командовао. Хвала вам!"

У то долази ординац и јавља да долази начелник штаба I армије генерал *Бојовић*. Очи свију прелазе скрећу тамо где ће се он појавити.

У пратњи једног коњичког потпоручника и неколико ординаца долази он, али не онакав какав се увек виђа: Тутњин, мргодан; са лицем на коме почивање безкрајна мирноћа, на коме узбуђење није могло да се прочита. Сад долази други човек, весео, преображен, разговоран.

— Јесте ли се уморили тукући вероломне Бугаре? — пита сваку групицу поред које прође.

— *Нисмо!* — разлеже се из груди победоносних војника силан одговор који занеси, опија.

— *Нисмо!* — разлеже се и одјекује занос, одушевљење и гордост малаксалих јунака, који сад не осећају умор, који би сад на речи генералове „онамо још" полетели, изгинули или победили...

— *Нисмо!* — одјекивање дуго у души сваког официра — **јер ми светимо Сливницу!**

— *Нисмо...* *Нисмо!...* одјекује са Рајчанског Рида и туђи се тамо где се изгубиле и последњи редови разбијеног непријатеља.

„Правда".

Подваредник Милош Алексић, јунак са Брегалнице који је заробио бугарског пуковника Манева

Погинули црногорски јунаци

У очајној битци на Говедарнику 9. о. м, поред осталих наших хероја, погинуо је и Никола М. *Косовић* из

Озринића. Никола је био у цвијету младости, 23. година, један од најугледнијих младића луковачког батаљона. При рат затекао га је у Америци, гдје је шест година живио, и он је одмах похитао у отаџбину и ступио у бојне редове одликујући се у борбама. Ово је друга жалост, која је задесила кућу Косовића. Прва је била за братом му Радом, који је под Скадром *погинуо*. Они су оба достојно пошли трагом својих честитих и храбрих предака, полажући животе своје за краља и отаџбину. Вјечан им помен!

У очајној борби на Брегалници, крај многих других, *погинуо* је и Нико Л. *Вујовић* из Доброг Села. Нико је био у цвијету младости, 23. година. У првом рату, с Турском, учествовао је као редов пијонерске чете у Приморском Одреду, која се храбро показала, крчећи пут пјешадији ка утврђеном Тарабошу, када је међу првима свуда био и Нико. *Отац му*, Лука Ђ. Вујовић, *погинуо* је на Широчко Гори 28. септембра прошле године. Вјечан им покој и свијетао помен међу нама!

Поводом смрти Андрије Павићевића, редова чете бандићке, батаљона команско-загарачке, који је славно пао, као и толики наши храбри ратници, на ријеци Брегалници 5. јула, добили смо од једног официра ову посвету паломе јунаку:

„Када ово прошле 1912. год. пукоше прве црногорске пушке против Турака, наших вјековних угњетача, ти се, Павићевићу, налазаше у Америци. Не прође много дана, ево тебе на крвавом боју на Тарабошу, гдје си се јуначки борио, крилати јуначе!

Био си се одужио својој ужој отаџбини, али је требало, да станеш на браник Србства. Пошао си, да браниш од небраће колијевку Србинову. Небратски куршум проби твоја јуначка прса, твоје јуначко срце преста да куца за навијек. Борио си се храбро, борио си се као лав. Ти се, Павићевићу, смрти нијеси бојао, кад су по хиљаде зрна фијукала око твојих јуначких ушију, кад су на гомиле падали око тебе твоји храбри ратни другови.

Ожалошћена породицо, плачите и тјешите се што имасте таквога сина и брата, у исто вријеме поносите се, јер отаџбини дадосте неустрашимог борца.

Мирио почивај, Андрија, храбри јуначе, у слободној српској земљи, јер си се одужио својој отаџбини; нека ти је слава и хвала, и нека ти је лака српска земља! Амин."

У ПОРУШЕНОЈ ВОЈНИЦИ

(Свршетак)

Тако је уништено ово лепо село у плодној равници, на шеснаестом километру пред Видином.

Преко оборене плота и гранатама изривеног дворишта ушао сам у једну од порушених кућа. Изнутра у благој полутами још лепше су се видели редови мазгала. Један ред био је за војнике, који су пуцали клечећи. Други и трећи ред за оне, који су између њих стајали На крову су, извлачењем ћерамида, такође биле направљене мазгале и на таванима је нађено после много лешева бугарских војника.

Крај дувара, испод мазгала, на ћубревитом поду сељачких собица, још стоје гомиле испаљених чаура. Бугарски војници пуцали су до последњег даха, све док их није стигло зрно и док им се запаљени и сломљени кровови нису срушили на главе. На једноме дувару види се огромна крвава мрља. Ту је плуснула крв и разлила се на све стране, докле се војник срушио на под; јер се на поду и сад још види траг од локве усирене крви.

Кроз прозор са гвозденим јаким шипкама види се делић мале сеоске баштице, коју је сада притиснуо некакав полуиатрунули кош. Високи невен и прецветали љул извијају се подомљени испод сувог кошевског прућа а жуто невеновo цвеће као очајничко око гледа на дом око себе. Где ли је сада онај, који је прошлог лета, у ове јулске ноћи, прескакао плотић да уђе у ту скровиту баштицу и кога су, можда кроз овај исти прозор, стрељала два жива девојачка ока? Искасапљен на Чаталџи, у којој од могила на тракијским поланама или у плитком војничком гробу крај Брегалнице?

У другој кући, чији су дувари и кров тако чудно одвети у страну, да су остали голи подови са малим заслоном на западној страни, лежи побацано нагорело одело. У страховитој ватри бугарски војници бацали су са себе одело, капе. Ништа им није помогло. Нису имали куда из пакле јаре, у којој су нашли смрт.

На поду лежи неколико писама. Проста војничка писма, изгужвана и измрљана. Али се више од пола редова на њима још може прочитати. Војник Васиљ Николов пише 17. марта са Једрена и радује се што ће скоро доћи кући пошто је рат свршен и моли их да, стари и нејаки код куће, не почињу орање и сетву док он не стигне. Још дуго ће им блудити очи очекујући га! Други војник, Радован Цветков, наручује кући како да окопају кукурузе, а за жетву и косидбу стићи ће он сам. То писмо, писано пре четири недеље, остало је неиспослано и остали су неиспоручени сви они поздрави, што их је он марљиво исписао за сву своју породицу, све рођаке и све суседе, за сваког понаособ. Обузима ме нека сета за тим непознатим људима. И када нађем на писмо, у коме се војник Иван Тошев жали оцу, мајци и жени, како у Једрену сви његови другови купују по нешто за спомен својима а он нема ни паре, по само моли Бога да га врати живог и здравог кући мене подузима дубока туга за јадним сељаком, чији леш, испечен или раздробљен гранатом, труне ту негде у близини. Зашто је прављена касапница у Војници? Зашто су Бугари нагнали нашу војску да разруши село, у коме су се они убарикадирали, и зашто су стављени на мету нашим топовима толики сироти људи, измрцварени тегобама рата и сломљени тугом за кућом?

Четири дана сахрањивани су бугарски војници. Њихови лешеви извлачени су испод рушевина, из гомиле цигаља, са тавана. Било их је, који су се пробили и спустили у подруме. Али су и тамо умрли загушени димом. Стотинама њих сахрањено је. Ко зна, колико је њих сасвим изгорело, па ипак још једнако налазе нове лешеве. Јуче је сахрањено пет таквих лешова. Баш пред наш долазак нашли су испод једног оборено дувара, у жару, који је и сада тињао, још два грозна леша; полусагорели и спљоштени они више не потсећају на људски облик.

*

У тренутку, када смо седали у кола, једна стара жена, у дроњцима и сва у плакана, пала је готово на колена пред потпуковником Ђорђевићем. Када је са осталим сељацима побегла из своје уџерпе, остало јој је на паши девет оваца, једино њено имање. Сад их више нема. Шта да ради? Где да их нађе?

Потпуковник Ђорђевић вади из џепа парче хартије и писаљку. И пошто је исписао неколико редова, он јој пружа ту хартију. Бака га унезверено гледа; она још ништа не разуме

— Ево, бако, па иди нашим војницима. Они су купили стоку, која је лутала, и одабери девет оваца. Твоје су.

Стара жена је заплакала. И док су се кола одмицала, ми смо је још дуго чули, како нас благосиља.

М. Миленовић.

Сиромах Светозар

Београдска „Трибуна“ доноси ово: Светозар *Миленковић*, из Колетинца окр нишког, војник II чете, I батаљона, II пука I позива, рањен је 16. јуна на Криволаку. Једна бугарска граната ударила је близу Светозара у камењак који се распрштао и један комад камена ударио војника по сред главе у теме. Рањеног Светозара, и обличеног крвљу однесу на превијалиште а одатле на пругу железничку на санитетским возом у Београд. Овде је смештен у XXVII резервну болницу, у женску гимназију.

Рана је била опасна, никако да пође на боље После дан-два Светозар изгуби свест: није могао говорити, али се драо неким неразумљивим неартикулисаним гласом.

— Кре! кре! кре! кре!

— Светозаре, шта ти је?

— Кре! кре! кре!

— Море шта ти је? — дрмусају га, уносе му сеу лице, не би ли га разумели.

— Кре, кре, кре, крекрекре! поче Светозар све више и све сличније жабљем крекетању.

Тако дан два, Светозар ништа не знађаше за себе. Само крекеће, што беше свима и жалосно и смешно

Др. Левит виде да је ствар озбиљна и рече:

— Овоме морамо скидати поклопац с главе. Њему јеповређен мозак. Али би ће тешка ствар, јер га не смем наркотизирати.

И збиља, пре 4—5 дана лекари у операционој сали ухвате Светозара, укљеште га у неке менгеле и др. Левит му пресече кожу око лобање па му одвоји капак

Камен му је разбио лобању на темену, ситни делови кости позабадали се у мозак и почело неко гнојење.

Више од два сата трајала је ова опе рација Лекар је чистио гнојавне делове, пинцетом му чупао коштице из мозга и у томе тек Светозар поче долазити к себи осећати болове.

— Кумим те Богом, докторе, не чепкај ми више по мозгу! — драо се сиромах Светозар.

— Мир! трпи! Зар ћеш опет крекетати као жаба а морао би и умрети за дан два. Ово ти је једини спас, — говорио му је лекар продужујући посао.

Пошто му је рана очишћена, из мозга повађене све и најситније копчице, доктор Левит му опет намести лобању, саши му кожу а једном плочицом од платине покрио му рупу на темену, па и ту зашио кожу.

Кад је све било готово, умио га, угипсовао, опруже га на носила и пренесу у собу Светозар је одмах заспао.

— Хоп, хоп, хоп! подскочи Д-р Левит три пут и рашири радосно руке:

— Остаће! Остаће! Остаће! продужи лекар више као за себе и поче радосно трљати руке.

— Само, децо, мир! рече болничаркама, ученицама женске гимназије. — Овога добро да чувате!

Сутра дан Светозар се пробудио, не крекеће, већ лепо поче да говори

— Молим вас, дајте ми једну цигару!

И пушио је

Сад већ једе и кревуло му на боље

Остаће жив. Хвала науци.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ.

Наредба бугарске команде за мучки напад на Србе. Бугари су спремили велику подвалу Србима: пристали су тобоже да иду ради преговора у Петроград, објавили су, да ће др. Данев тамо поћи, а у очи тога дана ноћу изненада напали су Србе. Мислили су, да ће препадом освојити Македонију, али су се преварили, јер су их Срби храбро дочекали и потукли. Бугари су се за тим бранили, да нису мучки напали, али је противно доказано, па и документат у »Илустрованој Ратној Кроници“ штампан о томе сведочи. Бугари нису могли доказати, да овај документат није истинит.

† **Душан Марјан** — техничар јуначки се борио под Скадром, па кад Бугари мучки нападоше Србе, похитао је браћи у помоћ. Борио се на Рајчанском Риду, у великој и славној битци, где је, борећи се као лав, славно пао. Слава му!

Српска војска и српске комите. Српска се војска у оба рата јуначки показала, а не мање јунаштво показале су српске комите, које су допуњавале рад војске. Комите су показале чуда од јунаштва и о њима се певају многе песме, које ће славу њихову преносити с колена на колено.

Турска деца поздрављају српску војску. Велика је и тешка била борба српске војске на Штипу, но храбри Срби ипак савладаше Бугаре. Томе су се и Турци много обрадовали, јер се боје од крволочних Бугара, који својим поданицима сисају крв на памук. Радост турску изражавају турска деца срдачно поздрављајући српске победнике.

Поднаредник Милош Алексић — само са шест другова заробио је на кравој Брегалници бугарског пуковника Манева и две стотине бугарских војника. Манев задивљен његовом храброшћу поклонио му је његову сабљу и коња, на којем је храбри Милош ушао у Београд, спроводећи бугарске заробљенике.

ГОТОВЕ СЕ КОРИЦЕ ЗА ::

:: „Илустровану Ратну Кронику“ ::

у црвеном платну са насловном сликом Кронике и са златним насловом — врло лепо и укусно израђене. Цена је са поштарином **К 2·20.**

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД (Ujvidék).

СВЕСКА 44. | У НОВОМ САДУ, 21 АВГУСТА (4. СЕПТ.) 1913. | СВЕСКА 44.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Што тугом шушти Дрина?..

Што тугом шушти Дрина?
Што кукти мутна Дрвар?
Што Тара из дубина
Тешкумна даје глас?

За питам Дрину реку,
За питам и Дрвар,
Што тако тужно шеку
И тужан дају глас?

За питам Тару хладну
И питам Бијел Ањм,
За питам Тару јадну
И Ањм — та што је с њим?!

А реке све славне
Ћуте . . . Ох, куте, хој . . .
Слободе окивање
Тек шуме уздисај! . .

Ст. В. Каћанеки.

Света песма.

Синови земље крваве и миле,
На вама нема Мазареве клетве;
Свете су ваше источене жиле
И руке после освајачке жетве.

Синови српског покољења славе,
Дећо слободе и победне војне,
У мени сада два се срца здраве,
Два српска срца и две душе војне . . .

За волим ново сунце кад огране,
За видим тешке покидане ланце,
За љубим ваше муке, ваше ране,
И ваше сузе кроз албанске кланце.

И себи сада носим гордост сина,
Косово, која је од свих других већа
И света ми је мила очајбина
Где свака мука на васкрс подсећа.

И целом српском душом, која куша,
Свуџе сто снаја продуженог лава,
Сто јасних нада, да не васкрснуша
Марко и Душан — Привода и Слава . . .

Миливоје Соколовић.

СЛАВА У БЕОГРАДУ.

12. августа 1913.

Краљевина Србија завршн један период свога државног живота; завенчата га славом победне своје војске, а украси га слободом браће своје од петвековна робовања.

Из проливене јуначке крви диже се данас Велика Србија, а народ српски са Дунава и Мораве, са Вардара и Струмице хладне па онамо до Охрида и врлети крпне Албаније кличе једним гласом: Част српским јунацима! Слава браћи, што оставише кости своје у новим, лепим српским крајевима у борби за крст часни и слободу златну. По Београду и свој Србији ори се песма радованка. Миљем су испуњене груди у Србина, он је „Осветио Косово", „Показао Сливницу". У вељој радости својој сећа се онога великога мужа, дичног сина српскога народа, који је у данима тешкога искушења смело устајао на одбрану потиштене раје, устајао да Србију — турски пашалук — отрге на ропства зверскога Азијата, — сећа се неумрлога Вожда Карађорђа и диже му споменик светао и сјајан, као што су и дела његова светла била, „сунцу равна, да их не може скрити ни ноћца тавна." Срце народа, војска његова, увенчава данас венцима неувеле главе и красоте првога српскога витеза и јунака *Вожда Карађорђа*. Ова спаја прославу срећнога завршетка ратовања свога са светлом успоменом на дин-јунака; показује: да „мртве своје штује, и да на прошлости будућност своју снује". Историја, та учитељица света, историја наша — крвљу је исписана и даје нам зававда наук, да Србин само бритким мачем долази до онога, до чега многи други народи дођоше иним путем и начином.

Прослава у Београду била је достојна и великога Вожда и славних победилаца са Кумановa,

Славље у Београду: Престолонаследник Александар са својим штабом на челу победоносне српске војске

Скопља, Прилипа, Битоља, Брегалнице и др. О тој прослави донећемо још у нашем листу неке појединости; мени остаје да речем коју о ***утисцима***, које је народ понео са те прославе и да пренесем написе и записе, који прославу даше обележје, и још неке друге ствари од значаја. Ево их.

На славолуцима: На станици:

„Бјеши цвиј клетво с рода
Завјет Срби пенушше,
Од Једрена до Јадрана
Ори с' слава наших дан.
Вели ће се грабит' у вјенове
Да нам жене достојне опјету.
Душаково Скопље сад је ваше,
Вама слава, то је дело ваше."

На другим славолуцима ови написи:

За Косово — Кумановo,
За Славишу — Брегалница.

—

Нек се свај вијек горди
Нада синјем вјеновима.

—

Живјела српска војска!
(Штип.)

—

Слава војводи Пути му!
(Кочани.)

—

Јунаци, ваши потомци поносали сте пут.

—

Заклиштво бели орʼо
У бојноме своме жару,
Дична, храбра српска војска,
Вратила нам славу стару.
Благо вама сад и до вијека
Ви имате сучи пред Милоша!

—

Слава Престолонаследнику!
(Скопље.)

—

Исто таки напис а под њим: Битоль.

Косово је освећено
Славишца је покајана.

—

Слава храброј српској војски!
Част родољубивом српском народу!

—

Натписи на славолуцима кажу много. Они у кратко тумаче даванашњу и скорашњу прошлост српскога народа; навештавају зору лепших дана Србинових. Срце је заиграло у грудима и војника и свештеника, и мирна грађанина и ратара, кад је видео срећан повратак војске, и осетио, да настају дани мирна живота и културнога рада у држави након срећно извршеног задатка на пољу бојном и крвавом.

Осим записа на славолуцима има и дуж свих улица од железничке станице до Калемегдана и одавде Теразијама према двору до Славије с десна и с лева у размаку од 20 до 30 мет. на укопаним ступцима, украшених заставама прибијена имена свих знаменитијих места и варошн у новим крајевима, као и места, на којима се крв пролевала. Тако читате: Кочане, Штип, Радовиште, Велес, Прилип, Битољ, Дојран, Ђевђелија, Ретке Букве, Брегалница, Охрид, Призрен, Плевље, Ђаковица, Пећ и т. д. а са сваким тим местом везују те слатке или горке успомене и тако та у души буде честу намену мисли овакових и онаковних, те одржавају живце наше ваздa у напетом стању, — ми смо агилни, активни за сваку народну ствар.

Психологија масе овде је у једно огледало и појединачке душе, јер исти утисци рађају и исто душевно расположење. Није могло бити противштина ни код најразноличнијих темперамената, отуда онај одлични ред и склад, — који запљуђава странца — да непрегледне масе крећу и довршe кретање без и најмањег инцидента.

Тужне осећаје изазиваше у гледаоца пољска болница, која је уређена у палогу у „Москви". Болесници — рањеници од воска нешто нарађени леже на слами, крај њих лекар забринут и сетан а хитра женска у белини — болничарка представљају доста наравно право стање у такој једној болници у логору.

Славље у Београду: Пролаз српске јуначке коњице

Онај јадник, коме су Бугари одсекли нос и уши а испалили очи, седи на Теразијама, а шајкача му скоро пуна сребрног и никленог новца, дарованог од мимопролазећих. У другом неком налогу фотографије српског војника, којему су Бугари пиштољем исекли језик и засекли половицу доње вилице, на неколико српских војника, којима су *живима паралу ножем* леђа, руке, прса и др. Зверства ова показала су гнушање и осуду над дивљим Татар-Бугарима. Изложена је и капсла првога шрапнела, који је набачен на Косову Пољу 1912. и од којега је Србин занатлија у Призрену парадно прекрасну вазу за цвеће.

Пред „Москвом" наложени су топови, који су од непријатеља заробљени. Турски топови носе турски натпис, а бугарски имају *Ф.*, што значи Фердинанд. Из тога се види, ко је у бугарској *држава*. Турска топови на улазу на Калемегдан и митраљези бугарски новијег су устројa. Српски артиљеристa тумаче народу механизам тога убојитог оружја, које је многу мајку и српску љубу у црно завило.

Споменик. На високој стени стоји Вожд, човек средњих година, мрка погледа, кратких брковa, мршав нагледом: тип Карађорђевића. Рука му на пиштољу. Пред њим бојовник Вождових дана, брци му до рамена, оштра погледа, левом држи на рамену тешку шишану, а десном се дохвата бритка јатагана. До њега војник новијег времена. Српкиња му пружа мушко детенце, које посвећује српској војсци, српским осветницима. До ње друга сељанка у парадном српском сељачком оделу, која Вожду пружа ловоров венац.

Споменик је парадно Србин вајар. На полеђини споменика тумачи се на каменотој, мраморној плочи златним словима читава ова композиција на споменику. Небројени венци ките споменик, ув топове и митраљезе заробљене од непријатеља, још

Славље у Београду: Победоносна српска војска пролази улицама београдским

је крај споменика и гомила старога оружја из Вождова времена; ту је пиштољ и пушка кремењача, ту ханџар, јатаган и др.

С великим поштовањем, с пијететом, какав се одаје најваслужнијим мужевима, приступа народ овом споменику, који нам обележава почетак онога великога дела, које је данас извршено. Ја сам сав срећан, што сам макар и у сутону живота свога дочекао радосне ове дане. Дај Боже среће српском народу, племенитом и славном, да и на културном пољу сади, након тешких крвавих дана — умогне корaкнути у напред и да поново докаже Европи, да није сви „Балканци — дивљаци", како је то трубила непријатељска штампа за све време ратовања.

Међу српским рањеницима.

Шта се променило у новим ратовима.

До проналаска барута и до појаве првих пушака кремењача и пантама стегнутих вишњевих топова ратници су се у рату борили *хладним* оружјем. У ту врсту оружја рачунале су се тетиве са стрелама, копља, мачеви, буздовани, ножеви, ханџари, јатагани, разне сељачке алатљике (косе, косишта, будаци, мотике), буџе, каменице, праћке и т. д. За борбу таким хладним оружјем потребно је било, да зарађене странке дођу сасвим близу једна другој и тек тада да отпочну свој крвави, убилачки рад, своју крваву косидбу и засецавање разбојишта раскрвављеним и унакаженим телесима ратничким. Таким хладним оружјем су настрали Омирови јуначни Грци на Троју, да отму украдену своју лепотицу краљицу Јелену. Таким хладним оружјем се прославио маћедонски цар Александар Велики, тим оружјем је дошао до славе Антоније, којега су једино љубавне чаролије краљице Клеопатре збуниле и довеле до првог пораза, због којега је сам натрчао на свој мач. И Цезар је раширио славу великих Римљана хладним оружјем по свима тада познатим деловима наше планете. Хладним оружјем је рамакао цар Душан Силни границе свом царству до јегејског и до горког мора јадранскога, како га је назвао Талијанац Данунцио, и не слутећи, да ће јадранско море не само Талијанима, него и јуначним Србима загорчати.

Хладним оружјем је, најзад, дочекао и кнез Лазар са малим делом своје властеле силовитог турског цара Мурата и пао са Милошем и својим храбрим, али малобројним јунацима на бојишту.

Нови ратови употребљавају и сада хладно оружје, али главну улогу у данашњим ратовима има *ватрено оружје:* пушке, ручне пуцаљке (самокреси, пиштољи, револвери) и разни топови са разноврсним својим метцима. И зато војници и борци највише страдавају од ватреног оружја а од тог оружја данас пушке, особито брзометне остругше *највише* бораца ране. После рана од пушчаних метака највише људи страда од топова и то поглавито од топовских шрапнела. А то није никакво чудо, кад се зна, колико је садашња техника усавршила топове и појачала њихову убилачку снагу. Данас у рату раде и брзометни топови, који далеко брже и чешће могу, да си

пају ватру на непријатељске редове, ровове и станишта.

Шрапнели и гранате.

Топовски метци (шрапнели и гранате) су удешени тако, да се потпуно тачно распрскавају у оној даљини, у којој се жели. И то: или у лету, у ваздуху, или над падну. Сваки топовски метак има на своје врху запаљач, који се намести тако, да га на одређеној даљини у лету распрсне (упали, да експлодира) или се може и тако удесити, да га тек онда распрсне, кад удари у сметњу (на пример тек онда, када удари у ров, где су војници или у непријатељски топ, у ограду, где се непријатељ скрива). Шрапнел изгледа каоваза за цвеће, висок је око 22 центиметра, а дно му има у пресеку 7 7 центиметара Та шупља метална ваза, или, српски, кошуљица, напуни се оловним зрнима, која су крупна као лешници. У један једини шрапнел стане две до шест стотина таквих оловних зрна. Шрапнел се затвори запаљачем, који упали шрапнел на оној даљини, коју му топијски официр намести. Кад се шрапнел у лету над главама непријатељских војника распрсне, онда прво излети из њега запаљач, који је сам тежак око 75 дека и врло често издере и изломи ткања војника кад га погоди. Запаљач тако још и по други пут прсне (експлодира) кад падне на земљу или тресне у војника. За запаљачем излете, у купи, оловна зрнцад и падају на непријатеља. Снага ове оловне кише није увек једнака. Кад шрапнел има добар правац, кад му се, дакле, киша право сручи на војнике и кад уз то брзо још лети и снажно прсне, онда му је разорна снага страховита: онда кида кожу, одваљује месо, дроби кости, цепа крвне судове и живце. Али често је снага у распрснутог шрапнела врло мала и војници у руке дочекују заморена оловна зрнцад, као деца што кечају пилиће и лопте. И кошуљица се неких пута раздроби а неких пута цела падне на земљу и котрља се.

Мање рањеника праве *гранате* које су од обичних пољских топова велике као и шрапнели, само су место оловним зрнима постављене и напуњене јаким експлозивним градивом. Гранате код тешког топништва су много веће и разорна снага им је много страшнија. Хаубице имају већ крупније гранате, мераџи још јаче (калибер до 28 cm), а опсадни, пристанишни и велики бродски топови бацају до 15 километара дальине метке, који су тешки до 8 центи, а понеки енглески и 16 центи, и напуњени бризантним експлозивним градивом, које страховито разорава. Обичне хаубичне гранате изриву својом експлозијом у земљи огромне рупчаге, у које се успаван човек потпуно може сакрити, и униште око себе и људе и зграде и топове и запрегу и све што дохвате. Кошуљица обичне гранате се распрсне у преко сто разних храпавих, оштрих, неједнаких комада, који страшно одваљују и кидају људско тело. Комади распрснутих граната су врло разнолике величине. По где који је ситан да се једва види, али их има који су и по 10 килограма тешки По где који комад прснуте гранате из великих бродских топова може и по коју центу да је тежак.

Ручне и аеропланске бомбе.

У гранате се могу убројати и *ручне бомбе*, које су се и у руско-јапанском рату употребљавале а у српско-турском и поглавито у српско-бугарском рату су имале врло великог значаја у четничким (комитским) борбама и у борбама редовне војске при јуришима, дакле у бојевима из близа. У српској војсци је сваки наредник знао бацати бомбе и при јуришима их је бацао у непријатељске ровове правећи страшну забуну, која је помагала српским војницима, да исуканим бајонетима лакше потисну бугарске чете. Сви српски и бугарски четници су знали владати бомбама. Тај начин борбе, који захтева велику присебност и окретност, испекли су српски и бугарски четници у борбама у Маћедонији, док је раја под Турцима пиштала. Разорна снага ручних бомби, особито српских, нарочито удешених бомби је, код вештог бацача, управо страшна. Прво, због тога, што је снага из близа може посматрати, те је слика јаснија и страшнија, а друго зато, што вешта рука не промаши циљ, него потпаљену бомбу баци у сред непријатељске гомиле. Страшна је та снага ручне бомбе и зато, што се разорна снага ручне бомбе из близине може посматрати, те је утисак од те страшне слике кидања и летења крвавих људских делова још јаснија и страшнија него код обичне гранате, која облаком земље, који баци у вис при експлозији, заклони један већи део своје разорне фазе

У последња два српска рата са аеоплана нису бацане бомбе и ако војни стручњаци тврде, да се и из висине од 700 метара може погодити површина од сто квадратних метара, дакле један квадрат са појединачном страном од 10 метара Бомбе ваздушних бродова се распрсну тек кад ударе у земљу или какав тврд предмет.

Хладно оружје.

Поред врућег оружја чини неспособнима за даљу борбу, и данас још, *хладно оружје*. Хладног оружја има две врсте: тупог и оштрог. У тупо спадају кундаци, каменье и други чврсти предмети, којима се војници у борби неких пута служе. У оштро хладно оружје спада сабља, ханџар, нож и бајонет. Пред руско-јапански рат је свет држао, да ће покрај садашњег усавршеног врелог оружја бити само борби из далека, а борбе из близа, на бајонет биће ретке или их скоро и неће бити. Ну јапанско-руски рат је доказао, да су борбе на бајонет и у модерном рату потребне и доста честе. Рат између балканских савезни-

Првогорски официри на бојном пољу

Црногореки генерал Мартиновић у разговору са шефом француског црвеног крета

ка и Турака је имао доста борбе на бајонет, али само у први мах. Доцније су Турци пред крвавом, грозном бајонетском битком увек узмицали. Поглед на савезничке војнике, који са натакнутим бајонетима јуре, бацао је Турке у најопаснију ратну болест: у паничку, у највећи страх и безглавно бегање. Рат између Срба и Бугара је показао највећи број бајонетских борби, који ће се у историји ратова са највећим поштовањем спомињати. На Брегалници у крвавој осмодневној битци, на Цареву Врху, Ретким Буквама, Рујану, Криволаку и осталим местима српских победничких бојева бајонетске борбе су преко целог дана трајале на дугој бојној линији. Бугари су их јуначнодочекивали и јуначно настрали бајонетима, али су их Срби из краљевине и Црне Горе потискивали и у бегство бацали својим бољим јунаштвом и већом умешношћу (бољим убацивањем ручних граната и вештом пуцњавом из револвера, којим су само Црногорци били потпуно наоружани) Бугари су имали особито јак страх од бујице и силине црногорских бајонетских јуриша и по други пут нису смели Црногорце да дочекују на бајонете.

ЈАША СРБ АСКЕР!

Јављају „Политици“ из Велеса: Пролазак првих хиљаду и четири стотине бугарских заробљеника кроз Велес изазвао је бескрајну радост међу велешким муслиманима.

Они су били прекрилили све улице, кроз које су заробљеници имали проћи, и чим се поворка указала, захори се урнебесно:

— Јаша срб аскер! Јаша срб аскер! Живјела српска војска.

Српско-бугарски рат, поред осталих значајнијих ствари, открио нам је и то, колико су нам привржени наши нови сугрђани муслиманске вере.

Јуче сам у једној од велешких болница гледао једну турску булу како иде од једне постеље до друге указујући негу рањеницима и болеснима. Лагано и нежно као измучена милосрдна сестра корача она кроз редове постеља и као оком да хоће да прочита шта коме треба. Кажу ми, да она тако по цео дан иде од болнице до болнице помажући колико год може и где год треба. И кажу ми да она није једина була која се прихватила улога болничарке...

Синоћ на велешкој жељезничкој станици Хамдибег из Тиквеша рекао ми је:

Ми смо тек сада ослобођени. Били смо се све спремили да се иселимо са својих огњишта само ако потпаднемо под Бугарску, јер смо знали шта нас чека. Многи су хтели у Азију, а било нас је који смо желели да се преселимо у Србију, ако нас примите. Овако, хвала Алаху! Живела Српска Војска! Видећете. Ми ћемо вам бити најбољи поданици.

Ми смо племенитост српске војске видели још јесенас. Сад смо се још више осведочили какви сте ви а какви су Бугари. Тада је наступала силна војска први пут и у целом крају није убијен ни један једини муслиман. А сад чули сте шта су Бугари учинили у нашим селима до којих су стигли. Попалили су све, пљачкали су све, убили су све за које су знали, да имају макар десет гроша у џепу. Али хвала српској војсци и живела. Сад је опет добро.

— Живела српска војска! Тако завршава сваки муслиман с ким дођете у додир. И ви осећате да су те речи искрене и да иду са срца.

Турци добровољци у нашој војсци боре се изванредно. Један од њих тројицу наших рањених војника изнео је испред Бугара у сред најжешће ватре. Други, неки Мехмед, када је дошло до борбе на двеестак корака први се залетео и забио бугарском официру нож у грло. Полетели су за њим и остали. И Бугари су преполовљени, морали да беже испред шаке наших добровољаца.

Чак и бивши турски офи-

цири, они што су као заробљеници били у Србији, осетили су се потпуно као наши поданици, осетили су се поново у својој земљи и код своје куће.

Ономад у возу код Куманова један од тих турских официра сав радостан гледао је једну комплетну бугарску батерију заробљену већ другог дана борбе. Он је сасвим фамилијарно, осећајући потребу да мора да говори, ишао из купеа у купе објашњавајући да Бугари морају пропасти када их туче таква сила као што је „наша војска".

Има тих бивших официра и у редовима наших бораца. Када се буде свршио рат, моћи ће се чути дивне приче о њиховоме јунаштву и о њиховој срдачној помоћи српској војсци којој се они бескрајно диве и с којом хоће заједно да победе или да умру.

БУГАРСКА ТРАГЕДИЈА У КЊАЖЕВЦУ.

Потиснути из целе Маћедоније на негдашњу бугарско-турску границу, Бугари су у очајању сковали један план, који боље него ишта показује њихово лудило. Изгубивши све позиције и сва места у источној и јужној Маћедонији, они су нашли да ће им све те неуспехе надокнадити што јевтиније освојење ма које вароши на територији наше краљевине.

За тај циљ они су изабрали Књажевац. Та наша варош била им је понајзгоднија због тога што је сасвим близу границе, што се њој могло доћи путем на коме није било наше војске, и што у њој није било ни једног нашег војника.

Кад једном буду били у Књажевцу, они су се јамачно надали, да ће телеграмима објавити свету једну своју победу, прву дотле и то у самој Србији, а надали су се, врло вероватно, да ће тиме ослабити код Пирота наш фронт, намамивши отуда веће наше трупе да пођу на Књажевац, који су Бугари намеравали ноћу напустити и утећи пре него наша војска стигне, предпостављајући, да ће за то време бугарска војска једним налетом пробити фронт и заузети Пирот.

И деца виде да је такав рачун могао бити скован само у бугарској тинтари, јер таман су они послали своје телеграме о освојењу Књажевца без борбе, а наша војска, са две стране, стиже пред Књажевац.

Шта је било у Књажевцу? Један челичан обруч цеви топовских и митраљеских и пушчаних стегао је бугарску војску у модерну мишоловку и казна је била крвава и неумитна. Челичне цеви из којих су суктали пројектили нису знали за поштеду. То је била јунска косидба зреле бугарске траву̂љине. Како је која гомила Бугара налетала да из мишоловке побегне, наши су их положили или у врсте или набацали у пластове. Те гомиле лешева, могле су послужити присебнијим Бугарима за грудобране. Али међу њима више нико није био присебан од страха, као што нису били при себи ни кад су на Књажевац пошли. У киши олова и челика они су сву храброст и национални и војенички понос збили у ноге, али су их и оне, последње издаше носиле само до пред први шрапнел или куршум. И ту су остајали да сачекају другове.

У оној књажевачкој котлини кључала је ватра, грмљавина је заглушила све, а сунце је осветљавало ужасан призор: гомиле бугарских лешева и баре крви.

Грмљава је престала кад топови и пушке нису имали кога више да простиру. Наступио је страшан дневни мир, који нису прекидали ни лекари, ни болничари. Бугарска војска у Књажевцу утопила се у својој крви. Издахнуће читавих хиљада било је јединствено и ако краљ Фердинанд буде имао суза за своје Бугаре, ни читав век неће му бити довољан да их исплаче над оним трупама које је био послао у Књажевац, а којих више нема.

„Штампа".

Српски сељак за сина ратника.

Битољске „Општинске Новине" доносе у својој рубрици „Наши дани" ове дирљиве ретке:

„Један сељак из крушевачке Жупе дошао да обиђе сина војника, који је оболео био од запаљења плућа. Обилазно га је у болници свакоднево. Син му се у велико опорављао, тако да се сељак реши да се врати. Лекар је виђао сељака и приметио да последњих дана врло рђаво из-

Операција рањеника у X. београдској резервној болници

гледа. Питао га је, шта му је, но овај је тврдио да му није ништа

У очи дана поласка одвоји лекара на само. Једва се држао на ногама, дрхтао је и молио лекара:

„Молим ти се, господине, да ми даш неку објаву, да се могу бесплатно да возим железницом Изнемогао сам, немам више трошка, *нет дана писам ништа јео*, па се бојим нећу моћи пешке издржати до куће!"

Лекар нареди, да му се одмах даде јести и изради му карту.

Кад је ујутру требао да пође на станицу, приђе лекару и рече:

„Вала ти, господине, ево ти ове две банке, *чувао сам од својих уста!* Дај их моме сину, кад преврави!"

Погреб тројице јунака.

На кршевима Говедарника погинула су три јунака: потпоручник Радоје *Делинац*, професор I. београдске гимназије, *Аранђеловић*, потпуковник, и *Боди*, капетан Судбина је хтела да ови храбри борци са Једрена погину од убојних зрна своје „браће" Бугара, за чије су добро били спремни да под зидинама Једрена пролију своју крв Њихова тела донесена су са Говедарника у Београд у среду 24 јула Пред железничком станицом огромна је маса народа очекивала спровод палих хероја. Трубач трећег позива јављао је, да се одаје последња почаст јунацима, Музика краљеве гарде интонирала је посмртни марш и спровод се крену Вазнесенској цркви У цркви је одржао говор свештеник *Милојевић*, затим пред црквом професор *Стаменојевић* На гробљу је био потресан призор Пријатељи пок мајора Васића плакали су над његовом могилом У спроводу је било неколико рањених официра, који су били под командом пок. Аранђеловића Један је од њих — јунак са Једрена — својим говором необично потресао присутне.

Радоје Дединац био је један од најбољих наших картографа Он је провео све време од почетка рата са Турском до своје смрти у војсци, иако га је *министарство три пута позивало, да буде у позадини* и да ради негде у канцеларији или своје струке Он је заборавио на своју породицу, вереницу и каријеру и положио је свој живот за отаџбину. Потпуковник Аранђеловић био је један од најспремнијих српских официра, а капетан Боди одликовао се необичним јунаштвом.

Жртве балканског рата.

Дописник италијанског листа „Corriere della Sera" Гвелфо Чивинини тврди, да је у првом балканском рату *Бугарска* имала 350 000 војника, од којих је пало *80,000*, а утрошила је 1200 милијона.

Србија је мобилизовала 250 000 људи, од којих је *пало 30,000*, а утрошила је 520 милијона.

Грчка је мобилизовала 150.000 људи, од којих је *пало 10,000*, а утрошила је 280 милијона

Црна Гора је мобилизовала 30.000 људи, од којих је *пало 8000*, а утрошила је 16 милијона круна.

Турска је мобилизовала 450.000 људи, од којих је *пало 100,000*, а утрошила је 1600 милијона круна.

У другом рату имали су *Срби 40,000*, а *Бугари 60,000 мртвих*. За други рат је потрошила Бугарска 720, а Србија 420 милијона круна. *Цео рат на Балкану стајао је 7000 милијона круна, а пало је 400.000 људи.*

Држимо, да су ови податци *претерани*, јер у првом рату Бугарска није мобилизовала 350.000 људи, него много мање, а не стоји ни то, да су Срби у овом рату против Бугара имали 40 000 мртвих.

Убавој нам.

— Црногорска химна. —

Убавој нам Црној Гори
С поноситим брдима,
Отаџбини, што не двори,
Коју нашим мишцама —
Ми браниmo и држимо
Презирући невољу,
Содри Боже, сви ти' молимо,
Живи Краља Николу!

Здрава, срећна, моћна, славна,
Онћем врату на ужас,
Врлим прецим' у свем равна,
Свом народу на украс,
Содрим дјала, злијем строга,
Крста, дома слободе
Заштитника ревносног
Храни нам Га, Господе!

Од коварства и напасти
Чувај Њега и његов дом:
Који сњује Њем' пропасти,
Нека буде пропаст том;
А који Му 'вјеру кроши,
Правда тај, укротила:
Крјепки Боже, све расприши,
Што на Њ' злова роштла!

Куд Он с нама, свуд ми с Њиме
Крв си л'јевати' готовом.
За Њ, за вјеру, наше име
И за врату у окови.
Томе ћемо свету дуту
Одзивати' се сваки час:
Боже, свеђ нам буд у круту
Благослови Њега и нас!

Ј. Сундечић.

Битка код Белоградчика.

— По причању једног ратника. —

Белоградчик је осиојен трупама тимочке војске, којом командује ђенералштабни пуковник Вукоман **Арачић**. Један одред тимочке војске под командом резервног коњичког потпуковника Боке **Ђорђевића**, који је био јак 18 батаљона, 6 батерија са осталим ситним деловима, оперисао је ка Белоградчику у делу колинског одреда под командом пешадијског пуковника Љубе **Митића**, 3 батаљона и једна батерија.

Тимочки одред нападао је са севера и северо-запада на главни фронт, утврђен са три фора и пет редута, поред безбројног реда стрељачких заклона јачега профила, и најразноврснијим препречним средствима. Борба се водила очајно и крваво.

Заузимао се редут за редутом и фор за фором, наоружани куполама и брзометном артиљеријом. Српски трећи позив (старци), иако је под ужасном ватром два пута био контра-нападом одбијен са сваког фора, ипак је трећим јуришем забадао српску заставу на фору, не обазирући се на жртве, које се подносиле.

Са падом трећега и најглавнијег фора битка је решена. Три куполе, 4 брзометна топа, безброј муниције, пушака, 6 кара и осталог материјала запленила је тимочка војска на редутима и форовима.

Победа на Белоградчику најлепши је цветак у победи храбре српске војске, јер су ову битку искључиво задобили **старци**, прави осветници Сливнице.

Улаз српске војске у Белоградчик био је тријумфалан. На улазу у варош дочекали су команданта одреда грађани, госпође и госпођице, а једна од њих предала је команданту одреда, потпуковнику Ђорђу **Ђорђевићу** венац од дивног цвећа у знак покорности града Белоградчика.

Б. Ст. Стапарац.

Кобна заповест.

Из *Софије* пишу: Од оних, који су учествовали у првим бојевима код Кочана, већ многи леже рањени у овдашњим болницама, међу њима и један млад официр с разрезаним коленом. Тај официр прича страхоте о грозном убијању, иза кога далеко заостаје све оно, што беше у рату Балканаца против Турске Бугари су на напад Срба свом снагом продрли напред те су тешком муком, под страховитом тучом топовских ђулади и пушчаних зрна, после тешких губитака могли да продру напред на неколико стотина корака. *Тобеше сасим друкчији непријатељ од Турака*, који су на прву заповест „На нож! Напред!" загрмели. Ту је ваљало сваки корак му мучно извојштити, па кад се најпосле дошло на јуришно одстојање, тако су нас Срби обасули убиственом брзом пальбом, да би била права лудост, јурити у сигурну смрт.

Баш кад се је пук укопао и почео појачавати натру, дојури наједарег коњаник и преда команданту пука заповест армијског заповедника, да се пальба одмах обустави и да се иде натраг на пређашње положаје. После кратког саветовања с батаљоним заповедницима решио се пуковник, да армијској команди одговори, да се заповест услед очајне борбе с једним тако огорченим и фанатичним противником не може послушати, ако се не ће да жртвује без цели бар половина момака. Тај одговор је за тим и одаслат. Али мало за тим ево самог армијског команданта и већ издалека довикну, да та заповест долази од Врховне Команде и одмах се мора пошто по то извршити.

Ту више није било поговора. Истакоше белу заставу, мало по мало обуставише пальбу и трупе се повукоше Чим Срби то опазише, обасуше бугарска одељења, која су се повлачила, *убиственом картечном ватром, која је просто покосила читаве компаније*. Кад се стигло у први заклон, *остадоше само још рушевине од пука*; од једног батаљона преостаде још само 30 момака, које морадоше просто разделити на остале батаљоне После неколико сати опет дође заповест, да се вратимо на прваше положаје, које таман напустисмо С каквим смо осећајима онда ишли напред, може се мислити Ко је дао несретну заповест? Свакако ће тражити кривца па и наћи. Свакако је онај, који даде ту заповест, хтео свет да увери о мирољубивости Бугарске (?!), која бајаги ни онда није хтела рата, кад су буктиле већ читаве битке.

На Говедарнику су Бугари претрпели огроман пораз.

Накнадно се сазнаје, да су на Говедарнику *Бугари претрпели страхо вити пораз*.

Кад су српске трупе наступиле на Велики Говедарник, наишле су *на масу бугарских гробова*, међу којима је био и гроб команданта бугарског XXIII. пешадијског пука, што се види из натписа на гробу. Поред тога ту је сахрањен и већи број бугарских виших официра Број бугарских рањеника код Говедарника, према исказу заробљеника, износи преко **4000**, и то махом од шрапнелске ватре.

ГОТОВЕ СУ КОРИЦЕ ЗА ::
:: „Илустровану
Ратну Кронику" ::
у црвеном платну са насловном сликом Кронике и са златним насловом — врло лепо и укусно израђене. Цена је са поштарином **К 2·20.**
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД. (Ujvidék).

СВЕСКА 45. | У НОВОМ САДУ, 29 АВГУСТА (12. СЕПТ.) 1913. | СВЕСКА 45.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

„РЕЧ САМ ДАО!"

— Смрт мајора Николе Благојевића. —

[Слика из српско-бугарског рата.]

Знајући добро од коликога је значаја, да се одржи један њувик на Чупином Брду, командант дунавске дивизије другога позива, генерал Мих. Рашић, узе слушаљцу телефонску и отпоче кратак разговор са позицијом:

— Хало, ко је ту?

— Командант батаљона у деветом пуку, мајор Никола Благојевић!

— Овде је ђенерал Рашић.

— Заповедајте, господине ђенерале!

— Позицију, на којој сте, треба да задржате по сваку цену.

— Задржаћу је, господине ђенерале!

— Ну морате задржати.

— Задржаћу!

— Успех битке зависи од тога.

— Задржаћу!

— Част Србије захтева —

— Задржаћу!

— У крајњем случају —

— У најгорем случају — не силазим одавде жив. Дајем реч!

— Хвала Вам!

— Разумем!

Говор се прекиде.

Место њега после неколико тренутака груну цео бугарски пук на батаљон мајора Благојевића. Удар бејаше силан, луд, дивљачки.

Никола Благојевић је човек у добрим годинама, стари официр, који је радио махом у канцеларији на досадним актима и списковима. Од њега се никада не чу хвала; не хваљаше се он својим јунаштвом, нехваљаху га ни други — ма да га нико није ни кудио.

Али дође рат.

Капетан Благојевић свуда беше поуздан; стиже свакад на време; сврши посао на задовољство; ако треба стећи непријатеља — трчи пред свима; ако треба позицију задржати — хладан је као лед; непомичан као стена.

Знало се, да ни сада од осмог ка деветом дану јулија, на Чупином Брду, не заборавља новопроизведени мајор Благојевић своје дужности.

А он ју је схваћао како је ретко ко може схватити.

Батаљон се одупро јуначки, али се бројна снага његова губи према броју нападача. И не само то: она се брзо преполови. И још се смањује.

Стари официр, а млади мајор, командант батаљона, баци још један поглед на своје људе од којих постају лешеви, погледа тамо откуда би дошла помоћ кад би је било, диже главу небу, као питајући га, шта да ради, али му одлуке би брза и готова.

Заповеди да се одступа.

Дакле — положај се у овај мах не може одржати.

Али он је дао реч да са њега неће жив сићи!

Одржаће реч . . . .

Бугари халакнуше и стадоше ускакати у шанац.

Први и други, који беше најближи мајору, падоше од метка његова револвера.

Паде и трећи.

Паде и четврти.

— Господине мајоре! — рече му командир који се не хте

† проф. Бошко Петровић, на позицији код Штипа три дана пред смрт

мањи од њега, — још бисмо се могли спасти.

— Ти иди!

— Не могу без Вас!

— Заповедам!

— Одричем покорност.

Мајор задрхта, сузе му грунуше: не задрхта пред непријатељском силом, али њега, старога војника, напенади да му његов млађи одриче послушност.

Виде то наредник:

— Опростите, идем!

Пољуби мајора у раме, па коракну али се строшпта погођен врном.

Све се то извршило за неколико секунада.

— Реч сам дао! — узвикну мајор, па коракну напред и громогласно кликну: „Живела Србија!"

Његов револвер плану и пети пут али тај пети метак мајор беше наменио себи.

Куршум прође од десне слепоочне кости па изађе на леву.

Племенита крв шикну, и нестаде једног у животу скромног, а на делу великог човека.

Славни француски маршал Ней тражио је смрт на Ватерлу, вичући: „Ходите да видите, како умире маршал француске војске!"

То је дивно; ипак Ней није погинуо: нису га нашли непријатељски куршуми, а он свој није употребио.

Српски мајор не обвињује своју смрт: гине зато што треба реч одржати: и њега штеде непријатељска врна, али он не заборавља да сам има куршума.

НАРЕДБА ГЕНЕРАЛА СТЕПАНОВИЋА

команданта II. армије, за све официре, чиновнике, подофицире, капларе и редове II. армије за 10. август 1913.

На основу Наредбе Врховног Команданта од 4. овог месеца, друга армија престаје данас дејствовати.

Све њене трупе и установе, упућене су у своја мобилизацијска места, где ће се демобилисати, и обвезници са својом стоком, возовима и опремом, вратити својим домовима

Славље у Београду
Заробљени бугарски митраљези, топови на Теразијама

на мирнодопски живот и рад код својих породица, а официри и војници сталног кадра, са државном опремом на своју мирнодопску службу у гарнизону.

Штаб II. армије одлази данас у своје место мобилизације, да се тамо демобилише.

II. армија је, дакле, завршила своје задатке, које су јој Краљ и Отаџбина били одредили и данас кад она престаје дејствовати, ја, који сам био срећан да њоме командујем, ево полажем и Историји предајем рачун о њеном раду, од 4 октобра 1912 године кад је почела дејствовати, па до данас, а ево тог рачуна:

1. Одмах у почетку рата 1912 године другој армији је било наређено, да зауме Криву Паланку, па преко Страцина наступа Кратову, и ово заузме, а по заузећу Кратова, да очекује даље наређење

И друга армија је извршила све ово, цигло за 5 дана, и тиме отпочела венац своје Славе, у који је уплела прво цвеће својих успеха: Царев Врх, Криву Паланку, Кратово, Страцин и „Црни Врх", ту капију Овчег Поља и Македоније.

2. После оних победа, другој армији је наређено, да са бугарском онда братском и савезничком војском, опсади Једрене, и она је то извршила, и после надчовечанских мука јуначким нападом — заједно са бугарском војском — отела је Једрене, осветила је погибију српског краља Вукашина на Марици, и својој Отаџбини извојевала неугасиву Славу српског оружја, које ће вечито сјати као Сунце.

3. Кад су, после овога, Бугари од савезника постали наши смртни непријатељи, и оскрнавили гробове наших јунака, који су за њихову слободу пали код Једрена, а које сам им ја предао у аманет на чување, и пошли на Србију, да је мачем и огњем као прави крволочни варвари збришу са лица земље, другој армији је било наређено: да утврди и одбрани Пирот, ту најважнију „брану бугарској најезди, кроз Нишавско бојиште, у срце Србије; и друга армија извршила је овај задатак, и варварска нога Бугаринова пребијена је на самој граници, одакле је се само са једном ногом повукао.

Друга армија је и овде извршила свој задатак, и одбраном Пиротског Утврђеног Логора донела је нову Славу српског оружја.

Као што се из напред изложеног види, друга је армија вршила све облике ратних операција, и то: у почетку свога рада нападне операције у пољској војни; затим опсаду утврђеног логора и насилно отимање истог, а на завршетку истог: одбрану утврђеног логора, при чему се као сјајне звезде на српском небу блистају: јуначка одбрана утврђеног положаја Тумбе, и сјајно изведен маневар, и херојска одбрана на отвореном положају код Калне и Јаловика.

Друга је армија дакле, у свима борбама са непријатељем била победилац Па и само, где су јој слата појачања, она су стизала, кад су трупе друге армије већ биле извојевале успех

Но сем бораба са непријатељем, друга је армија имала и непрекидне и страховите борбе са елементарним стихијама и болештинама, јер су њу нападали напамећно, али непрекидно мраз и незапамћен снег, а по том непрекидна киша и магла, тифус, срдобоља и колера, и све је то друга армија издржала, а није се у бојној готовости и јунаштву поколебала.

У свима тим страшним борбама, друга је армија изгубила свега 5117 људи (погинулих, умрлих, рањених и несталих)

Друга армија, по свршетку свију датих јој задатака, враћа Отаџбини сву бојну спрему, која јој је дата, а поред тога и огромни скупоцен плен, отет од побеђених непријатеља.

После оваких заслуга и успеха друге армије, ја данас свијајући њену победоносну заставу, предајем је Отаџбини на чување, а потомству на углед, са натписом: „победоносна".

А за ову изванредну срећу, коју сам доживео, ја благодарим: прво Богу, који ми је доделио срећу да командујем овом јуначком армијом, и помогао ми, да је крв све тешкоће и преко свију препона срећно проведем, и доведем до победа и Славе.

А после Бога благодарим јунацима ове армије, који никада нису малаксали, — ни онда, кад су се сржњавали са пушком у руци — у херојским подвизима, но су неуморно и неустрашиво газили и савлађивали све препоне и јуначки брали победе и Славу.

Праштајући се са њима данас, ја им: свима официрима, подофицирима и војницима, као и свима чиновницима — изјављујем моју дубоку благодарност, и желим им, да својим породицама стигну здрави, и нађу их здраве па да са њима весело на топлом домаћем огњишту прославе Бога, који их је вратио живе, и позивам их, да нашим, погинулим и умрлим друговима узвикнемо: „Слава им!"

Команданат, Почасни Ађутант Њ. В. Краља, Генерал

Степ. Степановић.

»Ваљани људи«.

— Како један одушевљени Француз пише о Србији. —

„Ваљани људи", то су војници који сада дефилују као победници улицама Београда, као што нам то пре неки дан јави депеша нашега парочитога кореспондента. То су они који не поделивши ову част, и даље бивакују по логорима; то су они који још леже по болничким постељама. То су такође и оне сељанке које већ скоро годину дана обрађују земљу као људи; то су оне варошанке које већ месецима бдију неуморно над узгајањем рањеника и грозничавих, тешећи самртнике и сахрањујући мртве. То су они који су их поздрављали; то су најзад сви Срби, јер су сви они величанствено испунили своју дужност у улози коју су им судбина или закон наменили.

Па како они само знају своје улоге! Како су само били приуготовљени да испуне своју дужност!

Пуковник *Живановић*, шеф штаба друге армије, причао ми је једнога дана у Пироту:

— Од анексије Босне има већ пет година, и за то време ја и моји другови нисмо знали ни за један дан одмора. Сутра дан по овој анексији, која је уништила толико српских нада, основала се лига: Народна Одбрана, и од тога тренутка нисмо ни једнога дана одахнули. Прокстарили смо целу Србију, идући по њеним најмањим селима носећи благе речи сељацима, обавештавајући их о несрећи отаџбине, дајући им, да упознају непријатеље, и то оне које је требало одмах оборити, и оне, које је требало затим оборити, и како би се требало у томе наћи. Свакоме смо показали, која ће му бити дужност у тренутку, када сви листом устанемо; за овај критичан тренутак који се у исти мах и очекивао и од кога се стрепило, свакоме до жена и деце обележили смо пут. Свима смо најпосле казали: „Радите, радите и штедите, не да се обогатите, него да би могли да водите рат са непријатељима ваше отаџбине, да би јој повратили њену величину из прошлости!"

Ето то спремање изнело је пред очи задивљене Европе једну војску која је поднела све јурише, и природе и људи: чији полет није никада попустио, ни пред врлима ни пред колером; и којој чак ни издаја њених савезника није могла да поколеба веру.

Србија за своју победу дугује такође дисциплини, на коју су слободно сви пристали, како у војсци тако и у администрацији земље и у политичком свету. Та *дисциплина је божанствена, јер је браћска и уме да буде љупка* остајући при томе ипак апсолутна.

Ван службе има само људи које сједињава иста патриотска мисао, и ред којом се сви сматрају једнаким. *У пиротској кръчми,* у којој је био штаб друге армије, *скупљали су се често у истој сали за време обеда врховни команданат и најнижи војник,* па ником ни на памет није падало да се томе зачуди, или да се осети незгодно.

С друге пак стране, нема примера, да би млађи дао себи слободу да оспори какву наредбу; када би је примио, одговорио би само: разумем, [и могло се бити сигурним да ће заповест бити извршена и то добро извршена. Последице овога „разумем" биле су од чудовишне вредности.

Да би доказали да су „разумели", један цео батаљон трећега позива приликом бугарског препада на Св. Николи, а у коме је било људи у педесетим годинама, нападнут од осам непријатељских батаљона, *изнуже је готово до последњег човека,* да би само дао времена, да дође један батаљон регрута од 18 година, који су такође тако добро „разумели", да један део њихових непријатеља није отишао даље а други још трчи! У Криволаку су Бугари у самом почетку акције освојили једну батерију од 75 мм; пуковник је одмах дао сазвати официре и казао им је:

— Ако за пола сата не будемо повратили наше топове, размркаћу себи лубању.

— Разумем, одговорили су официри отпоздравивши по војнички И пре него што је непријатељ имао времена да окрене топове против Срба, батерија је била повраћена и припомогла је пораду Бугара.

Славље у Београду
Свечан полазак краљеве гарде на откриће споменика вожду Карађорђу

Када сам приспео другој армији, тек што је војнички воз, којим сам дошао, искрцао свој контингент, када се вагони (40 људи и 6 коња) пре но што ће се вратити, напунише од једном људима, чије весело држање даваше њиховом укрцавању необичну физиономију. Објаснише ми да су то били људи пуштени на осуство. Слали су их у серијама да проведу три дана код куће да би умирили своје жене и утврдили штету коју су причинили Бугари И тако из вечне грмљаве топова, из звиждања куршума пуштали су из борбене линије борце на осуство! Какво поуздање у патриотизам и у дисциплину сваког од њих! Заиста, ја не знам да ли постоји још каква војска на свету, у којој би се усудили да покушају тако што

На моје питање, да ли при повратку не фали по ко год на прозивци, пуковник *Антула*, председник војног суда, одговорио је:

— Деси се по кад да људи абог нагомилавања на железници одоше за дан два. Њихова је судбина у напред одређена — десет година робије.. после рата. Али, додаде он, можемо бити спокојни за њих, они којима се то десило и нису погинули, одликовани су медаљом „за храброст" и према томе ће бити помиловани.

— Нема примера дезертирања; напротив има дезертера из времена мира који су се готово сви вратили из иностранства, да се јаве ради војне обавезе и да се туку

Може се рећи, да је цео српски народ „марширао," јер су сви до неспособних служили. Ревизија неспособних дала је 40.000 способних људи да послуже у извесној мери. Они су ишли иза пукова. једнога дана у Пироту, 15. пук мењајући позиције прошао је кроз варош Киша је падала пљуском, заглибљивало се у блату а неки људи су марширали босоноги да би им било лакше. На челу: застава; у центру: пуковски хорови који су певали ратничке химне — противу..... На крају: око хиљаду неспособних ишли су носећи грање за прављење заклона пуку противу шрапнела. Рекло би се да шума иде. Већина људи којих је ту било још од октобра 1912., спавали су готово увек у блату и снегу; били су у самим закрпама, али су били неговане браде и били су у колико је могуће чисти сви са цветом иза уха и под шајкачом, који су им доносиле сељанке које су истрчавале дуж пута.

Требало је видети, са каквим су поноситим држањем пролазили испред свога генерала, старога *Стеве Степановића*, са белим, растресеним брковима и тако благим погледом, који их је са прага своје крчме посматрао! Ах! *да лепих војника и дирљиве поворке*, над којом небесни ветар пролазаше као патриотски дах и коме ништа није недостајало, па чак и неизбежни цигани, који и поред целог свог војничког товара налажаше опет начина, да носи своју виолину са толико опреаности, као да је, како се то каже, водио младу у цркву

Требали би ми читави ступци и желео бих да имам чаробније перо да би постигао да сви разумеју, како су Срби, својим патриотизмом и својим дисциплинованим духом, достигли крајње границе људске захвалности.

Град Једрене, које је српска и бугарска војска освојила

Ах! да, ваљани људи!

Они су дали свима онима, који су повили главу под теретом незаслужене судбине, сјајан доказ, да су воља и нада неопходне врлине, које крче пут постојаној Правди. И *због тога их ми треба да волимо*

Часови, које сам преживео у сенци њихове заставе, у чијим су се борама налазиле три боје наше Француске, остаће међу мојим најбољим успоменама. И ја овде кажем искрено: **Да нисам Француз, желео бих да будем Србин.**

Како је у Струги.

— Шареника народа и племена. — Трговачке пијаце. — Шта треба учинити за Стругу. —

Од *Ђ. Мелентијевића.*

Струга, крајем јуниј.

Субота је пазарни дан у Струги, и тај пазарни дан је у сваком погледу интересантна појава. Ту ћеш видети мешавину раса и народа, каква је могућна само на Балканском Полуострву. Прво ће ти пасти у очи омалени, али добро развијени Арбанаси с црвеним фесовима и великим зеленим кићанкама, које их куцају чак по плећима; низ леђа им висе рукави од беле шкурте; на на развијеним грудима шири им се црвен џемадан, опточен широким везом гајтана. Они су мирни, озбиљни и као замишљени. Преко Ћавтана је већ постављена граница, али они ипак долазе у Стругу на пазар, јер то им је најближа варош.

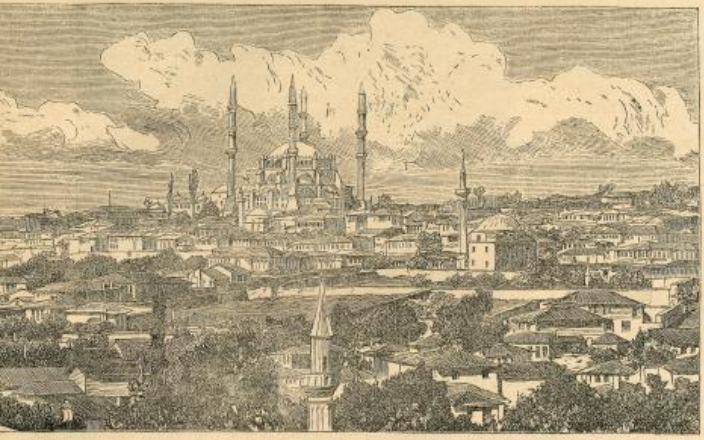

а за тим су га поново Турци од Бугара отели

На Ћавтану још није постављена царинарница; али баш и кад би је било, требало би овим људима гледати кроз прсте, јер им је Елбасан сувише далеко.

Ту ћеш, дакле, видети елбасанске трговце и пијаре са крупним, руменим трешњама, и телале који вам нуде елбасански дуван, поморанџе, смокве, алеву паприку итд. После ћеш видети солунске Јевреје, који ништа не купују већ само иду по народу и меркају; ово су трговци који су дошли да се обавесте о будућем раду.

Па, онда, ту су Арапи из Велешта; Турци из околних села са персијским капама, дугачким кафтанима, или у димијама са високим фесовима и дугим, кићанкама; они обично иду у групама са оцама и дервишима. После се нижу Куцовласи с футама од ћилтајке и Куцовлахиње у дугачким зубунима од зеленог сукна; поред њих иду пришћани са скадарским белим тесним чакширама, које су ишаране црним гајтаном; ту су Срби из Дримкона са одећом од белог сукна, онаквом истом, каква се носи у Лужници, Заплању и Високу. Ту су вам даме, Цигани, црни као гар, у чоханим чакширама, антеријаме и хемаданима, ишараним срмом и шљокицама.

Један једини пут води кроз Стругу, јер се на Дриму налази само један мост; тим путем, том чаршијом, једва се може проћи. Ту је метеж, врева, вика и граја. Сваки нуди своју робу на продају. На пољани, где скреће пут у Дебар, налази се сточни пијац, где се продаје стока: коњи, волови, краве, биволи, биволице, мазге, магарци, овце, козе, јагањци, јарићи, свиње, прасад... Стока је ситна, али издржљива. Најкрупнији су биволи.

На пољани код текије, у турском крају вароши, где је општински суд, пошта, телеграф и месна команда, налази се житарска пијаца. Ту се продаје пшеница, раж, кукуруз (ченка), пасуљ итд. Храна је врло скупа: ока кукуруза кошта 3 до 4 гроша.

На мосту се налазе кафанице, дућани и рибаре, у којима можеш увек купити свежих јегуља, пастрмки, летница, кресница, крупних шарана, клёнова, скобаља, писија, мрежица, плашица и других врста риба.

У чаршије највиши пада у очи кујунџијска роба од сребра лепи турски опанци, јужно воће, бонбоне и шећерлеме.

На угловима седе гуслари из српског Дримкола и Дебарца, и живим македонским наречјем певају песме о славним бојевима српске војске са Турцима. Нарочито се лепо опевали јуначке походе Прве Армије и њеног главног команданта, престолонаследника Александра. У тој песми се најпре пева о Кумановској битки; затим гажење турске војске преко Црног Врха, Бабуне и Бакарног Гумна; па онда бежање Давид пашино, кад је разбијен код Битоља...

Композиције су просте, али су тужне и дирљиве, јер су извађане из душе народне. Око ових гуслара скупи се толико света, да се за дуже време прекине саобраћај. Старији људи, Срби и други хришћани, плачу и грцају, слушајући звуке јаворових гусала.

Пазар у Струги обилато је посећен сваке суботе. Најближи је град Охрид али он некако није под руком струшкој околини. У Стругу долази на пазар цео Дримкол, Дебрци, Јабланица, горњи слив Шкумбе и Деволи и цела западна обала Охридског језера, јер је Елбасан далеко, а Берат још и даље. Подградац на југу Охридског језера био би ближи за села, расејана око језира, али је затворен са свију страна и одвојен језером и рђавим путевима.

Због свега тога Струга, са својим дивним положајем на обема обалама Црнога Дрима и на Охридском језеру, на старом класичном путу из Македоније у Драч (стари римски насип још се виде у струшком пољу и преко Крстаца на Јабланици) има велику будућност. Према аутономној Албанији треба да будемо попустљиви у погледу царинских дажбина.

Операција у београдској IV. резервној болници

Шта више, најбоље би било кад би са њом ступили у што тешње трговачке односе и кад би што пре наградили добар друм од Струге до Елбасана, или бар до Ђафас Ана. Арбанаси су према нама добро расположени; треба да се трудимо да их још боље везмо за наше пијаце и тргове.

Цео западни крај средње Албаније упућен је преко Ђавтана искључиво на струшку пијацу. Обезбедити му приступ на овај пијац значи подићи град Стругу. А да би се ово могло постићи неопходно је потребно, да се оснује дримколски срез, коме би среско место била Струга; да се у Струги подигне нижа средња школа, пољопривредна школа и станица, које би као жиже привлачиле омладину из целе околине.

Вода из Охридског језера ваља се Црним Дримом и скрива у себи велику, управо неизмерну, количину снаге и енергије. Шта ли би се само овом силном снагом и енергијом могло постићи!... Али то неје могао нити умео учинити Турчин... Турчин је фаталиста; он верује у судбину (к'смет); по цео дан седи крај обале; скрстио ноге, гледа у воде, ћути и пуши.. С времена на време уздахне; метне палце обе руке иза ушију, повије се напред, а на груди му се отме лаган, али тужан и сетан узвик: „Алах!"

У овом узвику има нечега и дирљивог и дивљачког, али у исти мах и нечега што дражи и распаљује. Упитаћеш га: „Како, ефенди?" Одговориће ти: „Берикет верс'м. — „Оде царевина?" — Инш алах! К'смет."

С високог минарета оца вичe сабах, јулеј, икинди, акшам и јацију. Турци хитају у Џамију клањају, издишу и брекћу. То им је сав културни живот. Међутим време јури и лети. Култура не пита за сентименталне верске уздахе. „Штампа".

Славље у Београду

Народ очекује улазак победоносне српске војске

М А Т И.

и, што си мене из крви и мука
Дигла у живот . . . данас ми опрости,
Што нисам борац . . . то је судба пука,
Ал' бол ме тресе и ломе се кости
Од частољубља и од жалости —
Мајко, опрости!

*

Кад су сви пошли, у редове мушке
И ја сам хтео, ал ме нису хтели;
Авај! ја бејах неспособан пушке,
И чини ми се: сви су мене клели,
Песме војника носећ' пушку пуну
Као да ме куну!

*

О, да си знала! Крај тебе у кутку
Какав бол страшни раскид'о је мене,
Отрован судбом, у томе тренутку
Роптах: О, Боже, зар да чувам жене,
Док се у борби они мушки боре
Да будућност створе?!

*

И ја сам тада дрхтао к'о пак'о,
Ломио перо к'о проклетство неко;
Ти ниси вид'ла... к'о демон сам плак'о,
И саму смрт сам к'о благослов чек'о —
Заридах грозно, да ме више није,
Да ме гробље скрије.

*

Пук дванаести к'о олуја крете —
Песницу бола о судбину тресну;
Командант збори... мени сузе лете,
Музика грмну... и ја обнесвеснух —
Будим се, гледам: мртва соба ћути,
И плачу минути...

*

И мени дође: к'о да се све стреса
И гнуша, мајко, и мене и тебе;
И мени дође, да срушим небеса,
И да прокунем и живот и себе —
Отрован судбом само срце кидам,
И демонски ридам...

*

Оставите ме . . . нек' ми душа пати,
Што нисам пао у сред светог боја;
Куни, прокуни . . . не куни ме, мати,
Од мене јача судбина је моја —
Ал' бол ме тресе, и ломе се кости
Од частољубља и од жалости —
Мајко, опрости!

Мил. К. Николић-Расински.

Косово је освећено!

О, не плачи мајко, стегни срце своје,
Не тиште ме више љуте ране моје
Оздравићу скоро, снага ми се враћа
Па ћу опет, тамо, где су моја браћа.
— Чело моје није више намрштено
— Косово је, мајко, славно освећено!..

Ох да знадеш само, добра моја мати,
Како је за Србство славно војевати;
Кроз паклену ватру, посред борбе љуте,
Сви смо напред пошли главе уздигнуте,
— А ни један није с правог пута скрено
— Косово је, мајко, славно освећено!..

Падали су наши, врела крв се лила,
На љуту је силу навалила сила,
Парали су прса оштри бајонети,
Ал' је сваки од нас хит'о својој мети,
— Не жалећи своје тело заморено
— Косово је, мајко, славно освећено!..

Као густи облак кад га ветар гони,
Летели су наши храбри легиони,
Душмани пред њима падаху ко снопље;
О томе сведоче: Куманово, Скопље!
— Османлијско царство ту је сатрвено
— Косово је, мајко, славно освећено!..

На Косову мајко нема робља више,
Петвековно робље сад слободно дише
А из вреле крви палих витезова
Изникли ће бујна покољења нова —
— Види, српско небо свуд се ведри, сено,
— Косово је, мајко, славно освећено!..

О не плачи мајко, стегни срце своје,
Не тиште ме више љуте ране моје
Оздравићу скоро, снага ми се враћа
Па ћу опет, тамо, где су моја браћа
— Чело моје више није намрштено
— Косово је, мајко, славно освећено!..

Правда.

Ратна зрнца

Из црногорских ратних лкгора

1.

Дошао један Ужичанин у црногорски логор на Бардањол. Црногорци га дочекали ка што најљепше може бити и започели причу о ратовању.

— Колико има турске војске у Скадру? — упита Ужичанин браћу Црногорце.

— То ти не умијемо рећи; а почисто знамо да има три стотине дућана и да за шест мјесеца ниједна пара из Скадра нији изашла! — одговара му један Црногорац.

2.

У Црној Гори нема обичаја да се потковају волови и за Црногорце је била новост када су на Скадру виђели шумадијске волове потковане. То је дало повода једноме Црногорцу да једне вечери узвикне:

— Хвала Богу, браћо Црногорци, има ли иђе у свијету сретније земље од Шумадије?

— Због чега, чоче? — упитаће други.

— Како због чеса?!. Погледајте ће шумадински волови иду потковани а црногорски официри боси!.... одговори им први.

3.

Повратио се неки рањени Црногорац са Бардањола кући па га питао ђед:

— Реци ми, дијете, какви су јунаци ови нови и млади Шумадинци? Је су ли слични онијем из Карађорђијева доба?..

— Ће питај ме, ђедо, за њихово јунаштво на земљи! — одговори му унук.

— Ма како, чоче? — опет припита старац.

— Тако ваистину... мало је њима јунаштва на земљи, него су сад измислили нечесове јареоплане па лете испод облака ка и прави орлови! — опет му одговори унук.

Старац позаћута, скиде капу, прекрсти се и од свег срца узвикну:

— Е нека их, да Бог да сви окрилатили од Краља па до каплара!..

4.

Послије пада Ђаковице један Црногорац пролазећи кроз варош спази једну сајхиску радњу и упуту се право у њу.

— Помага ти Бог? — довикну Црногорац сајџији.

— Бог ти помога! — одговори му сајџија.

— Дигни се одатле! — довикну му Црногорац.

Сајџија видећи овог наоружаног устаде, а Црногорац прође за тезгу, сједе на његово мјесто, скиде са рамена пушку и пружи је сајџији говорећи:

— Ево ти ове пушке... ја сам доста ратова, сад иди ти па ратуј, а ја ћу остати оће да што припазарим!... И сигурно је нешто „припазарио“....

Уз наше слике

Др. Бошко Петровић. У нашем данашњем броју доносимо снимак покојног дра Бошка Петровића из војничког логора српске војске у Штипу, где се бавио као дописник *„Српске Ријечи“ у Сарајеву*. Снимио га је фотограф српске војске у овом моменту, када је седео у логору за столом и писао своје утиске из Штипа, од којих је дописа послао и један овдашњем „Бранику“ који је — после његове смрти на два-три дана — и изашао у „Бранику“. Његов српски фанатизам, његово српско срце одвукло га је у гњездо опасности по живот од колере и он је пао као жртва неумитне косе колерине. Када су га у Скопље одвраћали да не иде у Штип, јер је тамо најжешћа борба, најопасније, и пудили га, да иде у друге две армије где је мање опасно, он је одговорио: „ А ја баш тамо хоћу да идем, где је најжешћа борба, где је најопасније, јер то хоћу да видим, то хоћу да опишем“.

И отишао је — али је и главом платио, сирома Др. Бошко.

Славље у Београду. И у овоме броју доносимо слике о уласку српске војске у Београд, о томе ратном и јединственом тренутку српске историје, о догађају, који се само у сну могао снивати. Редак је, велик је то дан био кад су се косовски и сливнички осветници победоносно вратили у престоницу, и они, који нису срећни били, да тада буду у Београду, нека се барем кроз националисмом гледајући слике.

Град Једрене. Слике Једрена сећа нас на јунаштво српско пед том тврђавом, коју су Бугари само помоћу Срба освојили, а за тим су је у лудилу своме срамно изгубили Ударили су на брата, који им је против Турчина помогао, а Турчин је весело ушао у Једрене, да их још за дуги низ година задржи. Сад се у Цариграду воде преговори и Бугари су Једрене већ напустили.

Операција у IV. резервној болници. Слика нам приказује тежак оперативни случај, тешке болове српског војника, *које он лако сноси за своју отаџбину*. Таки су потомци Краљевића Марка.

ГОТОВЕ СУ КОРИЦЕ ЗА ::
:: „Илустровану Ратну Кронику“ ::
у црвеном платну са насловном сликом Кронике и са златним насловом — врло лепо и укусно израђене. Цена је са поштарином **К 2·20.**
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД. (Ujvidék).

СВЕСКА 46. У НОВОМ САДУ, 4. (17.) СЕПТ. 1913. СВЕСКА 46.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА - - - СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. - - -

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Заузеће Белограчика.

Пирот, 11. јула.

Над Белограчика у српске руке јесте једна од најзначајнијих победа у овоме рату. На јаким природно утврђеним положајима око те вароши Бугари су рачунали да сломе и српску и румунску војну снагу, па да онда опет ударе на Зајечар и Књажевац. Три дана водила се страховита битка и њен је резултат био, да су бугарске трупе најзад потражиле спаса у бегству остављајући Србима и те силне положаје, и варош и огромну количину плена у вароши.

Од једног учасника у битци, који је по своме положају у стању да најпоузданије зна све, сазнао сам мало час ове појединдисти о тој тродневној битци, и о свечаном уласку наших трупа у Белограчик:

Наступање од Св. Николе.

Наше трупе, које су онако сјајно потукле Бугаре на Светом Николи, наставиле су гоњење непријатеља и на његовом земљишту. Из дана у дан вођене су борбе, сузбијани су бугарски препади, ометани су њихови нападни планови и наше трупе ишле су стално напред.

Седмога јула изјутра наша војска затекла се пред једним низом камених чука, окомитих стена и шумарака, тако густих, да се није ни на који начин могло видети шта се у њима крије. Доминантни положаји над тим чукама, такође сви у стењу, са комадима кречњака, великим као куће, који су чинили сјајне заклоне, — били су у стању да туку целу околину. Са југозападне стране, кроз тај крш, једним уским теснацем, водио је друм. Али такав друм да се на њему није могао појавити ни један једини човек а да не буде могао бити тучен са свих страна. И тај друм био је једини улазак у Белограчик.

Пред Белограчиком.

Било је очигледно, да се без битке, јаке, одлучне, није могло мићи ни корака даље и наше трупе решиле су се да приме ту битку. Тачно у један час и три четврти једна бугарска батерија отворила је пальбу на наше трупе. Шрапнели и гранате ломили су стење па су заједно са њим тукли наше војнике. У исти мах бугарска пешадија осула је плотунима на целом фронту. Бугари су тога јутра били пустили наше предње трупе па су онда ударили свом силом.

Први дан битке.

Наше трупе нису се збуниле ни за тренутак. Пешадија је одмах прихватила борбу, док су се артиљеристе са највећим напорима трудиле, да извуку топове на положаје, који су се чинили неприступачни. Целога дана трајала је крвава борба. Цео брдски крај, у коме је Белограчик, хорио се од тешке јеке. У добро заклоњеним положајима борило се дурашно и с једне и с друге стране и изгледало је да ће битка трајати бар недељу дана. У 7 часова увече с бугарске стране утишала се ватра. Бугари су хтели да се одморе, па да сутрадан још жешће наставе борбу.

Ноћ је прошла на миру. Једна наколико метака испаљено је међу предстражама. На бугарској страни, с времена на време, чуло

Славље у Београду:
Краљ Петар и престолонаследник у павиљону пред спомеником Карађорђевим

Славље у Београду:
Уваражена краљевска гарда чека Њ. В. Краља Петра I.

се страшно халабукање, али се ни почему није могло објасните шта то треба да значи.

Други дан битке.

Ујутро, 8. овог месеца, у пет и по часова отпочела је борба прво на левом крилу, али се убрзо пренела на цео фронт. Јаке бугарске резерве ступиле су у борбу још око 10 часова пре подне. Али су наше трупе ипак успеле да, под јаком артиљеријском ватром, пређу реку, да се до хвате друма Кутловица (Фердинандово) — Белограчик и да подиђу бугарске позиције.

Долазак српских северних трупа.

Долазили су одсудни тренуци. У часу када су све наше трупе, које су наступале од Светога Николе, подишле под бугарске позиције, појавиле су се и наше северне трупе. Бугари, у први мах пренеражени, покушали су тада последње средство. Свом снагом што су је имали ударили су на наше свето-никодске трупе и цело по подне понављали су јуриш за јуришем. Читаве бугарске чете, са заставом на челу, јуришале, су али су се десетковане враћале.

У осам часова увече, после свих напада бугарских, наше трупе су још једнако биле на положајима које су ујутру тога дана имале. У то време борба је престала. И једна и друга страна била је преморена, али се ипак прикупљала сва снага за сутрашњи одлучни дан. Целу ноћ трајало је укопавање.

На бугарској страни била је мртва тишина. Чинило се, као да Бугари, користећи се мраком, хоће да се привуку и да изврше изненадан напад, као што су то Бугари врло често у рату вршили. У највећој опрези било се целу ноћ. Али Бугара није било.

Беле заставе.

Наши артиљеријски метци огласили су ујутро 9. овог месеца. Било је тачно шест часова ујутра, када се над местом, где су биле бугарске батерије, распрскао први наш шрапнел. Метак за метком тукао је али бугарска артилерија није одговарала. Место ње са три стране — са два њувика и једне истакнуте косе — отворена је пушчана паљба на наше трупе.

Шта то спремају Бугари? Где је њихова артилерија? Зашто ћуте њихове трупе? У недоумици, која је наступила међу нашима, једна бела застава дала је одговор. Тачно у 6 часова и 45 минута на највишем врху бугарских положаја појавила се огромна бела застава. Значи, ноћу између 8. и 9. бугарске трупе су се одлучиле да беже и сада су грађани истакли знак за предају. Изгледа, да су се ти грађани побојали да њихова жеља неће бити опажена, јер су се убрзо за првом белом заставом појавиле и друга, трећа и четврта.

Улазак у Белограчик

Међутим, са оних двеју чука и са косе није прекидана паљба. Преко ноћи, у журби за спас, деловима бугарске војске, који су били на тим положајима, није се имало кад јавити да одступају и они су се сада очајнички борили стрепећи од своје усамљене пушњаве. Око 7 и по часова осетили су и они, да су сами, и дали се у бегство преко кршева заклоњени шумом и урвинама.

У болници.

У томе тренутку дотрчала је пред команданта и једна млада милосрдна сестра, мештанка, девојче коме је једва могло бити петнаест година.

— Аман, господине! Остала сам сама у болници. Бугари су одвели и лекаре и болничаре. Дајте ми кога да се нађе око рањеника!

Командант је одмах послао једног лекара и болничаре. У тренутку кад су они стизали у болницу, долазио је с друге стране и један наш официр, који је имао да уреди болницу и узме надзор над њом. Ушли су сви унутра и онда су ту имали да виде интересантну слику:

У првој соби нашли су шест наших рањеника. То су били наши војници, рањени на Кадибогазу. Заједно са њима био је и један рањени румунски војник.

У другој соби лежао је један рањен бугарски официр, а у трећој соби лежали су осамнаест тешко рањених бугарских војника. Све друге постеље биле су празне. Из неких је било дигнуто чак и све рубље. Бугари су још дан пре тога и ту ноћ евакуисали све лакше рањенике, покупили су и све мртве, па су неке од њих сахранили а остале су

одвукли на колима. Дивљачни, какви су, Бугари су мислили да ми нећемо штедети њихове болнице, као што су они вршили најбруталније злочине према Црвеном Крсту, па су одвукли и све своје лекаре и болничаре.

Лечење бугарских рањеника.

Бугарски официр рањен 8. пред вече, није био ни превијен. И наш официр замолио је одмах нашег лекара да превије рањеника. Рањеник је са страхом у очима дочекао српског официра. Неколико тренутака затим страх су замениле сузе и он је узбуђено признао:

— Ја сам мислио, да ћете ме убити. Мислио сам, да ћете бити као што смо ми били према вама..

Састанак са Румунима.

При самом уласку у Белограчик нашим трупама је дошла једна румунска војна патрола и румунски поручник, ноћ патроле, био је први који је команданту наших трупа честитао значајну победу.

Српски и бугарски губитци.

Та победа, освојење Белограчика, била је одиста и лепа и значајна. Срећом, она нас је стала мало људских жртава. Имали смо свега око педесет мртвих и рањених војника. Од официра рањен је један једини уногу. Али ни он није хтео напустта ти строј. Чим је превијен, ступио је опет одмах у борбу.

Бугарски су губитци, међутим, несразмерно већи. Сем масе рањених (од којих су лако рањени делом пешице отишли а делом евакуисани на колима) и мноштво мртвих (од којих су пола сахрањени а пола одвезени уз трупе) наши су још сутрадан по уласку у Белограчик налазили у стењу око вароши мртве бугарске војнике. Неки су лежали измрцварени шрапнелима, други су били убијени одскоцима од камена.

Нови председник општине у Белограчику

Стари националним радник, који је под бременом година али са ведрином и радошћу младића ушао у рат, г. Тодор Станковић, постао је први управник ослобођене вароши Белограчика.

После деценија напорног рада после слутње и страха и разочарења, он је дочекао свој радосни дан. Доживео је да буде окружни начелник, прва српска власт у ослобођеној Приштини, па онда и у Призрену. Али је висока правда, која је на нашој страни, донела догађаје који су превазишли све наде и све његове најсмелије жеље. Дочекао је да буде управник и у најисточнијим српским областима, чије је ослобођење до скора за све нас изгледало неостварив сан.

„Политика". **М. Миленовић.**

Варваризам без боја, хуманост с бојем

— Из ратних бележака —

Белоградчик са околином је једно тако романтично место, да му се ни најлепши швајцарски предели не могу у равнати. Од саме вароши па идући за Лом с једне и с друге стране уздижу се високе планинске пирамиде с камењем од разноликог песка и крупног шљунка. Разноврсне фигуре ових пирамида дају такву узвишену депоту да се човечији ум диви савршеним идејама скулптора природе. Ова варошица, са околним висовима, природним утврђењима, сачињава такву стратегијску позицију, која није мањег значаја од Тарабоша и Луле Бургаса. Кад се ово узме у обзир мора се човек дивити изнесем трећем позиву и последњој одбрани, који су се у овој борби тако јуначки показали. Још више је за дивљење кад се узме у обзир то, да су Бугари имали четири машинска топа, која су са осталима, заплењени.

Изјутра пошто смо се спремили, јавили смо се команданту места, г. Тодорув Станковићу. Познавајући г. Станковића још из раније, овде сам имао прилике да сазнам поред његових личних особина још и особине које карактеришу једног правог честитог српског официра. Дође један млади Бугарин код њега и сетно изговори: »Господине, ја имам велику башту бостана, па су ми пре уласка бугарски војници и починили велику штету, сад ми улазе овдашњи наши људи а ја немам пушку ни објаву за њу, да бих могао да је браним, молим вас дајте ми једног војника да ми чува бостан а ја њу да га издржавам.«

Г. Станковић је прави родитељ према војницима, а и води строго рачуна о употреби и распореду војске, с тога није могао да задовољи у том смислу Бугарина, али му рече: „Иди и нађи једног вашег човека, Бугарина, ја ћу му дати пушку и објаву, ми ћемо га и издржавати". Овај Бугарин три пута се поклони и изусти из све душе задовољно три пута: „Мерси!"

Пошто он изађе, уђе једна сељанка, држећи скрштене руке на грудима. Госп. Станковић је ослови речима: „Какво добро, снашо?". А она: »Господине, мој је муж у бугарској војсци, ја сам из села Салаша, имам ситну децу, на немам чиме да их храним. Дошла сам код вас да наредите да ми се изда брашно.«

Г. Станковић зазвони, момак уђе к њему и он му нареди: „Одведи ову жену господину среском начелнику и кажи му да је потребно да се извести да ли су наводи ове жене

После пораза Бугара код Кочана — Српски официри посматрају положаје

Група српских болничарки

тачки, и ако су тачни онда да јој се одмах изда брашно, колико јој је потребно."

Сељанка се поклони, уздаху и рече: „Хвала ти, господине, Бог нека да теби и српском народу."

Пошто изиђе сељанка, уђе воја једне комитске чете, поздрави команданта г. Станковића и рече: „Господине команданте, моја је чета дошла". — Г. Станковић: „Нареди да се построји у авлији". — „Разумем" рече воја.

Чета се лепо постројила у авлији, међу њима беше и наш бивши универзитетски момак Влада, са дугачком брадом, који јуначким погледом и дугачком брадом дављше импозантан изглед целој чети. Изиђе г. командант у авлију и поздрави четуу: »Помози Бог, јунаци!« Сви као из једног грла одговорише јуначки: »Бог ти помого!« Тада г. Станковић застаде, узе сабљу у леву руку, исправи своје старачки стас и звучним гласом отпоче: „Ми смо сви оставили своје куће и ставили смо свој живот на расположење судбини за добро и част своје отаџбине. Ми смо дошли овде да осветламо образ краљевине Србије и да својим честитим делима покажемо културном свету да ми нисмо оно што су Бугари, да ми нисмо пљачкашки и разбојнички народ, већ народ који уме да цени туђу имовину и част, и који донеси љубав и културу, проткану највишом слободом. Ко друкчије мисли нека изиђе из фронта!" Сви повикаше: „Тако је!" И гледајући истремице у команданта сви остадоше непомични.

Затим командант продужи: „Знајте, јунаци, да као ми ако од вас уради оно што ће оправати образ нашој војсци и држави нашој, вредност живота његовог биће равна вредности живота једне муве, и смрвиће га. А сада, са таквим уверењем, оставајте здрави и нека вам је света дужност!"

Сви повикаше као из једног грла: „Живео!"

Ове истините моменте наведох ради примера, да се јасно увиди, и што се и многим другим случајевима утврдило, да српска војска посредством боја уноси културу и човечност, а команданти сами васпитавају и нерегуларне војнике у том правцу.

Да се не бих огрешио о општу српску скромност да наведем само још ово у прилог тога.

Бугарска војска три пута је пљачкала реквизицију код овдашњег народа и оставила га гладног. А од како је овде дошла српска војска свакн дан издаје српска власт велику количину брашна. На сваком кораку срећате жене, људе, дечаке како носе ко пола ко цео џак брашна, ко на леђима ко на колима, неки за варош неки за села. Из свију околних села долазе кметови и моле да их Србија не напусти, а ако треба они ће и печатима селским у молби то тражити.

— Овде је наша војска запленила 32 топа, 27 кара, 1 митраљез, 3000 пушака; 300 сандука муниције; 50 арт. фишека картача; 1 седларска и пушкарска радионица са целим амовима; 100 кревета; 1 целокупна војна апотека; 5000 печених хлебова; 4200 џака брашна; 6 хиљада кут. конзерви; 2 вагона соли; 3000 џака зоби; 1000 џака пасуља; 3000 џака пексимита; 500 џака пиринча; 10.000 кгр. сира.

Уговор о миру

између краљевине Србије, краљевине Грчке, краљевине Румуније и краљевине Црне Горе с једне стране и краљевине Бугарске с друге стране.

Уговор о миру гласи:

Њихова Величанства Краљ Румуније, Краљ Јелина, Краљ Црне Горе и Краљ Србије с једне стране и Његово Величанство Краљ Бугарске, с друге стране, испуњени жељом да учине крај садањем ратном стању, у које се налазе Њихове земље, и вољни да, у тежњи за редом, васпоставе мир међу својим државама, толико много напаћеним, решили су да закључе коначни уговор о миру. Њихова Величанства су, у том циљу, именовала Своје пуномоћнике наиме:

Његово Величанство Краљ Румуније:

Његово Превасходство Господина Тита Мајореска, Свог Председника Министарског Савета, Министра Иностраних Дела; Његово Превасходство Господина Александра Маргиломана, Свог Министра Финанеија; Његово Превасходство Така Јонеска, свог министра унутрашњих дела; Његово Превасходство господина Константина Г. Дисеска, свог министра просвете и црквених послова; дивизијског генерала ађутанта К. Кованџу, генералног инспектора артилерије, и пуковника К. Кристеска, подшефа генералштаба своје војске.

Његово Величанство краљ Јелина:

Његово Превасходство господина Елефтерија Венизелоса, свог председника министарског савета, министра војног; Његово Превасходство господина Димитрија Пазаса, пуномоћног министра; господина Николу Политиса, професора међународног права на Париском универзитету; капетана Ат. Егзодактилоса и капетана К. Пала.

Његово Величанство Краљ Црне Горе:

Његово Превасходство генерала сердара Јанка Вукотића, свог председника министарског савета, министра војног, и господина Јована Матановића, некадањег отправника послова Црне Горе у Цариграду.

Његово Величанство Краљ Србије:

Његово Превасходство господина Николу П. Пашића, свог председника министарског савета, министра иностраних дела; Његово Превасходство

господина Михаила Г. Ристића, свог ванредног посланика и пуномоћног министра у Букурешту; Његово Превасходство господина Др. Мирослава Спалајковића, ванредног посланика и пуномоћног министра; пуковника К. Смиљанића, и потпуковника Д. Калафатовића.

Његово Величанство Краљ Бугара: Његово Превасходство господина Димитрија Тончева, свог министра финансија; генерал-мајора Ивана Фичева, шефа генералштаба своје војске; господина Саву Иванчова, доктора права и искаљењег потпредседника Собрања; господина Симеона Радева, и генералштабног потпуковника Константина Станчова.

Које су се, на предлог Краљевске Румунске Владе, састали на Конференцију у Букурешту, снабдевени својим пуномоћствима, која су нађена у потпуном реду.

Пошто је међу њима споразум срећно постигнут, уговорене су ове одредбе:

Члан I.

Од дана измене ратификација овог Уговора мир и пријатељство владаће између Његовог Величанства Краља Румуније, Његовог Величанства Краља Бугара, Његовог Величанства Краља Јелина, Његовог Величанства Краља Црне Горе и Његовог Величанства Краља Србије, као и између Њихових наследника и следбеника, Њихових Држава и поданика.

Члан II.

Између краљевине Бугарске и краљевине Румуније, стара граница између Дунава и Црног Мора је, сагласно записнику војних делегата обеју страна и додатом Протоколу Бр. 5. од 22. јуна (4. августа) 1913. г. Букурешке конференције, исправљена овако:

Нова граница ће поћи од Дунава, узводно од Туртукаје, и ићаће на Црно Море јужно од Екрена.

Између ових двеју крајних тачака гранична ће линија ићи трасомо означеном накартама $^1/_{200\,000}$ и $^1/_{200\,000}$ румунског гене ралштаба, а према опису доданом уз овај члан.

Подразумева се изричито, да ће Бугарска, најкасније у року од две године, порушити фортификационе радове који постоје и данеше подигнути друге у Рушчуку, Шумли, у области између њих, и у зони од двадесет километара око Балчика.

Мешовитој комисији, састављеној од представника обеју Високих Страна уговорница, у подједнаком броју једних и других, биће стављено у дужност, у року од петнаест дана по потпису овог уговора, да пођуче на терену трасу нове границе, сагласно

Српкиња из новоослобођених крајева

горњим одредбама. Ова ће комисија председавати деоби непокретних имања и капитала који су до сада заједнички припадали срезовима, општинама или удруженима етановника, као таквима, а који су раздељења новом границом. У случају неспоразума о траси и о мерама за извршење, обадве Високе Стране уговорнице се обавезују да се обрате трећој пријатељској влади с молбом да одреди арбитра чија ће се одлука о спорним питањима сматрати као коначна.

Члан III.

Између краљевине Бугарске и краљевине Србије граница ће ићи, сагласно записнику војних делегата додатом Протоколу Бр. 9. од 25. јула (7. августа) 1913. г. Букурешке конференције, овом трасом:

Гранична линија ће поћи од врха Патарице на старој граници, ићи ће старом границом турско-бугарском и вододелницом између Вардара и Струме, изузимајући горњи део Струмичке долине које ће остати на српској територији; изаћи ће на планину Белашницу, где ће се спојити са границом грчко бугарском. Појединачни опис ове границе и њена траса на карти $^1/_{200\,000}$ аустријског генерал штаба додани су уз овај члан.

Мешовитој комисији, састављеној од представника обеју Високих Страна уговорница, у подједнаком броју једних и других, биће стављено у дужност, у року од петнаест дана по потпису овог уговора, да пођуче на терену трасу нове границе, сагласно горњим одредбама.

Ова ће комисија председавати де-

оби непокретних имања и капитала који су до сада заједнички припадали срезовима, општинама или удружењима становника, а која су раздељена новом границом.

У случају неспоразума о траси и о мерама за извршење обавезе Високе Стране уговорнице се обавезују да се обрате трећој пријатељској влади с молбом да одреди арбитра чија ће се одлука о спорним питањима сматрати као коначна.

Члан IV.

Питања која се односе на стару границу српско-бугарску биће уређена према споразуму постигнутом између обеју високих страна уговорница и констатованом протоколу даном уз овај члан.

Члан V.

Између краљевине Грчке и краљевине Бугарске граница ће ићи сагласно записнику војних делегата даном протоколу бр. 9. од 25. јула (7. августа) 1913. г. букурешке конференције, овом трасом:

Гранична линија ће поћи од нове границе српско-бугарске на гребену Белашице планине и изићи ће на ушће Месте у Јеретско Море.

Између ове две крајње тачке гранична линија ће ићи трасом означеном на карти 1:200 000 аустријског генералштаба, а према опису даном уз овај члан.

Мешовитој комисији, састављеној од представника обеју високих страна уговорница, у подједнаком броју једних и других, биће у року од петнаест дана по утпису овог уговора, стављено у дужност да повуче на терену трасу границе сагласно горњим одредбама.

Ова ће комисија председавати део би непокретних имања и капитала, који су до сада заједнички припадали срезовима, општинама и удружењима становника, и која су раздељена новом границом. У случају неспоразума о траси и мерама за извршење обавезе високе стране уговорнице се обавезују да се обрате трећој пријатељској влади с молбом да одреди арбитра, чија ће се одлука о спорним питањима сматрати коначном.

Подразумева се изрично, да се Бугарска још од сад одриче сваких претензијана острво Крит.

Члан VI.

Врховне команде војсака биће одмах извештене о потпису овог уговора. И сутра дан по добивеном извештају бугарска влада биће обавезна да сведе своју војску на мирнодобско стање. Она ће упутити трупе у њихове гарнизоне, где ће се приступити у најкраћем року распуштању разних резерава њиховим кућама.

Трупе, чији би се гарнизон налазио у зони војне окупације једне од високих страна уговорница биће упућене у које друго место старе бугарске територије и моћи ће се вратити у своје редовне гарнизоне тек по евакуацији окупационе зоне, о којој је горе реч.

Члан VII.

Евакуација бугарске територије, и старе и нове, почеће одмах по демобилизацији бугарске војске и биће довршена најдаље за петнаест дана.

За све ово време, за румунску операциону војску, демаркациона зона биће означена линијом Шиштов—Ловчеа—Туреки—Извор—Глозеи—Златица—Мирково—Араба—Конак—Орхание—Мездра—Враца—Берковица—Лом—Дунав.

Члан VIII.

За време окупације бугарских територија поједине војске задржаће право реквизиције плаћајући готовим новцем.

Оне ће се моћи на тим територијама служити слободно железницама за пренос трупа и снабдевање сваке врсте, а месне власти не ће имати право на накнаду.

Болесници и рањеници на тим територијама биће под заштитом тих војсака.

Члан IX.

По измени ратификација овог уговора, а што је брже могућно, измењаће се међусобно ратни заробљеници.

Влада Високих Страна уговорница одредиће свима нарочите изасланике за примање заробљеника.

Сви заробљеници који се налазе у рукама једне, биће предани изасланику оне владе, којој припадају, или његовом опуномоћеном заступнику, на месту које ће утврдити заинтересоване стране.

Владе високих страна уговорница поднеће једна другој, и што је могућно брже по предаји свих заробљеника, рачун непосредних издатака које су поднеле за стварање и издржавање заробљеника од дана заробљења или предаје, до дана смрти или враћања. Од сума које би Бугарска дуговала једној од високих страна уговорница одбиће се сума коју би ова дуговала Бугарској, и разлика ће бити плаћена влади повериоцу што пре по измени горе поменутих рачуна о издатцима.

Члан X.

Овај ће уговор бити ратификован и ратификације биће измењене у Букурешту у року од петнаест дана или и раније, ако то буде било могуће.

У потврду тога пуномоћници су га потписали и ставили на њ своје печате.

У Букурешту двадесет и осмог дана месеца јула (десетог дана месеца августа) године хиљаду девет стотина тринаесте.

Потписали:

За Румунију:

(М. П.) Т. Мајореску с. р.; Ал. Маргиломан с. р.; Таке Јонеско с. р.; К. Г. Дисеско с. р.; Генерал Ађутант Коанда с. р.; Пуковник К. Кристеско с. р.

Сељанке на железничкој пруги очекују пролазак војника који се враћају из рата

За Бугарску:

(М. П.) Д. Тончев с. р.; генерал Фичев с. р.; Др. С. Иванчев с. р.; С. Радев с. р.; потпуковник Станчов с. р.

За Грчку:

(М. П.) Е. К. Венизелос с. р.; Д. Панас с. р.; Н. Политис с. р., капетан А. Егзо дактилос с. р.; капетан Пали с. р.

За Црну Гору:

(М. П.) генерал Сердар Ј. Вукотић с. р.; Ј. Матановић с. р.

За Србију:

(М. П.) Ник. П. Пашић с. р.; М. Г. Ристић с. р. М. Спалајковић с. р.; пуковник К. Смиљанић с. р.; потпуковник Д. Калафатовић с. р.

I.

ПРОТОКОЛ

додатак члану III. букурешког уговора од двадесет осмог јула (десетог августа) хиљаду девет стотина тринаесте године.

Детаљан опис нове бугарско-српске границе.

Гранична линија на северу полази од старе границе бугарско-српске од тачке Патарице, иде старом границом бугарско турском до Диздерице, затим вододелницом између Вардара и Струме пролазећи преко Луковог Врха (1297), Обела, Пољане, коте 1458, коте 1495, Заноте, (1415), Понорице, Кадице, коте 1900, коте 1453, Чантана Канези, гребена Клепала, коте 1530, гребена Малеш планине (1445), затим окреће на запад ка котама 1514 и 1200, пролази преко гребена Драганова Дага, Кади Мезар Топеша, Кале Телеша, прелази Новочанску реку јужно од села Рајанци, пролази између села Осиковци и Сушево, прелази реку Струмицу између Радичева и Влаговца и пење се ка коти 850, затим поново иде вододелницом Вардара и Струме преко кота 957, 571, 750, 895, 850 и додирује гребен планине Белашице где се она спаја са границом бугарско-грчком.

II.

ПРОТОКОЛ

додан IV. члану букурешког мира од 28. јула (10. августа) 1913., и који се односи на питање о старој српско-бугарској граници.

Једна мешовита српско-бугарска комисија, која ће се конституисати у року од године дана од дана ратификације уговора о миру, регулисаће питања односно старе српско-бугарске границе, узимајући за принцип долину Тимока, у колико ова река служи за границу између Србије и Бугарске, и вододелницу за део границе од врха виса Бачишта од Иванове Ливаде.

Најдаље у року од три године од дана ратификације уговора о миру, обе Високе Стране уговорнице дужне су да обележе на терену стални знацима целу трасу старе српско-бугарске границе.

Све воденице на Тимоку у колико ова река служи за границу између Србије и Бугарске биће порушене у року од три године од дана ратификације уговора о миру, и у будуће никаква инсталација ове врсте не ће се допустити на томе делу.

Такође су се обе Високе Стране уговорнице споразумеле да се у будуће њиховим поданицима не допушта својина „двовласних" имања. Што се тиче „двовласних" имања која постоје, свака се влада обавезује да ће приступити експропријацији оних делова „двовласних" имања који се на њеној територији налазе, путем претходне и праведне накнаде која ће се утврдити месним поступком. И споредба вреди и за „двовласна" имања која се налазе у углу Рогљево-Којлово, као и за ону у углу Халово-Врвожгрнци, пошто је њихов правни положај према држављанима обеју страна регулиран протоколом Nr. 11. мешовите српско-бугарске комисије од 1912. г. Споменуте експропријације извршиће се најдоцније од три године од дана ратификације уговора о миру.

Потписали:

За Румунију:

Т. Мајореско. Ал. Маргиломан, Таке Јонеско. К. Г. Дисеско, генерал ађутант Коанда, пуковник К. Кристеско.

За Грчку;

Е. К. Венизелос, Д. Панас, Н. Политис, капетан А. Егзодактилос, капетан Пали.

За Црну Гору:

Генерал сердар Вукотић, Ј. Матановић.

За Србију:

Ник. П. Пашић, М. Г. Ристић, М. Спалајковић, пуковник К. Смиљанић, потпуковник Д. Калафатовић.

За Бугарску:

Д. Тончев, генерал Фичев, др. С. Иванчов, С. Радев, потпуковник Станчов.

Како је заузет Белоградчик.

— Аутентични и најтачнији подаци о заузећу Белоградчика —

Заузеће Белоградчика и претходне борбе око истог текле су овако:

При повратку Бугара преко Св. Николе на Дренову Главу и Калну, формиран је из трупа друге армије један нарочити одред и стављен је под команду пешадиског пуковника г. Љуб. Милића. Одред је формиран из пешадијских пукова првог позива и браћометне пољске артиљерије, а имао је за задатак претеривање Бугара преко Св. Николе. У тај Калнски одред одређен је трећи прекобројни пук првог позива народне војске, који је доведен из Новопазарског Санџака, а под командом пуковника Свет. Мишковића и 15. пук првог позива.

Око Св. Николе.

Поред борбе одреда на разним тачкама око Калне и Дренове Главе, 3. прекобројном пуку буде стављено у задатак да зауме Св. Николу, вис, који су Бугари пошто су протерани са Јаловика и Дреновe Главе посели и на коме су се укопали.

Борбе око Св. Николе трећи пук водио је три дана и најзад му 4. јула испадне за руком да зауме Св. Николу на јуриш отеравши Бугаре.

Наступање преко границе.

Извештен о заузећу Св. Николе, командант Калнског одреда одреди наступање преко границе на бугарском селу Чупрену, а у претходницу би одређен трећи прекобројни пук.

Село Чупрен лежи на раскрсници путева Белоградчик—Фердинандово—Софија, а удаљено од саме границе према Св. Николи до 20 километара. 5 јула у вече одред је ушао у Чупрен без борбе, јер бугарски заштитни делови разбијени на Св. Николи нису застали да дају отпор. 6 су се трупе одморише у Чупрену, а 7. командант одреда пуковник Љуб. Милић предузе покрет ка Белоградчику.

Цео одред био је формиран у две колоне — десну, која је имала из Чупрена да удари на село Врбово, па кроз клисуру Студени Врх да избије пред Белоградчик, сачињавао је 2. и 3. батаљон трећег прекобројног пука, а леву колону, која је имала да пређе преко Студеног Врха на село Чифлик и одатле са западне стране на Белоградчик, сачињавао је 15. пук 1. позива.

Пред Белоградчиком.

Чело десне колоне стигло је пред Белоградчик 7-ог у 2 часа по подне, на домаћај ватре са положаја, који

су Бугари били посели ради одбране Белоградчика.

Претходни батаљон — трећи — дочекан је страшном пушчаном ватром на Големој Реци, која тече са јужне стране Белоградчика. Батаљон се одмах развио за борбу и борба се за врло кратко време развн у страшну и крваву, јер је бугарски ватрени фронт износно 1000 метара. Трећем батаљону стигао је ускоро у помоћ и други батаљон истог пука, који се одмах развио у десно крило. Борба се водила до самога мрака и Бугари нису никако попуштали. Са наше стране дејствовала је сем пешачке ватре и ватра из митраљеза и артиљерије, са бугарске само пешадија. Ноћ је прекинула борбу, сви борбени делови остали су на десној обали Големе Реке и ту смо ноћили, док су Бугари били у непосредној близини на левој обали. Преко ноћи слате су извидннице у виду патрола и са једне и са друге стране, патроле су осећале једна другу, али до сукоба није дошло.

Ноћу је добивено наређење команданта одреда да сутра дан 8. јула на знак топовског пуцња отпочнемо наступање ка Белоградчику.

(Сршиће се.)

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

— *Повратак косовских и солунских осветника у Београд.* И у овој свесци „Илустроване ратне кронике" доносимо неколико слика, које прикаазују разне сцене повратка српске војске у Београд. Слике ће бити омиљене у српским породицама, а и потомци ће са поштаји њима крепити у својој национлности.

— *Српкиња из Нове Србије.* Нова Србија је колевка оригиналног српског народа, и њу треба сви Срби добро да упознају. Треба упознати земљу и градове, треба упознати онај красни народ. Ми доносимо слику Српкиње, а у последњим бројевима Кронике донећемо још неколико таких слика.

ГОТОВЕ СУ КОРИЦЕ ЗА
„Илустровану Ратну Кронику"
у првеном платну са насловном сликом Кронике и са златним насловом — врло лепо и укусно израђене. Цена је са поштарином **К 2·20.**
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД. (Ujvidék).

„Ратна Кроника" ће се ускоро завршити, а за тим ћемо одмах покренути нов илустровани лист :

НОВИ СРПСКИ ВЕК

под уредништвом Г. МИЛАНА АНДРИЋА.

„НОВИ СРПСКИ ВЕК" ће бити лист за забаву и народно образовање; служиће културним потребама свију, а нарочито најширих слојева нашега народа; доносиће слике, у првом реду, из ослобођених, а за тим из осталих српских крајева, као и слике у којима се огледа напредак и величина културних народа а могу послужити поуком нашем народу.

У НОВОМ САДУ, септембра 1913.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД — (UJVIDÉK.)

Употреба клишеја законом забрањена

Штампа д. д. Бранка Н. Сад.

СВЕСКА 47. У НОВОМ САДУ, 11. (24.) СЕПТ. 1913. СВЕСКА 47.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Ослобођеној браћи.

Српски роде, племе Обилића,
Цар Лазара, девет Југовића! —
Дочек'о си славу и слободу,
Дарована дичном српском роду!

Храбри војска нашег господара
Надби Турке и преко Вардара,
Преко Скопља и око Битоља,
Где бејаше ужасног покоља!

Пропадоше изелице Турци,
Који беху ко у гори вуци!
Побегоше Азијате клете
Испред славне косовске осветe!

Хај, Косово, поље наше мило!
Дуго си нам под Турцима било!
По теби су сад престале паше
Да све руше што је браће наше,

Наша слога и вера у Бога
Снажне мишке Срба витезова
Победише Турке на Балкану,
Нашој браћи лепши данак свану!

Слава вама за слободу палим,
И с овим вам воштаницу палим!
Ви, Косово поље осветисте,
Српству своме слободу добисте!

Српски оро давно шири крила,
Тамо где је српска земља била,
Што је наше сад је у слободи,
Коју дична наша војска доби.

Боже свети, теби вечна хвала,
Шта је твоја воља Српству дала,
Да нам браћа у слободи живе,
Нашој слози да с по свету дивe!

С. М. Поповић.

Око Коте 650.

— Јунаштво 2. батаљона II. пешадијског пука. —

Још око два сата после пола ноћи из међу 16. и 17. јуна тек. год. чула се јака артиљеријска паљбау правцу Штипа. Други пешадијски пук „Кнеза Михајла" 1. позива у то је доба логоровао на „Овчем Пољу", кад око 6 сати ујутру 17-тог доби наређење, да се крене у правцу одакле допираше глас топовске пуцњаве. Свима је било потпуно јасно, да су нас „браћа" напала и свако: пукови, батаљони и чете, сваки појединац, официр и нојник кренуо се свесно и одушевљено да брани наша права и наше тековине.

— Кретање пука. —

— Покажите се достојни својих предака, Југ-Богдана, Топлице и Косанчића, будите хероји, какви бесте на Крстацу и Софији. Пут је за Прокупље, моји соколови, преко Софије. Напред! — Кад сам пролазио поред другог батаљона, чуо сам те последње речи из говора команданта мајора Јоце *Наумовића*, а мало затим пук се крену, захори се песма из толико хиљада грла одушевљених и раздраганих Топличана и Косанчићана. — Са песмом у смрт рече пуковски свештеник поп Лука, пролазећи поред мене — ова ће војска победити.

— На Коти 650. —

Што се више пук приближавао Брегалници, паљба је била све јача и са наше и са бугарске стране, грмели су огорчено топови и пушчани плотуни. У самом покрету доби пук заповест да похита у помоћ првом батаљону 5. пука, који се храбро борио на коти 650. Други батаљон доби заповест да као претходница први изађе на положај и да потпомогне батаљон 5. пука, који беше цео ангажован у борби. Ја сам лично однео ову заповест команданту пука команданту другог батаљона, који ме врло пажљиво саслуша, а ускоро невероватном брзином изби на положај — коту 650. За овим батаљоном наступао је трећи батаљон.

— Други батаљон иде даље. —

Дошавши на положај и изашавши напред испред свог батаљона, командант је посматрао терен, а затим и не сачекавши нарочиту заповест нареди свом батаљону да продужи

Дочек делегата који се враћају из Букурешта после закључења мира. Пашић, Венизелос и генерал Вукотић

Српски официри на Охридском језеру

кретање падином самога положаја у намери да што пре заузме косу, која се пружала од коте 650 те да тиме осујети обилажење нашег првог крила. У први мах бејах се збунио мислећи, да ништа добро пренео заповест команданта пука, но доцније видех, да је ово командант батаљона учинио по својој сопственој иницијативи, што је одмах и сам командант пука похвалио.

— Изненађење за Бугаре. —

Добро заклоњен тереном, мајор *Наумовић* успео је потпуно неопажен од стране Бугара да развије свој батаљон за борбу и тек што су почели Бугари, по готово безбрижно, да наступају, у том правцу, батаљон осу паклену ватру. Бугари веома изненађени тим дочеком коме, се нису надали, запрепашћени заколебаше се, али само за тренут. Борба се продужи очајна, страшна, крвава и мада са наше стране не беше артиљерије, док Бугари обасипаху наше положаје јаком артиљеријском ватром, храбри Топличани доказаше да се могу и без ње борити. И борба је трајала све до касно у ноћ 17. јуна.

— У јутру 18. јуна. —

Још пре свањења, око 3 часа изјутра, Бугари, по свом обичају, први отпочеше борбу и то јаком артиљеријском ватром. Они су већ мислили да су наше трупе без артиљерије, али се и ту преварише. Преко ноћи, и покрај до зла бога рђавог терена, успели су да извуку топове на положај и на јутарњи поздрав бугарских топова грмнуше наши сложно и убистено. Борба поче на целом фронту крвава и очајна. Нашем другом батаљону стиже у помоћ 1. чета 1. пука и две чете 3. батаљона 2. пука.

— „На јуриш...“ —

Било је осам часова изјутра, кад заишташе наше трубе: »На јуриш! . . .« Терен је био чист и прегледан, непријатељ беше отворио паклену митраљеску, пешадиску и топовску ватру, тако да ниje дао ни ока отворити, али То плашни презирући смрт наступаху смело, но у том моменту Бугари добише знатна појачања и одбише први јуриш. Батаљон се не поколеба, већ одступи на први прихватни положај и ту се задржа, па поче ватром крчити себи пут за бајонетску борбу.

— Долазак II. пука. — Други јуриш. —

Било је десет часова пре подне, кад дођоше Шумадинци, 11. пук, да помогну браћи Топличанима. Пола 11 часова је било кад мајор Наумовић поново нареди јуриш. Диже се маса, бајонети су одсијавали и громогласно „Ура!“ захори се из хиљаде грла. Непријатељска ватра беше страховита. Хука урнебесна. Наши топови одговараху, отвори се паклена пальба са коте 650 и налет наших војника беша потпомогнут.

Наши су ишли само напред. Бесрекидно и бурно: „У-ур-а-а...“ а мртви и рањени падали су као плена, живи су се преко њих спотицали и напред, напред и не зачу се јаук,не зачу се писак. Друг преко мртвог друга, закрвављених очију, стегнутих песница, напред, циљу, — у непријатељски шанац!... И непријатељ, који је звецкао сабљом, који дочекује „на штики“ и иде „на штики“ — *окрену леђа и даде се у бегство* као Турци код Куманова.

— Наш плен. —

У овом славном и беспримерном јуришу храбри 2. батаљон 2. пука *заробио је 1139 бугарских војника, 17 официра, 4 топа, 6 кара, цело митралеско пешачко одељење* са потпуном спремом, запрегом и послугом. па чак и *самог командира* батерије.,

Овим успехом било је омогућено даље надирање на Рајчаиском Вису и даље на Царево Село. Батаљон изби на предњу ивицу бугарских положаја.

— На бојишту после боја. —

Добих наређење од команданта пука да одем команданту 2. батаљона, да се лично обавестим о стању 2. батаљона и о плену, који је батаљон задобио.

Сиђох са положаја коте 650, спустих се преко неке јаруге и почех се пети уз косу. На први корак наиђ.х на лешине из мешане са рањеницима. Бугари нису имали времена ни своје рањене да покупе. Страшно, грозно, мени се коса дизала слушајући писак и јауке ових јадних људи.

Цела је коса била покривена мртвим и рањеним, тако да сам морао газити преко лешева, док сам дошао до главног бугарског положаја. Отрељачки ровови, које су наши артиљериски метци били скоро разрушили, беху пуни мртвих, страшно онакажених.

— Како су Бугари купили војску? —

У једној њиви и житу поред доста мртвих наиђох на 15—20 рањених Бугара, који кад ме видеше почеше да моле, чисто српским језиком:

— Господине капетане, молим да нас не убијеш, ми смо Срби, ја имам мајку у Сурдулици, ја имам земљу на Власини, у Србији плаћам порезу.

На моја питање: па шта ће у бугарској војсци, кад су Срби, — један одговори:

— Био сам у печалби по Бугарској кад је наступао турски рат, па ме нису пустали, кажу: свеједно, а у нашу, а у српску војску, ми смо савезници, заједно ратујемо. Па смо хтели да се предамо, али бугарски официри стоје иза леђа с револвером, па мука жива.

Ја онда наредих носиоцима рањених да их покупе и носе на превијалиште.

Сахрањивање мртвих одмах је за тим отпочело и наши војници покупили су преко 1200 бугарских лешева. У даљем гоњењу непријатеља наши су у селу Татаревци заробили бугарску пољску болницу са преко 1000 рањеника.

Из београдског „Пијемонта“.

Косовски гуслар.

Гудио је гуслар седи под јавором на Косову,
Гудио је пет столећа Историју Србинову,
Соколио нараштаје, спомињ'о им црне дане
Погибија косовскога — луте битке и мегдане,
И властеле кавгу љуту, Царство Српско што разрива,
И подвиге нечувене видовданских витезова,
И вапаје тужне раје под ханџаром што издише,
И војводе и четнике, што на рају крв пролише.

Гудио је гуслар седи пет столећа без одмора,
Упирући поглед мутни на врхове мрачних гора,
И чекао зору рујну, да кроз тмурно небо сине
И озари зраком сјајном мртва поља и планине,
И доведе Вожда храброг и с Њим чету осветника,
Што ће краљу да прелију свете мошти Мученика,
И да смрве синџир тешки, за смрт рају што привеза,
И припале луч слободе више гроба светлог кнеза.

Чекао је гуслар дуго, па му руке малаксаше,
И гусле му исклизоше и на земљу с циком паше.
На груди му глава клону и он заспа тврдим санком
Крај гусала напукнутих с прекинутом струном танком.
Спевао је чудне снове: Из гробнице кнез устао,
Обукао руво сјајно и дорина узјахао.
У десници мач му сева, а левицом трубу стиска,
И у трубу златну дува. Пролама се небо с вриска
Уздрхтала коња гојна. Гробови се отворише,
Из њих храбри соколови са свих страна полетише.
Сјатише се око кнеза — до јунака јунак љути;
Господско им руво блиста, сјакте мачи истргнути.
Ту је Муса Арбанасе, ту Орловић, ту Љутица,
Ту је Милош Обилићу, ту Косанчић ту Топлица,
Ту је Срља Злопогледа, ту Страхинић до Мусића,
И међ њима Југ-Богдане с девет младих Југовића,
Ту је Марко од Прилипа, ту и Реља од Пазара —
А за њима сто хиљада оштре ђорде и ханџара.
Тад им кнеже зборит' оде: „Трпљења је било доста!
Вапај раје на самрти потреса ми силно кости!
И душа ми мира нема с понижења и увреда —
Напред самном! Па ма опет изгинули сви од реда!"

И диже се војска силна право Скопљу убавоме,
А пред војском кнез Лазаре на дорату ватреноме.
Стоји вриска коња бојних, стоји цика осветника —
Сво Косово одјекује од песама и узвика.
Ну где чуда! Кад се Скопљу приближише бијеломе
Чују јасно: звона звоне ко на часу васкрсноме!
Испод Скопља поток крви, до Турчина Турчин пао
А паша им пољем бежи, вас у крви огрезао.

Кад у Скопље уњиоше нигде трага од Турака,
А пред црквом силна војска Душанових потомака.
У храму се хор разлеже, док се тихо са олтара
Молебствија к небу дижу седог пећког патријара.
Пред дворима а под небом, са знацима царског гроба
У одори сјајној клечи Краљ јуначки смелих Срба:
Два монаха из светога манастира Хиландара
Над главом му држе круну негда силног српског цара,
А напољу народ кличе и с војском се љуби, грли,
И довором кити груди витезова неумрли'.

Ту дознаде кнез-Лазаре за јуначка редом дела
Душанових потомака и њихова Краља смела
На очи му од радости ударише сузе тада
И он дозва свиту сјајну и јуначку ко некада,
И у цркву с њом униђе. Ту се Богу помолише
И с царем се иза свете литурђије изљубише,
И кренуше с пуно вере, с пуно нада,
Са војскама сједињеним пут тврдога Призрен-града,
И ту Турчин силно страда, и ту лоше среће био.
Зубима му силан лаве дуге шије поломио.

За Призреном Прилип паде, за Прилепом Битољ чврсти,
И кад земљу очистише од страхоте и некрсти,
Орлови се залетеше и пре него сунце грану
Спустише се кано стреле муњевите на Јадрану.

Као момче плавооко, раздрагано, плахо, живо,
На коњицу белогривом млад је Јадран поскакиво,
И бисера низ за низом добацив'о љупко, мило,
Вереници изабраној у раскошно, меко крило.
Тад се царе руке маши и у Јадран баци гривну,
И Јадрана поноситог за Србију венча дивну,
Уз лом оштрих бајонета и топова грмљавину.
И клицање урнебесно моћном куму Србијину.
Ту се гуслар из сна трже и протрља мутне очи,
И са земље гусле диже и на ноге лако скочи.
Пред њиме се ко на платну заталаса дивна слика:
На Косову српска војска! Силан војник до војника!
Блистају се бајонети, заставе се српске вију,
А из Скопља и Приштине громогласно звона бију.
Више гроба кнез Лазара у кандилу пуном крви
Жишка гори, а пред гробом скрушен клечи Петар Први,
И топло се Богу моли, да милостив буде палим',
А хорови војске брује: »Тебе, моћног Бога, Бога хвалим!«
Док над њима ор'о бели, Геније Српства васколика,
Са кликтањем, силан, кружи - будни чувар осветника,
Кад то виде гуслар седи, јаворове гусле стиште,
И ко сиви соко кликну и полети на бојиште,
Да поздрави светог Краља и да руку ту целива,
Ал' тек беше полетио, издаде га снага жива,
Од радости веће срце препуно му куцат' стаде,
И он, блажен, са гуслама на Косову мртав паде.

Ђурађ.

Како је заузет Белоградчик.

(Свршетак).

Одбрамбени положај Белоградчика.

Одбрамбени положај Белоградчика је теренски врло згодан. Све позиције, тврђава и сама варош леже у једном каменару око кога се издижу вертикални камени стубови од по 100—150 метара висине и само се појединим воденим положајима може прићи до тврђаве, иначе не. Бугари су се били врло добро утврдили у тим каменарима, тако да би се могли одупрети и читавим пуковима за дуже време. — Нападач не може да продре даље од каменара сем са бројно много јачом снагом.

Други дан борбе.

Осмога у јутру, још пре нашега знака Бугари су још у расвитак отпочели борбу страховитом пушчаном ватром на целоме фронту. Делови 2. и 3. батаљона трећег прекобројног пука успели су и покрај тога да се крену, да потисну нешто Бугаре и да се подвуку под сам каменар — али даље се није могло.

Командант одреда посла ординанса да јави левој колони 15. пука, који је морао бити у близини, да што пре похита са западне стране и да олакша напад батаљона трећег прекобројног пука. Око 8 часова пре подне Бугари почеше да дејствују и артиљеријом. Развиј се ужасна борба. Пуцањ топова и са једне и друге стране био је страховит, митраљези и пушке грактали су плотунима у сваком секунду, а кроз облаке дима назирали су се људи, ровови и редути. Посматрали смо дејство наше артиљерије. Кад падне метак у каменар, запрашти, парчад разбијених стена полети у вис и аспе. — Најзад око 3 часа по подне стиже са западне стране и наша лева колона, 15. пук и разви се у продужни борбени ланац. Бугари осуше и на њих артиљериску ватру и настаде борба још страшнија, још крвавија. Битка се водила до самога мрака и ако је наша артиљерија са успехом дејствовала гађајући у бугарске редове — Најзад паде ноћ и борба се нерешена прекину.

Бугари се спремају да бегају.

Преко ноћи наше патроле приметише на бугарским положајима неко сумњиво кретање и известише о овоме команданта, који нареди да се са наше стране ћути, али да се буде на опрези. Постојале су две претпоставке: или су се Бугари спремали на ноћни препад или, што је било вероватније, на одступање.

Деветог изјутра, трећег дана, опет у расвитак Бугари отпочеше прво јаком а затим све слабијом ватром да обасипљу наше положаје. Око пет сати изјутра напред трећи, а за њим други батаљон трећег прекобројног пука отпочеше продирање кроз каменјар. Расути, као кове верући се, крију̂ћи се од камена за каменњашти војници наступали су успешно. Бугари су одговарали све слабије и све мање — остала је само заштитница, главни су делови били у одступању.

Бела застава и улазак у Белоградчик

Кад су се први борбени редови приближили тврђави и главном реду̂ту на 200—300 метара, залепрша се на утврђењу велика бела застава. Но наши пуни искуства са тим белим заставама нису прекидали паљбу и ишли су напред. Најзад 9. јула у 8 и по часова изјутра две чете трећег батаљона избију на главни ред̂ут, а једна чета већ се докопа предњих кућа вароши. У исти мах изби на ред̂ут и командант 3. батаљона прекобројног пука г. капетан Недељко Милић и задржи три чете, а четврту посла да гони одступајућег непријатеља, који је одступао кроз саму варош. По заузећу редута и тврђаве командант трећег батаљона послао је извештај команданту одреда, који је и сам после 15 минута ушао у варош. Командант трећег батаљона одреди једну чету, која је имала да посене ред̂ут и тврђаву, а са две чете уђе у варош успоставља̂ући ред и постављају̂ћи страже пред државна надлештва, војне зграде и магацине. Пола сата затим дошао је и 2. батаљон трећег прекобројног пука, а мало затим и лева колона. Грађанство је необично весело дочекало српске трупе, обасипа̂ући их цвећем и венцима и кличући им: „Добро дошли, ослободиоци наши". Командант одреда наредио је команданту трећег батаљона да успостави ред и да објави да је свакоме загарантован живот и слобода, да се отворе радње и кафане. — Пошто је то објављено, настало је пописивање државних зграда, војних магацина. Најзад око 10 часова пре подне председник општине у Белоградчику Ђорђе Васиљков објавио је да је од данас варош у српским рукама и да се свако врати своме дому и послу, а у 11 часова стигле су у Белоградчик трупе 8. пука трећег позива под командом г. потпуковника Ђорђа Ђорђевића. У исто време командант одреда известио је команданта друге армије, генерала Степановића, да је Белоградчик пао, наглашу̂ћи нарочито, да је у освојену варош ушао први 3. батаљон трећег прекобројног пука, под командом капетана 1. кл. Недељка Милића.

Ратни плен у Белоградчику.

У Белоградчику смо задобили огроман ратни плен. На првом месту одузети су од Бугара шест Дебањкових топова, које су Бугари заузели од нас на Св. Николи и Књажевцу. На позицијама бугарским нађена су 4 машинска топа са челичним куполама најновијег система, 18 Крупових пољских топова, у магацинима преко 3000 пушака нових Манлихерових, а по камењару у бегству разбацаних још око 500. У градским канцеларијама 15. пешачког и артиљеријског пука много ратних планова, секције свију крајева балканског полуострва и уређене књижнице и архиве. У потпуном реду нађен је раскошно уђешени кабинет команданта пука и тврђаве, добро уређена архива 15. пуковске команде.

Сва државна надлештва као суд, начелство, пореска и шумска управа, општина и т. д. такође у реду са архивом; Филијал Народне Банке са празним и отвореним касама.

Славље у Београду: Пролазак славне српске артиљерије

Славље у Београду: Улазак победоносне српске коњице

Све је то попечаћено и испред врата постављена стража. У војној болници лежали су рањени тешко 18 бугарских војника и један официр. Заробљено је 66 бугарских „опълченаца" и један музикант. У магацинима прве армије нађено је хиљадама килограма брашна, пиринча, зоби, пасуља, пексимита и соли, затим неколико хиљада килограма соли, стотинама сандука шећера и чаја и што је најлепше 20.000 килограма лепог сира у буradима. У магацину одеће нађено је доста пари нове и расходоване одеће. Ноћу између 8. и 9. јула Бугари су спалили већи део пешачке муниције, коју нису могли да донесу.

Шта прича бугарски официр.

Тешко рањени бугарски потпоручник Стеван Христугагов из 17. пука, коме је српски шрапнел пребио ногу и повредио трбух, причао је српским официрима, да је било много више рањеника, да је била пуна и војна и грађанска болница и да су сви лакши и тежи рањеници нешто натоварени на колима и топовским карама, а нешто пешке побегли. Дејство српске артиљерије било је страшно и маса војника изгинуло је при распрскавању стена. — Наши лекари су одмах предузели превијање бугарских рањеника.

*

Чим је свршено пописивање плена командант одреда наредио је команданту 3. батаљона трећег пеш. пука, да варош преда команданту 8 пука трећег позива, а списак плена капетану истог пука г. Таси *Поповићу*, а затим су трупе Калиског одреда упућене на другу бојишта.

Н.

Црне заставе и бели завоји

Чувени италијански ратни дописник Гвелфо *Чивинини* пише умиљатском листу „Il Corriere della Sera" из *Београда* свом листу допис, у ком описује расположење и стање српске престонице у тешким доскорашњим данима, кад је краљевина Србија сву своју снагу бацила на крваво ратиште против бугарских крволока, да осигура услове свом опстанку. Ево, шта Чивинини међу осталим пише:

„Неизмерна туга обвија Београд Необичног ли и тужног лета! Кад ће свршити то ружно време? Црни крвопои и сетни врtови, као да шаљу небу тихе молитве: црни крвопои, под којима су остале жене и деца у кућама, на којих су отишли мужеви, у кућама тужним, од којих су већ много сазнале, да се онај, који је отишао, више не враћа. Једна таква кућа је управо овде пред мојим прозором: кућица на један спрат, са својим кућним мирисавим вртићем и прозорчићима, увек закритим белим плетеним завесама. Над врата тима, иструлим од кише, висе две црне заставе. То је знак туге, који истиче свака српска кућа, кад јој ко умре. А туга је у овој тако малој кућици двострука. Умреше двојица. А две куће подаље налазе се радионица са натписом „Јерусалим". где од јутра до мрака режу, пиле и ударају клинце: радионица приготовљача мртвачких сандука, који ради, ради без одмора.

Читав је Београд пун таквих знакова сунђености Од дана до дана умножавају се црне заставе над вратима кућа, над натписима дућана: где-где виси место заставе на вратима венац са црном врпцом, где-где у ком прозору дућана, посред изложене робе, објављује црно уокирена карта смрт власника. На сваком кораку, посред света налазе се жене и дена, одевени у црнину.

Ветар удара даље, куће онде горе уз брежуљак као да се стискају једна до друге, да се утеше којом речју. Али поточићи, који кључају уз путеве, као да јецају, а из радионице „Јерусалим" одјекује без престанка ударање малиња, лимени цимер љуља се на ветру и јеанво шкрипи, а кишa удара и удара у стакла поцрвеле куће.

* * *

По подне је кише престала, над Земуном појавило се крваво сунце међу тешким облацима. Изашао сам, Београд је оживео, улице су се пуниле. Над градом се спуштало необично вече, пуно боја опорих и хладних. И никада тако као у овај сат, светао, а не свечан, после тако тмурног дана, није ми се показао тужан изглед најинтимнијег бола, који он крије изасвоје безосећајне маске. Сав је Београд једна болница. Једна што дођете у средишне улице, ето свуда белих застава, са црвеним крстовима. Београд има тридесетпет болница Свака кућа, која се могла претворити у болницу, претворена је: јавне зграде, школе, богословија, војна академија па и салон једне кавање за концерте. Болничка кола, ручне носиљке, аутомобили, трамвајска кола, дан на дан су са железничке станице преважали рањенике, без одмора, на тисуће. Па поштo средства за превоз нису била довољна сваки се час видело, где полагано долазе до железничке дуге поворке опалих војника, који су ухватившци се рукама око врата двојице људи или ослањајући се о кундак пушке као на штаку, вукли храмљајући рањену ногу за собом, или су се обесили о врат или о рамена носача, или седели на укрштеним њиховим рукама и на пушкама, те показивахуу кроз подеране и раскопчане халуне прса, обвијена, завојима, окрвављеним од првог лечења.

Сад је ово трагично долажење готово довршено, јер Београд нема више места, па кад би и имао, не би имао више лекара. Сама болница у богословији има око четири стотине постеља и три италијанска лекара, који једини врше службу, те морају чинити чудеса, да могу на, време оперирати и лечити. Влакови довозе само мало рањеника, лако рањених, већ на пола опорављених, који су излечени и послани кући.

Али болнице врве. Све београдске госпође постале су болничарке У сат између госпође и жене из народа са белим прегачама и црвеним крстом на руци пролазе у група-

ма улицама. Њихово је одело скупоцено. Сад већ имају месеце службе коју врше, од првога рата. Њихова је кућа болница. Њихов се живот креће између дворана за операције и праоница. У прво је време било мало забуне. Некоје нису подносиле поглед крви, хирургичког оруђа, те страшних болова. Онда су се мало по мало све привикле, постале су спретне, стрпљиве, одважне, самилосне. Једна њихова реч, један осмејак, прекор умирује јадиковање, ућуткава јаук. Њихова рука, која отаре знојно чело, поглади лице, наборано од болних трзаја, боља је од свакога лека. Видео сам једног дана како оперирају неког рањеника, коме су наши лекари вадили зрно из ноге. Неко време је издржао врло блед, шкрипећи зубима, онда га сванула бол, те је почео викати, јаукати и савијати се. Болничарка, једна девојка, која му је држала руке, надвила је своју главу над његову те му пришапнула не знам шта. Рањеник се укочио у најнећем отпору, пољубио је руке, које се држале његове, насмејао се, као да се жели извинити, те је ућутао.

Од јутра до вечери, од вечери до јутра налазе се овде на свом месту. Повијају, перу, шију, поправљају, кухају, те приповедају својим рањеницима. Преneле су из својих кућа у болницу не само своју марљивост, него и нешто од својих обичаја. Све су госпође затвориле своје салоне, обуставиле примања. Пријатељи, који их хоће да поздраве, не требају другог него да донесу цигарете њиховим рањеницима. И данас су већ болнице пуне оних, који оздрављују, често у време починка, госпође у белим прегачама госте чајем своје знанице у врту посред мушкараца у болничким кошуљама те са војничком капом на глави, са повезаном главом, повијеном руком или ногом, која им виси уз штаку. И они срчу и упијају свежи зрак, са својим снажним и сухим лицем са изражајем тихе зачуђености оних, који се осећају да оздрављују. Други су се наслонили на прозоре те гледају тихо и замишљено небо, стабла и куће. Трећи опет, наслонивши се на спољну ограду, говоре с пролазницима, причају поново о рату, приповедају свој доживљај. У свему томе има нешто језиве сласти, која чини тугу још осетљивијом. Они вртови, пуни опорављеника, који се осећају на етер и јодоформ, говоре, да рана зацељује, али показују такође гроботу ране, која је окрвавила овај народ. Рањеници говоре о мртвима. Имаде их толико и толико, пуна их је читава Србија у сваком граду. Одвише их је. Побиру их не само болнице, не само куће, свуда се сусрећу по улицама: сваки час сретну нас малени одреди војника, који носе с равнодушношћу беле завоје, којима су повезали лице и руке. Београд је пун народа кљастог и осакаћеног. То су они, који су суделовали у првом рату, те су већ обукли своје грађанско одело и примили се свога посла, пошто су плаћали свој данак у крви. Данас велика и највећа група оних, који су дошли из јунског рата, оставља мало по мало болнице, враћа се у вртлог живота, да опет посред њега заузме своје место.

Спровод хероја.

Јесен. Дан је хладан и мрачан и ружан
Мртво лишће лежи по путу и стази
Један спровод чудан и бескрајно тужан
Калњавом улицом полако пролази;
Из оловног ниског неба киша лије,
Тужно труба труби, тужно добош бије.

Троја кола црна као три утваре,
Иду, шкрипе, вода клизи са крстова
За њима таљиге лупарају старе . . .
Четир бела проста ковчега чамова . . .
Четири се старца у суром шињелу
Погурили, носе по крстачу белу.

На спроводу никог осим свештеника
— Црна се мантија чини к'о црнина
И шест из последње одбране војника.
Ни посмртних речи ни плача. Тишина,
Само што та кола, црна к'о утваре
Шкрипе и таљиге лупарају старе . . .

Уз прозоре где-где прибиле се жене
Са спровода честих огрубела срца.
Ал' не спроводом су овим растужене,
Млада, стара свака у сузама грца;
Из оловног ниског неба киша лије,
Тужно труба труби, тужно добош бије.

Чиј је спровод ово нико не изусти,
Пред сваким изиђе поворка представа:
Битка лом и трка, грмљаве дим густи,
И гомиле мртвих и рањених лавâ;
И сви погледају у просте крстове,
И свима навиру горке сузе нове;

Оловком, невешто, руком каквог друга,
На крст су имена записана њина:
Са те је простоте силна наша туга,
У тој је простоти наша величина . . .
О светла имена са крстача бели
Они што су светом име нам пронели!...

Заробљавање Бугарима раздају у београдској тврђави чисто рубље.

И док спровод иде с тишином толиком
Испраћен сузама сгрубелих жена,
Тамо, под Рудником и Копаоником
Жена нема мужа, сестра брата нема,
Четири се мајке пред иконом моле
За синове своје, за своје соколе;

Четири синчића нејака код стада,
Замењујући сваки свога оца — гледа
Тамо за планину где сунце запада,
Сваки свога оца са чежњом изгледа —
Док на тужни спровод овај киша лије,
И док труба труби, тужно добош бије.

О, бедно признање право херојизма!...
И једнога дана кад мајка и жена
На миле гробове свеже дођу њима —
С крстача је киша опрала имена!...
И сви погледаше у просте крстове,
И свима навреше горке сузе нове.

Канцеларија Врховне Команде у Скопљу, пуковник Предић и подпуковник Стојшић

ЈЕДРЕНЕ.

Студни ветри смете вију
Пустош нема — влада студ;
Пред Једреном Србин стоји,
Бодрим оком гледа свуд.

Не плаше га бесни ветри,
Нити турског топа гром;
У грудма му срце бије,
Што од турске створи дом.

Лагано се сутон спушта
Тамна ноћ већ грли све,
Из ровова шапат с'чује,
Срб јунаци буде се.

Из груди му уздах лети,
И са њиме жеље све;
Поздрав шаље завичају,
Он за своје премиле.

Студни ветри уздах носе,
И са њиме жеље те:
Поздравте ми оца, мајку,
Љубу, сина моје све.....

Кажте њима у туђини
Под Једреном с' борим ја;
Срећа њина, отаџбина
То је моја нада сва.

Страхоте у Маћедонији.

„N. Wiener Journal“, један од бечких листова, који не могу видити Словене а нарочито Србе, лист, који је до јуче ковао у звезде Бугаре, нема сад куд ни камо, већ и сам признаје да су се Бугари показали горе него икакви зверови. Ево шта пише тај лист:

Све до сад било је наде, да су можда српске и грчке вести о бугарским зверствима претеране и да се могу лако побити, али је нада била узалудна. С поуздане стране стављен нам је на расположење извештај парламентарне комисије, коју је Грчка послала на лице места, да изврди, шта је у ствари. И најјезовитији описи застају далеко од истине.

Тако су догађаји у Мелеинкану, где је уморен и владика Константин, били много страшнији, но што су били описани у новинама. Из извештаја парламентарне комисије доносимо ове језиве појединости:

Око девет часова 8. јула бануше 20 бугарских војника с официром и натакнутим бодежима у владичански двор, у ком се затекао угледни грађанин Папахализорус. великн логотет провинције. Војници закуцаше на врата и, кад им не отворише, обише их, бануше с официром у конак, тражећи ђоја оружје и тајне списе. Грдећи и псујући преметнуше све и разграбише, што им паде шака. Владику и логотета изведоше и погубише на улици пред скупљеним народодом. Натераше их да клекну, прободоше им леђа бајонетима леђа и главе, па их узеше газити и вући за косе. За тим их опљачкаше, па се вратише у конак да траже владичину сестру, али је не нађоше. Стара владичина мајка пресвисну од страха. Из конака однеше две митре, скупоцено јеванђеље и 250 фуната (5500 круна) у готову новцу.

Мртви владика и несретни му друг осташе на сокаку до сутра дан. Тада их с осталим покланим жртвама убацише у недовршену бугарску школу и затрпаше одозго земљом. Кад дође грчка војска, мртваце једва повадише. На пола трула телеса било је страшно и погледати. Многи су скроз прободени бодежима, многима су избодене очи. Дописници енглеских и америчких новина снимили су фотографски ове ужасне призоре.

Гроана недела почињише бугари у Доксату. Штета од пљевине износи четрнаест милиона, број уморених много је већи, но што се мислило. Неколико дана пре тога рекоше бугарски официри, да ће села и градове сравнити са земљом. Народ се сакри у куће. 13. јула опколи бугарска

војска и поче сипати на њ оган из четири топа. Ко хтеде утећи из куће би силом враћен у кућу. Баволској војсци на челу били су мајор Варлев из 10. пешачког пука и официри Иван Ванчев и Борис Маракулапов.

Покољ поче у седам часова изјутра, кад се свијет враћао из цркве. Под нож је ударено све: старци, људи, жене и деца. Још се виде трагови крви. Сат доцније почеше потпаљивати куће. Око подне одоше официри и војници, претоварени новцем и разним стварима.

Несрећне жртве лежале су хрпимице по домовима и сокацима у Доксату. Покупише их истом у среду и четвртак. Нема куће а да није изгубила више укућана. Ко оста жив лута као луд по граду. Нарочито је жалост гледати децу, осталу без игде икога. Девојке и девојчице силоваше, па умориште. Бугари су хватали трудне жене, кладили се је ли дете у утроби мушко или женско, па су парали живе несрећне мајке. Слични призори одигравање се по околним селима. За покоља пљачкаше Бугари више од 15.000 фуната (око 345.000 круна); 1. јула хтели су сагорети Драму и Заталцу, ама не стигоше због победа Срба и с њима у вези брзог продирања грчке војске.

Пре одлаза из Серева искасапише Бугари у пољу педесет жртава; у самом граду починише још горе ужасе. Били су наумили извршити општи покољ, у чему их смете долазак грчке војске. Нађено је више од стотине мртвих телеса стараца, жена и деце, претворених у угљен. Сироте жртве не могаше се спасти бежањем. Фотографисано је више тих лешева. Нађен је труп жене без ногу с конопцем око врата. Поклано је двеста лица, двадесет хиљада људи остадоше без кућа и кућишта; изгорело је 4050 кућа и хиљаду дућана. Штета износи двадесет милиона.

Уз наше слике

Дочек делегата. Ми смо у „Илустрованој ратној хроници" већ донели чланак о значајноме миру у Букурешту, а наша слика приказује радостан призор при повратку делегата у Београд Велики је посао свршен, па се имамо ракога радовати.

Српски официри на Охридскоме језеру. Храбра је српска војска допрла у турскоме рату и до Охридског језера, чувеноga са своје рибе и лепоте, и велика је жеља била, да, при подели земљишта после рата, Охрид Србији остане. Та се жеља испунила, данас је богато Охридско језеро српско.

КЊИЖЕВНА ВЕСТ.

„Ратна Кроника" ће се ускоро завршити, а за тим ћемо одмах покренути нов илустровани лист :

НОВИ СРПСКИ ВЕК

под уредништвом Г. МИЛАНА АНДРИЋА.

„НОВИ СРПСКИ ВЕК" ће бити лист за забаву и народно образовање; служиће културним потребама свију, а нарочито најширих слојева нашега народа; доносиће слике, у првом реду, из ослобођених, а за тим из осталих српских крајева, као и слике у којима се огледа напредак и величина културних народа а могу послужити постреком или поуком нашем народу.

У НОВОМ САДУ, септембра 1913.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД — (UJVIDÉK.)

Употреба клишеја законом забрањена

а. д. д. Бранника Н. Сад.

СВЕСКА 48. У НОВОМ САДУ, 19. СЕПТ. (2. ОКТ.) 1913. СВЕСКА 48.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД.

1389. УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. 1912./3.

Из Нове Србије.

Црква Светог Спаса у Скопљу.

Ову цркву, како веле задужбину Душана, приграбили су од нас скопљански Грци и држали је више десетина година, све док нису скопљански Срби подигли нову лепу цркву и дали на поклон, само да би напустили ову нашу светињу.

Иначе сама црква неугледна је, ниска и без звоника, али иконостас, то је право чудо од од дрвореза. Цео иконостас израђен је врло вешто и врло уметнички у дрвету. Олтар, слике, свеци затим сви главнији моменти из Новог Завета, као рођење Исусово, сечење главе Св. Јована, Три Јерарха и т. д., све је то брижљиво резано и парче по парче намештано. — Црквењак вели да су ову цркву радила три брата Дебарца из Мале Реке код Галичника, Петар, Филип и Благоје. Радили су девет година, а намештали су, састављајући парче по парче у целину, три године.

Десно од олтара уметници су у дрвету израдили и саме себе, са чекићима у рукама. На сред цркве, на једној плочи, налази се гроб Цара Душана, који је сада већ толико излизан да се једва распознаје. То су урадили Грци, док је била црква у њиховим рукама, да би уништили сваки траг, по коме могу Срби полагати право на цркву Св. Спаса.

За време док је црква била у грчким рукама, две недеље српски свештеници, па и треће недеље јутрење је било грчко. Грци су обично отезали јутрење служећи до подне, само да неби на Србе дошао ред и онда би се обично у самој цркви изродила туча између Срба и Грка, а Турци би то једва дочекали и затворили цркву по неколико месеца.

Покривена чаршија.

Одмах десно од цркве Св. Спаса, спуштајући се на ниже једном уском и кривудавом улицом, долази се у покривену чаршију, центар скопљанске трговине. Једна дугачка и права улица, затим неколико мањих попречних улица и уличица, покривених озго једноставним од ћерамиде кровом, представљају покривену чаршију. Трговци, Срби, Турци, и Јевреји, збијени у мале и ниске дућане, баве се разноврсним занатима и трговином. Кројачи, папуџије, абаџије, јорганџије, обућари, мамуџије, пиљари, опанчари, терзије, кујунџије и т. д. заузимају већи део ове чаршије. А има и галантериста, гвожђара, ситничара, па чак сам видео и ову чудну фирму: „Бакалско, помодно галантериска, гвожђарска и дашчарска радња“ тога и тога. Ушао сам у ту чудну радњу, где се ваљда само од тице млеко не може добити Пред дућаном извешани и на еспапске сандуке размештени цицеви, платна, сапуни, парчад челика, шине и урапуше и летве, а унутра у једном ћошку, платно, мараме, ђинђуве и др. па онда, у другом, нешто одвојеном рафу шећер, кафа, пиринач, паприка, на крају другог опет дуге за кола, шине, кључеви, браве и др., а преко пута наслагане даске и летве, разне дужине и ширине. Дуж дућана широка тезга, за којом седи газда у фесу и европском оделу, превршће бројанице и сваки час погледа на

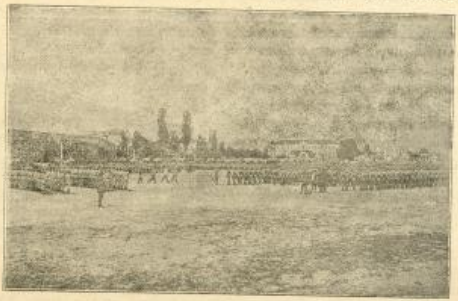

Из новоослобођених крајева:
Заклетва првих регрута у Битољу. — Генерал Гојковић поздравља регруте.

врата као да очекује нешто, док два „чирачета“ (шегрта) хитро и вешто услужују мушторије.

КОД БУГАРСКИХ КОМИТА

Једна посета у Доњем Граду у Београду крајем јуна.

Пре три дана, у друштву г. Андре Стефановића, професора Универзитета, био сам у београдском граду где смо разгледали запљењене бугарске топове. Они су исти као и наши са том разликом што је на њима утиснут бугарски државни грб и почетно слово краља Фердинанда. Том приликом сазнадосмо да су у граду и бугарске комите. Како сам имао прилике да се раније годинa упознам са многим њиховим четницима, и како су неки људи пре извесног времена побегли са наше територије на бугарску, ја сам се заинтересовао да их видим у нади да ћу можда кога познати. И ми смо, захваљујући љубазности г. команданта града, имали прилике да видимо све комите, педесет шест на броју.

Они су пуштени у одређени крај града, где се свакодневно изводе на ваздух, јер су иначе у градским просторијама под надзором.

Сви су четници млађи људи, од 25 до 35 година. На себи имају разна одела. Неки имају домаће чакшире, а турске војничке блузе, или бугарске жућкасте панталоне са црним блузама. На глави носе шапке и качкете, само је један имао српску плаву шајкачу. Неки су имали „еполетушке“ са писменима М. О. Р. О. што би означавало Маћедонско-Одринска Револуционарна Организација. Двојица или тројица су имали бугарске војничке шињеле.

Свима су лица тамна и гарава, многи су неошишани, брадати, из очију им вири лукавство и подмуклост. Њихово држање и физиономија одају људе сурове и дивље природе.

Посматрајући их тако неколико тренутака, спазим једнога

Славље у Београду.

Пролаз српске јуначке пешадије

у народном оделу, какво се носи на Овчем пољу.

— Одакле си ти момче? питам га.

— Ја сам од село Трођерца!

— Па ти си из Србије, то је код Светог Николе!

— Од Србија сам, господине!

— А како си дошао овде?

— Потераше ме српски официри у комору Кад сам био са комором, наиђе бугарска војска, која ме одведе у њихов логор. После дођоше Срби и мене ухватише па ме доведоше овде. Ја нисам крив!

— А има ли који из Злетова?

— Има их мнозина!

— Нека дође ко је из Злетова!

Пред нас изађоше два млада човека у народном оделу, са качкетама на глави!

— Како ти је име?

— Ђорђе Начовић, рече један, а ово је мој брат, име му је Коце.

Из Злетова је пребегло још пре неколико месеца више њих који су отишли на позив њиховог земљака војвода Славка Абасова. Биће свакако да су ови Злетовци из Славкове чете, која је покушала упад на нашу територију 12. јуна, када је и сам Славко платио главом.

— Зар и ти Ђорђе у комитама шта ти је било рђаво у Србији?

— Бога ми, господине, све ми је било добро. Хвала Србији те је по други пут ослободила Злетово. Један пут нас ослободи од Турске, а други пут од Бугара! Ја сам био поред реке у башти, када наиђе бугарска војска. А после, кад поче да бежи, поведе и нас. Тако нас Срби стигоше и заробише код Кочана!

— Где је војвода Славко, што знаш о њему?

— Баво да зна где је, заро њему водим рачуна!

— Познајеш ли ти нас? Ми смо лане били у Злетову, па онда у Пиргу!

— Сећам се. Ви идосте из манастир, прођосте поред наше воденице. Сећате ли се, мој отац вам је хватао рибе у реци!

— Познајеш ли нашег поп Ђорђа из вашег села?

— Како да га не знам, род смо, он ми је од чичо дете!

— А кога има још из Злетова?

Сви четници погледаше у једног омаленог, гаравог човека, који је седео у једном углу. Он пође к нама, а многи почеше полугласно казивати: „Тај је убио српског официра из воденице“.

Он се исправи церекајући се некако сатански.

— Како ти је име?

— Кузман Димитријевић, одговори. И док је он изговорио своје име, окрену се један коми-

та из гомиле и рече. Тај је, господине, убио једног српског официра и то из једне воденице код Злетова.

— Је ли истина ово, Кувмане?

— А што да убијем официра? одговори церекајући се непрестано. Нисам никог убио!

— А што сте запалили српску општинску кућу у селу, шта вам је она сметала!

— Ја је нисам запалио.

— А ко је онда?

— Не знам!

— Знате ли да је све село изгорело?

— Кад смо ми били тамо, изгорели су само дућани код општинске куће, иначе остависмо све читаво.

— А шта ћеш ти у комитама?

— Био сам у Бугарској, па ме силом отераше.

— Па зар и ти комита, упитам једнога, познатог средовечнога човека од својих четрдесет година. Како ти беше име?

— Ананије Николић!

— А одакле беше?

— Ја сам пољак у Бунешу и Трипотонцу. И мене силом поведоше Бугари. Ја нисам крив. Србија нас је ослободила — њени смо.

Видим једнога у шајкачи. Позовем га.

— Одакле си ти момче?

— Ја сам од Трнавац. Име ми је Стојан.

— А презиме?

— Немамо презиме.

— А како те зову?

— Мене зову Стојан Трајков.

— Шта ћеш са овим људима овамо.

— Ја си беше у Рушчук на печалбу, па ме силом натераше да се бијем. Ма несам крив. Мени ми је добро у Србију.

Он је тако говорио, а његова капа, српска шајкача, говорила је сасвим друкчије.

— Има ли који из Куманова?

— Ја... Ама и мене потераше силом одговори један, који је имао жуту блузу, са качкетом на глави.

— Ко је из Орида?

— Ја! одговори један младић у војничкој блузи са еполетама на којима су изведена почетна слова бугарског комитета. Он рече да има још неких из Орида, Прилепа, Велеса, Битоља и сви имају спремне одговоре да су били на печалби, па су их Бугари силом покупили и рекрутовали у чете. Али њихова дивљина и подмукла притворност сведоче да су то чланови оних дивљих хорда, које су насрнуле на нашу територију у циљу пљачка, мучких препада, убиства и зверских крволоштава.

— Гледајте, господине да ме испратите дома, да си гледамо куће и деца зашто несмо скривили! рече Ђорђе Начовић.

У том их стражар позва да се спреме и они одоше у своја одељења. **С. С.**

Београдска „Штампа".

Ст. П. Бешевић

11. АВГУСТА 1913.

на дан дочека косовских осветника у Београду

Ових су дана затрештале труде,
И грунули су топови са града,
У знак, да војска вратила се млада
Са крвавога, али славног рада...
Ових су дана затрештале труде.

Ових су дана заставе од свиле
Ишле на челу јуначких армада;
Оне су сведок свих бојева диле,
И остварених и снова и нада.

По њиној свили са златаним везом,
Док су се гордо и високо виле,
Душмани је тук'о страшним митралезом,
Ал' оне су се лепршале миле

Заробљени Бугари у београдском граду играју „ђандара"

Осветници Косова:
Три млађана српска комите - Војвођана

Пред храбром војском, што је снагом мача.
Показ'ла да је и од Смрти јача.

Ови су дана вратили се људи,
Које смо негда сретали кроз дајке,
Којима беху змајовите мајке
У њих челик и срце и груди, —
Ови су дана вратили се људи.

Ови су дана осветници дошли
Косова тужног и сливничког стида,
Ови се дана тешка клетва скида, —
Јер Славу носе за којом су пошли...
Ови су дана осветници дошли —
И вратиће се на виђушта своја,
На златна поља за којима чезну....
Ал' дође л' сутра до новога боја,
Опет ће у крв предано да трезну,
Кадри и звезде да с небеса скину....
Свесни за чега падају и тину.

ЦРТИЦЕ ИЗ БАЛКАНСКОГ РАТА

— пише Никац од Ровина —

Срео Црногорац Мачванина коморџију ће гони кола која су вукли два велика мачванска вола, па ће га упитати:

— Је су ли то Краљеви волови, Шумадинче?

— Нису, брате, него моји! — одговори Мачванин.

— А која си ти власт кад имаш таке волове? — пита Црногорац.

— Како која сам власт? припиткује Мачванин.

— Тако, јеси ли чесови командијер, капетан или што друго? — пита Црногорац.

— Нисам, брате; ја сам сељак.

— Е нијеси ти сељак, него везир, мој соколе, у сретне те ја бројим чим ти имаш оваке волове!.. одговори му Црногорац.

*

Једном приликом када је требало градити неки пут испод Тарабоша, дође један српски инжињерски капетан у црногорски логор да узме потребан број људи за рад и рече им:

— Браћо Црногорци, који ће од вас са мном у пијонере?

— Ја ћу!.. И ја,.. и ја, чоче... и ја ваистину!.. заграјаше црногорски соколови и не знајући шта су то пијонери, него рачунаху да је то неки избор најбољих момака који ће вршити јуриш. И капетан узе њих три стотине, па са њима оде код алатне колоне, па када дође тамо рече им:

— Узимајте, браћо, ашове и пијуке!

Црногорци се згледаше и упиташе:

— Какве ашове и пијуке,.. што рече чоче?

— Ашове и пијуке, да правимо путове! — рече им капетан.

— Нећемо, ваистину Божу! Зар да ми узимамо ашове и пијуке, па да се прича како смо на Скадар ишли са ашовима и

пијуцима !.. Не ни да јаки Бог! Па ти оћаше да нас осрамотиш пред цијелим свијетом! И нису хтјели.

*

Један стари Црногорац био је испратио два сина на Скадар. У јеку најјаче борбе око Скадра крене се старац да обиђе синове, али како је тада била крвава борба на Бардањолу, сретним случајем оба су му сина остали живи. Старцу је било тешко што му ниједан од синова није био ни погинуо ни рањен, док су други Црногорци губили по једног, два, три па и пет синова на Скадру.

Враћајући се са Скадра сусрете се старац са једном такође старом Црногорком.

— А што си тако невесео, ђаде један? — упита га Црногорка.

— Па нешта сам онако мислен; имам на Скадру два сина и ниједан још није рана допануо! одговорио је старац.

— Е даће Бог, чоче, допашће, ако не погину! — тјешила га је Црногорка.

Сан старца Радована*

— Никац од Ровина. —

Овце чува старац Радоване,
Овце чува по Шару планини,
Броји стадо хиљаду оваца;
Пред стадом је ован преодниче,
А на њему звоно водилица,
Око стада девет добрих паса.
Колико је у стаду оваца,
Свака овца име имађаше,
Сваку старац познати могаше
Код хајдука и горскога вука,
Ил' у туђе стадо загубљену.
Шесет љета по Шару планини
Чува старац пребијеле овце:
Знаде старац широм Шар планину,
Знаде по њој паше и пасишта,
Знаде по њој воде и појишта,
И за стадо дебела пландишта,
Знаде јаме, ђе се крију вуци,
Зна пећине, ђе живе хајдуци,
Зна ђе има кости и гробова,
Зна гњијезда суријех орлова,
Зна јуначке стазе и богазе,
Зна врхове ђе виле долазе,
Зна ђе има воде и снијега,
Зна ђе има од лијека биља,
Још зна старац небесне прилике:
Кад ће такав данак осванути,
Кад загрми, ђе ће ударити,
Кад упече, ђе ће сагорети,
Кад завије у планини вуче,
Кад играју по гори срндаћи,
Кад на мјесец залаје лисица,
Када зору буде кукавица.
За све старац има толковања,
За зло јутро и за добро јутро.
Ја какав је старац Радоване:
Има њему деведесет љета,
Прав је старац као копље бојно;
Очи су му двије ватре живе;
Зуби су му пушчано кремење;
Груди су му ко градски бедеми;
Плећа су му планинске литице;
Здравије му срце од челика;
А бјеља му коса од снијега;
Још по Шару старац поиграва;
Сам се баца камена с рамена;
А сам скаче скока јуначкога,
У појас му двије пушке мале,
Међу њима дипле двојенице;
Од међеда кожух направио,
Од курјака капу поставио,
Свако јутро, како зора сине,
Овце пушта старац Радоване
На попасак у Шар планину.
А кад дође половина дана,
Овце врће струзи у торове,
Да их музу на струзи планинке,
Музу овце од подне до мрака.
Једно јутро у свету нећељу
Поранио старац Радоване,
Поранио, збру преварио,
Из торова овце изјавио,
Ето њега у Шари планини.
Овце пасу, а бију чактари,
Гладни гракћу са јела гаврани.
Када било дневи око подне,
Наврх Шара старац излазио,
Ал' се њему нешто задријема:
За очи му санак пријонуо.
Леже старац под јелу зелену,
Те он заспа санком дебелијем.
Чудиле се на струзи планинке:
„Хвала Богу, хвала јединоме!
Ће ли нам је старац Радоване?
Што га данас са попаска нема?
Нек Бог знаде добра бити неће.
Ил' су њега погубили Турци,
Ил' су му овце рашћерали вуци".
Кад планинке у ријечи биле,
Из облака вила покикнула,
На планини старца пробудила:
„Устај, море, старац Радоване,
У Шару ти овце омркнуше,
Поклаће их вуци и бауци.

*) Ову одличну песму штампао је г. Никац од Ровина у својој књизи „Нове јуначке песме".

Већ је јарко на заходу сунце,
Чекају те на струзи планинке".
Скочи старац, ко да се помами,
И кад виђе на заходу сунце,
Грлом викну девет добрих паса
Те му овце у крдо скупише,
Крену стадо старац Радоване
И за стадом низ Шару попијева.
Дође старац струзи на торове,
Питају га на струзи планинке:
„Шта је, бабо, старац Радоване?
Због чега си данас задоцнио?
Јесу ли ти све на броју овце!"
Планинкама старац бесједио:
„Јесу мени све на броју овце.
Него данас у Шару планини
Бијаше ме санак спопануо,
Те ја легох под јелу зелену.
Ту сам заспо санком дебелијем,
И да не би из облака виле,
Шћах у Шару ноћцу преноћити.
Не жалите, што сам задоцнијо,
Јер сам, старац, диван сан уснио,
Диван санак, а у диван данак,
Баш у свету царицу нећељу."
А кад чуше лијепе планинке,
Овако су њему говориле:
Здраво био бабо Радоване,
„Здраво био, кад си добро снио!
Можеш ли нам снове казивати,
Казивати па и толковати,
Да чујемо чему снови слуте?"
А старац им стаде бесједити:
„Када бијах у Шару планини,
Нешто мене на планину зваше,
Ја се дигох Шару у врхове,
Ал' се мени нешто задријема,
За очи ми санак пријонуо,
Те ја легох под јелу зелену
И ту заспах санком дебелијем,
Усних санак на врх Шара хладна:
Ће се небом кољу двије војске.
Једна војска гавранови црни,
Друга војска соколови сиви,
Змија води гавранови црне,
Крсташ оро соколови сиве.
Љуто су се тице завадиле,
Једна другој вади очи живе.
Гавранима перје отпадоше.
Ко црн снијег на земљу падаше.
Тако траја од јутра до мрака,
Док Гаврани црни побјегоше,
А пред њима змија отрована.
Соколови гоне гавранове,
Крсташ оро змију отровану,
Ће их стижу, ту их и престижу,
Ломе њима крила из рамена,
Свађују их на земљицу црну.
Крсташ оро змију ухватио,
Обадва јој ока извадио,
Те се змија без очи увија,
Гавранове води наопако!
У то стиже пребијела вила,
Пробуди ме на Шару планини."
Када старац санак испричао,
Стаде ми га 'вако толковати:
„Двије војске што се небом клаше,
Поклаће се по земљици црној.
Гавранови то је турска војска.
„Соколови то је српска војска.
Љута змија то је турски царе,
„Од Стамбола Мехмед Господаре,
Крсташ оро то је српски царе,
Од Србије Петре господаре.
Гавранови поломљених крила
То је турска разбијена војска;
А што бјеже црни гавранови,
И гоне их сиви соколови,
То ће побјећ' са мегдана Турци,
Гониће их Срби до Стамбола,
Што је оро змију ухватио
И оба јој ока извадио,
То ће царе надбити султана,
Узети му двије земље дивне,
Узети му сву Маћедонију
И лијепу сву Србију Стару;
По њима ће отворити школе,
А подићи цркве и олтаре,
Зулума нас турског избавити."
Када чуше лијепе планинке,
Љубе красна старца Радована:
„Бог те чуо, бабо Радоване!
Доживио и цара видио
У сред Скопља Петра господара!"
Амин, Боже, да би тако било!

СТРАХОТЕ У МАЋЕДОНИЈИ

У једној наредби генерала Савова вели се: дисциплина је врло ослабила, учињене су многе грешке због неискусности младих официра, што би могло имати озбиљних последица у предстојећем рату.

Комисија једиво описује ужасе, почињене преко овог рата у селима око Серези и Драме, месеца маја и јуна ове године. Комисија помиње имена свих жртава. Бугари су рушили цркве, убијали жене и децу, палили куће, харали, пљачкали домове и дућане и предавали огњу свете утвари. Прво су уцењивали народ, обећавајући, да им неће ништа. Свештеницима су тргали крстове с врата. Сам генерал Ковачев водио је војнике, што су обијали благајну отоманске аграрне банке у Шиљахову и однели из ње 2500 фуната.

На Бањици: Српска коњица која се вратила из рата.

ЗАПИСИ

[„Сви смо ми такви!"] Догађа се у једној од београдских болница. Хирург, Немац, оперисао једног српског рањеника, Циганина, вадио му размрскану кост, не опијајући га и Цига никако да јаукне. После операције лекар прилази Циганину и честита му.

— Нема наште, — одговара Циганин болничарки, која му је превела хирургову честитку, — кажи ти доктору, да смо ми сви такви!

[Која је од када?] Превија лекар једног српског рањеника, који је рањен на Штипу у руку и наређује му да скине кошуљу. Рањеник скида и на грудима се указује ожиљак у величини ораха.

— Од кога ти је ова рана? — пита лекар.

— Са Мердара! — одговори рањеник, и настави: „Имам још две".

— Где су?

Рањеник савија чакшире и показује један ожиљак на чеванији десне ноге и бутини леве ноге, те показује као на мапи:

— Куманово, Битољ!

— Читава мапа, човек да се учи из њих географији! — вели лекар.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Заклетва првих регрута из новоослобођених крајева у Битољу. Генерал Гојковић поздравља регруте. У новоослобођеним крајевима формирани су нови одреди српске војске из тамошњег становништва. Са радошћу одазвали су се младићи да служе у славној српској војсци, која је нечувена јунаштва починила ослобађајући оне класичне српске крајеве, који су преко пет векова у ропству чамили. Нови регрути, који су присаједињени славној српској војсци угледаће се на своју храбру браћу, која им донесе слободу и послужиће својој домовини на дику и понос. У окршајима са небраћом Бугарима, већ су доказали, надмећући се, да се у храбрости изједначе са својом старијом браћом. Свечан је пријаор био, када је јуначки генерал Гојковић заклињао ове нове трупе и када им је казао каква их света дужност чека у служби своје отаџбине. Читав Битољ изашао је, да види ову ретку свечаност и да поздрави нову своју узданицу од сад, храбру српску војску.

Славље у Београду: Пролаз српске јуначке пешадије, 11. и 12. августа 1913. године остаће знаменит у Срп ству. Тога дана вратила се храбра српска војска са бојног поља, где је побрала неувеле венце и прославила српско оружје. Страшне и славне битке по Старој Србији и Маћедонији најпре са Турцима а после са Бугарима, показале су свом свету да је Србин јунак. Непријатељ је свуда побеђиван и отеран са српских граница. Освојене су старе српске покрајине од Турака, а Косово и Сливница је ослобођена. Ти хероји сада се враћају кућама, али пре него се разиђу, српски народ у Београду дочекао их је тако славно, да ће се вечито причати. Закићени цвећем пролажаху ови српски хероји улицама београдским засипани цвећем, а ваздух се тресао од поздрава искупљеног народа којим је поздрављана храбра српска војска. Неустрашиви борци из љутих битака корачали су достојанствено, а на лицу сваког, огледао се понос јуначки са кога се могло читати: ми смо своје учинили за славу драге нам отаџбине.

Заробљени Бугари у београдском граду играју „џандара", и заробљени Бугари у београдском доњем граду. Ове две слике приказују нам оне »јунаке«, који су умели мучки да нападају српску војску, да пале и робе незаштићена српска села, да бешчасте српске женскиње и да зверски мрцваре српске рањенике. Потучени и заробљени ови зверови уживаху потпуно и право српско гостопримство, те им је редовно издавана храна и пречобука, а видимо их како се рахат шетају, па још се и забављају играјући: „џандара". Међутим српски заробљеници у Софији, гладни и жедни гоњени су на тешке радове и затварани у смрдљиве казамате. Види се и овде колика је душа Србинова, да и у свом крвном непријатељу после боја сматра човека човеком, па тако са њиме и поступа, дочим код Бугара се види оно право азијатско дивљаштво, да се и над голоруким непријатељем свети. —

Заробљени Бугари у београдском доњем граду

Па још има неког ко ове звереве хвали и уздиже — срамота!

Осветници Косова: Три млађана српска комите — Војводани. На слици у средини четник Шаца Остојић. — Из Новога Сада, јунак са Новог Пазара. — На глас о мобилизацији пресао је Србију, узео брзометку и борио се јуначки против Арнаута. Код Ђурђевих-Стубова случајно се оклизнуо и пао у провалију са 12 метара висине. Тај му је случај онемогућио даљу борбу те се морао вратити у Београд. Кад је планују други рат против грозне браће Бугара ступио је заједно са својим нећаком Богданчетом у чету „Црнога Влајка" и рањен је на Криволаку у око.

На слици с десне стране четник Богданче Поповић родом из Ср Карловаца. Као младић од 18 год после свршене трг. школе у Хамбургу а на глас да су крволочне бугарске чете онако мучки напале српску војску, дојурио је из далеког краја, да помогне својој прекосавској браћи, спреман да остави свој млађани живот тамо где год на брдовите Вардару. Ступивши у чету војводе »Црнога Влајка« борио се на Криволаку, где му би суђено, да види своја ујака Шацу, рањеног, где паде. Затим се борио и на Брегалници и остао оба пута жив и здрав. Слава младоме јунаку.

На Бањици: Српска коњица која се вратила из рата: После исполнске борбе са Турцима, а одмах за тим са Бугарима вратили су се ови храбри српски борци са бојног поља, да се мало приберу и одморе од великих ратних напора. Победници љутог непријатеља дођоше у престоницу српску Београд, да учествују у великом слављу, које им је престоница приредила 11. и 12 августа о. г. На Бањици пред Београдом видимо храбре ове борце, где чисте оружје, глачају седлаи уздице, како би ипак што свечаније ушли у варош, која им је приредила свечани дочек достојан њихове храбрости, пожртвовања и славе, коју су на бојном пољу тако сјајно стекли. На лицима опаљеним сунцем, измученим од непрекидна штрапаца види се ипак сјај и понос, јер су уверени: да им је тешко и крваво дело ипак крунисано победом јер су непријатеља победили и одагнали га од својих ослобођених граница.

ПРИ ПРЕЛАЗУ ГРАНИЦЕ

Брегови силни, крвави, високи,
Гробови српски, страшни, дубоки,
Грмите громко, потресите поети,
Будите жртве, — дан је радости:
Дошло је време на борбе свето
И ево српске где лете чете
Нама у сусрет, у сусрет право, —
За Сриство цело, здраво нам, здраво!

О српске руке снете и чисте,
Са српске крви дубоке ви сте,
Груните сада и нама пали
Нек' јуриш напред к'о сами ждрали,
Нека нам и крв и срж убуде,
Нека прекаљен сваки нам буде,
Кад се за Сриство српбинско бори
Нека одјекне, нека гв орк!

На путу из Врање, 5. окт. 1912.

О Српска земљо, о свето муке,
О Мајко наша, рашири руке,
Прими нас сада, загрли редом
Летимо тебе с вером, победом,
Храбро и смело к'о деца твоја
А посред страшног крвавог боја!
Покажи твоје гудуре, клапце,
И четвоконе побадај жапце, —

На с нама, Мајко — Бог нека 'прости,
Заплачи силно плачем радости,
Ороси поља и свето гробље
И кликни свету: имамо вите робље!
Суби су шпак успели сада
Да се опросте вековног јада,
Дижи се с нама, подигни чело:
Сриство је с тобом слободно цело!

Биослав

КЊИЖЕВНА ВЕСТ.

„Ратна Кроника" ће се ускоро завршити, а за тим ћемо одмах покренути нов илустровани лист :

НОВИ СРПСКИ ВЕК

под уредништвом Г. МИЛАНА АНДРИЋА.

„НОВИ СРПСКИ ВЕК" ће бити лист за забаву и народно образовање; служиће културним потребама свију, а нарочито најширих слојева нашега народа; доносиће слике, у првом реду, из ослобођених, а за тим из осталих српских крајева, као и слике у којима се огледа напредак и величина културних народа а могу послужити постреком или поуком нашем народу.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД — (UJVIDÉK.)

У НОВОМ САДУ, септембра 1913.

Употреба клишеја законом забрањена. Штампа д. д. Браника, Нови Сад.

СВЕСКА 49. | У НОВОМ САДУ, 26. СЕПТ. (9. ОКТ.) 1913. | СВЕСКА 49.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА ··· СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ···

1389. | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Из мога бележника

— Успомене на Кара-Сули и Килиндир —

Од **Милеве Тодоровићеве** учитељице и болничарке

Санитетском возу, који стиже у Битољ онда кад Бугари учинише препад на Криволак и Ђевђелију, нареди 20. Јуна наша врховна команда да иде у Солун где ће да се стави на расположење грчкој врховној команди за пренос њених рањеника са њеног ратишта. И судра дан, 21. јуна, већ смо били у Солуну.

24. јуна, после повратка са Кукуша, стиже наредба њихове дирекције да ће воз да се креће у три сата по подне. У заказано време пођосмо.

При изласку из станице видесмо да се правац кретања мења. Ишли смо до сад пругом Солун-Дедеагач а данас скопљанском пругом. Нико није тачно знао на коју ћемо страну, све је било увијено у неку тајанственост. Говорило се о некој бугарској комитској чети, са којом су се грчки матрози сукобили, о бугарској војсци која се са Струмице и Дојрана разбегла на све стране.

Сви смо имали једну жељу, од које смо ипак стрепели: да нас упуте некуд близу ратишта одакле би смо могли да посматрамо борбу. Али нас брзо жеља напусти кад угледасмо оне ужасе и страхоте које рат за собом оставља. Пањевине на све стране где се борба водила. Ваздух пун дима и смрада. Горе села, њиве и ливаде.

У огромном пламену, који је обухватао поља са непожњеним житом, назиремо сенке људи који ашовима бацају земљу у пламен не би ли од њега отргли бар толико колико је потребно да првих дана не остану без хлеба.

Колико очајања мора бити код оних бедника испред чијих очију сагорева оно што условљава живот; оно чему су жртвовали сво време и сву снагу своју; у шта су полагали велике наде. Али и тај последњи напор њихове снаге остаје безуспешан јер ватра је бивала све јача и жешћа. На местима где су били дугачки редови крстина остадоше црне гомиле згаришта...

*

У шест сати стигосмо у Кара-Сули. Ту се сретосмо са возом који је из Ђевђелије носио наше рањенике, наше трећаке, који оставише много мртвих и рањених на бојноме пољу али опет задивише Бугаре својим јунаштвом и пожртвовањем.

Ту се нађосмо са г. др. Булијем који је био за неко време бугарски заробљеник у Ђевђелији, кога су „браћа" Бугари, које је он на Једрену лечио, опљачкали те је морао у Солун да се снабде разним потребама. Од њега и наших рањеника дознадосмо све подробно о упаду Бугара у Ђевђелију. Још се ни један воз

Славље у Београду:
Свечана посвета и откриће споменика великом вожду Карађорђу 11. авг. 1913.

није кренуо а у станицу уђе трећи воз из Дојрана, пун грчких рањеника. Рекоше да се тамо води очајна борба. Чуде се да је наш воз тамо упућен пошто нема више од 20 рањеника.

Дуго смо ту чекали не знајући хоћемо ли да путујемо или не. Доцније чусмо да је машиновођа отказао да те ноћи вози ка Дојрану. Има пуну кућу деце коју не жели да остави бес хранитеља. После тога нам саопштише да ћемо ту остати целу ноћ.

На станици је било много војске. Све је било на ногама целу ноћ. Свак је држао пушку спремљену да је одмах, ако устреба, употреби. Зазирало се од шушња. Расули се матрози на све стране, па, ипак, нико није био сигуран да ће осванути жив. У такој атмосфери ни ноћ није могла на миру да се проведе.

Сутра дан то исто. Да ли је пруга била сигурна или не, то нико није знао. Телефона није било, телеграф несигуран. (Свршиће се).

Свечани дочек VII. пука у Београд 15. авг. 1913.

Погибија једног бугарског пука

— Шта казује један бугарски посмртни оглас. —

(Из „Мира“).

Официри. подофициари и војници бугарског осмог пешадиског пука Кнегиње Марије Луизе штампали су у софиском „Миру“ посмртан оглас ради помена својих другова на тога пука, који своје кости оставише на тракиским и маћедонским бојиштама, „у рату са Турцима и у рату коварним са везницима.“

Ево тога посмртног огласа:

„Осим похотен Приморски на Њној царско височество књагиња Марија Луиза полк сматро за своју свету дужност да после свршеног рата са Турцима и рата са коварним савезницима да помене вечне памети ради паде своје другове-хероје, који своје кости оставише на тракиским и маћедонским бојиштима.

Потпуковник Попов Никола

Командант трећег батаљона, родом на Граца, погинуо 16. октобра 1912. год. код села Караагача;

Поручник Чехларов Христо

Командир 16-те чете, родом из Варне погинуо 16 октобра 1912 код села Кара-агача;

Поручник Недев Николај

Командир 14-те чете, родом на Варне, погинуо 16 октобра 1912 г. код села Кара-агача;

Резервни потпоручник Пејчев Антон

Ађутант другог батаљона, родом из Варке, погинуо 16 октобра 1012 г. код села Кара-агача;

Резервни потпоручник Мандаџијев Јанко

Водни командир прве чете, на Горње Оревице, погинуо 17 октобра 1912 г. код села Кара-агача;

Резервни потпоручник Ганчев Ганчо Петров

Водни командир прве чете, из Балчика, погинуо 16 октобра 1912 г. код села Кара-агача.

Резервни Потпоручник Поков Коста

Водни командир 16-те чете, из Шумена, погинуо 16 октобра 1912 године, код села Кара-агача.

Резервни пбтпоручник Думбев Васиљ

Водни командир прве чете, из Балчика, погинуо 19 октобра 1912 год. код села Чонгаре;

Резервни потпоручник Тонев Петр Петров

Водни командир у седмој чети, из Варне, погинуо 16 октобра 1912 год. код села Кара-агача;

Резервни потпоручник Ноев Иван Георгијев

Водни командир у деветој чети, умро 13 новембра 1912 год. у селу Бекирли;

Капетан Пенчев Иван

Командир митраљеског одељења, из Грабова, погинуо 10 јула р913 год у калиманској битки;

Резервни потпоручник Колев Коју Којев

Водни командир у осмој чети, из Старог Орехова, погинуо 5 јула 1913 год села Калиманци;

Резервни потпоручник Мутафов Петр

Водни командир у седмој чети, из Варне. погинуо 16 јула 1913 године у калиманској битци;

Резервни потпоручник Пајчев Бојан

Водни командир у осмој чети из села Здравец, погинуо 10 јула 1913 године код села Злетова;

Резервни потпоручник Петров Христо Станков

Водни командир у осмој чети, из села Еркени, погинуо 10 јула 1913. год. у калиманској битки:

Санитетски мајор др. Зографски Атанас Главни пуковски лекар, из Савлијева, умро 19 јула 1913 године, у Црвеном Селу;

Резервни потпоручник Дуков Никола Жечев Водни командир у петој чети, из села Шабла, умро од ране 10 новембра 1912 године, у Варни;

Резервни потпоручник Ковачев Бојан Тенев Водни командир у петој чети, из Осман Пазара, погинуо 20 јуна 1913 године код села Злетова.

77 подофицира и 1121 војник погинули су и умрли од рана и болести.

Ми се клањамо пред вашим хладним гробовима, браћо и незаборављени начин мили другови. Ви сте сјајно платили ваш дуг отаџбини давши пример самопожртвовања и херојске Смрти.

Покој вашем праху. Бог да вас прости!

Официри, подофициери и војници Осмог пука".

ИЗ СРПСКОГ ПОХОДА НА АРНАУТЕ.

Ток борбе код Маврова.

(Од једног очевица.)

Да би се спречили арнаутски упади на правцу *Жеровица—Маврово—Гостивар*, упућене су 9. септембра две чете 20. пешачког пука, које су дотле гарнизоновале у Гостивару и Тетову. Ове две чете, које због рђавих позиција, а које због надмоћности Арнаута, морале су се повући без отпора на положај *Влахиницу* (Вододелница реке Радике и Вардара).

Ради појачања ових двеју чета и да би се још боље спречило надирање Арнаута, 9. септембра у вече послате су још две чете 20. пешадиског пука из Скопља, са мајором *Здравковићем* на челу, који је са четама стигао на положје 11. септембра у 5 сати у вече. Мајор Здравковић је одмах узео команду и над осталим четама, којих је било још три и међу којима је била и једна чета 19. пешад. пука из *Дебра*.

Свих ових пет чета отпочело је са Арнаутима борбу, која је трајала све до мрака, када је борба морала бити прекинута. Мало ниже од ових положаја била је једна батерија од 4 топа, која је избацила свега 3—4 метка, пошто је ноћ прекинула борбу. Арнаути су ту ноћ у главноме задржали исте положаје и целу ноћ су хвалакали и пуцали. Преко ноћи се наше чете врло добро утврде, не одзивајући се на арнаутско пуцање у ваздух.

12. *септембра* изјутра око 5 часова, Арнаути сном силином навале на наше десно крило и не само да су задржани у надирању, него су натерани у дивље бегство. На десном крилу командовао је капетан *Миљковић*, који је увек био пред својом четом и претходно примером. По наредби коју је добио, имао је да се заустави на заузетим положајима и да пушчаном ватром даље гони непријатеља. Да је капетан Миљковић имао наређење да настави надирање, ствар би брже била решена, јер је друга чета, која је имала да им пресече пут и да опколи Арнауте, дошавши под јаку арнаутску ватру, морала да се повуче. Арнауте то охрабри, и они алакну напред свом снагом опет на десно крило.

Отвори се жестока борба. Наши нису хтели да се макну. Арнаути су бесно надирали. Тукло се кундацима и ножевима, ашовима. У тој борби буде тешко рањен капетан Миљковић, и војници видевши то, почну повлачење.

Али их у повлачењу, после непуних 300 метара, заустави мајор Здравковић, који је тога тренутка наишао. Он их изнова поведе на јуриш и нагло заустави Арнауте у продирању. У то време Арнаутима стигну појачања и да не би наша батерија дошла у опасност, мајор нареди повлачење на згодан положај, на коме су се наше трупе држале до доласка дванаестог пука.

У овој борби 12. септ. из тога батаљона 20. пука погинуло је 4, а рањено 25 војника. Арнаути су пак код једне карауле, око које се водила најжешћа борба, оставили преко 30 лешева, ма да су многе своје жртве односили собом.

Тако је било 12. ов. м.

—

13. септембра ујутру почела су се поједина одељења Арнаута да спуштају у долину Вардара, код Речана и Врутока. Наше трупе су отвориле ватру, помогнуте артиљеријом, која је дошла са 12-тим пуком. Овако даље надирање Арнаута заустављено је. Артиљеријска и пешачка ватра их је тако страшно обасула, да су се они одједном дали у дивље бегство.

То после подне, око два сата почела су са арнаутске стране да пуцају два брдска топа, али тако неправилно и несигурно, да се одмах видело да не умеју да рукују топовима. Њихови топови су били намештени на Влаиници.

Међутим су нашим трупама непрестано стизала појачања. То после подне заподела се јача борба између Арнаута и предњих делова 12. и 20. пука. У тој борби погинуло је око 40 Арнаута. Ноћ је опет прекинула борбу и нашим трупама је време до ујутру дато за одмор.

Ноћу између 12. и 13. септ. Арнаути су са великог даљине узнемиривали наше војнике, пуцајући с времена на време. Али све то није имало никакна успеха.

Славље у Београду:
Краљ Петар пред војском и народом одликује престолонаследника златном медаљом за храброст

14. септембра био је наређен напад 12. пука и бат. 20 гука. Напад је извршен око 10 часова сеом силином, и Арнаути се после кратког отпора дадоше у у *дивље бекство*. Наше су трупе заузеле најглавније положаје. Наступање се настављало до ноћи.

Уз пут, где год је наша војска пролазила, наилазила је на попаљена и опљачкана села. По селима су наши војници наилазили на *жртве Арнаута, побијене сиксиром или можда, што вичи да се међу собом сами убијали*. Арнаути су потпуно уништили села Леуново и Никифорово, а опљачкали Маврове Ханове и Маврово.

Арнаути су ту ноћ одступили ка Жеровници, долином реке.

—

15. септембра наша је војска продужила марш без великог отпора и дошла до линије Трница—Галичник, испред самог Маврова. Ту је 12. пешадиски пук наишао на предње делове 7. пука и заједно с њим наставио продирање.

—

16. септембра није било великих борба, заузета је Жеровница и цела долина реке Радике и истога дана дошло се у близину Дебра.

У овом сукобу Арнаути су оставили око 400 мртвих. С наше стране погинуло је 4, а рањено 9 војника. Међу рањеницима су и наредници Стеван Младеновић, који се у турском рату борио као редов, а сада рањен као наредник, и Драгиша Павловић.

Наши војници су се храбро држали и показали да се умеју борити не само са уређеном редовном војском, већ и са дивљачким хордама и разбојницима у масама. Наши официри су и овога пута претходили примером и без страха изгагали се ној већој ватри.

Из скопљанске „*Нове Србије*".

Бој на Рајчанском Риду

Од злетовске Реке до Рајчанског Рида — Успеси српске артиљерије.

На дан 20. јуна 1876 године, објављен је рат Турској. Тога дана ове године дошло се сјајан српски напад на Рајчански Рид, које је досад био границом између ове Србије и ове Бугарске.

С околних висова чује се брза, нервозна топовска паљба. То наша артиљерија доприноси уништење разбијеног непријатеља који се не повлачи већ бежи безобзирце.

Одбивши 18. јуна мучки напад бугарске армије, предузет 17. онако остентативно и онако надмено, наша је војска на противниковим леђима ушла у његову земљу. Први задатак, који је ваљало решити, био је ослобођење Рајчанског Рида, који је наша војска и у рату с Турцима сама освојила, али који су Бугари на подло начин себи присвојили, протеравши отуда наше власти и нашу посаду. Да се не заоштравају односи између савезника, примљена је овда Злетовска Река за границу, и Рајчански Рид је припао Бугарима.

И на реванш се није дуго чекало. На дан 20 јуна у 11. сах. пре подне предузет је напад на Рајчански Рид, а већ у 5 часова по подне пале су се на њему заставе наших пукова.

Рајчански рид је вис, који се налази на левој обали Злетовске реке и који се благим повијарцима непошумљеним и голим, спушта у саму реку. Падине, уз које је наша пешадија имала да се пење представљају стрми степ савршено из равнице, која је са врха могла бити у правом смислу брисана како из пушака тако из топова. Бугари су за време ових дугих дипломатских преговора и својих мирољубивих уверавања, подигли читав низ утврђења и понаместали толико препрека нашем наступању, да би мање, одлучна војска једва смела да приступе напад на овакав град. Рајчански Рид је, збиља, град који би могао бити брањен и одбрањен много мањом, али добром војском.

Бугари су на Рајчанском Риду и даље дуж Брегалнице искупили жалосне остатке своје IV. армије, која се у онемоћалњем нападу за наш стратегијски фронт бесмртно — обрукала. Специјално на Рајчанском Риду биле је чувена и у мирно време слављена рилска дивизија, о којој је њен командант 18. ов. м бугарској врховној команди послао овакав извештај: „Дивизија ми је разбијена. Борим се у одступању. Молим за дала наређења." Рилској дивизији придато је неколико бригада добровољаца и огромни број топова, полских и хаубица. Оволика снага, на овако јаком положају требало је доиста, да покаже мало већи отпор.

Напад је почео артиљеријском припремом за наступање пешадије. Припрема је извршена тако сложно, тако методички и тако зналачки, да данашњи дан чини част нашој артиљерији, нашим артиљеријским официрима, који су славу свога оружја из наших ранијих ратова измели у још јачој светлости. Покушаји бугарско артиљерије да с нашом заседе дуел били су бедни и изазивали осмех код наших пешака. Она се док није била уњуткана, морала ограничити на пуцање без ефекта, на пољу које је једино могла да поджи бугарску пешадију која је, запљускивана таласима нашега напада, премирала од страха.

Кад је наша пешадија кренула напред, наш напад лично је на испреживано дување ветра, под којим се бугарска одбрамбена линија угибала док није пресла. Засипана шрапнелима под претњом непрекидноге приближавања једне пешадије, која је несумњиво готова да пође и на нож, бугарска је одабрана попустила у својим везама и у тренутку, кад су наши пукови извијали на Рајчански Рид, на њему је, сем лешева, било неколико гомила оруђа, с по сасвим прилични, официрн како тако успели да задрже на положају.

Али и те гомиле нису биле ту да извазе последњи отпор, да часно и до краја изврше дужност према својој Отаџбини, него да покушају једну подлу превару, која се у бугарским војним круговима без сумње, сматра као особито духовито ратно лукавство, јер иначе не би у њиховој војсци била тако распространена.

Бугари, на име, одржавају у овом рату једну чудноватву и у цивилизованом свету осуђену праксу. Чим виде да су осуђени на пораз и да часним путем не могу доћи до победе, они на својим позицијама истичу, у знак предаје, беле заставе, или у наш логор шаљу „парламентаре", да поведу какве било преговоре. Кад се понуд од наше стране прими али док још „преговори с парламентаром трају, они врше потребна померања својих трупа и спасавају на тај начин оно, што се никад спасти не би могло, или, што је још чешћи случај, осну плотунску и сигурну ватру на наше најближе трупе, које у правилној претпоставци да имају посла с часним противником напустају борбену готовост и оријазе своме противнику с маслиновом граничном у руци.

Кад је 18 ов. м. бугарска офанзива почела да издаје, на нашу страну упућено је преко десет парламентара с разним мисијама, а скоро на целом бугарском фронту непрашле су се биле заставе. Парламентари су за тренутак укочили нашу акцију, а беле заставе су, богме можда прогутале доста невиних жртава, али је одмах свима била јасна та

Славље у Београду:
Престолонаследник Александар у разговору са војводом Радомиром Путником на Калимегдану

нова тактика, коју Бугари нису могли научити ни од Немаца ни од Јапанаца, каквима су они пре рата желели да се представе на Балкану.

На Рајчанском Риду сличне понуде нису увиђате у обзир и оне трупе бугарске које су се усудиле сачекати јуриш наше пешадије, биле су просто уништене а оне, које су у дивљем бегству напустале положај, десетковала је наша одружена пешачка и артиљеријска ватра, која и у овом тренутку појединим мецима испраћала неустрашиме заточнике „једне и недељоне Македоније".

Операција против Рајчанског Рида ће доцније кад буду објављене све њене појединости, заузети видно место у историји овога братоубилачкога рата. Њене су битне одлике: смишљен и целисходан распоред трупа; јединство мисли и јединство акције код команданата; истрајност, жилавост наше пешадије у ватри и њена офанзивна способност да противника ухвати за јаку; изванредна наша артиљерија и њена изразна жеља да се сва стави у службу пешадији, и најзад, дивна и невероватна свест о дужности, која је наше војнике водила у смрт.

[Од учесника].

ШТА ПРИЧАЈУ РАЊЕНИЦИ О ЗАУЗЕЋУ ЈЕДРЕНА

Један од рањених српских официра причао је после пада Једрена дописнику једног листа:

— Једанаестог овог месеца у подне поново је отпочело бомбардовање, а нама је било наређено, да се спремамо за наступање; знали смо одмах, да ће то бити одсудни напад. Ми смо имали да јуришамо на најстрашније утврђење: на Папаз-Тепе. Страшно бомбардовање с наше стране, на које је исто тако страшно одговарано са стране турске, трајало је до пола 2 сата по поноћи, наш пук, као и сви други, био је спреман за полазак у очајну борбу.

У 3 сата по поноћи наређено нам је кретање кроз приближнице, која спајају наша појединa постројења. Наредба је гласила, да се предњи непријатељски положаји морају заузети ма по коју цену, ма колико жртава стало.

Наступали смо и дошли до на 500 метара пред непријатељске положаје, непрестано се утврђујући; два батаљона су ишла напред, један позади, док је четврти био остао у резерву као резерва; за све време наступања тукла нас је страшна непријатељска ватра. Кад је било на 500 метара пред непријатељем, стали смо и на брзу руку се укопали.

Око пет сати ујутро паде магла те под њеним заклоном грунемо напред на предње непријатељске ровове. Ту сам и ја рањен.

Сутра дан је на Папаз-Тепеу био крвав окршај; било је наша три јуриша, од којих је први био најкрвавији; што је пало, то је пало у том првом јуришу. Тај јуриш био је између 12. и 13. марта око 3 сата и 20 минута по поноћи. Онда су дошла још два јуриша. На Папаз-Тепеу борба је била страшна, јер су Турци само у предњим рововима имали 24 митраљеза. Али се она ипак око 6 сати изјутра сршила сјајним заузећем овог страховитог утврђења.

Овде је највише изгинуо 4. батаљон, који је више него преполовљен, па је за њим дошао 3 батаљон, под командом капетана Трифуна *Павловића*. Кад је овај батаљон изменио 4 батаљон и пошао напред, Турци су после кратког времена били наједанред престали да одговарају на нашу ватру и истакоше белу заставу у знак предаје.

Али наша артиљерија имајући довољно искуства са оваким „турским предајама", не поверова им, него један топ потеже и погоди посред оне беле заставе. Тај погодак морао је страшно запрепастити Турке, јер од једнред излете из последњег рова велики број турских официра, који у знак истинске предаје подигоше руке у вис.

Тада им прије командант са својим људима и прими њихову предају. Ту се предало 57 официра и око 2000 подофицира и војника. Командант се изјувио са официрима и пољувио се са по једним наредником, капларом и редовом, па је онда све те заробљенике једна чета спровела у логор 9. пука. Том приликом се један од заробљених, млад артиљеријски официр, као махнит лупио у главу, како је изгледало, зато, што је заробљен од војске, која није имала ни шињела! А та војска без шињела била је пред полазак добила по два тајина и већина војника по један од тих тајина оставиди у логору. Упитани, што то чине, одговорили су: „Море, кад заробимо и доведемо овамо ону турску жгадију, нека има чиме да се нахрани, јер су несрећници много изгладнели". А ти несрећници и та жгадија у самој битци су при повлачењу одсецали носеве и уши нашим рањеницима, који су при ускакали у шанчеве!

Ту је наша артиљерија правила праве брвуре. Тако на пример метак из једне наше хаубице ударио је у уста једног турског топа и пробио чауру, што је у брзини остала у топу; други један метак потпуно је уништио један митраљез.

Вредно је још споменути и то, да су први турски стрељачки редови били страшни, јер су гађали управо у око. Али се наши ипак на то нису обазирали, јер су и наши гађали одлучно, а били су далеко већи јунаци. С нашим пуком борили су се, такође изванредно храбро, по један батаљон из 7. и 8. пука и два батаљона из 4. прекобројног пука.

Други један официр прича нам о погибији команданта батаљона у 9. пуку, капетана Љубе *Ристића*:

— У 10 сати, кад је магла била почела већ да се разилази, дође наредба да се први ровови морају заузети без обзирања жртве.

Капетан Ристић био је из једне мале могиле постројио свој батаљон и стао му читати и објашњавати наредбу. Наједared сасвим изненада, долети један куршум са Арде и погоди јуначког капетана лево у слепоо око; он *паде мртав* не пустивши ни гласа. Њега је одмах заступио у команди инжињерски капетан Драгутин *Павловић*.

Један учесник из јуриша на утврђење Јуч - Тепелер саопштава нам ове појединости о тој славној борби:

Славље у Београду:
Краљ Петар држи говор при откривању споменика Вожду Карађорђу 13. августа 1913.

— 11. марта дође наредба да 3. и 4. батаљон 13. пука Хајдук-Вељковог буду спремни за напад између 12 и 1 по поноћи. Батаљони су били брзо готови.

У први сумрак 3. батаљон добије наредбу, да сиђе у предстраже, а наскоро за тим стигне саопштење да обе наше дивизије имају да изврше општи напад, тако да ће артиљерија дејствовати до 2 сата и 30 минута па ће се у 3 сата пешадија кренути на јуриш. У означено време, после ужасне, паклене артиљеријске ватре 3. батаљон је постројио у борбени ред своје три чете, док је једна остала у редуту као прихватница.

Пред полазак значари (трубачи и добошари — Ур. „Бр.“) означе борбу. Организовани смо били овако: на 20 корака напред бомбашко одељење под командом наредника Лазара *Јовановића*. Из њих свака чета истакла је по једну десетину у ретак стрељачки строј. Ишло се брзо, у реду и у највећој тишини: командант батаљона Михајло *Филиповић* ишао је на 20 корачаја напред, а командири испред својих чета на по 10 корачаја. Четама су командовали капетани Милан *Николић*, Доброслав *Мојсиловић*, Душан *Хаџи-Јовановић* и Владимир *Јојић*.

У означено време на Јуч Тепелер су се кренули 3-ћи и 4-ти батаљон српског 13. пука, а с њима, према наређењу, и цели бугарски 55. пук.

Кад смо били на 20 корачаја испред турских шанчева, *Турци* из шанчева *осу страшну ватру*, наши официри командују: »Трчећим кораком!“ и са громогласним „Ура!“ *у надомак у шанчеве*. Тада наредник бомбаш баци неколико бомби. Турци се збунише, њихова труба поче да свира „Назад!“ и Турци одступише у касарну Шејтан Торла; али не сви јер их неколицина остаде, дочека нас на бајонет и бише помлављени.

У то време наша патрола нас извести,да је **бугарски 55. пук изостао иза нас на 500 метара и да се заклонио** у једној удолици. Ми онда пошаљемо другу патролу, да јави браћи Бугарима, да смо ми већ ушли на положај те они могу сад без страха само да дођу. И они заиста сад крстоше напред и дођоше у нашу висину.

Али сад се Турци искупише из касарне и извршише контранапад и **— бугарски 55. пук опет се повуче натраг.** Само смо једну чету ми успели да задржимо. Међу тим наши батаљони остадоше, пошто су имали наређење, да по сваку цену и зазуму и задрже положај.

Славље у Београду:
Свечан улазак престолонаследника Александра на челу са својим штабом

Командант нашег пука, сазнавши за одступање бугарског пука, пошаље нам одмах ону резервну чету из редута и 2. батаљон 13. пука те се поновно бацимо на Турке Турци су се убрзо затим опет вратили са 8 митраљеза, али су и сада били сасвим затрвени.

Овим се и завршило љубазно причање српских јуначких рањеника, јер је воз већ био ушао у београдску станицу.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ.

Свечана посвета и откриће споменика великом вожду Карађорђу 13 августа 1913.

Тај дан када је Београд пливао у великој радости дочекујући своју победоносну војску, тај дан је откривен и споменик великом вожду Карађорђу на Калемегдану. Великом човеку, неустрашивом јунаку, који пре сто и више година: „*Диже народ, крсти земљу, а варварске лапце сруши; из мртвијех Срба дозва, душу живот српској души.*“ Том великом човеку одужује се српски народ видним спомеником, дочим ће у души сваког Србина вечито бити урезано име великог вожда Карађорђа. Унук и праунук великог вожда учинише још и више за свој народ, а тиме доказаше, да им у жилама тече крв великог свога претка. Око споменика великог вожда, окупљаће се увек Србадија, да се крепи и челичи у великим делима великог Карађорђа, јер Србин је увек за другог аргатовао, време је, да и за себе ради.

Свечан долазак седмог пука у Београд 15. августа 1913.

У балканском рату српска војска најсјајније се показала. Победа за победом беху извојеване и ослобођени стари српски крајеви. Од редова до највишег официра сви су са највећим прегором вршили своју узвишену дужност, која је уродила таким плодом, који је у историји ратовања незабележен. На Куманову, Битољу, Прилепу, а после на: Брегалници, Криволаку, Рајчанском Риду, Кочанима, Белоградчику и другим биткама против Турака и Бугара показао је српски војник да је непобедив. Али: „Без муке се сабља не сакова“, тако и ови љути бојеви много су српских јуначких жртава однели — који су својим гробовима обележили међе српских земаља. У тим љутим бојевима учествовао је и јуначки седми београдски пук, који је скоро највише жртава имао. Београд је за својом браћом, родитељима и рођацима много се у срцу за-

вио јер је многи од њих оставио своје јуначке кости на бојним пољима. У слављу које је било у Београду 11. августа, требао је и седми пук да учествује, али је због колере морао заостати у карантену, те је тек 15. августа могао стићи. Али су Београђани тај дан свечано дочекали свој јуначки пук, који им је тако сјајно образ осветлао.

Краљ Петар пред војском и народом одликује престолонаследника златном медаљом за храброст.

Јуначки праунук великог вожда Карађорђа, доказао је у овом величком балканском рату, да му у жилама тече јуначка српска крв великог свога претка. Овај младић показао се у овом рату као јунак и као човек, учествујући у свима биткама излагајући се свима опасностима, да у српску војску унесе дух и самопоуздање у победе. Прва армија српске војске, која је била под заповедништвом престолонаследника Александра ишла је из победе у победу. На Куманову, Скопљу, Прилепу и другим биткама на којима је освећено Косово, даље у биткама против вероломних и крволочних Бугара свуда је лично са својом храбром војском учествовао и престолонаследник Александар. Многи се чуђаху издржљивости и јунаштву његову а и оном прегору са којим је у битке улазио. Миран, присебан а одушевљен за свету ствар вољно је вршио своју дужност, која му је донела љубав и поштовање јуначке српске војске и свега српског народа. За све своје јуначке подвиге у ратовима, одликован је златном медаљом за храброст, које је одликовање пропратило бурно и одушевљено одобравање војске и народа, јер је он то и заслужио. Велике наде полаже српски народ у свога будућег владара, који је од свога великог оца научио у првом реду, да свој српски народ љуби и да се за њега жртвује.

Престолонаследник Александар у разговору са војводом Радомиром Путником на Калимегдану.

Сваком Србину који је учествовао у дочеку победоносне српске војске у Београду, надимаху се груди особитим и узвишеним осећајима, гледајући пролаз непобедних српских хероја, који се враћаху са бојног поља, где су побрали неувеле венце српској војсци и српском имену. За све те успехе у првом реду припада највећа заслуга великом и мудром војсковођи војводи Радомиру Путнику, који је својим генијалним ратним распоредом водио јуначку српску војску из победе у победу. Скроман човек, врли овај Србин, увек је говорио: „Добро ће бити децо! Добар је Бог, Србин је јунак!" те је и своје велико дело нарочито заснивао на храбрости, издржљивости и јунаштву српскога војника. У српском народу, од увек је било великих људи, а данас је војвода Путник као генијалан и највећи војсковођа признат и у читавом свету. Војвода Путник је дика и понос српске војске и српскога народа! Лепу слику видимо, где јуначки престолонаследник са старим војводом у разговору посматрају одушевљење народа и војске и заједнички са тим масама радују се, да је велико дело имало и успеха. Дај Боже, да у тој слави још много и дуго уживају!

Краљ Петар држи говор при откривању споменика великом вожду Карађорђу 13. авг. 1913.

На слици овој видимо свечан чин где краљ Петар прекупљеним великодостојницима и пред непрегледном масом народа држи говор пред спомеником великог вожда Карађорђа. Набрајајући заслуге које је стекао велики Карађорђе за српски народ, на данашњи свечан дан открива се видан споменик неумрлом вожду — кога предаје народу. Значајно је, да је данашњи краљ унук великога вожда, који је пошао стопама великог свога претка. Освећено Косово и ослобођење старих српских земаља догађа се под мудром владавином унука великог вожда, који је целог века радио за добро и величину свога српскога народа.

Свечан улазак престолонаследника Александра на челу са својим штабом.

Велики дани који се у Београду прославише 11., 12. и 13. августа приликом доласка српске победничке војске, остаће у вечитој успомени сваког учесника. Нарочито је свечан моменат био, кад је престолонаследник на челу свога штаба улазио у варош. Око њега беху све стасити и озбиљни јунаци, који се после довршене велике дужности враћају у Београд, засипани цвећем и дочекивани одушевљеним поздравима искупљеног народа.

—

Како Бугари нападају. Један српски официр, који је дошао у Београд рањен, саопштио је сараднику београдске „Правде" како Бугари мучки нападају на српске трупе.

— Они — вели тај официр — око 2 часа по поноћи, напајају њихове војнике, које напред са подофицирима пусте. Иза њих стоји војна музика, која засвира „Шуми Марица". Тада се пијани Бугари рикћу у напад, а иза њих стоје официри са пуним револверима, и чим се ко од војника окрене да погледа њихове официре, бију у месо. Тако пијане Бугаре ми дочекујемо мушки, и бијемо их све дотле, докле не окрену леђа.

Ово је други разговор који је имао сарадник „Правде" са учесницима у рату, и на њега се види потврда, да Бугари у истини морају пијанство да употребљују при нападима.

Орање Краљевића Марка

[Нештампана песма из сиса „Марко Краљевић у балканском рашу]"

Вино пије Краљевићу Марко
Са старицом Јевросимом мајком;
А кад су се напојили вина,
Мајка Марку стаде беседити:
„О, мој синко Краљевићу Марко!
Остави се, синко четовања,
Јер се старој досадило мајци,
Све перући крваве хаљине.
Истекло је време четовању,
Истекло је, док опет не дође;
Косово је поље освећено,
Половина царства добијено,
Дошло време сад мирноме раду;
Бура бесни, па се поутиша:
Сад се бура, синко, утишала,
Утишала док опет не духне.
Већ ти узми рало и волове,
Ал не ори краљевих друмова,
Него ори брда и долине,
Те сиј, синко шеницу бјелицу,
Те ти храни и мене и тебе".
То је Марко послушао мајку;
Он узима рало и волове,
Пак он оре брда и долине,
Брда оре, а вила попева,
Звук се песме звуком рала меша.
Друмом иду Турци јабанлије,
Па говоре Краљевићу Марку:
„Море, Марко, чудна дође ора,
Да и Марко заорати мора".
Зној утире Краљевићу Марко,
Зној утире рукавом кошуље,
Па говори јабанли Турцима:
„Море, Турци, није чудна ора,
Него дође време вредног рада.
Кад с' четује, онда се четује;
А када се Турци, ишчетује,
Онда Србин рала се прихвата,
Српска поља свуд се данас ору,
Све од Пеште па до Црне Горе.
Ор'те и ви, Турци јабанлије!
Више нема хлеба без мотике,
А ко ради, не боји се глади."

Друмом иду тројица Србаља
Један иде из Баната равна,
Други иде из Сријема равна,
Трећи иде из богате Бачке.
„Помози бог, незнана делијо!"
„Бог помог'о, браћо из далека!
„Које добро, браћо, из далека?"
„Добро јесте, незнана делијо!
„Ми тражимо Краљевића Марка.
„Кад на Турке Срби ударише,
„Пробуди се Краљевићу Марко,
„Па је Марко Србе предводио
„Од бојнога оног Куманова
„Па до Драча на морју Адрију.
„Сад је борба с Турчином свршена,
„Косово је тужно освећено,
„А земља се српска заорава.
„И нас срце овамо повуче,
„Да видимо свету српску земљу,
„Свету земљу и нашу колевку,
„Да видимо и да је оремо.
„Овде ми смо некада поникли.
„Колевци се желимо вратити,
„Српску земљу вредно узорават,"
Проговара Краљевићу Марко:
„Ја сам главом од Прилепа Марко."
Руке шире у лице се љубе,
Плачу браћа од силне радости.
Проговара Краљевићу Марко:
„Добро дошли моја браћо драга!
И видили свету српску земљу.
И овамо често долазили,
Да се браћа с браћом упознају;
И тим ће се Српство оснажити.
Но чујте ме, моја браћо драга:
Не пуштајте земљицу из шака!
Сваки земљу нека чврсто држи,
Српству темељ то је понајчвршћи.
Само онај нек се сели амо,
Кој'је радин, а земљице нема.
Марко томе плодну њиву д ће,
Да је оре, и да Српство снажи.
Добро дошли, моја браћо драга!
Марков савет, браћо послушајте!"
Па их води лепоме Прилепу;
Ту је било части и поштења
И лијепа српска дочекања.

ГОТОВЕ СУ И МОГУ СЕ ДОБИТИ КОД ИЗДАВАЧА

КОРИЦЕ

за Илустровану „Ратну Хронику"

цена К 2·— са поштарином К 2·20.

Употреба клишеја законом забрањена.

Штампа д. д. Браника, Нове Сад.

СВЕСКА 20. | У НОВОМ САДУ, 3. (16. ОКТ.) 1913. | СВЕСКА 50.

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2·—. ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 30 ПОТУРА. — ПРЕТПЛАТА --- СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ---

1389 | УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА. | 1912./3.

Реч на растанку

Са овом, педесетом, свеском завршује се издавање „Илустроване Ратне Кронике“, те се, пре свега, захваљујемо претплатницима, који су омогућили ово велико и родољубиво издање.

Уредник и издавач почели су „Илистровану Ратну Кронику“ издавати са најлепшим намераља, а што није извршено све, што се замишљало, криве су, у првом реду, тешке прилике, у којима је „Илустрована Ратна Кроника“ излазила

Уз све разноврсне тешкоће мене је као уредника државни тужилац у Сегедину због једног чланка оптужио, и само темељној одбрани ваља да захвалим, што нисам осуђен био.

Друге велике наше тешкоће нећемо спомињати, но само толико бележимо, да смо све поднели мирно и без икаква страха.

А. ТРЕСИЋ — ПАВИЧИЋ.

РАДОМИРУ ПУТНИКУ

(Из етиничких пјесама „Косово Освећено“.

Ко преко модре небеске пучине,
У љетној ноћи, љубични метеор,
Муњевит, сјајан, нагладно
Забљеште видила смртницима;

Ти тако разби таму са Косова,
Што л'јена, мрка стољећа свалише;
И, гонећ' мрака грдне чете,
Растури тавници ропства платна.

Пред сјајем твојим мјесец и даница
Бљедилом вјечне смрти убљедише:
Од смртна зноја турске славе
Роса по Босфору ситна сипи.

Ал' часком бразда пламена потраје,
Што метеора лемеш је остави:
На небу српске повјеснице
Трајаће вјеком траг сабље твоје:

Славље у Београду: Никола Пашић, министар-председник поздравља престолонаследника Александра.

Јер не тргну је туђе да отимље,
Да сије затор, покоси уљудбе
Мирисно цв'јеће зал'јевано
Знојем и сузама поколења;

Ни од објести, бојном перуником
Таштини глупој злочинске побједе
Да вјенча чело, да јој блудно
Лице руменилом крви личи;

Већ како перо Провидне Одмазде,
Да пишеш њиме пламеним словима
У књизи Клије, међу зв'јездам',
Праведну осуду свирепости:

Развитка вјечна искра над колима,
Ко муња преко леднога Хемоса,
С Јадрана сину к Дринопољу,
С Косова к Битољу осветница.

И кад се диже татарска подмуклост,
Потајна змија бијелим орлима
На Брегалници љутим зубом
Побједне крељути да угризе;

Ти ошину је окатим палошем,
И отровне јој зубе поломи!
У крви њаној опра љагу
Сливнице имена српског славног.

Ој, осветниче, границе Србије
Приближио си граници Душана;
И докле Вардар шумјет' буде,
Пјеваће валовљем славу твоју.

Егеја вали, таласи Јадрана,
О побједниче, на те већ чекају.
Да славној српској војеводи
Заоре пучином епиникиј.

Свављe у Београду: Народ поздравља престолонаследника Александра и храбру му војску.

Из мога бележника

Успомена на Кара-Сули и Килиндир

— Од **Милеве Тодоровићеве** учитељице и болничарке. —

Поћосмо одмах после девет сати. Да би колико толико умирили машиновођу, а и нас, на машини је био један Грк, инжињерски официр. Воз је ишао успорено, опрезно, кроз необрађена и пуста поља, пуна коровa и травуљине у којој се налазе остаци још зимушњег рата. Нигде једног дрвета. Свуда, по голим брдима, видимо силуете грчких матроза који стражаре да се ко примакне прузи. Станица нема. У место њих прљаве, мрачне, турске карауле, пуне војника на којима се, ипак, воз заустављао да сазна може ли даље.

Сву ту атмосферу, испуњену страхом и неизвесношћу, сунце, које све сажиже чини још тежом и несношљивијом. После сат и по вожње, приближисмо се већ Килингиру. Виде се и свежи трагови рата. Одело, капе, ранци, празне чауре пушчане и топовске муниције, све то растурено на све стране.

Задржаше нас подаљеко од станице, која је

била закрчена возовима. Поскидасмо се с воза и растуримсмо по њима разгледајући место где се борба водила. Дадоше знак да се воз крене и ући у станицу и у једанаест сати већ смо били у станици на којој је био натпис на бугарском језику.

Опет се ништа није знало о нашем кретању... Одједном чусмо страховиту топовску грмљавину, која се у врло кратким размацима продужи до дубоко у ноћ. Борба се води више Дојрана целу ноћ и дан чији се исход овамо још није знао. Око два сата стиже извештај да у Дојран не можемо због борбе од које се много страховало.

После подне, око шест сати са доктором и г. Мијатовићем, свршеним богословом упутисмо се селу које је двадесет минута било удаљено од станице.

Пут нас је водио право у једну лепо озидану и богату кућу неког аге, која је сада била потпуно празна и пуста. То нас није изненадило пошто су ту били Бугари који нису поштовали ничију својину.

У селу сви говоре маћедонским дијалектом. Становништво је правило шалу на рачун бугарског „јунаштва" и њиховог бегства. Остадосмо ту више од пола сата. Упутисмо се другим путем станици. У долини, испод самог села, наиђосмо на један збег Маћедонаца. Упутисмо се њима. Сви се искупише око нас. У тој групи бедника није било старијих од шесет ни млађих од шеснаест година. Све су друге Бугари одвели силом у борбу противу Срба и Грка.

Упитасмо их ко су и одакле су? — Ми смо Бугари, рече један.

Не, ми смо Македонци, брзо други, а од сада ћемо бити Грци.

Па, добро, од кога онда бежите, рекох им?

Од Турака, веле.

Какви Турци сада, њих више нема а и ако их има они су добри људи.

Јесте, бежимо од њих, попалише нам села па се сад селимо, одговарају они гледајући преда се.

Брзо нам би све објашњено кад на десет корака од нас угледасмо једног бугарског свештеника коју је ову масу несрећних Маћедонаца одржавао у уверењу да ће Бугари, за кратко време, повратити сва изгубљена места па чак ући и у Солун.

Зазорно им је било да признају, а и нису смели, да су Бугари, повлачећи се, палили села и за собом остављали праву пустош, да су Бугари ти који су им огњишта претворили у прах и пепео.

*

Остависмо ту оголелу, обманућену масу гладних „Бугара" и дођосмо на станицу. Ја и моја другарица придужисмо се једној групи наших и грчких војника, који су се узајамно частили ракијом и дуваном. У тој групи један грчки војник, с поносом је показивао осталима један чудноват нож, кога је место тесака носио. Нож је био врло леп. Упитах га, преко једног нашег железничара, који је врло добро грчки говорио, дали би продао тај нож.

Не, одговори он, само би могао да поклони.

Колебах се јер ми жао беше да га лишим тог видног знака његовог јунаштва. То је била кама једног бугарског комите. Он је њу Бугарину у борби отео. Напослетку му рекох: да ли би он могао, ако ја ту каму узмем као поклон, себи да прибави другу?

— Потрудићу се рече он предајући ми тај нож са осмехом који је одавао понос и јунаштво.

Веома сам се радовала тој лепој успомени са овог пута, пуног страха и незгода. Имам у рукама једно од оних сведстава којима су балкански „Пруси" заводили културу и цивилизацију у несрећној Македонији. Пред његовим страшним и оштрим сечивом српско македонско становништво за ноћ је постајало „велиш" Бугарином и екзархистом и своја имања „радо" стављали у службу велике идеје бугарске.

„Ми смо Македонци а сада ћемо бити Грци" рекоше нам они јадни бегунци. Те су речи изговорене искрено, без страха, јер пред њима нису били Грци под чију власт потпадају да би се посумњало у њихову истинитост.

Ослобођени терора и страха за свој живот и имање они ће бити најоданији поданици свих оних који им зајемче миран и безбедан живот и рад.

*

Тако је бугарска доживела велико разочарење, да је се врло брзо одрекну сви они чију је националну свест држала на ножу и пушци.

Славље у Београду: Престолонаследник Александар са својим штабом полази на свечаност открића споменика.

Славље у Београду: Немачки војни аташе поздравља престолонаследника Александра.

Како је у Скадру и околини.

— Скадарски Арнаути и устанак. — Арнаутски новинарски рептили. — Убиства у околини. — Аспирација пропих Црне Горе. — Зори арнаутски од Црногорца. — Такмичење између Талијана и Аустријанаца — Срби мирно гледају комедију и раде на свом културном јачању. —

Хрватски *„Ријечки Новi Лист"* има из *Скадра* на Бојани веома занимиво писмо од једног скадарског Србина. То писмо са његове занимивости доносимо у целости. Оно гласи:

Скадар, 18. IX. (1. X) 1913.

Догађаји на српској граници одјекнули су овуда *много слабије*, него што се могло очекивати према патриотским изливима овдашњих Арбанаса при изласку црногорске војске из Скадра. На глас, да је препадом освојен Дебар, била је свечана скупштина овд. „Арб. Нар. Клуба", која је завршена пјесмом и поворком кроз град са узвицима „Доле Срби", нарочито поред српских радња. Но на томе је и остало. Нитко, *али апсолутно нитко није узео пушку и отишао у помоћ им из Скадра им из његове околине.* Једино, кад су чули, да је пала Ђаковица, отишли су одавде око 50 Ђаковчана (Арнаута) са сином Исе Бољетинца Мустафом и нећаком Бајрам Цура. Путници из Ђаковице причају, да су се ова господа разбојници јако зачудила, кад су чула да око Ђаковице нема борбе у опће и да је у црногорским рукама, те да су се размишљали да ли да наставе пут.

Овђе излазе три листа. Најстарији (почео је излазити по изласку Црногорца) „Besa Shgyptere", аустрофратарски орган, држи се врло резервисано, као и њене тосе у Бечу. „Нова Албанија" („Shgypnia e re") доноси опширно описе догађаја по чувењу те данашње телеграме демантује сутрашњему броју или вандредним издањем. Извјештаји су апсолутно непоуздани тако да их нико не узима за озбиљне.

Најновији лист „Тагабоš" који издаје група талијанских плаћеника на челу са Теренцијем *Тончем*, чувеним агентом талијанске владе за ширење арнаутског устанка од 1911., у сваком броју доноси простачке чланке против Грка и Срба називајући их мизеријама и дивљацима у сравњењу са Арбанасима! Учи Европу да дође Албанији Косово. А Грцима поручује да се је 1821. у Атини судило на арбанашком! У сваком броју „Н. Албаније" и „Тарабоша" износе, како *Бугари јуначки и братски учествују у борби против Срба.* „Тарабош" издаје се на талијанском и арнаутском језику а *све шпијунске плаћа* — то је свакоме познато — *талијански конзулат.* У Авлони излази „Perlindja Shgypenies" („Арбанашка Заједница") орган привремене владе. Овај лист се прави луд, у 14. броју од 14. (27.) септембра 1913. каже да се *мује* да су Арбанаси заузели Дебар! Позива Европу да заштити Арбанасе од српског и грчког дивљаштва и благослови устанак! Међутим од путника се поуздано зна, да је *преко Валоне увезена из Италије велика количина муниција и муниције* (заробљене турске пушке пренете су из Бугарске у Италију у Јужну Албанију талијанским торпедњачама.) Осим овога из поузданог извора чуо сам, да је око 20. ов. мј. по нов. календару добио Есад паша у Драч 8 митраљеза са потребном муницијом. То је истоварено као трговачка роба у драчку царинарницу, која се налази у Есадовим рукама. Говори се, да је то намијењено устаницима на сјевер. Из Скадра је ишао католички бискуп Буничи да приволи Есад пашу на заједничку акцију са авлонском владом према Србима. Бискуп га је посветио у његовом чифлику близу Драча — где Есад борави — и исто се вече вратио у пратњи драчког католичког свештеника. Есад је сјутрадан дошао и сам у Драч и дуго конферисао са појединима од многих скупљених бегова из цијеле муслиманске Албаније у Драчу ради савјетовања са Есадом, који је за њих већи ауторитет него И. Ђемал са својом талијанофилском владом. Муслимански лист „Седаи Милет" („Глас Народа"), који излази овђе у Скадру на турском језику, назива Есад пашу аустријским а И. Ђемала талијанским агентом. Зна се да овај лист има веза са Драчом и Валоном те је обично добро обавијештен.

*

У околини Скадра неред исти, *убиства непрестано трају*, кажу да се спре мају чак и неки скадарски полицајци (Арнаути) да се одметну у хајдуке, те да бар систематски граде и убијају.

Агитације непрестано трају против Црне Горе. Мис Дерем (Durham) опет је отишла у агитацију, пуних џепова. Аустро-талијанско добротворно друштво опет је објавило, да ће дијелити помоћ у храни. Под овом маском доброчинства крије се провијантирање арбанашких банда на црногорској граници. Муниција је дошла ту скоро за све разбојнике преко Медове — Љеша — Задриме — Инбана — Гуризи — поред Ренци преко Бардањола за црногорску границу. Котор је досад био центар снабдјевања.

Ипак *сва ова агитација овде на ближој црногорској граници нема оног успеха,који се жели постићи.* Истина, Арбанаси су се скупили, примају храну и новац и муницију од својих протектора али,.. **имају од Црногораца респект** те никако још не нападају и поред свих навађивања, чак су и објављивали да су Тузи већ нападнуте, али никако још није било сукоба осим појединачког пушкарања. Овоме је узрок и неутрално држање племена Шпак, Темњак, Шаље, Шоша, Пуљит, Ђан и др., која се сећају црногорске помоћи у 1911., а биди су сведоци црногорског јунаштва пред Скадром, те упућују Хоте и Груде на усамљену борбу или измирење са Црном Гором. Поред мис Деремове (Durham) и католичког свештенства нарочито се *одликују отворемом непријатељском агитацијом прошле Црне Горе браћа скадарског архиепископа Сарешије*, која су непрестано на путу по Арнаутлуку (у оквиру дијецезе њиховог брата.)

Иначе у Скадру је настало *интересантно такмичење између Талијана и Аустријанаца.* Употребљава се све, нарочито новац и школа. Аустрија има на своју страну цјелокупно свештенство свих могућих редова (католичких.) Језуити имају богословију а осим тога постоји и школа њихова. Осим тога баца се анатема ко пошаље дијете у свјетовне талијанске школе. Све то није помогло, те су отворили основну (пучку) школу на арнаутском језику са учитељима свјетовним (који су свршили фратарску школу, само су остали „свјетовњаци"), али и то слабо помаже и талијански утицај постаје у самој вароши све већи. На арбанашку масу у задње вријеме више дјелује тутњава талијанских аутомобила (први у Скадру) него проклетства фратара. Осим тога талијанска војничка глазба свира арнаутске народне комаде и тиме постаје привлачнија.

Врхунац се је постигао *свабом између аустријског и талијанског адмирала.* Пошто су *прекинули свако опћење* то се адмиральски савјет не састаје, нити одржава сједнице, усљед чега је енглески вице-адмирал Сесил *Бернеј* тражио премештај, који он ускоро и очекује, што је вјероватно дало повода гласовима о повлачењу енглеских трупа из Скадра.

Иако је *трговина опће стала на нулу*, ипак сваког дана никне по нека нова трговина аустријска или талијанска. Од Аустријанаца долазе обично они од босанских насељеника, који су тамо задочинли да се обогате, те се журе да опће бар стигну. Талијани више предузимају грађевине. Већ су почели опћешњи арнаутски трговци да протестују али је аустроугарски конзул *Цамбауер* (а не Цамбауер, као што обично погрешно пишу. — Ур. „Бр.") интервенирао на основи капитулација у Турској!

Ми Срби *само мотримо ову "аустроталијанско-арнаутску комедију и гледамо да се културно обрачамо.* Основали смо читаоницу (једина је у читавом Скадру!), доста смо у тешким материјалним приликама у опште, јер *нас систематски бојкотују* — док у Црној Гори на жалост протежирају наше опћешње душмане, несвјесно али непрестано, чак, на жалост, и ови посљедњи догађаји, изгледа, нису им отворили очи, јер видимо још увијек, да се ништа не предузима, да се ублажи утицај арбанашких трговаца у Црној Гори. Већ о Талијанима не ћу ни да говорим, који су у Црној Гори господари трговине и свобрађаја, за које не важе државни закони чак ни у погледу употребе српског језика! Но о тому другом приликом.

Српско Вам поздравље.

Скадранин.

Свећа у Косову

(Спевао Ј. Капић)

О Илињу, о жарену дану,
Свећа горе у пољу Косову,
Нити ј' уљена, нити је воштена,
Већ јунака крвљу потпаљена.
Свећа горе ноћи о поноћи,
И из себе пламенове дава,
Када спава ливада и трава.
Пламенови мрки и крвави
У небеса дижу се са тава,
Из поља не крвљу намочене,
Српске крви још неосушене
Од оног кобног Видов-дана,
Кад изгину војска Лазарева.
Пламенови мрки и крвави
Абер дају Србству на све стране,
Да се Срби на оружје дигну
И поврате своју дедовину. —
Пет сто годин' двиест и две више
Пламенови из Косова зваше,
Али им се Срби не одзваше!
А кад било двадесет и треће,
Други већи уд'рили пламени
Из Косова поља жаловита:
Пламенови како но ступови,
Пламенови, димом надојени
Испечене на ражњевим раје,
Па се дими згусли у облаке,
У облаке како но мутапе,
У облаке мрке и црвене;
Ти облаци Балкан надхитили,
Из себе су крвцу проливали,
На осветy Србе дозивали.
То су Срби за Бога примили,
Па се српске оружаше војске
Од Србије и од Црне Горе,
Ударише сложно на Турчина,
Одкупише засужњену рају,
Повратише дедовину стару. —
. . . . . .
Када буде ноћи о поноћи,
У Косову опет горе свећа,
И из себе пламенове дава,
Када спава ливада и трава;
Ал не дава мрке пламенове,
Пламенове густе и крваве,
Него баца пламене бијеле,
Што по пољу на далеко свете.
Око тизих белих пламенова
О поноћи дивно коло игра;
У колу су српски заточници,
Што падоше дана Видов-дана;
У колу су српски осветници,
Што падоше око Куманова.
Коло води Косовка девојка
Са јунаком Орловићем Павлом,
Са девером Косанчић Иваном,
С ђувегијом Топлицом Миланом.
Коло гледа старац Југ-Богдане
Са својих деветоро сина;
Коло гледа српски цар-Лазаре,
Цар Лазаре и царе Душане;
Гледа коло Марко Краљевићу,
Коло гледа Милош Обилићу;
Гледа коло Страхинићу бане,
И јуначе Мусићу Стевање,

Па беседи српски цар-Лазаре:
„Хајте децо, српски соколови,
Ви сте своју младост изгубили,
Ал сте своје посветили душе!
Многи паште, многи изгинусте,
Ал' како се не ништи ливада,
Када на њој покоси се трава,
На пролеће већ се нова јавља,
Тако није Србство уништено,
Кад је моје царство разорено,
Нити се је Србство истражило,
Кад је српска момчад изгинула
У Косову црног Видов-дана,
Већ су мајке родиле јунаке,
Осветили што но су Косово,
Прославили име Србиново.
. . . . . .
Сад су многа села пророђена,
Многа српска младост погубљена,
Ал ће опет српкиње нам мајке
Одгојити птиће ждраловиће,
Који све ће Србство окупити
Као квочка под крило пиліће!

Милош Алексић и његови другови који су заробили бугарског пуковника Манева и његов пук.

Нови дани

Од Ж. М. Пауновића

Блешти сунце с неба, зрачни талас ствара
Са пролећем новим и наш живот нов,
Престала је јека крвавих ханџара
Нови ваздух пуни свет и бојни ров.
Разлила се рапост победничким родом
Ко да се разлива златни сунчев зрак;
Доста се гинуло зимус за слободом!
Нових дана сјај је разломио мрак . . .
Весеље се диже, радост лице зари,
Осмехом се краси препланули лик,
С Авале на Ловћен и на седој Шари
Покликује вили историјски клик.
Она земља славна Лазе и Душана
Спавала је доста побеђеним сном;
Сад певају тамо деца нових дана,
Пропевала шума, поље, гај и дом.
А из сваког кутка шапати се чују
Ко благослов тајни да нам шаље Бог:
То јунаци пали у ракама снују:
„Пасмо! ал' за име и част рода свог! . . .“
О радуј се, певај, земљо моја стара.
Што си такве деце изродила крв!
А ти сунце блистај! нек ти блесак ствара
Са пролећем новим и наш живот нов! . . .

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Никола Пашић, мин. председседник поздравља престолонаследника Александра. Приликом великог славља у Београду, јуначки престолонаследник поздрављан је на сваком кораку. Народ је свога љубимца нарочито славио исказујући му љубав и поштовање, које је на бојном пољу стекао. Војска прве армије коју је престолонаследник водио из победе у победу, особито је одушевљена гледајући у својим редовима свога храброг заповедника, како заједнички подноси све ратне напоре и како их храбри и одушевљава, да издрже у светој борби. Непријатељ је био сваки пут потучен и у дивље бегство натеран где је храбра прва армија са својим храбрим и јуначким вођом надирала. Силни ратни трофеји доказ су тих победа, али је престолонаследник својим јуначким држањем освојио и љубав своје војске и читавог српског народа, која ће га вечито пратити у животу. Мало и велико са љубављу и поштовањем прилазе своме љубимцу, да му искажу, како га обожавају, а то је и њему најлепша залога, да ће кад год владати народом, који му је тако одан, а кога и он свим срцем воли и за чију је срећу и величину излагао свој живот. Славље у Београду истакло је још више народног љубимца престолонаследника Александра, кога је највиши државни достојанственик, министар-председник Н. Пашић, тога дана поздравио и био тумач народног одушевљења и љубави које гаји на спрам свога престолонаследника.

Народ поздравља престолонаследника Александра и храбру војску. Као год што је некад Душан Силни, враћајући се са бојева у којима је побеђивао Грке, Бугаре и Татаре, а проширивао своју државу — бивао сјајно дочекиван, тако ће српска повесница забележити ове сјајне дане славља у Београду, које је народ приредио својој победоносној војсци и своме љубимцу престолонаследнику Александру, који је ту храбру војску предводио. 11., 12. и 13. август год. 1913. биће забележени, као сјајан доказ, да народ српски уме да цени, уме да се одужује својим великим људима. А који то народ уме па и чини, тај ће увек да рађа великане. После пропасти српскога царства на Косову, када је српски народ тако рећи био обезглављен, рађаху се међу тим притиснутим народом, храбри осветници српски хајдуци, који су свој народ чували и бранили. Српске народне песме, та испевана историја српскога народа овековечила је имена тих осветника. Угледајући се на те храбре своје бранноце, српски народ није малаксао, отимао се, борио се, а пре стотину и више година, видимо га, да је под великим Карађорђем и Милошем извојевао слободу својој отаџбини. А равно после још стотину година осветио је Косово и ослободио петвековног ропства велики део српскога народа. Јуначка српска војска са својим вођама, задобила је у крвавим бојевима оне земље, у којима је Србин некад краљевао и царевао, па дај боже, да тако од сад на веки остане. Призор на слици приказује нам јуначку киту српских официра на челу са својим храбрим престолонаследником Александром, како их народ одушевљено поздравља.

Немачки војени аташе, поздравља престолонаследника Александра. Славље у Београду привукло је многобројан народ како из саме Србије, тако и из страних земаља, да види улазак победоносне српске војске, која је скоро годину дана у непрекидним бојевима стајала и победу за победом извојевала. Поред силног народа дошли су из свију земаља страни новинари, да виде тог српског војника, који је све то могао издржати. Дошли су, видели су и дивили се тој јуначкој али скромној српској војсци. Видели су блага али опаљена лица тих српских осветника, видели су питомину тих хероја, који су као људи и као јунаци својој отаџбини стекли угледа, а српском оружју славу. Видимо, да се и заступник велике и силне германије одиграо, да буде учесник овога српског славља, па посматрајући улазак храбре српске војске на челу са престолонаследником Александром, није могао на ино, него је као војник, пришао престолонаследнику, да му честита, а тиме да ода пошту и признање храбрости и јунаштву целе српске војске.

Престолонаследник Александар на коњу, а за њим његова пратња.

Телеграфско одељење дунавске дивизије на бојном пољу.

дар са својим штабом полази на свечаност откривања споменика.

фараона источнога пред Борћем се мрачу силе;
Борћем су се српске мишце са витештвом опојиле!

Предања су потстрекавала српски народ увек на велика дела. Јуначки подвизи српских јунака, будило је увек свеже наде у српском народу, да ће кад тад, повратити оно што је његово било и да ће: „тећи вода куд је текла". Са том надом Србин је легао и устајао, и ево дочекао да опет крвљу својих синова освети тужно и славно Косово. Српске су мишице јачале, свест је сваког Србина потстицала на дело које треба да се обави, а у српском нараштају дозревала је мисао: да се Србство ослободи. Од најмањег до највећег, од најскромнијег до најпоноснијег, од најслабијег до најјачег, све је било запоседно једном идејом, сваког је водила узвишена и самопоуздања мисао, да српски народ има снаге, да својом сопственом мишицом извојује и ослободи оне земље, које је туђин притискао и ослободи ону своју браћу, коју туђин гњави и уништује. — И видимо величанствену борбу српског народа са својим непријатељима, најпре са Турчином, а одмах за тим са подмуклом небраћом Бугарима, које у млево сатре и побеђује. Војска српска запоседа је том мишљу, вршила је велика дела предвођена својим умним и искусним војсковођама. Група ова виших српских официра са престолонаследником преставља штаб прве армије која је у овом рату починила велика дела и извојевала славне победе на: Куманову, Скопљу, Прилепу, Брегалници, Криволаку, Кочанима и на другим местима. Дух великога Карађорђа облегао је сваког српског ратника, његова велика мисао, да се ослободи Србство и српске земље, укорењене су како у простом војнику тако и у војсковођама, које су донеле тако обилна плода. Пророчке речи великог митрополита песника владике Његоша обистиниле се.

Телеграфско одељење дунавске дивизије на бојном пољу. У последњем ратовању, Србија је показала, да је у свима правцима напредовала. Спрема војске, тог најјачег ослонца државног, беше код српске војске у сваком погледу најмодернија. Добро и исправно оружје у рукама храбре и одушевљене војске починило је чуда. Непријатељ је бивао на сваком месту где се показао просто — смеђен. Бугари су на велико звоно обесили своју спрему, своју храбру војску, али су зато од Срба добили тако славних батина, да ће дуго и дуго запамтити, када су се дрзнули да у Србе дирају. Срби имају поред родољубивих и образованих официра, најјуначнију војску, добро спремну са свим ратним прибором. На слици видимо одељење телеграфских трупа, са потребним прибором а то је важан део целине у рату. Телеграфом се обавештују поједине трупе и упућују куда где треба да нападају, а како видимо, у овом српском ратовању и то је било од неизмерне користи за српске победе.

Милош Алексић и његови другови који су заробили бугарског потпуковника Манева и његов пук. У »Илустрованој Ратној Хроници" бр. 43. приказали смо лик овог јуначког српског војника, а данас доносимо поново слику његову са његовим јуначким друговима, који починише толика јунаштва. Њих седморица успели су, да својим личним јунаштвом приморају потпуковника Манева, да се са целим својим пуком преда српској војсци. Кад у српској војсци служе и таки јетићи, онда та војска може слободно да се назове непобедима. Само седам овако храбрих соколова својим јунаштвом изведоше ово велико дело, да су цео пук приморали на предају. Али није ни чудо, та сваки Србин је јунак, коме нема равна на свету!

Примери јунаштва.

(Догађаји из борбе са Арнаутима) Скопљанска „Нова Србија" доноси: Батаљон XX. пешадиског пука водио је 12. ов. месеца целог дана борбу с Арнаутима и пред ноћ по наређењу одступио на положај ближе Гостивару, одакле су већ пристизала појачања из XIII пешадијског пука „Цара Лазара". Како неколико наших војника, који су били стражари, нису добили наређење за одступање, то су остали на својим местима, и кад су Арнаути заузели положај, они се сакрију у шуму, одакле су посматрали и слушали, шта Арнаути раде и говоре. Кад су се Арнаути поред ватре разузурили и разбашкарили, пријуде појединачно наших војника са бомбама у руци једној групи Арнаута и баце бомбе у сред гомиле. **Десетак Арнаута разнесу у комаде**, а страховити пуцањ бомбе направио је дармар на целом арнаутском положају.

Што је интересантно и за похвалу, ови наши јунаци нису опет одступили, већ су се повукли у шуму и у њој провели ноћ између 12. и 13 ов. месеца; и тек када смо 14-ог заузели положај, они су дошли у своју чету, причајући својим друговима, како су се провели у арнаутској средини

*

У жестокој борби с Арнаутима, коју је 12. ов. месеца водила 2-га чета I. батаљона XX. пука, на положају 4 сата југозападно од Гостивара, буде опасно рањен командант те чете, пешад капетан г. Миленко Миљковић. Како су Арнаути били на 30 до 40 метара далеко, постојала је опасност, да рањеног капетана г. Миљковића ухвате и измрцваре Али храбри, неустрашими, одани и снажни редов те чете Љубомир Вукосављевић, не жалећи ни мало свој живот и жртвујући се за свог командира, кроз кишу арнаутских куршума, дође до свог командира, узме га и однесе далеко ван свake опасности од Арнаута. Тиме је капетану г. Миљковићу спасао живот а српској војсци врло важног и храброг официра.

Ускоро отпочеће полазити
Нови Српски Век

Штампа д. д. Браћина, Нови Сад.